

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU

Toplum Kadın ve Şiddet

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

İKİNCİ
CİLT

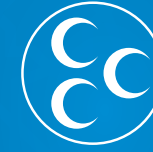

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU

Toplum Kadın ve Şiddet

İKİNCİ
CİLT

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

1. MHP KAÇEP SEMPOZYUMU Toplum, Kadın ve Şiddet

ISBN: 978-605-60500-2-2

ISBN Takım: 978-605-60500-6-0 (Tk)

MHP KAÇEP ADINA SAHİBİ / OWNER ON BEHALF OF MHP KAÇEP

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GENEL MERKEZİ / NATIONALIST MOVEMENT PARTY HEAD OFFICE

EDİTÖR / EDITOR

Deniz DEPBOYLU

EDİTÖR YARDIMCILARI / CO-EDITORS

Prof. Dr. Ruhi ERSOY

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN

YAYIN KOORDİNATÖRÜ / EDITORIAL COORDINATOR

Kenan DOĞAN

İLETİŞİM / CONTACT

Ceyhun Atıf Karsu Caddesi Ehlibeyt Mahallesi No:128

Çankaya-ANKARA/TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 422 55 55/3284/1706/1711

Fax: (0312) 473 15 50

www.mhpkacep.org

bilgi@mhpkacep.org • mhpkacep@gmail.com

Sosyal Medya / Social Media: @mhpkacep

ÇEVİRMENLER / TRANSLATORS

Yasin DEMİR

Fatih ÖZMEN

DİZGİ & TASARIM / DESIGN

Volkan SELÇUK

BASKI / PRINT

Vega Basım Hizmetleri • Sertifika No: 43714

Korkutreis Mahallesi Lale Caddesi No: 21/A Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 230 0723

BASIM TARİHİ / PUBLISHED IN

KASIM 2020 / NOVEMBER 2020

**1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU**
Toplum Kadın ve Şiddet
İKİNCİ CİLT

**1 MHP KAÇEP
SYMPOSIUM**
Society Women and Violence
SECOND BOOK

*"Daha emin ve daha doğru olarak
yürüyeceğimiz bir yol vardır:
Büyük Türk kadınına çalışmamıza ortak kılmaktır."*

Mustafa Kemal ATATÜRK

"...Unutmayınız ki; bir memleketin refahı ve saadeti, ne gelirin çokluğuna ne de silahlı kuvvetlerinin kuvvetine bağlıdır. Bu kültürlü okumuş, aydın, kendisini yetiştirmiş ve karakter sahibi hanımlarının adedine bağlıdır. Hakiki fayda, başlıca kuvvet ve gerçek olan sağlamlık buradadır."

Alparslan TÜRKEŞ

"Kahraman ve fedakâr Türk kadının hak ettiği yerlerde olması, layık olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik sıçramalar yaşaması bizim tehir edemeyeceğimiz bir gayedir.

Bilinmelidir ki, Türk kadını milli şerefimizin abidesidir.

Devlet BAHÇELİ

İÇİNDEKİLER

Hakkımızda	17
Logomuz	21
Kurullarımız	25
Takdim	31
Arzu ERDEM Kadın İstihdamının Artırılması ve Kadınların İşgücüne Katılımlarının Önemi	39
Ayşe Sibel ERSOY Cumhuriyetin Başlangıcından Bugüne Siyasette Kadın	45
Esin KARA Kahramanlık, Türk Kadını ve Milliyetçi Hareket Partisi	61
Nevin TAŞLIÇAY Kadın ve Siyaset Bağlamında; Kadınlar Güçlensin Türkiye Büyüsün	79
Aizrek İMANDOS KYZY - Selahattin AVŞAROĞLU Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana Eserinde Kadın (Anne) Betimlemesi	85
Alperen AVCI Milli Mücadele Döneminin Yeri Doldurulamayacak Kadın Eğitimcileri	101
Aslı KAYA - Selahattin AVŞAROĞLU Siyasette Kadınların Politik Becerileri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bursa Örneği	111
Ayten AHMADOVA Tarihte Türk - Müslüman Kadınları	135
Ayten ÇALIŞ Kadim Türk Kültüründeki Güçlü Kadın Tipolojisi ve Günümüzde Medyanın Topluma Empoze Ettiği Zayıf Kadın İmajının Şiddet Üzerindeki Etkisi	143
Bakko MEHMET BOZASLAN Türk Devlet ve Toplum Yapısında Kadın: Ziya Gökalp Üzerinden Bir Okuma	161
Berrin SARITUNÇ - Serap BABALAR Tarihsel Süreçte Kadına Şiddete Genel Bakış	173

Betül BUZBAY Geçmişten Günümüze Avrupa'da ve Türkiye'de Kadının Hukuki Durumunun Karşılaştırmalı Analizi	199
Betül KARAGÖZ YERDELEN - Işın KIRIŞKIRAN Türkiye'de Kadın Emeğinin Geçmişten Günümüze Seyri ve Gelecek 10 Yılın Tahmini	221
Bilgehan GÜLTEKİN - Tuba GÜLTEKİN Kadına Dönük Şiddetle Mücadelede Bir Siyasal Liderlik Modeli: Devlet Bahçeli	247
Bilgen TAŞDOĞAN - Celal TAŞDOĞAN Yönetişim ve Küresel Kamusal Mal Çerçevesinde Cinsiyetçi Bütçelemeye Eleştirel Bir Bakış	267
Buket Yemen KADİMOĞULLARI Kadına Cinsel Şiddetin Savaşlardaki Rolü Bosna Savaşı Örneği	283
Burcu YAPAR İnternet Haberleri Üzerinden Kadına Şiddetin İncelenmesi	289
Cengiz ŞAHİN Bir Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Kadına Yönelik Şiddet	299
Ebru Leman KALKAN Etkin Yerel Yönetim Birimi Olarak Belediyeler ve Cinsiyet Duyarlı Hizmet Anlayışı	311
Elif DABAĞ Yesevi İkliminde Kadın ve Aile	319
Ferhan GÜNDÜZ Sembolik Şiddet ve Sığınma Evlerindeki Kadınlar	339
Filiz KILIÇ Kadına Şiddet: Nevşehir İli Özelinden Hareketle Orta Anadolu'da Kuma Gerçeği	361
Ganime TOPAL Toplumun Cinsiyetlere Göre Meslek Algısı ve Üniversitelerde Geçmişten Günümüze Kadın Akademisyen Varlığı	373
Gökçe Nas OĞUZLAR Engellilerin Yaşam Zorlukları Kadınların Toplumdaki Yeri	383
Gönül ERDAL DAĞISTANLI Saldırganlık ve Şiddetin Psikososyal Yapıları	391
Gülçin ZAFER Kadına Yönelik Şiddetin Kaynağı	407
H. Ömer ÖZDEN Türk Tarihinde Kadın Kahramanlar	419
Halis Adnan ARSLANTAŞ Felsefi Bir Yaklaşım Örneklemleri Olarak Arthur Schopenhauer'ın Kadını: Kadına Yönelik Şiddetin Temel Ellibir Cümlesi	433
Hüseyin MUŞMAL Konya Mahkemesi Kayıtlarına Göre Osmanlı Döneminde Konya'da Kadına Şiddet Vakaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (1650–1750)	443

İbrahim AKKAŞ Şiddet ve Kadına Yönelik Şiddet	457
Kamile MARAKOĞLU - Hacer ALAN DİKME - Tuğba BATMAZ Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Öncesi Eğitime ve Evliliğe Dair Farkındalık, Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi	471
Murat PEHLİVANOĞLU İnsan Hakları: Doğu Türkistan Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Türklerine Karşı İzlediği Ekonomi, Nüfus Ve Göç Politikaları İnsan Hakları Bağlamında Nasıl Değerlendirilmelidir?	543
Mustafa ATAŞ - Mustafa ŞAHİN Yetişkin Bireylerin Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Düzeylerinin Yordanmasında Affedicilik ve Çeşitli Değişkenlerin Katkısının İncelenmesi	549
Mustafa GÜNDÜZ Kadınların Medyada Temsili: Suriyeli Sığınmacılar Örneği	565
Mustafa ÖNDER Kadın Ve Çocuklar Konusunda Din Anlayışımızdan Kaynaklanan Problemler Var Mıdır?	589
Müslüme Melis ÇELİKTAŞ Türk Kadının Liderlik Sembolü: Raziye Begüm Sultan ve Ondan Geriye Kalanlar	603
Nalan KAZAZ 19. Yüzyıl Sonlarında Balkan Toplumuna Yaşatılan Bosna ve Kosova Savaşında Şiddet Gören Kadınların Anlattıklarının Psikolojik Değerlendirilmesi	619
Neslihan LÖK - Sefa LÖK Kadına Yönelik Uygulanan Eş Şiddetinin Ruh Sağlığına Etkisinin Belirlenmesi	643
Nurten SARGIN Şiddete Maruz Kalan Kadınlarda Travmanın Etkileri	657
Nurullah ALTAŞ İslam Din Eğitimi Geleneğinde Kadın Algısı ve Dönüşüm İhtiyacı	667
Özlem GAYRET Toplumsal Cinsiyet Kavramı Analizi: Temel Sorunlar Ve Politika Önerileri	681
Rabia ASLIHAN TÜRKMEN Aydın Türk Kadınlarının Türk Siyasi Düşüncesine, Devlet Yönetimine ve Türk Toplumuna Etkileri Ve Katkıları: Selma Rıza Feraceli Üzerinden Bir Değerlendirme	709
Rabia KARABOYUN Post-Modern Edebi Eserlerde Psikolojik Şiddet ve Pedofili: Elif Şafak “Mahrem” ve Ayşe Kulin “Gece Sesleri” Örneği	727
Rana İdil ÖZDOĞAN Medyada Kadın	733
Recai KUŞ - Ahmet Naci ÇOKLAR Adana’da Sığınmacı Durumdaki Türkmen Aileler: Sorunları, İstekleri ve Beklentileri	737
Rümeysa ATASEVEN Öğrenilmiş Çaresizlik Üzerine Bir İnceleme: Kadın ve Şiddet	749

Sedanur BAKİ Kadın, Şiddet ve Aile	763
Sefa LÖK - Neslihan LÖK Bir Aile Sağlığı Merkezi’ne Kayıtlı 18-65 Yaş Arası Evli Kadınların Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Ruh Sağlığı İle İlişkisi	781
Selahattin AVŞAROĞLU - Kadiyan BOOBEKOVA Kadınların Omuzlarında Büyüyen Ülke: Kırgızistan	793
Sevgi BAYAT Toplumda Kadın Algısının Değişmesine Tarihsel Bir Bakış- Köy Enstitülerindeki Eğitim Anlayışında Kadın Olmak	807
Sultan GÜNDÜZ Türkiye’de Kadının Sorunları ve Statüsü: Göstergeler Ve Hedefler	821
Sümeyra DEMİRBAŞ Türk Destanlarında Kadın Arketipi	837
Şaban KARASAKAL Kız Çocukları ve Yetimlerle İletişimde Model Davranışlar	851
Terane RÜSTEMOVA Karabağ’ın İşgali Zamanı Ermenilerin Kadınlara Karşı Şiddet ve Vahşilikleri (1988-1994)	877
Toğrul YUSUFLU A. Ağaoğlu’nun Eserlerinde Kadının Toplumdaki Yeri Hakkında	891
Tuncay DİLCİ Dijital Kültür Bileşeninde Şiddetin Kadınlaşması ve Duygusal Cehaletin Bedeli	899
Tuncay YİĞİT - Çilem KOÇAK Kadınlara Yönelik Siber Zorbalık Davranışları Üzerine Değerlendirme	913
Ümran GÜMÜŞ - Umut Tolga GÜMÜŞ Üniversite Öğrencilerinin Genel Aile İçi Şiddete Ve Kızlara Yönelik Aile İçi Şiddete Bakış Açıları: Nazilli İİBF Örneği	925
Yeter AYKUL Geçmişten Günümüze Toplumun Kara Yüzü: Kadına Şiddet	941
Zehra AYCAN Kadına Şiddetin Farklı Yüzü: Erken Evlilikler	955
Zeynel CİN - Güntekin ŞİMŞEK Kadın Çalışan Profili Ve Turizm Endüstrisi: Turizme Yönelik Bir Değerlendirme	959
Zeynep TÜRK Kadın İstihdamı ve Yükseköğretimde Kadın	975
Zuhal KARAKOÇ DORA Göç Kadın ve Şiddet	989
KISALTMALAR	999

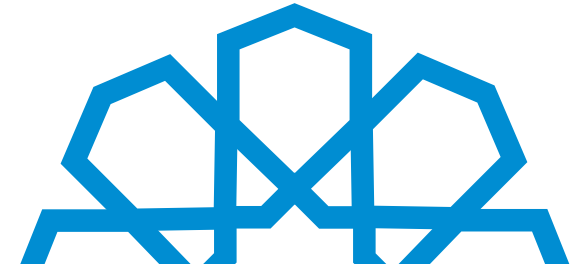
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

MHP KAÇEP HAKKIMIZDA

Kadın Aile Çocuk ve Engelli Politikaları Birimi olarak amacımız dayanışmayı, paylaşmayı ve kardeşliği esas alan ahenk içinde huzurlu bir toplumsal düzenin tesis edilmesidir.

Bu kapsamda, tüm kadınlarımız, çocuklarımız ve engelli vatandaşlarımızla kucaklaşmak, onların sorun ve ihtiyaçlarını belirlemek, parti politikalarımızı ve projelerimizi onların görüşleri doğrultusunda geliştirmek, memleketimiz ve milletimizle ilgili duygularını paylaşmak amacıyla Kadın Aile Çocuk ve Engelli Politikaları Birimi kurulmuştur.

Tüm vatandaşlarımız bilmelidirler ki Milliyetçi Hareket Partisi olarak sizlerin sorun ve sıkıntılarının farkındayız ve her zaman yanındayız. Sorunlarınızı çözüme kavuşturma kararlılığındayız.

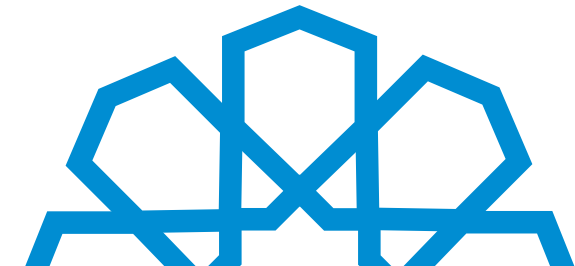
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

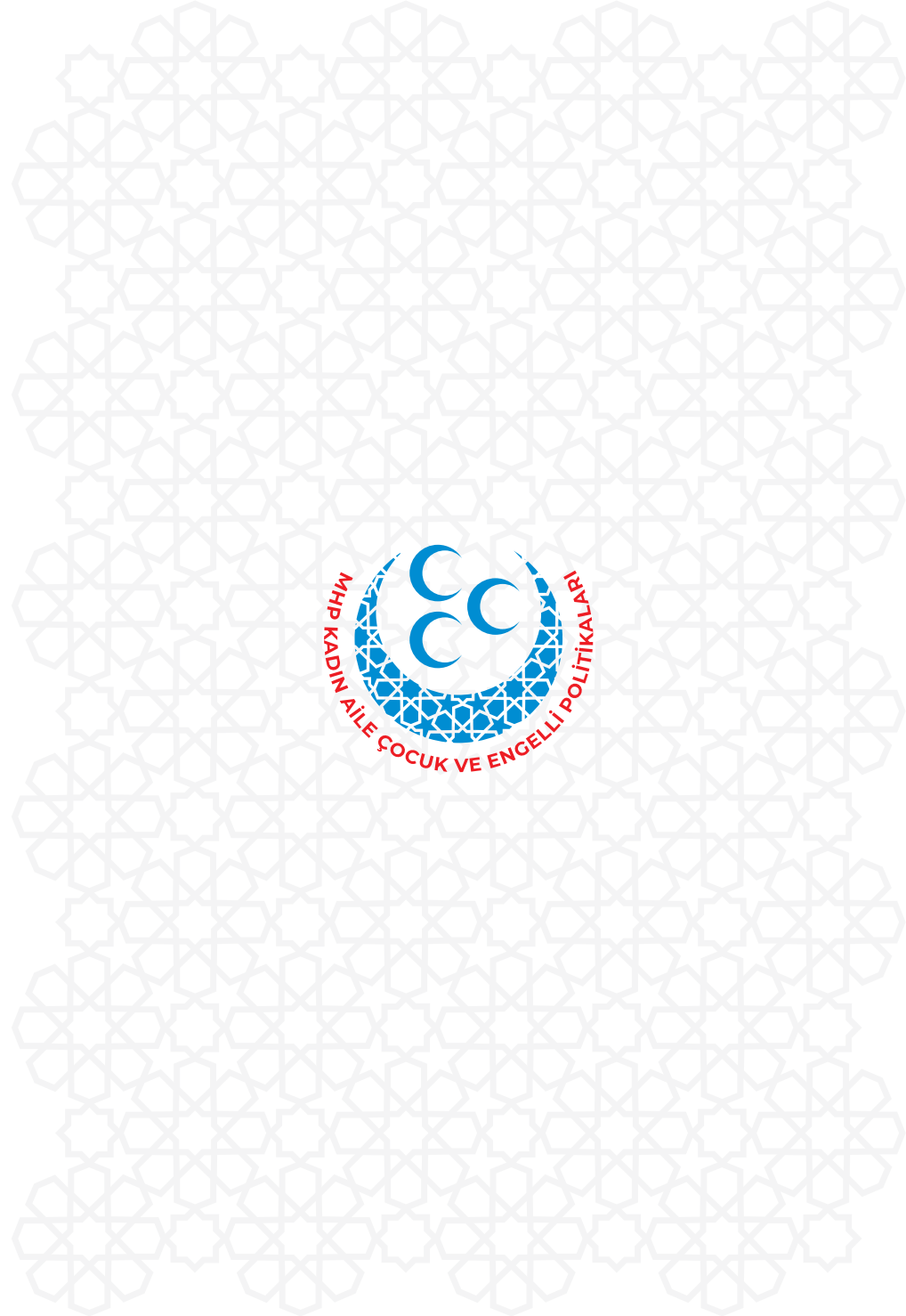
MHP KAÇEP ABOUT US

As a Women, Family, Child and Disability Policies Directorate our mission is to set a social order which has a sharing, helping, supportive mentality.

In this context, to be in contact with all of our children, disabled people and women, to set our party politics and projects in their favour we founded Women, Family, Child and Disability Unit.

All of our citizens should know that as the Nationalist Movement Party, we are aware of your problems and struggles. We will always be with you and we are dedicated to solve your problems.

LOGOMUZ

Aziz Türk Milleti'ne İthafen;

TURKUAZ RENK

Binlerce yıllık Türk milli kültürünün renkler etrafında oluşturduğu algı ve etnografik değer ile Avrupa ve Ön Asya Türkoloji kaynaklarında sanatsal ve kültürel bağlamda belirtilen,

Fransızların 18. Yüzyılda "Turkuaz renk", "Türk rengi", "Turquality" ifadesiyle beyan ve tescil ettiği, Türk milli sanat eserlerinde; Uygurlarda, Horasan Bölgesinde, Anadolu Beyliklerinde, Türkiye Selçukluları Devleti'nde ve Osmanlı Cihan Devleti'nde yüzyıllardır çinilerde, iç hat kalem işi süslemelerde, minyatürlerde, tasvirlerde kullanılmış olan bir renktir.

Turkuaz renk; sonsuz devlet kavramı formu olan Selçuklu yıldız motifi ile bir arada gösterildiği; bir büyük yıldız motifli Turkuaz hilalin, üç turkuaz hilali kapsaması ve koruması üzerine tasarlanmış ve anlamlandırılmıştır.

ÜÇ HİLAL

Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi'nin bir nişanesi olarak; büyük içe dönük şekildeki hilal, toplumun en değerli ve koruyucu yapı taşı olan aileyi temsil etmekte olup,

Diğer üç turkuaz hilal; Kadın, Çocuk ve Engelli kavramlarını belirterek nesline, milletin değerlerine ve toplumuna sahip çıkmaktadır.

Turkuaz hilalleri bütünsel biçimde bir çerçeve içerisine alan kırmızı renkteki Kadın, Aile, Çocuk ve Engelli Politikaları (KAÇEP) yazısı;

Kendine özgü olarak yüce Türk Milleti'nin aziz bağrından çıkmış şanlı al bayrağımızın rengini ve ruhunu yansıtmakta olup;

kültürel olarak Türk Milleti'nin tarihi ile yaşıt, fikri olarak 150 yıllık, siyasi bir hareket olarak ise 50 yıllık bir geçmişe sahip; bu değerler uğrunda bedeller ödemiş, bu değerlerimizi her şeyin önünde tutup, koruyup yaşatmak azim ve kararlılığında olan Milliyetçi Hareket Partisi'ni temsil etmektedir.

OUR LOGO

To our Dear Turkish Nation;

TURQUOISE COLOUR

With the perception and ethnographic value formed with thousands of years of Turkish national culture and stated in many cultural and artistic contexts in Europe and Pre-Asian Turkology sources;

It is a colour that is used in Uyghurs, Khorasan Region, Anatolian Seigniories, Seljuks, famous Ottoman ceramics and Turkish national art pieces. With the French confirming its declaration and registration with their expressions such as "Turquoise Colour", "Turkish Colour", "Turquality" in 18. Century.

Turquoise colour in our logo is designed and given a soul with famous Seljukian star pattern which has an idea of a never-ending-state and a big starry crescent covering and protecting three small crescents.

THREE CRESCENTS

As a symbol of a Turkish world domination concept, big and inward crescent symbolizes the most important and the most protecting part of the society; family

Other three turquoise crescents symbolize the concept of Women, Children and the Disabled thus covering our important values, generation and society.

Framing the logo as a whole, the red coloured writing of "Kadın, Aile, Çocuk ve Engelli Politikaları (KAÇEP)" Eng; "Women, Family, Child and Disability Policies" gives the logo our beautiful red flag's soul

but in a cultural aspect; three crescents symbolize the Nationalist Movement Party which has a past of 150 years as an idea and 50 years as a political movement which gave a lot of fight in those years to protect and maintain national values.

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU Toplum Kadın ve Şiddet

ONURSAL BAŞKAN / HONORARY PRESIDENT

Devlet BAHÇELİ

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı

President of Nationalist Movement Party

SEMPOZYUM BAŞKANI / SYMPOSIUM PRESIDENT

Deniz DEPBOYLU

*Milliyetçi Hareket Partisi Aile, Kadın ve Engellilerden Sorumlu
Genel Başkan Yardımcısı*

*Nationalist Movement Party Vice President
Responsible for family, Women and Disabled People*

1. MHP KAÇEP

“TOPLUM, KADIN VE ŞİDDET” SEMPOZYUMU DÜZENLEME KURULU

1. MHP KAÇEP

“SOCIETY, WOMEN AND VIOLENCE” SYMPOSIUM REGULATORY BOARD

Deniz DEPBOYLU

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı
Nationalist Movement Party Vice President*

Prof. Dr. Kamil AYDIN

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı
Nationalist Movement Party Vice President*

Fatih ÇETİNKAYA

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Sekreter Yardımcısı
Nationalist Movement Party Deputy Secretary General*

Prof. Dr. Ruhi ERSOY

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Başdanışmanı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü
Nationalist Movement Party Chief Advisor
Ankara Hacı Bayram Veli University Turkish Folklore Department*

Dr. Öğr. Üyesi Ali GÜLER

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Başdanışmanı
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Nationalist Movement Party Chief Advisor
Hacettepe University History of Ataturk's Principles and Revolutions Institution*

1. MHP KAÇEP

“TOPLUM, KADIN VE ŞİDDET” SEMPOZYUMU BİLİM VE HAKEM KURULU

1. MHP KAÇEP

“SOCIETY, WOMEN AND VIOLENCE” SYMPOSIUM SCIENCE AND ARBITRATION COMMITTEE

Prof. Dr. Edip Semih YALÇIN

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı
Nationalist Movement Party Deputy Leader*

Prof. Dr. Mevlüt KARAKAYA

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı
Nationalist Movement Party Deputy Leader*

Prof. Dr. Kamil AYDIN

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Yardımcısı
Nationalist Movement Party Deputy Leader*

Prof. Dr. Ruhi ERSOY

*Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkan Başdanışmanı
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü
Nationalist Movement Party Chief Advisor to the Chairman
Ankara Hacı Bayram Veli University Turkish Folklore Department*

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Psikoloji Bölümü / Danışmanlık Psikolojisi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Psychology Department / Counseling Psychology*

Prof. Dr. Filiz KILIÇ

*Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Nevşehir Hacı Bektaş University Turkish Language and Literature Department*

Prof. Dr. Hava SELÇUK

*Erciyes Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı
Erciyes University History Department*

Prof. Dr. Zeynep TÜRK

*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İşletme Bölümü
Osmaniye Korkut Ata University Business Department*

Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN

*Atatürk Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Ataturk University Philosophy and Science of Religion Department*

1. MHP KAÇEP

“TOPLUM, KADIN VE ŞİDDET” SEMPOZYUMU BİLİM VE HAKEM KURULU

1. MHP KAÇEP

“SOCIETY, WOMEN AND VIOLENCE” SYMPOSIUM SCIENCE AND ARBITRATION COMMITTEE

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı

Giresun University Dean of Faculty of Economics and Administrative Science

Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İşletme Bölümü

Kahramanmaraş Sutcu Imam University Business Department

Prof. Dr. Ali ÇAYKÖYLÜ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı

Ankara Yıldırım Beyazıt University Psychiatry Department

Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ

Atatürk Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Ataturk University Public Relations and Publicity Department

Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ

Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Anabilim Dalı

Marmara University Religious Education Department

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Atatürk Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı

Ataturk University Philosophy Department

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN

Hacettepe Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü

Hacettepe University Turkish Society Sciences Department

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Milli Savunma Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı

National Defence University History Department

Prof. Dr. Yakup KUMTEPE

Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi

Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı

Ataturk University Medical Faculty

Gynecology and Obstetrics Department

1. MHP KAÇEP

“TOPLUM, KADIN VE ŞİDDET” SEMPOZYUMU BİLİM VE HAKEM KURULU

1. MHP KAÇEP

“SOCIETY, WOMEN AND VIOLENCE” SYMPOSIUM SCIENCE AND ARBITRATION COMMITTEE

Prof. Dr. Tuncay DİLCİ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Cumhuriyet University Educational Sciences Department

Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Necmettin Erbakan University

Psychological Counseling and Guidance Department

Doç. Dr. Tuba GÜLTEKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı

Dokuz Eylul University Art and Business Teaching Department

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giresun University International Relations Department

Doç. Dr. Neslihan GÖKTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü

Ankara Hacı Bayram Veli University Public Law Department

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Bumin ÖZARSLAN

Hacettepe Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü

Hacettepe University Public Law Department

SEMPOZYUM SEKRETARYASI

SYMPOSIUM SECRETARIAT

Kenan DOĞAN

Songül DOĞAN

Gizem YÜCEL

Mustafa ÇELİKKAYA

İsa SALDIRAY

Rifat AÇILAN

TAKDİM

Milliyetçi Hareket Partisi'nin bilimsel bilgiye verdiği değer ile olaylara ve yaşanan sorunlara yaklaşım tarzı; mevcut bilgiler ile birlikte yenilenen ve gelişen bilgileri takip etmek; düşünen, geliştiren, üreten ve öğreten bilim insanlarımıza da danışarak en doğru yolu işaret etmektir.

Benimsemiş olduğumuz bu yaklaşım, korumakla yükümlü olduğumuz kültür varlığımız ve onun üzerinde şekillenmiş olan Türk Devlet geleneğinin her çağın yeni şartları içerisinde kendini güncelleyebilmesi; varlığını tehdit eden etkenlere karşı güçlü durabilmesi açısından önemlidir.

Bunu başarabilmek için, öncelikle aziz milletimizin sosyal ve kültürel yapısı içerisinde fertlerin ve aile kurumunun korunmasına; aileyi güçlü kılan, canından can katarak dünyaya getirdiği ve yetiştirdiği nesillerle toplumu var kılan kadınlarımızın tarihî süreçte üstlendiği rolün sürekliliğini sağlayacak çalışmalar yapmak durumundayız.

Türk kadınının, kadim tarihimizin derinliklerinden günümüze ulaşan şahsiyetli, diyetli duruşunun, devletin ve milletin bekası için üstlendiği rolün devam etmesi bilimsel bilgiye dayalı sürdürülebilir politikaların geliştirilmesine bağlıdır. Doğru politikaların üretilmesi mevcut sorunların, muhtemel risk ve tehditlerin belirlenerek çözüm yollarının araştırılmasıyla gerçekleştirilebilir.

Bir toplum, fertlerinin refah, huzur ve güvenliğinin sağlandığı; onların gelişmelerine, kendilerini gerçekleştirmelerine imkân tanıdığı müddetçe güçlenir, varlığını sürdürebilir.

Toplumları oluşturan insanlar biyolojik açıdan bakıldığında, kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cins olarak dünyaya gelirler. Her iki cins fiziksel farklılıklarıyla birlikte yaşam sahnesinde yine biyolojik temelli farklı rollere sahiptirler. Ancak toplumsal varlıklar olmaları sebebiyle insanların taşıdıkları roller fiziksel özellikleri ve farklılık-

larıyla sınırlı kalmayıp; erkekler ve kadınlar zaman ile içlerinde yaşadıkları toplumların özellikleri doğrultusunda sosyal roller de üstlenirler.

Varoluşları vasıtasıyla eşit yaşam hakkına sahip olan kadınlar ve erkeklerin zaman içinde üstlendiği toplumsal rollerinin ve eşitliklerinin sorgulanması tarih boyunca süregelmıştır. Zira yine tarihin çoğu evresinde inançların, geleneklerin, yargıların etkisiyle toplumsal roller, haklar ve kazanımlarla ilgili olarak eşitlik dengesi değişmiş ve bunun sonucunda kadınların yaşadığı mağduriyet her zaman tartışma konusu olmuştur.

Daha insani koşullarda yaşanılabilir bir dünyanın kurulup sürdürülmesi, kuşkusuz insanın kendi eliyle ve aklıyla oluşturduklarıyla mümkündür. Çözüm bekleyen bir çok sorun içerisinde, öncelikli olarak ele alınması gereken en önemli sorunlardan biri; erkek ve kadının biyolojik farklılıklarının toplumsal alanda kadının aleyhine bir biçimde kurgulanmasından kaynaklı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır.

Kadınların toplum içindeki yeri, statüsü ve yaşadığı sorunlar; günümüze değin pek çok araştırmacı tarafından konu edilmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet algısı, kadınların çalışma hayatındaki varlığı, kadın istihdamı, eşitlik, ayrımcılık, şiddet, sosyal yaşam ile ilgili ve varoluşsal, hukuksal haklar ve yaşanan sorunlarla ilgili konular üzerinde durulduğunu biliyoruz.

Ne yazık ki bu sorunlar arasından toplum vicdanını en çok yaralayan ve üzüntü kaynağı olan mesele kadına yönelik şiddettir. Kadına yönelik şiddetin dünya çapında ve maalesef ülkemizde de artış göstermesi, konuyu kadın açısından ele almayı da zorunluluk haline getirmiştir.

Her ne kadar diğer insanlar üzerinde üstünlük sağlamanın güç yoluyla ifade edilebileceğine inanan ve sahip olduğu gücü baskılayıcı, tehditkâr ve saldırgan tavırlarla kanıtlayabileceğini düşünen kişiler bulunsa da, bilinmesi gereken önemli bir gerçek vardır: Şiddet psiko-sosyal açıdan güçlü olanların tercih edeceği bir davranış değildir. Şiddet uyguladığında güçlü olduğunu zanneden, çoğunlukla statü ve fiziksel üstünlüğüne güvenerek mevcut konumunu ve benlik algısını bu yolla koruyabileceğine inanan; ama aslında sorunlarını çözebilecek bilgi, beceri ve yeterliliğe sahip olmayan, bilişsel ve psikolojik açıdan güçsüz, güvensiz, zayıf karaktere sahip olanların seçtiği bir yoldur.

Bu sebeple şiddete uğrayanların yanı sıra, şiddeti uygulayanların ve şiddete eğilimli olan kişilerin de rehabilitasyona ihtiyacı olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Şiddet önleyici, koruyucu, destekleyici ve rehabilitasyon olanağı sunan programlarla tamamen yok edilemese de azaltılarak önüne geçilebilecek, ciddiye alınması gereken hayati bir sorundur.

Toplumsal sorunlar titizlikle ele alınıp çözümleri için çabalanmadığı durumlarda so-

run ortadan kalkmaz, çözümü giderek daha da zorlaşır. Özellikle toplumun varlığını sürdürmesinin temeli olan aile yapısı ve de ailenin en önemli kurucu iki kişisinden biri olan kadın ile ilgili sorunların çözümleri ertelenemez.

Milliyetçi Hareket Partisi, Aziz Milletimizin ve Kutlu Devletimizin bekası ile ilgili hasasiyeti gereği; yaşanan ve yaşanması muhtemel olan sorunlarının çözümü, ihtiyaç duyulan tavrın ortaya konması ve bilimsel çözüm önerilerinin geliştirilmesi için gereken sorumluluğu daima üstlenmiştir. Üstlendiği sorumluluklara yönelik görevini yerine getirirken, Dokuz Işık doktrininden aldığı feyz ile ilimcilik ilkesini kendisine yol gösteren değerli bir öğreti olarak kabul etmiştir.

İlim sadece teknolojik alanla sınırlı değildir. Sosyal ve kültürel yaşama ilişkili olan ilim dalları bugün yaşadığımız, belki de bizi en çok üzen ve en fazla sıkıntıya sokan sorunların çözümü için önem ve değer kazanan bilim alanlarıdır.

Başbuğumuz Alparslan Türkeş Bey bizlere yol gösteren dokuz ışık doktriniyle sunduğu ilkelerden biri olan ilimcilik ilkesinde “ilim, kültür ve kalkınma” ilişkisini şu şekilde açıklamıştı:

“Unutmamak gerekir ki milletler tıpkı insanlar gibidir. Nasıl ki kalbi, beyni ve kanı olmayan insan yaşayamazsa milletler de kalpsiz, beyinsiz ve kansız yaşayamaz. Bir milletin kalbi kültürü, beyni siyasi düzeni, kanı ise ekonomisidir.”

Kalbi olmayan bir insan yaşayamıyorsa, kültürünü kaybetmiş bir milletin varlığını sürdürebilmesi de mümkün değildir. Korumakla yükümlü olduğumuz kültür varlığımız ve onun üzerinde şekillenmiş olan Türk Devlet geleneğinin her çağın yeni şartları içerisinde kendini güncelleyebilmesi; varlığını tehdit eden etkenlere karşı güçlü durabilmesi açısından önemlidir.

Şüphesiz ki bir toplumu oluşturan yaşı, cinsiyeti, işi, konumu ne olursa olsun, her bireyin yaşadığı veya yaşayabileceği sorunlar her zaman olacaktır. Bizim için her şahsın değeri büyüktür, eşsizdir. Ancak günümüzde karşılaştığımız acı ve üzücü olayları dikkate aldığımızda; kadınlarımıza öncelik tanıyarak ele almamız ve çözmemiz gereken pek çok sorun olduğunu görmekteyiz.

Liderimiz, Saygıdeğer Genel Başkanımız Devlet Bahçeli Beyefendi 06 Mart 2018’de gerçekleşen grup toplantısında kadınlarımızın değerini ve yaşanan sorunları şu şekilde dile getirmişti:

“Biz kadın deyince ne anlamalıyız?

Beşik sallayan anne, çocuğunu doyurup, giydirip büyüten ebeveyn mi?

Biz kadın denildiğinde neyi görmeliyiz?

Evini çekip çeviren, eşine destek veren, aşını işini dert eden bir fedakârlık anıtı mı

Biz kadını nasıl tarif etmeliyiz?

Şeref ve namus timsali, ar ve iffet simgesi mi?

Kadına baktığımızda neyin mahcubiyetini yaşamalıyız?

Dinmeyen şiddetin mi? Verilmeyen değer mi? Eksilmeyen istismar ve cinayetlerin mi?

Kadına baktığımızda bu söylediklerimin hepsi fazlasıyla vardır ve karşımızdadır

En temel sorun, en bariz ayıp kadının bir insan olduğu gerçeğinin unutuluyor, umursanmıyor oluşudur.

Kadın her şeyden önce bir insan, her şeyden önce eşref-i mahlûkattır.

Bozkırın tezenesi merhum Neşet Ertaş kadınları tarif ederken; “Kadınlar insandır, biz ise insanoğlu” sözüyle muazzam bir teşhis hüneri göstermiş, mutlak bir doğruya temas etmiştir.

Ancak kadınların gönülleri yıkılmaktadır.

Kadınlar şiddete, istismara, tacize maruz kalmaktadır ki, bu dehşet tablosu insanım diyen, vicdan sahibi her kişi için utançtır.

Hz. Mevlana diyor ki: “Gönül yıkmak, Kâbe yıkmaktan daha büyük bir günahtır.”

Peki, yıkılanı nasıl onaracağız?

Yıkımı nasıl engelleyeceğiz?

Düşeni nasıl ayağa kaldıracağız?

Fiziksel, duygusal, psikolojik şiddete uğrayan kadınlarımıza ne diyeceğiz, onlarla nasıl helalleşeceğiz?

Sürekli kadına şiddetten yakınma vardır, konu herkesin dilindedir.

Sokak ortasında, adliye önünde, ev veya meskenlerin içinde, işyerlerinde hunharca öldürülen kadınlar sadece Türkiye’nin değil, sadece bölge ülkelerinin değil, tüm insanlığın kanayan yarası, kanatlanmış çığlıdır.

Bu çığlık masumdur, bu çığlığın gözü yaşlıdır.”

Saygıdeğer Genel Başkanımızın yönelttiği her soru bizim üzerinde çalışarak çözüm üretmemiz gereken konulardır. Bu durumda yapabileceğimiz en değerli çalışma şüphesiz ki bilimsel temellere dayalı olarak üretilecek olan politiklardır.

Bugüne kadar, tarihimizde ve kültürümüzde kadının yeri, önemi ve yaşadığı sorunlara ilişkin pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Ayrıca son yıllarda başta üniversiteler olmak üzere, çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet konusunu ele alan bilimsel çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Hayata geçirilmeyen bilimsel tespit ve önerilerin etki alanı bilimsel camia içinde sınırlı kalmaya mahkûmdur. Yapılan bilimsel çalışmaların toplumsal düzenlemeler ve sözleşmelerle yaşama aktarılması önem arz etmektedir.

Milliyetçi Hareket Partisi bu bağlamda; akademik olarak üretilen bilimsel bilginin uygulamaya aktarılması; doğru, etkili ve sürdürülebilir politikaların geliştirilebilmesi amacıyla kadınlarımızın yaşamında karşılaştığı sorunların belirlenerek, mevcut ve olası sorunların çözümüne ilişkin sonuçlar elde edebilmek amacıyla ***“Toplum, Kadın ve Şiddet”*** konulu bir sempozyum düzenleme kararı almıştır.

Sevgili Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselâm bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştur:

“Yalnız şu iki kimseye gıpta edilir: Allah’ın kendisine ihsân ettiği malı hak yolunda harcayıp tüketen kimse; Allah’ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına da öğreten kimse.”

Bizler de Peygamberimizin bu öğüdüyle ilim öğrenmeyi, sahip olduğumuz ilmi bilgi ve tecrübeleri paylaşmayı ve ilimle yerli yerince hükmeden kanunlar ve mevzuatları oluşturmak üzere politikalar üretmeyi görev olarak kabul ettik.

Bilginin eyleme geçmesi ve önerilerin muhataplarına ulaşması konusunda siyaset kurumunun köprü vazifesi göreceğini biliyoruz. Bu düşünceyle Saygıdeğer Genel Başkanımız Devlet BAHÇELİ Beyefendi’nin himayelerinde, değerli bilim insanlarının ve alanlarında yetkin çalışmalar yapan araştırmacıların katıldığı bir bilgi şöleni düzenledik. Sosyal yaşamda başta şiddet olmak üzere, önemli problemlerin çözümüne yönelik sunulacak bilimsel bildiriler ve katılımcıların değerli katkılarıyla ***“Toplum, Kadın ve Şiddet”*** konusunu birlikte ele alarak, mevcut sorunlara çareler aradık.

Bilgi şölenimiz toplum, kadın ve şiddet temaları ile sınırlı tutulmuş ve çok farklı disiplinlerden bilim insanları, araştırmacı, milletvekili, medya ve STK temsilcilerinin katılımıyla 2 panel ve 2 konferans gerçekleştirilmiş, 17 oturumda 66 bildiri sunulmuştur.

Sempozyumumuzun açılış programında yer alan ilk panelimizde tamamı kadın milletvekillerimizden oluşan bir oturum gerçekleştirildi. Panelde; Adana Milletvekili Sayın Ayşe Sibel Ersoy, Ankara Milletvekilimiz ve Kadın Kolları Genel Koordinatörümüz Sayın Nevin Taşlıçay, İstanbul Milletvekilimiz Sayın Arzu Erdem ve Konya Milletvekilimiz Sayın Esin Kara konuşmacı olarak yer aldılar. Saygıdeğer konuşmacılar kadınının toplumdaki, siyasetteki yeri ve sorunlarını dile getirip öneriler sundular.

Bilgi şölenimizin son gününde gerçekleştirdiğimiz Genel Başkanımızın Basından Sorumlu Baş Danışmanı Sayın Deniz Güçer’in başkanlığını yaptığı panelimize; basınımızın değerli mensupları Sayın Şebnem Bursalı (ATV), Sayın Ebru Karatosun (Türkiye Gazetesi), Sayın Nur Banu Aras (Yeni Şafak Gazetesi), Sayın Selda Güneysu (Cumhuriyet Gazetesi) ve Sayın Saliha Çolak (HABERTÜRK) katıldılar. Saygıdeğer konuşmacılar çalışan kadınların sorunları başta olmak üzere, kadının medyada temsili,

ayırımcılığa konu edilen sorunları ve bunların çözümleri üzerinde durdular.

Bugüne kadar, kadın teşkilatları oluşturmak gibi birçok ilki gerçekleştiren Milliyetçi Hareket Partisi'nin, toplumumuzun kanayan yaralarından biri olan kadına şiddet konusunu, bilim dünyasıyla irtibat kurarak bir bilgi şöleni tarzında masaya yatırması, bir ilk uygulamadır. Daha önce iki defa Akademisyenler Kurultayı gerçekleştiren Partimizin bir bilgi şölenine de ev sahipliği yaparak Türkiye gündemine örnek olması, takdire şayan bir durumdur.

Üç gün boyunca sunulan bildirilerde, kadının Türk tarihindeki yeri ve konumu, kadına yönelen şiddetin nedenleri analiz edilerek bir sorun tespiti yapılmıştır. Tespit edilen sorunların sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, kamu yönetimi, hukuk, ekonomi, işletme, iletişim, medya, tarih, yerel yönetimler, edebiyat, felsefe, ilahiyat gibi alanlar açısından toplumdaki yansımaları örneklerle ortaya konulmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Siyasi bir parti tarafından ilk defa **“Toplum, Kadın ve Şiddet”** temalarının disiplinler arası bir yaklaşımla ele alındığı ve sonuçlarının siyaset aracılığı ile uygulamaya dönük zeminlerde dillendirilmesinin amaçlandığı bu bilimsel toplantının amacına ulaşması dileğimizdir.

Bu bilgi şöleni, Milliyetçi Hareket Partisi'nin ülkemizin bütün sorunlarının çözümünde olduğu gibi, özellikle kadına yönelik her türlü kötü muamele ve uygulanan şiddetin de ortadan kaldırılmasına ve çözümler üretilmesine yönelik sorumlu, bilinçli ve kararlı tutumunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere amacımız; bilgi şölenimizde sunulan bildirilerden çıkarılan sonuçlar öncelikli olarak bir rapor haline getirilerek mecliste görev alan milletvekillerimiz, sahada uygulamacı olan yerel yönetim birimlerimiz ve de teşkilatlarımıza sunulmasıdır.

Bu amacın bir adım daha ilerisine giderek, yayınladığımız bu eserle çalışmamızı kıymetli milletimizin araştırmacıları ve bilim insanları başta olmak üzere tüm fertlerinin bilgisine de sunuyoruz.

Kitabımızın yayınlanmasından önce sempozyumumuzda yer alan bildirilerin bir kısmı TASAV tarafından basılan Ekim 2019 tarihinde yayınlanan özel sayı dergisinde yer almıştır. Bu kitapta TASAV özel sayısında yer alan bildiriler de dâhil olmak üzere sempozyumda sunulan tüm bildirilere ve konuşma metinlerine yer verilmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi, yarım asrı aşan siyasi tarihi ve şerefli geçmişi ile Türk Milletinin güvenini hakıyla kazanmış olup; Türk siyasetinin güvenilir, istikrarlı, ilkeli ve güçlü bir siyasi kurumu olarak varlığını sürdürmektedir. Aziz Milletimizin ve Kutlu Devletimizin bekası ile ilgili hassasiyeti gereği; yaşanan ve yaşanması muhtemel

olan sorunların çözümü, ihtiyaç duyulan tavrın ortaya konması ve bilimsel çözüm önerilerinin geliştirilmesi için gereken sorumluluğu daima üstlenmiştir ve üstlenmeye devam edecektir.

Ülkücülüğün esasları vardır; Lider, Doktrin ve Teşkilat.

Türk dünyasının Lideri Saygıdeğer Genel Başkanımız Devlet BAHÇELİ Beyefendi'nin himayelerinde gerçekleştirdiğimiz bu bilgi şöleniyle İlimcilik ilkemizin gereği yerine getirilmiştir.

Gururla ve üstüne basarak ifade ediyoruz ki; sorumlüğümüz olan görevlerimizi yapmak üzere izleyeceğimiz yolda; Liderimizin ortaya koyduğu vizyon, kararlılık, ilkeler ve disiplinli çalışma tarzı her zaman yol haritamız olacaktır.

Teşkilatçılık esası ile yol aldık, güçlendik ve bu gücü gerçekleştirdiğimiz sempozyumumuzla taçlandırdık.

Divan üyelerimiz, MYK ve MDK üyelerimiz, Milletvekillerimiz; il, ilçe kadın kolları, Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı, teşkilatlarımız, belediye başkanlarımız ve meclis üyelerimiz, teşkilat çalışanlarımız, TASAV, Kadın Hareketi Derneği ve de birbirinden değerli ülküdaşlarımız bilgi şölenimizin en önemli paydaşları olmuştur. Bu bir ekip çalışmasıdır, tüm teşkilatlarımızın başarısıdır.

Bu çalışmanın sonucunda bize düşen görev, elde ettiğimiz bilimsel verilere dayalı olarak etkili, geçerli ve sürdürülebilir politikalar üreterek Aziz milletimizin sorunlarına dair çözümleri hayata geçirmektir.

Sempozyumumuza katılan tüm katılımcılara, değerli bilgilerini ve çalışmalarını bizlerle paylaşan akademisyenlerimize, araştırmacılarımıza teşekkür ediyor; kendilerine ve yayınladığımız bu eserin kıymetli okuyucularına saygılarımızı sunuyoruz.

Deniz DEPBOYLU

*Milliyetçi Hareket Partisi
Aile, Kadın ve Engellilerden Sorumlu
Genel Başkan Yardımcısı*

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU Toplum Kadın ve Şiddet

İNSAN HAKLARI: DOĞU TÜRKİSTAN ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN TÜRKLERİNE KARŞI İZLEDİĞİ EKONOMİ, NÜFUS VE GÖÇ POLİTİKALARI İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA NASIL DEĞERLENDİRİLMELİDİR?

Murat PEHLİVAOĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Lisansüstü Öğrencisi (Yüksek Lisans)
pehlivanoglu.murat@outlook.com

Özet

Sincan (Xinjiang) olarak bilinen Doğu Türkistan, Çin'in Kuzeybatı bölümünde yer almaktadır. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Tibet, Çin, Moğolistan ve Rusya ile sınırları bulunan Doğu Türkistan'da bir çok farklı etnik ve dini kimlikten insan yaşamaktadır. Uygur tarihi, kültürü ve medeniyetinin beşiği olan Türkistan bölgesinde Uygurların haricinde Han, Hui ve Kazaklar da önemli etnik gruplar olarak bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Özellikle Uygur halkının yaşadığı Sincan Uygur Özerk Bölgesi konumu ve yeraltı kaynakları potansiyeli ile stratejik öneme sahip bir bölgedir. "Ayrıca Doğu Türkistan'ın tarihi İpek Yolu'na geçit vermesi, Çin'in petrol ihtiyacının beşte ikisini üretmesi, zengin altın ve bakır yataklarına sahip olması ve büyük miktarlarda yün üretilmesi bölgeyi ekonomik açıdan da önemli bir konuma sokmaktadır."(Dağcı ve Keskin, 2016)

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Uygur tarihi, insan hakları, kültür ve medeniyet

Giriş

Makûs kaderinden asırlardır kurtulamayan Doğu Türkistan asırlardır bir taraftan Rus bir taraftan Çin arasında kısaca alınarak hayat mücadelesi vermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ardından bölgede artan Çin etkisi ile birçok insanlık dışı ayrımcılığa maruz kalan Uygur halkı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin eğitim, ekonomi, nüfus ve göç politikaları ile tarihsel olarak hak sahibi oldukları topraklarda ayrımcılığa uğramaktadırlar. "Çin hükümeti Doğu Türkistan topraklarını Türklere arındırmak ve buraları tamamen Çinlileştirmek amacıyla, Doğu Türkistan'ı imar ve kalkındırma iddiası ile bölgeye sürekli olarak Çinli göçü teşvik etmektedir." (Öztürk, 2016) Uygurlara ait olan meskenlerin ve verimli arazilerin Çinlilere zorla verilmesi ve Uygurların verimsiz topraklara veya ülke dışına sürülmeye zorlanması Çin devletinin acımasız göç politikasını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca son yıllarda "yeniden eğitim" kampları altında Uygur toplumunun yeniden eğitilerek komünist ideolojiye bağlı, otoriteye saygılı bireyler olması hedeflenmekte ve bu işlemler zor kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Şimdiye kadar, uygulanan bu politikalar ile Uygurların hakları Çin tarafından bilerek göz ardı edilmiş ve bu insan hakları ihlalleri Uyguların yaşam ve onurları için büyük bir mücadeleye dönüşmüştür.

Tanımlar

Çin Komünist Partisi: 1 Temmuz 1921 yılında kurulan ÇKP, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu ve kuruluşundan bu yana iktidar partisidir.

Etnisite: İnsanların bir etnik gruba mensubiyet yoluyla/dolayısıyla sahip oldukları sosyal ve kültürel karakteristiklerdir.

Azınlık: Bir ülkede, o ülkenin yurttaşı olmakla birlikte soyu, dili ve dini yönünden ülkenin sayıca baskın ögesi olan halktan az olan topluluklardır.

Uygur Halkı: Türk tarihinde ilk yerleşik hayata geçen, Türk Milletinin ilk kültür ve medeniyetini şekillendiren ve modern anlamda Uygur – Türk devletini kuran çok kadim Türk boylarındandır

Mülteci: Irkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi veya kişilerdir. (UNHCR)

Göçmen: Hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır.

Siğınmacı: Mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere denir.

Devletsizlik: Herhangi bir devletin hukuku altında vatandaş olarak sayılmayan bireylerdir. Basit bir tanımla, devletsiz kişinin herhangi bir devlette vatandaşlığı yoktur. Bazıları devletsiz doğarken bazıları sonradan devletsiz kalabilir.

Kısıtlama: Herhangi bir mal veya mülk hakkına sahip olma hususunda sınırlama getirme.

İşkence: Bir kimseye, kanıt ve bilgi elde etmek ya da cezalandırmak ereğiyle bilinçli olarak uygulanan her türlü acı verici, onur kırıcı işlem.

Soykırım: Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu, kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen, gruba mensup kişilerin öldürülmesi, grubun bütünüyle ya da kısmen, fiziksel varlığının ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek, grup içinde doğumları engellemek amacıyla önlemler almak ve gruba mensup kişileri zorla başka bir gruba nakletmek gibi eylemlerdir.

Yeniden Eğitim Merkezleri: Çin hükümetine saygılı, ideolojik olarak ÇKP'den bağımsız düşünmeyen, Uygur dili, dini, kültür ve tarihi gibi birçok unsurun yok edilmesinin amaçlandığı kamplar.

Önemli Aktörler

Çin Halk Cumhuriyeti: Doğu Türkistan'ı işgal altında tutan ve kadim Uygur Türk yurdunun adını Xianjiang olarak değiştiren Çin devleti, Sovyetler Birliği'nin dağılmadan önce Batı Türkistan'da uyguladığı bölgedeki Türk ve Türkistan içeriklerini kaldırıp, muhtemel bir bağımsızlığı önleyici "Parçala, Böl ve Yönet" temeline dayanan bir yol izlemektedir. Ayrıca bölgedeki faaliyetleri ayrılıkçılık, terörizm ve dini aşırıcılık iddiaları ile meşru kılan Çin hükümeti bu değişkenler ile mücadele ettiğini öne sürmektedir.

Rusya Federasyonu: Çin Halk Cumhuriyeti ile konjonktürel yakınlığı ve ticari anlaşmalar ile "ekonomik" bağları kapsamında Doğu Türkistan'ın bir Çin toprağı olduğunu ve toprak bütünlüğünü savunan bir politika izlemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri: ABD Dış İşleri Bakanlığı Eylül 2018 yılında yaptığı açıklamada; Çin'in Doğu Türkistan bölgesindeki derinleşen baskının endişe verici olduğu ve bu insan hakları ihlaline karışan resmi görevliler ve şirketlere yaptırım uygulanabileceği açıklamasını yapmıştır.

Türkiye: Her ülkeye karşı takındığı tavır gibi diğer tanınmış milletlerin toprak bütünlüğüne saygı duyan Türkiye, Doğu Türkistan meselesinde de Çin'in toprak bütünlüğüne saygı duymakta ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında politika izlemektedir.

Kazakistan: Bölgede yaşayan bir diğer Türk nüfus olan Kazakların haklarının ve çıkarlarının Doğu Türkistan'da korunmasına ilişkin sorunların, karşılıklı güven, iyi

komşuluk, saygı ve üst düzey stratejik ortaklık ruhu temelinde olumlu bir şekilde çözüleceği hususunda adımlar atmaktadır.

Doğu Türkistan İslam Partisi: Türkistan İslam Partisi olarak kendisini gösteren Uygur cihat yanlıları. 1988 yılında Doğu Türkistan'da kurulan grup, henüz kuruluş aşamasında karşılaştığı Çin baskısı karşısında tutunamadı.

Birleşmiş Milletler: Çin yasalarındaki terörizmin geniş tanımı, aşırıcılığa belirsiz atıflar ve ayrılıkçılığın belirsiz tanımlarıyla ilgili raporlar yayınlayan BM, bölgede gözetim altında tutulan 1 milyon Uygur'un derhal serbest bırakılması çağırısında bulundu. Olayı genel olarak İnsan Hakları ihlali olarak değerlendiren BM, Çin hükümetine zaman zaman bu bağlamda çağrılar yapmakta.

Hindistan: Sivil özgürlükler ve insan hakları meselesinde dünya çapında üne sahip olan Hindistan'ın Doğu Türkistan tavrı diğer meselelere(Rohigya Müslümanları, Filistin meselesi vb.) göre daha pasif görünmektedir. Çin'in zamanında Hindistan hükümetini Keşmir meselesinde yeren açıklamaları ve politikalarına rağmen Hindistan bu meselede sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Pakistan: Dünya çapında sıkıntı çeken tüm Müslümanların korunması için sesini yükselten Pakistan hükümeti, Çin ile olan sıkı dostluğu ve ticari bağlarından ötürü Doğu Türkistan meselesinde sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Önceki Girişimler

Zaman zaman gerek Birleşmiş Milletler gerekse Amerika Birleşik Devletleri ve farklı hükümetler insan hakları ihlallerinin azaltılması hususunda birçok farklı çözüm önerileri ile gelmiş olsalar da Çin hükümeti yapılan mücadelenin terör, ayrılıkçılık ve dini aşırıcılık ile mücadele olduğunu, ayrıca kendi insan hakları karnesinin de birçok devletten daha üstün olduğu hususunda açıklamalar yapmıştır.

6-30 Ağustos 2018 yılında gerçekleştirilen BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin denetim organı olan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin hazırladığı raporda; Çin hükümetinin terörizm ve ayrılıkçılık kavramlarını geniş bir şekilde tanımlaması eleştirilirken hükümetin bu konuda adım atması önerisinde bulunulmuştur ve Çin hükümeti defalarca eleştirilmiştir. Komite,"Çin yasalarındaki terörizmin geniş tanımı, aşırıcılığa belirsiz atıflar ve ayrılıkçılığın belirsiz tanımıyla ilgili raporlardan endişe duymaktadır." ifadeleri kullanıldı. Bir diğer yandan ABD Dış İşleri Bakanlığı Doğu Türkistan'da yaşanan olayları insan hakları ihlali olarak tanımlarken, yeniden eğitim merkezlerinde işkence gören 1 milyon Uygur Türkü'nün acilen bırakılmasını talep etmiş, bu gerçekleştirilmez ise de Çin resmi çalışanları ve şirketlerine yaptırım uygulanması gerektiği çağırısında bulunmuştur.

Muhtemel Çözüm Önerileri

- Uygur dili üzerindeki yasağı kaldırarak, "iki dilli eğitim programı" başlatmak ve Uygur Türkçesi ve Mandarin dillerinin eşit duruma getirilmesini sağlamak.
- Uygurların serbest dolaşım hakkı kısıtlamalarını kaldırmak,
- Terör ile mücadele kanununun uluslararası insan hakları standartlarında değiştirilmesini sağlamak,
- Uygurların dini inanç ve özgürlüklerinden dolayı gözaltına alınması ve bunların suç olarak kabul edilmesinin durdurulması,
- Uygurların istihdam edilmesi önündeki ayrımcı engellerin kaldırılması.

YETİŞKİN BİREYLERİN ÇOCUĞA YÖNELİK ŞİDDETE DUYARLIK DÜZEYLERİNİN YORDANMASINDA AFFEDİCİLİK VE ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERİN KATKISININ İNCELENMESİ*

Mustafa ATAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
Lisansüstü Öğr., (Yüksek Lisans)
pdr.mustafaatas@hotmail.com

Mustafa ŞAHİN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
Lisansüstü Öğr., (Yüksek Lisans)
sahinmustafam038@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeylerinin yordanmasında affedicilik düzeylerinin katkısını incelemek ve yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeylerini cinsiyet, yaş, medeni durum, aile tipi ve algılanan ebeveyn tutumu gibi çeşitli demografik değişkenlere göre incelemektir. İlişkisel tarama modeli bir yordama çalışması niteliğindeki bu araştırmanın çalışma grubunu Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki 18 yaş üstü yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri google formlar yoluyla çeşitli şehirlerde yaşayan 566 yetişkin bireyin gönüllü katılımlarıyla elde edilmiştir. Veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, bireylerin affedicilik düzeylerini belirlemek amacıyla Heartland Affedicilik Ölçeği (HAÖ) ve yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık düzeylerini ölçmek amacıyla Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlık Ölçeği (ÇOYŞDÖ) kullanılmıştır. SPSS (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) 22.0 paket programı kullanılarak çözümlenen verilerin

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

analizinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi, Çoklu Regresyon Analizi, Bağımsız Gruplar T-Testi, One Way Anova Analizi ve Post Hoc LSD Testi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan yetişkin bireylerin vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular sonucunda yetişkin bireylerin affedicilik düzeylerinin tüm alt boyutları ile çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeyinin affedicilik ölçeğinin tüm alt faktörleri üzerinde anlamlı katkısının olduğu bulunmuştur. Ayrıca yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık puanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum ve aile tipi gibi değişkenlere göre anlamlı farklılaşma göstermediği; ancak algılanan ebeveyn tutumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği ve çocuğa yönelik şiddete duyarlık puan ortalamalarının ebeveynlerinden demokratik tutumu algılayan bireylerde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulguların konuyla alakalı yapılmış daha önceki çalışmalardan çeşitli açılardan farklı sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Önceki çalışmalarda çocuğa yönelik şiddete duyarlık puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ortaya koyduğu ve bu farklılaşmanın kadınların lehine olduğu görülürken; yapılan bu çalışmada ise cinsiyete dayalı herhangi bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Ayrıca daha önce yapılmış olan çeşitli çalışmalarda algılanan ebeveyn tutumu değişkenine göre çocuğa yönelik şiddete duyarlık puanları arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmaz iken bu çalışmada farklı olarak algılanan ebeveyn tutumu değişkenine göre çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeyinin anlamlı bir farklılaşma gösterdiği saptanmıştır. Elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmıştır. Bundan sonraki süreçte yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeylerini etkileyebilecek diğer faktörlerin ayrıntılı olarak incelendiği çalışmaların yapılması araştırmacılar tarafından önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, şiddet, çocuk, affedicilik, yetişkinler.

Giriş

Çocuklara ve gençlere yönelik şiddet, önemli bir halk sağlığı ve insan hakları konularından biridir. Çocuklara yönelik şiddet verileri yetersiz olsa da özellikle düşük veya orta sosyo-ekonomik düzeydeki ülkelerde, şiddet risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerinde çalışılmaktadır (Devries vd, 2016). Aile içinde zorlama, cezalandırma, aşağılama, sevgisiz bırakma gibi öfke ve gerginliği boşaltmak amacıyla anne-baba tarafından çocuklara yöneltilen fiziksel, cinsel, duygusal şiddet ve ihmal niteliğindeki olumsuz her türlü davranış şiddet olarak tanımlanabilir (Ayan, 2007). Saldırganlık ve şiddet davranışları, bireylerin iletişimini bozan, her iki tarafa da rahatsızlık veren, kontrol edilemeyen duygusal tepkilerdir (Özaltın, 2001). Çocukların şiddete maruz kalmaları, gelişimlerini olumsuz olarak etkilemekte, özellikle en güvenli olması gereken okul ve ev ortamı başta olmak üzere, çeşitli ortamlarda fiziksel, sözel, ilişkisel ve cinsel şiddete maruz kalabildikleri görülmektedir (Çetinkaya Yıldız ve Hatipoğlu Sümer, 2010).

Saldırganlık ve şiddet davranışlarının nedenleri tam olarak tanımlanamasa da çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Freud, saldırgan davranışların nedeninin libidinal dürtülerin doyurulmasının engellenmesine bir tepki olduğunu, ölüm içgüdüsünün diğer insanlara yönlendirilmesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre, insanlar geçmiş deneyimleri, saldırgan tepkilerinin takdir edilmesi veya sosyal çevre tarafından teşvik edilmesiyle birbirlerine karşı saldırgan davranışlar göstermektedirler. Ayrıca çoğu çalışmada, şiddetli fiziksel istismara uğramış insanlarda oluşan sinirsel bozulmanın, biyolojik olarak şiddete yatkınlığa neden olduğunu ortaya konmuştur (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998). Şiddet davranışlarının gelişiminde kişisel, sosyal ve kültürel etmenlerin rol oynadığı söylenebilir. Kişilerin madde kullanımı, zihinsel bozukluklar, kafa travmaları ve kişilik bozukluklarının şiddet davranışlarıyla yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir (Volavka, 1999). Fromm'a göre ise ölüm sevgisi, hastalıklı narsisizm ve birlikte yaşayan insanlar arasındaki kandaşla cinsel ilişki saplantısı eğilimleri insanlar tarafından değişik biçimlerde kullanılarak şiddete dönüşmektedir (Ayan, 2007).

Saldırganlık gösteren bireyler, bunu genellikle aile üyeleri üzerinde gerçekleştirirken, gençlik dönemindeki erkekler tanımadıkları insanlara karşı saldırganlık sergileyebilmektedirler (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998). Şiddet davranışları, aile içinde veya toplumun diğer kesimlerinde şiddete tanık olarak öğrenilebilmektedir. Gürültü, kalabalık ve alkol gibi çevresel etkenlerle ortaya çıkan şiddet davranışları, çevrenin verdiği tepkilere göre şekillenmektedir (Sezer, 2008). Çocuk yetiştirmedeki geleneksel değerlerin rolü, ekonomik güçlükler, anne-baba yoksunluğu, medyada yer alan haberler veya programlar da şiddet davranışlarının ortaya çıkmasında farklı düzeyde etkili olabilmektedir (Özaltın, 2001). Ekolojik etkenlerle, bireyin şiddete yönelik davranışları arasında da bir ilişki vardır. İnsanın ruhsal yapısı ve yaşantısı, toplum içinde gelişip oluşmaktadır. Kültürel değerler tarafından mey-

dana getirilen üst benlik ne kadar bastırıcı, katı ve sert olursa, saldırgan davranışların ortaya çıkması da o kadar kolay ve şiddetli olmaktadır (Ayan, 2007).

Duyarlık kavramı, zayıf bir etkiye karşı tepki gösterebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Çocuğa yönelik şiddete duyarlı olmak, bu tür olaylara tepki gösterebilmenin de bir işareti olarak kabul edilebilir. Şiddet davranışlarının gelişiminde olduğu gibi bireysel, çevresel veya kültürel birçok faktörün, bireylerin şiddete yönelik algılarını ve duyarlılığını etkilediği açıktır. Şiddet kavramı ve eylemlerinin yorumu, olayların algılanışına göre değişebilir. Oysa saldırganlık ya da şiddet eğiliminin fark edilmesi, onun kontrol altına alınmasında önemli bir aşamadır (Özaltın, 2001). Alan yazın incelendiğinde şiddet olgusunun şiddetin tanımı, boyutları, nedenleri, özellikleri ve önlenmesine kadar birçok başlık altında incelendiği; şiddete maruz kalma, şiddet durumunda yapılanlar, şiddeti destekleme, şiddeti kabul etme (Şenol ve Yıldız, 2013). Şiddeti olağanlaştırma, şiddeti genelleştirme, şiddeti nedenselleştirme, şiddeti saklama gibi alt başlıklar olarak ele alındığı görülmüştür (Şahin ve Dişsiz, 2009).

Affetme kavramı psikolojide geçmişten günümüze birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve birçok araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Özellikle pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte öznel iyi oluş kavramını yordayan tüm kavramlar derinlemesine incelenmeye başlamıştır (Elliot, 2010). Bu kavramlardan biri olan affedicilik kavramı önceleri felsefe ve din literatüründe inceleme konusu (Çardak, 2012) iken son zamanlarda pozitif psikoloji, kendilik psikolojisi ve sosyal psikolojinin de ilgi alanına girmektedir.

Felsefe ve din literatüründe ahlaki bir erdem olarak karşımıza çıkan affetme; merhamet ve vicdan kavramlarıyla örtüşmektedir. Özellikle dini anlamda affedicilik ilkesi erdemlilik kavramıyla eşdeğerdir (Yolaçan, 2008). Kişinin erdemlilik düzeyi, kendisine karşı suç işleyen bireyleri affetme oranı ile eş tutulmuştur. Yüzyıllar boyu toplumlar affetme kavramını olumlu kişilik oranlarıyla eşleştirmişlerdir. İncitilen kişinin suçluyu affetmesi merhamet ve vicdan kavramlarıyla örtüştürülmektedir. Merhametli insan karşısındaki bireyi bağışlarken kin ve intikam duygularını içinde barındırmaz. Bu yönüyle affetme, din ve felsefede, ahlakla bağlantılı olarak ele alınmaktadır (Yolaçan, 2008). Görüldüğü gibi din ve felsefe literatüründe affetme, bir zorunluluktan öte kişinin kendi tercihine bırakılmış bir durumdur. Kişi kendini inciten veya mağdur eden bireyi isterse affeder isterse affetmez. Ama affederse olumlu ilişkilerin başlamasına yol açacağından ve bireyin hem kendinde hem de suçlu da olumlu psikolojik ilişkiler yaratacağından ahlaki olarak yüksek değere sahip olacağı kanısına varılmıştır. Affetme, çok boyutlu psikolojik bir yapı olarak birçok düzey içerisinde tanımlanmıştır. Psikodinamik yaklaşıma göre affedicilik öfkeden, saldırganlıktan vazgeçip yerine merhamet ve iyilikseverlik duygularını koyma çabalarıdır. Psikodinamik yaklaşımı benimseyen araştırmacılara göre ise affediciliğin altında yatan en gizil güç sevmeye ve farkında olunmayan bağıllık ilkesidir. Bu bakış açısı, zarar verene karşı daha olumlu ve hatta sevgi dolu duyguları

içermektedir (Scobie & Scobie, 1998). Piderman'a (2010) göre ise affedicilik kinin ve acının uzaklaştırılması, kızgınlık ve intikam düşüncelerinden uzaklaşmaya karar verilmesidir. Araştırmacılar affedicilik üzerinde çalışırken kavramı üç boyuta ayırmışlardır. Birinci boyut belirli bir olay karşısında belli bir kişiye yönelik kaba-hat-odaklı affedicilik, ikinci boyut geçmişte yaşanmış bir olay karşısında belli bir kişiye yönelik önemini kaybetmeden kaynaklı affedicilik ve üçüncü boyut kişilik mizacı olarak sürekli affediciliktir (Berry ve diğerleri, 2005). Affetmenin ne olduğunun anlaşılması için affetmeyi tanımlamak önemlidir. Tanımlar affetmenin neden ve nasıl olması gerektiği ile ilgili bir çerçeve sunmuştur. Ayrıca tanımlar insanların birbirini affetmesine yardımcı olmak, iyileştirme yöntemleri ve tutumları geliştirmek için profesyonel kişiye rehberlik eder. Affetme bilimsel çalışmalarda ele alındığında öncelikli temel konu affetmenin nasıl tanımlanması gerektiğidir (Worthington, 2005). Affetme ile ilgili çalışmalarda çeşitli tanımlar öne sürülmüştür. Bu tanımlardan literatürde sıklıkla ele alınan tanımlara aşağıda yer verilmiştir. Enright ve Fitzgibbons'a (2000) göre affetme insanların istekli olarak haklı olduğu zamanlarda bile tepkisinden ve kininden vazgeçmesi anlamına gelir. Kişi affetmek için çaba harcar, merhamet ve koşulsuz değerle karşısındakine yaklaşır. Enright ve Fitzgibbons (2000) affetmeyi büyüklük ve hediye olarak görür. Affetme bireysel bir karardır ve başkası tarafından kişi zorlanmamalıdır. Affetme öğrenilebilir de affetmeyi seçmek affedecek kişinin elindedir. Ayrıca affetme ile karşıdaki kişiye yeni bir bakış açısıyla bakılarak, ona koşulsuz bir armağan verilir (Scobie ve Scobie, 1998). North'a (1987) göre affetme kişinin kızgın olduğu bireye karşı hissettiği haklı olsa bile olumsuz duyguların üstesinden gelmesi ve karşısındaki kişiye karşı yardımseverliği, merhameti ve sevgiyi içeren yeni bir duruş sergilemesidir. Bir başka bakış açısına göre affetme kişinin dikkate değer ölçüde haksızlığa uğramış olmasına rağmen, olumsuz yargılama, kızgınlık, kin duyma, öç alma duygularını isteyerek bırakması ve hak etmediği halde suç işleyen kişiye karşı iyilikle yaklaşması olarak tanımlanır.

Affetme, ahlaki bir tepkidir ve isteyerek seçilmiş bir davranıştır (Baskin ve Enright, 2004). Enright ve çalışma grubu (1996) affediciliğin birçok yönünü incelerken başkalarını affetmenin, kendini affetmenin ve affedildiğini hissetmenin terapötik bağlamda ele alınması gerektiğini ileri sürerek buna affetme üçlüsü adını vermişlerdir. Enright ve çalışma grubu (1996) affetme kavramını dört bileşende toplamışlardır. Bu bileşenlerin ilki incinen kişinin bazı kimse ya da kimselerden kaynaklanan derin acı ve zarar görmüş olmasıdır. İkincisi ise kırgın kimsenin affetmeyi gönüllü olarak seçmiş olmasıdır. Affetme eylemi kesinlikle zorunlu değil tamamen gönüllü bir eylem olarak nitelendirilmiştir. Üçüncü olarak affetme kırgın kişinin duygu, düşünce ve davranışlarında yeni bir durum oluşturmuştur. Son olarak da affeden kişi, karşısındaki kişiyi affetmekle, ona bir cevap vermiştir. Affetme yeteneği çeşitli baskın öğelerden meydana gelir. Affetme aktif akılcı girişimleri, hatırlanan olaydaki acıyla başa çıkabilmeyi temsil eder. Affetme bireysel mutluluğu kolaylaştırmak amacıyla mutsuzluk hissinin ve düşüncesinin kasıtlı olarak üstesinden gelme girişimi olarak

görülebilir. Affetme süreci genellikle bireylerin kendilerine ya da yanlış yaptıkları kişilere karşı fırsatlar sunar. Affetme empati, merhamet, şefkat gibi pozitif durumların artmasını içerir. Bunun yanı sıra affetme, büyük bir sosyal birleşme ve ilişki kalitesinde artış sağlar (Harris, Thoresen ve Lopez, 2007).

Affetme birçok yazar tarafından tanımlanmıştır. Affetmenin tek bir tanımı olmasa da affetme tanımları arasındaki ortaklıklar dikkati çeker. Genel olarak benzerliklere bakıldığında affetmenin; kızgınlık hissi, acı, saldırganlık ve nefret empatik anlayış, başkalarını affetmeye karar verme, olumsuz hislerden vazgeçme, kendisini affetmeye karar verme ve suçu işleyenle uzlaşma gibi yedi ortak noktası bulunur (Bugay, 2010). Affedememek adaletsizliğin hemen ardından verilen duygusal tepkilerden farklı olarak ele alınır. Adaletsiz davranıştan sonraki öfke kızgınlık duygularını yaşamak belirli bir süre normal kabul edilirken uzun süre affedememek incinen kişiye zarar verici şekilde ortaya çıkar. Affetmemek, kronik stres ve devam eden bilişsel geviş getirmeye yol açabilir (Worthington ve Scherer, 2004). Affetmek haksız muamele görüldüğünde durumun ciddiye alındığının ve bu haksız muamele karşısında çaba gösterildiğinin işaretidir. Affetmek, hataya yapan diğer kişinin yeniden başlaması için bir fırsattır. Kırgın insanlarda affetme gerçekleşmediğinde, bireyin içinde kızgınlık düşmanlık ve öfkeye dönüşen bir yapı oluşur. Enright (1996) affetmeyi kendine saygı ve insana ilgi kapsamında değerlendirerek affetmenin psikolojik sağlığa katkılarının olduğunu iddia ederler. Bununla birlikte bazı insanlar ise affetmeyi tek başına başaramayarak affetmeyi amaç edinen bir dizi müdahale programından yararlanabilir ve psiko-eğitim gruplarında liderlerden yardım alabilirler. Sonuç olarak affetme kendine, başkalarına ya da durumlara olan algıyı değiştirmek için olumsuz görüşü benimsemek yerine daha anlayışlı bir görüşü benimsemeyi gerektirir. Affetme çabası bireysel mutluluğu kolaylaştırmak amacıyla mutsuzluk hissinin kasıtlı olarak üstesinden gelme girişimi olarak görülebilir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki 18 yaş üstü yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri google formlar yoluyla çeşitli şehirlerde yaşayan 566 yetişkin bireyin gönüllü katılımlarıyla elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, bireylerin affedicilik düzeylerini belirlemek amacıyla Heartland Affedicilik Ölçeği (HAÖ) ve yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık düzeylerini ölçmek amacıyla Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlık Ölçeği (ÇOYŞDÖ) olmak üzere toplam üç ölçme aracı kullanılmıştır. İlk ölçme aracı olan "Heartland Affedicilik Ölçeği" nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen bulgular, Türkçe'ye uyarlanan 10 maddelik

ölçeğin affedicilik düzeyini geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçmek amacıyla kullanılabileceğini göstermektedir. Cevaplama sistemi her ifade için ("1" Hiç katılmıyorum- "5" Tamamen katılıyorum) arasında 5'li Likert şeklindedir. Her bir maddenin puanları 1 ile 5 arasında değişmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan ise 50'dir. Ölçekte 1., 3., 6., 7., 8. maddeler ters puanlanmaktadır. Affedicilik Ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .67 olarak bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için ölçek 21 gün ara ile aynı çalışma grubundan 71 kişiye tekrar uygulandığında, iki uygulama arasındaki korelasyon katsayısı $r = .88$ olarak bulunmuştur (Sarıçam ve Akın, 2013).

İkinci ölçme aracı olan «Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlık Ölçeği» ise ölçme-değerlendirme uzman görüşü alınıp üçlü likert tipine uygun olarak düzenlenmiş ve derecelendirme "Katılıyorum-3 puan" "Kısmen katılıyorum-2 puan" ve "Katılmıyorum-1 puan" olarak sıralanmıştır. Şiddetin kabulüne ilişkin maddeler ters puanlanmıştır. Alınan yüksek puanın, katılımcıların çocuğa yönelik şiddete duyarlıklarının da yüksek olduğunun göstergesi olarak ele alınması uygun görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde kullanılan iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha değeri, tek faktörlü yapı için 0,82 olarak belirlenmiştir. Geliştirilen "Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Ölçeği (ÇOYŞDÖ)" geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi sonucunda, ölçeğin 19 maddelik tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir (Özyürek, 2017).

İşlem ve Verilerin Analizi

Araştırma verileri, 18 yaş üstü yetişkin bireylere uygulanan ölçme araçları aracılığıyla elde edilmiştir. Uygulama internet ortamında google formlar yoluyla gerçekleştirilmiş ve bireylerin bu çalışmaya gönüllü katılımı esas alınmıştır. Uygulamadan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak analizler için hazır hale getirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel çözümlemeleri SPSS (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) 22.0 paket programı kullanılarak bilgisayarda yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Tablo 1. Affediciliğin Alt Boyutları ile Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlık Puan Ortalamaları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular ve Pearson Korelasyon Analizi

Değişkenler		Ss.	1	2	3	4
1- Çocuğa Y. Şiddete Duyarlık	59.07	13.11	1			
2- Kendini Affetme	16.90	3.92	.27**	1		
3- Başkalarını Affetme	18.27	4.95	.23**	.31**	1	
4- Durumu Affetme	16.55	4.75	.31**	.40**	.40**	1
**p<.01, *p<.05, N=566						

Tablo 1’de görüldüğü gibi, yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puanlarının ortalaması ile kendini affetme ($r=.27$), başkalarını affetme ($r=.23$) ve durumu affetme ($r=.31$) arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Diğer yandan kendini affetme ile başkalarını affetme ($r=.31$) ve kendini affetme ile durumu affetme ($r=.40$) arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Benzer biçimde başkalarını affetme ile durumu affetme ($r=.40$) arasında $p<.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir.

Tablo 2 . Yetişkin Bireylerin Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlık Düzeylerinin Affedicilik Alt Boyutlarını Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişken	B	B	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	85.319		17.796	.000***		
Kendini Affetme	.456	.136	3.220	.001**	.135	.121
Başkalarını Affetme	.415	.150	3.323	.001**	.139	.125
Durumu Affetme	.557	.215	5.055	.000***	.209	.190
Model ($R^2=.205$, $F=37.313$, $sd=11,689$, $p=.000***$) * $p<.05$; ** $p<.01$						

Tablo 2’de görüldüğü gibi çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlıklarının düzeyinin tüm değişkenler içinde kendini affetme alt boyutunu pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir [$\beta=.136$, $t=3.22$, $p=.001$]. Ayrıca çocuklara yönelik şiddete duyarlık düzeyinin başkalarını affetme [$\beta=.150$, $t=3.32$, $p=.001$] ve durumu affetme [$\beta=.215$, $t=5.05$, $p=.000$] alt faktörlerini de pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bununla birlikte üç değişken birlikte affedicilik puanındaki toplam varyansın yaklaşık % 20’sini açıklamaktadır ($R^2=.205$; $p<.01$). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına bakıldığında bu üç affedicilik alt boyutları puanları üzerindeki görece önem sırası; kendini affetme, başkalarını affetme, durumu affetme şeklindedir.

Tablo 3. Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Anlamlı Fark Gösterip Göstermediğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Grup T Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık	Kadın	419	58.92	13.43	.66	-.47	564	.64
	Erkek	147	59.50	12.17	1.04			

Tablo 3’ü incelediğimizde çalışma grubunda bulunan yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda, gruplara ait puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=-.47$; $p>.05$).

Tablo 4. Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Puanlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Anlamlı Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	s	S _x	t Testi		
						t	Sd	p
Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık	Evli	195	59.74	13.28	.95	.88	564	.38
	Bekâr	371	58.72	13.02	.68			

Tablo 4’ü incelediğimizde çalışma grubunda bulunan yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda, gruplara ait puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=.88$; $p>.05$).

Tablo 5. Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Puanlarının Aile Tipi Değişkenine Göre Anlamli Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	s	s^2	t Testi		
						t	df	p
Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık	Çekirdek Aile	393	59.36	12.89	.95	.80	564	.42
	Geniş Aile	173	58.40	13.59	.68			

Tablo 5'i incelediğimizde çalışma grubunda bulunan yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puanlarının aile tipi değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda, gruplara ait puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=.80; p>.05$).

Tablo 6. Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Toplam Puanlarının Algılanan Ebeveyn Tutumu Değişkenine Göre Anlamli Düzeyde Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Verileri

$f, \bar{x}$ ve s Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	Grup	N	$\bar{x}$	s	Var. K.	KT	SD	KO	F	p
ÇYŞD Toplam	Demokratik	220	61.58	12.44	G.Arasi	2572.61	3	857.54	5.10	.00
	Aşırı koruyucu	144	56.74	13.95	G.İçi	94463.71	562	168.09		
	Mükemmeliyetçi	82	59.10	13.10						
	Otoriter baskıcı	120	57.23	12.60	Toplam	97036.31	565			
	Toplam	566	59.07	13.11						

Tablo 6'yı incelediğimizde çalışma grubunda bulunan yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık toplam puanlarının algılanan ebeveyn tutumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, gruplara ait puanlar ara-

sındaki farklılaşma istatistiksel düzeyde anlamlı bulunmuştur ($F=5.10; p<.01$). Yapılan ANOVA testi sonucunda anlamlı farklılık bulunması sebebiyle, farklılığın hangi gruplar arasında bulunduğunu belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizlerine başvurulmuştur. ANOVA sonrasında hangi post-hoc analizinin kullanılacağını belirlemek maksadıyla levene's testi ile gruplara ait varyansların homojenliği kontrol edilmiştir. Yapılan levene's testi sonucunda varyansların homojen olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucunda varyanslar homojen olduğunda kullanılan LSD çoklu karşılaştırma tekniğine başvurulmuştur. LSD çoklu karşılaştırma analizi sonuçları aşağıda tablolandırılmıştır.

Tablo 7. Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Toplam Puanlarının Algılanan Ebeveyn Tutumu Değişkeni Alt Boyutlarına Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Post Hoc LSD Testi Verileri

Ebeveyn Tutumu	Ebeveyn Tutumu	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	Sh_x	p
Demokratik	Aşırı Koruyucu	4.84*	1.39	.00
	Otoriter/Baskıcı	4.35*	1.47	.00
	Mükemmeliyetçi	2.48	1.68	.14
Aşırı Koruyucu	Demokratik	-4.84*	1.39	.00
	Otoriter/Baskıcı	-.49	1.60	.76
	Mükemmeliyetçi	-2.36	1.79	.19
Otoriter/Baskıcı	Demokratik	-4.35*	1.47	.00
	Aşırı Koruyucu	.49	1.60	.76
	Mükemmeliyetçi	-1.86	1.86	.32
Mükemmeliyetçi	Demokratik	-2.48	1.68	.14
	Aşırı Koruyucu	2.36	1.79	.19
	Mükemmeliyetçi	-1.86	1.86	.32

Tablo 7'yi incelediğimizde yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık puanlarının algılanan ebeveyn tutumu değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan post-hoc LSD testi sonucunda, mevcut farklılığın demokratik tutum ile aşırı koruyucu tutum arasında demokratik tutum lehine ($p<.01$) düzeyinde olduğu görülmüştür. Ayrıca demokratik tutum ile otoriter/baskıcı tutum arasında demokratik tutum lehine ($p<.01$) düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Diğer gruplar ortalamaları arasındaki fark ise istatistiksel düzeyde anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$).

Sonuç

Bu araştırmada yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puan ortalamaları ile affedicilik alt boyutları arasındaki ilişki çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin verdikleri cevaplardan elde edilen bulgulara göre yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puan ortalamaları ile affedicilik alt boyutlarından kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık puan ortalamaları ile bireylerin kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme toplam puan seviyelerinin de benzer düzeylerde olduğunu ifade edebiliriz. Affedicilik alt boyutlarından biri olan durumu affetmenin kendini affetme ve başkalarını affetme ile arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişkisi olduğu tespit edilirken kendini affetme ile başkalarını affetme arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

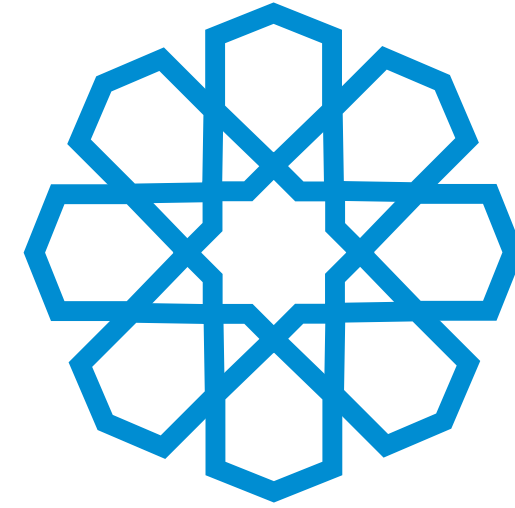
Araştırma kapsamında yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarından elde edilen bulgulara göre yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık düzeylerinin affedicilik ölçeğinin alt boyutlarından kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme olmak üzere tüm alt boyutları pozitif yönde anlamlı yordadığı görülmektedir. Ayrıca çocuğa yönelik şiddete duyarlık puan düzeyinin toplam varyansın yaklaşık %20'sini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yetişkin bireylerin çocuğa yönelik şiddete duyarlık puan ortalamaları ne kadar artar ise kendini affetme, başkalarını affetme ve durumu affetme puanlarının da benzer biçimde artış göstereceğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık düzeylerini arttıracak birtakım etkinlikler yoluyla kendilerine, başkalarına ve yaşadıkları durumlara karşı daha affedici olan bireyler olarak hissetmeleri sağlanabilir. Yanı sıra elde edilen diğer bulgulara bakıldığında ise yetişkin bireylerin çocuklara yönelik şiddete duyarlık puan ortalamalarının cinsiyet, medeni durum ve aile tipi gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında şiddete duyarlık ile affedicilik kavramlarının ilişkili oldukları değişkenlerin benzer olması ve alanyazında şiddete duyarlık ile affedicilik değişkenlerinin birlikte incelendiği çalışma sayısının sınırlı olmasının

araştırmanın önemini arttırdığı söylenebilir. Bundan sonraki süreçte yetişkin bireylerde şiddete olan duyarlık ile affedicilik puan ortalamaları arasındaki ilişkide farklı değişkenlerin aracılık rolü boylamsal araştırmalar aracılığıyla incelenebilir. Bu çalışmalarda aile ilgili diğer değişkenlerin model dâhil edilip çoklu aracılık modelleri ile test edilmesi bu ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Bebeklik ve erken çocukluk dönemlerinde güvenli bağlanmanın kritik bir role sahip olduğu düşünüldüğünde çocuğun güvenli bağlanma ortamını meydana getiren dinamiklerin tespit edilmesinin ilerleyen yıllarda yüksek affediciliğe ve şiddete duyarlılığa sahip olmasına katkıda bulunabilir. Bu bağlamda çocuk sahibi olmuş bireylere veya ebeveyn adaylarına çocuğa yönelik şiddete duyarlılık oluşturma maksadıyla anne-çocuk ya da baba-çocuk ilişkisi ile alakalı olgu sunumları, grup oturumları dâhilinde örnek olarak anlatılabilir. Bu sayede bireylerin şiddete yönelik duyarlılık farkındalık puan ortalamaları geliştirilebilir. Son olarak affediciliğin farklı boyutlarını ölçen farklı ölçme araçları kullanılabilir veya deneysel bir çalışma yardımıyla çocuğa yönelik şiddete duyarlık ve affediciliği destekleyici çalışmalar ile araştırma tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ayan, S. (2007). *Aile içinde çocuğa yönelik şiddet (Sivas ilköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları Bilim Serisi, No: 113.
- Berry, J.W., Worthington, E.L., Jr., O'Connor, L., Parrott, L. III, & Wade, N.G. (2005). *Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits*. *Journal of Personality*, 73(1), 183-226.
- Bugay, A. (2010). *Investigation of social-cognitive, emotional and behavioral variables as predictors of self-forgiveness*. (PhD Thesis). Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Çardak, M. (2012). *Affedicilik Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Affetme Eğilimi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Psikolojik İyi Oluş, Sürekli Kaygı ve Öfke Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çetinkaya Yıldız, E. & Hatipoğlu Sümer, Z. (2010). *Okul öncesi çocuklar ve şiddet: Tanık ve kurban olma düzeyleri*. *İlköğretim Online*, 9(2), 630-642.
- Devries, K. M., Naker, D., Monteath-van Dok, A., Milligan, C. ve Shirley, A. (2016). *Collecting data on violence against children and young people: need for a universal standard*. *Int Health*, 8, 159-161.
- Elliott, J. C. (2010). *Humility: Development and analysis of a scale*. (PhD diss). University of Tennessee, Knoxville.
- Enright, R. D. & Fitzgibbons, R. P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association. Washington, DC.
- Özaltın, G. (2001). *Aile içi şiddetin önlenmesinde ruh sağlığının korunmasında aileye yönelik hizmetlerin önemi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bilim Serisi, 108-114.
- Özyürek, A. (2017). *Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlık Ölçeği Geliştirme Çalışması*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 462-472.
- Sarıçam, H. & Akın, A. (2013). *Affedicilik ölçeğinin Türkçeye uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması*. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 37-46.
- Scobie, E. D. & Scobie, G. E. W (1998). *Damaging events: The Perceived Need for Forgiveness*. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 28, 373-401.
- Sezer, Ö. (2008). *Çiftler arası şiddeti kabul ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları*. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 1-15.
- Şahin, N. & Dişsiz, M. (2009). *Sağlık çalışanlarında aile içi şiddete yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması*. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 263-267.
- Şenol, D. & Yıldız, S. (2013). *Kadına yönelik şiddet algısı-kadın ve erkek bakış açılarıyla*. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Yolaçan, S. (2008). *Erdemin Dili Affedicilik*. İstanbul: Erkam Yayınları.

KADINLARIN MEDYADA TEMSİLİ: SURIYELİ SİĞINMACILAR ÖRNEĞİ*

Mustafa GÜNDÜZ

Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğr. Üyesi
mstfgndz02@gmail.com

Özet

Bugünün dünyasının geçmişle kıyaslanamaz bir oranda değiştiğini biliyoruz. Değişim oranındaki bu artış birçok soruna da neden olmaktadır. Bu sorunların birçoğunun neredeyse tüm dünyayı etkileyen sonuçları olabilir. Dünyanın birçok yerinde, çeşitli nedenlerle çatışmalar ortaya çıkmakta ve ikamet ettikleri yeri terk etmek ve diğer ülkelere göç etmek zorunda kalan insanların karşılaştıkları sorunlar dünya gündeminde olmaya devam etmektedir. Tüm varlıklarını geride bırakıp zor durumlara giren bu insanlara sığınmacı, göçmen veya mülteci denir. Bu insanlar arasında çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve hastalar gibi daha fazla yardıma ihtiyaç duyanlar; daha fazla tehditle karşılaşabilir. Bu bağlamda, medyanın tüm bunları nasıl ele aldığını ve topluma nasıl yansıttığını araştırmak çok önemlidir.

Bu çalışma Suriyeli sığınmacıların ve özellikle Suriyeli kadın sığınmacıların Türk medyasında nasıl temsil edildiğine odaklanmaktadır. Bunun için öncelikle temsil ile ilgili kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Daha sonra Türk basındaki kadınlarla ilgili makaleler incelenmiş ve Suriyeli mülteci kadın temsilleri üzerinde durulmuştur.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

KADINLARIN MEDYADA TEMSİLİ: SURIYELİ SİĞINMACILAR ÖRNEĞİ

Summary

We know that today's world is changing at a rate that is incomparable to the past. This increase in the rate of change also causes many problems. Many of these problems can have consequences that affect almost the entire world. In many parts of the world, conflicts arise for various reasons and the problems faced by people who have to leave their place of residence and migrate to other countries continue to be on the world agenda. These people, who have left all their assets behind and entered into difficult situations, are called asylum seekers, migrants or refugees. Those who need more help such as children, the elderly, women and patients among these people; may face more threats. In this respect, it is very important to investigate how the media handles all these and reflects them to the society.

This study focuses on how Syrian asylum seekers and especially among Syrian women asylum seekers are represented in Turkish media. For this, firstly, the conceptual framework related to representation has been determined. Later on articles on women in the Turkish press were analyzed and Syrian refugee women's representations were emphasized on.

Giriş

Latince comunicare'den gelen iletişim sözcüğü, ilişki kurmak anlamını taşır. Sözcük hem bir ülküyü, bir ütopyayı hem de işlevsel değiş-tokuş eyleminin bütün boyutlarını dile getirir: Değiş tokuş edilen nesne ya da içerik, sözlü, yazılı iletişim araçları ile kullanılan teknikler ve bu teknikleri ulusal ya da yerel medya biçiminde işleten ekonomik kuruluşlar olarak değerlendirilir (Maigret 2011: 40). Fiske'ye göre ise iletişim yüz yüze konuşmadır, televizyondur, bilgi yaymadır, saç biçimimizdir, kültüre eleştiridir şeklinde sonsuz sayıda ekleme yapılabilir (Fiske 1996: 15). Çünkü iletişim insanın sosyal bir varlık haline gelebilmesinin en önemli alanıdır.

Medya ise her çeşit mesajı farklı yaş, cinsiyet, eğitim, etnik grup gibi özelliklere sahip kitleye, kendi yayın politikasına ve kullandığı aracın özelliklerine göre biçimlendirerek yayan kitle iletişim aracıdır (Mora 2008: 6). Medya sözcüğü alıcı ve verici arasında doğrudan karşılıklı bir etkileşim olasılığı bulunmadan, kişilerarası iletişimden farklı olarak, alıcının vericiye dolaylı olarak tepkide bulunabildiği bir ortamı ifade eder. Buradaki ilişki, medya kuruluşlarının ürettiklerine yönelik izlerkitlenin davranışlarıyla sınırlıdır.

Bilindiği üzere, dünyada savaş, çatışma, yoksulluk gibi nedenler sonucu kitlesel göç hareketleri giderek artmaktadır. İnsanların büyük gruplar halinde yaşadıkları yerleri terk ederek başka ülkelere sığınmaları medyanın da en önemli gündem konularından biri haline geldi. Suriyeli sığınmacıların ve özellikle sığınmacı kadınların hangi temsillerle Türkiye medyasında yer aldıklarını ve böylelikle onlara yönelik algı ve tutumların nasıl şekillendiğini belirlemek de önemli bir sorundur.

Bu çalışmada, olan bitenden insanları haberdar etme işlevini yerine getirmeye çabalayan Türkiye'deki yazılı medyanın, Suriyeli sığınmacı kadınlar ile ilgili neyi, nasıl sunduğu ve böylelikle oluşturmaya yöneldiği kamuoyunun durumu ortaya konulacaktır. Bunlar için, öncelikle medyanın oluşturmaya yöneldiği temsil konusunu Stuart Hall'ün yaklaşımıyla ele alıp, son beş yılda Türkiye yazılı basınında genel olarak kadın ve özel olarak Suriyeli sığınmacı kadın temsili üzerinde durulacaktır.

Kuramsal ve Kavramsal Belirlemeler

Toplumsallaşma, bireyin içinde bulunduğu topluma uyum sağlama sürecidir. Bireyin cinsiyet, yaş, ekonomik koşullar gibi faktörlere bağlı olarak işgal ettiği statüye ait genel kabul görmüş rolleri öğrenmesidir. Bu roller aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve din gibi temel kurumlar aracılığıyla öne sürülür. Önemi ve etkisi giderek artan bir kurum olan medya da bireyin toplumsallaşma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bireyler, çocukluktan yaşlılığa kadar, medya aracılığıyla toplumsal kuralları ve değerleri öğrenmektedirler. Dolayısıyla hem kendileriyle hem de diğer bireylerle ilgili algı ve tutumun oluşmasında medya önemli bir araç işlevi görmektedir.

Gerçekten de gelişen teknolojiyle daha fazla alana medya daha önce hiç olmadığı kadar hayatımızı etkilemekte ve ilişkilerimizi çerçevelemektedir (Pajares ve Diğerleri 2009, Erhart 2012). Ne kadar tarafsızlık iddiasında olursa olsun, medya belli bir

grubu, topluluğu, deneyimi, fikri veya konuyu kendi açısından ele almaktadır. Bu bakış açısıyla medyada ne anlatıldığı, konuların, sorunların topluma nasıl aktarıldığı, olaylarla ilgili neden sonuç ilişkisinin nasıl kurulduğu, söylemin işlevi ve nasıl oluşturulduğu gibi sorular her zaman cevaplanmayı beklemektedir. Medyada yer alan haber ve yazılardaki kişi veya gruplarla ilgili temsil ve söylemlerin taşıdığı anlamlar oldukça önemlidir; çünkü bu temsiller bir anlamda toplumsal gerçekliği de inşa ederler (Hall 1995). Temsilin medya metinleri, medya üreticileri ve izleyiciler arasında meydana gelen bir etkileşimin sonucu olduğu bilinmektedir. Arar ve Bilgin'e göre, temsil edilenden ziyade temsil edenin etkin olduğu bir süreçtir, çünkü bu süreç temsili gerçekleştirenin niyetine bağlıdır ve bu nedenle her haber temsil ettiği şeyin sınırlı, yönlendirilmiş, üzerinde oynanmış veya yeniden yaratılmış bir imajını sunar (Arar ve Bilgin, 2009). Temsilin bürüneceği biçimi medyanın niyeti ve amacı belirler.

Temsil, toplumsal ilişkiler içerisinde güçlü olan tarafın ötekine yönelik oluşturduğu kısmi, taraflı ve ideolojik görüntüsü olarak tanımlanabilir. Temsiller ötekine dair düşünce, fikir, tutum ve davranışlarımız üzerinde oldukça etkilidir (Hall 1997). Hatta bu temsiller bireylerin kendileriyle ilgili düşüncelerini ve kendilerini nasıl gördüklerini bile etkileyecek kadar güçlü olabilirler. Sosyalizasyon sürecinde önemli bir araç işlevi gören medyanın sunduğu temsillerin nasıl oluşturulduğu ve topluma nasıl aktarıldığı önemlidir. Medya etkisinin sonuçları yalnız şimdiye değil, gelecekteki nesilleri de ilgilendirmektedir. Özellikle kişi, grup ve toplulukların birbirlerinden farklılıklarının olumsuz temsillerinin çok ciddi sosyal sorunlara yol açabileceği hesaplanmalıdır.

Temsiller yaş, toplumsal cinsiyet, ırk ve renk gibi kategorilere ayrılabilir. Örneğin toplumsal cinsiyet temsilleri erkeklik ya da kadınlık olarak verilebilir. Yaşa dayalı temsillerde bebek, çocuk, ergen, yetişkin, orta yaşlı gibi kategoriler kurulabilir. Etnik temsiller Amerikan, Türk, Hintli vb. olabilir; cinsel yönelim temsillerine de heteroseksüel, lezbiyen, asexual örnek olabilir. Böyle olunca temsillerin inşası konusunun ayrımcılığı da gündeme getirir. Çünkü bir şeyin tarafsız ve objektif temsili mümkün değildir. Örneğin, yaşlı temsilleri yaşa dayalı ayrımcılık konusunu gündeme getirir (Zengin 2015). Ya da medyada kadınların temsili cinsiyet temelli ayrımcılık veya siyahların temsili ırk temelli ayrımcılık sıklıkla karşımıza çıkar.

Medyada temsil çalışmaları alanında daha çok kadınların ve göçmenlerin temsili üzerinde durulduğunu görüyoruz. Kadınların medyadaki temsili araştırılan çalışmalarda (Laura Mulvey 1975, Jib Fowles 1996, Paul Messaris 1997, Janice Winslip 1987, Elizabeth Spelman 1982) ortak görüş, toplumsal cinsiyetin insan aklıyla inşa edilmiş ve oluşturulmuş olmasıdır. Toplumsal cinsiyete dair bildiklerimiz üretilmiş ve dile yansımış şeylerdir (O'Sullivan,, 1998). Alankuş'a göre, bu ayrımcılıkla birlikte, kadınlar da birbirlerinden farklı ötekilerle temsil edilir. Siyahlar, yoksunlar, etnik, ırksal, cinsel, kültürel azınlıkların medyada yeterince temsil edilmediğini ya da temsile ancak mağdur/kurban veya fail/suçlu olduklarında layık görüldüğünü düşünür (Alankuş,, 2013: 238).

Medyada kadın temsili kadar önemli olan bir başka konu da göçmenlerin veya azınlık grupların nasıl temsil edildiğidir. Göçmenlerin, siyahilerin ya da ötekilerin temsili dendiğinde akla ilk gelen isimlerden biri Stuart Hall'dur (Hall 1995, 1997). Hall'un ilgi odağını medyanın gücü oluşturmaktadır. Medya, neredeyse her yerde toplumsal ilgi alanlarını belirlemeye çalışmaktadır. Hall'a göre iletişim her zaman güce bağlıdır ve toplumda gücü elinde bulunduran gruplar medya aracılığıyla neyin, nasıl temsil edildiğine etki ederler (Hall 1995).

Hall, teorisinde stereotiplerin temsili oluşturmadaki rolüne de çok önem verir. Stereotipler basitçe, bir gruba yönelik yaygın bir inanç sonucu ortaya çıkan ve o grubun bireylerini tanımlamak için kullandığımız basitleştirilmiş kategorileri ifade ederler. Yani, kişileri tek tek değil, ait oldukları herhangi bir kategoriye göre genelleyerek etiketlemektir. Hall, Batı Hintliler, Asyalılar, Afrikalılar gibi siyahi göçmenlerin medyadaki temsillerinde çok büyük sorunlar olduğunu savunur. O'na göre, televizyonda farklı tür ve görüşten tüm programlarda siyahiler sıklıkla stereotipik temsillerle gösterilmekte, göç meseleleri içerisinde ele alınıp ya dramatik söylemlerle ya da kriz söylemleriyle medyada görünür hale gelmektedirler (Hall 1995). Hall'un teorisi her ne kadar göçmen ya da siyahilerin temsiline odaklansa da aslında hemen hemen tüm dezavantajlı ya da ayrımcılığa maruz kalan gruplar ile ilgili çalışmalar için de kullanılabilir. Hall'e göre, bugün ırksal farklılığın temsili hangi yollarla gerçekleştiriliyorsa aynı şekilde toplumsal cinsiyet, sınıf, yaş vb. için de düşünebiliriz (Hall 1997: 225). Bu nedenle Hall'ün düşüncelerine kısaca değinebiliriz.

Bir şeyin temsili dilin, işaretlerin ve görüntülerin kullanımını içerir. Temsil bir kültürün üyeleri arasında anlamın oluştuğu ve değiştirildiği sürecin önemli bir parçasıdır. Hall, temsilde anlamın nasıl oluştuğunu üç farklı yaklaşımla açıklayanlar olduğunu bildirmektedir. Bunlar; Yansıtmacı, Kasıtlı ve Yapısal temsil yaklaşımıdır. Yansıtmacı yaklaşımda gerçek hayattaki nesne, kişi, fikir ya da olaylara dair anlamların birebir gibi yansıtıldığı düşünülür. Yani dil bu anlayışa göre ayna fonksiyonu görür. Kasıtlı yaklaşımın ortaya koyduğu temsildeki anlam, tam tersi bir işleve sahiptir. Bu görüşe göre yazar, konuşmacı ya da her kimse belirli anlamları dil aracılığıyla kasıtlı olarak dinleyici ya da okuyucuya dayatır. Hall'e göre, Kasıtlı Yaklaşım'ın doğruluk payı bulursa da temsil meselesini tam olarak açıklayamaz. Çünkü dil kişiye özgü olmayan sosyal bir sistemdir. Temsil sistemini, kavramları ve işaretleri kullanarak anlamı biz inşa ederiz. Kendisinin de daha yakın durduğu Yapısalçı yaklaşım ise dilin sosyal ve kamusal karakterinin varlığını kabul eder. Bu görüşe göre anlam, birçok etkenin bulunduğu karmaşık bir süreç sonucunda meydana gelir (Hall 1997). Temsilde öne sürülen kavramın anlamını somut yaşamdaki karşılıklar belirler.

Hall, Yapısalçı yaklaşımda temsilde anlamın nasıl oluştuğunu göstermek için bir örnek olarak trafik ışıklarını verir. Renkler ve trafik ışıklarının dili, bir temsili sistem olarak çalışır. Trafik ışıklarında renklerin kendisi kadar, sıklığı ve belirli konumları vardır. Bunlar ışıkların anlam taşımasını ve böylece işaretler gibi işlevsini sağlar. Hall'ün verdiği bu örnek aslında bize Saussure'ün anlam ve işaret konusundaki görüşlerini hatırlatır; çünkü temsil konusundaki bu yapısalçı görüş temellerini Saussure'ün dil

kuramından alır (Saussure 1976: 112). Bu kuram, dilin yalnızca sözcüklerden oluşan bir yapı olarak ele alınmasına karşıdır; çünkü dilde sözcüklerden çok daha fazlası mevcuttur (Hall 1997). Bu nedenle Saussure, sözcük yerine gösterge kavramını kullanmayı uygun bulur (Belsey 2002: 21). Trafik ışıkları, sembol ve işaretleri ya da jest ve mimikler de sözcüklere ihtiyaç olmaksızın göstergeler olarak işlev görürler.

Gösterge ve gösterilen arasında kaçınılmaz ve doğal bir bağlantı yoktur. Gösterileneke değişimler göstergenin taşıdığı anlamı sınırlandırabilir veya daha da genişletebilir. İşaretler sabit ya da temel anlamlar taşımazlar. Yani gösterge ve gösterilen arasındaki kültürel kodlarımız tarafından kurulan ilişki kalıcı olarak sabitlenmiş değildir. Üstelik anlam, unsurlar arasındaki farka bağlıdır. Yani aslında gösteren kırmızı değil, kırmızı ve yeşil arasındaki farktır (Hall 1997). İşaretlerin anlamları sistem içerisinde diğer unsurlar ile kurulan ilişki tarafından belirlenir. Başka bir ifadeyle, bir şeyin anlamının oluşması “öteki”nin varlığına bağlıdır.

Bu bakımlardan farklı ya da “öteki”yi nasıl tanımlarız? Hall bu tanımlamada stereotipleştirme denilen temsili pratiklerin önemli rol oynadığını savunur. Bu temsili pratikler toplumda var olan belli güç ilişkilerinin şekillendirmesiyle gerçekleşir. Bu ilişkide hem güç dağılımındaki hiyerarşik durum, hem de temsil edilene yönelik belli duygu ve fikirler etkili olabilmektedir. Dolayısıyla stereotipler farklı olanın tanımlanmasında belli güç ilişkilerinin etkisiyle oluşan temsili pratiklerdir (Hall 1997).

Medyada yer alan temsillerin ne şekilde oluşturulduğu ve hangi grupların ne şekilde temsil edildiği gibi konular, temsil edilen gruplara ilişkin tutum ve algıları belirlemede oldukça etkilidir. Bu gruplara ilişkin önyargıya dayalı stereotipik temsiller; olumsuz inanç, tutum, önyargı ve ötekileştirmelere sebep olmaktadır. Stereotip kavramı, belirli bireyler veya gruplarla ilgili üretilmiş inanışları karşılar. Hall’a göre stereotipler bir kişi hakkındaki birkaç basit, canlı, hatırlanabilir, kolayca kavranabilir ve geniş ölçüde tanınan karakteristikleri kullanarak o kişi hakkındaki her şeyi bu karakteristiklere indirger, abartır, basitleştirir ve sonsuza kadar sabitler (Hall 1997). Stereotipler de önyargılar gibi zihinlerimizde belli bir grubu şematize etmeye yarar. Sosyal bilimlerde alanında stereotiplere ilişkin çalışmaları başlattığı kabul edilen Lippman, stereotipleri “kafamızdaki resimler” şeklinde açıklar. Stereotipler gerçekliğe ilişkin sosyal ve bilişsel temsil oluşturarak dünyanın ya da toplumsal çevrenin algılanmasını kolaylaştırır ve insanların bu dünyaya veya toplumsal çevreye dair düşünme ve karar verme süreçlerine rehberlik ederler (Zengin 2015: 36). Bu anlamda işlevsel oldukları da söylenebilir. Çünkü insanların çoğunluğu kalıp düşüncelere ve yargılara başvurmanın kolaylığını deneyimlemeyi sürdürür.

Tim O’Sullivan da farklı olanı temsil etmede kullanılan stereotipleştirme pratiğini, bir kategorizasyon ve değerlendirme sürecini içeren etiketler olarak tanımlar. Dahası bununla da kalmayıp stereotipler bölünme stratejisi yayarlar. Özneyi “normal”, “anormal ama kabul edilebilir” ve “kabul edilemez” kategorilerinden birine yerleştirirler ve böylece genele sabitlenemeyen ya da farklı olan her şeyi dışarıda tutarlar. Bu, sınırların kalıcılığını, sabitliğini ve değişmezliğini sağlayan stratejilerden biridir.

O’Sullivan’a göre, sınırları sabitleyip ait olmayan her şeyi dışarı atan bu sürecin aynı zamanda bir kapalılık ve dışarıda tutma pratiğine dönüştüğünü söyleyebilmek mümkündür (O’Sullivan 1998). Böylelikle toplumsal ve sembolik düzenin kalıcılığına katkıda bulunur. Bu da normal-sapkın/patolojik, kabul edilebilir-edilemez, ait olan-öteki ya da biz-onlar şeklinde birbirinin “zıttı” iki grubun oluşması demektir.

Nitekim stereotipler bir grubu diğer gruplardan ayırmakla gerçekleşir. Bunu yaparken o gruba özgü bir özellik belirleyip, grubun tüm üyelerine atfedilir. Böylece bireysel özellikler dikkate alınmaz ve grup homojen olarak algılanır. Aynı toplumsal gruptakiler birbirinin benzeri olarak kabul edilir. Benzerliğin vurgusu ise zıt özellikleri yükledikleri bir başka grup inşası ile mümkün olur (Göregenli 2012). Örneğin, erkeklere yönelik bir stereotip kurulduğunda kadınların tam tersi özellikte olduğu düşünülür. Yani erkekler futbol sever stereotipi, kadınlar futbol sevmez olarak da algılanabilir, yine Batılılar mantıklıdır dendiğinde, Doğuların duygusal olduğu ya da mantık dışı davrandığı sonucuna ulaşırız. Böylece ikili karşıtlarla kurulmuş bu stereotipler iç grup sempatanlığının ve dış grup ayrımcılığının oluşmasına katkıda bulunurlar. Bu ayrım giderek keskinleşerek “Biz/Onlar” ikiliğinin oluşmasına sebep olur. Dolayısıyla “Biz”e olumlu özellikler yüklenerek “Onlar” dışarıda bırakılıp tamamen zıt özellikler ile ilişkilendirilir. “Biz” değerli görülürken, “Onlar” değersizleştirilir (Göregenli 2012).

Hall, temsillerin sıklıkla ikili karşıtlıklar ile birlikte verildiğini savunur (Hall, 1997). Richard Dyer’a göre, Beyaz olmanın ne demek olduğu, ancak beyaz olmayan temsil edildiğinde görülebilir (Dyer 1977: 13). Dyer, tip ve stereotip ayrımı yapar. Tip denilen şey bir kişiye atfettiğimiz basit, canlı, kolayca kavranabilir, hatırlanabilir özelliklerdir. Tipler gelişebilir ya da değişebilirler. Tiplerin kullanımı olmadan dünyayı anlamlandırmak imkânsız olmasa bile zordur; çünkü ilk kez karşılaştığımız insanları, olayları ya da nesneleri kafamızdaki sınıflandırma sistemine göre bir yerlere oturturuz. (Dyer 1977). Böylelikle kişiler, gruplar, kategoriler veya olan bitenler hakkında ön fikirler edinebiliriz. Bacakları olan bir tahtaya baktığımızda onu masa olarak tanımlarız, daha önce öyle bir masa görmemiş olsak da kafamızdaki masa şablonuna göre bu sonuca varırız. Dyer’a göre etrafımızdaki şeyleri bazı geniş kategorilere göre anlamlandırırız. İlk kez gördüğümüz dört bacaklı tahtanın nasıl masa olduğu sonucuna varıyorsak, insanları da aynı şekilde toplumsal hayattaki rollerinden hareketle (yaş, cinsiyet, görünüm, gelir durumu, meslek, ırk vs.) kafamızdaki sınıflandırma sistemine göre bir yerlere koyuyoruz. Bunlar vasıtasıyla o kişiye ciddi, neşeli, zeki, geri kafalı, sportif vs. kişisel bir tip atfediyoruz (Dyer 1977).

Stereotipler ve toplumsal tipler arasında ayrım yapan Orrin e. Klapp, toplumsal tipleri topluma ait olanların temsilleri olarak tanımlar. Yani toplumsal tipler bir kişinin toplumuna ait olan kişilerdir. Stereotipler ise bir kişinin toplumunun dışından olanlara yöneliktir. Toplumsal tip mantıklı veya bilimsel değildir. Bu tipler pratik deneyimlere ve az çok herkes tarafından kabul edilmiş yargılamalara göre belirlenmiştir (Klapp 1962). Dyer ise Klapp’ın bu ayrımının farklı toplumsal grupların “kimin ait

olduğu, kimin olmadığı; kimin içerde kimin dışarıda olduğu” algısına göre yeniden çalışılması gerektiğini savunur. Çünkü bir topluma kimin ait olduğunu ve kimin olmadığını belirleyen bir gücün varlığına işaret eder. Bu göreceli güç tarafından o toplumda kimin merkezde, kimin kenarda veya dışarda olduğunu tayin etmesine bağlıdır. (Dyer 1977).

Stereotiplere dair yanlış varsayımları düzeltmeyi amaçlayan Tessa Perkins, stereotipleştirmenin sandığımız kadar basit bir süreç olmadığını vurgular. Örneğin stereotiplerin her zaman olumsuz olduğu, azınlıklara veya dezavantajlı gruplara yönelik olduğu ya da gerçeği yansıtmadığı, değişmez ve katı olduğu düşünülür, ancak bunlar doğru değildir (Perkins 1997). Stereotipler gerçeği doğru olarak yansıtabilir veya yansıtmayabilir. Örneğin “kadınlar duygusaldır” önermesi bir stereotiptir. Kadınların bir kısmı ya da büyük kısmı duygusal olabilir ve bu yargı bir anlamda gerçeği yansıtabilir. Ancak bu bütün kadınların duygusal olduğu anlamına gelmez. Ayrıca stereotipler olumsuz olabildiği gibi olumlu da kurgulanabilir. Örneğin “erkekler mantıklıdır” olumlu iken, “kadınlar dedikoducudur” olumsuz bir stereotip örneğidir.

Perkins’e göre, “bir stereotipin gücü üç faktörün kombinasyonu ile sonuçlanır. Basitliği, anında tanınabilir olması ve bazı özellikler ya da karmaşık toplumsal ilişkiler hakkında kabul görmüş bir fikir birliğine yaptığı örtülü referans” (Barker 2010:188). Stereotipleştirmede Hall temsil, farklılık ve güç arasında bağ kurar. Güç denilen şeyin de yalnızca fiziksel olmadığını, kültürel ve sembolik gücün de oldukça önemli olduğunu vurgular. Hall’a göre stereotipleştirme de bu sembolik şiddetin bir unsurudur. Temsilin ırklaştırılmış rejimini anlamada stereotipleştirme denilen temsili pratikler önemli rol oynamaktadır (Hall 1997:259).

Stereotiplerin üretildiği en büyük mecra kuşkusuz medyadır. Televizyon programlarında, magazin dergilerinde, gazete haberlerinde ve sosyal medyada her gün sayısız stereotip temsille karşılaşırız. Bu olumsuz stereotip temsiller çoğunlukla yaşlılar, kadınlar, yoksullar, mülteciler, engelliler gibi dezavantajlı ve farklı gruplardan oluşur.

Hall’ün düşüncesine göre farklılık, anlamı oluşturmada hayati öneme sahiptir. Farklılığın bütün işlevselliğine ya da bu sayede oluşturulan sınıflandırmaların hayatı kolaylaştırmasına ve anlamı oluşturmada kolaylık sağlamasına rağmen, olumsuz duygu ve pratikleri tetikleyecek kadar tehlikeli de olabilirler. Çünkü bu sınıflandırmalar araya sembolik sınırlar çizerek, sınır içlerinin saf kalmalarına yol açabilir. Bu sınırların aşılması korku ve kaygıları tetikleyecektir. Örneğin, eşcinsellik belki de iki cinsiyet arasındaki sınırları aştığı ya da bulanıklaştırdığı için toplumlarda nefretle karşılaşılır. Yine, “sınırları aşmış” yabancılara duyulan nefret ya da korku da benzer şekilde açıklanabilir. Mary Douglas bu korkuya “kir” benzetmesiyle örnek verir. Bu düşüncesine göre kir bahçede kabul edilebilir olsa da yatak odasındaki varlığı kabul edilemez, ayakkabılar başlı başına pis değilken onları yemek masasına koymak pisliktir... üst katta bulunması gereken eşyaların alt katta bulunması pisliktir (...)

kısacası kirin olduğu yerde bir sistem vardır ve kirlilik algısı şeylerin ‘yanlış yerde konumlanmasıyla’ ilgilidir (Douglas 2007: 59).

Douglas’a göre kirliliğe ilişkin düşünceler düzenin düzensizlikle, varlığın yoklukla, biçimin biçimsizlikle ve yaşamın ölümle ilişkisine dair düşünceleri de bünyesinde barındırmaktadır (Douglas 2007: 28). Kirlilik toplumsal düzen açısından kaos ve tehlike anlamına gelirken, saflık ise değişimin ve muğlaklığın düşmanıdır. Neyin saf, neyin kirli olduğu da toplumsal sistem içerisindeki sınıflandırmalarla belirlenir.

Tehlikeye dair korkular belirli toplumsal gruplara yönelme eğilimindedir. Ben/Biz ile radikal anlamda farklı olarak kavramsallaştırılan “öteki”, kaygı ve korkuların merkezi konumundadır. Toplumsal birliği, düzeni ve böylelikle Ben/Biz’in güvenliğini sağlayan tüm sınırları bulanık ve tüm sınıflandırmaları muğlak hale getirir. Riskli görülen marjinal grupların kamusal alanı kirlettiği düşünülür, hakim grubun önerdiği düzen için saflık korunmalıdır. Zygmunt Bauman ise bu saflık ve düzen arayışının tehlikeli bir tarafı olduğunu savunur: Saflığa yönelik her teşebbüs geride pislik bırakır; düzene yönelik her teşebbüs de yeni canavarlar yaratır (Bauman 2012: 182). Fakat bu kaosun da asıl sebebinin toprak/ulus/devlet üçlemesi olduğunu savunur. Yani, bu üçlü hem bir düzen arayışı hem de kaosun ta kendisidir! Bauman’a göre bu üçlünün yükseldiği dönemin pis canavarları devletsiz uluslar, çok uluslu devletler ve ulus-devletsiz topraklardır; çünkü toprak/ulus/devlet üçlüsünün bir arada düşünülmemesi, bir bakıma kategorileri, sınıflandırmaları ve düzeni bulanıklaştırır. Bu dönemin pis canavarları Bauman’a göre mülteciler, göçmenler gibi yabancılardır. Böylelikle toplumsal sorunların, ekonomik problemlerin ve güvenlik tehdidinin müsebbibi mülteciler olarak görülür. Kuşkusuz mülteciler bugünün toplumunda herkesten ve her şeyden farklı olanlardır. Varlıkları toplumdaki düzen ve saflık arayışına, sınırlara ve çizgilere adeta başkaldırı gibidir. Bauman yerli halk-mülteci karşılaşmasını yerleşik-dışlanmış diyalektiğinin en görkemli örneği olarak tanımlar.

Yerleşikler, durumu tanımlama ve kendi tanımlarını ilgili herkese dayatma güçlerini kullanarak, yeni gelenleri basmakalıp fikirlerin demir kafesine kapatma eğilimi gösterir. Basmakalıp fikirler siyah beyaz bir motif oluşturur ve çeşitliliğe hiç yer bırakmaz. Dışlanmış insanlar masumiyetleri kanıtlanana dek suçludur; oysa şikâyetçi, yargıç ve hâkimlik görevi yerleşiklerde toplandığından, hatta iddianameyi onlar hazırlayıp, yargılayan ve hüküm veren de onlar olduğundan, beraat şansı pek az, hatta hiç yoktur (Bauman 2012: 197).

Mülteciler dünyanın birçok yerinde önyargıların, nefretin ve ayrımcılığın yöneltildiği bir konumdadır. Günümüzde temel sorunlardan biri yerli halkın mültecileri, Bauman’ın da söz ettiği gibi, peşin hükümle potansiyel suçlu veya tehdit olarak algılama eğilimidir. Yerli halkın; mültecileri eşit görmeme, değersizleştirme, insan-dışlaştırma hali mültecilerin sığındıkları ülkelerde yaşadıkları en önemli sorunlardandır. Bu nedenle hak arayışları da meşru görülmez, hatta farklı bir insanlık formunda yaşamaları beklenir. Yani eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlardan faydalanma konularında bile yerli halkla eşit seviyede olmaları çoğu

kez tahammülsüzlük ile sonuçlanır. Mülteciler açısından sorunların çözümü uzun yıllara dayalı daha güçlü uyum çabalarıyla mümkün olabilmektedir. Bunun da nesiller boyu sürdüğünü dünya mültecilik deneyimlerinden biliyoruz.

Suriyeli Sığınmacıların ve Kadınların Türk Medyasında Temsili

Türkiye Cumhuriyeti Devleti dil, din, ırk, ekonomik statü vb. hiçbir ayırım yapmaksızın “açık kapı” politikasıyla Suriyelileri kabul etti. Onlara “Geçici Koruma Statüsü” verdi. (Özdemir ve Özdemir 2018:115; Kağnıcı 2017:1769). Bu kapsamda ekonomik yardımlar başta olmak üzere, sosyal, psikolojik, kültürel ve eğitim konularında da olanaklarını seferber etti (Apak 2015; Erdoğan 2015:7). Türkiye’de Suriyeliler ile ilgili yapılanlar hem iç hem de dış siyasette insani ve ahlaki uygulama örnekleri olarak dünya mültecilik durumlarının yeniden ele alınmasını gerektirecek ölçüde özverilidir.

Türkiyeliler başlangıçta Suriyeli sığınmacıları misafir olarak görüp, birçok bakımdan yardımcı olamaya çabaladılar. Ancak, Suriyeli sığınmacıların sayılarının sürekli artarak dört milyona yaklaşması ve yakın zamanda ülkelerine dönme olasılıklarının azalması rahatsızlıkların gündeme gelmesine yol açıyor. Türkiye’deki Suriyelilerin, Batı ülkelerine geçme girişimlerinin zaman zaman dramatik bir biçimde sonuçlanması, Türk aile ve toplumsal yaşamına uyum konusundaki isteksizlikleri, artan kamu maliyetlerinin sorgulanmaya başlanması, enflasyon ve işsizliğin artması Suriyelilere ilişkin olumlu tutumların değişmesine yol açmaya başladı. Bütün bu durumlar Türk medyasının da ilgisini çekmiştir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki medyada temsilleriyle ilgili sürdürülen bir çalışma kapsamında (Gündüz 2019), elde edilen verilere burada yer verilebilir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Devlet Enformasyon Sistemi sitesindeki “Ulusal Medya (Sözcü, Sabah, Hürriyet, Posta, Türkiye, Milliyet, Takvim, Yeni Şafak ve Diğer)”, “Yerel Medya” ve “Ulusal Ajanslar” başlıkları altında yer alan yazılar tarandı. Son beş yıldaki (01.01.2015-11.08.2019) yazılar içerisinde “Suriyeli Göçmenler”, “Suriyeli Mülteciler” ve “Suriyeli Sığınmacılar” anahtar kelimelerinin sıklığı belirlendi. Yıllara göre bir değişme eğilimi olsa da, birinci sırada 12.715 kez Suriyeli Mülteciler, ikinci sırada 7.970 kez Suriyeli Sığınmacılar ve 2.290 kez de Suriyeli Göçmenler etiketlenmesinin kullanıldığı ortaya çıktı.

Gündüz’ün çalışmasında, “Suriyeli Göçmen”, “Suriyeli Mülteci” ve “Suriyeli Sığınmacı” anahtar kelimeleri dikkate alınarak oluşturulan veri tabanındaki yazılar aşağıdaki 7 kategoriye ayrılan temalara bağlı olarak analiz edildi.

- 1) Güvenlik
- 2) Sayısal veriler
- 3) Sığınmacı Politikaları
- 4) Sığınmacı Sorunları

5) Siyasi Yaklaşım

6) Yardım

7) Yerel Sorunlar

Bu temalara göre, Suriyeliler ile ilgili haber yapan ulusal medya ve ulusal ajanslar, son 5 yıl içerisinde ilgili konuda birinci sırada %30 oranında “siyasi yaklaşım” temasıyla ilgili yazı ve haberlere yer vermiştir. Bunu %25 ile “sığınmacı politikaları”, %19 ile “sığınmacı sorunları”, %13 ile “yerel sorunlar”, %7 ile “güvenlik”, %3 ile “yardım” ve yine %3 ile “sayısal veriler” temaları izlemiştir.

Yukarıda yer alan kategorilerdeki yazılar içerisinde kadınlar ile ilgili haberlerin daha çok “sığınmacı sorunları” ve “yerel sorunlar” kategorilerinde yer aldığı bildirilebilir. Suriyelilerin medyada temsilinde ayrımcılığa konu olmaları, stereotipleştirilmele-ri, tehdit olarak algılanmaları, ekonomik yük olarak görülmeleri, sosyal ve kültürel yapıya zarar verecekleri endişesiyle karşılanmaları vs. yukarıda anılan olumsuz medya temsili teorik alanıyla örtüşebilmektedir. Sığınmacı, göçmen, mültecilerin temsilinde gözlemlenen olumsuz tutumların yanı sıra kadın olmaktan kaynaklı başkaca temsillerin de kalıp yargılara dayalı etiketlemelere yol açtığını bildirebiliriz. Zaten, Türkiye’deki kadın temsilinde de toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı ciddi sıkıntılar olduğu bilinmektedir. Hem sığınmacı hem de kadın olarak medyada temsilde yalnızca dramatize edilecek alanların kaldığını görebiliriz.

Türkiye Yazılı Basınında Kadınların Temsili

Yine, Gündüz (2020) tarafından gerçekleştirilen ve 2015-2019 yılları arasındaki Türkiye yazılı basınında yer alan “kadın” içerikli yazıların analizinde “kadınların temsili” üzerinde de durulmuştur. Bu analizlerde “kadın” kavramı ve birlikte kullanıldığı bağlamlar belirlenmiştir.

Gündüz’ün yaptığı araştırmanın örneklemini oluşturan T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı internet sitesindeki “ulusal basın” kategorisinde yer alan gazetelerin 2015-2019 yılları arasında 8-9 Mart tarihleri incelenerek kadın, aile, şiddet, cinsiyet, eğitim, ekonomi, toplumsal gibi bazı kavramların üzerinde durulmuştur. Akşam, Milliyet, Hürriyet, Sözcü, Star, Takvim, Güneş, Yeni Şafak, Aydınlık, Cumhuriyet, Yeni Akit gibi gazetelerden alınan haberlerde, kavramların bağlamları açısından görünümlerine yer verilmiştir.

Örnekleme yer alan haberlere bakıldığında, kadınların toplumsal ve ekonomik anlamda şiddete uğradığı, cinsiyet arası yapılan ayrımcılıktan ötürü eşitsizliğe uğradığı, kendilerine yapılan haksızlık ve kötü muamelelerden dolayı bir araya gelerek direndikleri ve bulundukları ortamda güçlü kadın profili oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir.

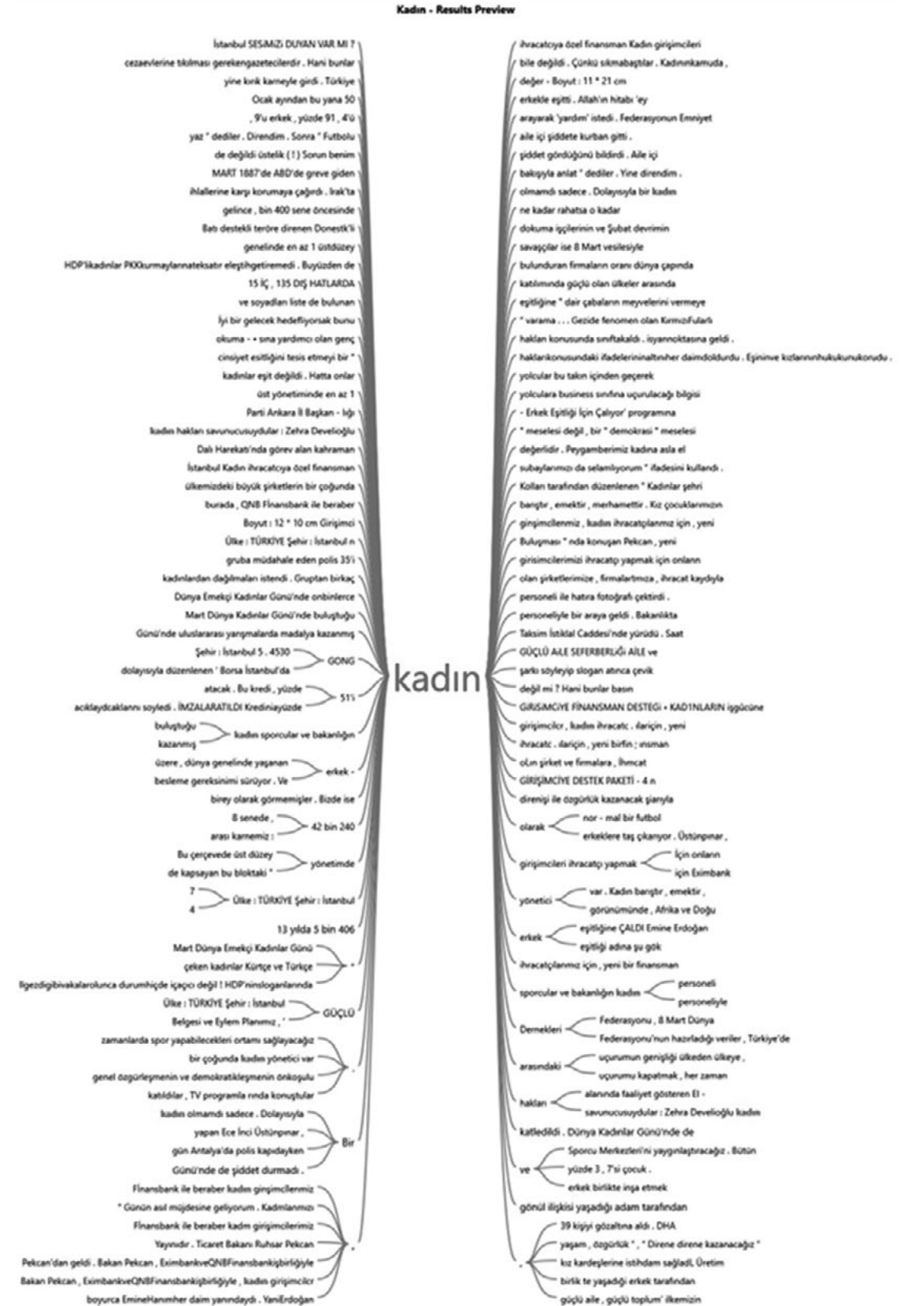

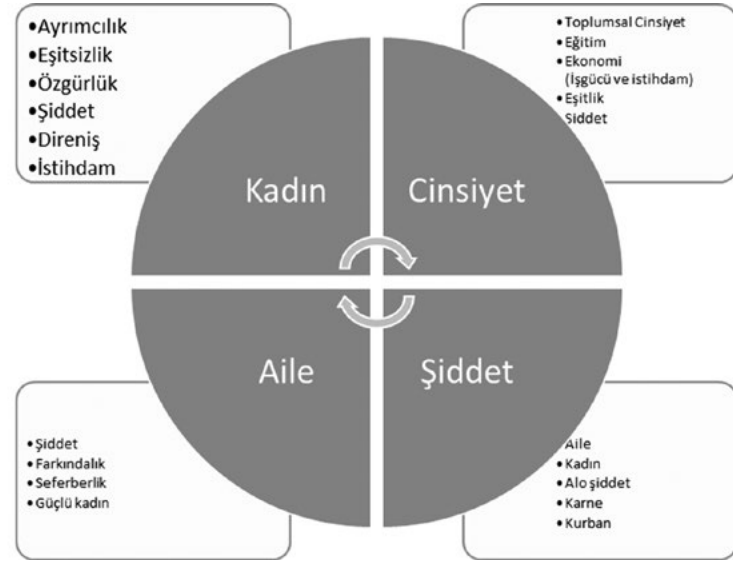
Şekil 1. Kadının Medyada Temsili

Haberlerde incelenen aile, kadın, şiddet, cinsiyet kavramlarının bağlamlarına, ekonomi, eğitim ve toplumsal alanlardaki etkisi göz önüne alınarak bakıldığında birbiri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Aşağıda kavramların bağlamsal analizi başlıklar halinde verilmektedir.

2015-2019 yıllarında 8-9 Mart tarihlerinde kadın kavramının farklı gazetelerde pek çok defa kullanıldığı görülmektedir. Medyanın kadın ve erkeği sunuş, temsil ve anlatış şekli; başta çocuklar ve gençler olmak üzere her birey üzerinde bir etki yaratacaktır. Bu etki; medyanın bilgi ve haberi sunarken kullandığı dil, vurguladığı kısımlar, kullandığı fotoğraf ve görüntülerin seçimiyle gerçekleşmektedir.

Kadın anahtar kavramı ekseninde yapılan kavram analizinde bir matris oluşturulmaya çalışılarak bütün kavramların birbiri ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere şiddet kavramı kadın, aile, cinsiyet kavramları ile ilişkili olduğu gibi, kadın kavramı analizinde çıkan istihdam ve işgücü, cinsiyet kavramı bağlamında da çıkmıştır.

Şekil 3. Kadın Kavramıyla İlişkili Diğer Kavram ve Kelimeler

Ayrımcılık, eşitsizlik kavramları da kadın eksenli kavramında çıkan önemli kavramlardır. Hepsinde ortak çıkan kavram şiddettir. Şiddetin bittiği yerde kadın özgürlüğüne kavuşacak ve refah düzeyi artacaktır.

Kadın kavramıyla ilgili bağlamlarda toplumsal cinsiyet, şiddet, istihdam, özgürlük, eşitlik-eşitsizlik, ayrımcılık, direniş gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir.

Şekil 4. Kadın Kavramının Bağlamları

Kadınların şiddete uğradığı olumsuz bağlamlar görülürken iş yaşamındaki girişimcilik rollerinin üstünde de çok durulduğu gözlenmektedir. Şiddetle birlikte direniş kavramı da geçmektedir. Burada özgürleşme ve demokratikleşme kavramları dikkat çekmektedir. Kadına yönelik şiddet eylemlerinin bitmesi ile özgürleşme ve demokratikleşme kavramlarına vurgu yapılıyor diyebiliriz. Kadınlarla ilgili Cumhurbaşkanlığının, parti başkanlıklarının, kadın hakları savunucularının, Finansbank gibi çeşitli bankaların (girişimcilik konusunda), Aile ve Sosyal Politikalar, Maliye Bakanlığı gibi çeşitli bakanlıkların, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun açıklama yaptığı görülmektedir. Kadınlara ilgili bağlamlara bakıldığında ilk sıradaki temenni, şiddetin sona ermesidir. Şiddetin sona ermesiyle birlikte özgürlük kavramı da gün yüzüne çıkmış olacaktır. Kadın kavramı, barış, emek, merhamet kavramları ile birlikte geçmektedir. Kadınların merhametli olduğu, barış istediği, aile ve iş yaşamında emekçi oldukları anlaşılmaktadır. Yine, kadın kavramı bağlamında güçlü aile ve güçlü toplum kavramları dikkat çekmektedir.

Depboyulu da çalışmasında (2019), 8-9 Mart 2019 tarihlerinde basına yansıyan kadına ilişkin haberlerin, nitel araştırma tekniğiyle analiz edilerek; kadınlara dair gündeme gelen, ele alınan olumlu veya olumsuz haberlerin hangi konularda ağırlık kazandığını tespit etmeye yönelmiştir. Bu çalışmada kadınlarla ilgili dilek ve temennilerin ortaya çıkarılması, esasında nelerin yapıp yapılmadığını da ele vermektedir.

Suriyeli Sığınmacı Kadınların Medyada Temsili

Akınerdem, medyada etnik ve dini temelli cinsiyetçi haberlere de sıkça rastlandığını savunur. Özellikle Suriyeli mülteci kadınlar bir milletin sağlığını bozan bir virüs gibi hareket ettiği mesajı verilmekte, ulusun sınırlarını, kamusal hayatı tehdit eden kontrolsüzce yayılan bir varlık gibi temsil edilmektedir (Akınerdem 2017).

Özdemir ve Özdemir (2018) yaptıkları çalışmada, zorunlu göçün yarattığı tehlikelerle diğer birçok kesim gibi asıl kadın ve çocuk göçmenlerin karşılaştığını bildirmektedirler. Kadın, erkek ve çocuk göçmenler zorunlu göçün yarattığı güvensiz ortamdan, risklerden ve tehlikelerden farklı şekilde etkilendiklerini bildirmektedirler. Suriyeli mülteci kadınlar hem göç sırasında, hem de sonrasında çeşitli şiddet olaylarına maruz kalmıştır (Freedman 2016: 11) Fiziksel şiddete maruz kalma, cinsel istismar veya saldırıya uğrama, ekonomik olarak sömürülme, görevlilerin kötü muamelelerine uğrama gibi tehlikelerle sıklıkla karşılaşmaktadır. (Amnesty International). Zorunlu göçe yol açan çatışma ortamından başlayarak göç edilen yerleşim alanında da devam eden çocukların, bekâr-geç kadınların ve yaşlıların maddi olanaklardan mahrum olanların ve geçinmek durumunda kalanların şiddete ve istismara uğrama risklerini artırmaktadır. Bu tür şiddet olayları diğer mülteci erkeklerin, insan kaçakçılarının ve sınır güvenliğini sağlayan görevlilerin davranışlarından kaynaklanabilir. Göç sırasında kadınların korkuları ise tecavüze uğramak, insan kaçakçılarının eline düşmek, çocuklarını ve eşlerini kaybetmek, istem dışı hamilelik ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanmak olarak sıralanmaktadır (Freedman 2016: 12, Robinson 2018).

Cinsel taciz, saldırı, baskı, şiddete uğrama vb. tehlikeli durumların önüne geçmek, güçlü birilerinin korumasına bırakmak için de olsa, kadınlar, ailelerin zoruyla ve küçük yaşta evlendirilmektedir (Spencer 2016). Cinsel şiddet olaylarından kaçmak için zorla ve erken yaşta evlendirilen Suriyeli mülteci kadınlar, şiddetin başka bir türü olan toplumsal cinsiyet içerikli şiddete maruz kalmaktadır. Suriyeli mülteci kadınlar, genellikle namus cinayeti ya da dışlanmaktan korktukları için başlarına gelen taciz olayları hakkında konuşmak istememektedir. Sessiz kalmaları sonucu tacizciler cezasız kalmakta ve aynı şeyleri yapmaya devam etmektedir.

Öztürk, göçmen kadınlara yönelik ayrımcılığı yeni ırkçılık üzerinden medya çerçevesinde tartışmaktadır. "Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem-2017" raporunda Suriyeli sığınmacıların uğradığı ayrımcılık ve nefret içeriklerinde sığınmacıların işsizlik, güvenlik sorunu, terör, toplumdaki gerginlik ile özdeşleştirildiği ve özellikle Suriyeli kadınların topluma karşı tehdit olarak gösterildiği belirlenmiştir. (https://hrantdink.org/attachments/article/1265/Nefret_Soylemi_rapor_kapak-l%C4%B1_web_2.pdf).

Yine, Aydınses haber sitesinde yer alan bir köşe yazısını da örnek göstermektedir. "Türk kadınlarının yeni kuması Suriyeli Kadınlar" (http://www.aydinses.com/turk-kadinlarinin-yeni-kumasi-suriyeli-kadinklarmakale_866.html) başlıklı köşe yazısı hem içeriği hem de başlığı itibarıyla göçmen kadınları nesneleştiren cinsiyetçi

ve ırkçı bir söyleme sahiptir. Bu örneği destekleyen başka bir haber ise Oda TV haber sitesine aittir. "Suriyeli kadınlar Türk erkeklerinin aklını çeliyor" (<https://odatv.com/suriyeli-kadınlar-türk-erkeklerinin-aklini-celiyor-1009141200.html>) başlıklı haber, bir önceki örnekte aktarıldığı gibi kadını Türk erkeklerinin aklını çelmekle meşgul olarak görmekte ve kadını cinsiyetçi bir kalıba sıkıştırmaktadır.

Göker ve Savaş (2015), genel olarak Suriyelilerin ama özel olarak Suriyeli kadınların medyada temsillerinin Huzur Bozucu/Suçlu, Mağdur, Yoksul/Muhtaç, İstilacı/Yayılmacı, Kaçak, Ekonomik Yük, Kuma, Tembel, Kirli etiketlemelerine konu edildiklerini bildirmektedirler (Göker ve Savaş 2015: 239-243).

Cenkci ve Nazik (2018: 294), "günlük yaşamlarını kendi kendilerine devam ettirmekte zorlanan mülteci/sığınmacılar özellikle eğitim sorunları, psikososyal sorunlar, dil konusundaki güçlükler, sağlık sorunları, uyum ve sosyalleşme sorunları ve ekonomik sorunlar gibi birçok sorunla karşı karşıya" kaldıklarını bildirmektedirler. İşte bu sorunların gündelik yaşam alanında farklı sonuçlara yol açması, bu sorunların tek tek faileri üzerinden değil, stereotipler üzerinden bütün Suriyeli kadınları temsil edecek biçimde sunulması olumsuz algı ve tutumları beslemekte, kalıp yargılara ve genellemelere yol açabilmektedir.

Sonuç

Suriyelilerin ve Suriyeli kadınların temsiliinde kısa sürede oluşan stereotipler, "Onlar"ın dışta kalmalarına, istenmez bir duruma düşmelerine yol açmıştır. Suriye'deki sorunların kısa sürede çözülemeyeceği ve Suriye'den kaynaklı Türkiye'yi tehdit eden başkaca sorunların da ortaya çıkması Suriyelilere ilişkin olumsuz kalıp yargıları beslemektedir. Sığınan bütün Suriyelileri aynı kategoriye yerleştirip, olumsuz etiketlemelere gidilmesi, sosyal sorunların yaşanmasına da yol açabilir. Sığınmacı olarak Suriyelilere yüklenen olumsuz anlamların, zaten kendi içinde de sorunlu olan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve buna dayalı kadınların medyadaki temsillerinin Suriyeli sığınmacı kadınlar için daha da zor olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Bütün bu bakımlardan, Türk medyasının dezavantajlı bütün toplum kesimleri başta olmak üzere, kadınlar ve özellikle sığınmacı kadınlar ile ilgili haber, söylem ve temsillerde evrensel insan değerlerini göz önünde bulundurulması beklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akınerdem, Feyza (2016). *Türkiye Medyasında Kadınların Temsili: Gazete ve İnternet Haberciliği Raporu*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yay.
- Alankuş, S. (2013). "Başka Bir Habercilik İhtiyacı ve Hak Odaklı Habercilik". *Medya ve Nefret Söylemi*. (Der.: M. Çınar). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları, s. 219-252.
- Amnesty International. "Female refugees face physical assault, exploitation and sexual harassment on their journey through Europe". <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/01/female-refugees-face-physical-assault-exploitation-and-sexual-harassment-on-their-journey-through-europe/> (Erişim Tarihi: 12.03.2016).
- Apak, H. (2015). "Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği". *Birey ve Toplum*, 5, s. 125-142.
- Arar Bezirgan, Yurdagül ve Bilgin, Nuri (2009). "Gazete Haber Başlıklarında Ötekînin İnşası". *Kültür ve İletişim Dergisi*, Sayı: 12/2, s. 133-157.
- Barker, M. (2010). *From Tartan to Tartanry: Scottish Culture, History and Myth*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Belsey, Catherine (2002). *Poststructuralism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press Inc.
- Cenkci, Zehra ve Nazik, Evşen (2018). "Sığınmacı Ve Mülteci Kadınların Yaşadığı Sorunlar ve Sunulan Sağlık Hizmetleri". *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, Sayı: 21(4), s. 293-299.
- Connell, R.W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev.: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R.W. (2019). *Erkeklikler*. (Çev. Nagihan Konukçu). İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Çelik, N. B. (2000). "Giriş: Televizyon, Kadın ve Şiddet". *Televizyon, Kadın ve Şiddet*. (Der.: N. B. Çelik). Ankara: Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı Yayınları, s. 1-21.
- Çiftçi, Hasan: "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi". *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 3, 2018 s: 2232-2256.
- Demir, Ahmet Oğuz ve Moiz, Muhammad (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Sosyoekonomik ve Hukuki Sorunlar*. İstanbul: Kadın ve Demokrasi Derneği Yay.
- Depboylu, Deniz (2019). "Türkiye Medyasında Kadınların Temsili". *T.C. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Ankara: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Dinç, A. M., Dinçer, Z. (2019). "Yeni Medyada Temsili Anlamlandırma". *Dördüncü Kuvvet*, 2 (1). 91-102.
- Dorer, J. (2006). "İnternette Cinsiyet: Yeni İletişim Teknolojileri İle Birlikte Cinsiyet Ayrımına İlişkin Araştırmalara Bakış". *Medya ve Kadın*. (Der.: D. İmançer). Ankara: Ebabil Yayınları, s. 199-218.
- Douglas, M. (2007). *Safılık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi*. (Çev.: Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Elbirlik, Tolga ve Karabulut, Ferhat (2015). "Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması". *Dil Araştırmaları*, Sayı:17, s. 31-50.
- Ensari, Pınar ve Diğerleri (2018). *Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2017 Raporu*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2011). *Medyada Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Medya İzleme Grupları*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Erhart, İtir (2012). "Engelli Sporcu Bedenler Ve Medya". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 80-88.
- Fiske, Susan T. ve Glick, Peter (1996: 15). "The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism". *Journal of Personality and Social Psychology* Vol.:70 (3), s.491-512.
- Fowles, Jib (1996). *Advertising and Popular Culture*. California: Sage Publications Inc.
- Freedman, Jane (2016). "Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean Crisis". *Journal of Refugee Studies*, s. 1-15.
- Göker, Göksel ve Keskin, Savaş (2015). "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 41 s. 228-256.
- Gündüz, Mustafa (2019). *Suriyeli Sığınmacıların Medyada Temsili: 2015-2019*. Ankara: Yayımlanmamış Araştırma Sonuçları.
- Gündüz, Mustafa (2020). *Türk Medyasında Kadınların Temsili: 2015-2019*. Ankara: Yayımlanmamış Araştırma Sonuçları.
- Hall, Stuart (1997). "The Spectacle of Other". *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. (Ed.: S. Hall). London: Sage/Open University, s. 225-279.
- Hall, Stuart (1997). *The Work of Representation, Cultural Representations and Signifying Practices*. London: The British Printing Company.
- Hall, Stuart (2003). "Introduction - Who needs Identity?". *Questions of Cultural Identity*. (Editörler: Hall Stuart ve Paul du Gay). Londra: Sage Publications Inc, s. 1-18.
- Hall, Stuart. (1995). "The Whites of Their Eyes: Racist Ideologies and the Media". *Gender, Race and Class in Media - A Text Reader*. (Ed.: G. Dines). Thousand Oaks. London and New Delhi.: Sage Publications.
- <http://www.aydinses.com/turk-kadınlarınin-yeni-kumasi-suriyeli-kadınlarmakale>, 866.html.
- https://hrantdink.org/attachments/article/1265/Nefret_Soylemi_rapor_kapakl%C4%B1_web_2.pdf.
- <https://odativ.com/suriyeli-kadınlar-turk-erkeklerinin-aklini-celior-1009141200.html>.
- Kağnıcı, D. Y. (2017). "Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlarına Düşen Rol Ve Sorumluluklar". *Elementary Education Online*, 16(4), s. 1768-1776.
- Klapp, O. E. (1962). *Heroes, Villains and Fools*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Maigret, Éric (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev.: Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Messaris, Paul (1997). *Visual Persuasion: The Role of Images in Advertising*. London: Sage Publications Inc.
- Mora, Necla (2008). *Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*. (Ed.: Cem Uçan). Altıtap.
- Mulvey, Laura (1999). "Visual Pleasure and Narrative Cinema". *Film Theory and Criticism: Introductory Readings*. (Ed.: M. C. Leo Braudy). New York: Oxford UP. Maigret, s. 833- 844.
- O'Sullivan, Tim, Dutton, Brian ve Rayner, Philip (1998). *Studying the Media: An Introduction*. Bloomsbury USA.
- Özdemir, Fatih Ve Öner-Özkan, Bengi (2016). "Türkiye'de Sosyal Medya Kullanıcılarının Suriyeli Mültecilere İlişkin Sosyal Temsilleri". *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*. Cilt 4, Sayı 8, s. 227-244.
- Özdemir. Özlem Ve Özdemir, Emrah (2018). "Suriyeli Mülteci Kadınlar ve İnsani Güvenlik". *Güvenlik Stratejileri Yıl: 14 Sayı: 27*, s. 113-145.
- Öztürk, Fatma Esra (2019). "Göçmen Kadınlara Yönelik Üretilen "Yeni Irkçılık" Kavramının Medya Çerçevesinde İncelenmesi". *Global Media* 9 (18), s. 255-273.
- Pajares, F., Prestin, A., Chen, J. A., & Nabi, R. L. (2009). "Social Cognitive Theory and Mass Media Effects". *Handbook of Media Processes and Effects*. (Ed.:M. B. Robin L. Nabi). Thousand Oaks. CA:

SAGE, s. 283-298.

Perkins, T. (1997). "Rethinking Stereotypes". *The Media Studies Reader*. (Ed.: T. O'Sullivan, ve Y. Jewkes). London: Arnold, s. 75-85.

Robinson, Jaclynn (2018). *A Phenomenological Exploration of the Gendered Vulnerabilities of Internally Displaced Syrians*, LSE Middle East Centre Blog, <http://blogs.lse.ac.uk/mec/2018/02/22/a-phenomenological-exploration-of-the-gendered-vulnerabilities-of-internally-displaced-syrians/> (Erişim Tarihi: 04.03.2018).

Saussure, Ferdinand (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I*. (Çev.: Berke Vardar). TDK Yayınları: Ankara.

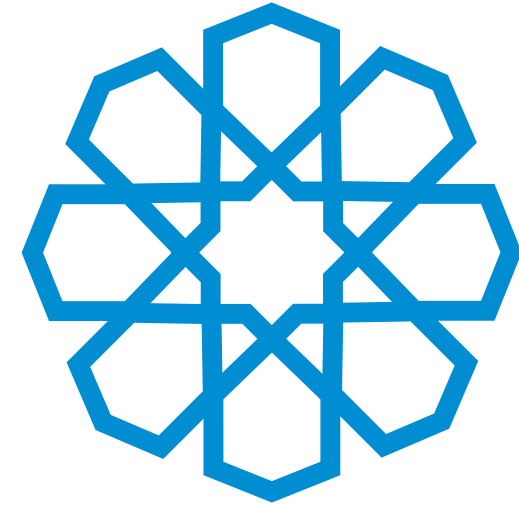
Spelman, Elizabeth (1982). "Women as Body: Ancient and Contemporary Views". *Feminist Theory and the Body: A Reader*. (Editör: Janet Price, Margrit Shildrick). New York: Routledge, s.32-41.

Spencer, Richard (2016). "Nearly half a million pregnant women among displaced and refugee Syrians." *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/12139358/Nearly-half-a-million-pregnant-women-among-displaced-and-refugee-Syrians.html>. (Erişim Tarihi: 03.02.2016).

Tokdoğan, Nagehan (2013). "Hak Haberciliğinde Temel Bir Uğrak: Kadın Odaklı Habercilik ve JİNHHA Örneği". (Ed.: Engin Sarı ve Burcu Sümer). *Mülkiye Dergisi, Medya ve Özgürlükler Dosyası*, 37[3], s. 9-35.

Winship, Janice (1987). *Inside Women's Magazines*. New York: Unwin Hyman, 1987.

Zengin, M. O. (2015). *Televizyonda Yaşlı Temsilleri ve Yaşçılık*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

KADIN ve ÇOCUKLAR KONUSUNDA DİN ANLAYIŞIMIZDAN KAYNAKLANAN PROBLEMLER VAR MIDİR?*

Mustafa ÖNDER

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri ABD., Temel Eğitim Bilimleri Bölümü Öğr. Üyesi
monder@cumhuriyet.edu.tr

Özet

Türkler Müslüman olduktan sonra, en önemli problem benimsedikleri dinin temel kaynaklarını (Kur'an ve Hadis) okuyup anlayamamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Kur'anı ve Hadisleri okuyup, yorumlayan, eserler yazan âlimlerle halkı yüz yüze getirmiş, bir nevi orijinal kaynak ile aralarına çoğunlukla erkeklerden oluşan kişileri ve bunların yorumlarını koymuştur. Dine ve dini değerlere saygılı ve saf bir şekilde bağlanan Türk milleti bir süre sonra orijinal kaynakla kendi arasına giren bu şahısları, eserlerini, yorumlarını kutsallaştırarak asıl kaynak yerine koymuştur. Kadınlara, çocuklara karşı dışlayıcı ve ayırmacı davranışlar da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Orta Asya'da başlayan ve Türk-İslam Rönesansı'ı diyebileceğimiz düşünce akımı bu problemleri çözebilecek öğretilere sahiptir (Buhari, Maturidi, Farabi, İbn-i Sina vb.). Bu düşünce ekolü Türk insanını temel kaynaklarla buluşturma imkânını sunmuştur. Türk Rönesansı diyebileceğimiz akım bu buluşmanın neticesinde gerçekleşmiştir. Biz çalışmamızda bunu örneklerle ortaya koymayı amaçladık.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden olan tarama modeli ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Bilindiği gibi tarama modeli, mevcut kaynaklardan yararlanarak geçmişte ve günümüzdeki durumu olduğu gibi tespit etmek ve ortaya koymak için kullanılan bir yöntemdir. Batıya ve güneye doğru yayılan Türk hâkimiyeti maalesef İran ve Arap kültürünün etkisi, mezhep taassubu ve bahsedilen Türk-İslam âlimlerinin kasıtlı olarak geri planda bırakılması ile yine temel dini kaynaklarla doğrudan irtibat kurma şansını kaybetmiştir. Son dönemlerde farklı İslam ülkelerinde yazılan ve büyük bir iştahla Türkçeye tercüme edilen dini kılıflı eserler din anlayışını siyasileştirmiş, çözüm yerine problemlerin çoğalmasına katkı sunmuştur. Hala tartıştığımız ve dini bir kisveye büründürerek kutsallaştırdığımız önemli problemlerin (Kadın vb.) çözümü Türk Milleti'nin fertlerini dinin orijinal kaynakları ve Müslüman-Türk bilginlerinin eserleri, yorumları ile buluşturmaktan geçmektedir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında olduğu gibi, bir devlet politikası olarak İslam Dini'nin Türk yorumunu, bunu ortaya koyan düşünürlerimizi, eserlerini okul müfredatlarına koymalı ve geleceğin teminatı olan gençlerimize öğretmeliyiz. Kadın ve çocuklar konusunda yaşadığımız birçok problem bu şekilde çözüme kavuşabilir. Kur'an, Sünnet ve Türk örfünde kadın ve çocuğun yeri ile bugünkü toplumsal statüleri arasında ne kadar uçurum olduğunu böylelikle anlayabilir, dini asıl kaynağından öğrenebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Türk Müslümanlığı, Din Anlayışı, Kadın, Çocuk.

ARE THERE PROBLEMS ARISING FROM OUR UNDERSTANDING OF RELIGION REGARDING WOMEN AND CHILDREN?

Abstract

After the Turks become Muslims, the most important problem is that they cannot read and understand the basic sources of their religion (Qur'an and Hadith). This situation brought the people face to face with the scholars who read the Qur'an and the Hadith, who wrote works, and put between them the original source and the people who were mostly men and their interpretations. The Turkish nation, which is respectful and pure of religion and religious values, has put these individuals, their works, their interpretations into their place by sanctifying the original source after a while. Exclusionary and discriminatory behaviour towards women and children also emerged during this process. The thought stream that started in Central Asia and what we might call the Turkish-Islamic Renaissance has teachings that can solve these problems. Bukhari, Maturidi, Farabi, Ibn-i Sina etc.). This school of thought offered the opportunity to bring the Turkish people together with the basic sources. The current, which we can call the Turkish Renaissance, was realized as a result of this meeting. In our study, we aimed to demonstrate this with examples.

In our study, the screening model and document analysis, which are qualitative research methods, were used. As it is known, the screening model is a method used to detect and reveal the situation in the past and present by using existing sources. Unfortunately, the influence of Iranian and Arab culture, sectarian taassubu and the aforementioned Turkish-Islamic scholars were deliberately left behind, thus losing the chance to establish direct contact with the main religious sources. Recently, works written in different Islamic countries and translated into Turkish with a great appetite have politicized the understanding of religion and contributed to the proliferation of problems instead of solutions. The important problems we still discuss and sanctify by disguising religion (women, etc.) the solution is to bring the members of the Turkish nation together with the original sources of religion and the works and interpretations of Muslim-Turkish scholars.

As in the founding years of the Republic, as a state policy, we must put the Turkish interpretation of the religion of Islam, the thinkers who put it, their works in school curricula and teach our young people who are the guarantee of the future. This is how many problems we have with women and children can be solved. In this way, we can understand the gap between the place of women and children and their present social status in the Qur'an, Sunnah and Turkish tradition, and learn the religion from its original source.

Anahtar Kelimeler: Türk Müslümanlığı, Din Anlayışı, Kadın, Çocuk.

Giriş

Türklerde ve İslam Dini'nin temel kaynaklarında kadın ve çocuklara, özellikle kız çocuklarına üstün bir değer verilmiş, erkeklerle aynı mükellefiyet ve toplumsal statüye sahip olmuşlardır. Zamanla bu statüleri kaybolmuş, günümüzde ciddi bir problem olarak kadın ve çocuklara karşı şiddet, taciz maalesef gündemdeki yerini korumaktadır. Tarihi seyir içinde konuyu ele almak gerekmektedir. İslam'ın Türkler arasında yayılmasında Arap kolonizasyonları kadar Soğd'lu tüccarların ve İran tasavvuf mekteplerine mensup sûfilerin etkili olduğu söylenebilir. Horasan Melametiliği denilen ekole mensup Fars ve Türk sûfiler mistik yorumla birlikte Türkler arasında İslam'ı yaymışlardır (Ocak, 2010: 179,180). Önce İdil Bulgar Hanlığı İslam'ı kabul etmiş, hükümdar İlteber dönemin halifesi Muktedir Billah'tan tebliğ için âlimler, cami inşası için ustalar istemiş ve 922 yılında topluca ihtida etmekle kalmamış, başka boyların da Müslüman olmalarında rol oynamıştır. Sonra Karahanlılar ve arkasından Gazneliler Müslüman-Türk devletleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır (Gömeç, 2014: 326; Önder, 2014: 31).

Türklerin Müslüman olma sürecinde ve sonraki dönemlerde çeşitli kültürel, coğrafi ve sosyal durumlar yeni seçilen dinin yorumunu ve uygulamalarını etkilemiş, genelde tasavvufi boyut öne çıkarılmıştır. Yesevîlik, Vefailik, Kalenderilik ve Haydarilik gibi akımlar özellikle Anadolu'ya göçen Türk oymakları üzerinde etkili olmuştur. Burada Safeviyye tarikatından bahsetmenin konunun anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyim. Adını kurucusu olan Safiyyüddin Erdebilî'den alan tarikat başlangıçta tamamen Sünni bir karakter arz etmesine rağmen, sonraki dönemde postnişin olan ve Erdebilî'nin torunu Hoca Ali'den itibaren Şii temayüller içine girmiştir. Bu değişiklikte Ehl-i Beyt sevgisinin ve bu sevgiyi iyi işleyen Şii âlimlerin etkisi olduğu söylenebilir (Üzüm, 2007: 36-38). Türkler dilden dile anlatılan Kerbelâ olayının içerisinde kendilerini bulmuşlar, Müslüman olmalarında; mazlumun yanında yer alma geleneği ve Kerbelâ'daki haksızlık önemli bir rol oynamıştır (Yılmaz, 2010: 254; Önder, 2017).

Orta Asya'da İslam'ın benimsenmesinde Mürcie ve onun devamı sayılabilecek Maturidilik akımının büyük katkısını görmekteyiz. Özellikle amelin imandan bir cüz sayılmaması geniş kitlelerin itikatta Maturidiliği seçmesine ve Buhara, Semerkand, Nesef, Tirmiz gibi şehirlerde büyük âlimlerin yetişmesine neden oldu. Maturidilik akımı Gazneli, Karahanlı ve Selçuklu devlet idarelerince de desteklendi. Bilhassa Selçuklular döneminde pek çok âlim Anadolu'ya gelerek irşad faaliyetinde bulundu ve adeta Hanefi-Maturidî inancı Türklerin resmi inancı haline geldi. Bu akım Alevilik ve Bektaşiliği etkilemiş, iman, amel gibi konularda ciddi bir benzerlik ortaya çıkmıştır (Kutlu, 2006: 35-37). Kutlu'nun ifadesi ile Türklerde dindarlığın pratik boyutu Hanefilik, inanç boyutu Maturûdîlik, tasavvufi boyutu Yesevîlik olarak şekillenmiştir (Kutlu, 2011: 95, 131, 165; Önder, 2017).

Orta Asya'da Türkler peyderpey İslamı seçerken Haşimi soyundan gelen ve Ehl-i Beyt mensubu olarak bilinen Zeyd b. Ali ve arkadaşları Zeydiyye diye isimlendirilen

anlayışlarını yaymaya çalışıyorlardı. Daha sonraki dönemlerde Zeyd b. Ali'nin soyundan gelenlere "Alevî" dendi. Bölgenin İslamlaşmasında önemli bir rol oynayan Zeydiler Taberistan'da yaklaşık bir asır yaşayan bir devlet kurdular (Kutlu, 2011: 65, 66). Müslüman olmadan önceki Türk topluluklarının sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarındaki farklılık İslam'ı anlayış ve yaşayışlarına da yansımıştır. Yerleşik hayat yaşayan, okuma yazma bilen, belli bir kültür seviyesine sahip olan şehirli Türkler yeni dini temel kaynaklarından öğrenme, ibadetleri (Namaz, oruç, abdest gibi) düzenli şekilde yerine getirebilme imkânına sahiplerdi ve Ehl-i Sünnet'in "kitabî" öğretilerini benimsemişlerdi. Bu imkânlarla tanışmamış ve düzenli bir günlük hayatı olmayan "ümî" diyebileceğimiz göçebe Türkler ise eski inançlarının da tesiriyle Sûfilikle ve bir dinden çok karmaşık bir inanç ve uygulamalar sistemi olan (Kutlu, 2011: 30) Şamanlıkla karışık sade bir İslam anlayışını benimsemişlerdi (Fiğlalı, 1986: 238; Üzüm, 2007: 19; Sarıkaya, 2012: 16). Diğer bir ifade ile Türkler İslam kültür çevresine giriş sürecinde Sünni anlayışı benimsemişken, esas itibarıyla Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt sevgisini ön planda tutan sûfilik akımının etkisi altında kalmışlardır (Fiğlalı, 1986: 237). Ahmed Yesevî öğretilerinin Türkler arasında geniş kabul görmesinin sebeplerinden birisi bu olsa gerektir. Ahmed Yesevî bir Hanefi fakih olarak ve bir Sûfi Mürşid olarak büyük kitlelerce kabul görmüştür. Kitabî İslam ile halk islamını şahsında buluşturmuş birisidir (Önder, 2017).

Bu İslam anlayışı göçlerle birlikte Anadolu'ya giderken yol üzerindeki birçok kültür ve inançla da etkileşerek ama temelindeki mistik yapıyı da koruyarak geldi (Yılmaz, 2010: 14, 15). İşte Aleviliğin ve Bektaşiliğin temelini oluşturan bu yapılanma yani heterodoks Müslümanlık o dönemlerde henüz Hz. Ali, Kerbelâ ve on iki İmam kültürleri ile tanışmamışlardı. Bunun yanında Ahmed Yesevî ve öğrencileri kadınlı-erkekli ayinler yapıyorlardı. Ayin-i Cem denilen bu ibadetler Şamanlarca yapılan birbirinden farklı törenlerin İslamileşmiş şekliydi. Aslında Türkler arasında yaygın olan inanç Gök Tanrı inancıydı (Gumilov, 1999: 118; Günay-Güngör, 2007: 143; Tanyu, 1980). Şamanlık bir alt kültür olarak dışarıdan intikal etmiş unsurdur ve Türklerin asli dini formu değildi (Kutlu, 2011: 30,31). Yusuf Ziya Yörükân'a göre, şamanlar tarafından yapılan bütün ayin ve merasimler Türkçe'dir ve bu gelenek Alevilikte aynen muhafaza edilerek günümüze kadar gelmiştir. Halen törenlerde önemli bir yeri olan gülbank ve nefesler Türkçe olarak okunur ve herkes rahatlıkla anlayabilir. Hatta bu kültür Arnavutlara geçerken bile Türkçe dua ve erkân ile birlikte geçmiştir (Yörükân, 1998: 13). Bölge fethedilmeden önce ve fethedildikten sonra, bektaşî ekolüne mensup tekkeler ve bu tekkelerin şeyhleri (Sarı Saltık, Seyyid Ali Sultan vb.), Arnavutların gönüllü yeniçeri olmaları, yeniçerilerin Bektaşî olmaları bunda önemli bir rol oynamıştır (İzeti, 2010: 402; Önder, 2017).

Türklerin Müslüman olması ile birlikte önemli iki problem karşımıza çıkmaktadır. Yeni dinin (İslam) asıl kaynağı olan Kur'an ve Sahih Sünnet'in anlaşılması meselesi. Bunun için iki temel kaynağın dilinin Arapça olması, bu dilin öğrenilmesinin uzun zaman alması ciddi problem olmuştur. Her ferdin Arapça öğrenmesi ve bunu temel kaynakları anlayacak seviyeye getirmesi elbette mümkün değildir. Bu durumda

geriye bir tek çözüm yolu kalmaktadır. Dinin temel kaynaklarını anlayan, yorumlayan, şerh eden âlimlerin eserlerinin tercümelerini okumak, dini onların anladığı şekilde anlamak ve yaşamak. İslam'ın merkezi pozisyonunda olan Mekke-Medine ve çevresinde yaşayan ve daha ziyade nakil ve sözlü kültür yoluyla Kur'an ve Sünnet yorumları yeni Müslüman olan bölgelere de ulaşmış, yöre halkı İslam olarak bu âlimleri ve eserlerini tanımışlardır. Diğer problem ise Arapların sadece eserleri değil, kültürleri ve yaşayışları da din olarak kabul edilmiştir.

Acaba bu kişiler dini kaynakları doğru anlamışlar mıdır? Yaptıkları yorumlar ve şerhler bölgesel, toplumsal, psikolojik şartlar çerçevesinde her topluma ve bölgeye uygun mudur? Hemen tamamı erkek olan fıkıh âlimlerinin verdiği fetvalar kadınları ve çocukları dışlayıcı ve erkek egemen anlayışı mı yansıtmaktadır? Bugün kadınlara ve çocuklara karşı tutumumuza dini bir kılıf olarak mı kullanıyoruz? Bu davranışlar Kur'an'a ve Peygamberimizin uygulamalarına ne kadar uygundur? Bu sorulara olumlu yanıt vermemiz mümkün görünmüyor. Bir defa erkeklerin işine geliyor. Biz hala üç talakla boşamayı sadece erkeklerin hakkı olarak anlatıyor ve öğretiyoruz. Mut'a nikâhını keyfimize göre meşrulaştırmaya çalışıyoruz. Miras ve şahitlik konularında kadınlar daima ikinci planda ve iki kadın bir erkek ediyor. Cariyelik konusunda doğru bilgimiz yok. Cariyeleri "mal" olarak lanse eden anlı-şanlı çağdaş âlimlerimiz! Var. Önemli bir dini kaynak olan Diyanet İslam Ansiklopedisinde "Cariye" maddesi niçin yoktur? İthal fıkıh kitaplarında kız çocuklarının 9 yaşında evlendirilebileceği anlatılmaktadır. Böyle bir alt yapının oluşturulduğu toplumda elbette kadına ve kız çocuklarına karşı şiddet, taciz, tecavüz olayları çoğalacaktır.

Kur'an'ın indiği toplumda insanlar kadın-erkek, hür-köle, zengin fakir diye sınıflarlanıyorlardı ve sahip oldukları haklar bu sınıflara göre değişiyordu. Kur'an'ın gerçekleştirmek istediği amaç ise, insanlar arasındaki eşitsizlikleri kaldırmaktı. Kur'an'ın bildirdiğine göre, yaratıcının katında bu sınıflamalardan hiç birinin geçerliliği yoktur. Yaratıcının katındaki üstünlük, sadece inanmışlığa ve iyilikler yapmış olmaya bağlıdır. Kur'an'da insan soyunun büyük bir aile, bu büyük ailenin fertlerinin, aynı nefisten yaratılan insan çifti olduğu bildirilmiştir (Bilgin, 1997:30,31).

Vahiy değişmez ve kesindir, ama yorumu çok farklı ve çeşitli olabilir. Bizim ihtilafa düştüğümüz konu yorumların farklı olmasıdır. Kültürel, sosyal, tarihi ve hatta coğrafi şartlar vahiy yorumlarını etkilemiş ve farklı dini anlayışlar ortaya çıkartmıştır (Bardakoğlu, 2017, s. 20; Bozkuş, 2011, s. 149-156). Bir nevi düşünce zenginliği diyebileceğimiz bu durumu kabullenmek mecburiyetindeyiz. Böyle hassas bir konuyu incelerken sadece teolojik açıdan olaylara bakmak yeterli midir, başka açılardan da bakmalı mıyız sorusunu kendimize sormalıyız. İşin tarihi, sosyolojik, psikolojik, antropolojik boyutlarını dikkate almadan varacağımız sonuçlar sağlıklı olmaz. Din objektif değerler bütünü iken, şahıslar ve topluluklar tarafından öğrenilip, uygulanması safhasında sübjektif hale gelir (Sarıkaya, 2012: 21).

Tarihi yeniden yazmak mümkün olmadığı gibi, tartışılan konuları bilmeden problemi çözmekte mümkün değildir. Kur'an ve Sünnet'te yer alan dini bilginin anlaşıl-

masında hayatın akışı, bölgesel şartlar, bakış açılarına göre farklı yorumların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Biz buna tarihsel tecrübe ya da Müslümanlık diyoruz. Müslümanlık Kur'an ve sahih sünnetin getirdiklerinin farklı zaman diliminde ve bölgelerde mensupları tarafından hayata aktarılma ve yaşanma biçimini ifade eder. İslam ile Müslümanlığı aynileştirmek ne derece yanlışsa, tarihi tecrübeyi de İslam dışı görmek o kadar yanlıştır. Tarihi olayların bazılarını ön plana çıkararak onları İslam gibi sunmak ta doğru değildir. Yapılacak ilk işin esas ile yorumu birbirinden ayırmak ve bu ayrımı dikkate alarak tarihi gerçekleri iyi bilmek, onlarla yüzleşmek olduğunu kabul etmeliyiz.

Günümüzde çokça gündeme gelen dini çoğulculuğun dış boyutu küresel barışın korunmasına, iç boyutu ise ülke ve bölgesel barışa büyük katkı sağlar. Etnik ve mezhep farklılıklarımızı gölgede bırakacak ortak paydalarımızı güçlendirmek, bunların kültürümüzü zenginleştirici olumlu unsurlar olduğu bilincini öne çıkarmak gerekir. Dinin yorumlanmasından doğan farklılıkları tehlikeli ve riskli olarak değil, potansiyel bir güç olarak görmeliyiz. Aksi halde monolitik bir düzenin hâkim olduğu bir toplum ve farklılıklardan beslenmeyen bir kültür oluşur. Böyle bir kültür ise durağanlık, tembellik, korku, baskı ve statükoculuk doğurmaya mahkûmdur. Alevilik ve Bektaşılık bu anlamda siyasi ve teolojik anlamda bir ayrışma unsuru değil, bir zenginlik ve ana unsur olarak görülmelidir. Zira onlar da bu toprakların asli unsurları, Orta Asya'dan getirilen Türk Örfünü en fazla içinde barındıran kültürel yapıdır.

Kur'an kendisi niçin Arapça bir kitap olduğunu açıklamıştır. Kur'an Arapçadır, çünkü Arapça onu tebliğ edecek olan Peygamber'in dilidir (İbrahim Süresi, 4. ayet). Kur'an Arapçadır, çünkü Arapça, Peygamber'in hitap edeceği halkın dilidir (Fussilet Süresi 44. ayet). Demek ki Kur'an'ın anlaşılması esastır. Demek ki müminler Allah'ın kendilerine neler söylemiş olduğunu anlamak, ondaki bilgilerden ve öğütlerden yararlanmak için, onu yabancı dilde değil, konuştukları dilde, anlayarak okuyacaklardır. Böyle bir okuyuş temin edilmedikçe, Kur'an belli bir zümrenin, bir azınlığın aracılığı ile kısmen anlaşılacakla yetinildikçe, ondaki ilahi amaca yönelik etkinliğin meydana getirebileceği gelişmelerden büyük ölçüde mahrum kalınacaktır (Bilgin, 1994: 52).

İslam dini diğer dinlerde olduğu gibi, medeniyetini doğduğu topraklarda değil sonradan ulaştığı topraklarda kurmuştur. Endülüs, Bağdat, Şam, Semerkant ve İstanbul bu medeniyetin en önemli merkezleri olmuştur. İslam düşüncesi adına üretilen temel eserlerin önemli bir kısmı genelde Maverâünnehir, özelde ise Semerkant kaynaklıdır. Bu bölge İslam düşüncesinin en şöhretli kelimacılarını, usûlcülerini, fakihlerini, muhaddislerini, müfessirlerini ve filozoflarını yetiştirmiştir (Düzgün, 2014: 11). Sürekli tartışmaların hüküm sürdüğü Bağdat'ın aksine, sağlanan güven ve hoşgörü ortamı nedeniyle birçok düşünür de Semerkant'a gelmiştir. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra oluşturmak istediği kültür başkenti projesine önemli bilim adamı transferleri (Ali Kuşçu gibi) yine bu bölgeden yapılmıştır (Düzgün, 2014: 13, Sarıçam-Erşahin, 2014:19).

On ikinci yüzyıl Rönesans'ı diye adlandırılan İslam Dünyasındaki her türlü bilimsel faaliyet, tercüme yoluyla modern Batı medeniyetinin temellerinden biri olmuştur (Ülken, 2017:320,321; Sarıçam-Erşahin, 2014: 42). İbn-i Sina bu uygarlığın hem kurucularından biridir, hem de Batı'ya aktarılmasında başrol konumundadır. Gerçekleştirilen bu atılımın büyük ölçüde Doğu İslam Dünyası ve Orta Asya'da gerçekleşmesi Türk milletinin İslam Medeniyetine yaptığı hizmetlerin bir göstergesidir. Avrupa bu anlamda İbn-i Sina'dan faydalanmış, esinlenmiş, geliştirmiş ve buna istinaden yeni atılımlar yapabilmıştır (Sayılı, 1984: 20-23). Böylesine etkili ve önemli bir medeniyetin mimarı olan Doğu kültürü, bir süre sonra kendi içindeki kısır siyasî ve dinî çekişmeler yüzünden maalesef en önemli düşünürleri ve ortaya koydukları eserleri bu tartışmalara kurban vermiştir (Önder, 2019).

İslam ve Türk tarihinde siyasî, itikadî, tasavvufî mülahazalarla mezhepçilik veya mezhep taassubu devlet adamlarını, ulemâyı ve halkı ciddi anlamda etkilemiştir. İtikadî, amelî, tasavvufî ve felsefî olarak sınıflandırabileceğimiz mezheplerin hicri üçüncü asırdan sonra belirginleştiğini söyleyebiliriz. Ameli imandan bir cüz kabul eden Haricilerle başlayan ve amel ile imanı birbirinden ayıran Mürcie arasındaki mücadele bazen inatlaşmaya ve hatta diğerlerini tekfire kadar varmıştır. Haricilerle başlayan daha sonra Şia ve Batınî'lerle zirveye çıkan mezhep terörü Türkleri ve Müslümanları sürekli bir savunmaya ve tedbire mecbur bırakmış, medreselerdeki öğretimin temel felsefesi bu akımlara karşı bir temele oturmuştur. Aynı problemler fikrî boyutta Mutezile ile de yaşanmış, mücadele anlayışı devlet politikası haline dönüşmüştür. Büyük devlet adamlarının Hasan Sabbah'ın fedailerini tarafından öldürülmesi (Melikşah, Nizamü'l Mülk vb) bu tutumun daha da keskinleşmesine vesile olmuştur. Karahanlı, Gazneli, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde sapık akımlar olarak kabul edilen Şii-Batınî anlayışa karşı bir program uygulanmıştır (Akyüz, 2013: 22). Yüzyıllarca devam eden bu mezhepsel bakış adeta gelenekselleşmiş, bir süre sonra ehl-i sünnet içinde de çok ciddi tartışmalara, ayrışmalara, hatta tekfir etmeye kadar varmıştır (Uludağ, 1979:25,26).

Devlet yönetiminin ve medrese ulemasının mezhep tercihi bu tartışmalarda önemli bir rol oynamıştır. Karahanlılarda, Gaznelilerde, Selçuklu ve Osmanlı'da bunu açıkça görebilmekteyiz. Özellikle medrese eğitiminde mezhep temelli bir yaklaşım benimsendi. Karahanlılarda Hanefî'lik (Maturîdîlik) , Selçuklu Nizamiye Medreselerinde Şafî'lik (Eş'arî'lik), Osmanlılarda yeniden Hanefî'lik (Maturîdîlik) anlayışının öne çıkması bu durumun açık örneğidir. Nizamiye medreselerinde Şafî ve Eş'arî olan Gazzalî'nin başmüderrislik yapması ve eserlerinde Türk-İslam Filozofları Farabî, İbn-i Sina ve diğerlerini tekfirle suçlamasının arkasında yatan gerçek, bu ortamdan ve taassuptan kaynaklanmış bir durumdur. Hatta siyasî mülahazalar da bu tavırda etkili olmuştur. Nizamiye medreselerinde yetişen Eş'arî âlimlerin büyük çoğunluğunun Fars asıllı olmasını unutmamak gerekir (Kutlu, 2017:157). Gazzalî'nin eleştirilerine bu açıdan bakmak, Farabî ve İbn-i Sina'yı tenkitlerinde ve ithamlarında dönemin siyasî ve fikrî tartışmalarının etkisini dikkate almak gerekir. Aslında kendisi de bir filozof olan Gazzalî tabiri caizse dolduruşa gelerek, belki de

yöneticilere yaranmak isteğiyle bunları yapmıştır diyebiliriz. Merhum Gökay'ın dediği gibi, doğunun en büyük hastalıklarından biri kıskançlıktır. İbn-i Sina da bu onulmaz hastalığın mağdurlarından biridir (Gökay, 1984: 14).

Çağrıcı'nın tespiti son derece isabetlidir: "Malumunuz, ta Nizamiye medreselerini kurdukları bin küsur yıl öncesinden itibaren Selçuklusuyla, Osmanlısıyla dedelerimiz insanlarımıza daha çocuklukta "İtikadda mezhebim Maturîdîlik, amelde mezhebim Hanefîlik" şablonunu ezberletmişlerse de, gerçekte özellikle itikadda (siyasi sebeplerle) bal gibi Eş'arîliği okutmuşlar, o fikriyatı benimseyip uygulamışlardır. O çağlarda Batı'da da başka bir skolastik eğitim hâkim olduğu için medreselerimizde okutulan Eş'arîlik tarzı dogmatik düşünce bir şekilde idare ediyordu. Fakat Osmanlı'nın başlıca rakibi olan Batı dünyasında XVI. yüzyıldan itibaren eleştirici-sorgulayıcı düşüncenin filizlenmesi ve zamanla bunun bilimsel alanlara, özellikle de eğitim kurumlarına yayılmasıyla başka bir eğitim zihniyetine geçilirken, bizim medrese eğitimimiz, bırakın eleştirici-sorgulayıcı insan modeline geçmeyi, tek tipleştirici dogmatik karakterini daha da tahkim etti. Ve sonunda deniz bitti" (Çağrıcı, 07. 11. 2018).

Selefilik: Türkleri Dışlayan Bir Tutum ve İslam Dünyasının Kanayan Yarası

Sözlükte "önce gelmek", "geçmek" ve "geçmişte kalmak" anlamlarına gelen selef kelimesinden türetilmiş selefiyye kelimesi, "soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler" anlamına gelmektedir (TDVİA, 36: 399; TDV İlmihal, 1:24). İlk dönemlerde bu terim ashab ve onların takipçileri demek olan tabiin için kullanılmıştır. Ashab ve tabiinin yolunda olan fakihler ve muhaddisler için de kullanılan "Selefiyye" kavramı, ashab ve tabiinin döneminde gündeme gelip tartışılmayan, konuşulmayan konuların tartışılmasını ve bunları tartışırken uygulanan yöntemleri bid'at saymıştır. Selefiler nass'ların tespit ettiği saha ve sınırı ölçü kabul ettiklerinden Kur'an ve Sünnette yer almayan bir konunun din ve itikad alanına taşınmasına genellikle sıcak bakmamışlardır. Hz. Peygamberden nakledilen akideye dair bütün rivayetlere iman etmeyi gerekli görürler. Nass'ların beyanları dışında akıl yürütmeye karşıdırlar.

Geleneksel selefiliğin dışında bir de modern selefilik vardır. İslam dünyasındaki sosyal, ekonomik, ahlaki ve siyasî çalkalanmalar, bilginler arasında kurtuluş reçetesi aramak ve İslamın ilk dönemlerine dönmek gibi fikirleri gündeme getirmiştir. Bu düşünürler fikirlerinden dolayı İbn-i Teymiyye ile de ilişkilendirilmişlerdir. Batı'nın her alanda üstünlüğü ele geçirmesi, selefilere daha da katı hale getirmiş, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren politik yönü ağır basan oluşumlar ortaya çıkmıştır. Dinin özünden ve ahlaki yönünden ziyade lafzına ve şekline vurgu yapan bu guruplar, tarihi tecrübe ve birikimleri, kültürel zenginlikleri yok saymışlardır (TDVİA, 36:401,402). Kadınların ve kız çocuklarının durumu selefi anlayışla birlikte daha kötüye gitmiştir. Hâlbuki Peygamberimiz döneminde toplumu yönlendiren, eğitim faaliyetlerinde, meslek öğrenmede ve günlük işlerde erkekler kadar sorumluluk almışlar, bu faaliyetlerinden dolayı övgüye mazhar olmuşlardır (Önder, 2013:142,143).

Türk tarihinde 11. Yüzyıl çok önemlidir. Ancak bundan önceki asırlarda Türklerin Dini ilimlerde ve bununla ilgili eserlerde önemli bir atılımını, genelde Arap-Fars tekelinde bulunan bu alanı ele geçirdiklerini görüyoruz. Büyük hadis âlimleri Abdullah b. Mübarek (736-800), İmam-ı Buhari (810-869), Tirmizi (821-892), itikadda mezhep imamımız olan İmam-ı Maturidi (862-944), büyük filozoflarımız Farabi (870-950, İbn-i Sina (980-1037, fıkıh bilginleri Serahsi (1009-1090), Pezdevi (1009-1089), dil bilgini Zemahşeri (1075-1144) gibi Türk bilginleri adeta olaya el koymuşlar, günümüzde dahi okunan temel dini kaynakları kaleme almışlardır. Tam da bu dönemlerde selefilik diye bir akımın başlaması manidardır. Geriye dönmek, akıllı dışlamak ve her türlü yeniliğe karşı olmak temeline dayanan bu akım, aslında Türklerin Kur'an'ı, Peygamberi, İslam'ı aklın ışığında yeni şartlara ve metotlara göre doğru anlamasının önüne çekilmiş bir settir. Bizzat Kur'an akıllı kullanmayı, toplumsal şartlara göre değişimin kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Sadece Nasih-Men-suh (Bir ayetin başka bir ayetle hükmünün kaldırılması) olayı dahi bunun delilidir. Bu nedenle Türk-İslam bilginlerinin mutlaka tanınması, tanıtılması, müfredata konulması önem arz etmektedir. İmam-ı Maturidi'nin, İbn-i Sina'nın ve diğerlerinin temel görüşleri sadece bizim değil, bütün İslam dünyasının derdine çare olabilecek niteliktedir.

Kavram Kargaşası

Önemli konulardan birisi kavramlarda anlaşmaktır. Zira kavramlar ve onlara yüklenen anlamların farklı olduğu bir manzara söz konusudur. Söz konusu din ve dini yorumlar olunca mesele daha da zorlaşmaktadır. Aynı kavram ve kelimeleri kullanmamıza rağmen bu kavram ve kelimelere yüklediğimiz anlamlar farklı olabilmekte, anlaşmazlıkları ortaya çıkarabilmektedir. Zihinsel anlam kodlarımız ve şema'larımız farklıdır (Selçuk, 2000: 11, 12). Üzerinde tam olarak anlaşılmış bir alevi kavramı dahi henüz yoktur. Tarihi, tasavvufi, siyasi ve mezhepsel açıdan bakanlara göre bu kavrama yüklenen anlam da değişebilmektedir (Yılmaz, 2011: 10,11). Sünnilerdeki Hz. Ali, Hacı Bektâş Veli, Makalât, Ehl-i Beyt anlayışı ile Alevilikteki anlayış tamamen farklıdır. Hz. Ali Alevilikte "mitolojik bir kült" tür ve insanüstü özelliklere sahiptir. 12 İmam inancı tasavvufi niteliktedir. Şiilere göre ise Ali ve 12 imam inancı fıkhi bir konudur. Sünnilere göre Hz. Ali, bir insan ve örnek bir Müslüman'dır. Onu sevenler onun yaşadığı gibi yaşamalıdır (Akyol, 2012: 16).

Aynı durum ibadet kavramı için de geçerlidir. Sünni anlayışta ibadet kavramından daha ziyade namaz, oruç, zekât, hac gibi konular anlaşılırken; Alevilikte daha geniş ve insana hizmet temelli folklorik bir anlam ifade etmektedir. İnanç konusunda ciddi bir farklılık olmamasına rağmen, ibadetler konusunda farklılıklar mevcuttur. Halka Namazı, Niyaz, Muharrem ve Hızır Orucu Alevilikte önemli ibadetlerdendir (Keskin, 2009: 120; Üçer vd., 2005: 305). Öte yandan Alevi ve Bektaşî kavramları arasında da farklılıklar vardır. Merhum Mehmet Eröz hocanın ifadesi ile ülkemizde her Bektaşî Alevi olduğu halde, her Alevi Bektaşî değildir. Bektaşîlik bir tarikattır ve bu tarikatın öğretilerini benimseyen kişiler bazı törenlerden sonra Bektaşî olabilir.

Ancak Alevilik soya bağlıdır ve istemekle Alevi olunmaz. Anne-Babanın da Alevi olması gerekir (Eröz, 1977: 52-56; Keskin, 2009: 22-24; Çiftçi, 2011: 162; Yılmaz, 2010: 32, 34).

Bizler hala din öğretiminde öğrencilerimizin ve yetişkinlerin enerjilerini Farz, Vacip, Mekruh, Ahiret, Melek vb. kavramların öğrenilmesine veya ezberlenmesine harcıyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığının en son ve güncellenmiş iki ciltlik ilmi haline bakmak yeterli. İşte o ilmi halden bazı kavramlar: Mükellefiyet ve Hüküm, Vaz'î Hüküm, Teklifi Hüküm, Mendup, Müstehab, Mekruh, Tahrimen Mekruh, Tenzihen Mekruh vb. (TDV İlmi Hal-i). Her ders yılı başlangıcında da bunları tekrarla işe başlıyoruz. Besmelenin dahi her mealde, dini kitapta ve din dersi kitaplarında ortak bir anlamının olmadığını görebiliriz. Hala "Vacip" kavramının anlamını anlaşılır bir şekilde yapamadığımızı söyleyebiliriz. Kur'an öğretme sadece harfleri, kelimeleri, tecvid kaidelerine uygun ve seri şekilde okumak olarak anlaşılmaktadır. Peltek harfleri çıkartmak için öğrencilerin günlerce uğraştığını biliyoruz. Ama içinde bu harflerden birisi bulunan herhangi bir kelimenin anlamını öğretmeyiz.

Sonuç ve Öneriler

Türklerin Müslüman olması tarihin en önemli olaylarından biridir. Hem Türkler hem de İslamiyet bu birliktelikten büyük faydalar görmüşlerdir. Hatta Türk Milleti yüzyıllar boyunca İslam'ı hem daha iyi anlamış, hem de bayraktarlığını, savunuculuğunu yapmıştır. İlk dönemlerde orijinal kaynaklar yerine, ikinci elden kaynaklarla dini öğrenen Türkler daha sonra Doğu Rönesansı denilen bir aydınlanma hareketi ile dini öz kaynağından ve kendi yetiştirdiği âlimlerden öğrenme imkânı bulmuş, başka medeniyet ve kültürleri de etkilemişlerdir. Türk eğitim sisteminin İbn-i Sina, Farabi, Maturidi, Buhari, Tirmizi, Ahmet Yesevi gibi düşünürleri yetiştirmesi de başlı başına bir İnkılap'tır. Bu düşünürlerin eserleri ve yorumları Türk Milletine öz benliğini kazandırmış, İslam medeniyetine, kültürüne, mimarisine, eğitimine, teknolojisine büyük katkılar yapmıştır. Aradan geçen süre içerisinde Türklerin geniş topraklara yayılması, başka kültürlerle ve özellikle Arap-Fars kültürüyle karşılaşması her alanda bu kültürlerin etkisinde kalma sonucunu doğurmuştur. Arap ve Fars kültürü ve bu kültürün temsilcileri olanlar kasıtlı olarak İslam'ın Türk yorumunu, bu yorumun temelini atan düşünürleri ikinci plana atmışlar, unutturmaya çalışmışlardır.

Yaygın dini anlayış, sorgulamayı, akıllı kullanmayı, geleneği, bölgesel şartları dikkate almadan toptancı bir yaklaşımla; dünyanın her yerinde her topluluğa, her şartta aynı hükümleri dayatmışlar, akıllı kullananları, sorgulayanları tekfir etmişlerdir. Maturidilikte en önemli kaide amelin imandan bir cüz (kısım) olmaması ve aklın değeri. Sadece bu iki kaide dahi bugün İslam Dünyası'nın yaşadığı çoğu problemin çözümü için yeterlidir. Son dönemlerde sıkça yaşadığımız kadın ve çocuklara karşı şiddet, taciz olayları da azalacaktır. İnsanların uyanmasını, düşünmesini ve sorgulamasını istemeyen selefi anlayış elbette bunlardan rahatsız olacaktır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda böyle bir anlayışın hayata geçirilmesi çabalarını, bu doğrultu-

da temel kaynakların yazıldığını görüyoruz. Maalesef bu anlayış uzun süre devam edememiştir. Yetişkinler olarak “Rol Model” lik yapamadığımız sürece, kadın ve çocuklara karşı işlenen suçlar azalmayacaktır. Teori ve söylem önemlidir, ancak uygulama olmadan fazla değeri yoktur. Şu çalışmaların yapılması dini problemlerin çözümüne katkı sağlayacağı ümidindeyiz:

Kur’an-ı Kerim’in itikat, ibadet ve ahlaki konuları içeren bölümleri (zor ve ayrıntılı konulara girmeden) güzel bir Türkçe ile özetlenmeli ve herkesin ulaşabileceği bir başucu kitabı olarak dağıtılmalıdır. Kur’an’ın, Peygamberimizin ve Türk Töresi’nin kadınlara, kız çocuklarına verdiği değer vurgulanmalıdır.

İslam’ın Türk yorumu diyebileceğimiz bilginler ve eserleri ayrıntılı olarak öğrencilere tanıtılmalı, anlatılmalıdır.

Dinin öğretileri tüm insanlara “hayati yardım” şeklinde sunulabilmeli, ilgili kurumlar bu konuda aktif rol almalıdır.

Klasik ilmihal anlayışı terkedilmeli, müjdeleyici, sevdirci ve özendirici metotlarla yenileri yazılmalıdır.

Avrupa’da Rönesans, herkesin kutsal kitabı kendi diliyle okuyup anlaması sonrasında gerçekleşmiştir. Aynı şeyi biz de gerçekleştirebiliriz. O zaman dini yanlış yorumlayanlar, menfaatlerine alet edenler ve sapkınlar kendiliğinden kaybolacaklardır. Güneşin doğduğu yerlerde ne ayın ne de yıldızların hükmü olmaz. Atatürk ne güzel söylemiş: “Bir milletin medeniyetini ölçmek istiyor musunuz; kadınlarına nasıl muamele edildiğine bakınız”.

KAYNAKÇA

- BARDAKOĞLU, A. (2017). *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları
- BİLGİN, B. (2014). *İslamda Kadının Rolü Türkiye’de Kadın*, Ankara: Sinemis Yayınları.
- BİLGİN, B. (1994). “Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul
- BİLGİN, B. (1997). “İslam’da ve Türkiye’de Kadınlar”, *AÜİF Dergisi*, C.XXXVI, Ankara.
- BOZKUŞ, M. (2011). *Anadolu’da İslam ve Mezhepler*, Sivas: Asitan Yayıncılık.
- HATİPOĞLU, M. (1991). “İslam’ın Kadına Bakışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.5, Ankara.
- ERÖZ, M. (1977). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. İstanbul: Otağ Yayınları.
- FIĞLALI, E. R. (1987). *Çağımızda İtikâdi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- GÖMEÇ, S.Y. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- GÜNAY, Ü. – Güngör, H. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Rağbet Yayınları.
- HACI BEKTAŞ-I VELİ, (2007). *Makâlât*. (Haz: A. Yılmaz, M. Akkuş, Ali Öztürk). Ankara: TDV Yayınları.
- KÖKSAL, M.A. (1981). *İslam Tarihi*, C.4, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- KUTLU, S. (2006). *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- KUTLU, S. (2011). *Türkler ve İslam Tasavvuru*, İstanbul: İsam Yayınları.
- OCAK, A. (1993). *Nizamiye Medreseleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İÜSBİE, Malatya.
- OCAK, A.Y. (1999). *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OCAK, A.Y. (2010). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası (Makaleler-İncelemeler)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- OCAK, A.Y. (1996). *Türk Süfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları
- ÖNDER, M. (2019). *Eğitim Biliminin Temelini Atan Düşünür: İbn-i Sina*, Ankara: Son Çağ Yayınları.
- ÖNDER, M. (2013). “İslam’ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.13, S.1, Bolu.
- ÖNDER, M. (2017) “Alevilik Tartışmaları Üzerine”, *ZfWT Dergisi*, Vol. 9 No. 2, Münih.
- ÖNDER, M. (2012). “Millî Mücadele Yıllarında Atatürk, Dini Yayınlar ve Din Adamları”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), Elazığ.
- SARIKAYA, M.S. (2012). *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı*. İstanbul: Frida Yayınları.
- SARIKOYUNCU, A. (2004). *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: TDV Yayınları.
- SELÇUK, M. (2000). “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”. *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: MEB Yayınları.
- TANYU, H. (1981). *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: AÜİF Yayınları.
- TDV *İslam Ansiklopedisi*. (1998-2003). 18.Cilt, “Hüseyin” Maddesi, 27.Cilt, “Maktel-i Hüseyin” Maddesi, 25. Cilt, “Kerbela” Maddesi, İstanbul: TDV Yayınları:
- TDV *İslam Ansiklopedisi*, (2009). C.36, İstanbul: TDV Yayınları.
- TDV *İlmihal I-II*, (2005). Ankara: TDV Yayınları.
- TUKSAL, H. Ş. (2000). *Kadın Karşısı Söylemin İslam geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- ÜZÜM, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- ÜZÜM, İ. (2007). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- YILMAZ, H. (2009). “Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”. *CÜİF Dergisi*, XIII (2), Sivas.
- YILMAZ, H. (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu (Din Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme)*, Sivas: Asitan Yayıncılık.
- YÖRÜKAN, Y.Z. (1998). *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*. (Haz: T. Yörükan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TÜRK KADININ LİDERLİK SEMBOLÜ: RAZİYE BEGÜM SULTAN VE ONDAN GERİYE KALANLAR*

Müslüme Melis ÇELİKTAŞ

Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü,
Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğr. Üyesi
melis644@hotmail.com

Özet

Asya'dan Adriyatik'e kadar uzanan coğrafyaya hâkim olan Türkler, kendi kültür ve medeniyetlerini kadim dönemlerden günümüze kadar korumayı başarmış nadir milletlerdendir. Söz konusu kültür ve medeniyetlerini uzun yıllar sürdürebilmelerinin en önemli unsurlarından biri Türk toplumunun aileye verdiği önemdir.

Soyun devamlılığı için kadın ve erkeğin birleşmesi ile kurulan ve "oğuş" olarak anılan aile, Türk toplumun ilk içtimai birliği olarak kabul edilir. Öyle ki bu birliğin kurulması "toy, düğün" adı verilen kutlamalarla gerçekleştirildi. Ailenin kurulmasında kadına özel bir değer verilmiş ve bu önem de gerek sözlü gerekse yazılı envanterlerle günümüze kadar gelmiştir.

Türk toplumunda kadına verilen önem onun "Analık" ve "Kahramanlık" vasfı ile anılmasını sağlamış ve hatta onu ilahi bir varlık konumuna taşımıştır. Ayrıca tüm bunların yanı sıra kadın her konuda erkekle eşit haklara sahip olmuştur. Özellikle devlet yönetiminde hükümdardan sonra yetkili kişinin hatun olması, hükümdarın olmadığı zamanlarda yetkinin hatunun elinde olması, Türklerin kadına verdiği önemin en önemli göstergesidir. Dolayısıyla Türk kadını zaman zaman güçlü lider şahıslar olarak devletin başında görmek mümkün olmuştur.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Pek çok karakteristik özelliğinin yanı sıra Türk kadını liderlik vasıflarına sahip olması ile de tarihe geçmiştir. Türk kadınının liderlik sembolü olduğunu gösteren en güzel örneklerinden biri de Hindistan'daki büyük Türk fatihlerinden Delhi Türk Sultanı Şems ed-din İltutmuş (1211-1236)'un çok sevip, saydığı ve hareminin baş kadını olarak Köşk ü Firuzi'de oturmaya layık gördüğü karısı Türkan/Terken Hatun'dan doğan kızı Raziye'dir.

Çalışmamızda ilk olarak İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar Türk toplumunda kadın ve kadının liderlik özellikleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Türk devletlerindeki lider kadınlardan bahsedilecek ve bunlar arasından da özellikle zor bir toplum ve yabancı bir coğrafyada liderliğini herkese kanıtlayan Raziye Begüm Sultan hakkında bilgi verilecektir. Son olarak ise günümüzde Hindistan topraklarında ondan geriye kalan mezarı, bu mezara verilen önem, bizzat Hindistan'a giderek kendi çektiğimiz resimler ile ortaya konulacaktır. Tüm bunlarla birlikte ise Türk kadının liderliği vurgulanmış olacak ve özellikle Hindistan topraklardaki değerlerimize sahip çıkılması konusunda da bir farkındalık yaratılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk kadını, liderlik, hükümdar, Raziye Begüm Sultan.

Giriş

“Bir topluluk, bir ulus, erkek ve kadın olmak üzere iki ayrı cins insandan oluşur. Bir ulusun bir bölümünü geliştirip diğer bölümünü geliştirmeden toplumun tümünün gelişmesi olanaksızdır. Bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer yarısının göklere yükselmesi mümkün müdür?”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Asya'dan Adriyatik'e kadar uzanan coğrafyaya hâkim olan Türkler, kendi kültür ve medeniyetlerini kadim dönemlerden günümüze kadar korumayı başarmış nadir milletlerdendir. İlk başlarda boylar halinde yaşayan Türkler zamanla boyları bir araya getirerek devletler kurmuş ve bunlarla birlikte de milletleşmeye başlamıştır.

Özellikle batılı kaynaklar Türklerin göçebe olmalarından dolayı onların her türlü medeni gelişmeden uzak, sadece başkalarının ürettiğini kullanan hatta yeri geldiğinde onları yok eden bir topluluk olduklarını anlatmaktadır. Ancak yapılan pek çok arkeolojik çalışmalarla bu fikir çürütülmüştür. Örneğin demirin icadı ve kullanılması, atın evcilleştirilmesi Türklerin dünya medeniyetine kattığı önemli unsurlardır.

Türkler tüm dünyayı yönetme maksadı ile doğmuş ve bunun için de özellikle yönetim, sosyal hayat ve orduya büyük önem vermiştir. Öyle ki Türklerin sahip olduğu ordu ve yönetim sistemi zaman zaman farklı toplumlar tarafından benimsenmiştir. Türklerin sahip olduğu aile yani “oğuş”, ilk içtimai birlik olup dini ve toplumsal değerlerle kutsanmış bir kurumdur. Öyle ki soyun devamlılığına önem veren Türk toplumu için bu kutsal kurumun kurulması toy ya da düğün-dernek adı verilen toplantılarla kutlanırdı (Baykara 2009).

Toplumsal cinsiyetçilik kadim dönemlerden günümüze kadar gelen bir yaradır. Özellikle Türklerin yakından temasta bulundukları kızlara isim bile vermeyen Çinliler, kadınları güçsüz, aşağılık varlık olarak Hintliler ve kız bebekleri diri diri toprağa gömen Araplarda bu ayrımın ne kadar keskin olduğu ortadadır. Yakın coğrafyalarında hal böyle iken yine Türkler özellikle İslam öncesi dönemde kadına ne kadar önem verdiğini bazı çelişkili ifadeler olsa da Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig'de “Oğul-kız hakikatte gören gözün nurudur” diyen vezirin sözü ile cinsiyet ayrımı bilmedikleri bir örnek olabilir.

Ziya Gökalp'e göre eski Türkler hem demokrat hem de feminist idiler. Eski Türklerin feminist olmasına bir başka sebep de Şaman inancının kadının kutsallığına dayanması idi. Türk şamanları, sihir kuvvetiyle harikalar gösterebilmek için kendilerini kadına benzetmek zorunda idiler. Bunun için de kadın elbisesi giyerler, saçlarını uzatırlar, seslerinin inceltirler, bıyık ve sakallarını tıraş ederler, hatta gece kalıp çocuk doğururlardı. Buna rağmen Toyonizm dini de erkeğin kutsallığını öngörür.

Dolayısıyla Şamanizm ve Toyonizm’in aynı değere sahip olduğu dikkate alınırsa erkek ve kadının eşit haklara sahip olduğu ortadadır. Çünkü her iş Toyonizm’e ya da Şamanizm’e dayanmak zorunda idi bu yüzden de erkek ve kadının beraber birlik içinde olması gerekirdi. Dolayısıyla da erkek ve kadının eşit olduğu toplumda liderliğin de iki cinsten de bulunması gayet açık olmakla birlikte bunun aslında cinsiyetle hiçbir alakası yoktu. Çünkü lider olarak doğulmaz. Liderlik sonradan kazanılan ve eğitimle de elde edilebilecek bir özelliktir.

Türk kadının liderlik özelliklerini ele alabilmek için ilk olarak Türklerin sözlü geleneklerine dayanan destanlara bakmak gerekir. Destanlarda kadın erkek ayrımının yapılmadığı kadınların tıpkı erkekler gibi ata binip, ok atıp, kılıç kullanıp düşmana karşı çetin savaştığı görülür (Kaplan 2004). Bunun en güzel örneğini Dede Korkut Hikâyelerinde Kam Börü Beg oğlu Bamsı Beyrek’de Banu Çiçekle yarışması, Manas Destanında yer alan Kanıkey figüründe görsek de yine Kırgızlara ait “Cangıl Mirza”, Uygurların “Nözügüm”, Başkurtların “Zaya Tülek”, Hakasların “Altın Arıg” destanlarına baktığımızda da başkahramanlarının kadınlar olduğu ve kadının ön plana çıktığı görülür (Yardımcı 2007). Bunların yanı sıra “Tanrının verdiği hak” olarak kişiye verilen hakka da “ana hakkı” denildiği de bilinmektedir (Ergin 2009). Ayrıca Türklerin diğer milletler ile yaptıkları savaşlarda ele geçirdikleri kadınlara dokunmayıp sadece kendi kadınlarına değil düşmanların kadınlarına da saygı duydukları ortadadır (Gömeç 2014).

Türklerde özellikle kadınların siyasi gücü üzerinden çeşitli sonuçlara ulaşmak mümkündür. İlk defa Göktürkler zamanında Bumin Kağan’ın hanımının unvanı olarak kayıtlara geçen hatun ismi hükümdarın eşi manasına gelmektedir. Bazı tarihçilere göre Hunlar devrinden beri kullanılmaktadır. Hatun unvanı özel bir törenle alınır ve saraydaki diğer kadınlardan üstün sayılan bu kadınlar devlet idaresinde resmî yetki sahibi olup veliahtlar da genellikle onların oğulları arasından seçilir (Donuk 1988).

Hatunların toplum içerisindeki yerini gösteren en büyük örnek onlara ait şehirlerdir. Hatun şehirleri ismiyle bilinen bu şehirlerin kökeni, Türk beyleri sefere giderken kadın ve çocukların girilmesi güç, muhafazalı uzak vadilere çekilmesi sonucu oluşmuştur. Genellikle vadi tabanlarında olup su ve otlak bakımından elverişli bu şehirler yerler sarp dağ vadilerinde hatta göller içerisindeki adalarda bile olabiliyordu. *Kuy* olarak adlandırılan bu yerin Tuva lehçesinde *ordu* ile anılması, hükümdarın kadınlarına mahsus karargâhı olduğunu gösterir. Zamanla bu yerlere çeşitli tesisler kurulmasıyla hatun şehirleri oluşmuştur. Hunlar zamanından beri hükümdarın otağı ile hatun şehirlerinin var olduğu bilinmektedir. Hazarların başkenti Etil şehrinde hatunun oturduğu kısım Hatunbalıg olarak kaydedilmiştir. Uygurlar zamanında dört tane hatun şehri olduğu bilinir. Bunlar, Etsin-göl civarındaki Hatun-sını, Sarı ırmağın kuzey bükümü civarındaki K’o-tun Ch’eng, Kerulen nehrinin kaynağı yakınındaki Tolgoy-balgas, sonuncusu da Orhun bölgesindeki K’o-tun Ch’eng idi (Tellioğlu 2016).

Bir emirname yazıldığında “Hakan emrediyor ki” ibaresi ile başlarsa itaat edilmez,

“Hakan ve Hatun emrediyor ki” sözü ile başlanması gerekirdi (Gökalp 2015). Ayrıca hakan tek başına elçiyi huzuruna kabul edemez, elçiler ancak sağda hakan, solda hatunun oturduğu zamanda ikisinin huzuruna çıkardı. Şölenlerde, kengeşlerde, kurultaylarda bütün törenlerde hatun hakanın yanında bulunurdu ve kadınlar teştüre ait hiçbir kayıt ile mukayyet değillerdi (Gökalp 2015).

Türklerin kadına bakış açısı onların Araplar vasıtasıyla İslamiyet’i kabul etmelerinin ardından Arap kültürünün de etkisine girmeleri ile hem içtimai hem de hukuki yönde değişmeye başlar. Çünkü Türkler bir taraftan köklü örf ve adetlerini devam ettirmeye çalışırken bir taraftan da İslam hukukuna tabi olmaya mecbur kalırlar. Bunun sonucunda ise Türklerdeki kadının hayatı değişmeye başlar. Yeni girilen bu kültür çevresinde Türk erkeğinin sahip olduğu imkânlar artarken, Türk kadınlarına kısıtlamalar getirilir (İnan 1964). Dolayısıyla Türklerin kadınlara karşı olan tutumları İslamiyet’ten ziyade Arap kültürünün etkisindedir.

Yöntem

Türkler elbette ki yüzyıllarca İslamiyet dışındaki dinleri de zaman zaman benimsemişlerdir; ancak buradaki en önemli nokta onların bu dinleri olduğu gibi kabul etmeyip kendi kültürleri ile harmanlarıdır. Zira bu durumu gerek Hindistan coğrafyasındaki gerekse diğer coğrafyalardaki Müslüman Türklerde görmek mümkündür. Bu yüzden ki şuan dahi Türklerin bugün bir kısmının dini olan İslam, bazı noktalarda Araplardakinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Arap kültürü ile geri plana itilmeye çalışılan Türk kadını gücü, cesareti, kahramanlığı ve yeteneklerini kullanarak söz konusu kültüre karşı çıkarak her dönemde kendini kanıtlamıştır. Söz konusu duruma en güzel örneklerden bir tanesi de Hindistan coğrafyasında varlıklarını sürdürmüş ve bu topraklara Türk izini kazımış bir devlet olan Delhi Türk Sultanlığı’nın kısa bir süre yönetimini ele alan Delhi Türk Sultanı Şems ed-din İltutmuş (1211-1236)’un çok sevip, saydığı ve haremının baş kadını olarak Köşk ü Firuzi’de oturmaya layık gördüğü karısı Türkan/Terken Hatun’dan doğan kızı Raziye’dir.

Raziye’nin tahta geçiş sürecine kadar olan durumunu kısaca özetleyelim. Hindistan coğrafyasında varlığını sürdüren Delhi merkezli Türk idaresinin hükümdarlarından biri olan Şemseddin İltutmuş, kendinden sonra tahta çıkmasını istediği en büyük, başarılı ve yetenekli oğlu Nasirüddin Mahmud’un han olmasıdır; ancak o, Hindistan’ın Bengal eyaletindeki görevi sırasında vefat eder (Bayur 1987). İltutmuş, diğer oğulları Rükniddin, Muizüddin ve Nasirüddin’in hükümdarlık niteliklerine sahip olmadığını, hükümdarlık vasfının kızı Raziye’de bulunduğunu ve onun bu görevi en iyi şekilde yapacağını düşünür. İltutmuş 1232 yılında Gvaliyar kalesini zaptedip Delhi şehrine döndüğünde, vezir ve emirlerini huzuruna çağırdı. Orada veliahtı olarak en büyük kızı Raziye’yi gösterdi¹ ve gereğini yapmak üzere Tac ül-Mülk Mah-

¹ Tabakat-i Nasiri’de yer alan bilgilere göre İltutmuş’un Raziye’den başka kızları da vardır. Ancak bunların sayısı ve kim olduğu bilinmemektedir (Keay, 2000). Ancak İltutmuş’un çocuklarının sayısı bazı ilim adamları tarafından Raziye ile birlikte 13 olarak verilmektedir (Türkmen, 2007).

mud'a ferman hazırlaması emirini verdi (Üçok 1993). Bu isteğe rağmen bazı beyler, İltutmuş'un erkek evlatları var iken kızının tahta çıkmasını eleştirmişlerdir.

Söz konusu fermanın yayınlanmasından sonra İltutmuş, gitmiş olduğu Pencap seferinden hasta dönerken Lahor valiliğini yapan ve Nasirüddin'in ölümünden sonra İltutmuşun hayatta kalan en büyük oğlu olan ve Rükniddin lakabı ile bilinen Firuz, kasıtlı olarak babası İltutmuş ile birlikte Delhi'ye geldi. İltutmuş'un orada vefat etmesi üzerine bazı beyler ve annesi Şah Terken'in çabaları ile hemen Rükniddin Firuz'u tahta çıkardılar (Ahmet (tarihsiz)). Firuz Şah'ın basiretsiz yönetiminden faydalanan annesi Şah Türkan söz konusu dönemde çeşitli fırsatlar yakalamış ve sarayda bir takım entrikalar çevirmiştir.² Bunun üzerine halk bir kadının başa geçmesine karşı çıkıp (Gömeç 2013) Rükniddin'i isteyenler ve Raziye'yi destekleyenler olarak ikiye ayrılır (Üçok 1993).

Rükniddin öldürülünce³ birçok itirazlara rağmen Delhi halkı ve ordunun bir kısmı Raziye'nin tahta geçmesini uygun buldu⁴ ve hemen 1236 yılında tahta çıkarıldı (İbni Batuta Seyahatnamesi 2015, Ahmet (tarihsiz)) . Böylece tarihte ilk kez Müslüman bir kadın hükümdar olmuştur. Dolayısıyla Raziye sadece Türk dünyasında ilk Müslüman Türk kadın hükümdar vasfına sahip olarak Türk kadınlarına emsalsiz bir örnek teşkil etmiştir (Cöhce 1989). O, bir hükümdar için gerekli olan zekâ, cesaret, bilgi, dürüstlük, kahramanlık gibi pek çok vasfı taşımasının yanında, savaşçı, iyi huylu ve kendini her alanda geliştirmiş örnek bir Türk kadını idi (Majumdar vd. 2012, Thapar 1966). Raziye çok küçük yaştan itibaren hep babası İltutmuş'un yanında olmuş, devlet işleri ile ilgilenmiş ve cesaret ve kahramanlığı ile dudak uçuklatmıştır. Babası da hayatta iken onun bütün bu yeteneklerini değerlendirip yönetici vasfı ile ilgili olarak ona hep cesaret vermiştir (İbn Batuta Seyahatnamesi 2015).

Raziye Begüm⁵ Sultan⁶ batıda krallık yapmış kadın yöneticilerin aksine erkeksi tavırlar sergilemiş ve kendi devletinde yer alan diğer kadınlar gibi harem ve saray entrikalarına girmek yerine başını ve yüzünü açıp, erkek kıyafetleri giyip halkın içine karışarak dişiliğini değil de kuvvetini ve yönetici vasıflarını ortaya çıkarmıştır (Bayur 1995, Durmuş 2015) .

2 Bu entrikalardan en önemlileri Kutbüddün Muhammed'i önce kör ettirip sonra öldürmesi ve Raziye'yi öldürmek istemesi'dir (Ahmet, (tarihsiz), Bayur, 1987).

3 Rüknett'in tahta çıkınca zevk ve sefaya dalar, annesi Terken Hatun da söz konusu durumdan faydalanarak saraydaki entrikaların yanı sıra İltutmuş'un diğer oğlu Kutbüddin'i kör ettirerek öldürtür ardından da Raziye'yi öldürmek için harekete geçer. 1236 Kasım ayında Terken Hatun ile Raziye zorlu bir mücadeleye girer. Bu durum karşısında çaresiz kalan Rükneddin ise başkente çekilir. Bu duruma daha fazla dayanamayan Raziye bir Cuma günü Raziye Cuma Camisine yakın olan sarayın balkonuna çıkıp Sultan'ın küçük kardeşi kardeşi Kutbüddin'i öldürdüğünü ve kendisini de öldürmek istediğini söylemesi üzerine halk saraya saldırır ve Terken Hatunu yakalayarak hapsederek Raziye'yi tahta çıkartırlar. Bu sırada Raziye özel muhafızlardan oluşan bir orduyu Kilugarh'daki Sultan Rükneddin'i yakalamak üzere emir verir. Türk emirler ve melikler Rükneddin'i yakalayarak Raziye'nin huzuruna çıkartırlar ve Raziye'de "Katiller katledilmelidir" diyerek onun hayatına son verilmesini ister (İbn Batuta 2015, Ahmet (tarihsiz)).

4 Raziye'nin tahta geçmesini uygun bulan meliklerin düşüncesinin temelinde "kutsuz oğuldan, kız iyidir" inancı vardır (Cöhce 1989).

5 "Begüm" kelimesi Orta ve Güney Asya'da soylu ya da hükümdar ailesindeki bayanlara verilen bir ad olup "beg" kelimesinin hanımlar için kullanılan halidir. Bu unvanın özellikle Hindistan Türk saraylarında bayanlar için kullanıldığı bilinmektedir (Donuk 1988).

6 Raziye'nin "sultan" unvanından çok "melike" unvanını kullandığı öne sürülmektedir (Tomar 1988).

O, İlk Müslüman Türk kadın hükümdar olmasının yanı sıra yaşadığı dönem içinde Müslüman bayanların "purdah/ pardah" ismi verilen kıyafetini giymez (Thapar 1966) ve kendisinin arzu ettiği gibi, daha çok erkeksi kıyafetler giyerek bir kıyafet devrimi başlatır (Durmuş 2015). Elbette onun bu tavrı bazı dini ilim adamları tarafından çok da hoş karşılanmaz (Keay 2000). Ancak Raziye'nin başarısı ve yetenekleri bütün bu engellere karşı siper olur.

Raziye çok iyi bir eğitim almıştır (Gömeç 2013). O, çok güzel Kur'an okumasının yanı sıra şiir konusunda da oldukça yetenekli idi (Hunter 1982). Hayatı boyunca yaşadığı olumsuzluk ve pek çok olaya rağmen "Şirin-i Dihlevi" ya da "Şirin-i Guri" mahlasları ile yazdığı beyitler Türk-Fars edebiyatının en güzel örnekleridir. Hatta bazı ilim adamları onun Türkçe şiirlerinin toplandığı bir divanının da bulunduğunu öne sürmektedirler (Cöhce 1989).

Raziye Begüm Sultan, tahtı pek çok karışıklığın olduğu bir dönemde devralmış ve onun zamanında da bu mücadeleler devam etmiştir. Onun çağında İltutmuş'un Memluklarından kırk tanesi devlet yönetimine geçmişti. "Çihilgan-Kırklar" denilen bu grup, Habeş asıllı Cemaleddin Yakut'un "emir ahur" tayin edilmesi ve ona itibar gösterilmesine karşı çıkarak isyan etti ve Cemaladdin Yakut öldürüldü. Raziye ise hapse atılmak üzere Bhatinda valisi İhtiyareddin Altuniye teslim edildi. Yerine ise kardeşi Behram Şah getirildi. Raziye İhtiyareddin ile evlenip yeniden tahtı ele geçirmek istese de bunda başarılı olamadı (Merçil 1991). Dolayısıyla Bu kadar yetenekli ve zeki bir Türk kadını olan Raziye Begüm dört yıl boyunca ülkesinin dört bir yanını yönetebilmiş ancak dördüncü yılın sonunda bazı entrikaların kurbanı olarak öldürülmüştür.

Raziye'nin ölümü ve onun naaşının nerede olduğu ile ilgili birkaç görüş olmakla birlikte Sultan'ın asıl mezar alanı gizemle kaplanmış olarak kaldığına dair bilgiler mevcuttur. Mezar bölgesiyle ilgili üç iddia bulunmaktadır. Bu, üç mezarlık alanından hiçbirinde ne mezar taşı ne de ne de yazılı bir kitabeye sahip olumaması mezarın gizemini desteklemektedir. Şimdiye kadar mezarın bulunduğu alanı doğrulayan arkeolojik veya belgesel kanıt yoktur. Ancak onun mezarı ile ilgili çeşitli fikirler mevcuttur. Bunlardan biri Raziye'nin türbesinin Kaithal kenti yakınlarındaki Sivan'da, Haryana Türbesinin kuzeybatı banliyölerinde yer aldığıdır. Bir diğeri ise kendisinin ve Afrika kölesi paramourlarının, babası İltutmuş'un kuşattığı Racastan'daki Tonk'a gömüldüğü görüşüdür. Bu alanın Razia ve onun güvenilir kölesi Yakut'a ait olduğu öne sürülmüştür. Bulgularını mezarların etrafına yerleştirilen düzensiz şekilli taşların deseniyle deşifre edilen kaligrafi ile Arapça "Şahid Muhabbat Quvvatul-Mulk Jamaluddin Yaqut" u daha küçük bir mezarın etrafında ve daha yüksek bir seviyede yer alan ana mezarın üzerinde "Sultanul Hind Razia" yazısının olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu mezarın ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

Resim 1: Türkmen Kapısı (M.Melis Çelikleş Arşivi).

Raziye'nin mezarının olduğu söylenen en önemli ve doğruluğunun kuvvetle muhtemel olduğu düşünlen Shahcahanabad yani Eski Delhi'nin dar sokakları arasında, Türkmen Kapısı girişinin yakınındaki Bulbul-i-khan avlusundadır. 35 metrekarelik avlusunda yükseltilmiş bir platforma oturtulan mezar açıkça zamanın tahribatına uğramıştır. 13. yüzyılda, mezarın bulunduğu alan bir orman olduğu için hiç kimse Raziye'nin bedeninin bugün bulunduğu yere nasıl ulaştığını bilmiyor. Bu türbenin Raziye'nin kardeşi Behram Şah tarafından yaptırıldığı öne sürülmektedir. Raziye'nin mezarının bulunduğu yerde ikinci bir mezar daha vardır ve onun da kız kardeşi Şaziye'nin olduğuna inanılmaktadır. Bu türbenin bulunduğu yer Mahallenin Müslüman sakinlerinden bazıları tarafından her gün beş kez namaz kılan camiye çevrilmiştir.

Resim 2: Mezarın bulunduğu mescid (M.Melis Çelikleş Arşivi)

Resim 3: Mezarın bulunduğu mescid'e giriş (M.Melis Çelikleş Arşivi)

Resim 4-5: Giriş kapısının yanında bulunan Raziye Sultan'ın mezarını tanıtan sütun taş yazıt (M.Melis Çeliktaş Arşivi)

Resim 6: Raziye'nin ve kardeşi Şaziye'nin mezarının güney batı tarafından görünümü (M.Melis Çeliktaş Arşivi)

Resim 7: Raziye'nin ve kardeşi Şaziye'nin mezarının kuzey doğu tarafından görünümü. (M.Melis Çeliktaş Arşivi)

Resim 8: Raziye ve kardeşi Şaziye'nin mezarının güney batı tarafından görünümü.
(M.Melis Çelikleş Arşivi)

Resim 9: Raziye'nin ve kardeşi Şaziye'nin mezarının doğu tarafından görünümü.
(M.Melis Çelikleş Arşivi)

Resim 10: Raziye ve kardeşi Şaziye'nin mezarının doğu-batı tarafında bulunan küçük mezar. (M.Melis Çelikleş Arşivi)

Raziye ve Şaziye Sultan'ın mezarının yan tarafında da küçük bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarın Raziye'nin çocuğu ya da hizmetkârı olduğu yönünde fikirler mevcuttur.

Sonuç

İlk Müslüman Türk kadın hükümdar vasfına nail olan Raziye Sultan, Türk kadınının liderlik vasfının ne kadar güçlü olduğunu kanıtlayan en önemli örnektir. Zor bir coğrafyada, memnun edilmesi güç bir halkı kısa bir süreliğine de olsa yönetmek oldukça güç olmasına rağmen Raziye Sultan bunu başarmıştır. Celaleddin unvanını taşıyan Raziye, kendi döneminde kadına özgürlük ve statü kazandırmıştır. O, döneminde kadın olmanın eksikliklerinin üstesinden gelerek parlayan bir taş olarak görülebilir. İçinde bulunduğu coğrafya ve dini yapının kabul ettiği alışılmış kadın geleneklerine karşı çıkıp "sultan" unvanı ile devletin başına geçerek Müslüman Türk bir kadının liderlik gücünü ortaya koymuştur.

Müslüman Türk kadınının Hindistan'daki bu eşsiz başarılarına rağmen günümüzde ona ve mezarına verilen değer resimlerde de görüldüğü üzere ortadadır. Her ne kadar arkeolojik veriler ile bu mezarın ona ait olduğu kanıtlanmasa da Hint hükümeti tarafından bu türbenin Raziye Sultan'a ait olduğu kabul edilmiştir. Sonuç olarak Sultanlık şerefine nail olmuş bir Türk kadınının mezarının Eski Delhi sokaklarından birinde, yetkisiz binaların inşası ile çevrili ve bakımsız ücra bir köşede yok olup gitmesine izin vermemelidir. Ayrıca Hindistan'daki Türk tarihine ve buradaki Türk izlerini silme çalışmalarına karşı da gerekli önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmet, M.Aziz (tarihsiz). *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, Çev. T.Say, İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Baykara, Tuncer (2009). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayur, Y.Hikmet (1995). Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya Ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii, *Belleten*, 1(1): 42-46.
- Bayur, Y.Hikmet (1987). *Hindistan Tarihi*, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cöhce, Salim (1989). *İlk Kadın Şairimiz Sultan Raziye'nin (1236-1240) Hayatı ve Şahsiyeti*, Osman Nedim Tuna Armağanı, Malatya: 21-33.
- Donuk, Abdülkadir (1988). *Eski Türk Devletlerinde İdari-Askeri Ünvan ve Terimler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Durmuş, Aynur (2015). *Türk-Osmanlı Tarihinde İlk Kadın Sultan, Türkiye ve Dünyada Kadın Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, Adana: Çukurova Üniversitesi, Basımevi.
- Ebu Abdullak Muhammed İbn Batuta Tanci (2015), *İbn Batuta Seyahatnamesi*, Çev. A.S. Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2015). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2013). *Hindistan'da Türkler*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hunter, W.Wilson (1982). *The Indian Empire*, London: Trübner &co.
- İnan, Afet (1964). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaplan, Mehmet (2004). "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Keay, John (2000)., *A History of India*, New Delhi: Penguin Books.
- Majumdar, Ramesh Chandra vd. (2012). *An Advanced History of India*, Haryana: Bharati Roy Publ.
- Merçil, Erdoğan (1991). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tellioğlu, İbrahim (2016). *İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (55): 209-224.
- Thapar, Romila (1966). *A History of India*, vol 1, Great Britain: Penguin Books.
- Tomar, Cengiz (1988)., *Radiyye Begüm, İslam Ansiklopedisi*, 34: 387.
- Türkmen, Erkan (2007). *Sultan Raziye*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Üçok, Bahriye (1993). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet (2007). *Türk Destanlarında Tipler ve Motifler*, Destanlar, Ankara: Ürün Yayınları.

19. YÜZYIL SONLARINDA BALKAN TOPLUMUNA YAŞATILAN BOSNA VE KOSOVA SAVAŞINDA ŞİDDET GÖREN KADINLARIN ANLATTIKLARININ PSİKOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ*

Nalan KAZAZ

Doç. Dr., Uluslararası Vizyon Üniversitesi Makedonya- Gostivar,
AAB Üniversitesi Kosova- Priştine, Psikoloji Bölümü Öğr. Üyesi
nalankazaz@hotmail.com

Özet

Toplumda kadın bazen çok değerli bazen aşağılık kompleksi aşılanarak değersiz yapılmaya çalışılmıştır. Kadın kelimesini, önde gelen bilim insanları; kadını şu şekillerde tanımlamışlardır:

“Kadın olmak çok zor bir iştir çünkü erkeklerle uğraşmak zorundadırlar.” - Joseph Conrad

“Kadınların siyasal güçleri yoktur sözde; oysa akıllı kadınlar, aptal kocalarını hiç güçlük çekmeden parlamentoya sokar, hatta bakan koltuklarına oturturlar.” - Bernard Shaw

“Kadın; bilmeyene ‘nefs’, bilene ‘nefes’tir.” - Şems-i Tebrizi

Anahtar Kelimeler: Toplum, kadın, Bosna-Hersek, insan hakları

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Giriş

“Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın” kitabına bakılırsa; esasen Hristiyanlıkta ve İslamiyette kadının statüsü üzerine karşılaştırmalı bir yaklaşım iddiası taşıması açısından önem arz etmektedir. Yazar, kitabında başlangıçta ‘Ana tanrıça’ nın var olduğunu daha sonrasında çeşitli sebeplerle bu anaerki düzenden ataerki düzene geçiş sürecinde kadını aşağı bir konuma itilerek, kadın bedeninin toplumsal denetime maruz kaldığını ve kadının ikincil statüsünün doğal kabul edilip, bunun onun bedeninin denetlenmesinin meşru gerekçesi sayılmasının her üç tek tanrılı dinin ortak bakış açısını yansıttığını ifade etmektedir. Protestan ve İslamcı köktencilüğün yükselişinin odak noktasının kadının konumu ve denetimi olduğu iddiasını taşımaktadır (Berktaş, F. 2000).

Zamanla kadının değeri bedenine verilmeye veya bedeniyle değerlendirilmeye başlandığı için; bu şekilde aşağılanırken tecavüzlerin de kaçınılmaz olması sürecin ikinci aşamasına geçilmesi demektir. Kadına yapılan tecavüz ise tarihteki hemen hemen tüm savaşlarda yer almıştır. Birinci Haçlı Seferinde şövalyeler ve haçlılar, I. Dünya savaşında Belçika’ya giren Almanlar, II. Dünya Savaşında Berlin’ e yürüyen Rus ordusu, Bangladeş’te Pakistan ordusu, Vietnam’da Amerikan Ordusu sistematik tecavüzler gerçekleştirmişlerdir ve bu durum savaşta bir başarı belirtisi olarak kalmıştır. Toplama kamplarındaki tecavüz olayları ve asker eğlenceleri için kurum-sallaştırılmış kamp genelevleri II. Dünya savaşında kadını aşağılamanın yolu olarak kullanılmıştır. Brownmiller bunu ‘**kadının aşağılanması en iğrenç yönü**’ olarak niteler; çünkü tecavüze karşı koyulmadan katlanılmaktadır, bunun da nedeni karşı koymamanın hayatta kalma olanağı haline getirilmesidir (Özbaş,2008). Yapılan araştırmaların amacı; 19. Yüzyılda Avrupanın göbeğinde yaşanan sırp vahşetinin unutulmaması ve bir daha savaşın yaşanmaması için gerçek hayatta yaşanmış acıların dile getirilip; intikam duygusu aşılamadan, sadece neler yaşanabileceği bilincini göstermektir. Bugünün gençleri hayatlarına bir nebze olsun sükretmeyi ve olaylara daha tatminkâr bakabilmeyi bilinçlenmelidir. Çalışmada Kosova ve Bosna da aynı sırp vahşetinin ve aynı olayların yaşandığı söz konusu savaşların ortak özellikleri bulunarak inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle yaşanan duyguların dile getirilmesi ele alınarak onlar üzerinde psikolojik analiz yapılmaya çalışılmıştır. Alexandra Cavelius’ un Leyla kitabı baz alınarak; gereken diğer veriler reportajlar eklenerek, Kosova ve Bosna savaşında gördükleri şiddetlerle kadınlarımızın acılarını, duygu ve düşüncelerini yaşamış kötü tecrübeleri gözler önüne serilmiştir.

1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Hersek Savaşı sırasında yaklaşık olarak 100 bin kişi hayatını kaybetmiş, 2 milyon kişi evini terk etmek zorunda bırakılmış ve 50 bin kadın tecavüze uğramıştır (Yıldız, B. İ., & Cengiz, P. 2016). Araştırmada ihtiyaç duyulan veriler farklı veri kaynaklarından tedarik edilmiştir. Araştırmada ikincil verilere de ihtiyaç duyulmuştur. Bunun yanında araştırmaya roman ile Bosna savaşı değerlendirilirken; Kosova savaşı bilgileri isimleri alınmadan yapılan 4 kadınla mülakat yöntemleriyle veriler toplanarak gereken veriler elde edilmiştir.

Toplanan veriler bir araya getirilerek araştırma tamamlanmıştır.

Leyla kitaba şu cümleler ile başlıyor: ***Annem hep, “Başkaları için savaş bitti. Ama bizim için daha yeni başladı,” diyor (Cavelius, A. 2013).***

Her ne kadar savaş bitmiş olsada yaşam savaşı devam ettiği için hayata tutanabilmek ve mücadeleye devam etmeyi vurgulayan bir durumu yansıtmaktadır. Psikolojide bu kavram resilience /Yılmazlık/psikolojik sağlamlık olarak tanımlanan bu kavram kendini toparlama ve iyileştirme gücüdür, yaşanan zor durumlar karşısında yeniden toparlanma, değişen durumlara karşı esneklik gösterebilme ve negative duygusal tecrübelerden kurtulma yeteneğidir (Tugade vd. 2004).

Leylayı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak detaylardan başlayalım: ***“Dört buçuk yaşımdayken erkek kardeşim Emir dünyaya geldi. Bir odamızı ayırdık. Ama geceleri gizlice annemin yorganının altına giriyordum” (Cavelius, A. 2013).***

Bu durum temel güven duygusunun yeterince gelişmediğinin bir göstergesi olabilir. Temelde ayrı odada yatabilme becerisinin gelişmesi, çocuğunuz için tıpkı yürümek, koşmak, kaşık tutabilmek gibi çok keyif verici, bağımsızlaşmayı ve bireyselleşmeyi gösteren ve öz güveni artırıcı gelişmelerdir. Çocuğunuzun ayrı bir odada yatabilmesi özellikle kreşe ve okula başlama süreçlerinin rahat geçirilmesini sağlamaktadır. Başlangıçta kaygı yaratabilecek “kendi odasında yatma deneyimi” zaman geçtikte ve tekrarladıkça kaygının giderek azalmasıyla birlikte gurur verici bir eyleme dönüşecektir (Arslan ve Arı, 2008).

“Kardeşimle son zamanlarda ilişkimiz biraz zayıfladı. Emir sürekli, “Leyla istediğini yapabiliyor. Ama bana hemen kızılıyorsunuz,” diye söyleniyor. Annem geri döndüğünden bu yana bana özellikle sevgi gösterip benimle ilgilendiği için kısılanıyor. Savaş döneminde aileyi ihmal ettiği için anneme öfkeyle tepki gösteriyor. Annem gece gündüz beni aramıştı ve bu yıllarca sürdü”(Cavelius, A. 2013).

Bu durum; kardeşler arasında sevgi kadar, kin ve nefret duygularının da söz konusu olabileceği düşüncesi psikologlara hiç de aykırı gelmez. Onların pekiyi bildikleri ikizli duygu (ambivalence), kardeşler arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek önemli bir kavramdır (Samurçay, N. 1982). Doğum sırası psikolojik açıdan oldukça önemlidir. Çünkü ilk çocuk ebeveynlerin deneyimsizliği ile fazla ilgiden şımartılır. Fakat ikinci çocuk yani bir kardeş dünyaya geldiğinde ilgi bölünür ve “tahtını” kaybettiğini düşünebilir. Tahtını kaybetmemek adına koruyucu ebeveyn rolünü üstlenebilmektedir. Kardeşini korumaya, yönlendirmeye ve kardeşinin sorumluluğunu üstlenmeye çalışır. Böylece tahtını ayakta tutup otoritesini sarsmadan takdir edilmeği bekler. Bir şekilde haklı çıkma ve üstün olma ihtiyacı duyarlar (Çakır, K., & Emine, Ş. 2012). İkinci çocukların kardeşler arası iletişimde abi ya da ablaya karşı rekabet, kıskançlık, taraf tutma gibi eğilimlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Son çocuk genelde kendini aşağılık ve zayıf görür. Sorumluluk ve karar alabilme becerisine de sahiptir (Dede, E. (2015); bu yüzden kitapta ki emir karakteri ablasına karşı kıskançlık duygusu beslediği, ebeveynine karşı da öfke duyduğu düşünülmektedir.

“Babam, en kötü zamanlarda bile, bütün gelirimizi içkiye yatırıyor. Annem bu gibi durumlarda kredi alır ve bütün sıkıntılara karşın, bize tatlılarla partiler düzenlerdi. Bize karşı hiç sert davranmazdı. Babam sabah karanlığında sarhoş eve geldiğinde, köprüden haykırışını duyardık: “Ah, evet, senin yüzünden her gece böyle içiyorum. Canım benim, şimdi evine geliyorum işte...” Sesini duyduğumuzda alarına geçerdik. Annem korkudan ağlardı. Bu, hemen ardından an-nemi hastanelik edecek biçimde dövmesi demekti” (Cavelius, A. 2013).

Şiddet insan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sağlığı sorunudur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır. Şiddetin en yaygın görülen biçimi erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddettir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2002 yılında yayınladığı raporunda, şiddetin en fazla aile ortamında ve kadına yönelik olduğu bildirilmektedir (Güler, Tel ve Tuncay, 2005). Genelde aile içi şiddet araştırmaların da kadın şiddeti üzerindeki yakın dönem de yaşananlar araştırılmaktadır. Oysa şiddeti uygulayan partnerler hakkında çok daha az bilgiye ve kadınların çocuklukta ki karşılaştıkları şiddetle alakalı ise çok daha az bilgiye sahibizdir. Kadın şiddeti hakkında yapılan birçok araştırmada kadınların yaklaşık olarak dörtte biri ile üçte biri arasında erkek partnerleri tarafından şiddete maruz kaldıkları sonucu ortaya çıkmıştır. (Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth 2004). Erkek partnerler için düşündürücü sonuç ise kadınlar üzerinde güç gösterileri, küçümseme, aşağılama, bağımsızlıklarını elinden alma ve hükmetme şeklinde kendilerini göstermektedirler. **Arada gösterdikleri sevgi ile de kadınlara boyun eğdirme, kendilerine itaatkâr hale getirme çabalarıdır.** Kadınlar üzerinde gösterilen ruhsal şiddet örnekleri genel olarak işkencede kullanılan yöntemlere benzemektedir (Nelson, P. J., & Dorsey, E. 2003).

“Annem bir keresinde gece vardiyasını bitirip eve dönmüştü. Zavallı kadın çantasını dolaba asarken babam bileğinden tutup ona vurdu. “Nerelerdeydin, seni yaşlı sürtük?” diye haykırdı. Güzel karısını her zaman korkunç biçimde kıskanırdı. Bu arada başkalarıyla dolaşanda babamın kendisiydi. Dairemizden gürültüler yükselse de komşulardan yardıma gelen olmazdı. Kapalı kapılarının ardında hepsi aynı sorunla boğuşuyordu. Annem bir süre sonra azgın adamın elinden kurtulup kendini merdivenlere atmayı başarmıştı. Koridor kan içindeydi. Fark ettirmeden onu izledim ve birlikte polis karakoluna gittik. Memurlarla eve geri döndüğümüzde, babam bütün kavga izlerini önceden yok etmişti. Kanlar temizlenmiş ve sağa sola dağılmış olan mobilyalar tekrar eski yerlerine konmuştu. Hatta sigara tablasında ruj izi olan bir sigara bile duruyordu. Bu gibi buluşlar onun için tipikti. Böyle sayısız kez geceleri ayağa fırlayıp, yerde yatan annemin kanla yapışmış saçlarını okşamıştık” (Cavelius, A. 2013 s.18).

Bireylerin olumlu davranış özelliklerini kazandığı ve geliştirdiği bir ortam olarak değerlendirilen aile ortamı, zaman zaman olumsuz bazı yaşantıların örseleyici sonuçlarının da ortaya çıktığı bir ortama dönüşebilir. Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlık yaşantılarını, bireye zarar verici ve örseleyici yaşantılar içerisinde değerlendirebiliriz. Bu nedenle aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları incelenirken öncelikli olarak öfke ve saldırganlık kavramlarının üzerinde durulması gerekmektedir (Özmen, S. K. (2004). Aile içi öfke ve saldırganlığın tüm aile bireyleri üzerinde olumsuz sonuçlarının ortaya çıktığı özellikle çocuk ve kadınların bu durumda daha çok etkilendikleri söylenebilir. Aile içinde şiddete görsel ya da işitsel olarak tanık olmuş **çocuklara “sessiz”, “unutulmuş” ya da “görünmez”** kurban olarak adlandırılmışlardır. Doğrudan saldırganlığa, öfkeye ve şiddete maruz kalmaları da bu çocuklar diğer kötüye kullanılmış ve ihmal edilmiş çocuklar ile aynı tür davranışlara sahip oldukları görülmektedir (Özmen, S. K. (2004). 1980 sonrasında gazilerin çabaları ile travma sonrası stres bozukluğu olgusu tam olarak meşru hale geldi. Her türlü istismar, ev içi şiddet, ensest mağdurlarında görülen psikolojik etkilerin savaş mağdurlarında görülen etki ile aynı olduğu ortaya çıktı. Savaş bir tek ülkeler topluluklarla birlikte olan bir durum değil. Cinsler arasında da savaş vardır. İstismar mağdurları, ev içi şiddet yaşayan bireyler, tecavüz edilmiş çocuk ve kadınlar savaş mağdurlarıdır. Borderline kişilik bozukluğunda çocukluk travması olayını histeriye bağlanıp; cinsiyetler savaşının güçlü nevrozu olarak nitelendirilir (Herman J. ve ark. 1989).

“Dinin hiçbir zaman benim için özel bir anlamı yoktu. Yine de kendimi inançlı biri olarak tamamlayabilirim. Tanrı’nın ya da herhangi bir gücün var olduğu görüşündeyim. Akşamları yatağa uzandığımda hep dua ederim: “Sevgili Tanrım, senden dileğim, yarın bana yine güzel bir gün hediye etmen.” İnancım olmasaydı bütün bu çılgınlığın üstesinden herhalde gelemezdim” (Cavelius, A. 2013).

İnsanların hayatın çeşitli alanlarına ilişkin tutum ve tercihlerini belirlemelerinde etkili olan temel değerlerden biri dindir (Bener, M., & Certel, H. 2011). Din, insanlara hayatın her alanında yol gösterdiği gibi, ölüm gibi korku yaratan büyük sorunlarla da ümit ederek ve yaşamdan anlam çıkararak baş etmelerine de yardım eder. Stresle başa çıkma sırasında en etkileyici yol dindir. Din, insana hayatı ve ölümü anlamlandırmasına yardımcı olur (Kavas, 2013). Bireylerde ki umut yeteneği, pozitif psikoterapide ümitsiz bir anda olduklarında bile iyi bir çıkış yolunun olduğunu düşünmeleri ve aileleri için iyi bir geleceğin olacağını inanmaları ve her zaman geleceğe dönük bir planlarının olduğu anlamına gelmektedir (Peseschkian, N. (1996). Pozitif psikoterapi’nin de ele aldığı inanç özeliğinin de içinde barındırdığı din ile ilişkisi ve öznel iyi oluşta amaçlı etkinliklerin içerisinde dini inancın gereğini yerine getirmek gibi etkinlikleri içinde barındırmaktadır. Bu tür amaçlı etkinliklerin öznel iyi oluş durumunun %40’ını ortaya koyduğu bulunmuştur (Eryılmaz A. 2011).

“Annemin evlilik planları bir yangın alevi gibi yayılınca bütün kasaba korkuyla feryat etti. Müslüman bir kadın Hırvat bir erkeği seviyordu. Bu çok günahtı” (Cavelius, A. 2013).

Din, insanların yaşadıkları sosyo-kültürel çevre, ekonomik durum ve belirli politik etkilerle birlikte, farklı anlayış ve pratikleri içeren sosyal bir karaktere sahiptir. Din, toplumda bütünleşmeyi sağlayıcı bir unsur olarak işlev görebildiği gibi bazı durumlarda farklılıkların vurgulanması yoluyla çatışmaya da yol açabilmektedir (Çatak, B. D. 2015). Leylanın annesinin hırvat biriryle evlenmesi günah olarak görülürken. Aynı insanlar tarafından müslüman olan kocasından dayak yediği halde günah olarak algılanmıyordu. İnançtan çok ilk önce önem vermemiz gereken olay insanlıktı; bu genelden gözden kaçan çok önemli bir etkindir.

“Babam birden hain bir hastalık gibi ortalıkta görünüyordu. Bu kez o çılgın sarhoşluğu içinde annemi öyle bir yaraladı ki, zavallı kadın dört ay boyunca hafızasını kaybetti. Goran onu yarı ölü bir halde yeni evimize getirdi. Annem ayıldığında tamamen hissizleşmişti. Yemek yapmak, çamaşır yıkamak gibi en basit şeyleri bile yapamıyordu. “Anne!” diye yalvarıyordum ona. “Uyan!” Ama benim adımlı bile unutmıştı” (Cavelius, A. 2013).

Bu olaya tıbbi açıdan bakıldığında: Frontal lob, yürütücü işlevlerin merkezi olarak düşünülmektedir. Limbik sistem, striatum ve kortikal duyusal alanlardan gelen uyarı ve algıların işlenmesi, bütünleştirilmesi, inhibe edilmesi ve hatırlanmasında kritik öneme sahiptir. Frontal lob sendromu, frontal lobun prefrontal bölgesinin çeşitli sebeplerle hasarlanmasıyla oluşur. Frontal lob sendromunun (FLS) etiyolojisiinde en çok üzerinde durulan neden kafa travmasıdır. Bu hasar sonucunda özellikle bilateral lezyonları olan hastalarda belirgin kişilik değişimleri gözlenmiştir. Klinik tablo lezyonunun yerleşim yerine ve boyutuna bağlıdır. Frontal lob sendromunda, etkilenen anatomik bölgeye göre farklı klinik görünümeler tanımlanmıştır (Göka, Başefe, Ak ve Beyazyüz, 2009).

“Bir sabah uzaktan gelen bir gök gürültüsüyle uyandım. “Birazdan yağmur yağacak,” diye düşündüm. Karnım acıktığı için üzerime bir şey giyip kahvaltıya inmek istedim. Koridordan geçerken büyükannemin hıçkırarak pencereden baktığını gördüm. “Büyükanne, neyin var?” diye sordum. “Bak, Leyla, savaş başladı,” diyerek pencereden dışarıyı gösterdi. Şehrin kıyısından dumanlar ve gürültüler yükseliyordu. Büyükannem ağladığı için ben de ağlamaya başladım. Bugüne dek savaşı sadece tarih kitaplarından ve “Rambo” gibi kötü aksiyon filmlerinden biliyordum. Kimse bu deliliği kendisi yaşamadan kavrayamazdı” (Cavelius, A. 2013).

Savaş durumlarında yoğunlaşan her türden stresörlerin organik ve psikiyatrik bozukluklara yol açması çok muhtemel olduğundan askeri tıp uygulamaları önem kazanmaktadır (Civan, A., Arı, R., Görücü, A., & Özdemir, M. 2010). Savaş gibi travmatik durumlar olağan dışıdır; nadir olduklarından değil, bireylerin günlük yaşantısını altüst ettiği içindir. Gündelik yaşamda başımıza gelen ufak tefek can sıkıcı olayların tersine, travmatik olaylar genel olarak hayata ya da beden bütünlüğüne yönelik tehditler, şiddet ya da ölüme yakinen yaşanan kişisel karşılaşmayı gerektirir. Comprehensive Textbook Of Psychiatry’e göre psikolojik travmanın ortak hikâyesi “

yoğun korku, çaresizlik, kontrol kaybı, yok olma tehdidi” hissetmesidir (Herman J. 2016).

“İnsanın savaşa bu kadar çabuk alışması çok garipti. Yirmi dört saat sonra en basit kurallar çoktan benimsenmişti bile. Pencerelelerden uzak durmak ve eğilmek. Başlarda ölü yoktu, sadece yaralıları vardı. Sırlar genellikle şehir dışındaki sanayi bölgelerine saldırıyorlardı”(Cavelius, A. 2013).

Bu süreci Kosova savaşını yaşayan kadınlar da aynen anlatıyorlardı. Savaş kurallarının kısa sürede benimsenmesi umudun tükenmemesini bilinç dışı koruma altına almaktı bir nevi. Psikolojide; koruyucu faktörler ifadesi, risk ya da zorluğun etkisini yumuşatan, azaltan ya da ortadan kaldıran, sağlıklı uyumu ve bireyin yeterliklerini geliştiren durumları tanımlamaktadır (Masten, 1994). Koruyucu faktörler, bireysel özellikler, ailesel ve çevresel faktörler ya da bu boyutların etkileşiminden kaynaklanan durumları içerebilir. Önemli olan, bu boyutlardan hangisinin var olduğuna bakılmaksızın, ‘koruyucu faktörlerin varolan riski ne şekilde azalttığı, durdurduğu ve hatta önlediğinin saptanmasıdır’ (Gizir, C. 2007). Dolayısıyla, psikolojik sağlık araştırmalarında koruyucu bireysel, ailesel ve çevresel özelliklerin incelenmesi, risk altındaki bazı bireylerin diğerlerine göre neden daha sağlıklı ve başarılı bir uyum gösterdiklerinin açıklanabilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır (Masten ve Reed, 2002). İlgili literatür incelendiğinde, psikolojik sağlık çalışmalarında birçok farklı yaş grupları, farklı kültürler ya da değişik risk alanları incelenmiş olmasına rağmen, kuramsal ve görgül çalışmaların büyük çoğunluğunda pek çok ortak bireysel, ailesel ve çevresel koruyucu faktör tanımlanarak bu faktörlerin risk altında nasıl işlev gördükleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir (Gizir, 2007).

“Bazen sarhoş askerler beş ya da altı kişi halinde hangarımıza gürültüyle girip, ağır çizmeleriyle bizi rastgele tekmeliyorlardı. Bu tekmeleri neden yediğimiz bir kenara, bunu kime borçlu olduğumuzu da bilmiyorduk. Herhalde ön cephede kayıplar vermişlerdi ve acısını bizden çıkarıyorlardı. Bu öfkeli tekmeler savaşın nasıl sürdüğünü tahmin etmemiz için tek işaretti. Dayak atmaktan sıkıldıklarında, eğlenmek ya da intikam istediklerinde kadınlara tecavüz ediyorlardı. Bu, ya oracıkta ya da dışarıda bir yerde gerçekleşiyordu. Birçok kadın bu gecelerde ortadan yok oluyordu. El fenerinin ışığının tepemizde dolaşmaya başladığını görür görmez olabildiğince büzülüyordum. Bir böcek gibi hareketsiz kalıyordum. “Lütfen beni atlasınlar. Başkasını bulsunlar,” diye içimden Tanrı’ya dua ediyordum. Sonra yakınımda bir elbise hisirtisi duyuyordum. Bazıları çığlıklarla imdat istiyorlardı, birkaçı ağlıyor, bazıları da ölü gibi sessiz oluyordu. Kaskatı bedenim ancak kapı adamların ardından kapandığında tekrar çözülüyordu. Ertesi gün kimse bu tecavüzden söz etmiyordu.” Bu anlatılanları Kosova savaşında da reportaj yaptığımız kadınlar anlatıyordu hatta bugün bile bu tecavüzler hakkında kimse konuşmak istemiyor”(Cavelius, A. 2013).

Savaş ve silahlı çatışmaların kadın sağlığı üzerine pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bir savaş silahı olarak kullanılan sistematik tecavüzler ve kadına yönelik

cinsel şiddet; HIV/AIDS de dâhil, Hepatit B, gonore, sifilis, klamidy, trikomonas ve üriner sistem enfeksiyonları gibi Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlara (CYBE), yaralanmalara, sakatlıklara ve ölüme, istenmeyen gebeliklere ve komplikasyonlarına, genital fistüllere (mesane-vajina, rektum-vajina), düşük doğum ağırlıklı bebeklere ve fetal ölümlere, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete, seksüel disfonksiyon, dissosiyatif bozukluklar, alkol ve madde bağımlılığı ve intihar gibi psikiyatrik bozukluklara, kemik kırıkları, kronik sırt ve eklem ağrıları, migren türü baş ağrıları, fibromyaljiler ve hareket kısıtlılığı gibi kronik durumlara yol açmaktadır (Gögen, S. 2011). Feministler ise tecavüzü siyasi kontrolün, terör gibi durumlar aracılığı ile kadının boyun eğmeğe zorlamanın bir yöntemi olarak yeniden tanımladılar (Herman J. 2016). Bazı araştırmalar ise şiddet gösteren askerlerin askeri travma olarak adlandırdıkları bu süreci atlatabilmeleri için; tedavi görmeden normal hayata dönmelerinin söz konusu olmadığını savunmaktadırlar. Bu olayı yaralanma derecesini, savaşta yıkım derecesini, rolünü, vs. değerleri tespit ederek tedavi edilip topluma kazandırılacakları savunulmaktadır. Bu travmalar doksanlı yılların sonrasındaki travmalar olarak nitelendiriliyor (Car, M. 2016). Bosna ve Kosova savaşında sık görülen bir olay: **“Muhafızlar avcı bıçaklarıyla esirin çıplak göğsü üzerine ay ve yıldız çiziyorlardı”(Cavelius, A. 2013)**. İşkence egemenin tahakküm tekniklerinden biridir; intikam duygusunu tatmin etmeyi, hiçleştirmeyi, boyun eğdirmeyi amaçlar. Bu yüzden delilikle karıştırılmamalıdır, işkenceci de deli veya hasta değildir. İşkence egemenin kurucu şiddetinin ‘düşmanın’ çıplak bedenine kazanmasıdır. Egemenin işkence arzusu tahakküm amacına da uygundur. Bir tahakküm ve boyun eğdirmeye, bir savaş aygıtı olan işkence, uysal ve itaatkâr bireyler yaratma tasarımına da uygundur. Güçlü olan egemen, düşman gördüğü kişi veya gruplara işkence uygulayarak daimi savaş halini diri tutar, böylece kendisine karşı olası tehditleri her daim bertaraf etmeyi amaçlar (Taşkale, 2016).

“Birkaçı dövülme sonucu adetten kesilmişti. Bazıları mutlaka hamileydi. Tepeden tırnağa bit kaydığım için sürekli kaşıyordum. Bir süre sonra onları hissetmemeye başladım. Pis olup olmadığım benim için fark etmiyordu. Yemek için bir şeyler bulabilmek benim için en önemlisiydi”(Cavelius, A. 2013). Birinci ve en temel basamak olan fiziksel ihtiyaçlar; hava, su, yemek ve barınma şeklinde belirlenmiştir (Maslow, 1943; Walsh, 2011).

Maslow tarafından belirtilen ve ihtiyaçlar kategorisinde ilk basamak olan bu fizyolojik ihtiyaçlar her bir birey için doğumla başlayıp yaşamın sonuna kadar karşılanması gereken temel ihtiyaçlardır. Maslow tarafından geliştirilen bu modelde insanın ihtiyaçlarının sınırsız olduğundan varsayımıyla her bir bireyin ihtiyaçlarının aynı şiddet ve arzıyla motive edildiğini söylemek ve genel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir (Ertürk ve Kıyak, 2011). Ancak bireylerin yaşama dair beklenti ve istekleri bulunulan çevre vb. faktörlere göre farklılık gösterse de en temel ihtiyaç olan fiziksel ihtiyaçlar öyle ya da böyle belli ölçülerde ortak bir noktada buluşabilmektedir. (Kula, S. ve Çakar, B. 2015). Savaşın gerçekliğini kabullenmiş bir insanın da artık umutları tükenmeye başlaması en doğal süreçlerden biridir. **“Bu dönem-**

lerde artık hiç umut etmemiş ve düş kurmamıştım. Bu herifler duygularımı paramparça etmişlerdi. En dehşet duyduğum dönem ilk haftalardı. O zamanlar bu aşağılamaya henüz alışamamıştım. Hâlbuki sonrasında bir hiç oldum”(Cavelius, A. 2013).

Adler’e göre kişilerin temel ihtiyacı kendisini güçlü ve iyi hissedecek davranışları göstermek ve sergilemektir. Kendini yeteri kadar güçlü hissetmeyen bireyin bulunduğu çevrede aşağılık kompleksi içinde davranış sergileyeceğini belirtir. Ancak kendini güçlü kılacak bir başka alan arayışı içine girip bulduğu zaman bu aşağılık kompleksini telafi edebileceğini açıklamıştır. Fiziksel-duygusal insanlar aşağılık kompleksini daha çok yaşamaktadırlar. Bunun sebebi ise fiziksel-duygusal insanlar düşünürken ve konuşurken sadece ince eleyip sık dokuyor olmasıdır. Fiziksel-duygusal insanlar, sistematik düşünce, pratik beceri ve bilgi kaynağı konusunda sıra dışı örneklerdir. Aşağılık duygusunu anlamak için bazı özel durumlara dikkat etmek gerekir: hissedilen bu duygu bireyde fiziksel ve sosyal olarak hatta kendi koyduğu hedefler karşısında aşağı olduğuna dair kendi varsayımlarına dayanır. Kişinin duyduğu aşağılık hissi kişinin bazı durumlarda varoluşsal hedeflerini belirler. Ek olarak zorlu durumlar karşısında yılmama, yaratıcılık ve hayatta yerini bulabilmeyi hatta bulunduğu durumda iyileşmeye yönelme gibi konularda yardımcı olur (Derin, S., & Yıldız, E. Ç. 2018). Adler savaşa gönülden bağlı olan insanları aşağılık kompleksi olan kişiler olarak yorumluyordu. Çünkü insanların kendileri ile ilgisi olmayan, savaşa girmekten dolayı heyecan duyan kişilerin aşağılık hislerinden kaçınmalarının bir sonucu olduğunu söylüyordu (Tarhan, N. 2005).

“Buradan sağ çıkamayacağım,” diye düşünüyordum ve bundan emindim. Artık başka bir düşünce kafama uymuyordu. Adamlar beni çöp tenekeleri, oyuncakları gibi, pislikmişim gibi kullanıyorlardı. İğrenç fıkralar anlattıklarında, “Haydi, gül!” diye emrediyorlardı. Ama buna halim yoktu. Sonra, elimi masanın üzerine koymak zorundaydım. Bıçaklarını şimşek hızıyla parmaklarıma arasına saplayıp çıkarıyorlardı. Öldürmek onlara yeterince ilginç gelmiyordu. Bana işkence ederek keyifleniyorlardı. En sevdikleri oyunlardan biri de «Rus Ruletiydi’. «Bu kafanı dağıtır,» diyerek benimle eğleniyorlardı. Beni bir sandalyeye sürükleyip masanın çevresinde oturuyorlardı. Bu kadarını sadece kötü filmlerden biliyordum. Bu tür dehşet sahnelerinde televizyonu hep önceden kapatırdım. Ama birinin beyninin kafasından uçabileceğini biliyordum. Vuk, tabancanın topunu döndürdü. «Altı kurşundan biri, yeterince serttir, canım,» dedi biri. Herkes bana bir el ateş edecekti. Sonuncu olan Rambo tabancayı şakağıma dayadı. Demir soğuktu. Ter her yanımdan akıyordu. Rambo yeşil gözlerini kıstı. Sonra tetiği çekti. Kafamda sürekli bir çekiç vuruyordu: “Şimdi öleceğim.” Ama sonra kurtuldum. Buna minnettar değildim. Kara Birlik’in askerleri akşamları genellikle sarhoş olup beni dövüyorlardı. Daha iyi kafa bulmak için alkolle birlikte hap da içiyorlardı. Sonra da bıçağı gırtlığıma dayayıp beni en sonunda kesip doğrayacakları konusunda tehdit ediyorlardı. Bıçaklarını kulaklarıma, burnuma dayıyorlardı. Ama her zaman biraz kanatacak kadar batırıyorlardı. Acı ve korku

duymuyordum. Beni rahat bıraktıklarında, transa girmiş gibi yorganın üzerinde ileri geri sallanıyordum. Ne uyuyabiliyordum, ne de uyanık kalabiliyordum.” (Cavelius, A. 2013).

İnsanlığın varoluşunda her zaman kedisinden üstün olan bir güce inanma ihtiyacı hissedilmiştir. Bu durum insanlık var olduğu sürece devam edecektir. Din, görünen ve görünmeyen yaşamda köprü görevindedir. Böylece insan için her iki yaşamı daha anlaşılır hale getirecektir. Dinin psikolojik olarak insana kattığı en önemli şey değer yargılarımız ve hayata yüklediğimiz anlamlardır. Ek olarak din insanlar arası ilişkileri pozitif yönde düzenlemekte ve arayış içinde olduğumuz kimliğimizi bulmamızda yardımcıdır. Araştırmalara göre maneviyat ve dindar yaşam, bireylerin fiziksel, ruhsal ve edindikleri alışkanlıklarda etkileyici faktör olmakta ve genel olarak pozitif yönde etkilemektedir.

William James’in felsefesinde dini eylemler “iyi” ve “kötü” olarak değerlendirilmektedir. Değerlendirmeleri ise eylemin işlevindeki yararlar göre yapılmaktadır. Din psikolojisi üzerindeki yaklaşımlarda insanı iyiye ve doğruya yaklaştıran bir olgu olarak yaklaşmaktadır. O’na göre bir dindarın ahlaki kurallara göz ardı etmesi düşünülemez. Din insanlara ileri düzey ahlak anlayışı kazandırmakta ve bazı ahlaki kuralları uymayan bilgilerin değiştirilmesi konusunda öncülük etmesinde katkı sağlayacağını düşünmektedir. Nasr’a göre insan hayatının meydana geldiği ve insanlarla anlam kazandığı bu evrenin anlaşılmasında din bir anahtar görevindedir. İnsan, Tanrının varlığı ile ilahi huzura erişmekte yardımcı olacaktır. (Ekşi, H., Kaya, Ç., & Çiftçi, M. 2016).

Leyla kitabında Leylayı bulmak için yıllarca çaba harcayan annesi kizından hiç haber alamada yasayip yaşamadığını bilmesede umudunu yitirmemiş yasadığına her zaman inanmıştır mektuplarından sadece bir tanesi. Leylanın annesi şanslıydı en azından kızı sağdı. Kosova savaşında ve Bosna savaşında evlatları kaybolan annelerin birçoğunda bu şans yoktu. Savaş yıllarca bitmesine rağmen anneler kaybolan evlatlarını hala aramaktadır. Toplu mezarların her bulunuşunda bu şansız aileler evlatlarından bir iz bulmak için o mezarlara koşup ölüsünü bile bulmada umutlarını yitirmiyorlar. Annelik içgüdüsünü leylanın annesindeki bitmeyen umuttan değerlendirilelim:

“Cuma: Güneşli bir gün. Bugün kızım on yedinci doğum gününü kutluyor. Bu, annesiz geçirdiği üçüncü doğum günü. Sevgili Leyla’m, doğum günün kutlu olsun. Eğer Tanrı isterse, yakında tekrar birbirimizi göreceğiz. Hepimiz seni çok seviyoruz ve senin iyi olmanı, dayanmanı ve kendine dikkat etmeni istiyoruz. Senin için ve hep birlikte olabileceğimiz gün için yaşıyoruz. Cesur ol” (Cavelius, A. 2013. s.100).

Annelik içgüdüselidir, herhangi bir özel durumu yoksa her kadın anne olacaktır. Hamile kaldığı andan itibaren bebeği ile bir bağ kuracak ve hamileliğin tüm zorlu süreçlerine katlanmaktadır. Her ne kadar zor bir süreç ve yorucu olsa da kadın bebe-

ği ile memnuniyetle ilgilenir. Oluşturduğu güvenli çevre ile bebeğini büyütme çalışır. Kadının bebeği için gösterdiği tüm bu çabalar bile annelik içgüdüsünün bir temsildir (Sever M. 2015). Sezgi, bilim adamlarına göre birden fazla tanıma sahiptir. Sezgi hem metafizik hem de soyut bir kavramdır. Sezgiyle ilgili birçok soru zihnimizde canlanır. Sezgi ruhsal bir eylem midir, duyularla ilgili midir, akıl üstü başka bir âleme olanı mı bize yansıtır? Şeklinde birçok soruyu bize kendimize sordurur. Sezgi hissedilen ve içten gelen ruhsal bir eylemdir. Sezgi zekayla var olur ancak zekadan da üstün bir durum söz konusudur. Sezgi içsel isteğin yöneldiği olgu ve varlığın bilincinde olmakla alakalı olarak adlandırılabilir. Kısacası olağan durumu kavrama ile alakalıdır. Sezgide ki kavrama bazen duyularla bazen mistik güçlerle tecrübe etmektir. Sezgi bu tanımlarla alakalı ancak yinede bu tanımlardan daha üstün bir şeydir. Maneviyat ortamın da olduğu gibi madde âleminde de yaratıcının meyvesi olan çocuğunu kolları arasına alan anne de böyle söylemektedir (Eroğlu A. 2012). Bu nedendir ki sezgi çaresizlikte ki karanlığın ardından çıkan bir aydınlık gibi bizi bulur, umut etmeyi ve bu umutla bulunduğumuz durum karşısında hayata bağlanmamızı sağlar.

“Bir yıl boyunca bu odadan çıkmamıza izin verilmedi. Mevsimler sadece pencereden izlenebiliyordu. İlkbahar, yaz, sonbahar böyle geçti. Dışarıda hiçbir sivil görmedim. Kaçış hayallerimi kafamdan atmıştım. Bunun yanı sıra kapının önünde bir muhafız durup durmadığını bile bilmiyordum. Tahtalar kolayca yerinden oynatılabilirdi. Ama kimse buna cesaret edememişti. Beş askerden oluşan kadro bizimle içki ve sigara kazanıyordu. Herhalde üçüncü katta oturuyorlardı. En azından yukarıdan düzenli olarak ayak sesleri duyuluyordu. Adamların keyiflerinden kazandıklarını ya da kaybettiklerini anlayabiliyorduk. Biri, bir yenilgiden sonra sigarasını öfkeyle bileğimde söndürmüştü. Ziyaretçilerimizin arasında en genç olanı belki on dokuz, en yaşlısı da herhalde elli yaşındaydı. Bütün bu heriflerin içinde sefaletimize dönüp bakan bir tek kişi bile yoktu. İçlerinden biri olsun dostça bir söz söylememişi. Sadece bize küfür edip işkence etmişler ve bizi kullanmışlardı. Susmak! İçimizde devamlı bir sessizlik hüküm sürüyordu. Böyle bir durumda söylenecek söz yoktu. Gece-leri örtünün altında birbirimize yaklaşarak sıkışıyorduk. Sadece dokuz kişiydik. Bazen her üç günde bir, bazen de art arda iki kez, bir karton içinde oda-ya yemek getiriliyordu. Yanında da bir bidon su. Yemek, genellikle konserve ciğer ezmesi ve kuru ekmekten oluşuyordu(Cavelius, A. 2013. s.102-103).”

İnsan Kontrol edemediği, sonucunu değiştiremediği olaylara sık bir şekilde maruz kalan insan, yavaş yavaş bulunduğu durumu değiştirebileceğine dair inancını yitirmeye başlar. Bu durum kişinin çaresizliği öğrendiği anlamına gelir. Çaresizliği öğrenmiş insan, olayları değiştirme veya kontrol etme gücü olduğu durumlarda bile pasif, umutsuz ve eylemsiz kalır (Tutar, H. 2007).

Savaşta normal sayılan birkaç günden kesitler: **“Bir süre sonra içimizden biri intihar etti. 21 yaşındaki kızın uzun süre camın kenarında dikilişini izledim. Gözle-**

ri sanki bir şey arıyormuş gibi çevrede dolaşıyordu. Birden yorganı yana çekip boşluğa atladı. Yükseklik beş ya da altı metreydi. Birkaçımız korkuyla yerlerimizden sıçradık. Diğerleri ilgisizce yerlerinde oturmaya devam ettiler. Pencereden eğilip baktığımda, sarışın kız karın üstü taş zeminde yatıyordu. Uyuyormuş gibiydi. Başının çevresinde küçük bir kan gölü oluşmuştu. “Hepimizin sonu böyle olacak,” diye geçti kafamın içinden, “o en akıllıca olanı yaptı.” Askerler kızı odaya sürükleyip geri getirmeden önce böyle düşünüyordum. Ağır yaralı kızı bir süprüntü gibi odamıza atıp tekrar yok oldular. Onu dikkatle omuzlarından tutarak bir köşeye çekti. Kolu cansız gibi sallanıyordu. Herhalde kırılmıştı. “Bizi duyuyor musun?” diye alçak sesle sorduk. Ama sadece inliyordu. Gece ve gündüz. Bu, askerleri rahatsız etmiyordu. Ölmek üzere olan kızın yanı başında şimdiye dek olduğu gibi bize tecavüz ediyorlardı. Adamlar gider gitmez kıza yiyecek bir şeyler vermeye çalışıyorduk, ama sadece küçük yudumlarla su içebiliyordu. Dört gün sonra nihayet öldü(Cavelius, A. 2013.s.106)”.

Sosyodemografik risk etmenleri İntihar riskiyle anlamlı olarak ilişkisi olduğu düşünülen birçok psikososyal risk etmeni sayılmıştır. Evlilikle ilgili sorunlar, işsizlik, düşük sosyoekonomik düzey, yalnız yaşama, göç öyküsü, stresli yaşam olayları örneğin, bir yakının ölümü veya iş kaybı, gözaltında bulunma ve tutuklu olma gibi durumlarda da intihar riski artar. İntiharın sosyodemografik risk etmenleri arasında erkek cinsiyeti, işsizlik, yoksulluk, bekâr, boşanmış, dul ya da ayrı yaşıyor olma, ergenlik gibi durumlar sayılabilir. Eğitim düzeyinin intihar girişimi gösteren gruplarda düşük olduğuna dair yayınlar vardır. Türkiye’de yapılmış çeşitli araştırmalarda intihar girişimlerinin bekârlarda evlilere göre daha çok görüldüğü bildirilmekle birlikte, evlilik sorunlarının kronikleşme eğilimi ve evliliğin batılı ülkelere oranla daha sınırlayıcı olması nedeniyle evlilerde de (daha çok evli kadınlarda) yüksek oranlar saptanmaktadır. İntihar girişimi nedenleri araştırıldığında kadınlarda “aile ve evlilik sorunları”nın bazı araştırmalarda ilk sırayı alması da bunu destekleyen bir bulgudur (Ekici, G., Savas, H. A., & Citak, S. 2001). Ölüm ve ölüm sonrası hayat anlayışı, İslam âlemi ve diğer dinlerin temel inanç esaslarından biri olması nedeniyle “ölüm” kavramı kabul edilmesi gereken gerçeklik olarak kabul edilmekle birlikte ölüm sonrası yaşama dair inançlar bulunmaktadır. Ölüm düşüncesi ile sevinç ve mutluluğu bir araya getiren tek kişi Mevlana’dır. Nitekim Mevlana ölümle barışık bir hayat yaşamıştır. (Ekşi H.-Kaya Ç. 2016) *“Sarışın kızın cesedi iki gün boyunca yanımızda kaldı. Bir ara askerlerden biri gelip kıza tecavüz etmek istedi. Sonra herhalde bir şeylerin yolunda gitmediğini anlamıştı. Öfkeyle ayağa kalkıp bize sövüp saydı: “Sizi kaltaklar, neden bana onun öldüğünü söylemediniz?” Bazen ben de pencereden atlamak istiyordum. Ama bu düşünceler tekrar uçup gidiyordu. Kurtarılacak olmaya çok seyrek inanıyordum. Ama hiçbir zaman umudumu büsbütün yitirmemiştim. Yoksa içimizden ikisi gibi aklımı kaçıırırdım. Bu ikisi, tecavüzcüler odadan gidei epey olduğu halde, “Hayır, bırak beni. Defol!” diyerek sürekli haykırıyorlardı. Biri kanatmca-ya dek başını taş duvara çarparken, diğeri kendi kendine konuşuyordu: “Acele*

etmem gerek. Yoksa gecikeceğim!” Kız bir anda kanlı alnının derisini yüzmeye kalktı. Hatta bize saldırmak istedi. Bir süre sonra çığlıkları askerleri öfkelen-dirmeye başladı. Önce deliren kıızı zorla dışarı çıkardılar, bir gün sonra da diğeri-ni. Bu arada bizi duvara dayayıp öldürme oyunları oynuyorlardı”(Cavelius, A. 2013).

Frankl, işinin amaçlarını özgürce belirlediği ve emek vermeye değer bulduğu bir hedefi olması ve uğruna mücadele vermesi olduğunu ifade etmiş, gelecekle orantılı olarak hedef içerikli düşüncelerin bilişsel kapasiteyi geliştirdiğini vurgulamıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bir olay ve durum karşısında hatta ulaşılması zor hedefler karşısında bir süre çaba harcıyıp vazgeçtiklerinden dolayı, bu zor hedefler karşısında engellerle karşılaştıkları ve tek bir amaç üzerinde yoğunlaştıkları için istedikleri sonucu alamadıkları gözlemlenmiştir. Umut düzeyi yüksek kişiler, farkındalıkları yüksektir ve tüm motivasyonları etkin bir şekilde kullanır. Böylece eylemlerini amaçlarına göre sürdürürler (Tarhan S.- Bacanlı H. 2016). Bu gibi olaylarda umutlar tükenir ve anlatılan örnekte tam ters tepkiler vermeye başlanmıştır.

“Bir gün; komando üniformalı bir adam ne şişman ne zayıftı, ne çirkin ne de güzel. Ortalama bir tipti. Bir karton sigara verip bana seslendi: “Gel, ayağa kalk! Gelmek istiyorsun, değil mi?” itaat etmeye alışmışım. Ama bacaklarım beni dinlemiyordu. Asker, bize göz kulak olan adama yan gözle bakarak öfkeyle tısladı: “Bunlar hayvan!” Sonra orada ne kadar uzun zamandır bulunduğumu öğrenmeye çalıştım. Sustuğumu görünce ayağa kalkmama yardım etti. Israrla söylendi: “Gel artık! Yavaş yürü, gidelim buradan.” Götürdüğü yerde yukarıda bir banyo ve içinde giysiler olan birçok dolap var. Ne istiyorsan al.” Sevinçle kendime bir çift terlik, bir pantolon, bir tişört ve hatta bir külot ayırdım. Bu giysiler daha önce burada yaşamakta olan aileye aitti. Giyinmeden önce banyo küvetine girdim ve tepeden tırnağa sabunlandım. Tekrar tekrar. Ama pislik içimin derinliklerindeydi. Çıplak halde banyo küvetinden çıktığımda birden dona kaldım. O zamana dek aynaya bakmaktan bilinçli olarak kaçınmışım; ama şimdi bir yıldan fazla bir zaman sonra tesadüfen bakışlarım yansıma takılı kalmıştı. Hipnotize olmuş gibi aynadaki görüntüme baktım. “Bu ben değilim!” diye düşünerek korktum. Bir yabancı gibi yüzümü yokladım. Ön dişlerimden biri kırılmıştı. Bunun ne zaman olduğunu hatırlamıyordum. Diğer dişlerim siyahtı ve çürümüşü. Saçlarım tamamen keçeleşmişti. Vücudum, üzerine deri örtülmüş bir iskelet gibiydi. Bu görüntüye bakmak acı veriyordu. Ama artık bakışlarımı aynadan alamıyordum. Burnum kocaman görünüyordu. Gözlerim çukura kaçmıştı. Bir ceset gibi görünüyordum. Bu olaydan sonra aynadan sanki o tehlikeli bir canavarmış gibi sakındım. Aynadaki bu görüntüme alışamıyordum. İçime müthiş bir korku salıyordu. Ne kadar uzun süre dinlenirsem ağrılarım bana o kadar fazla acı veriyordu. İşkenceler sırasında bir şey hissetmemiştim. Ama bedenimin ansızın birçok parçaya ayrılacağı hissine kapılıyordum. Her şey bana acı veriyordu. Başım dönüyordu. Bu arada yönümü kaybediyor ve kör gibi odayı yokluyordum. Bir başka sefer bir bardağı tutmak istedim, ama yapamadım.

Elim masanın kenarına çarptı. Bedenimi artık kontrol edemiyordum. Rahmime iğneler batıyordu. Sanki donmuştum ve yavaş yavaş çözülmekteydim. Bu acılara karşın soluk alıyordum. Hatta ailem bir an düşüncelerimde tekrar belirdi. Bu çoğunlukla adamların kolluklarını derede yıkarken oluyordu. Bir polis bana bunun nasıl yapıldığını göstermişti. Hafif kaçık olduğumu kabul ettiği için her küçük el işini bana önceden gösteriyordu. Kollukları suya sokarken annemin yüzünü gözümün önüne getirmeye çalışıyordum. Başlangıçta zordu. Onun nasıl görüldüğünü tamamen unutmuştum (Cavelius, A.2013.s.110-116).

İlk başta travma yaşandığı zaman bilinç olayları olduğu gibi kabul etmez. Zamanla bilinçli farkındalık, şimdiki zaman diliminde yaşanan olayların farkında olabilmeye hali ve olayla ilgili dikkatli olma durumu oluşur. Bilinçli farkındalığı yüksek olan bireyler, olumsuz bir olay karşısında kaçınmak ya da baskı altına almadan olayı tüm hali ile kabul ederler. Dikkatlerini hem zihnen hem de bedenlen odaklayabildikleri için psikolojik sağlıklılık hali gelişmiş olacaktır. Herhangi bir olayı olduğu gibi kabul eden insanlar daha az kaygı yaşadığı ve olumsuz olarak karşılaştığı durumu baskılayıp gizlemek yerine çözüm yollarını arar ve var olan durumu düzeltmeye çalışır. Olumsuzlukların bilincinde olan birey psikolojik olarak sağlığına zarar vermediği söylenebilir hatta bireyin kendini daha iyi tanımasını sağlar (Tacı M.C. 2017). Hafızanın birçok tanımı mevcuttur. Tanımlardan yola çıkarak varılan ortak sonuç ise geçmişe ait bilgilerin sınırsız depolandığı yer olarak aktarılabilmektedir. Bazı düşünürler hafızaya; harikalar deposu, düşünceler deposu olarak da aktarmaktadırlar. Aslında hafıza geçmiş ve şuan ki zaman arasında bir köprü olmanın dışında depolanan bilgilerin gerekli görülen yerlerde hatırlanması işlevini yerine getirerek yaşadığımız dönem ve gelecek davranışları da etkiler. Hafıza tarihsel gelişimine göre değişir ve dönemin şartlarına göre gelişende bir olgudur (Kırcı A. B. 2015). Kısa süreli bellekte bir bilgi hangi doğrultuda olursa olsun zaman içinde silinecektir. Bu yüzden kısa süreli bellekte depolanan ve dikkat edilen bilgiler uzun süreli belleğe aktarılmaktadır. Çünkü uzun süreli bellekte depolanan bilgiler daha kalıcıdır. Bellek türlerinin içinde anısal bellek ise uzun süreli bellek bölümünün içindedir. Bireyin geçmişine ait yer ve zamanı belli olan bilgilerle olayları seçer ve depolar. Geçmiş olayları hatırlama birçok araştırmacı tarafından benzer bulguları tespit ettikleri görülmüştür. Bu bulgular, geçmiş anısal yaşantıları geri getirme de tamamen bağımsız değildir. Bunun yanı sıra geçmiş olayları hatırlama ve gelecekte ki bir olayı zihinde imgeleyebilmenin aynı nöral süreçlerden geçtiği birçok araştırmacı tarafından kabul görülmüştür (Gündüz H. 2017).

Leyla en son olarak bir müslüman tarafından tekrar tecavüze uğrar; belli bir süre sonra leyla tekrar yer değiştirir ve sırlara esir düşer: müslüman bir kızın sırlara esir düşmesi onu artık korkutmaz ve başına gelebilecek bütün kötülükler gelmiş artık ölmekten başka birşey istemiyordur. Onların öldürmesini beklerken Ratko adında bir hırvat komutan bütün askerleri karşısına alarak ona destek çıkar:

“O zaman Ratko karşısına dikilip onu tehdit etti: “Bunu yaparsan, o zaman bu

lanet olası mutfağı terk ederim.” Ratko onun yardımcısıydı. Kulaklarıma inanamıyordum. Biri gerçekten de benim için riske giriyordu. Bitkin bir halde kendimi yatağımın üzerine atıp ağladım. Bu arada anahtarı avucumun içinde sıkıyordum. Benim anahtarım! Bu demir parçasının benim için anlamı inanılmaz derecede büyüktü. Gerekğinde bana güven verecekti. Ratko o akşam birkaç kez daha kapıya gelip sordu: “Beni içeri alacak mısın?” Yanıtım her seferinde aynıydı: “Hayır.” Sonunda bana takıldı: “Hâlâ yaşıyor musun?” “Lütfen beni biraz daha yalnız bırak,” diyerek ona yalvardım. O zaman nihayet beni rahat bıraktı. Dışarıdan silah sesleri duyuyordum. Bosna ordusu mutlaka buraya girecek ve bu heriflerin hepsini gebertecekti. Hepsi cehennemin dibine gitmeliydi! Önemli olan, eve geri dönmemdi. Ancak, polisler daha önce yeniden kapıya dayanırsa ne yapacaktım? Ratko herhalde bana yine yardım ederdi. Ama şüphesiz, daha sonra komutan beni vururdu. Belki de bu kıvrırcık kafa bana tecavüz etmek istediği için bu kadar yardımsever görünüyordu. Ama bunu daha önce polislerle de yaşamıştım. Dostça davranışları bir anda değişivermişti” (Cavelius, A. 2013.s.127).

Güven olgusu yapılan araştırmalarda kişiler arası karşılıklı bir etkileşim içinde ele alınır. Birey-birey, birey-grup, grup-grup veya grup-kurum arası etkileşim arasında olabilir. Kimi araştırmacılara göre güven, bilişsel bir süreçten daha çok bağlılıkla ifade edilmiş kimine göre de güvenin bilgi eksikliğinin olduğu yerde daha çok önem verildiğini öne sürmüşlerdir ve bir kimseye ya da duruma karşı değer vermeyip kayıp yaşandığında anlaşılan bir olgu olarak tanımlanmıştır. Khodyakov’un 3 boyutlu yaklaşımında ki kişiler arası zayıf güvende, yeni tanışan birey-birey ya da birey-grupta güven duygularını kendi yöntemleri ile deneyip güvenip güvenemeyeceklerine karar vermektedirler. Bu durumda birey-bireyi ya da birey-grubu karşılıklı biraz olsun bilmekte fayda sağlayacaktır. Kurumsal güvende ise halk hükümete yada ona bağlı kurumlara karşı günlük yaşamlarında güvenme ihtiyacı hissedeceklerdir. Ancak bu durumda kurumların var olan görevleri yerine getirebilmelerinde, teknik yeterliliklerinde ve kurumların bağımsızlıklarına göre değişkenlikler gösterecektir (Tecim E. 2011).

Güvensizlik kavramı bir bireyde karşı tarafın niyetinden emin olamama durumu ya da negatif bir beklenti içine girmektir. Bireyler arası güvensizliğin, hoşgörü, merhamet gibi duygularda insani temel duygulardan uzaklaşması ile ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Büyükdag Y. 2018).

“Savaşta yaşanan normal sayılan bir olay daha: Çocuğu olan bir anne kapıya çıktı. İlk anda adamlardan birinin cepheden geri döndüğünü ve karısıyla tartıştığını sandım. Asker birden silahım dört yaşındaki çocuğa doğrultup tetiği çekti. Küçük çocuk yere yığıldı. Annesi öylesine şoke olmuştu ki, asker onu bıçağıyla defalarca delik deşik ederken karşı bile koyamadı. Diğer çocuk çığlık çığlığa kaçtı. Onu daha sonra bir dolabın arkasında bulduk. Onların kılık değiştirmiş Hırvatlar olduklarını kavradığımda, verandamıza koştum. Tamamen perişan

bir halde haykırdım: “Askerler bir kadını katlettiler”(Cavelius, A. 2013).

Bu satırlar Kosova ve Bosna savaşlarında tecavüze, şiddette ve çeşitli mobinge uğrayan tüm kadınların ortak duyguları olduğu için bu kısmı aldık. Kadınların yaşadıkları olayların etkisinden savaş bitse de çıkamayacakları görülmüştür. Kendilerini değer gördükleri ve yuva kurdukları erkeklere bile tamamen anlatamayacakları utanç duygularını hala yenemedikleri açıkça görülmektedir. Bu yüzden yapılan repörtajlar sırasında hayat düzenleri evlilikleri bozulmasın diye kimlikleri gizli tutulmuştur. Leylanın anlatımıyla yaşadıkları çıkmazı çok ne görebilmekteyiz. Ratko ile evlenen Leyla şu cümlelerle Ratkoya güvenme ve güvenmeme arasındaki duyguları dile getiriyor: *“Ratko, “Neyin var, Su ana?” diye sordu. Ama ona duygularımı açıklayamazdım. Ratko’yu insan olarak çok seviyordum, ama bir koca olarak değil. Onunla yatmak zorunda olmak bana dehşet verici bir düşünce gibi geliyordu. İlk geceler beni rahat bıraktı, ama zamanla hırçın davranışım sinirine dokunmaya başlamıştı. “Neden istemiyorsun?” diyerek sürekli beni sorguluyordu. “Neden Leyla? Neden?” O zaman daha fazla susamadım. Tutuk bir halde ona toplama kampından söz ettim. Ona askerlerin gözlerimin önünde kadınlara nasıl tecavüz ve işkence ettiklerini anlattım. Kendimden söz ederken farkında olmadan sürekli üçüncü bir kişiden söz edermiş gibiydim. Bu aşağılamalar benim değil de diğerlerinin başına gelmişti. Ben en fazla bunlara katlanmıştım, böyle anlattım. Bu şeyleri kelimelere dökmek benim için büyük bir tehlike ortaya çıkarıyordu. Bir şekilde büyüyerek kocaman olup beni ezebileceklerinden korkuyordum. Ama gerçeği başka nedenlerden kendime sakladım. Ona toplu tecavüzlerden söz ettiğim takdirde Ratko’nun beni kapı dışarı edeceğinden korkuyordum. Benden mutlaka iğrenecekti. Belki de bütün bunların suçlusunun ben olduğumu düşünecekti. Sonuçta kendimi daha güçlü koruyabilirdim. Yine aynı şekilde bütün bu hikâyeye inanma-yabilirdi de. O akşam bana başka soru sormadı. Bu konuşmadan sonra daha yakınlığımı hissettim. Bu korkunç zamana ait bir şeyleri paylaştığım ilk kişiydi. Ağladığını görünce hem şaşırıyordum hem de hoşuma gitmişti. Şuna anlayış, buna anlayış derken birkaç gece sonra Ratko’nun sabrı taşmıştı. Her dokunuşunda midem kalkıyordu. Ama başka bir seçeneğim kalmadığım hissediyordum. Yoksa herhalde beni kapı dışarı atacaktı. Dışlerimi sıkarak karılık görevimi yerine getirdim. Ben bir daha hiç yüzeye çıkamayacakmışım gibi görünen kara bir çamurun içine battım. (Cavelius, A. 2013.s.178-179)“.*

Savaş bitmiş ve anne kız kavuşmuş ancak gerçekler şimdi fark edilmeye başlanmıştır. Fiziksel, ruhsal, bedensel, yetersizlikler yetmiyormuş gibi sosyal fobinin oluşması savaşın bitmesine rağmen asla unutulmayacağını gözler önüne seriyordu. Leylayı anlatan annesi: *“Leyla’nın gerçekte nasıl görüldüğünü ancak şimdi fark ediyorum. Tamamen kaybolmuş. Bizde kalmasını istiyorum. Ama bunda başarılı olamadım. Leyla korku içinde yaşıyor. Evden bile dışarı çıkmaya cesareti yok. Sürekli baş ağrısından yakınıyor. Birlikte yaşadığı insanlara dair sadece iyi şeyler anlatıyor. Bir şeylerin yolunda gitmediğini biliyorum.*

Ama ona acı vermek istemiyorum. Onun kararına saygı duymalıyım ve ona nasıl yardım edebileceğimiz üzerine düşünmeliyim. Leylan kendisini tarif ediyor: Leyla Sekiz yaşındaki kızın giysileri bana tam olmuştu. O zamanlar boyum 1,80’di ve kırk iki kiloydum. Annemle yarı karanlık bir havada bir kahveye gittik. Kadınlar ve erkekler gözlerini dikip bana baktılar. Sanki alnıma “tecavüz edildi” damgası kazanmış gibi hissediyordum. Birazdan ayaklarımın altındaki yer yarılacaktı. Müzik kulaklarımda uğulduyordu. Önce ensem, ardından sırtımın ter içinde kaldığını hissettim. Dudaklarımı sıkıca bastırıp Semida’ya döndüm: «İki dakika içinde buradan dışarı çıkmazsak işim bitiktir” (Cavelius, A. 2013.s.222-223).

Sosyal fobi, kişinin diğer insanlar tarafından gözetildiği dikkatlice izlendiği dair kaygı yaşamaları kriteri olarak ifade edilmektedir. Travma, istismar, yakın ilişkilerde kayıp yaşama, çocukluk döneminde ciddi hastalık yaşama gibi faktörlerde sosyal anksiyeteyi tetiklediği söylenebilir. Sosyal fobi aslında bireyde kaygı yaratan ortama maruz bırakılması, bu ortamın tehlikeli ve bireyin eleştirilip reddedileceği bir ortam olarak algılanması ile ortaya çıkmaktadır. Bu algı ile bireylerin dikkatini kendi üzerine yöneltmekle birlikte başkalarının kendisini nasıl gördüğü ile ilgilenmesi ile başlar ve kendileri hakkında yargılarda bulunmaktadır. Bu yargı genelde olumsuz, eleştirel, saptırılmış yargılar olar gözlemlenmektedir. Sergiledikleri kaçma ve kaçınma duyguları ile birlikte gelen güvenlik duygusu ile kaygıyı uzun vadede artırmaktadır. Bu durum bireylerin kendi performansları ile ilgili aşırı kontrolleri gerçekte de kişinin performansına zarar vermektedir (Eldoğan D. 2017). Savaş görülen ortamlarda o olaylar bitsede tedavi görülmezse tekrar savaşı hatırlatan en küçük bir obje bile travmanın geri dönmesini sağlar. Kaldı ki yukarıda gördüğünüz yaşanan onca akıl almaz olayların sonucunda Leyla da belli bir süre sonra gücünü kaybedip tıbbik açıdan da, psikolojik açıdan da belli bir sürenin geçmesi ve fiziksel artı psikolojik destek alınarak ancak insan hayata dönebilir. *“Artık aklım başımda değildi. O zamanlar nasıl davrandığımı ancak annemin anlattıklarından biliyorum. Sürekli kusuyordum. Bir gün evin üzerinde bir helikopter uçunca hemen kanepenin altına süründüm. Artık yıkanmıyordum, saçlarımı taramıyordum. Geceleri yatağımda altıma yapıyordum. Kâbuslar kötü birer tohum gibi içimde yeşeriyordu. Son yıllarda sürekli bastırıldığım korku ancak şimdi su yüzüne çıkıyordu. Annemin “Medica’ya gitmelisin,” önerilerini dinledim Bu, savaşta kötü şeyler yaşamış olan kadınlara özel bir hastaneydi. Başka bir kadın doktor kanımı kontrol ettikten sonra, “Bu olamaz,” dedi şaşkınlıkla. İnanamayarak testi yineledi. “Bu kan sayımıyla nasıl olup da ayaklarının üzerinde durabildiğin benim için tamamen bir bilmece,” dedi hayretle. Kliniğe gelmekte daha fazla zaman kaybetseymişim hayatta olmayacakmışım. Doktor bana birkaç ilaç verdi. Bu arada kasıtlı olarak sakinleştiricilerden kaçındı. Çünkü tecavüz edilen kadınların çoğu bu tür hapların bağımlısı olmuşlardı. Sayısız şurup ve hap sayesinde beden sağlığım düzelmişti. Ve ruh halim yavaş yavaş tekrar aydınlanıyordu. Hepsi kötü şeyler yaşamış olan kadınlarla birlikte yaşamak üzerimde sakinleşti-*

rici bir etki bırakıyordu. Artık kendimi dışlanmış hissetmiyordum. Otuz kadının içinde en genç olanı bendim. Birçokları bana meraklı bakışlar atıyor, ama soru sormuyorlardı. Onların yakınında olmaktan hoşlanıyor, daha önceki kaygısız yaşamlarına ait anlattıklarını dinliyor ve bu arada koltukta uyuyakalıyordum. Kadınlardan hiçbiri artlarında kalan kötü şeylerden söz etmek istemiyordu(Cavelius, A. 2013.s.240-247)“.

Leyla şanslıydı başarılı bir terapistte tedavi görme imkânı bulmuştu. Birçok kadın savaşın en az 20-27 yıl geçmesine rağmen hala tedavi görememiş ve kendi imkânlarıyla ayakta durmaya çalışıyorlar. Baz aldığımız kitap şu şekilde bittiği için bu araştırmaya kosova kadınları ile de reportajlar yaparak yaşanan aynı vahşet; gözler önüne sermeye çalışılmıştır: **“Kosova’da toplu tecavüz.” Bu, Kosova Savaşı’ndaki manşetlerden biriydi. Yine sayısız kadına şiddet uygulanmıştı. Üstelik eski Bosna’da aynı suçu işleyenlerin büyük bir bölümü tarafından. Yeniden dünya çapında büyük protesto çılgınlıkları yükselmiş, ama çabucak sönmüştü. O anda kendime Bosna’da şiddet gören kadınlara ne olduğu sorusunu sordum. Bu kurbanlar nasıl yaşıyorlardı? Onlara kim yardım etmişti? Çevrelerindeki her şey sessizliğe bürünmüştü. Tecavüz kampı: Tüpleri diken diken eden, ama aynı zamanda soyut kalan, hayal edilemeyen bir kelime. Yugoslavya Savaşı sırasında on bin, hatta belki daha da fazla kadına ailelerini aşağılamak ve yok etmek adına şiddet uygulandı ve işkence edildi. Her bir kadının tek başına yaşadığı türlü kâbuslar bu kelimenin ardında yok oluyor. Tecavüz, benzine ve cephaneye mal olmayan bir savaş stratejisi. Şüphesiz her savaşta tecavüzler yaşandı ve yaşanacak. Ama Balkanlarda olan yeni bir şey vardı. Toplu tecavüzler politikanın bir parçasıydı. Sistematiği eziyetin yöntemleri vardı. Geriye kalansa ruhsal ve bedensel sakatlıklardı (Cavelius, A. 2013. s. 275)“.**

Kosova ve Bosna’da şiddet gören kadınlara ne olduğu sorusunu, bu kurbanlar nasıl yaşıyorlardı? Onlara kim yardım etmişti veya etmemişti? Çevrelerindeki her şey sessizliğe bürünmüştü. Bosnada 27 yıl, Kosovada 20 yıl geçmesine rağmen ölü sayılarının kesin bilinmemesi ve kadınların yaşadıkları şiddetti hala dile getirememesi savaşta kaybolan evlatların bulunamaması bulguları elde edilmiştir. 1992 yılında Bosnada başlayan savaş romanda anlatılan yaşanan olayların tekrar başlangıcı 1999 yılında “Kosova’da toplu tecavüz.” Başlıklı yazıyla adeta baştan ve daha tecrübeli ve kısa sürede sayıların birkaç katı daha çok olaylar tekrarlanıyordu. Bosna’da aynı suçu işleyenlerin büyük bir bölümü tarafından. Yeniden dünya çapında büyük protesto çılgınlıkları yükselmiş, ama çabucak sönmüştü.

Bütün dünya yine medeniyeti temsil eden Avrupanın göbeğinde Kosova savaşını tekrar Bosna savaşı gibi görmezden gelmişti. Araştırma sonucunda Her ne kadar savaş bitmiş olsada yaşam savaşı devam ettiği için hayata tutanabilmek ve mücadelede devam etmeyi vurgulayan bir durumu yansıtmaktadır. Psikolojide bu kavram resilience/Yılmazlık/psikolojik sağlamlık olarak tanımlanır; kendini toparlama ve iyileştirme gücüdür, yaşanan zor durumlar karşısında yeniden toparlanma,

değişen durumlara karşı esneklik gösterebilme ve negative duygusal tecrübelerden kurtulma yeteneğidir (Tugade vd. 2004). Bu araştırma daha geniş kapsamda daha detaylı çalışılabilir. Savaş yaşanmamış ülkelerde acılar yaşanmadan; savaşın ne kadar kötü sonuçlar verdiği bilinci verilerek barış içinde yaşamayı öğretmek dünyamızı güzelleştirmeye katkıda bulunmalıyız. Savaşta kimse kazanmaz herkes kaybeder. Savaş bittikten sonra susmayı tercih eden kadınlar daha sonra Women Victims of War Derneği ve benzer kuruluşlar aracılığıyla, “Bu bizim suçumuz değil, onların suçu. Biz utanacak bir şey yapmadık.” diyerek suçluların yakalanıp adalete teslim edilmesi için mahkemede şahitlik yaptıklarını aktarmışlardır. Tecavüzcülerin yargılandığı bu mahkemeler günümüzde de devam etmektedir (Yıldız, B. İ., & Cengiz, P. 2016). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, yol açtıkları maddi tahribatın yanı sıra toplumlar üzerinde umutların tükenmesine ve inançların sarsılmasına da sebep olmuştur. Akabinde hızlı sanayileşme ve baş döndürücü teknolojik gelişmeler, tahrip olmuş gönülleri maddesel anlamda ihya etmişken, değerler bakımından ise tam bir yıkıma yol açmıştır. Modern dünya insanının, pozitivizm ve rasyonalizm gibi düşünce akımlarının etkisiyle de uğradığı anlam kaybı, Marcel’in deyişiyle, bireyi bütünlükten kopmuş bir makineye dönüştürmüştür. Dünyanın ve içinde ne varsa her şeyin, bilimin öngördüğü kurallar çerçevesinde objektif bir şekilde ele alınma çabası, insanın gerek eşyayla gerek insanla gerekse Tanrı’yla olan ilişkisinde, otantikliğin kaybına neden olmuştur. İnsan diğer insanlara yabancılaştığı gibi kendine de yabancılaşmış, böylece başkalarıyla ilişkisini kesen insan bir anlamda kendi varoluş gerçekliğini de kaybetmiştir (Ustabaşı, Z. 2018). Kitapta Leylanın kardeşinin kendi kimliğini sorgulaması en güzel örneklerden biri: **“Hırvat bir baba ve Müslüman bir anneye sahip olduğu için nereye ait olduğunu bilemiyor. Annesine, “Ben kimim?” diye sordu. Annem de yanıtladı: “Sen Gorana’sın.” Bosnalıların, Hırvatların ve Sırpaların sürekli birbirlerini suçlamalarıyla ilgilenmiyoruz. Hayatımızın kırık parçalarını bir araya getirmekle meşgulüz. Herkes suçluydu. Müslüman, Sırp ya da Hırvat olsun, fark etmiyordu. Ama kötülerin içinde iyiler de vardı” (Cavelius, A. 2013.s.276-277)“.**

Gorana bu cevap yeterli gelmişti belki yapılan bu araştırmanın önerisi ve kesinlikle yapılması gereken başka bir araştırma ise; Bosna ve Kosova savaşında tecavüzlerden doğan ve şimdi 20 ve 27 yaşları arasında olan bu günahsız çocuklara neler oldu? Nasıl yaşıyorlar? Psikolojik destekler alabiliyorlar mı ve ne kadar işe yarıyor gibi onlara yönelik çalışmalar yapılabilir.

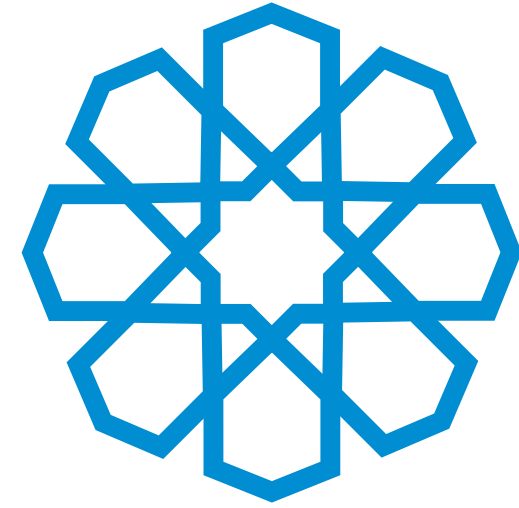
KAYNAKÇA

- Arslan, E. (2008). Rikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 53-60.
- Bener, M., & Certel, H. (2011). Dindarlık-Eş Seçimi İlişkisi (SdÜ Örneği).
- Berktaş, F. (2000). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 327-329.
- Brownmiller, Susan (1984). *Cinsel Zorbalık*. İstanbul: Cep.
- Büyükdag, Y. (2018). *Kişilerarası İlişkilerde Güven Düzeyi ile Travma Sonrası Hayata Küsme Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Car, M. (2016). *O postjugoslavenskim ratovima i književnosti. Umjetnost riječi: Časopis za znanost o književnosti*, 60(1-2), 139-144.
- Cavelius, A. (2013). *Leila: ein bosnisches Mädchen*. Ullstein eBooks.
- Civan, A., Ari, R., Görücü, A., & Özdemir, M. (2010). Comparison of the pre and post game state and trait anxiety levels of individual and team athletes. *Journal of Human Sciences*, 7(1), 193-206.
- Cremers, M., Krabel, J., & Calmbach, M. (2010). *Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth. Male educators in Kita: A study on the situation of men in early childhood education*.
- Çakır, K., & Emine, Ş. E. N. (2012). Psikolojik doğum sırasına göre adil dünya inancı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 57-69.
- Çatak, B. D. (2015). Mezhep Farklılıklarının Evli Çiftlerin İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Berlin-İstanbul Örneği. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 2, 179-201.
- Dede E. (2015). *Psikolojik Doğum Sırasının Bireyci - Toplulukçu - İlişkisel Benlik Tipi Üzerine Etkisi, Yüksek Lisans Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ferda Şule Kaya İstanbul Arel Üniversitesi*.
- Derin, S., & Yıldız, E. Ç. (2018). Adler Yaklaşımı Açısından "İçimdeki Çocuk" Filminin Analizi. *Eğitim ve Bilim*, 43(193).
- Ekici, G., Savas, H. A., & Citak, S. (2001). İntihar riskini artıran psikososyal etmenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(4), 204-212.
- Ekşi, H., Kaya, Ç., & Çiftçi, M. (2016). Maneviyat ve psikolojik danışma. Editörler: EKŞİ, Halil ve Çınar Kaya, *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 13-28.
- Eldoğan, D. (2017). Sosyal Anksiyete Bozukluğu Belirti Düzeyi Yüksek ve Düşük Olan Bireylerin Çeşitli Psikolojik Değişkenler ve Bilişsel Yanlılıklar Açısından Karşılaştırılması: Bir Bilgece Farkındalık Temelli Psikoeğitim Programı Önerisi.
- Eroğlu, A. (2012). Henri Bergson'da Biliş-Sezgi İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(27), 81-102.
- Ertürk, K. Ö., & Kiyak, C. M. (2011). Müşteri memnuniyetini artırma aracı olarak halkla ilişkilere Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi penceresinden bakmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 127-150.
- Eryılmaz A. (2011). Yetişkin Öznel İyi Oluş Pozitif Psikoterapi, Bağlamında Birincil Ve İkincil Yetenekler Arasında Ki İlişkilerin İncelenmesi, *Klinik Psikiyatri, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir*.
- Eryılmaz, M. E. (2016). Bir Araştırmacının Naçizane Gözlemleri: İlgili Dergilerin Editör Ve Hakemleri Stratejik Yönetim Alanı Yazarlarından Ne Beklerler?. *Turkish Journal Of Management*, 1(1), 9-22.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması.

sı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.

- Gögen, S. (2011). *Bir Savaş Silahı Olarak Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Sağlık Üzerine Etkileri: Bosna Savaşı Örneği*. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(1).
- Gök, E., Başefe, G., Ak, E., & Beyazyüz, M. (2009). Kafa Travmasına Bağlı Frontal Lob Sendromu: Bir Olgu Sunumu. *Klinik Psikiyatri Bülteni*, 19.
- Güler, N., Tel, H., & Tuncay, F. Ö. (2005). Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. *CÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(2), 51-56.
- Gündüz, H. (2017). *Şizofreni Tanısı Olan ve Sağlıklı Bireylerde Geçmiş Hatırlama ve Geleceği İmgeleme Türünden Anısal Bellek Değişimlerinin Frontal Lob Aktivitesi Üzerindeki Etkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Herman, J. (2016). *Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları, Ev İçerisinden Siyasi Teröre*. (Çev. Tamer Tosun). İstanbul: Literatür.
- Herman, J. L., Perry, J. C., & Van der Kolk, B. A. (1989). Childhood trauma in borderline personality disorder. *The American journal of psychiatry*.
- <https://balkaninsight.com/2019/08/06/serbian-perpetrator-of-kosovo-massacre-released-early/>
- Kavas, E. (2013). DİNİ TUTUM-STRESLE BAŞA ÇIKMA İLİŞKİSİ. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37).
- Kaymak Özen S. (2004). Aile İçinde Öfke Ve Saldırganlığın Yansımaları Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.
- Kelleci, Tuğçe. "Cinsiyetçi Milliyetçilik ve Savaşlarda Cinsel Şiddetin Kullanımı: Bosna Örneği." *Alternatif Politika* 9,3 (2017): 409.
- Kırcı A. B. (2015) *Zamana Direnmek: Kişisel Hafıza Mekanları* Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ve Müzecilik Anabilim Dalı Müzecilik Yüksek Lisans Programı, Tez Danışmanı Prof. Dr. Billur Tekkök, Ankara.
- Kula, S. ve Çakar, B. (2015). Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki.
- Maslow, Abraham. H (1943), A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50 (4): 370-396.
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In *Educational resilience in inner city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. ve Reed, M.G. (2002). Resilience in development. In C.R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), *The handbook of positive psychology* (pp. 74- 88). Oxford University.
- Nelson, P. J., & Dorsey, E. (2003). At the nexus of human rights and development: new methods and strategies of global NGOs. *World Development*, 31(12), 2013-2026.
- Özbaş, Z. (2008). Cinsel Silah ve» Grbavica». *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 171-185.
- Özmen, S. K. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Peseschkian N. (2002) *Günlük Yaşamın Psikoterapisi*, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Peseschkian, N. (1996). *The Positive Psychotherapy*. In *The Secret of the Seed* (pp. 22-40). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Prof. Dr. Ekşi H. Kaya Ç. (2016) *Manevi Yönelimli Psikoterapi Ve Psikolojik Danışma* Kaknüs Yayınları İstanbul.
- Prof. Dr. Tarhan N. (2008). *Siyasette Aşgınlık Duygusu, Adaleti Savunanlar Derneği*.

- Samurçay, N. (1982). Çocuklarda kardeş ilişkileri. *Eğitim ve Bilim*, 6(36).
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den Kadınlık mı Annelik mi?, Tina Miller'dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*, 7(2), 72-86.
- Sieg, K. (2010). *Black virgins: sexuality and the democratic body in Europe*. *New German Critique*, 37(1 (109)), 147-185.
- Skjelsbaek, I. (2006). Victim and survivor: Narrated social identities of women who experienced rape during the war in Bosnia-Herzegovina. *Feminism & Psychology*, 16(4), 373-403.
- Şimşek, Ö. (2006). İnsan Dinamiği Kişilik Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi*.
- Tacı, M. C. (2017). *Bilinçli farkındalığın, mutlak gerçek ihtiyacı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkide aracı değişken rolü* (Master's thesis, İstanbul Arel Üniversitesi).
- Tarhan S., Bacanlı H. (2016), *İlkokuldan Üniversiteye Umut Kavramının Tanımlanması Üzerine Nitel Bir Çalışma*, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – ENAD*.
- Tarhan, N. (2005). *Kadın psikolojisi*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.
- Taskale, A. R. (2016). *Post-politics in Context*. Routledge.
- Tecim, E. (2011). *Sosyal güven oluşumunda dinin etkisi* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tugade, M. M., Fredrickson, B. L., & Barrett, L. F. (2004). Psychological resilience and positive emotional granularity: examining the benefits of positive emotions on coping and health. *Journal of personality*, 72(6), 1161–1190. doi:10.1111/j.1467-6494.2004.00294.x..
- Tutar, H. (2007). Örgütsel eylemsizliği açıklama aracı olarak öğrenilmiş çaresizlik. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 9(4), 142-161.
- Ustabaşı, Z. (2018). Gabriel Marcel'in Somut Felsefesi ve Varoluşçuluktaki Yeri. *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (6), 57-91.
- Walsh, Philip R (2011), *Creating a "values" chain for sustainable development in developing nations: where Maslow meets Porter*. *Environment, Development and Sustainability*, 13(4): 789-805.
- Yıldız, B. İ., & Cengiz, P. (2016). *Savaşın Kadınlar Üzerindeki Etkisi: Bosna & Suriye*.

KADINA YÖNELİK UYGULANAN EŞ ŞİDDETİNİN RUH SAĞLIĞINA ETKİSİNİN BELİRLENMESİ*

Neslihan LÖK

Selçuk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği ABD. Öğr. Üyesi
neslihanlok@selcuk.edu.tr

Sefa LÖK

Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü Öğr. Üyesi
sefalok@selcuk.edu.tr

Özet

Bu araştırma kadına yönelik eş şiddetinin kadınların ruh sağlığına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma tanımlayıcı ilişkisel türde planlanmıştır. Araştırmanın evrenini Konya İli Selçuklu ilçesine bağlı bir mahallede yaşayan 18 yaş üstü evli kadınlar oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini belirlemede, evreni bilinen örnekleme yöntemi kullanılmış ve örneklem en az 113 birey olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 268 kadın örnekleme dâhil edilmiştir. Verilerin toplanmasında sosyodemografik verilerin yer aldığı Kişisel Bilgi formu (Kadın ve Eşine ait bilgileri sorgulayan) ve Kadına Yönelik Uygulanan Eş Şiddetini sorgulamaya yönelik araştırmacı tarafından oluşturulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)'nda tanımlanan fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olarak tanımlanan durumların yer aldığı dört soruluk bir form kullanılmıştır. Araştırmanın demografik verilerinin değerlendirilmesinde sayı ve yüzde dağılımları, sosyo demografik özellikler ile Mental İyi Oluş Ölçeği arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için t testi ve varyans analizi değerlendirilmiştir.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Kadınların yaş ortalaması $27,5 \pm 11,67$ olup ilk evlilik yaşı $18,70 \pm 2,22$ 'dir. Kadınların % 28,7'si ilköğretim mezunu, % 77,6'sı ev hanımı, % 78,4'ü resmi+dini nikahlı ve % 56,0'sı çekirdek aile yapısına sahiptir. Kadınların eş şiddeti yaşama durumları değerlendirildiğinde tamamının en az bir kez eş şiddetine maruz kaldıkları ve en fazla psikolojik şiddet (% 40,82) gördükleri saptanmıştır. Yaşadığı şiddetin türleri ve mental iyi oluş puan ortalamaları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ise fiziksel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $26,05 \pm 4,05$, psikolojik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $32,84 \pm 7,41$, cinsel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $28,91 \pm 10,56$ ve ekonomik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması ise $46,25 \pm 5,11$ olarak bulunmuştur.

Çalışmanın yapıldığı yerde kadına yönelik eş şiddetinin önemli bir problem olduğu görülmüştür. Şiddete maruz kalmak kadınların mental yönden büyük oranda etkilediği görülmüştür. Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda; mental iyi oluş yönünden; kadınlar okuryazar olmayanlar, sadece resmi ve dini nikâhı olanlar, çalışmayanlar, ev hanımı olanlar ve geniş ailede yaşayanlar risk grubunda yer almıştır. Fiziksel şiddet yönünden resmi ve dini nikâhı olanlar, çekirdek aile yapısına sahip olanlar, ev hanımları ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubundadır. Psikolojik ve cinsel şiddet yönünden, resmi ve dini nikâhı olanlar, geniş aile yapısına sahip olanlar, ev hanımları ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubundadır. Ekonomik şiddet yönünden ise çekirdek ailede ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubunda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Eş Şiddeti, Mental Sağlık, Ruhsal Sağlık, İlişkili Faktörler

Giriş

Şiddet, insan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir sorundur. Şiddet bir kişinin (veya bazen bir grubun) başka bir insan üzerinde güç ve kontrol kurma çabasıdır (Humphreys 2007). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 1996 yılında yayınladığı Şiddet ve Sağlık Dünya Raporu'nda şiddeti, "birinin kendisine, karşısındaki kişiye, gruba ya da topluma karşı yaralanma, ölüm, psikolojik zarar ve ya kayıpla sonuçlanan ya da sonuçlanması muhtemel olan fiziksel güç ya da zorlama uygulaması ve ya tehdidinde bulunması" olarak tanımlamıştır (WHO 2002).

Kaynağına göre şiddet incelendiğinde; şiddet kişinin kendisine yöneltilmiş (intiharlar), kişiler arasında (aile içi ve gruplararası şiddet) veya organize boyutta olabilir (Şengül ve Ergönen 2017). Toplumlari incelediğimizde, tarih boyunca şiddete en çok maruz kalanların kadınlar olduğu ve şiddetin ilk olarak aile kurumunda ortaya çıktığı görülmektedir (Yanikkerem 2002). DSÖ'nün 2002 yılında yayınladığı raporuna göre; şiddetle en sık olarak evde karşılaşıldığı ve kadına yönelik olduğu bildirilmektedir. Raporda kadına yönelik şiddet "cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamda kadına baskı uygulanması ve özgürlüklerin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır" diye tanımlanmaktadır (WHO 2002).

Birleşmiş Milletler'in "Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirisi ise (Declaration on the Elimination of Violence Against Women 1993)" kadına yönelik şiddeti; "cinsiyete dayalı ve kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar veya üzüntü sonucunu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel ya da toplumsal yaşamda gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesi" şeklinde tanımlamaktadır (Declaration on the Elimination of Violence Against Women 1993). Birleşmiş Milletler'in bu tanımı kadınların sosyal statülerindeki cinsiyete dayalı eşitsizliği ve kadın ile erkekler arasındaki adaletsiz güç ve kaynak dağılımını özetlemektedir (Humphreys 2007).

Kadına yönelik şiddet; fiziksel, sözel, duygusal, cinsel ya da ekonomik şiddet şeklinde olabilir (Erim ve Yücens 2016). Şiddetin en sık ve kolay tanımlanabilen bir türü olan fiziksel şiddet, tüm dünyada ve ülkemizde oldukça yaygındır. Fiziksel şiddetin gerçek nedeninin, kadını erkeğin malı olarak gören erkek egemen anlayıştan kaynaklandığı düşünülmektedir (Yanikkerem 2002).

Fiziksel şiddet, kadında ciddi yaralanmalara neden olan tehlikeli davranışları içermekte, kaba kuvvetin bir korkutma, sindirme ve yaptırım aracı olarak kullanılmasına neden olmaktadır. DSÖ'nün 2002 raporuna göre dünyada kadınların %10-69'u eşleri tarafından uygulanan fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. ABD'de her 7,4 saniyede bir kadın eşi tarafından dövülmekte, her yıl 1232 kadın eşi/partneri tarafından öldürülmektedir. DSÖ'nün 2005'te 15 ülkede yaptığı

araştırmada, Peru'daki kadınların %61'inin fiziksel şiddet, %47'sinin seksel şiddet, %69'unun ise hem fiziksel hem de seksüel şiddete uğradıkları belirlenmiştir. Yine bu çalışmada en düşük şiddet oranının şehirli Japon kadınlar tarafından belirtildiği (Fiziksel şiddet %13, seksüel şiddet %6, hem fiziksel hem de seksüel şiddet %15) belirlenmiştir (Garcia-Moreno ve ark. 2005). Ülke genelinde yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını söyleyen kadınların oranı %39'dur. Başka bir ifadeyle kadınların 10'da 4'ü eşi/birlikte olduğu kişi(ler)den şiddet yaşamıştır. Türkiye genelinde her 10 kadından biri son 12 ayda fiziksel şiddete uğramıştır (Sevil ve Yanikkerem 2006; Kulakaç 200).

Sözel şiddet; söz ve hareketlerin düzenli bir şekilde korkutma, sindirme, cezalandırma ve kontrol etme aracı olarak kullanılmasıdır. Yanikkerem (2002) kadınların %41,45'inin eşleri tarafından aşağılandığını, Güler ve arkadaşları (2005) kadınların %47,4'ünün sözel şiddette maruz kaldığını saptamıştır.

Psikolojik şiddet, gündelik yaşamda en sık rastlanan şiddet türlerinden birisi de, psikolojik şiddettir. Psikolojik şiddet; duyguların ve duygusal ihtiyaçların, karşı tarafa baskı uygulayabilmek için tutarlı bir şekilde istismar edilmesi, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Bazı kaynaklarda "duygusal şiddet" olarak da yer alabilen psikolojik şiddet; "başka bir insanı kontrol etmek için genellikle istemli olarak, aşağılayarak, utandırarak veya korkutarak yapılan sözel şiddettir" şeklinde tanımlanmaktadır (Polat 2016).

Cinsel şiddet, cinselliğin tehdit, sindirme ve kontrol etme amacıyla kullanılmasıdır (Öztürk ve Sevil 2005). Kadınlar için yaşadıkları cinsel şiddeti açıklamak fiziksel şiddeti anlatmaktan daha zor olmaktadır. Aynı şekilde, evlilik içine yaşanan cinsel şiddeti konuşmak da kadınlar açısından çok uygun görülmemektedir.

Ekonomik şiddet; ekonomik kaynakların ve paranın kadın üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak düzenli bir şekilde kullanılması, hakların istismar edilmesi, sosyal ilişkinin kısıtlanması, para ya da malın kötüye kullanılması veya çalınmasıdır (Öztürk ve ark. 2016).

Aile koruma yasası, ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiltere, İrlanda, Norveç gibi ülkelerde 1970 yıllarda düzenlenmiştir. Aile içi şiddeti önlemek amacıyla yapılan bu düzenleme Türkiye dâhil birçok ülkeye kaynak olmuş, Malezya 1994 yılında Türkiye ise 1998 yılında uygulamaya geçmiştir (İlkaracan, Gülçür, Arın, 1996;88). Aile Koruma Yasası, şiddete uğrama olasılığı olan kişilerin mahkemeye başvurarak bir koruma emri almasını sağlamaktadır. Bu düzenlemede evli olan ya da olmayan saldırganlarla aynı evi paylaşan ya da paylaşmayan kadınlar kendileri ve çocukları için yararlanabilmektedirler (Şener 2015). Şiddet denilince her zaman pek çok insanın aklına fiziksel şiddet gelmektedir ve yine şiddet denilince terör, futbolda şiddet, trafikte şiddet, siyasette şiddet, mafya, aşiret ağalarının uyguladığı şiddet çeşitlerinden önce gelmektedir. Kadınlar bile artık kanıksadıklarından olsa gerek, duygusal ve ekonomik şiddeti bir şiddet türü olarak algılamamakta cinsel şiddetin

bir türü olan evlilik içi tecavüz terimini çoğu kez kabul etmemektedirler. Şiddete uğrayan kadınlar bile ancak bedenlerine uygulanan herhangi bir saldırıyı yani fiziksel şiddeti, şiddet olarak tanımlamaktadırlar. Kadınlar ancak kendi deyimleriyle "canlarına tak ettiği zaman" resmi kuruluşlara ya da dayanışma merkezlerine başvurumaktadırlar. Şiddet ki onların tanımladığı gibi fiziksel şiddet- artık dayanılmaz bir hale geldiği zaman ancak kadınlar çare aramaya başlamaktadırlar (Şen 2018).

Kadına yönelik eş şiddeti eskiden olduğu gibi günümüzde de halen devam etmektedir. Şiddetin her açıdan olumsuz etkileri fazladır. Bu olumsuz etkilerden birisi de mental sağlığa olan etkileridir. O nedenle bu çalışma hem kadına yönelik eş şiddetini belirlemek hem de mental iyi oluşla olan ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki soruların yanıtları aranacaktır.

Araştırma Soruları

1. Kadınların fiziksel şiddet görme prevalansı nedir?
2. Kadınların cinsel şiddet görme prevalansı nedir?
3. Kadınların psikolojik şiddet görme prevalansı nedir?
4. Kadınların ekonomik şiddet görme prevalansı nedir?
5. Kadınların şiddet görme prevalansı nedir?
6. Kadına yönelik uygulanan eş şiddeti ile mental iyi oluş arasında ilişki var mıdır?
7. Sosyodemografik özellikler bireylerin mental iyi oluşlarını etkiler mi?

Yöntem

Araştırma tanımlayıcı ilişkisel türde planlanmıştır. Araştırmanın evrenini Konya İli Selçuklu ilçesine bağlı bir mahallede yaşayan 18 yaş üstü evli kadınlar oluşturmuştur. Selçuklu ilçesi 2018 nüfus kayıtlarına göre belirlenen bir mahallenin 18 yaş üstü evli kadın nüfusu 1975'dir. Araştırmanın örneklemini belirlemede, evreni bilinen örnekleme yöntemi kullanılmış ve örneklem en az 113 birey olarak hesaplanmıştır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 268 kadın örnekleme dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Tekniği ve Araçları

Verilerin toplanmasında sosyodemografik verilerin yer aldığı Kişisel Bilgi formu (Kadın ve Eşine ait bilgileri sorgulayan) ve Kadına Yönelik Uygulanan Eş Şiddetini sorgulamaya yönelik araştırmacı tarafından oluşturulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem

Planı (2016-2020)'nda tanımlanan fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olarak tanımlanan durumların yer aldığı dört soruluk bir form ve kadınların ruhsal durumlarını belirlemeye yönelik ise Mental İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından yüzyüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu *kadına yönelik; yaş, eğitim durumu, ilk evlilik yaşı, nikâh türü, sahip olduğu çocuk sayısı, sosyal güvence, çalışma durumu, mesleği ve aile tipi soruları yer alırken, eşe yönelik ise; yaş, eğitim durumu, çalışma durumu ve mesleği sorularından oluşmuştur.*

Kadına Yönelik Uygulanan Eş Şiddeti Formu

Kadına Yönelik Uygulanan Eş Şiddeti Formu, Kadınların eşleri tarafından maruz kaldıkları şiddeti sorgulamaya yönelik araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Araştırmacılar Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)'nda tanımlanan fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddete ilişkin belirtilen bilgileri direk olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla form eylem planında yer alan dört şiddet alanını sorgulamaya dönük dört sorudan oluşmuştur.

Fiziksel şiddet; başkasının vücut bütünlüğüne zarar veren, ona acı çektiren her türlü saldırı olarak tanımlanmıştır. *Cinsel şiddet;* birini istemediği yerde, zamanda veya şekilde cinsel ilişkiye zorlamak; kişinin rızası olmaksızın cinsel nitelikli eylemlerde bulunmak; cinselliği bir tehdit, sindirme ve kontrol etme aracı olarak kullanma olarak tanımlanmıştır. *Psikolojik şiddet;* bağırarak, korkutarak, küfür etmek, tehdit etmek, hakaret etmek, eve kapatmak, küçük düşürmek, lakap takmak, kadının nasıl giyineceği, nereye gideceği, kimlerle görüşeceği konusunda baskı yapmak, öfkesini çocuklardan çıkarmak, çocuklarını göstermemekle tehdit etmek, silah göstermek gibi eylemler olarak tanımlanmıştır. *Ekonomik şiddet;* kadının para harcamasının kısıtlanması, çalışmasına izin verilmemesi, zorla çalıştırılması, ekonomik konulardaki kararların erkek tarafından tek başına alınması, kadının parasının elinden alınması, iş yerinde olay yaratmak suretiyle kadının işten atılmasına neden olunması, kadının iş bulmasını kolaylaştırıcı becerilerinin geliştirilmesinin engellenmesi, ev ihtiyaçlarını karşılayacak maddi kaynaktan yoksun bırakılması, engelli kadını zorla dilendirme gibi birini kontrol etmek ya da cezalandırmak amacıyla ekonomik olarak sınırlamak için yapılan her türlü eylemler olarak tanımlanmıştır.

Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği (MİOÖ)

Tennant ve ark, (2007) tarafından İngiltere'de yaşayan bireylerin mental iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. MİOÖ 14 maddeden oluşmaktadır ve psikolojik iyi oluş ile öznel iyi oluşu kapsayarak bireylerin pozitif mental sağlıklarıyla

ilgilenmektedir. Ölçek 5'li likert tipindedir ve ölçekten en az 14 en fazla 70 puan alınmaktadır. Ölçeğin puanlanması (1= hiç katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= biraz katılıyorum, 4=katılıyorum, 5= tamamen katılıyorum) şeklindedir. Ölçeğin bütün maddeleri pozitifdir. Ölçekten alınan puan artıca iyi oluşunda arttığı kabul edilmektedir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarına 16 ve üzeri yaşta bireyler ile gerçekleştirilmiştir. Keldalı (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ölçeğin Cronbach's Alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı 0.92 olarak bulunmuştur (Keldalı, 2015).

Verilerin toplanması

Bu araştırmanın verileri yetişkin bireylerden yüzyüze görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Araştırmanın Etik ve Yasal Boyutu

Araştırmaya bireylerden onam alındıktan sonra başlanmıştır. Araştırmaya başlamadan önce bireylerin sözel izinleri alınmıştır. Araştırmanın yapılma amacı, süresi ve araştırma süresince yapılacak işlemler anlayacakları bir dille kısaca açıklanarak "Aydınlatılmış Onam" ilkesi, hastaların istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri belirtilerek "Özerklik" ilkesi, bireysel bilgilerin araştırmacı ile paylaşıldıktan sonra korunacağı söylenerek "Gizlilik ve Gizliliğin korunması" ilkesi yerine getirilmiştir. Araştırmada kullanılacak formlar verilmeden önce gerekli açıklamalar sözlü olarak yapılmış ve uygulama sırasında uyarının az olduğu sessiz bir ortamın yaratılmasına özen gösterilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler toplandıktan sonra, her bireyin ölçeklerde yer alan her madde için belirttiği seçenek araştırmacılar tarafından SPSS 21 programına girilmiş ve bireylerin ölçeklerden aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır. Araştırmanın demografik verilerinin değerlendirilmesinde sayı ve yüzde dağılımları, sosyo demografik özellikler ile Mental İyi Oluş Ölçeği arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için t testi ve varyans analizi değerlendirilmiştir. Sonuçlar % 95 güven aralığında ve p<0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Kadınların yaş ortalaması 27,5±11,67 olup ilk evlilik yaşı 18,70±2,22'dir. Kadınların % 28,7'si ilköğretim mezunu, % 77,6'sı ev hanımı, % 78,4'ü resmi+dini nikâhlı ve % 56,0'sı çekirdek aile yapısına sahiptir. Kadınların eş şiddeti yaşama durumları

değerlendirildiğinde tamamının en az bir kez eş şiddetine maruz kaldıkları ve en fazla psikolojik şiddet (% 40,82) gördükleri saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Kadına İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	X±SS	
Yaş	27,5±11,67	
İlk evlilik yaşı	18,70±2,22	
Çocuk sayısı	3,12±1,24	
Eğitim Durumu	Sayı	(%)
Okuryazar değil	54	20,1
Okuryazar	73	27,2
İlköğretim	77	28,7
Lise ve üstü	64	23,9
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	60	22,4
Çalışmıyor	208	77,6
Meslek		
Ev hanımı	208	77,6
Kamu çalışanı	11	4,1
İşçi	49	18,3
Nikah durumu		
Resmi+Dini Nikah	210	78,4
Dini Nikah	58	21,6
Aile Tipi		
Çekirdek Aile	150	56,0
Geniş Aile	118	44,0

Kadınların eşlerine ilişkin sosyodemografik veriler incelendiğinde ise; eşlerinin yaş ortalamasının 39,87±11,67, % 59,7'sinin ilköğretim mezunu, % 26,1'inin herhangi bir işte çalışmadığı ve % 45,5'inin işçi statüsünde çalıştığı saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Eşe İlişkin Bilgiler

Değişkenler	X±SS	
Yaş	39,87±11,67	
Eğitim Durumu	Sayı	(%)
İlköğretim	160	59,7
Lise ve üstü	108	40,3
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	198	73,9
Çalışmıyor	70	26,1
Meslek		
Kamu çalışanı	76	28,4
İşçi	122	45,5

Kadınların % 40,82'sinin psikolojik şiddete, % 27,51'inin fiziksel şiddete, % 24,61'inin ekonomik şiddete ve % 7,06'sının cinsel şiddete maruz kaldıkları bulunmuştur (Tablo 3). Kadınların mental iyi oluş puan ortalamaları ise 33,08±10,01 olarak saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Kadınların Eş tarafından Yaşadığı Şiddetin Türleri ve Mental İyi Oluş Puan Ortalamaları

Değişkenler	Sayı	%
Yaşadığı Şiddetin Türü*		
Fiziksel	175	27,51
Psikolojik	260	40,82
Cinsel	45	7,06
Ekonomik	156	24,61
	X±SS	
Mental İyi Oluş Puanı	33,08±10,01	

*Birden fazla yanıt vardır, n katlanmıştır.

Kadınların yaşadığı şiddetin türleri ve mental iyi oluş puan ortalamaları dağılımı değerlendirildiğinde ise fiziksel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması 26,05±4,05, psikolojik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması 32,84±7,41, cinsel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması 28,91±10,56 ve ekonomik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması ise 46,25±5,11 olarak bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Kadınların Yaşadıkları Şiddet Türü ile Mental İyi oluş Puanlarının Dağılımı

Şiddet Türü	Mental İyi Oluş Puan Ort X±SS	Min-Max
Fiziksel	26,05±4,05	20-42
Psikolojik	32,84±7,41	6-45
Cinsel	28,91±10,56	16-42
Ekonomik	46,25±5,11	41-55

Kadınların sosyo demografik özellikleri ile uğradıkları şiddetin türü incelendiğinde; hem resmi hem de dini nikâha sahip olanların sadece dini nikâhı olanlara göre daha fazla fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddete uğradıkları görülmüştür ($p<0,05$). Çekirdek aile yapısına sahip olanların fiziksel ve ekonomik şiddete daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür ($p<0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5. Kadınların Sosyodemografik özellikleri ile uğradıkları şiddetin Türlerinin Dağılımı

Değişkenler	Fiziksel şiddet	Psikolojik şiddet	Cinsel şiddet	Ekonomik şiddet	Test değeri P değeri
Mesleği					
Ev hanımı	64 (%23,87)	79 (%29,46)	37 (%13,8)	28 (%10,44)	$X^2:31,306$ $p:0,0001^*$
Kamu Çalışanı	11 (%4,1)	13 (%4,84)	8 (%2,98)	28 (%10,44)	
Eğitim Durumu					
Okuryazar değil	20 (%7,46)	32 (%11,93)	2 (%0,74)	-	$X^2:1,356$ $p:0,0001^*$
Okuryazar	42 (%10,44)	9 (%3,35)	22 (%8,21)	-	
İlköğretim	-	32 (%11,93)	10 (%3,73)	35 (%13,05)	
Lise ve üstü	13 (%4,89)	19 (%7,08)	11 (%4,10)	21 (%7,83)	
Nikah Türü					
Resmi	71 (%26,48)	77 (%28,72)	34 (%12,68)	28 (%10,44)	$X^2:40,073$ $p:0,0001^*$
Dini	4 (%1,49)	15 (%5,59)	11 (%4,10)	28 (%10,44)	
Sosyal Güvence					
Var	62 (% 23,12)	86 (%32,07)	43 (%16,03)	21 (%7,83)	$X^2:78,086$ $p:0,0001^*$
Yok	13 (%4,84)	6 (%2,23)	2 (%0,74)	35 (%13,05)	
Aile tipi					
Çekirdek	62 (%23,12)	32 (%11,93)	-	56 (%20,88)	$X^2:1,397$ $p:0,0001^*$
Geniş	13 (%4,84)	60 (%22,38)	45 (%16,78)	-	

*($p<0,05$)

Tartışma

Toplumda yaygın olan genel kaniya göre şiddete maruz kalan kadınlar düşük sosyo-ekonomik-kültürel tabakaya mensup kadınlardır. Yine şiddet uygulayanlar ise eğitim az, işsiz ya da az gelirli, kırsal kesimde ya şayan erkekler olarak tasavvur edilmektedir. Oysa eğitilmiş ve daha üst sosyo- kültürel özelliklere sahip kadınlar da şiddet görebilmekte özellikle de belli bir eğitim düzeyi olan ve erkeklerle eşit olması gerektiğini düşünen kadınlar kendilerine yapılan muamelelere boyun eğmediği zaman ve hakkını aramaya kalkıştığında şiddet görebilmektedirler (Akkaş ve Uyanık 2016).

Bizim çalışmamızdan çıkan sonuçlara baktığımızda; araştırmaya katılan kadınların yaş ortalaması $27,5\pm11,67$ olarak bulunmuştur. Popülasyon olarak genç bir grubu temsil ettiklerini söyleyebiliriz. Kadınların eş şiddeti yaşama durumları değerlendirildiğinde tamamının en az bir kez eş şiddetine maruz kaldıkları ve en fazla psikolojik şiddet (% 40,82) gördükleri saptanmıştır. Bu durum ise kadına yönelik eş şiddetin maalesef kaçınılmaz olduğu ve kadınların ise en fazla psikolojik olarak yıprandıkları görülmektedir. Azahin ve Dünder (2017)'nin kadına yönelik şiddeti araştırdıkları çalışmalarında da bizim çalışma bulgumuza benzer şekilde kadınların en fazla psikolojik şiddete maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Yine Yozgatta gebelere yönelik şiddetin araştırıldığı bir başka çalışmada ise kadınların mutlaka şiddet türlerinden birisine maruz kaldığı ve en fazla oranda da psikolojik şiddet gördükleri saptanmıştır (Gençer ve ark. 2018). Samsun'da şiddet önleme ve izleme merkezine başvuran kadınların uğradıkları şiddet türlerinin araştırıldığı çalışmada kadınların fiziksel şiddetten sonra en fazla psikolojik şiddete maruz kaldıkları bildirilmiştir (Kumcağız ve ark. 2018).

Yaşadığı şiddetin türleri ve mental iyi oluş puan ortalamaları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ise fiziksel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $26,05\pm4,05$, psikolojik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $32,84\pm7,41$, cinsel şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması $28,91\pm10,56$ ve ekonomik şiddete uğrayanların mental iyi oluş puan ortalaması ise $46,25\pm5,11$ olarak bulunmuştur. Çalışkan ve Çevik (2017) kadına yönelik şiddetin belirleyicilerini araştırdıkları çalışmada, şiddete uğrayan kadınların mental sağlığının büyük oranda etkilendiğini ve kadına yönelik şiddette mental sağlığın belirleyici olduğunu bildirmişlerdir. Danışman ve ark.(2018) çalışmalarında eş şiddeti nedeniyle kadın konukevlerinde kalan kadınların psikolojik durumlarını inceledikleri çalışmalarında, kadınların tamamına yakınında (%94) psikolojik bir hastalığın belirtilerini saptamışlardır. Akpınar (2016) aile içi şiddete maruz kalan kadınların şiddetle başa çıkma yeterliğini araştırdığı çalışmada kadınların kendilerine uygulanan şiddetle yeterince başa çıkamadıkları görülmüştür.

Sonuç

Çalışmanın yapıldığı yerde kadına yönelik eş şiddetinin önemli bir problem olduğu görülmüştür. Ayrıca şiddete maruz kalmak kadınların mental iyi oluşlarını büyük oranda etkilemiştir. Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda; mental iyi oluş yönünden; kadınlar okur yazar olmayanlar, sadece resmi ve dini nikâhı olanlar, çalışmayanlar, ev hanımı olanlar ve geniş ailede yaşayanlar risk grubunda yer almıştır. Fiziksel şiddet yönünden resmi ve dini nikâhı olanlar, çekirdek aile yapısına sahip olanlar, ev hanımları ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubundadır. Psikolojik ve cinsel şiddet yönünden, resmi ve dini nikâhı olanlar, geniş aile yapısına sahip olanlar, ev hanımları ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubundadır. Ekonomik şiddet yönünden ise çekirdek ailede ve ilk evliliğini 18 yaşın altında yapanlar risk grubunda yer almıştır.

Şiddete uğrayan kadınların psikolojik sorunlarının giderilmesi ve yeniden ruh sağlıklarına kavuşmaları toplum için oldukça önem taşıyan bir konudur. Sağlıklı bir toplum, sağlıklı bireylerden oluşmaktadır. Aynı zamanda geleceğin toplumunu oluşturacak çocuklarda kadınların elinde şekillenmektedir. Ruh sağlığı bozuk kadın/anne demek, ruh sağlığı bozuk ya da kişilik bozukluklarına rastlanan geleceğin büyükleri demektir. Bu nedenle önem arz eden konulardan birisi de şiddete uğrayan kadınların ruh sağlığı için nelerin yapılması gerektiğidir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ., & Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6(1), 32-42.
- Akpınar, O. (2016). Aile içi şiddete maruz kalan kadınlarda aile içi şiddetle başa çıkma özyeterliliği. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(39).
- Âzahin, B. B., & DüNDAR, P. E. (2017). Kadına yönelik Âyiddet ve yaÂyam kalitesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 18(3), 203.
- Çalışkan, H., & Çevik, E. İ. (2017). Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 218-233.
- Danışman, İ. G., Uçar, C. T., & Okay, D. (2018). Eş şiddeti nedeniyle kadın konukevlerinde kalmakta olan kadınlarda travma sonrası stres ve travma sonrası gelişimin incelenmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 19(6), 537-544.
- Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1993. [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.res.48.104.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.res.48.104.en), 20 December 1993, Erişim tarihi: 03.08.2019.
- Erim, B. R., & Yücens, B. (2016). Kadına yönelik şiddet ve kadın sığınma evleri. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 25(4), 536-549.
- García-Moreno, C., Jansen, H. A. F. M., Ellsberg, M., Heise, L., & Watts, C. (2005). WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women. Geneva: World Health Organization, 204, 1-18.
- Gençer, A., Taylan, O. N. A. T., BAŞER, E., Mustafa, K. A. R. A., & Yalvaç, E. S. (2018). Yozgatta Gebelere Yönelik Şiddet Yaygınlığı Prevalence of Violence Against Pregnant Women in Yozgat. Bozok Tıp Dergisi, 8(2), 59-64.
- Güler N, Tel H, Tuncay F. Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 2005;27:51–56.
- Humphreys C. A Health inequalities perspective on violence against women. Health and Social Care in the Community. 2007;15:120–127.
- Keldalı G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, The Journal of Happiness & Well-Being, 2015, 3(1): 103-115.
- Kulakaç Ö. Ailede Kadına Yönelik Şiddet. Ed: A. Şirin, Ed. Yard: O Kavlak. Kadın Sağlığı, Bedray Basın Yayıncılık LTD.ŞTİ. İstanbul, 2008, (5).
- Kumcağız, H., AYDIN, İ. A., Talay, T., Gürkan, S., & Kinsiz, D. N. (2018). Samsun Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'ne Başvuran Şiddet Mağduru Kadınların Başvuru Durumları ve Gereksinimleri. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2), 401-414.
- Öztürk H, Sevil Ü. Gebelikte şiddet. Sağlık ve Toplum. 2005;1:25–31.
- Öztürk, Ö., Öztürk, Ö., & Tapan, B. (2016).
- Kadına yönelik şiddetin kadın ve toplum sağlığı üzerine etkileri. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 3(4), 139-144.
- Polat, O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 15-34.
- Sevil Ü, Yanıkerem E. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. İzmir Güven Kitap Evi, Birinci Baskı, 2006.
- Şen, A.A. (2018). Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumlar arası işbirliği süreci ve 6284 sayılı yasanın uygulanabilirliği. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 11(22), 141-161.
- Şener, Ü. (2015). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor?. TEPAV Değerlendirme Notu, 201220, 1333026809-1
- Şengül, H. M., & Ergönen, A. T. (2017). İzmir'de Yapılan Adli Otopsilerde Kadın Ölümünün Özelliklerinin İncelenmesi ve Kadına Yönelik Şiddetin Araştırılması. DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 31(2), 87-96
- World Health Organization. World Report on Violence and Health: Summary. Geneva, 2002.
- Yanıkerem E. 15–49 Yaş evli kadınların aile içi şiddetle ilişkin görüşlerinin ve şiddete maruz kalma durumlarının incelenmesi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.

ŞİDDETE MARUZ KALAN KADINLARDA TRAVMANIN ETKİLERİ*

Nurten SARGIN

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. Öğr. Üyesi
nurtensargin@hotmail.com

Özet

Toplumsal yaşamda şiddet hızla artmakta ve en çok ailede görülmektedir. Ailede şiddet olayları kadına, çocuğa ve yaşlıya yönelik olarak gerçekleşmektedir. Aile içi şiddet olaylarında ilk sırada kadına yönelik şiddet yer almaktadır. Kadına yönelik şiddet travma yaşantısı olarak ele alınmakta ve travmanın etkilerinin onarılması gerekmektedir, çünkü onarılmayan yaralar, bireylerde ruhsal ve bedensel kalıcı hasarlara yol açmaktadır. Yapılan bu çalışmada kadına yönelik şiddete bağlı travmatik etkilerin neler olduğu ve neler yapılması gerektiğine ilişkin bilgiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla yapılmıştır. Kadına yönelik şiddette bedensel, duygusal, sosyal travmaların yaşandığı ve bunların kadınlarda ciddi kalıcı hasarlara yol açtığına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, kadın, travma, etki.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

IMPACTS OF TRAUMA ON WOMEN SUFFERING VIOLENCE

Abstract

Violence in social life is escalating alarmingly and mostly taking place in the family, targeting women, children and the elderly. Violence against women takes the first place in domestic violence. Violence against women is approached as a trauma experience and the impacts of trauma need to be remedied as these impacts result in permanent mental and physical damage in individuals unless they are eliminated. This study was carried out to reveal the traumatic impacts of violence against women and what needs to be done. Document analysis – a form of qualitative research – was used in the study. Evidence was presented that physical, emotional and social traumas are experienced in violence against women and they cause severe and irreparable damage to women's lives.

Keywords: Violence, woman, trauma, impact.

Giriş

Şiddet davranışı ve olayları, insanoğlunun var oluşundan beri önemli sorunlardan birisi olarak toplumsal yaşamda yerini almıştır. Günümüzde de şiddet uluslararası ve ulusal düzeyde artarak devam etmekte, toplumsal yaşamın her yerinde görülmektedir. Şiddetin en çok görüldüğü kurumlardan birisi de aile içidir. Ailede ise kadına, çocuğa ve yaşlıya yönelik şiddet olaylarına sıklıkla rastlanmaktadır. Aile içi şiddet olayları yaşlıya, çocuğa, kadına, erkeğe yönelik olarak görülmektedir. Aile içi şiddet olaylarında ilk sırada kadına yönelik şiddet yer almaktadır. Gerçekte küresel bir sorun olarak yer alan kadına yönelik şiddetin, Türkiye’de son yıllarda arttığı gözlenmektedir. Hemen hemen her gün gazete haberlerinde, bir veya birden çok kadına yönelik şiddet ve cinayet haberlerine rastlanmaktadır. Yalnızca 17 Kasım- 20 Kasım 2019 tarihleri arasında 9 kadının aile içi şiddette kurban gittiği görülmektedir. Şiddet, travmatik bir olay olup maruz kalan kişide ciddi bedensel ve ruhsal yaralanmalara yol açmakta, bireyler sosyal açıdan olumsuz etkilenmektedir. Şiddetin yarattığı travmanın etkilerinin ise onarılması gerekmektedir, çünkü onarılmayan yaralar, bireylerde ruhsal ve bedensel kalıcı hasarlara yol açmaktadır.

Yapılan bu çalışmada kadına yönelik şiddet sonucu yaşanan travmatik etkilerin neler olduğu ve neler yapılması gerektiğine ilişkin bilgilerin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yoluyla yapılmıştır. Yapılan bu çalışma ile şiddete maruz kalan kadınların yaşadıkları travmalar, travmanın izlerinin neler olduğu, şiddet sonrası kadınların yaşamlarının nasıl etkilendiği ve travmanın etkilerinin giderilmesine yönelik neler yapılması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet, yaklaşık olarak 30 yıldan beri bir insan hakkı ihlali; dil, din, ırk, etnik grup ayrımı gözetmeden tüm dünyada meydana gelen ve toplumun sağlığını etkileyen temel bir problem olarak ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir (Kabasakal & Girli, 2012). Genel olarak bakıldığında şiddetin bir çok tanımın yapıldığı görülmektedir, tek tek tanımların ele alınması yerine Özerkmen ve Gölbaşı (2010) tanımlarda geçen ortak öğelerin şunlar olduğunu belirtmiştir: Kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, mala zarar vermek amacıyla güç kullanmak, yasaya aykırı fiziki güç kullanmak, yasaya aykırı bir hedefe varmak için şiddet kullanmak ya da şiddet kullanma tehdidinde bulunmak, genelde kabul gören yasa ve ahlak ilkelerine aykırı biçimde fiziksel yok etme, gereksiz yere kırma, yok etme eylemleri, toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan zorlama eylemi.

Kadına yönelik şiddeti ise Dünya Sağlık Örgütü 1993 yılında cinsiyete dayanan, kadının inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasar ile sonuçlanma olasılığı olan toplum içerisinde ya da özel yaşamda ona baskı uygulaması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına yol açan her tür davranış olarak tanımlamıştır.

Gerçekte kadına yönelik şiddet cinsiyet üzerinden düşünülürse; ailede kadına yönelik şiddetin yalnızca evlilik ile başlamadığı, toplumsal inanışlar, töre, gelenek görenek gereği anne karnında başladığı söylenebilir. Kız çocuğunu değersiz olarak algılayan anlayışa sahip bireyler gebelikte kız çocuğu olacağı bilgisi ile karşılaştıklarında gebeliği sonlandırma davranışı veya kız çocuklarının doğum sonrası öldürülmesi ile de kadına yönelik şiddet davranışının çocuğun doğumundan önce başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Kız çocuk büyüdükçe fiziksel, duygusal şiddete maruz kalması, ihmal edilmesi, ekonomik ve cinsel istismar edilmesi de kadına yönelik şiddetin farklı boyutları olarak ele alınabilir. Daha sonra ise flörtte şiddet olayları ortaya çıkmakta, evlilik yaşamında ise kadına yönelik şiddet fiziksel, duygusal, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet yaşamaktadırlar. Bunların dışında ise toplumsal yaşamda ve iş yaşamında da fiziksel, cinsel, ekonomik, duygusal, psikolojik şiddet ve mobbing olarak kadına yönelik şiddetin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Literatür bilgisi aile içinde sahip olunacak çocuğun cinsiyetinin kız çocuklar aleyhine belirlenmesi, kız bebeklerin öldürülmesi, kız çocuklarının cinsel istismarı, dövülmesi, çeyiz, başlık parası, namus cinayetleri, flörtte şiddet, evlilikte hırpalanma, dayak tecavüz, ekonomik ve psikolojik baskı, genital mutilasyon ve diğer cinsel organlara zarar verici uygulamalar işyerinde cinsel ve psikolojik şiddet (taciz, mobbing), kadın ticareti, fahişeliğe zorlama, yaşlılıkta fiziksel, cinsel ve psikolojik saldırıya uğrama, cinayete kurban gitme şeklinde gelişmektedir (Heise, 1993).

Kadın mummyalarda bildirilen kırık oranı %30-%50 iken, erkek mummyalarda % 9- % 20 olduğu bilgisinden yola çıkılarak kadına yönelik şiddette fiziksel istismarın 3000 yıl öncesine değin uzandığı belirtilmektedir (Arıkan, 2009). Bu sonuç, yalnızca fiziksel elde edilen ve tespiti mümkün verilere dayalı olarak ortaya konan bulgulardır. Ne yazık ki duygusal, ekonomik şiddetin, şiddet türleri olan ihmal ve istismarın belirlenmesi mummyalarda ve günlük hayatta mümkün olamamaktadır. Şiddetin nedenleri olarak erkeklerde şu özellikler belirlenmiştir: Ailede şiddet öyküsü bulunması, alkol ve madde bağımlısı, kişilik bozuklukları olması, duygusal sorunu olması, benlik saygısı düşük, bağımlı, güvensiz ve dürtü kontrolü konusunda yetersizliği. Ayrıca kadına yönelik şiddetin kanıksandığı toplumlarda, herhangi bir psikolojik sorunu bulunmayan erkeklerin de "şiddeti olağan kabul ederek" uygulamaktan çekinmediği de belirtilmektedir (Arıkan, 2009). Tüm dünya nüfusunu temel alan 48 çalışmanın verilerine göre, Dünya Sağlık Örgütü, kadınların eşleri ya da partnerleri tarafından şiddete uğrama oranını %10-69 arasında bildirmiştir (Krug ve diğ., 2002). Kadına yönelik şiddetin dünyada yaygınlığı %70-80'lere çıkabilmektedir (Garcia-Moreno ve diğ.). Yapılan bir çalışmada Türkiye'de her 100 kadından 97'si eşinden, kardeşinden, babasından, yakınından ve hatta kendi çocuğundan şiddet görmektedir (Kılıç ve diğ., 2014). Türkiye'de yapılan bir çalışmada kadınların (%60) toplumda yaşadığı en büyük sorunun şiddet olduğunu ortaya koymuştur (www.khas.edu.tr, 2019). Kadınlara uygulanan şiddet türleri ise fiziksel, duygusal, sosyal, ekonomik, cinsel, sözel ihmal ve istismar verilebilir.

Gerçekte kadının yaşadığı şiddet, fiziksel ve psikolojik travmadır. Kadına yönelik şiddette en çok fiziksel travmalar üzerinde durulmakta, belirlenebilmesinin güçlüğü açısından psikolojik travmalar etkileri ortaya konamamakta, hatta yoğun maruz kalındığı için normalleşmekte ve birey tarafından şiddet olarak bile algılanmamaktadır. Travma, hayatın günlük akışı içinde, hiç beklenmeyen bir anda, insanın dayanma ve direnme gücünü zorlayan ya da aşan bir durum olarak tanımlanabilir (Sargin, 2016). Tanım olarak bakıldığında psikolojik travma ise canlı üzerinde beden ve ruh açısından önemli ve etkili yaralanma belirtileri bırakan yaşantı olarak belirtilmektedir (Mum, 2011). Travmatik yaşantılar, gerçek bir ölüm veya ölüm tehdidinin bulunduğu, ağır yaralanmanın veya fiziksel bütünlüğe yönelik bir tehdidin ortaya çıktığı ve kişinin kendisinin yaşadığı ya da şahit olduğu olaylar olarak tanımlanmaktadır (APA, 1994). Travmalar kişisel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aile içi veya dışı şiddet/istismar, tecavüz/cinsel istismar, işkence, tutsaklık gibi durumlar kişisel travmalar içerisinde yer almaktadır (bilgi. edu.tr, ty)

18. yüzyılda ve öncesinde travmanın psikolojik etkisinin olduğu düşünülmemiştir ve travma sonrası psikolojik sorun yaşayan kişilerin mental bir hastalığı olduğuna inanılmıştır (Kokurcan ve Özsan, 2012). Günümüzde ise Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) adı altında incelenmektedir. Travma yaşantısının etkileri duygusal, sosyal, davranışsal olarak belirtilmekte ve aşağıda travma sonrası görülen tepkilerin neler olduğuna ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Travma Sonrası Görülen Tepkiler

Duygusal tepkiler: Şok, üzüntü, öfke, endişe, suçluluk, umutsuzluk, kaygı, korku, karamsarlık, donukluk, aşırı sinirlilik, çaresizlik, kendi gibi hissetmeme, suçluluk, utanç, umutsuzluk, değersizlik, endişe, pişmanlık, şüphe, güvensizlik, yetersizlik, yalnızlık, yabancılık, donukluk/hissizlik

Zihinsel tepkiler: İnanama, inkâr düşünce ve dikkat dağınıklığı, unutkanlık, kimi zaman intihar düşünceleri, bilişsel çarpıtmalar (dünyanın, her şeyin ve herkesin kötü olduğunu düşünme), olayı tekrar tekrar yaşama, rahatsız edici rüyalar, intihar düşünceler, travmatik olaya dair çok canlı imgeler, travmayı yeniden yaşama, hipnotik trans, rüyada gibi algılama,

Fiziksel tepkiler: Baş, göğüs ağrısı, mide yanması ve/veya bulantısı, kalp sıkışması, gürültüye karşı duyarlılık, iştah artması ya da azalması, sürekli yorgunluk hali, nefes darlığı ve kolay hastalanmak

Davranışsal tepkiler: Uyku ve yeme bozuklukları, sosyal çevreden uzaklaşma, kendini ihmal etme, içe kapanma, alkol ve madde kullanımı, kaçınma davranışları, konuşmama, dikkatsizlik ve dağınıklık, sürekli aynı şeyle uğraşma, hiçbir şey olmamış gibi davranmak, ani ve/veya aşırı tepkiler verme, kayıtsızlık, çok ağlama ya da ağlayamama, düşünmeden risk alma (örn: çok hızlı araba kullanma, tehlikeli yerlere gitme), alkol ve madde kullanımı, otomatik hareket (Çelikoğlu ve Gülzari,ty., http://www.bilgi.edu.tr/site_media/uploads/files/2011/08/17/brosur-travma.pdf)

Sonuç

Türkiye’de kadının en büyük sorununun şiddet olduğu ortaya konmuştur. Kadına yönelik şiddette bedensel, duygusal, sosyal travmaların yaşandığı ve bunların kadınlarda ciddi kalıcı hasarlara yol açtığı bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda travmatik olayın yarattığı aşırı fizyolojik uyarılma; bilginin doğru işlenmesini ve dolayısıyla bilişsel süreçleri bozarak, olaya anlam verilmesini güçleştirdiği (Fish Murray ve ark. 1987); aile içi şiddete uğrayan kadınların, ilk şok ve inkar dönemini atlattıktan sonra, şiddete şiddet ile karşılık verme ve daha sonra da depresyon ve kendini suçlama tutumu takındıkları gözlemlendiği belirlenmiştir (Güleç ve diğ., 2012). Şiddete maruz kalan kadınlarda; travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, intihar girişimleri, alkol ve ilaç kötüye kullanımı ve çocuklarına yönelik saldırgan davranışlar sık görülen durumlar olarak belirtilmektedir (WHO, 2005).

Travmanın uzun dönem etkilerini önlemek için yapılacak girişimlerden biri travmanın hemen sonrasında kişinin başına gelenleri birileriyle paylaşmasını sağlamaktır. Bu paylaşım felaketi yaşamış başka kişilerle ya da profesyonellerle olabilir (Başoğlu 1992).

Travmaya uğrayan bireylerin bazılarında TSSB gelişirken, bazılarında gelişmemektedir. TSSB, depresyon, anksiyete, alkol ve maddi bağımlılığı gibi klinik tablolara, saldırganla özdeşime ve hepsinden önemlisi travmaya uğrayan bireyin ve ailesinin etiketlenmesine ve suçlamasına neden olmaktadır (Sungur, 1999). Aksine aile mahremiyeti kavramının arkasına sığınarak, ailenin özeli olarak değerlendirilmekte ve dışarıdan yardım yapılamayacağı veya yapılmaması gerektiği savunulmaktadır (Şenol ve Yıldız, 2013). Başka bir deyişe aile içinde kadına yönelik şiddet kadında travma etkileri açısından önemle üzerinde durulmaya çalışılan bir konu olarak pek ele alınmamaktadır.

Kadına yönelik şiddet, yalnızca şiddete maruz kalan kadında değil, aile ve toplumda psikolojik, sosyal ve ekonomik ciddi ve derin yaralar oluşturmaktadır. Bu durumda bir kalkınma sorunu ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bir sorunun tedavi edilmesinin, onarılmaya çalışılmasının maliyeti önleme çalışmalarından daha pahalıya mal olmakta ve her zaman da başarıya ulaşamamaktadır. Kadına yönelik şiddet bu durumda acilen önlenmesi gereken toplumsal bir sorun olarak uzmanlar tarafından ele alınmaktadır. Kadına yönelik şiddetin sonlandırılabilmesi için konunun devlet, partiler ve parti politikaları, sivil toplum kuruluşları, medya ve özel sektör gibi birçok taraf tarafından bütüncül yaklaşım ile alınmasının gerektiği görülmektedir. Kadına yönelik şiddetin yarattığı bedensel, duygusal ve sosyal travmanın izlerinin giderilmesi gerekmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre kadına yönelik şiddetin oluşturduğu travmanın izlerinin giderilmesine yönelik Psiko-Sosyal Destek Programları geliştirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak yaşadığınız travma ve travma sonrası stres bozukluğunun üstesinden gelinmesi gereken bir durumdur. Ancak travmaya ait yaraları onarmak çok zorlu

bir süreçtir. Zaman zaman iyileşme sürecinde kişiler kendilerini çok kötü hissedebilirler. Zaman zaman da bir şeyleri düzeltemediğini düşünüp danışmalığı bırakmak isteyebilirler. Bilinmesi gereken gerçek tüm mücadeleye ve desteğe rağmen zaman zaman tam olarak ruhsal iyileşme söz konusu olamamaktadır. Buna rağmen psikolojik yardım alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Amerikan Psikiyatri Birliği (1994). *Mental bozuklukların tanısı ve sayımsal elkitabı, (DSM-IV)*. (çeviren Köroğlu, E). Ankara, +. Baskı, Hekimler Yayın Birliği.,
- Arıkan, Z. (2009) Kadın, 3 bin yıldır şiddet görüyor. Erişim Adresi: <https://t24.com.tr/haber/kadin-3-bin-yildir-siddet-goruyor,29685>, Erişim Tarihi: 21.10.2019.
- Başoğlu, M. (1992) Psikolojik Travma Sonrası Stres Hastalığı - Psikobiyolojik Kuramlar. Tedavide Yeni Gelişmeler ve Güncel Konular. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 3(1):9-21.
- Çelikoğlu, P. ve Gülzari, V. (ty). Travmanın Etkileri ve Travmayla Başa Çıkma. Erişim Adresi: file:///C:/Users/user/Downloads/travma_2013-1.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- Fish Murray, C.C., Koby, E.V., Van Der Kolk, B.A. (1987). *Evolving ideas: the effects of abuse on children's thought*. Psychological Trauma, BA van der Kolk (ed), American Psychiatric Press, Washington.
- Garcia-Moreno, C., Jansen, H.A., Ellsberg, M., Heise, L., Watts, C.H.. (2006). Prevalence Of Intimate Partner Violence: Findings From The WHO Multi-Country Study On Women's Health And Domestic Violence. *Lancet*, 368(9543):1260.
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D. ve Altıntaş, M. (2012). Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4(1):112-137
- Heise L. (1993). *Violence Against Women: The Hidden Health Burden*. World Health Stat Q 1993; 46:78-85.
- http://www.bilgi.edu.tr/site_media/uploads/files/2011/08/17/brosur-travma.pdf. Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- <https://www.khas.edu.tr/en/node/3320>, Erişim Tarihi: 15.10.2019.
- Kabasakal, Z. ve Girli, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Kadına Yönelik Şiddet Hakkındaki Görüşlerinin, Deneyimlerinin Bazı Değişkenler Ve Yaşam Doyumu İle İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 105-123.
- Kılıç, B., Korkmaz, M., Aras, G., Yücel, A.S., Gümüşdağ, H. ve Alpaslan Kartal, A. (2014). Fiziksel Şiddet Gören Kadınlarda Ortopedik Travmalar Ve Şiddete Uğrayan Kadınların Şiddet Algısının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kavramı Açısından Uygulamalı Bir Örneği Akademik Bakış Dergisi, Sayı 41, Ss. 1-19. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383831>). Erişim Tarihi: 18.09.2019.
- Kokurcan, A. Ve Özsan, H.H. (2012). Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri. *Kriz Dergisi* 20 (1-2-3), Ss: 19-24.
- Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R. (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva, World Health Organization.
- Mum, N. (2011). Çocuk ve Genç Tutuklularda Psikolojik Travma Deneyimlerinin Belirlenmesi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Özerkmen, Gölbaşı (2010). *Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet*. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı: 15, Ss: 23 – 37.
- Sargin, N. (2016). Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları ve Etkileri. 1. *International Academic Research Congress* (INES 2016), Full Text, SS.. 2143-2149.

- Sungur, M. Z., (1999). İkincil Travma ve Sosyal Destek. 8. *Anadolu Psikiyatri Günleri 22-26 Haziran 1999 - Diyarbakır*, ss. 15-18. Erişim Adresi: https://www.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_2_2_105_108.pdf, Erişim Tarihi: 18.10.2019.
- Şenol, D. Ve Yıldız, S. (2013). *Kadına Yönelik Şiddet Algısı-Kadın ve Erkek Bakış Açılıyla*. Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara .
- World Health Organization, (2005). *Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence Against Women: Initial Results on Prevalence. Health Outcomes and Women's Responses*. Geneva, World Health Organization, 2005.
- Not: Bu çalışma 18-20 Ekim 2019 tarihleri arasında 1. MHP KAÇEP Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

İSLAM DİN EĞİTİMİ GELENEĞİNDE KADIN ALGISI VE DÖNÜŞÜM İHTİYACI

Nurullah ALTAŞ

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi ABD. Öğr. Üyesi
MHP KAÇEP Bilim ve Hakem Kurulu Üyesi
altas68@gmail.com

Özet

İslam din eğitimi geleneğinde kadın algısı, modern dönemlerde en fazla eleştirilen konulardan birisi olagelmıştır. İnanç yapısının şekillenmesinde yaratılışta erkeğin önce yaratılması, kadının erkeği kandırarak cennetten kovulmaya sebep olması, erkeğin yöneticilikle görevlendirilmesi, kadının peygamberliği vb. konular kelam disiplininin tartışma konuları arasında yer alırken özellikle fıkıh disiplindeki tartışmalar kadınların toplumsal statülerinin belirlenmesinde ciddi biçimde etkili olmuştur. Evlilik ve boşanma ile ilgili hükümlerden başlayarak şahitlik ve kadının görev ve sorumluluklarına uzanan çizgide üretilen görüşler hep erkek egemen bir bakış açısının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek bakış açısını üzerinden üretilen bu kültür, İslam'ın mesajının kadını ikinci sınıf bir varlık olarak algıladığı sonucuna götürmüştür. Modern dönemlerde İslam'la ilgili kadını merkeze alan eleştiriler ise savunmacı bir dille karşılanmış, teolojideki kültür etkisini izole edici bir yorum ve yaklaşım geliştirilememiştir. Din eğitimi geleneği de bu kültürün etkisi altında erkek egemen bir şekilde yapılanmış, güçlü kadınların sınırlı etkisi hariç tutulursa tüm eğitim kurumlarının ve literatürün gelişimi erkek etkisi altında inşa edilmiştir. Tebliğin temel amacı, teoloji ve eğitim bilimlerindeki dönüşümü dikkate alarak din eğitimi bilimindeki dönüşümün kadın açısından ortaya çıkardığı algı değişiminin izlerini sürmektir.

Anahtar Kelimeler: İslam, kadın, inanç, din eğitimi

Giriş

Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle İslam teolojisindeki erkek egemen ve yetişkin merkezli anlayışın birey merkezli teolojiye dönüşümü analiz edilecek bu değişimin ara planında bulunan kurumsal ve toplumsal olanın değerlerinden bireysel değerlere evrilmenin dini yaşantıdaki karşılığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken din anlayışlarındaki değişim, eğitsel dönüşüm ve din eğitimi anlayışı inşa etme bir bütünün farklı boyutları olarak ele alınacaktır. Nihai anlamda din eğitiminin hedeflerinin kimin için ve kimin adına belirlenmelidir sorusunun cevabı verilmeye çalışılacaktır.

Erkek Egemen Yetişkin Din Eğitimi Teolojisinden Bireyi Merkeze Alan Din Eğitimi Teolojisine Geçiş

Hazır çözüm paketlerinin sorunları büyüttüğü, sorunları en fazla görünür hale getirdiği alanlardan birisi de eğitimidir. Tepkici bir refleksle medreselerin yeniden ihya edilmesi, dini ilimlerin yaygın bir şekilde okutulmasının sağlanması, Arapçanın, Osmanlıcanın yaygınlaştırılması ve dini eğitimin tüm örgün eğitim aşamalarına yayılmasıyla her problemin kendiliğinden çözüleceği düşünülmektedir. Hâlbuki eğitimle ilgili olarak gündeme getirilen her bir tartışma geriye doğru götürülerek değerlendirildiğinde eski çözüm paketlerinin kendi dönemi içinde de toplumsal problemlere çözüm üretici uygulamalar olmadığı görülmektedir.

Eğitimle ilgili analizlerde paradigma hatası genellikle, Allah'ın muhatabı olan insanla ilgili temel yaklaşımın kurulması sırasında karşımıza çıkar. Geleneği oluşturan temel kaynaklar, Yaratıcı ile onun muhatabı olan insan arasındaki ilişkinin üzerinde gelişir. Bir metin olarak vahiy ve bir yorum olarak Hz. Peygamber ve ondan sonra gelenlerin anlamaları, insanla Yaratıcı arasındaki ilişkinin sağlıklı bir zeminde geliştirilmesini hedefler. Eğitimin amaçlarını konu edindiğimiz takdirde muhatabı olduğumuz vahyi temele almaz isek geleneğin sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi de ondan etkili bir şekilde yararlanılması da mümkün değildir. Gelenek üzerinden eğitimle ilgili konuşmaya başladığımızda karşımıza çıkan ciddi sorunlardan birisi geleneğin sürekli yetişkin erkeklere yönelik malzeme üretiyor olmasıdır. Müslümanların eğitim kurumlarında elbette kadınların ve çocukların eğitimini sağlayan uygulamalar, kurumlar ve yöntemlerden söz etmek mümkündür ama büyük fotoğrafa baktığımız zaman bunların genellenebilir nitelikte malzeme sunmada çok da yeterli olmadığı görülmektedir. Gerek, vahyin ve gerekse de Hz. Peygamber'in muhatapları yetişkinlerdir ve vahyin ilk tebliğ süreci yetişkin anlamasını önceler. Öte taraftan da vahiy her ne kadar kadın ve erkeklerden müteşekkil bir "ümme" kavramı üzerinden seslense de kültür bunu yetişkin erkek egemen bir anlamayla yorumlamaya eğilimlidir.

Anlamayla ilgili bir diğer sorun ise karşılaşmalarla ilgilidir. İslam eğitim geleneği

ağırlıklı olarak sivil toplum tarafından üretilen ve biçimlendirilen bir kurum olması hasebiyle İslam öncesi birikimden ve kültürlerarası karşılaşmalardan etkilenme kabiliyetine sahiptir. Özellikle vahyi değil de rivayeti önceleyen yöntem çerçeveleri, İslam öncesi geleneğin kısmen dini yüklemeler yapılarak günümüze taşınmasında önemli bir etken olmuştur. Örneğin, itaati önceleyen bir paradigma, çocuk ve kadınların eğitiminin otoriter kodlara dayandırılması (fiziki şiddete uzanan ibadet eğitimi örneği), çocuk zihninin üzeri doldurulacak boş bir levha veya eğilip bükülecek genç bir filiz olarak algılanmasında vahyi bir gelenekten ziyade dönemin kültürel anlaması etkilidir. Bu anlama biçimi eğitimle ilgili birçok rivayetin içinde açıkça veya sıkışmış bir şekilde gözlenebilmektedir. Elbette bu durum gelenekten hiç yararlanmayalım sonucuna bizi götürmemektedir. Bununla birlikte sözle bütünleşerek günümüze taşınan döneme özgü anlama ve uygulamaların da özgün sözden ayırt edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İnsanı eğitmekten söz ettiğimizde hep bir başlangıç noktasından hareket ederiz. O da bu eğitimin kimin için yapıldığı sorusunun cevabını verdiğimiz noktadır. Eğitim, yetişkin bireylerin yetişmekte olan bireyleri kendilerine benzetme çabasından başka bir şey değildir. Eğip, bükme işlemleri yaş bir ağaca istediğimiz şekli vermek olarak anlaşılır. Dolayısıyla itaat kavramının, bu süreçler içinde, açıkça söylemesek bile zımnen oldukça önemli bir yeri kapsadığını söyleyebiliriz. Eğitimi hep kendimiz için düşünürüz, bu "kendimiz" annedir, babadır, ailedir, mensubu olduğumuz toplumdur, cinsiyet rollerimizdir, dini-mezhebi kimliğimizdir, etnik yapımızdır... Ama şunu hep göz ardı ederiz, aldığımız tüm eğitimlere ve hayat boyu edindiğimiz onca tecrübeden sonra hangimiz anne ve babamızın veya içinden geçtiğimiz eğitim sisteminin istediği prototip ürünlerizdir?

Eğitim hayatımız boyunca eleştirdiklerimizi, dönüştürdüklerimizi veya dönüştürmediklerimizi bir düşünelim. Bugün hangimiz, anne-babamızın bize uyguladığı eğitim usullerini aldığımız şekliyle çocuklarımıza da uygulamaya devam ediyor? Onlar gibi mi eğitiyoruz yoksa birer eğitici olarak kendimiz mi olduk? Sanki tüm bunları yaşamamış gibi yetişkinler olarak bir takım ortak değerlere sahip olduğumuzu sanmaya devam eder ve çocuklarımızın da bu değerlere sahip bireyler olarak yetişmesini arzularız. Anne ve babalarımızdan alıp evlatlarımıza aktardığımız bu döngüyü iyice analiz ettiğimizde aslında ulaşacağımız sonuç, çocuklarımızın da bu süreçler sonunda kendileri olacağı ve çocuklarını kendilerine özgü yöntemlerle eğitmeye devam edeceğidir. O zaman karşımıza bu aşamada kritik bir soru çıkar. Çocuklarımızı kimin için eğiteceğiz? Bu soruya verilecek cevap şayet geleneksel döngüden hareket edersek, onların da "kendileri" olacakları dönemde ihtiyaç duyacakları becerileri kazandırmak hedefinden hareket ederek "yarın için" ve "kendileri için" olacaktır.

Aslında kendi deneyimlerimizden hareket ederek açtığım bu tartışma eğitim bilminde "hedef belirleme" başlığı altında yapılır. Eğitimin hedefleri belirlenirken bir takım süzgeçlerden söz edilir. Bu süzgeçlerin başta geleni ve eğitim programları üzerinde en fazla etkisini göstereni konu alanı veya disiplindir. Konu dinin eğiti-

mi için hedef belirlemek ise, disiplin olarak teoloji (ilahiyat) etkili bir faktör olarak devreye girer. Bunu yine etkili bir faktör olarak devlet izler. Aslında eğitimi bir vatandaşlık oluşturma projesinin önemli bir aracı olarak gören devlet de bu sürecin önemli bir aktörüdür. Devlet, kendi politik ideallerine inanmış ve uyumlu bir vatandaş profili oluşturma amacıyla eğitimi ve okulları kullanmak ister. Hedef belirleme sürecinin bir diğer aktörü çocuklarını okullara gönderen velilerdir ve onlarda da benzer bir itaat beklentisi vardır. Tarihi süreçte insan varlığını ve insanın içinde bulunduğu âlemi sorgulayan eğitim felsefeleri de amaçlar üzerinde etkilidir. İçinde yaşamakta olduğumuz şu dönemlerde, okul ve eğitim sistemi içinde bulunan çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının da süzgeçler içine dâhil edilmesi gerektiği ısrarla vurgulanmaktadır. Amaçlar üzerinde etkili olan faktörlerden devlet, veli ve disiplin (özel alan, konu alanı) itaat beklentisi içindeyken bireyin ilgi ve ihtiyaçları özgürlüğü önceler. Bu anlamda öğretim programlarının amaçlarında sürekli bir itaat ve özgürlük arasında denge arayışı söz konusudur.

Benzer bir durum dinin eğitimi üzerinde konuştuğumuz zaman karşımıza çıkar. Dinin okul programlarında yer alması sürecinde oluşan genel anlama biçiminin oluşumunda sözünü ettiğimiz bu tarihçenin etkisi büyüktür. Din, kurumsal yapılar açısından devletin meşruiyetini sağladığı ve ideal vatandaş tipolojisine hizmet ettiği ölçüde değerlidir ve okul programlarında da olmayı hak etmektedir. Din eğitiminin tarihini yapanlar, İslam eğitiminin amaçları ve muhtevası üzerine tartışmalar yapabileceğimiz kadar zengin bir söylem önümüze koyamamaktadır. Önümüze getirilenlere bakarak konuşacak olursak temel din eğitiminin çerçevesinin oldukça dar ve statik bir alanda oluştuğunu gözlemleriz. Bu statik yapı da yüzyıllardır uygulanagelen geleneksel din eğitiminin muhtevasını belirler. Bu fotoğraf, adeta dinle ilişkisi açısından binyılı aşkın bir süredir ilgi ve ihtiyaçları değişmeyen muhatapların varlığını koyar önümüze. Dindar bireyler yetiştirmek olarak özetlenecek genel amaç, açılmaya çalışıldığında Allah adına ve devlet adına konuşan bürokratik bir yapıyı karşımıza çıkarır. Bu konuşmalarda birey adına söz sahibi olan hiç kimse yoktur. Teorik olarak dini, Allah ile insan arasında gerçekleşen bir ilişki üzerinden tanımlamaya çalıştığımız halde, Allah adına konuşan ve çoğunlukla devletle de ilişkisi içinde bulunan kurumsal bir yapının önümüze koyduğu statik birikimle uğraşır dururuz.

Bu kurumsal yapı, yetişkinlere seslenen ilahi kelamı kullanarak, yetişkinlerden en altta yer alan çocuklara kadar itaati hedefleyen bir muhteva örer. Çocuklardaki yetişkinlerle özdeşleşme özelliğini adeta bir araç olarak kullanarak “taklit” üzerinden biçimlendirme gerçekleştirmeye çalışır. Çocukluk dönemi özellikleri üzerine hem ülkemizde hem de batıda yapılan çalışmalar önemli ölçüde özdeşleşme kavramının yetişkinlerin kendi istedikleri prototipleri üretebilmek için nasıl kullanılması gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Hâlbuki burada asıl soru bireyin kendisi olacağı dönemde hangi becerilere sahip olması gerektiği noktasında karşımıza çıkmaktadır.

Taklidi ve itaati önceleyen bir hedef belirleme, gelecekte nesilleri her zaman otoriteye itaat edebilecek, popüler olanları da taklit edebilecek bir donanıma doğru yönlendirdiği göz ardı edilmektedir. Din eğitiminin genel problemi olarak karşımıza çıkan bu sorular, aslında kadim bir tartışmayı yaşanan somut olaylar aracılığı ile yeniden gündemimize sokmaktadır. Din eğitiminin amaçlarını, kim, kim için, nereden hareket ederek belirleyecektir? Yukardaki sorular bize, hiç birimizin kendimizi soyutlayamayacağımız egemen kültürün parçaları olduğumuzu ve bu kimliklerimizle işe başladığımızda baş etmek zorunda olduğumuz sorunlarla karşılaşacağımızı haber vermektedir. Müzakere ettiğim konular, tebliğcinin metnine atıflar yapmamakla birlikte bu metinden hareketle bugünkü gündemimize taşınmaktadır.

Kurumsal / Toplumsal Olanın Değerlerinden “Birey”in Değerlerine Doğru Değişim

İslam medeniyet tarihinde karşımıza çıkan din eğitimi geleneği, temel eğitim açısından değerlendirildiğinde Müslüman bir toplum içine doğmuş olan bireyin Müslümanca yaşaması için ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve tutumların aktarılmasına dayalı bir anlayışı ifade eder. Birey, zaten İslam cemaatinin üyesidir. Dinlerle ilgili bir tercih yapma hakkı söz konusu değildir. Doğarken kulağına okunan ezan ve isim koyma töreni ile İslam toplumunun bir üyesi haline gelir. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak olanlar, toplumun sahip olduğu değerler çerçevesinde bireyi biçimlendirmekten ibarettir. Bu biçimlendirme üretim ve düşünme merkezli değil otorite merkezlidir. Anne ve babaya itaat, büyüklere itaat, eğiticiye itaat, yönetenlere itaat... Otoritelere itaat etmeyi öğrenen birey açısından toplumun sahip olduğu değerlerin tek bir anlamı vardır: sorgulanmaksızın alınıp kabul edilmesi ve uyulması gereken ahlaki kurallar çerçevesi. Ahlak da toplumun büyük yasanın bir parçasıdır ve birey ahlaki davranış sergiledikçe büyük yasanın itaatkar bir uygulayıcısına dönüşür. Burada din, birey ve Allah arasındaki bir ilişki olmaktan ziyade birey ve toplum arasındaki anlaşmanın ürünü göstergelerle karşımıza çıkar (toplu ibadetlerde birlikte olma). Bu tip dindarlık psikologlar tarafından dış destekli dindarlık olarak adlandırılır. Dış destekli dindarlığı, tarihi süzgeçten gelerek yönetsel güçlerle de eklemlenerek gelişen “kurumsal din”in dindarlığı olarak anlıyorum. İç destekli dindarlığı ise bireyin sahip olduğu yeteneklerle Yaratıcı ile bağlantıya geçerek oluşturduğu “bireysel din”in dindarlığı olarak değerlendiriyorum. Her ne kadar aynen ahlaki gelişim kuramlarında olduğu gibi bu tür bir dindarlıktan iç destekli dindarlığa geçiş yapabilen bireyler bulunsun da toplum, beklediği dindarlık türünü destekleyen teşvikini artırdıkça toplum üyelerinin önemli bir bölümü dış destekli dindarlıkta kalmaktadır. Kurumsal dinin dindarlığı, otorite/külliyat (muhteva) ve öğretici merkezli eğitim uygulamaları ile karşımıza çıkmaktadır.

Bireyi aslında tüm süzgeçler içinde öne çıkaran en önemli gelişmelerden birisi devleti merkeze alan bir toplumsal örgütlenme biçiminden bireyin özgürlüğünü merkeze alan yeni bir toplumsal örgütlenme biçimine geçiştir. Literatürde bu gelişme

kapalı toplumlardan açık topluma geçiş olarak ifade edilir. Din eğitimi açısından baktığımız zaman özgürlükçü bir teolojiden hareket eden ve özgürlükçü bir pedagojiyi temel alan bir anlama biçimi, bireyin topluma vereceklerinin çoğalabilmesi için kişiliğinin zenginleştirilmesini hedefler. Adil, merhametli, doğru, dürüst, temiz, müşfik, sevmesini bilen, çalışkan, özgür ve sorumluluk sahibi bireylerin içinde yaşadıkları topluma daha fazla katkı sağlayacakları varsayımından hareket edilir. Bu becerileri kazanarak kendisi olabilmiş bireylerdeki adanmışlık ile itaate dayalı bir adanmışlık arasında ciddi nitelik farkı bulunacaktır.

Eğitim tarihi açısından geçmişimizin sorgulamasını çok ciddi biçimde yaptığımız söylenemez. Özellikle din eğitimi alanında yeni eğitim kurumlarında uzunca bir süre ilmi haller tarafından sınırlanan bir din eğitimi çerçevesinin sunumuna devam edilmesine rağmen batıdan transfer edilen yeni dersler, sorgulamayı eğitim süreçlerine taşımıştır. Sorgulamaya yer vermeyen ve sorgulamalara kapalı din eğitiminin ürünleri ile yeni derslerle yetişen ürünler arasında çatışmalar başlamıştır. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yılları bu iki farklı paradigmanın çatışmasına ilişkin örneklerle doludur. İki farklı öğretim paradigmasının çatışması ilerleyen yıllarda din eğitimcilerini din-bilim, din-laiklik uzlaştırması gibi konularla uzunca bir süre uğraştırmıştır. Bazı yapısal değişimlere rağmen din eğitimi Türkiye'de iki binli yıllara kadar gerek toplumsal gerekse bilimsel gelişim ve değişimleri yeterince izleyememiştir.

Günümüzde her aşamadaki din eğitimi programlarında hedef belirlemede öğreneni öncelememizi gerektirecek gelişmeleri üç boyutlu bir analizle ortaya koymak gerekmektedir. Bunlardan birincisi din anlayışındaki değişim ve dönüşüm, ikincisi eğitsel boyuttaki gelişmeler ve üçüncüsü ise din eğitimindeki kuram ve anlayışlardaki dönüşümdür.

a. Din Anlayışındaki Değişim ve Dönüşüm (Teolojik Dönüşme): Bu değişim alanlarından ilki olarak önemlidir. Çünkü konu alanı veya bir disiplin olarak ilahiyat, eğitim hedeflerini belirlemedeki en önemli süzgeçlerden birisidir. Her aşamada gerçekleştirilen din öğretimi faaliyetlerinde ilahiyattan gelen öğretiler öğretime müsait hale getirilmektedir. Buradaki temel problem, kurumsal bir özellik arz eden dini besleyen ilahiyatla bireyi merkeze alan ve bireyin özgürlüğünü besleyen ilahiyat arasındaki farklılaşmadır. Geleneksel çizgide gelişen ve değişimi izleyemeyen ilahiyat, ülkemizde din eğitiminin gelişimini yeterince sağlayamamasına neden olmaktadır.

Kendi toplumsal yapımız açısından baktığımızda güçlü bir kurumsal dini yapı ve bu yapı etrafında kök salan bir din adamı sınıfı söz konusudur. Türkiye ilahiyat eğitiminin tarihi, aynı zamanda bir gelgitler tarihidir. Medrese ve ulema kavramı etrafında eğitsel bir kurumsallaşma söz konusudur ve bu kurumsallaşma devletin ihtiyaç duyduğu hukukçuları yetiştiren bir yapı olarak karşımıza çıkar. Medrese

programları açısından Osmanlı, farklı alanlardaki ihtisaslaşmaların eriyerek giderek fıkıh üzerine odaklandığı tek tip bir modele evrildiği dönemdir. Bu model, kavramsallaştırmalarda farklılaşarak ama yapısal anlamda aynıyla Cumhuriyete geçer. Medrese, Şeyhülislamlik ve Ulema kavramları yerini Cumhuriyet döneminde ilahiyat, Diyanet, Müftü, ilahiyatçı gibi kavramlara bırakır. Bu yapının derinliğine analizini yapmak tebliğin sınırlarını aşar, ancak bir şeye dikkat çekmek gerekir ki söz konusu yapı, devlete eklenmiş bir dini kurum karşımıza çıkarmaktadır ki bu eklenme kendiliğinden otoriter bir dini anlayışın da besleyicisi olma niteliğini kendiliğinden getirmektedir.

Bununla birlikte yine de sivil alandaki genişlemelerden beslenen ve ilahiyat alanında üretilen bilginin de yardımıyla Cumhuriyet döneminde bireyi önceleyen, özgürlüğünü önemseyen teolojik anlayışların da ortaya çıktığını gözlemlemek mümkündür. Özgünlüğünü tartışmayı bir tarafa bırakacak olursak, bireyin doğru- dan Kur'an'la bağlantı kurarak kendi dindarlığını geliştirmesini hedefleyen bir teoloji, kuramsal anlamda konuşulmaya başlanmış, belirli zaman dilimlerinde de Milli Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın eğitsel program geliştirme faaliyetlerinde etkisini göstermiştir. İçerik noktasında istenen düzeye gelinmemiş olsa da Milli Eğitim ve Diyanet'in geliştirdiği çeşitli düzeylerdeki eğitim programlarının genel ve özel hedeflerinde bireyi önceleyen bir yaklaşımın teorik olarak merkeze alındığını gösteren ifadeler bulunmaktadır. Buradaki temel sorun, hedeflere yönelik içeriğin işe koşulamamış olmasıdır.

b. Eğitsel Dönüşüm: İkincisi eğitim alanındaki gelişmelerdir. Eğitimin kurumsallaşması ve bir devlet ve toplum aygıtı olarak okulların ortaya çıkması ile birlikte temel anlayış, öğrencilerin biçimlendirilebilir varlıklar olarak alınması yönündedir. Bu anlayışa göre çocuklar, boş bir levha olan zihinlerine istenilen her şey yazılabilir, yaş bir ağaç dalı olduklarından istenilen şekil verilebilir, hamur gibi eğilip bükülebilir varlıklar oldukları için her kalıba alınabilirlerdi. Pozitivist anlama- nın etkisiyle bu şekillendirmenin uygun uyarıcılarla otomatik olarak gerçekleşebileceği zannedilmeye başlandı. Köpeklerde yapılan laboratuvar deneylerinden alınan sonuçlarla insanlar biçimlendirilmeye çalışılıyordu. Bazı cemaat ve derneklerin cemaatle namaza katılan çocuklara bisiklet veya taşınabilir bilgisayarlar hediye ederek cemaate katılımlarını sağlayabileceği ve bu katılımın sürdürülebilir olduğunu sanmalarının arkasında Pavlov'un deneylerinden elde ettiği sonuçlar yatmaktadır.

İnsanı ve toplumu mekanik yapılar gibi algılayan on dokuzuncu yüzyıl pozitivist yaklaşımlar günümüzde artık sorgulanır olmaya başlandı. Bilim dünyasında katı pozitivist paradigmlar eklektik yapılara doğru dönüşmeye başladığı gibi eğitim alanında artık davranışçı Bloom taksonomisinde de bireyi merkeze alan bir takım dönüşümler yaşanmaktadır. Kuşkusuz bu dönüşümde insanı ve toplumu biçimlendirme yerine anlamayı merkeze alan "yorumcu" paradigmanın çok ciddi etkisi bulunmaktadır. Kuantum öğrenme, çoklu zekâ, eleştirel düşünme, yaratıcı düşün-

me gibi eğitim alanında önce öğrenme kavramından başlayıp tüm süreçlere yan-
sıması olan yeni yaklaşımlar son yıllarda yapılandırmacı öğrenme ve eğitim yakla-
şımları ile daha sistematik bir şekilde programlarda görünür olmaya başladı.

c. Din Eğitimi İçin Anlayış İnşa Etme: Üçüncüsü ise, din öğretimindeki yeni anlayış-
lar ve uygulamalardır. Dünyanın hızla gelişen iletişim teknolojisi nedeniyle giderek
küçülmesi sonucunda farklı inanç ve kültürdeki bireylerin çok yakınlaşması ve on-
ları aynı hızla bir etkileşime sokması din öğretiminde geleneksel olarak sürdürülen
mezhep merkezli anlayışla birlikte, mezhepler üstü, fenomenolojik, kültürlerarası,
mezhepler arası, çok kültürlü vb. yeni modellerin ortaya çıkmasını beraberinde
getirmiştir. Bu modeller, her ne kadar başlangıçta fiziksel farklılaşmaların ortaya
çıktığı, göçle çok kültürlü yapılara dönüşen Amerika ve Avrupa gibi kıtalarda ko-
nuşulmaya başlanmışsa da günümüz dünyası artık tek kültürlülükten söz edilemez
hale gelmiştir.

Çokkültürlü anlama biçimi sadece dinsel veya etnik farklılaşmalara odaklanmaz.
Kültürel, cinsel, mezhepsel, dünya görüşleri vb. tüm tanınma talebi içeren farklılık-
ların biraradalığından söz eder. Dolayısıyla daha önce egemen ve altındakiler ola-
rak anlaşılan dünyada farklılıkların seslerinin eşit şekilde dikkate alınması söz ko-
nusudur. Bu olguya karşı din eğitimi yaklaşımı olarak çok kültürlülük, bireyin içinde
yaşadığı dünyanın tüm boyutları ile anlaşılmasını sağlamak temel amacı üzerinden
hareket eder. Bu temel amaç, dünyaya dini açıdan verilen tepkilerin anlaşılmasını
sağlamak, çağdaş kültürün oluşmasında ve tarihin biçimlenmesinde dinin gücünü
yorumlamak, diğer derslerin konuları arasında olmakla birlikte dinin de bir cev-
abının bulunduğu konularda dinin bakış açılarını gösterebilmek ve hayatın temel
ahlaki ve varoluşsal sorularına cevap veren farklı din ve anlayışların bakış açılarını
gösterebilmek alt amaçlarını ortaya çıkarır.

Türkiye’de de din öğretiminde benimsenmesi gereken modelin ne olması gerek-
tiği 1980’lerden itibaren artarak tartışılmaya başlanılmıştır. Uzun yıllar okullarda
örgün eğitim çerçevesinde din eğitimi verilip verilmemesinin meşruiyetini tartışan
Türkiye, hemen hemen her din şurasında bu öğretim alanının yöntem ve muhte-
vası üzerine konuşmuş ama bir yaklaşım geliştirme üzerine somut adımlar atama-
mıştır. Türk Milli Eğitim sistemi 2000 yılından başlayarak okullarda zorunlu dersler
arasında yer alan din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin üzerine oturacağı modeli
hızlı bir şekilde farklılıklara seslenebilecek nitelikte değişime tabi tutmuştur. Türki-
ye’de, ilk ve ortaöğretimdeki zorunlu din eğitimi derslerinin, mezhepler üstü ve
dinler arası açımlı bir modele dayandığı öğretim programlarında ifade edilmek-
tedir. Modelin oluşturulması sürecinde, felsefesi, dayandığı ilkeler vb. boyutlarda
sorgulanması gerekenler olmakla birlikte bir kavramsallaşmaya doğru gidildiği ve
yöntem arayışının bulunduğu da bir gerçekliktir.

Din Eğitiminde Hedef Belirlemede “Kim” Adına Hareket Etmemiz Gerekir?

Din öğretimi alanında her aşamada yer alan tüm derslerin planlanması, amaçların
belirlenmesi ile başlar. Her ne kadar eğitimde program geliştirmeyle ilgili litera-
türde zaman zaman amaçlar mı muhtevayı belirler, yoksa muhteva mı amaçları
belirler? Sorusuyla karşılaşıyorsak da son zamanlarda artık bu soru çok fazla gün-
demimize girmemektedir. Program geliştirme net bir şekilde hedef belirleyerek işe
başlar. Ama tabii ki öğretimi yapılacak olan alanın bize sunmuş olduğu muhteva da
bizim hedeflerimizi belirlerken kullanacağımız süzgeçlerden birisidir. Ama sadece
biri değildir. Özellikle İslam geleneğini merkeze alan eğitimciler, din eğitimi etkin-
likleri üzerindeki en önemli belirleyicinin temel İslami kaynaklar olduğunu ve diğer
eğitsel süreçlerin bu kaynaklardan bağımsız düzenlenemeyeceğini savunurlar. Bu
yaklaşım, din eğitiminin amaçlarının yalnızca geleneksel İslam eğitimi içeriğinden
hareketle belirlenmesi gerekliliğinde ısrar eder. Nitekim Cumhuriyet dönemi ilk ve
ortaöğretim din dersleri ve DKAB dersleri öğretim programları incelendiğinde İs-
lam ilmi hali kitaplarının içeriğinden hareket edilerek geliştirildiğini izlemek müm-
kündür. Benzer bir durum gerek Diyanet İşleri Başkanlığının gerekse özel kurumla-
rın okul öncesi eğitim programlarında belirgin bir şekilde gözlenmektedir.

Öğretim Programı, öğretime konu ettiğimiz temaların eğitimsel geçerliliğini sağlar.
Bu yüzden de örgün öğretim programları içinde zorunlu din öğretiminin haklılığını
savunuyorsak, din öğretiminin de program geliştirme süreçlerine uygun yapılan-
dırılmasını sağlamak haklılığımızı destekleyecektir. Kendi kültürel geçmişimizden
devraldığımız dini mirası din öğretiminin tek belirleyicisi haline getirmek, amaçla-
rın üzerinde tek otorite olarak kabul etmek, eğitimin hedefi olan bireyin gelişimine
ve özgürleşmesine katkısını ve farklı kültürlerle karşılaşmalardaki sorunlarla başa
çıkma gücünü sorgulanır hale getirecektir.

Eğitimde amaç kavramı üzerinde konuştuğumuzda, gerçekte niyetlerimizden söz
ediyoruzdur. “Eğitimin *amacı*, dindar bireyler yetiştirmektir” demekle “eğitim yap-
maktaki *niyetimiz* iyi dindar nesil yetiştirmektir” demek arasında bir fark yoktur.
Bununla beraber, amaçların, niyetlerle olduğu kadar değerlerle de sıkı sıkıya bağı
vardır. Bu değerler çoğunlukla geçmişimizden getirdiklerimizdir. Farkında değiliz-
dir çoğunlukla ama saygı göstermeyi öğrendiğimiz için saygı bir değere dönüşür
ve yetiştirdiklerimiz de bize karşı saygılı olmasını bekleriz. Benzer biçimde eğitim
amaçlarını belirleme sürecinde, eğitim olgusuna yüklediğimiz fonksiyonlara ilişkin
inançlarımız da büyük ölçüde etki eder. Farkında olmadan toplumsal bazı sorunla-
rımız üzerinde konuştuğumuz zaman yargılarımızı “eğitimsiz” kavramını kullanarak
gerçekleştiririz. Bu yargılama biçimi, bizim eğitimden çok şey beklediğimize dair
inancımızın sonucu ortaya çıkar.

Dolayısıyla eğitimini yapacağımız bir konu için amaç belirleme süreci, değer yar-
gılarımızdan bağımsız değildir. Bu değer yargılarının amaçlarımızın belirlenmesini
etkilediği gibi daha yukarıda eğitim tanımımızı, öğretim programının diğer bo-

yutlarındaki düzenlemeleri, her bir konu için takip edilecek ders akış çizelgesini ve öğretim sürecindeki uygulamalarımızı da etkilemektedir.

Bu yüzden eğitimin amaçları “Niçin?” (Niçin bu konuyu, bu kavramı ve beceriyi öğretiyorum?) sorusuna cevap vermede bize yardım etmeye yönelik olarak düzenlenmişlerdir. Bu amaçlar aynı zamanda “Nasıl?” (Bu konuyu, olguyu, kavramı ve beceriyi nasıl öğreteceğim?) sorusu için de bize yardım eder. Çünkü bir konunun hangi yaklaşıma dayalı olarak nasıl öğreteceğimiz sorusunun cevabı bizi öğretimle ilgili ulaşmayı umduğumuz hedeflere yönlendirmektedir. O zaman sağlam bir üst yapıya (konular, açılımları, çalışma planları ve içeriği) bağlı eğitim amaçlarının sağlam bir temellendirilmesi söz konusu olabilir. Eğitimin amaçları üzerinde düşünmeye zaman ayırdığımızda içerik önümüzde ikincil bir malzemeye dönüşmekte, bireyi ve kişisel gelişimini, özgürlüğünü daha fazla merkeze almakta ve bireyin üzerindeki tüm kurumsal ve sosyal baskıları en aza indirmiş olmaktadır. Bireyin farklılıklarla karşılaşması esnasında ortaya çıkan problemlerin çözümünde başa çıkabilmesi gerekli becerileri daha fazla merkeze almış oluyoruz.

Amaçlardan hareket etmek ve amaçlarda bireyi merkeze almak demek alanın geleneksel içeriğinden tamamen vazgeçmek demek değildir. Amaçlardan yola çıkan bir din eğitimi bireyi ve içinde bulunduğu eğitsel çevreyi merkeze alırken, bireyin içinde yaşadığı topluma girişini sağlayabilmek için de içerikle ilişki içindedir. Burada yeni din eğitimi anlayışlarını geleneksel din eğitiminden farklılaştıran temel karakteristik, merkezde yer alan içeriğin çevrede bulunan birey/öğrenenle yer değiştirmesidir. Yeni eğitim anlayışlarına dayalı din eğitiminde artık merkezde birey yer alırken içerik çevreye taşınır. Dolayısıyla içerik gelenekten geldiği standart çerçeveye değil, bireyin gelişimi, özgürlüğü ve karşılaşmaları açısından anlamlı olduğu ölçüde yararlı ve kullanılabilir niteliğe kavuşabilmektedir.

Sonuç Yerine

Din eğitimcileri genellikle çocukların kendi deneyimlerini din eğitiminin başlangıç noktası olarak kabul ederler. Geleneksel dinî semboller, bir şekilde bireylerin kendi dilinde ve o kültürün sembolleri vasıtasıyla ifade edilmektedir. Dinî kavramlar, ilahi nitelik taşımakla birlikte netice itibarıyla dini literatürden çıkarak insanın anlam dünyasına girmesinden itibaren kavramla karşı karşıya kaldığı andan başlayarak, kendisinin ve birlikte hayatı anlamlandırdığı toplumun yaşam tecrübesi üzerinde yeniden inşa edilmektedir. Bu şekilde düşünülürse dini kavramlar bir anlamda insan düşüncesinin etkisi altında şekil almaktadır.

Bu düşünme sürecine yetişmekte olan bireyleri de dâhil etmek, din eğitiminin önemli bir sorumluluğudur. Böylece bireyleri, içinde yaşayacakları dini anlayışın kurulmasına katkıda bulunmaya çağırmış oluruz. Bu şekilde içine girdikleri dini,

kendileri anlamlandırmak suretiyle hayatın içinde görünür hale getirebileceklerdir. Böyle bir inşa süreci, yorumlama becerisi gerektirir, yorumlama becerisi için ise karşılaştırmalar yapabilmesine imkân veren bir içeriğe ihtiyaç vardır.

Karşımıza çıkan en önemli kaygı noktası belki de, bireylerin içinden geldikleri değerlerin, öteki ile karşılaşmasında kendi değerlerinin “yıpranma” veya “ortadan kalkma” tehdidi altında olmasıdır. Hayat içinde işlevsel olmayan değerleri aslında toplum kendiliğinden devre dışı bırakabilmektedir. Bireyle iletişim gerçekleştirme-yen bir “Allah inancı”, davranışlar üzerinde etkisi olmayan bir ibadet anlayışı, literal olarak var olmasına rağmen toplumsal hayatta izlerini gözlemleyemediğiniz adalet, merhamet, sorumluluk, sevgi, temizlik, kendimiz dışındakilerin hakkına riayet, paylaşma gibi değerler açısından olayı bir değerlendirelim. Bu değerlerin toplumsal yapıda görünür hale gelmemesinin arka planında, bireylere kendi değerlerini inşa etme fırsatı verememiş olmamız sebep olmuş olabilir mi? Bu inşa sadece bilişsel bir süreç olmayıp Allah’la dua, Kur’an ve ibadet yoluyla bağlantı kurma sürecidir.

Yaratıcıyla bağlantı kurularak bireyin kendi yorumlarıyla (bireysel/içten destekli dindarlık) oluşturulmamış ise dikte edilmiş, taklit edilmiş, itaat edilmiş standart ve statik bir dindarlıkta Allah’ın yerini kolaylıkla Allah adına konuşan başka unsurlar alabilmektedir. Kur’an’ın kıyamete kadar insanlığa ebedi ve evrensel mesajındaki Tevhit ilkesinin karşı karşıya olduğu en büyük tehdit de budur, yani şirk. Dinin geleneksel tanımlarını esas alarak, “ulûhiyet” ve “ubudiyet” kavramlarından hareket ederek ve bireyin Yaratıcısı ile ilişkisi üzerinden anlamaya çalıştığımızda tevhit ve şirk kavramları bugünün insanı için bir anlam çerçevesi çıkarmaktadır. Tersine, bireyin Yaratıcı yerine içine doğduğu toplumun inanç ve değerleriyle ilişkisinden hareket ederek dini anlamaya çalıştığımızda ise Kur’an’ın tevhit ve şirk gibi temel kavramları bugünün insanı için anlamsızlaşmakta veya içi boşaltılmaktadır.

Eğitim bilimi, bireyleri tüm konu alanlarında sormaya, aramaya ve bulmaya teşvik ederken din eğitiminin aynı yolda olmaması düşünülemez. Din eğitimi de eğitimin tüm alanlarında olduğu gibi bireyleri insan tecrübelerinin dinî yönünü keşfetmeye yönlendirmek durumundadır. İslam kaynaklı yüzyıllara uzanan büyük gelenek de keşif süreci içinde öğrencinin laboratuvarıdır. Din eğitimi, işte bu gelenekten hareket ederek yetişmekte olan nesillere onların ilgilerini ve içinde yaşayacakları dönemde ihtiyaç duyacakları becerileri merkeze alan bir çerçeve sunmak zorundadır. Çocuklar bu çerçeve içinde öncelikli olarak bir önceki neslin içinden geldiği hayatın İslami bir yorumuna dayalı açıklamaları görecekle ve savunabilecekler. Ancak daha sonraları bu çerçeveyi görmek ve savunmakla birlikte, bu yorumların öncekilerin yaşadıkları hayatın içinde ortaya çıkan tecrübelerin bizi ulaştırdığı sonuçlar olarak ortaya çıktığını fark etme imkânını da bulabilmelidirler.

Burada söylediklerimin bizi, düşünce yapımızın temelinde duran temel bir varsayımı yeniden düşünmeye sevk etmesini bekliyorum. Yetişmekte olan/yetiştirmekte olduğumuz bireylerin yaşamları boyunca kendilerine rehberlik edecek bir inanca sahip olması hem gerekli ve hem de İslam kökenli geleneğimizin arzu ettiği bir du-

rumdur. Burada iki ayrı görüş ortaya çıkabilir. Birincisi, eğer “iman” kavramını “hayatın bizzat kendisi” veya “bir hayat felsefesi” anlamıyla kullanırsak, çocuğa bir tek dinî durumdan ziyade mümkün olabilir en geniş düşünceler zincirine rastlamasını sağlamak ve ona keşfetme imkânları sunmak amacıyla din eğitime de bir fırsat vermeyi ihtiyaç olarak görürüz. Eğer “iman” kelimesi daha spesifik bir anlamda sadece İslam geleneğinden gelen anlama biçimlerinden gelen tek bir inançla eşitlenirse, o zaman biz çocuğu sade tek bir dünya görüşüyle karşı karşıya bırakıp o imanın gerekliliklerine hapsediyoruz demektir. Böyle bir yönlendirme çocuğu merkeze alan eğitim anlayışlarının hiç biri açısından istenen bir durum ortaya çıkarmaz. Öte yandan eğitim, davranışlar üzerinde gözlemlenebilen, çocuğun toplam gelişimiyle ilgili bir kavram olmasına rağmen, inançlar noktasında herhangi bir inançtan yana tavır koyması, o inanca sahip olmasının üstünlüklerine vurgu yapması bireysel gelişimin önüne engeller koyması olarak da değerlendirilebilir. Böyle bir tavır bireyin gelişimini olumsuz etkileyebileceği gibi geleneğin de sağlıklı bir şekilde gelişimine engel teşkil edecektir. Çünkü geleneğin sorun çözücü olarak toplumlara katkı sağlayabilmesi, içinde yaşayanlarca geliştirilebilmesine ve dinamik bir yapıya sahip olabilmesine bağlıdır. Din eğitiminin görevi, sadece çocuğun hayatı anlamlandırmanın bir biçimi olarak “dini anlayış” hakkında kendi yolunu bulmasına ve böylece onun farklı açılardan da hayata bakabilmesine yardım etmek değil, aynı zamanda birey eğer dinî bir pozisyon takınacaksa gelenekten yararlanabilmesini sağlayacak bir zemin hazırlamaktır.

Dini, eğitim biliminin bir çalışma ve uygulama alanı olarak ele aldığımızda “üzerinde düşünülecek ve farkındalık sağlayacak” bir çerçeveden söz etmemiz gerekir. Bu çerçeveden hareket ettiğimizde ise din eğitiminin hedeflerinin aşağıdaki maddeler üzerinden tartışılması ve geliştirilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

1. Din eğitiminin amacı, bireysel tecrübeleri açıklayan bir yöntem olarak bizzat dinin doğası üzerinde bir anlayış geliştirmektir. Bu amaç ifadesinin temelinde geleneksel din tanımlarının merkezinde yer alan “ulûhiyet” ve “ubudiyet” bütünlüğü yer almaktadır. Din, Allah açısından ilahlılığının bilinmesi ve fark edilmesi, ubudiyet ise birey açısından Yaratıcı ile yapmış olduğu sözleşmenin gereği olan sorumluluklarını yerine getirmesidir. Bu anlamda din, bireyle Yaratıcı arasında gerçekleşen bir ilişki ve iletişim üzerinde inşa edilir. Bu inşayı sağlayacak olan insandır. Bu inşada ona destek olacak olan da dua, Kur’an ve ibadettir.

2. Din eğitiminin bir diğer amacı da, bireylerin din hakkında düşüncelerini sağlayacak ve anlayış geliştirecek bir temel oluşturmaktır. Çünkü çocukların dünyayı anlamlandırmaya başladıkları ilk anlardan itibaren farkında olabildikleri adalet, sevgi, sorumluluk, yardımlaşma, paylaşma, doğruluk gibi değerler dinle ilgili genel anlayışın inşasında önemlidir. Çünkü çocukların inşa ettikleri bireysel dini yaşantı, Yaratıcıları ile ilişki üzerinde gelişirken farkında oldukları değerlerin yaşantılarına katılımı da bu ilişkiyi görünür hale getirecek ve din de onlar için hayatın yorumlanmasında destek kaynağı haline dönüşecektir. Matematik ve tarih öğretimi, öğren-

cilerin matematiksel ve tarihsel olarak düşünmesine yardım ettiği gibi din öğretimi de öğrencilere dini düşünme becerilerine yardımcı olmak durumundadır. Benzer biçimde nasıl matematik ve tarih öğretimi, gerçek hayatı yorumlamaya destek olmadığı zaman bir bilgi yığını olmaktan öteye geçmiyorsa çocukların yaşadıkları hayatı yorumlamada destek olamayan bir din eğitimi de bilgi yığını olarak sürekli eleştiri oklarının hedefi olacaktır.

Bu bilgi ve becerilerin oluşturulabilmesi ise her aşamadaki din eğitimi programlarının dünyaya dini açıdan verilen tepkilerin anlaşılmasını sağlaması (Allah, yaratılış, insan, sorumluluk, ahiret), çağdaş kültürün ve tarihin oluşumunda dinin gücünü yorumlatabilmesi (vahiy, peygamber, Hz. Muhammet, sahabe, âlim), diğer derslerin konu alanı içinde yer almakla birlikte dinin de cevaplarının olabileceği konularda dinlerin bakış açılarını ortaya koyabilmesi (cinsellik, ekonomi, siyaset, spor, sanat vb.), hayatın temel ahlak ve varoluşsal sorularına cevap veren dinlerin keşfedilebilmesine bağlıdır (etik ve felsefe). Okulun temel görevlerini yerine getirmek amacıyla program içinde yer alan tüm disiplinlerle bu öğretim alanının ilişkisi, dinin de öğrenci gelişimine yardım eden bir unsur olarak bireyin dünyasına adım atmasını sağlayabilecektir.

TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI ANALİZİ: TEMEL SORUNLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ*

Özlem GAYRET

Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Lisansüstü Öğr. (Yüksek Lisans)
TASAV Araştırmacısı

Özet

Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında belirli bir bilinç düzeyinin oluşması ve bu kavramların toplumların yaşamında yer edinmeye başlaması, çok da uzun bir geçmiş e sahip değildir. Gelişmiş ülkeler dâhil dünyanın pek çok bölgesinde kadınlar erkeklerle eşit haklara ve fırsatlara kavuşabilmekten mahrum bırakılmış ve hemen hemen her alanda ayrımcılığa maruz kalmıştır. Günümüzde kadınların toplum içindeki statülerinin yükseltilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi, devletlerin ve uluslararası toplumun öncelikli sorumluluğu haline gelmiştir.

Cinsiyet eşitliği çalışmalarındaki gelişmeler, beraberinde birçok yeni kavram getirmiştir. Biyolojik temelli olduğu kabul edilen “cinsiyet” (sex) ile toplumsal temelli olduğu kabul edilen “toplumsal cinsiyet” (gender) arasında genellikle bir karşıtlık olduğu varsayılmaktadır. “Cinsiyet” kavramı evrensel bir kavramdır. Biyolojik anlamda kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyet vardır. Bireylerin doğuştan getirdikleri genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleriyle iki cinsiyetten birine ait oldukları kabul edilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın hakları, cinsiyet eşitliği, toplum, yaşam

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Giriş

İnsan toplumları, her iki cinsiyete; bölünmüş, ayrılmış ve genellikle hiyerarşik olan farklı işlevler yükleyerek farklılaşma oluşturlar. Kültürel olarak dişiye, onu toplumsal bir kadına dönüştürecek “kadın” toplumsal cinsiyeti, erkeğe ise onu toplumsal bir erkeğe dönüştürecek “erkek” toplumsal cinsiyeti dayatılır.¹ Bu yüzden bireylere yüklenen sorumluluklar ve verilen haklar, daha açık bir ifadeyle bireylerin toplumda konumlandıkları yerler, toplumdan topluma ve tarihsel süreç içinde değişiklik gösterebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyal yönden yapılandırılmış tanımıdır. Bireyler toplumsal cinsiyet rollerini ve normlarını davranışlarıyla şekillendirirler ve toplumun beklentilerini karşılayarak yeniden üretirler. Toplumsal cinsiyet, aynı zamanda, cinsiyetler arasındaki ilişkinin de sosyal yönden yapılandırılmış tanımıdır. Bu yapılandırma, hâkimiyet süren erkek ile ikincil konuma itilen kadının eşitsiz güç ilişkisini kapsar. Erkekler özgü görevler, roller, fonksiyonlar ve değerler, kadınlarla ilişkilendirilenlerden her zaman daha değerli ve önemlidir.²

Toplumsal cinsiyet eşitliği ise kadın ve erkek arasındaki farkları kabul etmek ve onların toplumda oynadıkları rollerin önemini eşit olarak değerlendirmek anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkisine yol açan yapıların nasıl değiştirileceğini ve kadın ve erkek değerleri ve öncelikleri için nasıl daha iyi bir denge kurulacağını tartışır.

Toplumsal cinsiyetin ana-akımlaştırılması veya “toplumsal cinsiyeti politikalara yerleştirme” kavramı (*gender mainstreaming*), politika süreçlerinin tüm evrelerinde ve tüm düzeylerinde, erkeklerle kadınlar arasındaki eşitlik prensibini dikkate alarak bunu tüm eylem alanlarında uygular. Bu şekilde, *gender mainstreaming*, strateji ve politika oluşturma sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. *Gender mainstreaming*, süreç yönelimli ve stratejik bir yaklaşımdır. Buna göre, sadece hangi politikaların uygulanacağı değil, özellikle bu politikaların nasıl uygulanacağı önemlidir. Bu nedenle, *gender mainstreaming*, toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki politika belirleyicileri stratejileri üzerinde derinlemesine düşünmeye teşvik etmektedir.³

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) yaklaşımı, merkezi yönetim veya yerel yönetimlerin bütçe süreçlerinin tüm aşamalarına ve düzeylerine toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının kazandırılmasına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım daha geniş bir çerçeve içinde ele alındığında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan, program ve politikalara yerleştirilmesi yaklaşımının bütçe sürecinde uygulanması olarak tanımlanmaktadır. TCDB yaklaşımının toplumsal cinsiyet körlüğü nitelemesi

1 Helena Hirata, Françoise Laborie, Helene Le Doare ve Daniele Senotier, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 82-83.

2 *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices* (Final report of activities of the Group of Specialists on Mainstreaming), Strasbourg, Council of Europe - Directorate General of Human Rights, 2004, s. 8.

3 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013

mevcut bütçelerin kadınların ve erkeklerin yaşam koşullarındaki eşitsizliklere, farklı rol ve sorumluluklarına, farklı ihtiyaç ve önceliklerine duysarsız kaldığını ileri sürmektedir.⁴

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Politika Türleri

Cinsler arası eşitsizliğin toplumsal değişim ve gelişim sonucu zaman içinde ortadan kalkacak bir kültürel değişim sorunu olarak ele alınması, çoğu zaman çözüm için bir sorumluluk üstlenmekten kaçınmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle; son 20-30 yılda dünyada gelişen yeni anlayış çerçevesinde cinsiyet eşitsizliği kültürel değişim sonucu çözülecek bir sorun değil, doğrudan kamu müdahalesi ile ve kamu sorumluluğu çerçevesinde ele alınacak bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır.⁵

Bu kapsamda öncelikle fırsat eşitliği politikalarının uygulanması hedeflenmektedir. Başta eğitim, istihdam, yetki ve karar alma mekanizmalarına katılım gibi alanlarda fırsat eşitliği ön planda olmalıdır. Ancak fırsat eşitliğinin yeterli olmadığı konularda özel destek, fırsat önceliği ve kota politikaları devreye sokulmalıdır. Örneğin; eşit siyasal katılım ve temsilin sağlanması için siyasal parti ve parlamento kotaları, eğitime katılımı arttırmak için burs, yurt, kurs fırsatlarında kızlara öncelik, vb. Hem fırsat eşitliği hem de fırsat önceliği politikalarını içeren ama bunların da ötesine geçen ve esas olarak eşitsizlik yaratan temel yapıları dönüştürmeyi amaçlayan strateji ise toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasıdır.

Bu, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek cinsiyet eşitsizliklerini önlemek için toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı bazı yöntem ve yaklaşımları bütün politika, program ve uygulamaların içine yerleştirmeyi amaçlayan politikaya verilen addır.⁶

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Türkiye’nin Dünyadaki Durumu

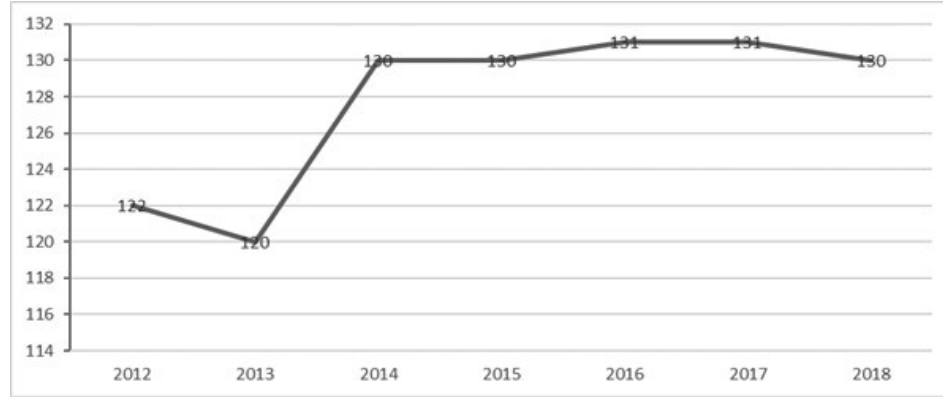
Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporları 2006 yılından bu yana Dünya Ekonomik Forumu tarafından her yıl yayımlanmaktadır. Küresel Cinsiyet Ayrımı Endeksi, *ekonomi, siyaset, eğitim ve sağlık* kriterlerinde ulusal cinsiyet ayrımlarını karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirerek ülkeleri sıralamaktadır. Bu sıralamalar sayesinde bölgeler, gelir grupları ve zaman bazlı karşılaştırmalar yapılabilmektedir. 2018 yılı Raporu’nda Türkiye’nin 149 ülke içerisinde 130. sırada yer alması dikkat çekicidir. Bu sonuçla Türkiye, Katar, Kuveyt, Nikaragua, Ruanda gibi ülkelerden sonra gelirken aralarında Fas, Suriye gibi ülkelerin bulunduğu sadece 19 ülkeyi geride bırakmayı başaramıştır. Aşağıdaki grafikte, 2012 yılından bu yana Türkiye’nin Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporlarındaki sıralamaları görülmektedir.

4 Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2014.

5 Serpil Sancar, Strateji Geliştirme Başkanları Aylık İstişare toplantısı, 22 Mayıs 2014 tarihli sunum.

6 Ibid.

Tablo 1- Türkiye'nin yıllara göre Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporlarındaki Sıralaması

Kaynak Dünya Ekonomik Formu, WEF

Türkiye'nin söz konusu alt-endekslerde en başarılı olduğu alanın sağlık ve yaşam süresi olduğu göze çarparken, özellikle iş hayatına katılım ve fırsat eşitliği alanında oldukça artırması gerektiği ortadadır. Siyasi güçlenme alt-endeksinde kadınların ve erkeklerin yerel düzeyde siyasete katılımına ilişkin oranların değerlendirmeye alınmaması Türkiye'nin sıralamadaki yeri açısından olumlu bir durumdur; çünkü Türkiye'de parlamento düzeyindeki kadın temsilci oranı yerel düzeydekine kıyasla daha yüksektir.

Eğitime, sağlığa, siyasete katılımı kadın-erkek eşitsizliği son 10 yılda iyileşme göstermesine rağmen, söz konusu ilk üç alanda kadınların katılımı 2017'ye göre geriledi.

Türkiye, 149 ülke arasında, "Kadınların ekonomik katılımı ve fırsat eşitliği" konusunda 131. sırada yer alırken, eğitimde 106. sağlıkta 67. ve politik katılımı 113. sırada görünüyor.

Bölgesel anlamda bakıldığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine ait olan Türkiye sıralamada 19 ülke arasında 7. sırada yer almaktadır. Gelir gruplarına göre yapılan sıralamada ise Üst-Orta gelir grubunda yer alan Türkiye 43 ülke içinde 42. sırada yer almaktadır.

Bu olumsuz tablonun yanında Türkiye, kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarında, teknik ve uzman işçilerde kadınların erkeklere oranında, parlamentoda kadın sayısının erkek sayısına oranında gelişme göstermiştir. Bahsi geçen kavramsal değerlendirmeler ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından dünyadaki genel durumu göz önüne alınarak belirlenen sorun alanları ve politika önerileri ilerleyen sayfalarda ele alınmaktadır.

1. Eğitim

1.1. Mevcut Durum

Eğitim, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede en önemli unsurlardan biridir. Zira eğitim, kız çocuklarının özel alanın dışına çıkıp kamusal alanda yer alabildikleri ilk adımdır. Kadınların istihdamdaki yerlerinin hatta aile içindeki statülerinin belirlenmesinde rolü vardır. 2018 yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre Türkiye, Eğitimsel Kazanım kategorisinde 149 ülke arasında 106. sırada yer almaktadır. Bu alt-endekte kadınların ve erkeklerin eğitime mevcut erişimleri arasındaki fark ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimdeki kadın sayısının erkek sayısına oranlanması ile elde edilmektedir. Uzun vadede bir ülkenin kadın ve erkekleri eşit olarak eğitebilmesinin göstergesi olarak ise kadınların okuma yazma oranları ile erkeklerin okuma yazma oranları arasındaki fark kullanılmaktadır. 18.08.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanun ile 1997/98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/13 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmesinin okullaşma oranlarına olumlu yansıdığı söylenebilir. TÜİK'in 2017-2018 öğretim yılı verilerine göre okullaşma oranları okul öncesinde kızlarda % 38,18, erkeklerde % 38,84; ilköğretimde kızlarda % 91,68, erkeklerde % 91,42; ortaokulda kızlarda % 94,69, erkeklerde % 94,26; ortaöğretimde (lise) kızlarda % 83,39, erkeklerde ise % 83,77; yükseköğretimde kızlarda % 47,36, erkeklerde % 43,99'dur.

Önceki yıllardaki okullaşma oranları ise aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2- Okullaşma Oranları

Öğretim yılı	İlköğretim		Ortaöğretim		Yükseköğretim	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2012/13	98,81	98,92	70,77	69,31	38,40	38,61
2013/14	99,53	99,61	77,22	76,05	38,90	40,93
2014/15	96,04	96,57	79,46	79,26	37,95	41,10
2015/16	94,54	95,22	79,36	80,24	39,21	42,62
2016/17	91,08	91,24	82,69	82,38	40,5	44,4
2017/18	91,42	91,68	83,77	83,39	43,99	47,36

Kaynak TÜİK, Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri

Türkiye'de yıllar içinde hem kadınların hem de erkeklerin okuryazar olma oranları düzenli olarak artış göstermektedir. Her yıl için kadınların okuryazar olma

oranı erkeklere göre daha düşük olsa da aradaki makasın gittikçe kapandığı gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2009-2018 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde 15 ve yukarı yaş grubunda okuryazar olmayan nüfus oranı yüzde 9,2'den yüzde 3,6'ya gerilemiştir. Son 10 yılda okuryazar olmayan kadınların oranı yüzde 14,7'den yüzde 6,1'e gerilemiştir.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim alanında dünyadaki konumu oldukça gerilerdedir. OECD'nin Eğitime Genel Bakış 2018 Raporu'na göre Türkiye 18-24 yaş aralığında olup istihdamda veya eğitimde olmayan genç insan nüfusundaki %31,1 oranı dikkat çekicidir. Bu oran OECD ülkeleri içindeki en yüksek orandır. Bu oranı kadınlar için %43,5, erkekler için %19,1'dir. Bu oranın kadınlarda erkeklerden iki kattan daha fazla olması dikkat çekicidir. Kadınlar için kaydedilen oran OECD'deki en yüksek orandır. Bu da kadınların daha çok ev ve aile işlerine yönelediklerini göstermektedir.⁷

1.2. Temel Sorunlar

Son yıllarda her düzeydeki okullaşma oranları kızlar ve erkekler için artsa da kızlar aleyhine var olan aradaki makas henüz tamamen yok olmuş değildir. Hemen hemen eğitimin her düzeyinde erkeklerin okullaşma oranları kızlardan daha fazladır.

Eğitim seviyesi yükseldikçe her iki cinsiyet için de okullaşma oranları düşmektedir. Özellikle ortaöğretimdeki oranların düşüklüğü başta kız çocukları olmak üzere çocukların hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çağda kızlar okuldan alınarak erkenden evlenmeye teşvik edilmektedir.

Kadın rollerine ilişkin geleneksel normlar ve değerler kızları okuldan uzaklaştırmaktadır. Birçok bölgede kızlar hala çok erken yaşlarda evliliğe zorlanmaktadır. Çocuklar hem erken yaşta evlendirildikleri için eğitimden uzaklaşmakta hem de eğitimden uzak kaldıkları için erken yaşta evlenmeye zorlanmaktadır.⁸

Ortaya çıkan başka bir engel de, gelir düzeyinin düşük olmasıdır. Gelir düzeyi düşük aileler çocuklarını okula göndermekte zorluklarla karşılaşmakta ve bu konuyla ilgili olarak bir karar verilmesi gerektiğinde, kız çocukları ev işlerine yardım etmesi (evde annelerine yardımcı olma, tarlada çalışma vb.) için eğitimden uzak tutulmakta ve eğitim konusundaki tercih erkek çocuktan yana kullanılmaktadır.

Kırsal kesimdeki yerleşim dağılımı da, özellikle ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu bölgelerde eğitim hizmetlerinin sağlanmasında sorunlara yol açmaktadır.⁹

Eğitim sistemi, kadınlar ve erkekler için kalıplaşmış rolleri sık sık yeniden üretmekte

⁷ OECD, <http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=TUR&treshold=10&topic=EO>

⁸ Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2010.

⁹ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013.

ve bu roller erkek ve kız çocuklarının mesleki ve eğitimsel tercihlerinde yansımaları bulmaktadır. Kızlar genellikle geleneksel kadın mesleklerine doğru ilerlemelerini sağlayan genel eğitim ve mesleki eğitim programlarına katılmaktadırlar. Üniversite düzeyinde, kız öğrenciler sosyal bölümleri daha sık tercih ederken erkek öğrenciler teknik bölümlere yönelmektedir.¹⁰

1.3. Politika Önerileri

Kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılması amacıyla düzenlenen kampanyalar bu oranların artmasına katkıda bulunmuş olsa da kız çocuklarının okullaşması kampanyalarla yürütülecek bir konu değildir; bu konu devlet politikası haline gelmeli ve tüm plan ve programlarda göz önüne alınmalıdır.

Kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılması amacıyla pozitif ayrımcılık anlayışı gereği geçici özel önlemler alınmalıdır. Kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmaya yönelik teşvik politikaları yaygınlaştırılmalıdır. Şartlı eğitim yardımı bu anlamda başarılı bir örnektir. Buna göre kız çocukların ailelerine çocuklarının eğitimlerine devam etmelerini desteklemek amacıyla yapılan yardım erkek çocuklara yapılan yardıma göre daha fazladır ve ödemeler annelere yapılmaktadır. Ayrıca kız çocuklarına yönelik burs ve kredi imkânları geliştirilmeli, ekonomik ve sosyal destek sağlanmalıdır.

Eğitimin her kademesinde fiziki kapasite artırılmalı ve iyileştirilmelidir. Ulaşım, barınma gibi unsurların okullaşmaya engel olmasının önüne geçilmelidir. Ancak okullaşma oranını artırmak adına okul binalarını, ulaşım araçlarını cinsiyetçi bir yaklaşımla ayırmak üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur; zira kısa vadede sorunu çözüyor gibi görünse de uzun vadede daha fazla soruna yol açacaktır.

Zorunlu eğitime çocuğunu göndermeyen aileler ve okulu terk etme riski taşıyan çocukların tespit edilmesi ve izlenmesi konusunda daha etkin çalışmalar yapılmalıdır.

Eğitimin tüm kademesindeki yönetici, müdür, öğretmen gibi kişiler toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi almalıdır. Kadın öğretmen sayısı yeterli olmakla birlikte özellikle rol model olarak tanıtılmaları için kadın idareci sayısı da artış göstermelidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütün eğitim materyallerine yerleştirilmesi, özellikle ders kitaplarından toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ifadelerin çıkarılması gereklidir. Geleneksel olarak kadın için uygun görülen rollerde/işlerde (annelik, öğretmenlik, hemşirelik) ya da önemsiz rollerde gösterilen kadınlar yerine başarılı kadın vurgusu yapılmalı; erkeğin güçlü, başarılı, zeki, aktif ve bağımsız, kadının ise uysal, düzenli, duygusal gibi özelliklerle tanımlanmasından kaçınılmalıdır. Kadının koruyucu, besleyici roller yerine ev dışında, karar mekanizmalarında, otorite konumunda sunulması; gerek içerikte gerekse verilen örneklerde kadın ve erkek karakterlerin birbirlerine eşit muamele eden bir şekilde resmedilmesi, cinsiyetçi ve

¹⁰ *Ibid.*

ayrımcı bir dilin kullanılmaması gibi unsurlar önemlidir.¹¹

Yetişkinler arasındaki kadın okur-yazarlığı oranının artması sağlanmalıdır. Bunun için önce okuryazar olmayan kadınlar tespit edilmeli, yaygın ve işlevsel kurs olanakları sunulmalıdır.

2. Sağlık

2.1. Mevcut Durum

2018 yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre Türkiye, Sağlık ve Yaşam Süresi kategorisinde 149 ülke arasında 67. sırada yer almaktadır. Sağlık, Rapora göre Türkiye'nin en başarılı olduğu alandır.

Bu alt-endeks kadınlar ve erkeklerin sağlığı arasındaki farklılıkları gözden geçirmektedir. Bunun için iki gösterge kullanılmaktadır: İlki doğumdaki cinsiyet oranıdır. Birçok ülkede erkek çocuk tercihi yüzünden “noksan kadın” durumu bulunmaktadır. Türkiye’de de erkek çocuk tercihi olmasına rağmen bu durum nüfusun cinsiyet oranını etkileyecek düzeyde değildir. İkinci olarak ise Dünya Sağlık Örgütü’nün verileri kullanılarak beklenen sağlıklı yaşam süresi açısından kadınlar ve erkekler arasındaki fark hesaplamaya alınmaktadır. Bu ölçüm kadınlar ve erkeklerin sağlıklı bir şekilde yaşaması beklenen yılların sayısı hakkında bir tahmin sunmaktadır. Bu anlamda şiddet, hastalık, kötü beslenme ve diğer ilgili durumlarla kaybedilen yıllar göz önüne alınmaktadır.

2018 yılı Eylül ayı TÜİK verilerine göre, Türkiye geneli için toplamda doğuştan beklenen yaşam süresi 78,3 yıldır. Bu oran cinsiyete göre erkeklerde 75,6 yıl ve kadınlarda 81 yıl olmuştur.

Belirli bir yaştaki kişinin günlük hayattaki faaliyetlerini sınırlandıracak bir sağlık sorunu olmadan yaşaması beklenen yıl sayısı olarak tanımlanan “sağlıklı yaşam süresi”, sıfır yaşında bulunan bir kişi için Türkiye’de toplamda 58,3 yıl, erkeklerde 59,9 yıl ve kadınlarda 56,8 yıldır. Buna göre, erkeklerin sağlıklı yaşam süresinin kadınlardan 3,1 yıl daha uzun olduğu görüldü. Kadınlara ilişkin önem arz eden sağlık konuları, özellikle üreme sağlığı ve aile planlamasıdır. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu verilerine göre toplam doğurganlık hızı (kadın başına çocuk sayısı) 2018 yılında 2.0’nin altına inerek 1.99 olmuştur. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verilerine göre; bölgesel farklılıklar, eğitim düzeyinin artması ve ilk doğumda anne yaşındaki düzenli yükseliş gibi unsurlar doğurganlık hızını etkileyen unsurlardır.

Türkiye’de kadınlar geçmiş yıllara göre daha geç evlenme eğilimindedir. TÜİK “Evlenme İstatistikleri” kaynağına göre 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de ortalama ilk evlenme yaşı kadınlarda 24,8 erkeklerde 27,8’dir. Yine ilk evlenme yaşı da bölgeye ve eğitim durumuna göre farklılıklar göstermektedir. İlk evlenme yaşının en yüksek olduğu il erkeklerde 30,8 ve kadınlarda 27,6 ile Tunceli’dir. İlk evlenme yaşının en

¹¹ Eğitim Sistemimizdeki Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri Konulu Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2011.

düşük olduğu il ise erkeklerde 25,9 ile Afyonkarahisar, kadınlarda 21,9 ile Ağrı’dır.

Erken evliliklerin en olumsuz sonuçlarından biri olan adölesan gebelikler Türkiye’de halen önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Resmi kayıtlara geçen sayılar adölesan doğurganlığın yıllar içinde azaldığını gösterse de kayıtlara geçmeyen kısmın çok daha büyük olduğu bilinmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre, “anne ölümü (maternal ölüm)”, bir kadının gebelik süresince, doğumda veya gebeliğin sonlanmasından sonraki 42 gün içerisinde, gebeliğin süresine ve yerine bakılmaksızın, arızı veya tesadüfi sebeplerden olmamak üzere, gebelik durumunun ya da gebelik sürecinin şiddetlendirdiği bir nedenden kaynaklanan ölümü olarak tanımlanmaktadır.

2016-2030 yılları arasında sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin bir parçası olarak bu hedef küresel olarak 100.000 canlı doğumda 70’den daha az olarak hedeflenmiştir.¹² Dünya Sağlık Örgütü’nün 2015 yılı verilerine göre Türkiye’de anne ölümleri 100.000 canlı doğumda 16 olarak belirtilirken, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (THSK) 2017 verilerine göre, anne ölüm oranı 100.000 canlı doğumda 14,6 olarak bildirilmiştir. 2005 yılında gerçekleştirilen Türkiye Ulusal Anne Ölümleri Çalışması anne ölüm oranının 100,000 canlı doğumda 28,5 olduğunu göstermiş, bu oran kırsal kesimde 40,4, kentsel kesimde ise 20,7 olmuştur. Kırsal kesimde gözlemlenen olumsuz koşullar, doğum öncesi bakım hizmetlerinin yetersiz olması, doğumun sağlıksız koşullarda gerçekleştirilmesi ve kadının ortalama olarak erken yaşlarda doğum yapması olarak sayılabilir. Doğum öncesi bakım alanların oranı bir ülkedeki sağlık düzeyini belirleyen önemli ölçütlerden biridir. Türkiye’de doğum öncesi bakım alanların oranı oldukça yüksektir ve yıllar içinde yükselmeye devam etmektedir. 2017 yılında doğum öncesi bakım alan kadınların oranı %99,7’dir.

Hastanede doğum ve sezaryen doğum oranları da artış eğilimindedir. Sağlık Bakanlığı 2017 verilerine göre ülkemizde tüm doğumların % 98’i bir sağlık kuruluşunda gerçekleşmekte ve bu doğumların %53,1’i sezaryen ile yapılmaktadır. Ancak hastanede doğum konusunda bölgesel farklılıklar hala devam etmektedir.

Tablo 3-Yıllara Göre Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Göstergeleri

	2002	2014	2015	2016	2017
Sağlık Kuruluşlarında Gerçekleşen Doğum Oranı, (%)	75	98	99	98	98
Antenatal Bakım Kapsamı (En Az Bir Ziyaret), (%)	70,0	96,9	98,0	98,5	99,7
Sezaryen Doğumların Tüm Doğumlar İçindeki Payı, (%)	21,0	51,1	53,1	53,1	53,1
Primer Sezaryenin Tüm Doğumlar İçindeki Payı, (%)	-	26,3	27,2	26,4	25,7

Kaynak Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü

¹² World Health Organization Maternal Mortality <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/>, Erişim tarihi:10.07.2019

Gebeliği önleyici modern yöntemlere ilişkin bilgi oldukça yaygındır. Gebeliği önleyici yöntem kullanımı son yıllarda yükselmiştir.

Türkiye’de doğumlarının aralarını açmak ya da doğurganlıklarını sonlandırmak isteyen halen evli kadınların %6’sı için aile planlamasında hizmet-talep açığı bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 5 yaş altı ölümlerin %73’ü ilk 1 yılda gerçekleşmektedir. Bir çocuğun 1 yaşını tamamlamadan ölme riski en yüksek Afrika’da (1000 canlı doğumdan 63’ü), en az Avrupa’dadır (1000 canlı doğumdan 10’u). Küresel ölçekte bebek ölüm oranları azalmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2018 yılı ölüm istatistiklerine göre bin canlı doğum başına düşen bebek ölüm sayısını ifade eden bebek ölüm hızı 2017 yılında binde 9,4 iken 2018 yılında binde 9,3 oldu. Diğer bir ifade ile 2018 yılında bin canlı doğum başına 9,3 bebek ölümü düşmüştür.

2.2. Temel Sorunlar

Her ne kadar Türkiye’de ilk evlenme yaşında bir artış görülse de 18 yaşından önce yapılan erken evlilikler Türkiye’nin en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Türkiye genelinde her dört evlilikten birinin, bazı bölgelerimizde ise her üç evlilikten birinin erken evlilik olduğu bilinmektedir.¹³ Medeni Kanuna göre evlenme yaşı 18’dir. Kanuna göre 16 yaşında hâkim kararıyla, 17 yaşındaysa anne baba rızasıyla evlilik yapılabilir. Evlenmede yasal alt yaş sınırı ülkelere göre incelendiğinde;ebeveyn izni olmadan evlenmede en düşük yasal alt sınır kadınlarda ve erkeklerde 12 yaş ile Venezüella’da, en yüksek yasal alt sınır ise kadınlarda 21 yaş ile Botsvana, Mısır, erkeklerde ise 22 yaş ile Çin’de görülmektedir.¹⁴

Devlet sadece resmi evliliklerin kaydını tuttuğundan Türkiye’de 18 yaş altı evliliklerde sadece 16 ve 17 yaşında yapılan evlilikler kayıtlarda yer almaktadır. Ama asıl sorun 16 yaş altında özellikle kız çocukları için 13-15 yaş aralığında meydana gelen evliliklerdir.

Erken evlilikler başta anne ve bebek ölümleri olmak üzere üreme sağlığıyla ilgili birçok sorunun en önemli sebeplerindendir. Çocukların çoğu aile planlaması hakkında da bilinçli olmadıklarından bakamayacakları sayıda çocuk sahibi olmaktadır.

Anne-bebek-çocuk ölüm oranlarının yeterince düşürülemediği olması, aile planlaması hizmetleri ile doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin yaygınlığı, son yıllarda yaşanan iyileşmelere rağmen istenilen düzeyde değildir.

13 Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2010.

14 İstatistiklerle Kadın 2013, TÜİK, Haber Bülteni, 5 Mart 2014.

Politika Önerileri

Kadınların sağlık hizmetlerine erişim koşulları ve verilen hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi için tüm önlemler alınmalıdır.

Sağlık kuruluşlarında kadınların yoğun olarak karşılaştıkları hastalıklara (menopoz sonrası kemik erimesi, üreme sistemi kanserleri gibi) özel teşhis ve tedavi birimleri yaygınlaştırılmalıdır.

Kadınların üreme sağlığı başta olmak üzere genel sağlık konularında bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Erken evliliklerin ve akraba evliliklerinin kadın ve çocuk sağlığına olumsuz etkileri hakkında toplum bilinçlendirilmelidir. 18 yaş altı tüm yaş gruplarındaki evlilikleri ortaya çıkarmak amacıyla veri tabanı oluşturulmalıdır.

Kadın sağlığına ilişkin araştırmalar, bilimsel çalışmalar ve bilgileri yaygınlaştırılmalıdır. Tüm sağlık istatistiklerinin cinsiyet temelli tutulması sağlanmalıdır.

3. YETKİ VE KARAR ALMA MEKANİZMALARI

3.1. Mevcut Durum

3.1.1. Parlamento

Demokrasilerde, yönetenlerin yönettikleri adına aldıkları kararların meşru olması için bu kararlardan etkilenenlerce seçilmiş olmaları ve kararlarının yönetilenlerin tercihlerini yüksek düzeyde yansıtmaları gerekmektedir. Toplumdaki bireylerin seçme ve seçilme hakkına sahip olması bu süreçteki önemli bir adım olmakla birlikte yeterli değildir. Temel prensip, siyasi karar organlarında toplumun dengeli bir şekilde temsil edilmesinin sağlanması olmalıdır. Bu çerçevede kadınların karar alma süreçlerine katılımı demokrasi adına kritik öneme sahiptir.

Parlamentolararası Birlik’in (*Interparliamentary Union-IPU*) 1 Ocak 2019 tarihi itibarıyla elde ettiği verilere göre dünya parlamentolarında kadınların temsil oranı ortalama olarak %24,3 kadardır. Tek meclisli sistemlerde veya parlamento alt kanadında bu oran yine %24.3 iken, parlamento üst kanadı veya senatolarda %24.1 şeklindedir.¹⁵

Bölgesel olarak incelendiğinde kadın temsili en yüksek olduğu bölgenin %42,5’lik bir oranla İskandinav ülkeleri olduğu göze çarpmaktadır. İskandinav ülkelerini dâhil ederek Avrupa ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi ülkelerin ortalamasına baktığımızda kadın temsili oranı % 28.6 olarak ortaya çıkarken, İskandinav ülkeleri hariç tutulduğunda aynı bölgenin oranı % 27.2’ye gerilemektedir. Kadın temsil oranı, Amerika’da % 30.6, Sahra altı Afrika’da % 23.9, Asya’da %19,9, Pasifik ülkelerinde %16,3 ve Arap ülkelerinde %19 şeklindedir.¹⁶

15 “Women in National Parliaments”, *Interparliamentary Union (IPU)*, <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2019

16 “Women in National Parliaments”, *Interparliamentary Union (IPU)*, <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, Erişim tarihi: 05.09.2019

Yine IPU'nun tek meclisli sistemleri veya parlamento alt kanadını esas alarak 189 ülke için yaptığı sıralamada Ruanda, Küba ve Bolivya sırasıyla %61,3, %53,2 ve %53,1 oranlarıyla ilk üç sırayı paylaşmaktadırlar. Türkiye, bu sıralamada 120. sıraya yerleşmiştir. Kuzey Avrupa ülkelerinin ilk sıralarda yer aldığı sıralamada genel olarak Arap ülkeleri son sıralarda yer almaktadır.¹⁷

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre ise Türkiye, Siyasi Güçlenme kategorisinde 149 ülke arasında 113. sırada yer almaktadır. Bu alt-endeks en yüksek siyasi karar alma mekanizmalarındaki kadınlar ve erkekler arasındaki farklılığı ölçmektedir. Bunu yaparken bakan düzeyindeki ve parlamento pozisyonlarındaki kadınların erkeklere oranı kullanılmaktadır. Ayrıca son 50 yıldaki başbakan veya devlet başkanı mevkilerinde geçirilen yıllar açısından kadınların erkeklere oranı hesaplanmaktadır.

Rapor'da kadınların ve erkeklerin yerel düzeyde siyasete katılımına ilişkin oranlar ise değerlendirmeye alınmamaktadır; çünkü küresel düzeyde bu verilere erişim kısıtlıdır. Türkiye'de yerel düzeyde kadınların siyasete katılımının yok denecek kadar az olduğu düşünüldüğünde bu faktörün de değerlendirmeye katılması halinde sıralamadaki yerimizin çok daha aşağılarda olacağı ortadadır.

Türkiye'de kadınlar, 1934 yılında seçme ve seçilme hakkına kavuşmuş olmalarına rağmen halen siyasal temsil oranı olarak dünya ve bölge ortalamasının çok gerisindedirler. Gerek ulusal düzeyde gerekse yerel düzeyde temsil açısından son yıllarda gelişmeler gözlemlense de hâlihazırda geline noktanın Türk kadını için oldukça yetersiz olduğu ortadadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk temsil edilmeye başladıkları yıl olan 1935'ten son genel seçimlerin gerçekleştirildiği 2018'e kadar kadınların temsili tablo 4'te ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. 1935 yılında 18 kadın milletvekiliyle gerçekleşen %4,5'lik oran 23. Döneme kadar hiçbir dönemde aşılamamıştır. Aksine kadın milletvekili oranı çok istikrarlı bir şekilde her dönem için çok düşük düzeyde seyretmiştir. Özellikle tek partili dönemden çok partili döneme geçildikten sonra zaten az olan kadın temsili iyice düşmüştür. Mecliste en az kadın milletvekili olduğu dönem, 3 kadın milletvekili ile Menderes Hükümeti dönemi ile 27 Mayıs 1960 askeri yönetimi arkasından gelen 1961-1965 dönemi olmuştur. Çok partili dönemin başlarında sanayileşme, pazar ekonomisi, demokratik rejim gibi konuların gündemi kaplaması ve kadınların kamusal alanda giderek artan sayıları gibi nedenlerle kadınların siyasal temsillerinin azlığı fazla dikkat çekmemiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru oluşturulan parti kadın kolları, kadınların siyasete olan ilgisini artırsa da, bu faaliyet alanı da ataerkil yapının dışına çıkamamış ve kadınları daima ikinci planda tutmuştur. 1980'li yıllarda feminist kadın milletvekiliyle gerçekleşen %4,5'lik oran 23. Döneme kadar hiçbir dönemde aşılamamıştır.

¹⁷ "Women in National Parliaments", *Interparliamentary Union (IPU)*, <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, Erişim tarihi: 05.09.2019

Tablo 4- Türkiye Büyük Millet Meclisinde Dönemler İtibariyle Kadın Milletvekili Oranları

Seçim Dönemi	Seçim Yılı	Toplam Milletvekili	Kadın Milletvekili	Kadın Temsil Oranı (%)
5. Dönem	1935	399	18	4,5
6. Dönem	1939	429	16	3,7
7. Dönem	1943	455	16	3,5
8. Dönem	1946	465	9	1,9
9. Dönem	1950	487	3	0,6
10. Dönem	1954	541	4	0,7
11. Dönem	1957	610	8	1,3
12. Dönem	1961	450	3	0,7
13. Dönem	1965	450	8	1,8
14. Dönem	1969	450	5	1,1
15. Dönem	1973	450	6	1,3
16. Dönem	1977	450	4	0,9
17. Dönem	1983	399	12	3,0
18. Dönem	1987	450	6	1,3
19. Dönem	1991	450	8	1,8
20. Dönem	1995	550	13	2,4
21. Dönem	1999	550	23	4,2
22. Dönem	2002	550	24	4,4
23. Dönem	2007	550	50	9,1
24. Dönem	2011	550	79	14,4
25. Dönem	2015	550	98	17,8
26. Dönem	2015	550	81	14,7
27. Dönem	2018	600	104	17,3

Kaynak <https://www.tbmm.gov.tr>

Aksine kadın milletvekili oranı çok istikrarlı bir şekilde her dönem için çok düşük düzeyde seyretmiştir. Özellikle tek partili dönemden çok partili döneme geçildikten sonra zaten az olan kadın temsili iyice düşmüştür. Mecliste en az kadın milletvekili olduğu dönem, 3 kadın milletvekili ile Menderes Hükümeti dönemi ile 27 Mayıs 1960 askeri yönetimi arkasından gelen 1961-1965 dönemi olmuştur. Çok partili dönemin başlarında sanayileşme, pazar ekonomisi, demokratik rejim gibi konuların gündemi kaplaması ve kadınların kamusal alanda giderek artan sayıları gibi nedenlerle kadınların siyasal temsillerinin azlığı fazla dikkat çekmemiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru oluşturulan parti kadın kolları, kadınların siyasete olan ilgisini artırsa da, bu faaliyet alanı da ataerkil yapının dışına çıkamamış ve kadınları daima ikinci planda tutmuştur. 1980'li yıllarda feminist hareketin kadın sorununu gündeme taşımasıyla kadınların siyasal yaşama katılımında değişiklikler gözlenmiştir.

2000'li yıllarda gelişim seyrinin artış yönünde ilerleme kaydettiği ve son yıllarda meclisteki kadın parlamenter oranının %10'un üzerinde olduğu görülmektedir.¹⁸ Şu anda mevcut durumda 600 milletvekilinin 104'ünü oluşturan kadınlar meclisin %17,3'üne tekabül etmektedir.

¹⁸ SHSR Journal, 2018 Vol:5 / Issue:30

Tablo 5'te 27.Dönem Milletvekillerinin cinsiyete göre dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 5- Türkiye Büyük Millet Meclisinde Cinsiyete göre Dağılım

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet ve Kalkınma Partisi	53	% 18,21	238	% 81,79	291
Cumhuriyet Halk Partisi	17	% 12,23	122	% 87,77	139
Halkların Demokratik Partisi	25	% 40,32	37	% 59,68	62
Milliyetçi Hareket Partisi	4	% 8,16	45	% 91,84	49
İyi Parti	3	% 7,69	36	% 92,31	39
Bağımsız Milletvekili	0	% 0	3	% 100	3
Türkiye İşçi Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Saadet Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Demokrat Parti	0	% 0	1	% 100	1
Büyük Birlik Partisi	0	% 0	1	% 100	1
Genel Toplam	102	% 17,32	487	% 82,68	589

Kaynak <https://www.tbmm.gov.tr>

3.1.2. Siyasi Partiler

Siyasi partilerin karar verme mekanizmalarına bakıldığında genel olarak kadınların temsili düşüktür. Ancak özellikle il ve ilçe başkanları arasında kadın temsili düşüklüğü dikkat çekicidir. Parti içi kurullarda ve yönetim organlarında cinsiyet kotası uygulayan siyasi partilerde yönetim organlarında kadın temsili diğer siyasi partilerin üzerindedir.

Siyasi partilere ilişkin diğer önemli husus da kadın kolları örgütlenmeleridir. Kadın kolları, gerek seçim dönemlerinde gerekse parti içerisinde aktif olarak çalışmaktadırlar. Ancak siyasi partilerde “yan-yardımcı kuruluş” olarak konumlandırılan, özerk bir bütçesi olmayan kadın kolları örgütlenmeleri parti içi karar alma süreçlerinde yeterince etkili olamamaktadır.

	TOPLAM İL BAŞKANI	KADIN İL BAŞKANI	KADIN ORANI (%)
Adalet ve Kalkınma Partisi	81	8	9,87
Cumhuriyet Halk Partisi	81	5	6,17
Milliyetçi Hareket Partisi	81	2	2,47
Halkların Demokratik Partisi (Eş Başkan Uygulaması)			

Kaynak: Kadın Adayları Destekleme Derneği, Mart 2018

3.1.3. Adli Teşkilat

Yargı organını oluşturan mahkemelerde görev yapan personele baktığımızda adli yargıda görev yapan hâkimlerin % 45,83'ü, savcılarının ise % 14,37'si; idari yargı da görev yapan hâkimlerin ise % 30,52'si kadındır. Üst derece mahkemelerdeki cinsiyet dağılımı ise şu şekildedir: Anayasa mahkemesinde görev yapan üye ve raportörlerin % 23,53'ü, Yargıtay'da görev yapan üye-hâkim ve savcılarının %57,78'i kadındır.¹⁹

3.1.4. Akademik Teşkilat

Akademik teşkilat kadınların varlığının en çok hissedildiği yerlerden biridir. Şubat 2019 itibariyle üniversitelerde görevli öğretim elemanından yaklaşık %44,6 'sı kadındır. Kadınların profesörler içindeki oranı %31, doçentler içindeki oranı %39, öğretim görevlileri içindeki oranı ise %50,08'dir. Ancak akademik alanın yönetim kademelerine doğru çıkıldıkça kamu yönetiminde olduğu gibi kadın sayısı azalmakta; devlet üniversitelerinde 6, vakıf üniversitelerinde 11 kadın rektör olarak görev yapmaktadır. Türkiye'deki 17 kadın rektörün, 206 üniversitenin yöneticilerinin yüzde 8'ine karşılık gelmesi dikkat çekmektedir.

3.1.5. Meslek Kuruluşları ve Sendikalar

Meslek kuruluşları ve sendikaların başkanları arasında iki kadın başkan bulunmakta ve yönetim kurullarında da kadın oranı oldukça düşüktür.

	BAŞKAN		YÖNETİM KURULU		
	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam	Kadın %
KAMU-SEN	0	1	0	12	0
KESK	1	2	3	7	42
MEMUR-SEN	0	1	0	8	0
HAK-SEN	0	1	1	10	10
TOBB	0	1	0	21	0
TESK	0	1	0	15	0
DİSK	1	1	1	7	14,2
HAK-İŞ	0	1	0	5	0
TÜRK-İŞ	0	1	0	5	0
TİSK	0	1	0	26	0
TÜSİAD	0	1	2	12	16
MÜSİAD	0	1	0	21	0

¹⁹ HSK, 2019

3.2. Temel Sorunlar

Kadınların yetki ve karar alma mekanizmalarında eksik temsil edilmesinin, sayının ve niteliğin istenilen oranlarda artırılamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler özetle şu şekilde değerlendirilebilir:

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cinsiyete dayalı işbölümü; kadınlar ile erkekler arasında var olan eşitsiz iş bölümü, özellikle ev içi sorumluluklar ve bakım hizmetlerinin kadınlar tarafından yüklenilmesi gereken sorumluluklar olarak görülmesi, kadınların kamusal alandan ve çalışma yaşamından uzak kalması,

Kadınların sosyo-ekonomik güçsüzlüğü; kadınların eğitim fırsat ve imkânlarından eşit bir biçimde yararlanamaması, özellikle kadınların işgücü katılımının düşük olması, ekonomik imkânlarının kısıtlı olması, kayıt dışı istihdam sorunu,

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılması anlayışının yerleşmemiş olması; kamu yönetiminde, yerel yönetimlerde, sendikalar ve meslek örgütlerinde, gönüllü kuruluşlarda (özel sektörde) kadın-erkek eşitliği birimlerinin kurumsallaşmamış olması, stratejik plan, programlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine dönük hedeflerin olmaması ve bütçeleme süreçlerinin cinsiyete duyarlı hale gelmemiş olması,

Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının düşük olması; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların yetki ve karar alma mekanizmalarında eşit temsil edilmesinin gerekliliğine ilişkin algının yeterince yüksek olmaması,

Geleneksel kalıp yargılar; toplumsal var olan geleneksel kalıp yargılar, özellikle kadınların yönetici olmayı istemediklerine, yöneticiliğin erkek mesleği olduğuna dair var olan yanlış düşünce kalıpları,

Mevzuatta var olan eksiklikler; siyasal haklar konusunda cinsiyet ayrımı yapan hüküm olmamasına karşın mevzuatımızın kadınların katılımını sağlayacak, destekleyecek-artıracak şekilde yapılandırılmamış olması,

Siyasi partilerde parti içi demokrasinin kurumsallaşmamış olması ve siyasi partilerin kadın dostu biçimde yapılandırılmamış olması; siyasi partilerin karar süreçlerinde üst yönetimin ve özellikle başkanların etkili olması. Ayrıca kadın kolları birimlerinin yapısal güçsüzlüğü (yan -yardımcı kuruluş), parti içi karar süreçlerine etkisinin düşük oluşu,

Karar alma mekanizmalarında kadın temsiliyetinin çok düşük oluşu, yerel yönetimler, kamu yönetimi taşra teşkilatı, yerel düzeyde faaliyet gösteren özel sektör ve gönüllü kuruluşlarda kadın katılımının/temsiliyetinin ulusal düzeyde temsiliyetin çok altında olması.

3.3. Politika Önerileri

Başta Anayasa olmak üzere, Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Belediye Kanunu gibi ilgili tüm yasal mevzuat kadınların temsiliyetinin artırılması perspektifinden

gözden geçirilmelidir. Böylece kadınların ulusal ve yerel siyasette, siyasi partilerde, meslek örgütleri ve sendikalarda, kamu kuruluşlarında yetki ve karar alma mekanizmalarındaki rolü mevzuat değişiklikleriyle güçlendirilebilir.

Yetki ve karar alma mekanizmalarında kadın temsiliyetinin artırılmasında “rol model” kişilerin ülke genelinde bilinirliğinin artırılması önemli bir gerekliliktir. Bu kapsamda rol model kişilerin tanıtılması amacıyla medya kampanyası gerçekleştirilmelidir.

Yetki ve karar alma mekanizmalarında kadın temsiliyetinin artırılmasında üst düzey yöneticilerin toplumsal cinsiyet farkındalığının artırılması son derece önemlidir. Bu açıdan üst düzey yöneticilere yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği seminerleri faydalı olacaktır.

Kadın yöneticilere ve en fazla kadın yöneticisi olan kuruluşlarına yönelik ödüller verilmesi ve bunların görünürlüğünün artırılması yerinde olacaktır.

Cinsiyet kotası

Kadınların siyasi temsili konusunda kota politikaları, dünyada ve Türkiye’de oldukça canlı bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet kotası, seçim veya atamayla geline, siyasi ve diğer karar organlarında, sürekli ve çok belirgin düzeyde eksik temsil edilen büyük bir grubun, bu organlarda eşit temsiliyetini sağlamaya yönelik, geçici bir özel önlemdir. Kadın ya da cinsiyet kotası²⁰ kadınların etkili olabilecekleri bir oranda temsil edilmelerini sağlar. Bilimsel bulgulara göre bu asgari temsil oranı ya da ‘kritik eşik’ yüzde 30’dur.²¹

‘Olumlu ayrımcılık’ olarak da anılan kota uygulamalarının amacı tarihsel olarak hiçbir zaman eşit yarışma şansı bulamamış kadınlara öncelikle eşit yarış şansı oluşturmaktır. Adil yarış koşullarının oluşturulması için siyasi yarışta egemen olan erkek normlarını kırmak gereklidir.²² Böyle bir eşitlik devletin aktif müdahalesini gerektirdiğinden “olumlu” olsa dahi “ayrımcı” olarak nitelendirilmekte ve kotayla ilgili olarak en çok eleştirilen noktayı oluşturmaktadır.²³ Kadınların temsili gereken bir politik kategori olup olmadığı konusu ise kotayla ilgili diğer bir tartışma alanıdır. Kota yanlısı görüşe göre kadınların farklı çıkarları ve kadın olmaktan kaynaklanan farklı siyasi duruşları bulunmaktadır. Farklı özellikleri dolayısıyla kadınların siyasete farklı katıldıkları ve onların katılımıyla demokratik prosedürlerin zenginleştiği savunulmaktadır.²⁴

20 Kadın kotası ile cinsiyet kotası arasındaki fark, birincisinin kadınların en az belli oranda (örneğin %30) temsiliyetini şart koşarken, temsil oranına üst sınır koymamasıdır. Cinsiyet kotası ise hem kadınların hem de erkeklerin temsiliyetini belirlenen en alt (örneğin %30) ve en üst (örneğin %70) oranları arasında sınırlamaktadır.

21 Eşit Temsil için Cinsiyet Kotası: Erkek Demokrasiden Gerçek Demokrasiye, İstanbul, KA-DER, 2005, s. 18.

22 Drude Dahlerup, “Electoral Gender Quotas: Between Equality of Opportunity and Equality of Result”, *Representation*, Cilt 43, Sayı 2, 2007, s. 75

23 Ayşe Güneş-Ayata ve Özlem Gölgeioğlu, “Fırsat Eşitliği mi Sonuçta Eşitlik mi? 2000’li Yıllarda Kadın Kotası Tartışmaları”, *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, H. Durudoğan,

24 Judith Squires, *The New Politics of Gender Equality*, Houndsmills, Basingstoke, Palgrave, 2007, s. 90.

Dünyada kota uygulamaları incelendiğinde iki model karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi İskandinav ülkeleri tarafından deneyimlenen, gönüllülük esasına dayalı ve kadın siyasetçi sayısındaki artışın yavaş yavaş gerçekleştiği modeldir. Kadın-erkek eşitliği kültürünün güçlü olduğu bu ülkelerde daha kota politikaları popüler olmadan siyasi partiler, kadınların katılımını arttırmaya yönelik politikalar üretmişlerdir. Bu tarz uygulamalara giden partilerin seçmenler tarafından desteklenmesi diğer partileri de aynı yola itmiştir.²⁵ Örneğin İsveç'te hiçbir anayasa hükmü veya seçim yasası kadınların belirli bir düzeyde temsilini gerekli kılmamaktadır. Özerk kadın hareketi ile siyasi partiler ve özellikle siyasi partiler bünyesindeki kadın gruplarının baskısı İsveç'te karar alma mekanizmalarında cinsiyet dengesinin sağlanmasına yol açmıştır.²⁶

İkinci model ise soruna hızlı çözüm bulmak adına ülkelerin daha büyük bir çoğunluğu tarafından uygulanan yasal cinsiyet kotalarıdır. Siyasal partilerin katı muhafazakâr ve erkek egemen yapılarının değiştirilememesi, dar bölge tek adaylı çoğunluk sisteminin seçim sistemi olarak uygulanması gibi nedenlerle kadınların erkeklerle eşit siyasi katılımı yakalayamadığı Fransa gibi gelişmiş parlamenter demokrasilerde, anayasada veya kanunlarda yapılan değişikliklerle yasal kotalar uygulamaya konmuştur. Ayrıca iç savaşlar, otoriter rejimler, askeri diktatörlük gibi şartlardan yeni çıkmış demokratikleşme sürecinde olan ve kadınların eşit temsilinin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini gören Arjantin, Güney Afrika gibi bazı ülkelerde de süreci hızlandırmak için aynı yola başvurulmuştur.²⁷

4. İstihdam

4.1. Mevcut Durum

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 yılı Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu'na göre ise Türkiye, Ekonomik Katılım ve Fırsatlar kategorisinde 149 ülke arasında 131. sırada yer almaktadır. Bu sonuçla Rapora göre Türkiye'nin en başarısız olduğu alan budur. Bu alt-endeks üç durumu gözetmektedir: Ekonomiye katılımdaki farklılık: işgücüne katılım oranlarındaki farklılıktan elde edilmektedir. Ücret farklılığı: kadın ve erkekler arasındaki tahmini gelir farkına ilişkin niceliksel gösterge ve Dünya Ekonomik Forumu'nun Yönetici Anketi'nden hesaplanan niteliksel veriden elde edilmektedir. Görevde yükselme farklılığı: Kanun yapıcılar, üst düzey görevliler ve yöneticilerde kadınların erkeklere oranı ile teknik ve uzman işçilerde kadınların erkeklere oranına ilişkin iki niceliksel veriden elde edilmektedir.

Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)²⁷ verilerine göre Türkiye'de işgücüne

25 Serpil Sancar Üşür, "Siyasal Katılım", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği & Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, 2008, s. 258-259.

26 Lenita Freidenwall, "Sweden: small steps, big consequences", *Toplumsal Cinsiyeti Politikalara Dâhil Etme Stratejisi Eğitimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yasama Uzmanları*, Ankara, 4-19 Ekim 2010.

27 *Ibid.*, s. 260-263.

katılma ve istihdam oranları²⁸ gelişmiş ülkelerin gerisindedir ve bunun en önemli sebeplerinden birisi Türkiye'de kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde olmasıdır.

2019 yılı TÜİK verilerine göre kadınların istihdam oranı %29,1 iken, işgücüne katılım oranı %34,9 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının kadınlar için %16,7 olması işgücüne katılım oranları artan kadınların işgücü piyasasında yeterli istihdam ile karşılaşmadıkları olarak yorumlanabilir.

4.2. Temel Sorunlar

Kadın istihdamının artırılmasına yönelik genel bir strateji bulunmamaktadır. Bir ulusal kadın istihdamı stratejisi mevcut değildir. Mevzuat anlamında kadınlar ve erkekler için eşitlik sağlanmasına rağmen kadın istihdamının artırılmasına yönelik makro politika eksiklikleri vardır.²⁹

Kadınların istihdamda yeterince yer alamamalarının en önemli nedenlerinden birisi iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasında yaşanan zorluklardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak kadınlar ev içi rollere hapsedilirken erkekler evin dışında ailenin geçimini sağlamakla görevlendirilmiştir. Kadınlar evin, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi geleneksel rollerinden çıkıp iş yaşamına uyum sağlayamamaktadırlar. Bir şekilde istihdama girebilen kadınlar ise ailedeki rollerini öncelikleyerek yüksek statülü ve ücretli işlerden uzak kalmaktadırlar. Ayrıca kaliteli, ulaşılabilir, yeterli sayıda kreşin ve gündüz bakım evinin olmaması kadın istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kadınların tek başlarına bir birey olarak kabul edilmeyip, erkek ve aileyle birlikte varlık kazanan bir kişi olarak kabul edilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğini ilgilendiren diğer alanlarda olduğu gibi istihdam ve sosyal güvenlik alanında geliştirilen politikadaki sorunun temelini oluşturmaktadır. Kadınlar istihdam piyasasında geçici ve ikincil görüldüklerinden tam zamanlı, güvenceli ve sürekli çalışma biçimlerine yönlendirilmemektedir.

Sektörel ve mesleki anlamda kadın işi/erkek işi ayrımının bulunması, bu yönde bir toplumsal kabul olması, kadın istihdamının görece düşük statülü ve düşük ücretli kadın mesleklerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır.³⁰

Kadın istihdamının yeterli düzeyde olmamasının sebeplerinden birisi kadınların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamalarıdır. Eğitim oranı yükseldikçe hem kadınlar hem de erkekler için iş gücüne katılım oranı artmaktadır.

Kırsal alanda kadınlar ev içi hizmetler ve ailelerine sundukları bakım hizmetlerinin

28 İşgücüne katılma oranı, istihdam edilenlerle işsizlerin toplamının oluşturduğu işgücünün aktif nüfusa (genellikle 15-64 yaş arasındaki nüfus) oranıdır. Bir ülkede çalışan insan sayısının aktif nüfusa bölünmesiyle bulunan orana ise istihdam oranı denir.

29 Kadın ve istihdam Politikaları Raporu, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu.

30 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023).

yanında ev dışında tarımsal üretime katkı sunmaktadırlar. Bu kadınların önemli bir bölümü ücretsiz aile işçisidir ve sosyal güvenceye sahip değildir.

Kadınların tarımsal istihdamdan kopuşu gözlenmekle birlikte bu kadınlar için tarımdışı istihdam olanakları son derece sınırlıdır. Kırdan kente göç sebebiyle kadınlar işsiz kalmakta veya düşük ücretli, sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmaya razı olmaktadır.

Eğitim ve iş tecrübesi gibi faktörler sabitlendiğinde bile kadınlarla erkekler arasında yadsınamayacak ücret eşitsizlikleri söz konusudur. Erkeğe verilen ücret aile ücreti olarak belirlenirken, kadının ücreti erkeğin tamamlayıcısı olarak görülmektedir.³¹

Kadınlarda kayıtdışı istihdam oranı erkeklerle göre oldukça yüksek seviyededir.

Kadınların mesleki eğitim düzeyi yeterli değildir. Bunun yanında İŞKUR verilerine göre kadınlar genellikle geleneksel kadın işlerine dönük mesleki eğitimlerden faydalanmaktadırlar. İŞKUR tarafından düzenlenen mesleki eğitim kurslarına katılan kadınların oranı erkeklerle hemen hemen aynı olmasına rağmen işe yerleşmede erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar.³²

Türkiye’de girişimci kadın oranı oldukça düşük seviyededir.

Evlilik nedeniyle kıdem tazminatı alma hakkını veren düzenleme kadınların işgücünden kopmasını teşvik etmektedir.

4.3. Politika Önerileri

Kadınların iş yaşamları ile aile yaşamlarını uyumlaştıracak tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ücretsiz kreş, gündüz yaşlı bakım evi gibi yerlerin sayısının ve kalitesinin artırılması kadınların aile ve ev sorumluluklarını hafifletecektir. Böylelikle kadınların evlenme veya doğum sebebiyle işten ayrılmalarının veya uzun süre işe ara vermelerinin önüne geçilecektir. Bu kapsamda işverenin çalışanlarına yönelik kreş açma yükümlülüğünde⁶¹ “150 den fazla kadın çalışan” şartı değişmeli yerine örneğin “150 çalışan” şartı gelmelidir. Kreş açma sorumluluğu orta vadede özel sektörden tamamen alınmalı, devletin yerel yönetimlerle paylaşacağı bir sorumluluk haline gelmelidir. Esnek istihdam ve çalışma modelleri mucize çözümler değildir; tam zamanlı ve sürekli istihdam biçimine geçici ve ikincil bir alternatif olarak ve gerekli sosyal güvenceler sağlanarak uygulamaya konmalıdır.⁶² Kadınlar açısından esnek çalışma ve istihdam biçimlerinin bazı yaşam dönemlerinde başvurdukları geçici alternatifler olması önem taşımaktadır. Aksi halde bu çalışma biçimlerinin kadınlaşması olasıdır ve bu da kadınların istihdama giriş ve çalışma hayatında karşılaştıkları her türlü dezavantajı pekiştirecektir. AB müktesebatı ile uyum çerçevesinde hem annelerin hem de babaların belirli bir dönemi devredilmemek üzere ebeveyn iznini kullanabilmesi yönünde gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Erkek memurlara tanınan 10 gün babalık izninden İş

31 Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı, Sorun Alanları ve Politika Önerileri, KEİG Platformu, Nisan 2009.

32 Kadın ve İstihdam Politikaları Raporu, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu.

Kanunu’nda yapılacak değişikliklerle işçilerin de faydalanması sağlanmalıdır. Ev işleri ve çocuk ve yaşlı bakımı gibi işlerin sadece kadınların sorumluluğunda olan işler olmadığını anlatacak spot filmler yayımlanmalı, okul öncesi ve ilköğretimden başlayarak çocuklara toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri verilmeli, cinsiyete dayalı işbölümü yaklaşımı yok edilmelidir. İşverenlere yönelik getirilecek teşviklere kreş, çocuk bakım evleri ve okul öncesi eğitim hizmetleri dâhil edilmeli ve bu alanda 1-2-3-4 ve 5. bölgelerde yatırım yapanların 5. bölge desteklerinden faydalanması sağlanmalıdır.⁶³ Mevzuat çalışmalarında kadınların hiçbir şekilde dezavantajlı gruplarla birlikte yer almaması sağlanmalı, kadın olmanın bir dezavantaj olarak algılanmasının önüne geçilmelidir. Meslek liselerinde okuyacak kız çocukları bîçki, dikiş, sekreterlik gibi geleneksel alanlar yerine bilgisayar ve bilgi teknolojileri gibi günümüzde yoğun talep gören alanlara yönlendirilmelidir. Kadınların eğitimin tüm aşamalarına erişimi sağlanmalıdır; ancak özellikle meslek liselerinde verilen eğitimin iş gücü piyasasının talepleriyle bağlantısı iyi kurulmalı, meslek lisesi mezunu kadınlar arasında görülen yoğun işsizliğin önüne geçilmelidir. Kadın istihdamının işletmeler nezdinde teşvik edilmesi için işçi çalıştırmaya bağlı vergi ve prim yüklerinin azaltılması önem taşımaktadır.

Kamu sektöründe işe alım ve yükseltme istatistiklerinde cinsiyet temelli bir saydamlık sağlanmalı, her yıl işe alımların ve işte yükseltmelerin kadın erkek dağılımları kurum bazında yayınlanmalıdır. Kendi işini kurmak ve kurulu işini genişletmek isteyen kadın girişimcilere hâlihazırda mevcut olan finansman, eğitim, teknoloji, mevzuat, pazarlama konularında sağlanan rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile sunulan girişimcilik eğitimleri geliştirilmelidir.

5. Şiddet

5.1. Mevcut Durum

Kadınlar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olan cinsel taciz, tecavüz ve ev içi şiddet gibi suçları kapsayan kadına yönelik şiddet; kadınların insan onuru, eşitlik ve adalete erişimle ilgili temel haklarının bir ihlalidir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün 2005 yılında 10 ülkede yaşları 15-49 arasında değişen kadınlarda gerçekleştirdiği Kadın Sağlığı ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’na göre eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalan kadınların oranı %13-61, cinsel şiddete maruz kalan kadınların oranı %6-59, duygusal şiddetle karşılaşan kadınların oranı %20-75 aralığındadır.

Dünya Sağlık Örgütü’nün 80’den fazla ülkede gerçekleştirdiği daha güncel bir araştırmaya göre ise dünya genelinde kadınların %35’i partnerleri tarafından fiziksel ve/veya cinsel şiddete veya partnerleri olmayan kişiler tarafından cinsel şiddete uğrarken, bir ilişki içindeki kadınların %30’u partnerleri tarafından fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır; kadın cinayetlerinin %38’i kadınların partnerleri tarafından işlenmektedir.⁶⁵

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (FRA) 2012 yılında 28 AB üyesi ülkede yürüttüğü saha araştırmasının sonuçlarına göre; AB'de yaşayan 18-74 yaş aralığındaki kadınların %7'si anket görüşmelerinden önceki 12 aylık süre zarfında fiziksel şiddete maruz kalmıştır. AB'de yaşayan 18-74 yaş aralığındaki kadınların %2'si anket görüşmelerinden 12 aydan uzun bir süre önce cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadınların %5'i 15 yaşından itibaren tecavüze uğramıştır. Kadınların %18'i 15 yaşından bu yana, ısrarlı takip mağduriyeti yaşamıştır ve araştırma öncesindeki 12 ay zarfında kadınların %5'i ısrarlı takipten mağdur olmuştur. Kadınların yaklaşık %12'si 15 yaşından önce yetişkinler tarafından bir şekilde cinsel istismara maruz bırakıldığını belirtmiştir. AB'de yaşayan kadınların yarısı (%53), fiziksel veya cinsel saldırıya uğrama korkusuyla, en azından bazı zamanlarda, belirli koşullarda ve yerlerde bulunmaktan kaçınmaktadırlar.

2014 yılında Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile Türkiye'de kadına yönelik şiddeti niteliksel ve niceliksel boyutları ile incelemek ve analiz etmek mümkün olmuştur. 2014 Araştırması'na göre Türkiye'deki kadınların en az üçte birinin fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilen araştırma kadınların sadece yüzde 11'inin bunu resmi kurumlara bildirdiğini gösteriyor.

BİANET Erkek Şiddeti Çetelesi'ne göre; Türkiye'de erkekler 2013'te 214 kadın ve 10 çocuğu öldürdü, 167 kadın ve kız çocuğuna tecavüz etti/tecavüz girişiminde bulundu, 241 kadın ve kız çocuğuna şiddet uyguladı, 161 kadın ve kız çocuğuna cinsel tacizde bulundu.³³³³

Kadın Cinayetlerini Önleyeceğiz Platformu'nun Taraf için hazırladığı rapora göre 2013'ün ilk 10 ayında kadınların en önemli öldürülme nedeni yüzde 23,1'lik oranla "ayrılık/boşanma" olarak tespit edilirken, öldürülme nedenlerinde ikinci sırada yüzde 20'lik oranla "kadının hayatına dair bir karar vermek istemesi" geliyor. Üçüncü sırada yer alan neden ise yüzde 8,5'lik oranla "kıskançlık" olarak görülüyor. Platform ekim ayına kadar işlenen cinayetlerde kadınların hangi yöntemle öldürüldüğünü de araştırmış. Buna göre 2013'te kadınların yüzde 39,3'ü ateşli silahlarla öldürülürken bu yöntemi sırasıyla yüzde 28,6 ile kesici aletle işlenen cinayetler izliyor. Erkeklerin kadınları öldürmek için kullandıkları diğer yöntemler ise, boğarak ya da darp ederek öldürmek olarak gözüküyor. Kadın Cinayetlerini Önleyeceğiz Platformu, 2013'te kadınların en çok kimler tarafından öldürüldüğünü de tespit etmiş. Buna göre, ilk 10 ayda yüzde 32'lik bir oranla kadınların hayatları en çok kocaları tarafından sonlandırılmış. Kadın cinayetleri faillerinin ikinci sırasında "tanıdıklar" yer alıyor. Tanıdık katillerin kadın cinayetlerindeki oranı yüzde 9,3 olarak tespit edilmiş. Platformun raporunda diğer failler şöyle sıralanıyor: Eski koca, sevgili, eski sevgili, oğul, baba, aile meclisi, tanımadığı kişi.

2008 Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması kadınların intihar girişimlerinin şiddetle bağını araştırmış, fiziksel veya cinsel şiddet yaşamış kadınların

33 BİANET Erkek Şiddeti Çetelesi, <http://www.bianet.org/>

%33'ünün hayatına son vermeyi düşündüğü; %12'sinin ise hayatına son vermeyi denediği görülmüştür. Bu oranların bölgesel düzeyde intihar oranlarına paralellik gösterdiği ve Kuzey, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da arttığı görülmektedir.

Hali hazırda KSGM'ye bağlı 92; sivil toplum kuruluşlarına ait 3 ve yerel yönetimlere bağlı 34 olmak üzere toplam 129 sığınmaevi 3.365 kapasite ile hizmet vermektedir. Ülke genelinde 5ilde kadın sığınmaevi bulunmamaktadır. 2008 yılından 2014 Mayıs ayına kadar Bakanlığa bağlı kadın sığınmaevlerinden 26.980 kadın ve 12.372 çocuk olmak üzere toplam 39.352 kişi faydalandırılmıştır.

"Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015", 10 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ulusal Eylem Planı ile yasal düzenlemeler, farkındalık yaratma ve zihinsel dönüşüm, kadının güçlendirilmesi ve koruyucu hizmet sunumu, sağlık hizmetlerinin sunumu ve kurum/kuruluşlar arası işbirliği olmak üzere 5 temel alan da iyileştirmeler hedeflenmektedir.

5.2. Temel Sorunlar

Şiddet, fiziksel, ruhsal, cinsel problemlere yol açmaktadır.

Şiddet, şiddete maruz kalan kişilerin ölümüne yol açmakta; kimi zaman intihar etmelerine sebep olmaktadır.

Şiddet sadece şiddet gören kadını değil, o evde büyüyen çocuğun gelişimini de son derece etkilemektedir. Kendileri veya aile bireyleri şiddet görerek büyüyen çocuklar ileride şiddet uygulayan bireylere dönüşmektedir. Ayrıca zihinlerinde şiddeti normalleştirdiklerinden yetişkin olduklarında kendilerine şiddet uygulandığında da bu durumu kabullenmektedirler.

Yapılan analizler kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesinin maliyetinin, şiddet mağdurlarının tedavi ve korunma maliyetleri ile faillerle ilgili yapılan yasal kovuşturmaların toplam maliyetinden çok daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle şiddetin ortaya çıkmaması için yapılacak girişimler hem kadınlar hem de toplum için çok daha önemlidir.³⁴

5.3. Politika Önerileri

Toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda atılan her adım şiddetin de azalmasını sağlayacaktır. Şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kalkması için toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularında toplumsal farkındalık ve zihinsel dönüşüm sağlamak gerekir. Bu sebeple başta karar vericilere, hizmet sunanlara ve kamuya yönelik bilgilendirme etkinlikleri, eğitimler düzenlenmelidir. Duyarlılık kazandırıcı yayınlar yapılması için medyayla işbirliği halinde olunmalıdır. Örgün ve yaygın eğitim programlarında konuya yer verilmelidir.

34 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010

Kadının sosyo-ekonomik durumunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Eğitim düzeyi yüksek, işgücü içinde yer alan kadın güçlü kadındır ve şiddete daha az maruz kalmaktadır. Bu gruptaki kadınlar şiddete uğradıklarında yasal haklarını bilmekte, boşanmak istemeleri halinde bunu daha kolay gerçekleştirebilmektedirler. Bu sebeple kız çocuklarının eğitim almaları, meslek sahibi olarak istihdama katılmaları son derece önemlidir.

Her ne kadar asıl olan şiddet daha ortaya çıkmadan alınması gereken tedbirler yoluyla bunu önlemek olsa da, şiddet ortaya çıktıktan veya risk oluştuğundan sonra mağdurlar için koruyucu hizmetlerin düzenlenmiş olması da bir o kadar gereklidir. Kadın sığınma evleri nitelik ve nicelik açısından geliştirilmeli, mekansal gizlilikleri korunmalı, şiddet mağduru kadınlara ve çocuklarına sunulacak hizmetin kalitesi her açıdan artırılmalıdır. Sığınmaevi açma yükümlülüğü olmasına rağmen bundan kaçınan belediyeler tespit edilmeli ve cezalandırılmalıdır. Sığınmaevi açmanın aile birliğini bozduğunu ve bu yüzden boşanmaların arttığını ileri süren anlayışla mücadele edilmelidir. İnsan canı aile birliğinden önemsiz değildir.

6. Diğer Tartışma Alanları

Soyadı: Medeni Kanunun 187. maddesine göre evli kadınlar önceki soyadlarını yalnızca eşlerinin soyadlarıyla birlikte kullanabilirler veya sadece eşlerinin soyadlarını kullanırlar. Burada asıl olan kadının kocasının soyadını almasıdır. Ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını kullanabilmesi mümkün kılınmaktadır. Kadına sadece kendi soyadını kullanma özgürlüğünü vermeyen hatta kendi soyadını kocasının soyadının yanında kullanabilmesi için dahi yazılı başvuruyu şart koşan bu düzenlemenin oldukça çağdışı olduğu söylenebilir.

Anayasa Mahkemesi tarafından oybirliği ile alınan 19 Aralık 2013 tarihli karara göre kendi soyadını kullanmak üzere mahkemeye başvuran bir kadının başvurusunun mahkemece reddedilmesinin Anayasanın manevi varlığın korunması ve geliştirilmesine ilişkin 17. maddesinin ihlali anlamına geldiğine karar verilmiştir. Bu karar aynı zamanda Anayasanın 90. maddesi gereği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile CEDAW Sözleşmesine dayandırılmıştır. Bireysel başvuru neticesinde alınmış olan bu karar sayesinde kadınlar mahkemelere başvurarak kendi soyadlarını kullanabilecektir. Mahkemeye başvurmadan idari işlem ile bu hakkı elde etmek için ise halen mevzuat değişikliği gerekmektedir.

İddet süresi: Medeni Kanunun 132. maddesine göre boşanmadan sonra kadının tekrar evlenebilmesi için 300 günlük bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Çocuğun nesebinin sağlıklı olarak belirlenmesi gerekçesiyle düzenlenen bu hususun mevzuatta halen yer alması günümüz şartlarında son derece gereksizdir. Kadının iddet süresinin kaldırılmasına ilişkin talepleri ancak dava yoluyla ileri sürülebilmektedir. Bu durumun mevzuat değişikliğiyle ortadan kaldırılması gerekir.

Sınırlı güncel veri: Cinsiyete göre ayrıştırılmış güncel veri eksikliği mevcuttur. TÜİK son yıllarda istatistikleri cinsiyete göre ayrıştırarak tutmak yolunda aşama kaydetmiş olmakla beraber halen istenen düzeye ulaşamamıştır. Ayrıca kayıt altındaki veriler her zaman doğru sonucu vermemektedir. Erken evlilikler sorunda olduğu gibi 16 yaş altında yapılan evliliklerin sayısı resmi kayıt olmadığı için bilinmemektedir. Verilerin belirli periyotlarla üretilmemesi karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Yerel düzeyde toplanan veriler bir havuzda birikmemekte her bir kurumun topladığı verilerden diğer kurumlar ve STK'lar haberdar olmamaktadır. Kurumlar ürettikleri verileri diğer kurumlarla paylaşmakta isteksiz kalmakta hatta aile içi şiddet örneğinde olduğu gibi verilerin toplanmasında dahi çekinceli davranabilmektedirler.³⁵³⁵ Politika yapım sürecinde yol gösterici olması beklenen verilerin sağlıklı şekilde tutulması hususu çok önemlidir.

35 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010

KAYNAKÇA

- Helena Hırata, Françoise Laborie, Helene Le Doare ve Daniele Senotier, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 82-83.
- Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices (Final report of activities of the Group of Specialists on Mainstreaming), Strasbourg, Council of Europe - Directorate General of Human Rights, 2004, s. 8.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013.
- Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2014.
- Serpil Sancar, Strateji Geliştirme Başkanları Aylık İstişare toplantısı, 22 Mayıs 2014 tarihli sunum.
- Ibid.OECD,<http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=TUR&treshold=10&topic=EO>
- Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2010.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013.
- Ibid.
- Eğitim Sistemimizdeki Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Yeri Konulu Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2011.
- World Health Organization Maternal Mortality <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/>, Erişim tarihi: 10.07.2019
- Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2010.
- İstatistiklerle Kadın 2013, TÜİK, Haber Bülteni, 5 Mart 2014.
- Women in National Parliaments", Interparliamentary Union (IPU), <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2019
- 'Women in National Parliaments", Interparliamentary Union (IPU), <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, Erişim tarihi: 05.09.2019
- 'Women in National Parliaments", Interparliamentary Union (IPU), <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, Erişim tarihi: 05.09.2019
- SHSR Journal, 2018 Vol:5 / Issue:30
- HSK, 2019
- Eşit Temsil için Cinsiyet Kotası: Erkek Demokrasiden Gerçek Demokrasiye, İstanbul, KA-DER, 2005, s. 18.
- Drude Dahlerup, "Electoral Gender Quotas: Between Equality of Opportunity and Equality of Result", Representation, Cilt 43, Sayı 2, 2007, s. 75.
- Ayşe Güneş-Ayata ve Özlem Gölgelioğlu, "Fırsat Eşitliği mi Sonuçta Eşitlik mi? 2000'li Yıllarda Kadın Kotası Tartışmaları", Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar, H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder, D. Yüksek [et.al.], İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 140.
- Judith Squires, The New Politics of Gender Equality, Houndsmills, Basingstoke, Palgrave, 2007, s. 90.
- Serpil Sancar Üşür, "Siyasal Katılım", Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri, İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği & Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, 2008, s. 258-259.
- Lenita Freidenwall, "Sweden: small steps, big consequences", Toplumsal Cinsiyet Politikalarına Dâhil

Etme Stratejisi Eğitimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yasama Uzmanları, Ankara, 4-19 Ekim 2010. Ibid., s. 260-263.

30 Mayıs 2014 tarihli ve 29015 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Kurul Kararına göre, Yüksek Planlama Kurulu'nca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı koordinatörlüğünde ilgili tüm kurum ve kuruluşlar ile sosyal tarafların görüşleri alınarak hazırlanan "Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2014-2015)"nın kabulüne karar verilmiştir.

Kadın ve istihdam Politikaları Raporu, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023).

Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamı, Sorun Alanları ve Politika Önerileri, KEİG Platformu, Nisan 2009.

BİANET Erkek Şiddeti Çetelesi, <http://www.bianet.org/>

Kadın ve İstihdam Politikaları Raporu, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu.

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU Toplum Kadın ve Şiddet

AYDIN TÜRK KADINLARININ TÜRK SİYASİ DÜŞÜNCESİNE, DEVLET YÖNETİMİNE VE TÜRK TOPLUMUNA ETKİLERİ VE KATKILARI: SELMA RIZA FERACELİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

Rabia Aslıhan TÜRKMEN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisansüstü Öğrencisi,
(Yüksek Lisans)
raslihanurkmen@gmail.com

*Daha güzel bir Türkiye fotoğrafı çekilmesine emek veren unutulmuş bütün
Aydın Türk Kadınlarına, düşünce miraslarına, saygıyla...*

Özet

Türk kadınlarının, tarihi süreç itibariyle, fikri, siyasi ve toplumsal alanlardaki değişimlerden çokça etkilendiği, bu bağlamda da statülerinin her dönem değişiklikler gösterdiği tarihi kaynaklarda sıkça rastladığımız bir konudur. Oysa Türk kadınlarının, düşünce, yönetim ve toplum yapısındaki değişimlerde oynadıkları rol tarihi kaynaklarda çok az söz edilen bir husustur. Türk kadınlarının, tarihi süreç itibariyle, özellikle modernleşme çalışmalarının başladığı dönem ile birlikte statülerinde farklı bir seyir izlendiği bilinir. Bu seyrile birlikte aydın Türk kadınlarının, Türk siyasi düşüncesini, bununla birlikte de toplumsal yapı ve dolaylı da olsa devlet yönetimine etki ettikleri tarihi kaynaklarda not edilmiştir. Bu etkide pek çok önemli aydın Türk kadınının rolü olduğu söylenebilir. Selma Rıza Feraceli ise bu kadınlar arasında en çok dikkat çeken isimdir.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Bu çalışmada, Aydın Türk Kadınlarının Türk siyasi ve toplumsal düşüncesine sonrasında da devlet yönetimine etkileri ve katkıları, Osmanlı Dönemi'nde yaşamış bir aydın Türk Kadını olan Selma Rıza Feraceli üzerinden sunulacaktır. Selma Rıza Feraceli, akademik alanda daha çok edebiyat alanındaki çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Hâlbuki Selma Hanım özellikle Türk siyasi düşüncesi alanına katkıları bağlamında mutlaka ele alınması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir siyasi kişiliktir. Vatansever, hürriyetçi, aydın bir Türk kadını olan Selma Rıza Feraceli, aldığı eğitim, bulunduğu ortamlar, söyledikleri ve eyledikleriyle, Aydın bir Türk Kadını sembolü olmuştur. Bununla birlikte, Meşrutiyet Dönemi'nin ilk yıllarından Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarına kadar geçen süreçte, özelinde Türk Kadınlarının ve genel olarak Türk siyasal ve toplumsal düşüncesinin gelişmesinde de büyük bir rol oynamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türk siyasi düşüncesi, Türk toplumsal yapısı ve devlet yönetimine olan etkileri ve katkıları bağlamında, tarihin tozlu sayfaları arasında kalmış aydın Türk kadınlarını Selma Rıza Feraceli portresi üzerinden sunup esasında dönemin atmosferinden bugünün kadınlarına bir takım mesajlar vermeye çalışmaktır. Çalışma, teorik bir çerçevede literatür taraması eksenli hazırlanıp sunulmuştur. Çalışmada, Osmanlı döneminde, düşünsel, siyasal ve toplumsal alanda kadının görünürlüğünün artmaya başlamasında Selma Hanımın girişimleri, çalışmaları, düşünceleri, dönemin düşüncesine, nesillerine ve ülkemizin toplumsal ve siyasal düşüncesine çok büyük katkılar sunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aydın Türk Kadınları, Türk Siyasi Düşüncesi, Türk Devlet Yönetimi, Türk Toplumsal Yapısı, Selma Rıza Feraceli

Giriş

Her kim hangi toplumda olursa olsun kadınların tarihine baktığında, erkek egemen bir toplumda kadınlara dair çok az kayıt kaldığı gerçeğiyle yüzleşmiştir (Farroqhi, 2000: 12). Dünya toplumlarında kadınlar, çok uzun süre tarihin gölgesinde kalmışlardır. Bu gölgenin dağılması ancak antropolojinin gelişmesiyle ve bununla birlikte de bireye, bireysel ve özel olana, aile hayatı ile ilgili düşünce tarihine yapılan yeni bir vurguyla mümkün olmuştur (Duby, Perrot, 2005: 9). Bu bağlamda dünya toplumlarının tarihlerine bakıldığında, kadın olmadan büyük başarıların sağlandığı görülmemiştir (Eyüpoğlu, 2007: 8). Tarih boyunca tüm toplumlarda kadına çok yönlü ve boyutlu bir rol atfedilmiştir (Sağ, 2001: 9). Bu düşünce ekseninde bizim burada anlatmak istediğimiz şey, kadınların yeri, kadınların genel olarak durumu, kadınların rolleri ve tabii ki güçleridir (Duby, Perrot, 2005: 9). Bunu Türk kadınlarının tarihi serencamı üzerinden vereceğiz.

1. Tarihsel Süreç İtibariyle Türk Kadınlarının Kısa Bir Panoraması

Türk toplumunda Türk kadınına ele alırken, konunun daha anlaşılır olması ve bütünlüğün sağlanması açısından da ilk Türk topluluklarından konumuzun asıl kısmını teşkil eden Cumhuriyet Dönemine değin Türk kadınının tarihi süreçteki yolculuğunu ele alacağız.

Türk kadınının tarihi süreçteki serencamını ele alırken, bir kesitle iki ana yola ayrılarak bakmak konunun anlaşılır olması bağlamında doğru olacaktır. Bu ayrımında Türklerin İslam dinini kabul etmesi önemli bir kırılma noktası olarak görülebilir. Bu bağlamda konu, İslam öncesi Türk kadını – İslam sonrası Türk kadını gibi bir ayrımla ele alındığında daha doğru saptamalarla açıklanabilir hale gelecektir.

Bir bütün olarak Türk tarihinde kadını, herhangi bir tabu olmadığı için, erkeğin her cinsten faaliyetine katılan kimse olarak görüyoruz. Türk kadınının, Türklerin destanlarında, efsanelerinde, hikâyelerinde, savaşında, barışında, düğününde, töresinde, dini, siyasi, insani vb. her alanda erkekle olan birliğini söz konusudur. Türk kadını, gerek siyasal ve gerekse de sosyal alanda erkekle beraber mücadele veren kimse olarak konumlanır. Bu durumda kadın yeri geldiğinde ailenin reisi, yeri geldiğinde evin direği ama anne olması açısından da daima önemli bir rolü olan saygı değer biridir. Bu bağlamda Türk kültür tarihi üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda, Türk toplumunda Türk kadınının dünyadaki diğer toplumlardaki hemcinslerine göre daha iyi bir yerde ve daha saygın olduğu görülmüştür. Pek tabi yaygın olan bu durum, Türklerin toplumsal dinamikleri ve toplu olarak ürettikleri değerle izah edilebilir (Aksoy, 2017:7). Türk toplumunda kadın, toplumun en temel yapısı olan ailenin oluşmasında temel bir unsurdur, ailenin kurulması ve sürdürülmesi toplum için önemlidir. İyi bir toplumsal düzen devletin devamlılığıyla sağlayacağı için (Acar, 2019: 395), kadının toplum ve devlet bekasında önemli bir rolü ve işlevi söz konusudur.

Türklerin tarih sahnesine çıktıklarından itibaren, cinsler arasında belirgin ayrım-

ların olmadığını görülmüştür. Örneğin, tarihteki ilk Türk topluluğu olarak bilinen İskitler'in (Sakalar) Tomris adlı kadın hükümdarının olduğu ve hem devleti hem de savaşlarda orduyu yönettiği tarihi kaynaklara kaydedilmiştir. Bununla birlikte İskitler'in Amazon adlı kadın savaş birliklerinin olduğu ve savaşlarda büyük mücadeleler verdikleri bilinmektedir. Bu durum Türklerin erken dönemlerinde kadınlarının aktif olduğu ve Türklerde cinsler arasında belirgin ayrımların olmadığını ilk verilerinden biri olarak görülebilir.

Türk mitolojisi, Türklerin kadınlara verdiği kıymeti gösteren en önemli söylencelerin başında gelir. Kadına dair çokça unsura rastladığımız Türk mitolojisinde, kadın Tanrıların yani tanrıçaların (ve yahut iyi ruhların) olduğu ve bunlarında yaratan, soy türeten, koruyan, adalet temsili, kahramanlık gibi vasıflarıyla kutsallaştırıldığı bilinmektedir. Türk mitolojisinde ve söylencelerde kadın yüksek bir mevkide tasvir edilmiştir. Yine umay, ayızıt gibi pek çok tanrıçaya büyük önem atfedilmiştir (Türkmen, 2018: 38). Türk kültürünün en önemli izlerini taşıyan ve yazıldığı döneme ışık tutan, Türklerin ilk yazılı metni olan Orhun Abideleri'nde ise kadın, gerek devlette ve gerekse de aile içindeki önemli yeri, mitolojik ve dinsel bağlamdaki kutsal özelliğiyle dikkat çeker (Köksel, 2011: 331). Bununla birlikte genel olarak İslam öncesi Türk toplumlarında genel olarak Türk kadını, erkeğin yaptığı bütün faaliyetler eşlik eden bir özne olarak görürüz. İlk Türk Devleti olan Asya Hunları'ndan beri tek eşlilik uygulamasının hâkim olduğu, gerek sözlü ve gerekse de yazılı hukuk kurallarında kadınların önemli haklara sahip ve güçlü oldukları görülür. İslam öncesi Türk toplumlarında kadın erkek sosyal hayatta eşit ve beraber mücadele verirken, siyasal ve idari alanda da kadın erkeğe yardımcı olan, yabancı heyetlerin kabulünde, görüşmelerde, ziyafetlerde, törenlerde, şölenlerde, toplantılarda hep aktif rol alan bir kişidir. Örneğin Büyük Hunların Çin ile yapmış oldukları ilk barış anlaşmasında Mete Han'ın hanımının imzası da bulunmaktadır Türk toplumunda kadının yeri bu kadar önemli iken, Türklerin en yakın komşuları olan Çin'lerde kadın erkeğin otoritesi altında yaşamak zorunda olmaktadır. Yine İran toplumunda kadınlar evlerinde oturmak mecburiyetindedir. Arap toplumunda da kadınlar bir meta olarak bilinir. Yani kadın İslam'ın tebliğ edildiği yerde bir kimlik sahibi değildir. Buradaki kadınlar İslam dini sayesinde toplumsal alanda bir kimlik kazanabilmişlerdir. Bu bağlamda İslam'ın doğduğu topraklarda, İslam'la birlikte Hz. Aişe, Hz. Fatıma gibi şahsiyetli kadınlar yetişebilmiş ve toplumlarına örnek olabilmişlerdir. Sonraki dönemlerde ise kadınların, İslam kültür ve medeniyet dairesi içerisinde yeterince aktif ve etkin bir rol oynayamadıkları görülmüştür. Bununla birlikte toplumsal alanda hakları sınırlandırılmış, ilimde, bilimde, sanatta kendilerini gösterememiş, ev ve tarla arasında bir yaşam sürmeye devam etmişlerdir. Bu realitede şüphesiz dönemin sosyolojisi ve özellikle ekonomisi önemli bir etkidir. Türklerde ise bu durum biraz daha farklı zuhur etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte elbette yine değişen bir sosyolojik durum söz konusudur ama kadınlar yine de diğer İslami toplumlara göre toplumsal hayatta görünür ve aktif rol alan bir durumdadır. Türkler 10. Yy'da Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'nun mevcut durumuna ve İslam dinin tesirlerine rağmen hala toplumsal hayatta aktiftir. Tıpkı Orta Asya'daki Türk toplumlarında

ki gibi Selçuklular da kadına çok değer vermişlerdir. Örneğin Halife'nin kızıyla evlenen Tuğrul Bey hanımını yanına oturttuğunda, halife kızına kızarak yanından kovmaya kalmış Tuğrul Bey'de bu duruma müdahale etmiştir. Türklerin kadına verdiği bu değeri siyasetname adlı eserinde oldukça sert eleştiren vezir Nizamülmülk, Fars kültüründe, geleneklerinde kadının bir fitnenin başı olduğunu ve devlet meselelerinde uzak olması gerektiğini, yazmıştır. Bu dönemde kadınların toplumsal hayatta nasıl aktif bir rol üstlendiklerini görmek için en somut delil ise "Bacıyan-ı Rum" teşkilatlanmasıdır. Bu yapılanma ahi teşkilatının bir kadın kolları gibi düşünülebilir. O dönemde kadınların sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda kadınların etkin rol oynadıklarının bir delilidir(Aksoy, 2017:7-11).

Anadolu'da Selçuklu egemenliği 300 yıl kadar sürmüştür ve pek tabi bu süreçte İslamiyet'in tesirlerine rağmen Türk kadınları sosyal hayatta halen aktiftir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde de bu durum böyle devam eder, kadın toplumda hala eski Türk geleneklerindeki gibi üstün bir durumdadır. Örneğin Orhan Gazi'nin eşi tıpkı Orta Asya Türk Devletlerindeki hatunlar gibi elçileri kabul eder, misafirler ağırlardı. Bu dönemlerde kadınlar, yüzleri açık (Aydın, 2015: 86), toplumsal hayatta aktif olan, ekonomiye katkı sağlayan, at binen, kılıç kuşanan bir durumdadır. Lakin Osmanlı Devletinin yükseliş döneminden Tanzimat Dönemine Osmanlı toplumunda kadınlar toplumsal hayatta görünürlükleri azalmış hatta çıkarılan çeşitli fermanlarla kadınların toplumsal hayattaki yerleri kısıtlandırılmıştır. Örneğin, I. Ahmet Dönemi'nde duyurulan bir fermanla ilkin kadınların tatlıcı dükkânlarına gitmeleri daha sonra ise herhangi bir erkekle ki bu babası bile olsa sandalla gezmelerine yasak getirilmiştir (1610). Yine I. Mahmut Dönemi'nde çıkarılan bir fermanla mesire alanlarına kadınların gitmeleri yasaklanmıştır (1750). II. Osman Dönemi'nde ise kadınların haftada sadece dört gün dışarıya çıkmalarına izin verilmiştir. I. Abdülhamit Dönemi'nde de kadınların ince kumaşla dikilmiş ferace giymeleri yayınlanan bir fermanla yasaklanmış (1787), II. Mahmut Dönemi itibariyle ise (1828) ince kumaştan ferace diken terzilerin ilkin uyarılması halen dikmeye devam ederse de dükkânlarının önünde asılması söylenilmiştir (Aydın, 2015: 86).

18. yy başlarından itibaren zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti, yöneticileri, bu kötü süreçten kurtulmanın batıya yönelmek düşüncesinde olmasıyla, farklı çalışmalara yönelmiştir. Osmanlı Devletinde Batılılaşma hareketinin başlangıcı 18. Yy sonları olarak görülmektedir. Batılılaşma hareketleri 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla başlamıştır. Tanzimat'la birlikte gelen ıslahatlarla Osmanlı toplumu git gide batıya yanasmaya ve değişmeye başlamıştır. Bu dönemde daha önce söz konusu olmamış pek çok konu da tartışılmaya başlanmış ve idari, siyasi, ekonomik gibi muhtelif alanlarda yeni düzenlemeler yaşanmıştır. Bu değişiklikler dâhilinde Türk kadınlarının, durumlarının düzeltilmesine dair istekler de dile getirilmiştir (Kaplam, 1998: 7). Bu reformlar dâhilinde belki de en önemli adım kadınların kısıtlı da olsa eğitim imkânıyla toplumsal hayata katılmasını sağlamak olmuştur (Özkiraz, Aslanel, 2011:2). Fermana kadınlara dair herhangi bir maddenin bulunmamasına rağmen, toplumda kadın haklarının gelişmesi yönünde de bir temel oluşturulduğu düşünülebilir (Aydın, 2015: 86). Bu bağlamda, Tanzimat dönemiyle kızlar, 1859'da

ortaokula, 1871'de öğretmen okulunda eğitim alma hakkı elde etmişlerdir. Yine 1845'te ebe 1873 yılında da öğretmen olarak ilk defa çalışma hayatına başlayabilmişlerdir. Bunlarla birlikte toplumsal hayatta bir yer edinmeye çalışan kadınların, toplumsal hayatta bir yere oturtulmasına dair yeni hukuksal düzenlemelerde yapılmaya başlanmıştır (Kurnaz, 1991:1). Kadınların lehine kanunlarda değişiklikler yapılarak, nispeten yasaklar yumuşatılmış ve en önemlisi dönemin aydınları tarafından kadınların haklarının savunulduğu edebi ve fikri yazılar yayınlanmaya başlanmıştır (Özkiraz, Aslanel, 2011:2). Bu kazanımlarla birlikte özellikle eğitim hakkına sahip olmaları, kadınların basın-yayın faaliyetlerine yönelmelerini sağlamıştır (Kurnaz, 1991:1). Pek tabi bu bağlamdaki gelişmeler büyük şehirler dâhilinde sınırlı kalsa da, bu çalışmalarla kadınların kültürel seviyeleri yükselmiş, memleket meseleleriyle yakinen ilgilenmelerine imkân vermiştir (Kurnaz, 1991: 1).

Tanzimat ile başlayıp, II. Meşrutiyet döneminde büyük ve önemli gelişmelerle hız alan modernleşme çalışmalarında kadına yönelik biçilen rol ve statü politikalaştırılmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadınlara yönelik olarak bu dönemdeki çalışmaları, kadınların toplumsal alanda farklı durumlarda var olmalarına imkân vermiştir. Türk milliyetçiliğini ideoloji olarak kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, kadını da bu ideoloji dâhilinde yeniden açıklamıştır. Tanzimat'tan başlayarak II. Meşrutiyet'le devam eden modernleşme uğraşlarında kadın, aile ve nüfus politikalarında da bir araç olarak kullanılmış ve bu politikalarla devletin topluma etki etmesi ve toplumu şekillendirme politikasında bir özne halini almıştır (Özkiraz, Aslanel, 2011:3). İttihat ve Terakki yönetimi kadın meselesine büyük bir önem vererek kadınların kültürel ve ekonomik bir meseleyi teşkil ettiğini düşünerek toplumdaki bir toplumsal alanda yer almaları hususunda girişimlerde bulunmuşlardır. Kadınlar aydınların tartıştığı öncelikli konular haline gelmiş ve hatta o dönemin aydınları arasında kadın konusuna eğilmeyen hemen hemen hiçbir aydın olmamıştır (Özkiraz, Aslanel, 2011:3).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi özellikle Türk kadınları için özgürlüğün bir nişanesi, bir özgürlük ilanı olarak görülmüştür (Özkiraz, Aslanel, 2011:3). II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki kadınlar, öncelikli olarak aile hayatında erkeklerle aynı hakları elde etmeyi, toplumsal yaşamda hukuki anlamda güvenceye sahip olmayı talep etmişler, siyasal hayata katılmak o dönemin öncelikleri arasında yer almamıştır. Zaten o dönem siyasal katılım anlamında oy verme hakkı henüz erkekler için bile kurumsallaşmadığı için, kadınların bu bağlamda bir hak talebi söz konusu değildir (Özkiraz, Aslanel, 2011:3).

Bütün bunlarla birlikte 19.Yy, Osmanlının geleneksel yapısının çöktüğü ve yerine modern bir yapının oluşmaya başladığı bir dönem olarak kabul edilir. Bu yüzyıl devlet ve toplumsal yapı ile birlikte özellikle Türk kadınları için de önemli bir zaman dilimini ifade eder çünkü kadınlar için, sancılı bir kültür arayışı, oluşan bir kimlik bilinci ve akabinde özgürlük talepleriyle şekillenen yeni bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar, yalnızca ev içerisinde eş ve anne rolüyle sınırlanmalarını aşarak bunların yanında toplumsal ve siyasal alanda farklı bir statü kazanmak adına mücadelelerde bulunmuşlardır (Sümer, 2017: 111).

2. 20. Yüzyılda Yeni Bir Kimliğe Doğru Türk Kadınları

Türk toplumunda da kadın hareketleri, tıpkı batıdaki gibi 19. Yy itibariyle gelişme ve 20. Yy'da ilerleme göstermiştir. Bilindiği gibi bu zaman dilimi pek çok toplumda olduğu gibi Osmanlı Devleti ve toplumu içinde önemli bir zaman dilimini ifade eder çünkü bu dönem, Osmanlı'da siyasi ve toplumsal düşüncenin değişmelere ve evirilmelere başladığı bir sürecin başlangıcına tekabül eder.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle beraber Osmanlı Devleti için değişiklikler her alanda kendini göstermeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği en önemli değişiklik ise batılılaşma düşüncesidir. Batılılaşma, beraberinde özgürlük düşüncesini de Osmanlı toplumuna sokmuştur. Osmanlı toplumu gelenek ve göreneklerine bağlı, İslami kurallara göre temelleri oturtulmuş ataerkil bir toplumdur. Batı'nın düşünce sisteminin, Tanzimat Fermanı'yla ülkeye gelmesi demek toplum yapısının da etkilenmesi demektir ve bu beraberinde pek çok alanı etkilediği gibi kadının toplumdaki yerini de olumlu anlamda değiştirecektir (Küçük, 2017: 92).

Tanzimat fermanıyla birlikte kadınlara yönelik, gerek devlet eliyle ve gerekse de aydınların bireysel hareketleriyle güzel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarla kendilerini geliştiren kadınlar artık kendileri için kendilerine yönelik çalışmalar yaparak bir toplumsal bilinç oluşturmuşlardır. Bu bağlamda çıkarılan dergi ve gazetelerden, evlerde ve büyük salonlarda verilen konferanslara denk, kurulan derneklerden yapılan mitinglere kadar kadınların kısa sürede güzel işler başardıkları görülür. Modernleşme çalışmalarının başlamasıyla birlikte, kadınlarında bu çalışmalara dâhil edilip onların statülerinin ve rollerinin iyileştirilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda kadınları önünü açacak, onlara sosyal ve siyasal alanda yeni haklar verecek çok değerli çalışmalar yapıldığını muhakkaktır. Bu çalışmaların pek çoğu bireysel çabalar ve sivil alanda yapılan destekler olmalarının yanında bazılarının padişah, bürokratlar ve dönemin önemli aydınları tarafından da desteklendiğini de görüyoruz.

Bu dönemin kadınları pek çok alanda hak talep etmişler, kazanılacak hakların mücadelesine zemin hazırlamışlar ve nihayetinde mücadelelerinde başarılı olmuşlardır. Toplumlarda herhangi bir kesimi ele alırken, onların mücadelelerinden bahsederken o kesimin başarısı kadar onlara destek veren başarıya giden yola zemin hazırlayanları da görmek gerekir. Burada aydın Türk kadınlarının başarısının ardında onlara destek veren aydınların, devlet erkânının rolü de şüphesiz çok önemlidir. Bu noktada aristokrat ailelerden gelen kadınların çalışmalarının yanında, toplumdaki aydın erkeklerin destekleri de yadsınamaz (Naymansoy, 2009). Bütün bu çalışmalarla kadınların, toplumsal ve hukuksal alanda yeni bir kimliğe sahip olarak düşünsel, toplumsal ve siyasal süreçte önemli roller üstlendikleri görülecektir.

3. Türk Toplumunda İlk Feminist Hareketin Öncüleri: Aydın Türk Kadınları

Aydın Türk kadınlarını, vasıflarını ve rollerini söylemeden önce "Aydın" meselesini ele alalım. Aydın kelimesi, içeriği ve olgusu hakkındaki tartışmaya girmeyi konuyu

dağıtmamak anlamında burada gerekli görmüyoruz. Bu bağlamda en geniş anlamıyla aydının tanımını řu şekilde özetleyebiliriz. Aydın :*“Hem bilgi birikimi hem de bilgiyi üretme ve işleme tarzı itibariyle toplumdan farklılaşan, sistematik ve kategorik düşünebilen, topluma önderlik etme ve ona karşı sorumlu olma gibi bir misyona kendisinde içkin olarak sahip olan, mevcut verili olanı ve kendisini sorgulayabilen, aidiyetinin farkında olarak toplumun çok farklı sorunlarını sezip özgün çözümler sunabilen, çok farklı kanallardan mesaj ileten ve tüm bunları insan aklının imkânları çerçevesinde yapan, iktidar ve otoriteden görece bağımsız bir sosyal kategoridir (Tekin, 2004: 52)”. Osmanlı döneminde aydın kadınlar genelde entelektüel ailelerin kızlarından oluşmuştur. Bunlar özel eğitim almış, dil bilen, çeşitli alanlarda bilgi ve becerilere sahip olan dönemin sosyal ve siyasal atmosferine hâkim olan kimselerdi. Aydın Türk kadınlarının ilk çalışmaları, toplumu bilinçlendirmek ve yönlendirmek adına çıkarılan gazete ve dergilerdeki yazılarıyla olmuştur.*

Osmanlı toplumunda aydın Türk kadınlarına baktığımızda, dönemlerinde çok büyük alanlara ve çok geniş kitlelere nüfus ettiklerini söyleyemeyiz. Yine bu dönemde kadınların, bireysel ve toplu halde yürüttükleri mücadeleye baktığımızda, bir aydın kadın hareketi oluşturdıklarından söz etmek, çok da mümkün görünmemektedir. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi, kadınların henüz yeni yeni kamusal alana çıkmaya başlamasıdır. Kadınların kamusal alana çıkmaya başlaması modernleşme çalışmaları önemli bir rol teşkil etmektedir. Bu süreçle birlikte, kadının evle erkeğin ise kamusal alanla özdeşleştiği bir dönemin ardından, kadınların her alanda görünürlüğü başlamıştır. (...) bütün bunlar kadının aydın olma sürecini açmıştır çünkü kadınlar modernleşme dönemi ile birlikte kendilerine açılan eğitim imkânından faydalanmaya başlamışlar, basın hayatına girerek gazete ve dergilerde yazmaya başlamışlar ayrıca dernekler kurarak örgtlenmişler ve buralarda pek çok faaliyet gerçekleştirmişlerdir (Tekin, 2004: 78). Bu çalışmalara öncü olan pek çok isim sayabiliriz. Fatma Aliye Hanım, Emine Seniye Hanım, Şair Nigar Hanım dönemin önemli aydın Türk kadınlardır. Lakin bunları dahi etkileyen bir isim olan Selma Rıza Hanım, “Aydın Türk Kadını” portresine tam anlamıyla oturan, şahsiyeti ve çalışmalarıyla dönemin aydın kadınları arasında en dikkat çeken isimdir.

4. Aydın Bir Türk Kadını: Selma Rıza Feraceli (Yaşamı- Entelektüel Çalışmaları-Eserleri-Fikirler)

Selma Rıza Feraceli (1872-1931), çok önemli alanlarda ilkleri yaşamış, döneminin öncü aydın Türk kadınlarından biridir. Selma Rıza Hanım “ ilk kadın gazeteci”, “ Sorbonne (Fransa\Paris) Üniversitesi’nde okuyan ilk Türk Kızı”, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ilk kadın üyesi” gibi hüviyetleri ile Türk fikir ve siyasi tarihinde önemli bir

1 Pek çok kaynakta Selma Rıza Feraceli’nin İttihat ve Terakki Cemiyetinin tek kadın üyesi olduğu geçer lakin araştırmalarımıza göre bu bilgi doğru değildir. Selma Rıza Hanım’dan başka cemiyette farklı isimlerin varlığı da söz konusudur. Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı, Fatma Ali Hanım’ın kız kardeşi Emine Seniye Hanım’ında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bünyesinde görev alarak aktif rol oynadığı bilinmektedir. Hatta Mor Salkımlı Ev adlı eserinde Halide Edip, Emine Seniye Hanım’ın Selanik’te açılan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tek kadın üyesi olduğunu belirtir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Şahika Karaca, Emine Seniye, Hayatı, Fikir Dünyası, Sanatı, Eserleri 2010, Erciyes Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi)

figür olmuştur. Selma Hanım, Türk aydınlarının yeni yeni tanıştığı sosyoloji ilmiyle de ilgilenmiş ilk aydın Türk kadınlarından. Özellikle yaşadığı dönemde çıkarılan siyasi ve toplumsal içerikli gazete ve dergilerde yazmış olduğu yazılar ve dernek faaliyetleri, çok sonraları yayınlanan romanı ile Selma Hanım’ın hem dönemin hem de kendinden sonraki nesillerin düşünce yapısı üzerine hayli etkili olduğu gözlenir.

Selma Hanım entelektüel bir ailede yetişmiştir. Babası Ali Rıza Bey Osmanlı Devleti’nin iç ve dış teşkilatlarında başarılı görevler üstlenmiş, ilk Osmanlı Parlamentosu’nda (1877) bulunmuş entelektüel bir kişidir. Annesi yine aydın bir kadın olan, Ali Bey’in Viyana’da diplomat olarak görev yaptığı süreçte evlendiği Avusturya kökenli sonradan Müslüman olan Naile Hanım’dır. Selma Hanım’ın babası o dönem halk arasında “ İngiliz Ali Bey” olarak bilinir. Aslında İngiliz olmayan Ali Bey, İngilizler gibi giyinmesi ve Kırım Savaşı akabinde Osmanlı’ya gelen İngilizlerle yakın arkadaş olması nedeniyle bu isimlendirmeyi almıştır. Ali Bey ve Naile Hanım’ın iki erkek beş kız yedi çocukları vardır, Selma Hanım bu çocuklardan sonuncusudur. Selma Hanım’ın Ağabeyi dönemin popüler isimlerinden olan Ahmet Rıza, Jn Türklerin lideridir. Ahmet Rıza Abdülhamit’in baskıcı politikasını eleştirerek karşı koymuş, Paris’e giderek buradaki gazetelerde, düzenlediği toplantılarda bir vatansever olarak hürriyet ateşinin yakılmasını istemiştir. Selma Hanımın ağabeyinin bu dşncelelerinden etkilenerak ailesinden habersiz bir firar projesi ile kıyafetlerini değiştirerek Paris’e, Ahmet Rıza’nın yanına kaçmıştır. Onu bu davranışı hem dönemin Osmanlı aydınları hem de çeşitli ülkelerde yaşayan Jn Türklerin tarafından takdir edilmiştir (Toros, 1994: 60-61). Selma Rıza Feraceli’nin Paris’e kaçıp burada mücadelelerini sürdürmesi, dönemin önemli aydın kadınlarının ilgisini çekmiş ve onlarda da heyecan uyandırmıştır. Hatta dönemin aydın kadınlarından Emine Seniye Hanım, Şura-yı mmet Gazetesi’nde kaleme aldığı bir yazıda şunları kaydetmiştir: “*Mücahide-i şehire Selma Hanım Efendi’nin Paris’e gitmesi daire-i taassup içinde çabalayan nisvan-ı hrriyetperveranı ikaz ederek hayatlarında garip garip emeller uyandırmıştı. Ah o emeller ne kadar gizli, ne kadar mes’um idi!.. ‘Hürriyet’ lafz-ı celili ailenin en mahremlerine bile söylenemiyor...’*” (Karaca,2010: 54).

Selma Hanım siyasi ve toplumsal konularına hâkim ve toplumsal konulara duyarlı bir kişidir. İstanbul’da ailesi tarafından konakta iyi bir eğitime tabi tuturulmuştur. İstanbul’dan sonra Paris’e giden Selma Hanım, Sorbonne Üniversitesi’nde eğitimine devam etmiştir. Burada yeni yeni popüler olan sosyoloji alanına da özel merak sarmıştır. Ayrıca ağabeyi Ahmet Rıza aracılığıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olmuştur. Bu cemiyetin ilk kadın üyesi olarak cemiyetin bünyesinde faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca Ağabeyi Ahmet Rıza ve arkadaşı Halil Ganim Bey tarafından çıkarılan Meşveret Gazetesi’nde çalışmaya başlamıştır. Ayrıca yine Şura-yı mmet Gazetesi’nde yazmaya başlamıştır.

Selma Hanım, Fransızca yayınlanan Meşveret ve Türkçe olarak çıkarılan Şura-yı mmet gazetelerinde Osmanlı’nın batılı anlamda bir yönetime geçmesini ve hür düşüncenin hâkim olmasını savunmuştur. Selma Hanım bu gazetelerde gece-gündüz büyük bir gayretle çalışmıştır. Verilen büyük hürriyet mücadelesi neticesinde Jön

Türklerin hayalleri gerçekleşmiş ve ülkede meşrutiyet dönemi başlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ve yeni bir döneme başlanmasıyla Jöntürkler ülkeye tekrar dönmüşlerdir (1908) ve bunların arasında Selma Rıza'da bulunuyordur. Selma Hanım'ın derin bilgilerle yurda tekrar dönmesi, dönemin önemli isimleri olan Nasip Hanım, Fatma Aliye Hanım, Şair Nigar Hanım gibi aydın Türk kadınlarını gururlandırmıştır (Toros, 1994:1961).

Selma Rıza genel olarak çalışmalarında, "Sosyal Açıdan Kadın" konusu üzerinde derinlemesine durmuş ve bu konu dâhilindeki pek çok çalışmayı okumuştur. Hatta o dönemde Jön Türkler ve Fransız aydınları tarafından bu konunun uzmanı olarak bilinmiştir. Lakin bu çalışmalarını büyük alanlara aktarmakta başarılı olamamıştır. Bu çalışmalarından mütevellit Fransız Claude Farrere ve Fransa'daki pek çok sosyolog ve edebiyatçı onu yetenekli bir sosyolog olarak adlandırmışlardır (Toros, 1994:62). Osmanlının önemli aydınlarından olan, Samipaşazade Sezai ve Bahaeddin Şakir tarafından çıkarılan "Şura-yı İmmet" gazetesinde, Samipaşazade Sezai Selma Hanım'a bütün çalışmaları dolayısıyla "Kadınların Tacı" olarak adlandırmıştır.

Kadınların eğitimi ve kadınların toplumsal alanlardaki statüleri üzerinde çalışmalar yapan Selma Rıza Hanım, eğildiği bu konuları "Uhuvvet" adlı romanında (Oktay, 2016: 152) edebi bir dille dile getirir. "Zihnimi dünyanın her türlü kötülüğüne ve fesatçılığına karşı kuvvetlendirerek geçirdim. Zihnimi dünyanın istek ve maksatlarına hizmet edecek yüksek düşüncelere mekân edindim" diyen Selma Hanım, düşünceleri, kişiliği ve gerekse de kalemi ve çalışmalarıyla da yaşamı boyunca toplumun aydınlanması uğruna çaba sarf eder. Bu çabalarında özellikle "Kadın" üzerinde dururken, kadının toplumdaki konumu, kadın hakları gibi konular üzerindeki düşüncelerini beyan ederken, kadınların sorunlarına ayna tutarak bunların görünmesi sağlar (Sümer, 2017: 113).

Selma Rıza Hanımın romanı kaleme aldığı dönem, Osmanlı toplumunun Avrupa etkisi altında önemli toplumsal değişimlerden geçtiği bir dönemdir. Selma Hanım bu eserinde kadınların sorunları üzerinde durur (Aykaç, 2002: 70). Çalışma, "Kadının kimlik mücadelesi" konusundaki romanların da ilk temsilcilerinden" sayılır. Henüz 20 yaşında kaleme aldığı bu eserde toplumsal konulara eğilen Selma Hanım, maalesef eserini yaşadığı dönemde yayınlamamış, eser, ölümünden çok sonraları ortaya çıkarılarak yayınlanabilmiştir.

Bilindiği gibi Osmanlı aydınlarının en önemli önceliklerinden biri de eğitim meselesidir. Selma Hanım Osmanlı kızlarının eğitim ve kültürel anlamda gelişmelerinin sağlanması için, Ahmet Rıza'nın da destekleriyle 1916 yılında Kandilli'de Adile Sultan Sarayı'nda "Kandilli Adile Sultan İnas Mekteb-i Sultanisi" adıyla ilk yatılı okul açtırmıştır (....:2002:1). Ayrıca Selma Hanım Fransa'dan yurda tekrar döndükten sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden olmuş ve beş yıla yakın bu cemiyetin sekreterliğini yapmıştır. Burada da çeşitli toplumsal sorumluluk faaliyetleri yürütmüştür.

I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı'yı bölme çabasında olan Wilson'un

fikirleri konuşulurken, Osmanlı'daki pek çok aydın ve devlet adamı büyük bir bunalım içerisindeydi. Hatta bu dönemde Wilson Prensipleri Cemiyeti kurularak İstanbul'da mandacılık taraftarları bile türemeye başlamıştır. Bu taraftarlar Amerikan mandacılığını savunmaya başlayan kimselerdir. Selma Hanım bütün bu Amerikan mandacılığı taraftarları olan gazeteci, devlet adamı, edebiyatçı gibi aydınlara tek başına karşı çıkmıştır. İşgal kuvvetlerince sansüre uğrasa da bu kişilere manda ve himayeyi reddeden acı kelimelerle cesaret mektupları yazmış ve göndermiştir. Adeta bir cesaret timsali olan Selma Hanım'ın bir büyük başarısı da Cenevre'de Cemiyet-i Akvam ile olan yazışmalarıdır. Bugünün Birleşmiş Milletleri niteliğinde olan bu kuruluşa yazdığı mektup büyük etki uyandırmış olacak ki Cemiyet kendisini Cenevre'ye davet etmiştir. Selma Hanım Mektupta; "İstanbul'un işgalinde, gerek Rusya'dan gerek diğer ülkelerden hayli sığınmacı bu şehre gelmiş bulunuyor. Bu arada fakirlik ve kadınlık adına utanılacak olaylar da artmıştır. Bu olay, toplumu sarsmakta ve feci akıbetlere götürmektedir. Bu açıdan Cemiyet-i Akvam'ın harekete geçmesi gerekmektedir" sözlerini kaydeder. Lakin işgal kuvvetleri Selma Hanım'ın oraya gitmesini engellemişlerdir. Bu mektubun yankı bulur ve hayli etkili olur, akabinde İstanbul'a temsilciler göndererek olayın incelenmesi istenir. (Toros, 1994: 66)

Osmanlının kurtuluş reçetesini yazarken mandacılığı savunan pek çok aydına da karşı çıkan Selma Hanım, pek çok aydının aksine amansız bir hürriyet savunucusudur. Sosyal faaliyetlerden edebi eserlerine kadar Selma Hanım'ın sosyal hayattaki sorunlara yöneldiği, dönemin düşünce yapısını eleştirerek sorunları anlattığı ve bu sorunlara yönelik çözüm öneri sunduğunu görmekteyiz. Aile yaşamı, kadınların ailede ki rolleri, kadınların hak ve özgürlükleri, özellikle o dönemde kız çocuklarının eğitim meseleleri gibi toplumsal hayattaki hak ve özgürlükler konusunda ciddi mücadeleler verip dönemin düşüncesine etki ettiği görülür.

Selma Rıza'nın ardında bıraktığı notlarda, yazışmalarında büyük bir vatanseverlik örneği gözlenir. Şüphesiz ki o kadınlar konusunda bir öncüdür. Çalışmalarında, muhtelif konular hakkındaki sağlam görüşü, kadınlar, kültür, hürriyet, vb. gibi konulardaki birikimi aydınlatıcı nitelik taşımaktadır. Selma Hanım'ın sosyoloji, tarih, edebiyat gibi ve özellikle siyasette de olan zengin bilgi birikimi Fransa'da kaldığı yıllarda edinilmiştir. (Toros, 1994: 64) Selma Hanım çalışmalarında çoğunlukla toplumsal, kültürel ve siyasal alanla ilişkilendirilecek konulara eğilmiş, özgür ruhlu bir kadın ve özgürlük, eşitlik gibi düşüncelerini toplumu için geliştirerek bunun mücadelesi vermiş bir kişidir. Bu mücadeleyi çoğunlukla gazete ve dergi yazıları ile görmüş olsak da, Selma Hanım dernek faaliyetleriyle de düşünceleri ışığında mücadele etmeyi bırakmamıştır.

5. Türk Kadın Hareketi: Aydın Türk Kadınlarının Türk Siyasi Düşüncesine, Toplumsal ve Siyasal Yapısına Etki ve Katkıları

Dramatik toplumsal değişimler, toplumda kadına bakışın değişmesini de talep eder (Palmer, Hyman, 1993:7) bu bağlam da modern toplumların inşasında ve ge-

lişmesinde en önemli rol kadınlara aittir (Aksoy, 2017:7). Genel olarak bir kadın hareketi tanımlaması yapabilmek için kesin çizgiler belirlemek zor gibi görünse de genel olarak kadın hareketlerini, kadınların yaşamını kısıtlayan ve eril iktidara karşı belirmiş bir tepki olarak görmek mümkündür. Bu hareketler toplumların kendi iç dinamiklerine göre farklı seyirle farklı zamanlarda belirmiş ve yine farklı talepler farklı söylem biçimleri doğrultusunda meydana geldiğini görülmektedir. Türk toplumunda Türk kadın hareketi olarak adlandırabileceğimiz mücadele, Tanzimat Dönemi itibarıyla, kadınların eğitim hususundaki temel talepleriyle belirmiş ve yine bu bağlamda şekillenmiştir. Bununla birlikte bir kadın hareketi olmasına karşın ilk etapta eşitlik isteği daha dar bir kapsamda gündelik yaşanan sorunların aşılabilmesi noktasında olurken Meşrutiyet Dönemi ile birlikte buna yönelip taleplerin genişlediğini görmekteyiz (Çokoğullar, Bozarslan, 2014: 171).

Osmanlı'daki aydın Türk kadınlarının hareketlerinin feminist hareket olarak değerlendirilmesi konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur. Osmanlı'daki kadınların hareketi, batıdaki feminist kadın hareketleriyle ortak noktalar gösterip benzer nitelikte olsa da onlardan ayrılan pek çok yönleri de vardır. Batıdaki feminizm hareketleriyle Osmanlı'daki kadın hareketlerinin en benzer yönü talep edilen eğitim hakkı konusudur. Osmanlı'da kadınlar siyasal bir hak talep edene kadar istedikleri en temel hak eğitim-öğretim hakkıdır. Pek tabi bu o dönemde bu isteğin yerine gelmesinde de erkeklerin desteklerini almak bir zorunluluktur. Kadınların bu temel hakkı talep ederken ataerkil cinsiyet söyleminin dışına çıkamayan bir alan dâhilinde seslerini duyurmaya çalıştıkları görülür (Günaydın, 2012: 56-57). Kadınların düşünsel, toplumsal ve siyasal anlamda rol oynamaya başladıkları bu dönemde mücadelelerini daha çok basın-yayın ve dernek faaliyetleri yoluyla yürüttükleri görülür. Bu bağlamda; Kadınlar için 1875 yılında yayınlanan "Vakit" ve " Mürebbi-i Muhadderat" isimli dergilerin haricinde, " Kadınlara Mahsus Gazete" ismiyle yayınlanan ve kadrosunun büyük bir çoğunluğunu kadınların oluşturduğu önemli bir yayın organı hazırlanır. Bu yayın organında İlk Kadın Romancı Fatma Aliye Hanım, Şair Nigar Hanım gibi dönemin önemli aydın kadın yazarlarının yazıları büyük ilgi görür. Bu gazetede yayımlanan yazıların genel olarak konuları, iyi bir eş, iyi bir anne olmanın yanı sıra daha çok kadınların bu kimliklerini reddetmemekle beraber mevcut konumlarını sorgulayarak karşı cinsle bir kıyas yapmalarına dairdir. Bu gazetede yazı yazan kadınlar genel olarak o dönemin aydın-bürokrat kesimden kimselerin eşleri veyahut kızlarıdır. Bu gazete dışında " Kadınlar Dünyası" adlı gazete de kadın hakları konusunda bir mücadelenin başlamasını sağlaması, kadın hareketlerine bir alt yapı oluşturması ve dönemin kadınlarına mühim bilgiler sunması bağlamında oldukça kıymetli bir yayın organı olma vasfı taşımaktadır. Bu yayın organında da kadın yazarlar, kadınların durumunu şahsi düşünceleriyle dile getirmiş ve somut taleplerde bulunmuşlardır. Burada kadınlar, kadınların toplumda ikinci sınıf insan gibi görüldüğünü, kadınların erkeklerle eşit haklarının olmadığını, erkeklerin kadınların yaşamlarını sınırladıklarını, kadınların erkeklere bağımlı olduğu, gibi görüşleri eleştirerek, temelinde eşitliği, kadın haklarını arzulayan pek çok konudaki düşüncelerini savunmuşlardır (Tekin, 2004: 78-79). Bu yayın organlarının dışında,"

Mefharet, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Kadın, Musavver Kadın, Genç Kadın, Hanımlara Mahsus Gazete, Kadın Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale, Türk Kadını, Siyaset, Bilgi Yurdu İşığı\Bilgi Yurdu\Bilgi Yurdu Mecmuası, Genç Kadın" gibi yayın organlarında da benzer konular işlenir (Türkmen, 2018: 24-26). Bu yayın organlarından Arife Hanım'ın önderliğinde çıkarılan Şukufezar adlı yayın organı, sahibi ve tüm yazar kadrosu kadın olan ilk dergidir (Balım, 2019: 1)

Basın-yayın hayatıyla birlikte aydın Türk kadınlarının mücadelelerinde bir ikinci etken de cemiyetlerdir. Gazete ve dergilerde yazılarıyla toplumdaki diğer kadınlara ulaşmayı hedefleyen Aydın Türk kadınlarının sayılarındaki artış, onların üzerinde konuştukları, tartıştıkları ve talep ettikleri konular etrafında diğer kadınlarla toplanıp örgütlenmeye gidilmesi gerekmiştir. Bu bağlamda farklı alanlarla ilgili pek çok cemiyetin kurulması söz konusudur.

Bu cemiyetler çoğunlukla dönemin tanınmış ailelerinden aydın kadınlar tarafından kurulmuştur. Tanzimat'ın akabinde gerek sarayda ve gerekse de saray çevresinde iyi bir eğitim almış, soylu ve aydın bu kadınlar, batıdaki kadın hareketlerini, kadın haklarını yakinen takip eden kimselerdi. Kadın hareketleri II. Meşrutiyet Dönemi ile daha çok gelişmiş ve bu aydın Türk kadınları, kurulan cemiyetlerin sayılarını ve işlevlerini çeşitlendirerek çalışmalarını çoğaltmışlar (Kaplan, 1998: 38). Bu derneklerin temel amaçları, kadınları eğitmek, kadınların iş hayatında yer edilmesini sağlamak ve toplumsal hayata daha etkin katılmalarını sağlamak için mücadele vermektir (Aydın, 2015:87). Bu bağlamda kurulan kadın dernekleri, " Eğitim, Kültür, Sanat ve Feminist Amaçlı Kadın Dernekleri: *Nisvan Heyet-i Edebiyesi, Genç Kız Cemiyeti, Kırmızı Beyaz Kulübü, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Tefeyyüz Cemiyeti, Mekteb-i Sultan-i İnas Cemiyeti, Osmanlı İttihad-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Bilgi Yurdu Dershanesi, İnas Darülfünunu Mezunları Cemiyeti, Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti, Türk Kadını Dershanesi.* Devleti ve Orduyu Desteklemek Amaçlı Kurulmuş Dernekler: *İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Cemiyet-i İmdadiye, Hıdmet-i Nisvan Cemiyet-i Hayriyesi, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Mısırlı Hanımlar İne Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubesi, Donanma Cemiyet-i Hanımlar Şubesi, Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Şam Nisvanı Muavet-i Milliye Cemiyeti.* Ekonomik Amaçlı Kurulmuş Dernekler: *Mamulat-ı Dahiliye İstihlaki Milli Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Türk Kadınları Bıçkı Yurdu, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti* İslamiyesi, *Kastamonu Osmanlı Hanımları İş Yurdu.* Hayır ve Yardım Dernekleri: *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Esirgeme Derneği, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı ve Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Etfal Hastahanesi ve Şişli Osmanlı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Bikes Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Suriye Nisvanı Umur-ı Hayriye Müessesesi, Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi"* (Kurnaz: 1996:7-8).

Osmanlı döneminde Aydın Türk kadınlarının toplumsal hayattaki ikinci durumundan sıyrılmak, o güne değin genel kabul görmüş kadın algısından kurtulmak ve pek tabi pek çok alanda aktif rol oynamak gibi arzularının olduğu aşikârdır. Lakin bu dönemde aydın Türk kadınlarının " kadın sorunu" konusunun çerçevesi dışına

çok çıkamamaları ve bundan dolayı da, geniş anlamdaki siyasal, toplumsal ve iktisadi konulara çok eğilememeleri bu aydın kadınların öncelikle farklı bir kadın benliğini ve kimliğini oluşturmak, yeni bir kadın portesi yaratmak gibi bir vizyonlarının olduğunu gösterir. Bununla birlikte, siyasal, toplumsal, iktisadi alanlarda girmiş oldukları tartışmalar ise yine kadın eksenli konuşmalardan ibaret olduğu da bilinmektedir (Tekin, 2004: 78-79), bu bağlamda da kadınların verdikleri mücadele, toplumun cinsiyet fark etmeksizin genelini kapsayan, düşünsel, siyasi ve iktisadi olmaktan çok kadınlar ekseninde, yeni bir kimlik, yeni bir portre inşası odaklıdır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, tarihin bilinmeyen karanlık dönemlerinden beri devam eden ve nesiller boyunca da süren bütün yargılara rağmen, kadınların toplumdaki özgürlüğü yasallaştırılmıştır. Bir nevi kadınların verdiği mücadele başarıya ulaşmıştır. Kadınlar bununla birlikte artık demokrasi politikasından aldıkları ilhamla daha çok güçlenmişlerdir (Goodwin: 1998: xii). Bu güçleri, kazandıkları yeni hakları ve birikimleriyle siyasal, toplumsal ve düşünsel anlamda daha etkin rol oynamaya başlamışlardır.

Sonuç

Sosyal ve siyasal roller üzerinden yapılan okumalarda, kadınları, özelinde Türk kadınlarını, tarihi süreç içerisinde ele alındığı araştırmalarda, toplumsal, siyasal, kültür ve medeniyet coğrafyasındaki değişikliklere odaklı olarak yaşanan değişimlerin, kadınların toplumsal hayattaki rolleri, statüleri ve değerlerinin de farklılaşmasına neden olduğu görülmüştür. Bu dünyada hemen hemen bütün toplumlarda görülen bir realitedir. Bu toplumlar içerisinde de Türk kadınlarının tarihi süreçlerde diğer toplumlardaki kadınlara göre statüsel bağlamda daha iyi bir yerde olduğunu söyleyebiliriz.

Pek çok toplumdaki kadından daha büyük hakka sahip olan Türk kadınları, ideal bir toplumun ancak aydın kadınlarla oluşacağını farkında olan aydın erkeklerle (Naymansoy, 2009: 138) birlikte modernleşme çalışmalarıyla geleneksel algıları yıkararak yeni bir kimlik oluşturmuşlardır. Türk modernleşmesinin önemli bir “kadın devrimi” yaşattığı aşikardır (Sancar, 2014: 13).

Türkiye’de modernleşme çalışmaları kadın ve erkeklerin birlikte verdikleri önemli bir uğraşla başarıya ulaşmıştır. Bu süreçte Türk kadınlarının toplumsal, kamusal ve hukuksal alanlardaki önemli kazanımlarında Aydın Türk kadınlarının mücadeleleri, bireysel ve toplu olarak verdikleri mücadelede erkeklerin rolü de çok büyüktür. Kadınların bu çalışmaları hem devlet eliyle (dönemin padişahı ve devlet adamları, cumhuriyet döneminde ise Atatürk ve kurucu kadro tarafından) hem de dönemin, aydın-bürokratik elitleri tarafından oldukça çok desteklenmiştir.

Aydın Türk kadınlarının dönemin düşüncesini bireysel yazı ve toplu olarak yaptıkları cemiyet faaliyetleriyle etkilediğini görmekteyiz. Bu çalışmalar ağırlıkla, kişi hak ve hürriyetleri, kadın hakları, kız çocuklarının eğitimi gibi daha çok toplumsal hayatta yer edinmek, görünürlik sağlamak ve temel haklardan yararlanmak gibi

konular etrafında şekillenmiştir. Aydın Türk kadınlarının siyaset ve devlet yönetimi gibi konularda ağırlıklı olarak çalışmalar yapmamaları ve bu alanlarda aktif olamamaları dönemin içinde bulunduğu durumla doğrudan alakalıdır. Bu aydın Türk kadınlarının dönemin toplumsal ve siyasal düşüncesine önemli katkılar sundukları bir gerçektir. Kadınların ilkin kadın hakları konularında yaptıkları çalışmalar dönemin siyasi atmosferi ile farklılaşmış ve özellikle milli mücadele döneminde hürriyet temalı yazım ve söylemsel çalışmaları dönemin atmosferine katkı sunmaya çalışmışlardır.

Bütün bu çalışmalarda Selma Rıza Feraceli’nin önemli bir yeri vardır çünkü Selma Hanım dönemin kadınlarına öncü ve örnek olmuştur. Selma Hanım’ın yazdığı yazılar cemiyet faaliyetleri eğildiği konularla tam bir “Örnek Aydın Türk Kadını” portresi çizmiştir. Selma Hanımın dönemin düşünce yapısını söyledikleri ve eyledikleri hayli etkilediği görülür. Özellikle işgal altındaki Osmanlı toprakları için verdiği mücadele takdire şayandır. Tam bir hürriyet kahramanı olan Selma Hanım, mandacılığı savunan devlet adamları ve aydınların karşısında, onların bu düşünceyi reddetmelerinde ve dönemin siyasal düşüncesinde de önemli roller oynamıştır. Pek tabi Selma Hanım’ın çalışmalarının etkin ve etkili olmasında Ağabeyi Ahmet Rıza’nın, yazarlık yaptığı gazetelerdeki dönemin önemli aydınlarının da rolü vardır. Tıpkı diğer aydın kadınların da dönemin aydın erkekleri tarafından desteklenmeleri gibi.

Netice olarak, bir toplumun, bir devletin gelişmesi, ilerlemesi ve mevcut dinamiklerini yitirmemesi için cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, toplumun bütün bireylerinin eşit haklara sahip olarak, cinslerin de birbirlerini destekleyerek hareket etmeleri gerekir. Tarih boyunca ideal ve büyük başarıların arka planında, toplumdaki kadın-erkek cinslerinin birlikte verdikleri mücadele gözlenebilir. Şüphesiz Türk tarihinin önemli kesitlerinde de bu realiteyi görmek mümkündür. Bu bağlamda düşünsel, toplumsal ve siyasal bağlamdaki bir gelişim ve ilerleyiş, kadın ve erkeklerin ancak ve ancak ortak mücadelesi neticesiyle mümkün olabilir. Aydın Türk Kadınlarının başarısında da bu desteğin rolü büyüktür.

Aydın Türk kadınlarının düşünsel, toplumsal ve siyasal anlamdaki verdikleri mücadele Türk toplumu ve devleti açısından oldukça önemlidir. Bu mücadelenin başarıyla sonuçlanması, kadınların yeni bir kimlikle toplumsal ve siyasal anlamda her alana girebilecek olmaları Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve Türk toplumuna da artı bir değer katmıştır. Türk kadınları bu mücadeleleriyle dönemlerinin kadınlarını etkiledikleri gibi nesillerini de mücadeleleriyle mesajlar vermişlerdir. Aydın Türk Kadınları, kendilerinden sonraki nesillerin, daha geniş haklara sahip, daha görünür, daha etkin ve etkili olarak düşünsel, toplumsal ve siyasal alanda rol oynayabilmelerinin yolunu açmışlardır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hasan(2019), *Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın, İnsan&İnsan, Sayı 21*
- Aksoy, İlhan (2017), *Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını, Yasama Dergisi, Sayı 32, 7-20*
- Aydın, Hakan (2015), *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Kadın, Current Research in Social Sciences, 1(3)*
- Aykaç, Bedrettin(2002), *The Question of Women in the Works of Selma Rıza and May Zıadeh, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 42, 1-2*
- Balım, Meltem (2019), *Osmanlıda Kadın Hareketleri ve İlk Feminist rgt, https://listelist.com/osmanlıda-kadın-hareketleri-feminist-orgut/ (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2019)*
- Çokoğullar, Emel, Bozarslan, Bakko Mehmet (2014), *Eğitim ve Eşitlik Talebiyle Şekillenen Osmanlı Kadın Hareketinin Milliyetçi Söyleme Eklenmesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 54*
- Depdereli, Zekiye Gizem (2016), *Kutadgu Bilig’de Kadın, Studies Of The Ottoman Domain / Cilt 6, Sayı 11, Ağustos*
- Duby, Georges, Perrot, Michelle (2005), *Kadınların Tarihi (Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru) Cilt V, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, 2005, İstanbul*
- Günaydın, Ayşegül Utku (2012), *Cumhuriyet ncesi Kadın Yazarların Romanlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*
- Goodwin, Godfrey (1998), *Osmanlı Kadınının zel Dünyası, (Çev. Sinem Gl), Sabah Kitapları, 1. Baskı, İstanbul*
- Eyüpoğlu, İsmet Zeki (2007), *Osmanlıdan Cumhuriyet’e Türk Kadını, 1. Baskı, İstanbul*
- Faroqhi, Suraiya (2000), *18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet, Modernleşmenin Eşğinde Osmanlı Kadınları(Editör: Madeline C. Zıfı), (Çev: Necmiye Alpay) 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul*
- Karaca, Şahika (2010), *Emine Seniye, Hayatı, Fikir Dünyası, Sanatı, Eserleri, Erciyes Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi*
- Kaplan, Leyla(1998), *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), 1. Baskı, Ankara*
- Köksel, Behiye (2011), *Orhun Yazıtlarında Kadın, e-Journal of New World Sciences Academy 2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0094*
- Kurnaz, Şefika (1996), *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul*
- Kurnaz, Şefika (1991), *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konferansları, Aile ve Toplum, Yıl 1, Sayı 1, Cilt 1*
- Kçkal, Asena Eylül, (2017), *Selma Rıza Feraceli’nin Uhuvvet Romanında Toplumsal Hayatın Kadın zerindeki Baskısı, 6. Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı 1, İstanbul*
- Naymansoy, Günseli (2009), *Gölgeden Gerçeğe Osmanlıdan Günümüze Aydın Türk Kadınları, Erdem, Sayı 54*
- Oktay, Gülçin (2016), *Selma Rıza’nın Uhuvvet Romanında “ Toplumsal Cinsiyet” ve “Sınıf” Yapıları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 20*
- Özkiraz, Ahmet, Arslanel, M. Nazan (2011), *İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 3, No 1*

- Tekin, Mustafa (2004), *Kutsal, Kamu ve Kadın, Açılım Kitap, 1. Baskı, Ocak, İstanbul*
- Türkmen, Rabia Aslıhan (2018), *Türk Mitolojisinde Kadın, lk Ocakları Dergisi, 174. Sayı*
- Türkmen, Rabia Aslıhan (2018), *Modernleşen Türk Toplumunda Kadın İmgesi ve Türk Kadınlarının İlk Yayın Tecrübeleri, Kadın Dergisi, 3. Sayı*
- Toros, Taha (1994), *A Woman Journalist Amongst The Young Turks, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/10868/001580678010.pdf?sequence=6*
- Palmer, Margaret ve Hyman Beverly (1993). *Yönetimde Kadınlar, Rota Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul*
- Sağ, Vahap (2001), *Tarihsel Süreç İtibariyle Türk Kadını ve Atatürk, C.B İktisadi İari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1*
- Sancar, Serpil (2014), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul*
- Sümer, Sema Zafer (2017), *Kadınların zgrlğne Adanmış Bir mr: Selma Rıza ve Unutulan Romanı Uhuvvet, IX. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi\Sanat Etkinlikleri Bildiri Kitabı (Editör: Ahmet Aytaç),*
- .....(2002), *Selma Rıza Feraceli, http://www.istanbulkadinmuzesi.org/selma-riza-feraceli/?tur=Alfabetik*

POST-MODERN EDEBİ ESERLERDE PSİKOLOJİK ŞİDDET VE PEDOFİLİ: ELİF ŞAFAK “MAHREM” VE AYŞE KULİN “GECE SESLERİ” ÖRNEĞİ*

Rabia KARABOYUN

Başkent Üniversitesi, Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi, Öğr. Gör.
rabiakaraboyun@gmail.com

Özet

Edebiyat, insanların kendilerini ifade etme amacıyla kullandıkları en etkili sanat dallarından biridir. Bir edebi tür olan roman ise, edebiyatımıza girdiği günden bugüne üzerine en çok çalışılan ve okuyucular tarafından en çok ilgi gören türlerden olmuştur. Romanlarda işlenen temalar ve konular hem yazarın iç dünyasına hem de toplumun ve dönemin meselelerine dair izler taşımaktadır. Bahsi geçen edebiyat ve toplum ilişkisini daha iyi anlayabilmek için kendi toplumsal hafızamıza panoramik bir şekilde incelemek çok isabetli olacaktır.

Türk kültür hayatının ve siyasi tarihimizin en önemli süreçlerinden biri olan ve bununla beraber Türk içtimai hayatının dönüşümünde önemli bir kilometre taşı olan Tanzimat Dönemi ve akabinde gerçekleşen olaylar silsilesiyle beraber hayatımızda önemli bir yer teşkil etmeye başlayan romanların ve edebi eserlerin toplumu şekillendirme hususundaki önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Özellikle Türk toplumu açısından bu durumu değerlendirdiğimizde zihin dünyasından önce gönül dünyasına hitap etmenin elzem olduğu görülmektedir. Bu sebeple edebi eserlerde kullanılan dil, bizim için daha büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, toplum, edebiyat, roman

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Giriş

Edebi eserlerde kullanılan dilin ne derece önemli olduğunun en belirgin örneği olarak "vatan" ve "millet" gibi mefhumların makalelerle ya da gazete çevresinde gelişen fikir yazılarıyla değil de Namık Kemal'in şiirleriyle zihin dünyamızda yer edinmesi ve toplumumuzda yankı bulması gösterilebilir. Vatan şairimizin "*Vatan Yahut Silistre*" eserinde Abdullah Çavuş'un "*Ölse kıyamet mi kopar?!"*" nidasına ya da "*Hürriyet Kasidesi*" nin

*"Civân-merdân-ı milletle hazer gavgâdan ey bi-dâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyetden"*²

beyitlerine kulak veren bir Türk'ün toprağına, milletine, insanlarına eskisinden farklı bir hususiyetle bakacağına, alakadar olacağına ve daha coşkun bir şekilde karşılık vereceğine dair hiç şüphe yoktur.

Yazının ilk kısımlarında bahsedildiği üzere edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim yadsınamayacak derecede fazladır. Buna mukabil verebileceğimiz diğer örnek ise şüphesiz ki günümüz toplumlarını görünmez bir duvar şeklinde saran ve bilhassa çatlaklardan sızan neo-liberalizm başka bir deyişle küresel kapitalizm ve ürettiği söylemlerin edebiyat aracılığıyla toplumsal yapımızı ve kültürel kodlarımızı zarara uğratması olacaktır.

Bahsi geçen üretilmiş söylemlerden birisi de post-modernizmdir. Her ne kadar post-modernizmin temelinde modernizm ve daha öncesinde süregelen belli başlı kültürel değerleri ve fikirleri sorunsallaştırarak insanlığı daha ileri götürmek gibi bir kaygı güdülmüş olsa da³ tüm bu çabalara madalyonun diğer tarafından bakıldığı takdirde milletler için art niyetli bir proje olduğu açık bir şekilde fark edilecektir. Tüm dünyada etkileri hissedilen ve dilleri, milli kültürleri yok eden küresel kapitalizmin ürettiği söylemlerden biri olarak post-modernizm, sürdürülmeye çalışılan Amerikan hegemonyasının devamı niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Post-modernizmin ne olduğunu zihinlerimizde oturtabilmek amacıyla kısa ve öz olarak bir çeşit 'kültürsüzleştirme projesi' olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Post-modernizm, modern yaşamı sorgulamak ve alışılmış yıkmak gibi amaçlara sahip olduğundan mütevellit özellikle yeknesak bir yaşam sürmeyip etrafından farklı olmayı önemli bir haslet olarak gören gençler arasında büyük yankı uyandırmaktadır. Dünyaya medeniyet öğretmiş bir milletin mensupları olarak ahlak anlayışımıza ve kültürel hafızamıza gelen en ufak bir zarar dahi geri dönülemez yozlaşmalara ve **toplumsal sorunlara** sebep olmuştur.

¹ Namık Kemâl, Vatan Yahut Silistre, İş Bankası Kültür Yayınları, 2019

² Günümüz Türkçesi: Milletin yiğitleri ile mücadeleden sakın ey zalim! / Senin zulmünün kılıcı şehadet kanının ateşinde erir.

³ Daniel Palmer, Explainer- What is post-modernism?, 2014 (son erişim tarihi: 3 Haziran 2020: <https://the-conversation.com/amp/explainer-what-is-postmodernism-20791>)

Türk Sosyolojisinin en önemli isimlerinden biri olan Erol Güngör'ün "Bir milletin yaşama gücü onun kültüründe çok sağlam dayanakların bulunmasıyla mümkündür."⁴ İfadesi milli kültürün önemini en güzel bir şekilde özetlemektedir. Ancak bu bağlamda post-modernizm, bahsi geçen sağlam dayanaklara zarar vererek yaşama gücümüzü örseleyen en önemli aktörlerden biridir. En basitinden, hayatımızın içerisinden bir örnek vermek gerekirse hızla yaygınlaşan tüketim kültürünün en somut örneği olan fast-food kültürü geleneksel mutfak kültürümüze belli başlı zararlar vermiştir. En nihayetinde de obezite gibi çağımızın en önemli sağlık sorunlarından birini beraberinde getirmiştir.

Nihaî olarak milli ve manevi değerlere karşı bir tavır üzerine kurulu olan post-modernizm, küreselleşme kisvesi altına elini attığı her alanı tüketip, büyük toplumsal sorunlara mahal vermeye başlamıştır. İçtimai hayatı bu kadar tahrip eden bir akımın kültürle iç içe konumda olan edebiyat alanında da yansımalarını göstermesi kaçınılmaz olmuştur.

Kitle iletişiminin inanılmaz derecede hızlı olduğu günümüz dünyasında post-modernizm, Türk romanında da kendine yer bulmuş, yeni tema ve konuların önünü açmıştır. Daha öncesinde de bahsettiğimiz gibi geleneksel olan her şeyi kötü olarak nitelendiren post-modernizm, edebiyatta da ahlaki normlarımızı, bizi biz yapan değerlerimizi yıkmak işini 'ifade özgürlüğü' adı altında meydana getirmektedir. Ancak şu kesin olarak bilinmelidir ki millî kültürümüze ve manevi değerlerimize kasıtlı olarak verilen zararlar asla ifade özgürlüğü çatısı altına değerlendirilemez. Bazı yazarların edebiyatın sunduğu bu özgürlüğü suistimal ederek insan haklarına, toplumun millî ve manevi değerlerine aykırı konular işledikleri ve sakıncalı ifadeler kullandıkları görülmüştür.

Son zamanlarda sıkça duyulan ve üzerine çalışmalar yapılan psikolojik şiddet ve pedofili de bu sakıncalı konuların başında gelmektedir. Toplumdaki en önemli değerlerden biri çocuklardır; çünkü çocuklar geleceğin teminatı ve bir milletin devamının garantisidir. Toplum içinde bu kadar önemli bir yerde durmaları, zarar görebilecekleri etkenlerden korunmalarını ve haklarının savunulmasını da gerektirir. Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk de "*Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir.*" diyerek meselenin tüm insanlığı ilgilendiren bir mesele olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca meselenin evrensel boyutunun yanı sıra "*Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize tahilin hududu ne olursa olsun, en evvel, her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, temel benliğine, milli geleneklerine düşman olan unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.*" şeklinde ifade edilen bir millî boyutu da vardır.

Pedofili başta olmak üzere ahlaki çöküntüye sebebiyet veren her türlü menfi aksiyon Milliyetçi Hareket Partisi Lideri Sayın Devlet Bahçeli'nin de "*Bekanın çöküşü yalnızca güvenlik duvarlarının yıkılmasıyla gerçekleşmez. Ahlak sönerse beka silinir gi-*

⁴ Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, 2007

der."⁵ Cümlesinde ifade ettiği gibi bizim için bir beka sorunu olarak görülmelidir. Bu sebeple romanın etki alanı ve insan psikolojisi üzerindeki etkisi hesaba katılmadan kontrolsüzce yayınlanması beraberinde büyük sorunlar getirecektir. Bir romanda konu olarak işlenen şiddetin, istismarın ve tacizin "özendirici" nitelikte olmaması en önemli husustur. Bu minvalde post-modern edebiyat akımı içerisinde ortaya konan edebi eserler içerdiği unsurlar açısından gençlerimizin ve çocuklarımızın zihin dünyalarını kirletmekle beraber içerdiği pedofilik öğelerle de onların güvenliğini tehdit etmektedir. Bu çalışmada Elif Şafak'ın "Mahrem", Ayşe Kulin'in ise "Gece Sesleri" adlı romanları işledikleri konular, psikolojik şiddet ve pedofili içerikli ifadeler bağlamında incelenmiştir.

İncelenen iki eserde de psikolojik şiddet, istismar ve pedofili içerikli ifadelere rastlanmıştır. Örneğin, Elif Şafak'ın Mahrem adlı romanında yer alan "...Et parçası geldi. Geldi ve ağzından içeri girdi. Ağzında adım adım ilerledi. Çocuk donakalmıştı. Adamsa durmadan hırıliyordu."⁶ Gibi ifadeler açıkça bir istismarın ve pedofilin kanıtı niteliğindedir. Bahse konu olan diğer kitapta⁷ da yine Mahrem adlı romana paralel bir şekilde kundaktaki bebek üzerinde kirli emellerini ve arzularını adeta bu durumdan hoşlanırcasına sanatlı bir dille betimleyen yazar müsveddesi insanlarımızın zihin dünyalarına adeta zehir salmaktadır. Öyle ki yapılan detaylı betimlemeler ister istemez insanların bilinçaltına işlemekte ve özendirici bir nitelik taşıyarak insanların sapkınlık içerisine girmelerine sebep olmakta bastırılmış tehlikeli duyguları ortaya çıkarmaktadır. Bize emanet olan ve bizlere her anlamda muhtaç olan çocuklarımızı her türlü zarardan korumak en mühim vazifelerimizden birisidir. Çocuklarımızın yarının büyükleri olduğunu düşündüğümüz takdirde üzerimizdeki sorumluluğun ne derece fazla olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Durumun vahametini biraz daha açmak adına sözlerime birkaç istatistiksel veri üzerinden örnek vererek devam etmek istiyorum.

Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğüne göre; Çocuk cinsel istismar hükümlülerinin yüzdesi %42,5 iken (2006 yılında) %58,8'e (2016'da) yükselmiştir ve cinsel suç mağduru olan çocukların yüzdesi 2014'ten 2016'ya %33 artmıştır.⁸ Buna mukabil toplum baskısı gibi çeşitli sebeplerden ötürü sesini çıkaramayan mağdurları da düşündüğümüzde bu rakam ne yazık ki daha da fazla olmaktadır.

Bu verilerin gün geçtikçe artmasını engellemek, en azından bu olayların arka planında yer alan edebiyatın özendirici etkisini kaldırabilmek ve çocuklarımıza daha güvenli bir yaşam alanı sunabilmek amacıyla ivedilikle çeşitli önlemler alınmalıdır. Öyle ki Namık Kemal'in şiirleriyle ve tiyatrolarıyla yetişip tarihe isimlerini altın harflerle yazdıran millî kahramanlar bir anlamda edebiyatın özendirici etkisinin sonucu cüyken böylesi yazar müsveddelerinin yazdıklarına milletimizin hiçbir ferдинin bir

5 "Bahçeli'den çocuk istismarı çıkışı: Darağacına gönderilmeli", Son Erişim Tarihi: 3 Haziran 2020, <https://www.bik.gov.tr/bahceliden-cocuk-istismari-cikisi-daragacina-gonderilmeli>

6 Elif Şafak, Mahrem, Doğan Kitap, 2016

7 Ayşe Kulin, Gece Sesleri, Everest Yayınları, 2012

8 Türkiye'de Çocuk İstismarı Raporu, Son Erişim Tarihi:

<http://imdat.org/wp-content/uploads/2018/05/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARI-tam.pdf>

an dahi maruz kalmaması, aksi durumun vahim sonuçları düşünülerek, memleket meselesi haline getirilmelidir.

Bu konuda en büyük sorumluluk öncelikle toplumsal düzeni korumakla mükellef olan biz fertlere düşmektedir. Meydana gelen çarpıklıklara ses çıkarmaktan korkmamalı ve sesimizi gür bir şekilde çıkarabilme cesaretini gösterebilmeyiz. Bilinçli okuyucular olarak da edebi eserlerde görülen post-modernist sapkınlıkları en azından sosyal medya gibi güçlü bir aracı kullanarak ifşa edebilmeliyiz. Ayrıca yayınevlerin basılması düşünülen kitapları daha derin irdelemesi, millî ve manevi değerlerimize korumaya yönelik kurallar koyması ve ticari kaygıyı bir yana bırakarak yazarlara karşı da seçici davranması gerekmektedir. Yine ilgili bakanlıklarımızın bu hassas konuda yapacağı derinlikli çalışmalar ve bu hususta istismara sebep olan bireylere karşı uygulanacak caydırıcı cezalar büyük bir önem taşımaktadır.

Biz Türk Milliyetçileri olarak, her alanda olduğu gibi edebiyatta da her türlü istismarın karşısında durarak millî ve manevi değerlerimizi korumaya devam edeceğiz.

**1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU**
Toplum Kadın ve Şiddet

MEDYADA KADIN

Rana İdil ÖZDOĞAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Radyo Televizyon Programcılığı Bölümü Önlisans Öğr
mrsozdogan1@gmail.com

Özet

Kadına şiddet genel anlamda fiziksel temas olarak akıllarda yer etmiş olsa da bu konu yalnızca fiziksel şiddet olarak anlaşılmamalıdır. Fiziksel şiddet ifadesinin alt başlıkları içerisinde psikolojik şiddet, taciz bunlar da kadına karşı şiddetin bir başka türde temsili olarak yer almaktadır. Ülkemizde birçok kadın; aile ve özellikle erkek baskısı ve şiddeti yüzünden kendi kararlarını bile veremez konumdadırlar. Bu durum bir nevi fiziksel güç dengesizliğinden temel almaktadır. Bu ülkede kadınlar aileleri tarafından özellikle de baba unsuruna zorla evliliklere maruz kalmakta, eğitim hakkı engellenmekte, istediği gibi hareket edebilme özgürlüklerine duvar örülmektedir. Kadının kendi kararlarını alabilmesine engel olabilmek için de kadın, ya şiddetle ya da ölümle tehdit edilmekte ve sindirilmeye çalışılmaktadır. Bunu yapan da genel anlamda baba, erkek kardeş veya eş sıfatında kişilerdir.

Anahtar Kelimeler: Kadına şiddet, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, medya

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Giriş

Kadına karşı şiddet ve kadın cinayetlerinin ciddi boyutlarda ele alınması ve bu durumun olumlu yönde aşılması için daha ağır yaptırımlar uygulanması gerekmektedir. Şiddet karşısında yasal olarak alınan kararların aşılmaz ve kabullenilemez derecede olmaması bu olumsuz duruma bir duvar örmemektedir. Bunun yanında özellikle TV dizilerinde kadına karşı şiddet ve cinsel istismarın bu kadar yaygın olarak işlenmesi, bu durumu insanların gözünde normalleştirmekte ve artık insanlar bu konulara karşı duyarsızlaştırılmaktadır. Özellikle kadın bedeninin bir meta olarak kullanılması bu durum üzerinden reyting hedeflenmesi, para kazanılması vb. durumlar da bir nevi şiddettir. Sosyo-kültürel olarak medyada kadının temsili kabullenemeyen toplumlarda kadına baskı oranı giderek artmaktadır. Ve bu konuların işleniş biçimi dolayısıyla kadının aciz ve pasif varlıklar olarak gösterilmesi son derece yanlıştır. Bu nedenle TV kanallarında bu tür görüntülerin daha az gösterilmesi, kadını yücelten görüntülerin daha fazla yer alması bu olumsuzlukları bir nebze de olsa engelleyecektir. Kadına yönelik şiddetin haberlerde temsili ve bunun etik boyutu konusu, iletişim çalışmalarında iki temel çalışma eksenini ile kesişir: Biri kadınlık imgesinin ve kadının medyada nasıl sunulduğu sorunu; ikincisi ise genel olarak şiddetin medyada temsili sorunu.

Medya araçlarının toplumda şiddetin artışında merkezi bir etkisi olduğu görüşü, yirminci yüzyılın başından itibaren sürekli tartışılmıştır. Ve bu durumun reddedilemez derecede doğruluk payının olduğu apaçık bir gerçektir. Kadına yönelik şiddetin haberler boyunca nasıl temsil edildiği konusu, medya çalışmalarının uzun zamandır ilgi alanında yer almaktadır. Pek çok araştırmada bu temsillerin ve genel olarak kadının temsili, toplumsal alanda kadın aleyhine anlamları destekleyecek biçimde inşa edildiği ortaya konmuştur. Kadınla ilgili imgelerin ve anlamların var olan ataerkil anlam biçimini güçlendirecek tarzda oluşmasına yol açmaktadır. Kadına yönelik şiddeti doğallaştıran, meşrulaştıran anlam algısını kırmak için, gazetecilerin içselleştireceği ve kendi sorumluluklarını benimseyecekleri bir meslek etiği geliştirmek zorunludur. Bu durum topluma daha kolay ulaşabilen ve fikirlerini bir kanal aracılığıyla ileten gazeteciler için umut vadetmedir.

Yalnızca bu durumun üzerinde durulması da yeterli olmayacaktır. Bilinmelidir ki kadına şiddetin kaynağı kadının ekonomik bağımlılığı, eğitimsizliği, işsizliği, iletişim ve örgütsüzlüğü, toplum içerisindeki erkek egemen kültürün yıkılamaması durumu nedeniyle toplumsal duyarsızlık ve ayrımcılıktır. Bu durumun önüne elbette geçilebilir fakat öncelikle toplumsal düzenin işleyişini bozan kişilere karşı yasaları daha da sertleştirmek gerekli olacaktır. Bunun yanı sıra kadının eğitilmesi, kendi hakları konusunda bilinçlendirilmesi, ekonomik özgürlüğünün kazandırılması, isteğine ve beklentilerine göre meslek sahibi olabilecek kanallar oluşturulması, diğer kadınlarla arasındaki engellerin kaldırılması ve örgütlenmesine olanak sağlanması ve bunların hepsinin devlet ve yasalar tarafından desteklenmesi ve belirli bir düzenle programlanması bu problemlerin bir miktar hatta yer yer tama-

mının önüne geçilebilecek yöntemler olduğuna inanmaktayız.

Kanserli bir kitle gibi giderek büyüyen kadın tutkusu, şiddet, baskı, cinayet gibi olumsuz durumlar toplumu model olarak öğrenen gelecek nesiller için de olumsuz sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Bu durumlar topluma açık alanlarda ve aile içi konumda çocukların önünde gerçekleştiği vakit şüphesiz geleceğe kirli bir miras bırakmış olmaktan kendini alıkoyamaz durumdadır. Kültürel ve dini açıdan atalarımızdan kalan mirasa saygısızlık yapıldığının farkında olmamız gereklidir. Devlet yönetiminden savaşımlara dek kadına büyük bir önem veren soyumuzun temellerinde kadına şiddetin bir suç olduğu bilinmektedir. Bu konuya ilişkin tarihimizden bir örnek vermek bu durumu aydınlatacaktır. "Bir gün Cengiz Han, çevre hanları toplantıya çağırır. Bütün hanlar, halka oluşturacak düzendeki minderlere otururlar. Hakan'ın gelmesini beklerler. Cengiz Han yanında eşi Börte ile gelir ve O'nu sağ tarafına oturtur. Gelenek gereği soldan başlayarak hanlar kendilerini tanıtır. Son konuk da kendini tanıttıncı sırada Börte Kadın vardır. Burada sözü Cengiz Han alır ve "ben hepinizin hanı Cengiz Han'ım. Bu da benim Han'ım Börte'dir" der." Bir başka örneğimize bakacak olursak "Hz. Hatice Vâlidemiz, muhterem eşi Hira Mağarası'na inzivaya çekildiğinde, emrinde çok sayıda hizmetçi olmasına rağmen yemeğini bizzat kendisi götürürdü. Peygamber Efendimiz (sav) de Hz. Hatice Validemizin geleceğini hisseder, dağın eteklerine kadar iner onu karşıladı. Zira Hira Mağarası'na çıkan yolun meşakkatini bilir ve değerli eşine kıyamazdı.

Yine bir gün, Hz. Hatice Validemiz, Efendimiz (sav)'i her zaman olduğu gibi damda beklerken yakınları: "Ey Hatice neden böyle yapıyorsun, hava çok sıcak, yaşlı vücudun yorgun düşecek." dediler. O da "Benim efendim güneşin altında iken ben gölgede duramam" diyerek eşler arası muhabbetin, bir olmanın ne manaya geldiğini bizzat yaşayarak göstermiştir."

Biri dini liderimiz diğer ise atamız olmak üzere iki örneğimizde de tarihimizde kadına daima saygı gösterildiği ve sahip çıkıldığı, devletin ve geleceğin onların elinde olduğunun birer ispatıdır. Fakat günümüzde ise ulusal durumun dışında dünya toplumları adına yapılan yasalardan biri olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin de yeteri kadar etkili olmadığı apaçık ortadır.

Bu sebeple, vermek istediğim mesaj, aslında bu organizasyonun düzenlenmesine öncülük eden fikirle tam da uyumaktadır. Bu mesajla kadına yönelik şiddete karşı mücadelede ortaklığın, herkesin çalışmasının daha etkin hale getirilmesi bakımından ne kadar zorunlu, hatta vazgeçilmez olduğunun altını çizmek istiyorum. Umarız bir gün yüksek sesle konuşanların hâkim olduğu bir dünyada yaşıyor olmak zorunda kalmayız.

ADANA'DA SIĞINMACI DURUMUNDAKİ TÜRKMEN AİLELER: SORUNLARI, İSTEKLERİ VE BEKLENTİLERİ*

Recai KUŞ

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Makina Mühendisliği Bölümü Öğr. Üyesi
recaikus@gmail.com

Ahmet Naci ÇOKLAR

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı Öğr. Üyesi
ahmetcoklar@hotmail.com

Özet

Dünya'da çatışma ve şiddet olaylarının artmasına bağlı olarak göç eden ve sığınma arayan insan sayısında artış görülmektedir. Türkiye bu durumdan olumsuz olarak etkilenmekte ve Türkiye yönelen göçmen ve sığınmacı sayısı da artmaktadır. Bu kapsamda sığınmacı durumuna düşen önemi bir grup ise Türkmenlerdir. Doğup büyüdüleri topraklar terör örgütleri tarafından işgal edilen Türkmen bölgelerinde Türkmenlere insanlık dışı saldırılar yapılmış, can güvenliğinin ortadan kalkması ve Suriye ve Irak'ta meydana gelen olumsuz gelişmeler sonrası Türkmen soydaşlarımız doğal olarak Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmışlardır. Irak ve Suriye'den gelen soydaşlarımız ağırlıklı olarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde yaşayan soydaşlarımızdır. Türkmenler aileler göç sırasında ve geldikten sonra zor yaşam koşulları ile mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Genel olarak Suriyeliler ile birlikte değerlendirilen Türkmenler, kültürel ve etnik bağları gereği bu gruptan farklılaşmakta, özellikle dilin getirdiği avantajlara sahip olmaktadır. Ancak sığınmacı konumunda bulunan Türkmenler bir yandan Suriyeliler ile birlikte değerlendirilmeleri, diğer yandan statü olarak farklılaşmaları açısından

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

farklı zorluklar yaşamakta, buna bağlı olarak ihtiyaç ve beklentiye girebilmektedir. Bu araştırmanın genel amacı savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan, Suriye ve Irak'tan gelen ve Adana'da yaşayan Türkmen ailelerin yaşadığı zorluklar/sorunlar ile ihtiyaçlarını belirlemektir. Nitel yöntemle desenlenen bu araştırma olgu bilim desenedir. Araştırmanın katılımcılarını 2019 yılında Adana ilinde sığınmacı durumunda yaşayan Türkmen aileler oluşturmaktadır. Genel özellikleri açısından incelendiğinde bu bölgedeki Türkmen aileler genellikle çok çocukludur, ailelerdeki çocuk sayısı ortalama 5-6'dır. Düşük kira bedelli ve 1-2 odalı evlerde birden fazla aile yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu kapsamda 15 aileden veri toplanmıştır. Veri toplamak için geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkmen ailelerin Suriye ve Irak bölgesinden gelen Türkmenlerden oluştuğu, çoğunlukla kendisinden önce gelenlerin tavsiyesi ile bu bölgeye geldikleri görülmüştür. Ailelerin yaşadıkları en önemli sorunların statü sorunu (Suriyeli mi Türk mü oldukları veya bölgesel dene-timdeki uygulama farklılıkları), ekonomik sorunlar, eğitim sorunları ve diğer sorunlar şeklinde sıralandığı, istek ve beklenti olarak olumlu statü ayrışması beklentisi, vatandaşlık talebi, savaşın sona ermesi ve memleketlerine dönüş, 2023 yılı beklentisi şeklinde sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda daha çok kadın ve çocuk katılımcıları ile araştırmanın yinelenmesi önerilmiştir. Diğer yandan Türkmenlerin tipik bir Anadolu bireyi olma beklentisinden yola çıkarak, farklı bir eğitim, ekonomik yardım ve yönlendirme sistemine yönelik olanakların sunulması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen aileler, göçmenler, aileler, sığınmacı, Adana.

SEEK ASYLUM TURKMEN FAMILIES IN ADANA-TURKEY: PROBLEMS, DEMANDS AND EXPECTATIONS

Abstract

Due to the increase of conflict and violence in the world, there is an increase in the number of people who migrate and seek asylum. Turkey is adversely affected by this situation and the number of migrants and asylum seekers to Turkey is increasing. In this context, an important group that has become an asylum seeker is the Turkmen. The regions and lands of the Turkmen, where they were born and grew up, were occupied by terrorist organizations, and as a result of lack of life safety, inhuman attacks and adverse events in Syria and Iraq, our Turkmen cognates were forced to migrate to Turkey naturally. Our cognates coming from Iraq and Syria are predominantly those living within the borders of National Pact. Turkmen families had to struggle with difficult living conditions during and after migration. Turkmen, who are generally evaluated with the Syrians, differ from this group due to their cultural and ethnic ties, and they especially have the advantages of language. However, Turkmen asylum seekers experience different difficulties since they are evaluated together with Syrians and differentiated in terms of status, and they have needs and expectations accordingly. This study is intended to determine the needs and problems of the Turkmen families who had to migrate to Turkey from Syria and Iraq because of war and started to live in Adana. Phenomenon pattern is used in this study which is designed with qualitative method. Participants of the research are Turkmen families living in Adana as an asylum seeker in 2019. When analyzed in terms of general characteristics, Turkmen families in this region are generally with many children, the average number of children in families is 5-6. More than one family has to live in houses with low rent and 1-2 rooms. In this context, data were collected from 15 families. A semi-structured interview was used to collect data. Content analysis method was used for the analysis of the data. As a result of the research, it was seen that Turkmen families consisted of Turkmen from Syria and Iraq, and mostly they came to this region with the advice of those who came before them. The most important problems of families were listed as status problem (whether they are Syrian or Turkish or implementation differences in regional control), economic problems, education problems and other problems. Wishes and expectations were listed as the expectation of positive status separation, citizenship demand, the end of the war and the return to their country and the expectation of 2023. With the results obtained, it was suggested to repeat the research with more female and child participants. On the other hand, starting from the expectation of the Turkmen to be a typical Anatolian individual, it may be suggested to offer opportunities for a different education, economic aid and guidance system.

Key Words: Turkmen families, immigrants, families, asylum seekers, Adana.

Giriş

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı savaş nedeniyle Türkiye'ye göçmek zorunda kalan, sığınmacı durumundaki Suriye ve Irak'tan gelen ve Adana'da yaşayan Türkmen ailelerin yaşadığı zorluklar/sorunlar, istekler ile beklentilerini belirlemektir.

Yöntem

Aşağıda araştırmanın modeline, katılımcılarına, veri toplama aracı ile verilerin analizine yönelik bilgiler verilmiştir.

Araştırma modeli

Türkiye'de Adana ilinde sığınmacı durumunda yaşayan Türkmen ailelerin yaşadığı zorluk, sorun ve ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik bu araştırma nitel bir araştırma olup, olgu bilim desenindedir. Olgu bilim deseni Yıldırım ve Şimşek (2006) tarafından bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yüklediği anlamları ortaya çıkarmayı amaçlayan nitel araştırma deseni türü şeklinde tanımlanmaktadır.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2019 yılında Türkiye'de Adana ilinde sığınmacı durumunda yaşayan Türkmen aileler oluşturmaktadır. Genel özellikleri açısından incelendiğinde bu bölgedeki Türkmen aileler genellikle çok çocuklu oldukları, düşük bütçe ile geçim sağlamak zorunda oldukları ifade edilebilir. Bu kapsamda farklı aile üyeleri olmak üzere toplam 15 kişiden veri toplanmıştır.

Veri toplama aracı

Türkmen ailelerin yaşadıkları sorunlar ile beklentileri ve isteklerini belirlemek için bir yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Geliştirilen bu form aileden araştırmaya gönüllü katılan bir bireye uygulanmıştır. Her bir katılımcı ile yaklaşık olarak 15 dakika süren görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin analizi

Nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi kuramsal anlamda belirgin olmayan temaların ortaya çıkarıldığı araştırmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Yin, 1984). Türkmenlerin yaşadıkları sorunlara yönelik kuramsal bir çerçeve bulunmaması nedeniyle bu çalışmada içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi için katılımcılara ait veriler önce bilgi-

sayar ortamına aktarılmış, bu kodlardan indeksler ve kodlar oluşturulmuş, kodlardan temaların çıkarılmıştır. Nihai olarak temalar düzenlenerek tanımlanmış ve bu ekinde içerik analizi için gerekli işlemler takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Verilerin güvenilirliğini sağlamak için verilen kodlanması, kodlardan temaların oluşturulması ve temaların tanımlanmasında verilerin güvenilirliği için iki farklı araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılmıştır. Bu amaçla Miles ve Huberman (1994) tarafından ifade edilen Görüş Birliği / (Görüş Ayrılığı+Görüş Birliği)*100 şeklinde bir hesaplama yapılmış ve güvenilirliği %89 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Türkmen ailelerin yaşadıkları sorunlar ile beklenti ve önerilerine yönelik bulguları ortaya koymak için içerikten yola çıkarak aşağıdaki başlıklar oluşturulmuş ve sırası ile sunulmuştur.

Ailelerin genel profili

Adana'da yaşayan Türkmen ailelerin genel demografik özellikleri incelendiğinde bu bölgedeki Türkmen ailelerin genellikle çok çocuklu olduğu, ailelerdeki çocuk sayısının ortalama 5-6 olduğu görülmüştür. Düşük kira bedelli ve 1-2 odalı evlerde birden fazla aile yaşamak durumunda kaldıkları görülmüştür. Ayrıca ailelerin çoğunlukla Suriye'de veya Suriye sınırında yaşayan Iraklı Türkmenlerden oluştukları görülmüştür. Çoğunlukla bu durumu Türkmen aileler savaştan önce Türkiye'ye göçen veya savaş döneminde kendilerinden önce gelen ailelerin önerisi veya tavsiyesi ile geldiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan birisi bu durumu şu şekilde belirtmektedir.

"... Biz telafer bölgesinden geldik... Bizden önce gelmişlerdi. Bizim akrabalarımız vardı. Burada 500 aileye yakın varız..."

Ailelerin yaşadıkları sorunlar

Adana'da yaşayan Türkmen aileler ile yapılan görüşmelerin analizi sonucunda yaşadıkları sorunlar belirli temalar altında gruplandırılmış ve başlıklar şeklinde verilmiştir.

Statü sorunları

Türkmen ailelerin ifade ettikleri sorunlardan bazıları statü sorunu olarak ifade edilmiştir. Özellikle Irak bölgesinden gelen aileler bu durumu aşağıdaki örnekler ile ifade etmişlerdir.

"...Suriyeliden ayrılmışız...hastanelerde aynı Türk vatandaşı gibi ücret ediyoruz. Sıraya giriyoruz....Suriyeliler ödemiyormuş. Daha yeni kanun oldu. 2 hafta olacak. Ödeyecekler ama bilmiyorum ödeyecekler mi."

“...yok bizi bir defa yakaladılar. Kaçakçılar aramıza Suriyelileri koyuyorlardı. Bir defa yakaladılar bizi. Komutana biz Türkmeniz dedik. Bizi ayırdılar. Siz diğerleri ile Suriye'ye gidin sonra yeniden gelin dediler. Sadece Türkmenler olarak siz gelin dediler. ...”

Statü kaynaklı bir diğer sorun ise bölgelere göre farklılaşan sorunları kapsamaktadır. Adana bölgesinde Türkmenlere yönelik yapılan uygulamalar ile diğer bölge veya illerde yapılan uygulamaların farklılaştığı görülmektedir. Bu durum aşağıdaki şekilde örneklendirilebilir.

“...Ankara 1 ay, hele Suriyeli ise hiç gelmiyormuş. İmza meselesi Biz 15 günde imzaya gidiyoruz...”

“...Ankara'da aileden biri ayda bir imzaya gidiyor. Ama biz burada 15 günde bir gidiyoruz. Aileden hepsi gidiyor.”

“...bizimki değişik Ankaradan. Orada başka bir şey daha var. Parmak izi ile Ankara'da aileden bir kişi gidiyor hangisi giderse gitsin hanımı gitsin, çocuğu gitsin, hepsinin yerine parmağını basıyor. Burada hepsi gidiyor. Yaşı 18 üzeri olan aileden hepsi gidiyor. Orada (Ankarada) bir kişi gidiyor aileden. Buradaki yaşa da bakmıyor. 60 – 65 yaş üstü olsun.”

Ekonomik sorunlar

Aileler tarafından ifade edilen bir diğer konu ise ekonomik sorunlar olmuştur. Ekonomik açıdan çalışma koşulları, devlet ve sosyal çerçeveden kaynaklı bir takım sorunlar olduğu görülmüştür. Bu konulara örnek olarak aşağıdaki sorunlar verilebilir;

“Ekonomik olarak çok şükür ama istediğimiz her şeyi alamıyoruz. Eşimiz veya çocuklarımızın istediğini yapmak mümkün olmuyor... 13 kişiyiz biz. Sadece 2 kişi çalışıyor. Diğerlerinin hepsi benden küçük...”

“...Kızılay parası alıyoruz. Çocuk başına alıyoruz. 120 lira. 3 çocuk ve hanımım alıyor... başka da gelirim yok.”

“Ev kirası var, elektrik, su gideri var. Yeme içme parası var... çoğunlukla yardımlar geliyor. Onlar ile geçinmeye çalışıyoruz. Bazı ailelerde çocuklar da çalışıyor mecburen. Geçim zor yani...”

Eğitim Sorunları

Ailelerin karşılaştıkları bir diğer sorun ise eğitim odaklı sorunlar olmuştur. Özellikle çocukların eğitim görmemesi, Suriyeliler ile birlikte Arapça eğitime zorlama gibi önemli sorunlarla karşılaşıldığı görülmüştür. Bu durum aşağıdaki örnekler ile açıklanabilir.

“Bize ayrı bir okul açılsaydı en iyisi bu olurdu. Öyle ufak bir okul olsaydı Türkmenlere en iyisi bu olurdu. Bizim çocuklarımızın bazıları Suriyelilerle okullara gidiyor bazıları da Türk okullarına gidiyor. Suriyeliler ile giden Arapçayı öğreniyor. Öğretmenlerde Arap

zaten. Türkçeyi öğrenmiyor. Biz Arapta Türkçe dersi alıyorduk Arap devletinde. Burada Türkiye'de Arapçayı öğretiyorlar çocuklarımıza tam tersi oldu.”

“Ben hanımım ve 6 çocuk var. Hiçbiri okula gitmiyor... Önce almadılar bizim çocukları TC kimlik numaramız yoktu diye almadılar. Suriyeliler içerisinde okula aldılar. Ama bunlar (çocuklar) gitmek istemedi. sevmiyoruz diye.”

Diğer sorunlar

Ailelerin karşılaştıkları pek çok sorun da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları diğer sorunlar başlığında bir araya getirilmiş ve aşağıdaki şekilde örneklendirilmiştir.

“Biz de eşimizin daha iyi imkanlara sahip olmalarını isteriz... Bulaşık, çamaşır gibi işlerde daha iyi imkanları olsun isteriz... Çoğu zaman eşimiz de çalışmak zorunda kalıyor. Temizlik gibi işlere gidiyorlar.”

“Aile içinde başka sorunlarda oluyor zaman zaman. Sürekli evde durma, çalışmama veya okula gidememe bizim için sorunlara da neden olabiliyor...”

Ailelerin istek ve beklentileri

Aileler yaşadıkları sorunlardan yola çıkarak belirli istek ve önerilerde bulunmuşlardır. Bu açıdan ailelerin istek ve önerileri de belirli başlıklar altında sunulabilir.

Statü ayrışma beklentisi

Ailelerin genel olarak Suriye'liler ile birlikte ele alınmalarına karşın, toplumsal olarak kendilerinin Atayurtları olan Türkiye'de farklı bir statü beklentisi içerisinde oldukları. Bu durum aşağıdaki şekilde örneklendirilebilir.

“Biz sonuçta Türküz. Aslında eğitilmiş Telaferlilere devlette bir görev verselerdi, biz gelen Türkmenleri daha doğru yönlendirebilirdik. Devletin planlamasında daha çok yardımcı olabilirdik...”

“Allah razı olsun genel olarak yaşadığımız yerde biliyorlar ama diğer yerler bizi Suriyeli sanıyor. Biz Suriyeliden çok Türküz. Diğerlerinin de bizi buna göre değerlendirmesi iyi olur yani... (tanıtım ihtiyacı)”

Vatandaşlık talebi

Türkmen ailelerin ifade ettikleri önemli bir talep, ata toprağı kabul ederek kendilerini halen ait hissettikleri bu toprakların bir parçası olmak, yani vatandaşlık alabilmektir. Bu kapsamda aşağıdaki şekilde istekte bulunmuşlardır.

“Benim çocuğum burada doğdu. Keşke Türk vatandaşlığı verseler... Yani buraya gelen Türkmenlerin hepsi vatandaş olmak istiyor...”

"Biz Suriyeli değiliz. Arap değiliz yani. Türkmeniz. Zamanında, savaş sonrası topraklarımız orada diye orada kalmışız. İsteriz yani Türkiye'nin bir parçası olmak..."

Çocuklarının eğitim görmesi ve iyi yere gelmesi

Ailelerin ifade ettiği önemli bir diğer talep ise çocuklarının eğitim görmesi ve iyi yerlere gelmesi olmuştur. Bu açıdan özellikle devlet memuru ve asker olmak gibi talepleri de bulunmaktadır.

"...Keşke daha iyi okuyabilse bizim çocuklarımız. Zamanla daha iyi gelebilse hepsi... Bizim için ayrı bir Türkmen Okulu olsa güzel olur."

"Ben üniversiteyi orada okudum. Muhasebe okudum. Bizim çocuklarımızda liseyi üniversiteyi burada bitirdikten sonra, devlet memuru olabilirler aslında..."

Savaşın bitmesi ve memleketlerine dönüş

Türkmen ailelerin ifade ettiği isteklerden biri de savaşın bitmesi olmuştur. Bir yandan çocuklarının Türkiye'de eğitim görmesini isteyen aileler, diğer yandan savaşın bitmesi ile topraklarına, sahip oldukları varlıklarına dönüşü de istek olarak ifade etmişlerdir.

"Savaş bitse, eski düzenimize dönmek isteriz. Biz gideriz memleketimize... Bugün hala toprağımız için çarpışıyoruz zaten. Yoksa niye savaşın Bayır Bucak Türkmenleri..."

"...Bizim orada arazilerimiz herşeyimiz var. Musulun en zengin yeri Telaferdir. Bizim orada her ailenin 200 dönüm arazisi vardır. Bizim orda dönüme 2500 metre kare derler... Biz döneriz memleketimize..."

2023 beklentisi

Türkmen aileler tarafından ifade edilen bir diğer beklenti ise 2023 yılına ait Türkiye'ye bağlanma beklentisi olmuştur. Bu kapsamda katılımcılar aşağıdaki şekilde isteklerini ifade etmişlerdir.

"Valla inşallah bu durum biter. Biraz bitmesi zor. Ama biz bekliyoruz 2023'ü. Ora Türkmen bölgeleri Türkiye'ye bağlansın... Türkmenlerin hepsi böyle istiyorlar. Türkiye'ye bağlanmak istiyorlar... 2023'ün anlamı eskiden ora buraya bağlıymış. Evet işte yeniden bağlanalım..."

"Keşke Musul Türkiye'ye bağlansaydı. Eski haritaya dönseydik. Lozan anlaşması varmış... 2023'te Türkiye'ye bağlanmayı bekliyoruz..."

Sonuç ve Tartışma

Birinci dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı sonrasında Osmanlı devletinin yıkılışı ile coğrafi sınırlar zorunlu olarak yeniden çizilmiştir. Özellikle balkanlar başta olmak

üzere, Suriye, Irak, Kırım gibi coğrafyalar terk edilmiş, ancak burada bulunan çoğu vatandaşımız yeni kurulan devletler içerisinde varlığını devam ettirmek zorunda kalmışlardır (Abdurrahman, 2015). Özellikle Misak-ı Milli anlaşması gereğince halen statüsü sorgulamaya devam edilen Musul, Kerkük gibi vilayetler başta olmak üzere, Suriye'de yer alan Bayır Bucak bölgesi Türkmenlerin yoğun yaşadığı, toprak ve demografik zenginliğe sahip bölgeler olarak dikkat çekmektedir.

Bu bölgedeki Türkmenler öz Türkçe konuşup, anavatan kabul ettikleri Anadolu'daki soydaşlarından hiçbir farklılıkları bulunmamaktadır (Aytulu, 2015). Yaşadıkları devletlere uyum sağlamakla birlikte, etnik ve kültürel olarak sahip oldukları değerler ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu açıdan son dönemdeki göçlerle Türkiye'ye gelen pek çok Türkmen uyum açısından Suriyelilerin yaşadığı pek çok sorunu yaşamamışlardır.

Son yıllarda yaşanan Irak ve Suriye'deki IŞİD gibi unsurlardan kaynaklı iç savaş beklenenden uzun sürmüş, pek çok Türkmen de Türkiye'ye zorunlu olarak gelmiş ve sığınmacı durumuna düşmüşlerdir. Bu kapsamda sığınmacı olarak Adana'ya yerleşen Irak ve Suriye bölgesinden gelen Türkmenlerin sorunları ve istekleri araştırılmış, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Ailelerin yaşadıkları sorunların başında statü sorunu yer almaktadır. Aileler belirli konularda Suriyelilerin kendilerine oranla daha fazla imtiyaza sahip olduklarını ifade ederken, belirli konularda ise Suriyeliler ile birlikte değerlendirildiklerini ifade etmişlerdir. Bu açıdan statü anlamında bir beklentileri de bulunmaktadır. Yıldız (2007) statü beklentisini ulusal-kültürel kimliğin bir ifadesi olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan soydaşlığın bir beklentisi olarak Türk kimliği beklentisi doğal karşılanabilir. Ayrıca Türkmenler için kaldıkları bölgelere göre farklılaşan denetim uygulamaları da yine farklı bir statü sorununu oluşturmaktadır. Ankara gibi bölgelerde daha esnek bir denetim mekanizması olması, Adana bölgesinde daha katı bir denetimin yapılması bir statü sorunu olarak ifade edilmiştir.

Ailelerin ifade ettikleri bir diğer sorun ise ekonomik sorunlar olmuştur. İfadelerden anlaşıldığı üzere, ailelere çok büyük gelirlerin olmadığı, Kızılay gibi devlet kurumlarına ek olarak sınırlı bir sosyal yardım mekanizmasının olduğu görülmüştür. Ayrıca ailede az sayıda çalışanın çok sayıda bireye bakmakla yükümlü olduğu da görülmüştür.

Ailelerin ifade ettiği bir diğer sorun ise eğitim sorunu olmuştur. Suriyeliler ile birlikte Arapça eğitime zorlamak, çok sayıda çocuğun eğitim sürecine engel olmuştur. Bu açıdan aileler Türkmenler için farklı bir okul beklentisini ifade etmişler veya Türk okullarında kendi dilleri ile eğitim taleplerini belirtmişlerdir. Eğitim açısından statü beklentisi önemli bir talep olmuştur. Aileler özellikle ekonomik yetersizliğin getirdiği eşin çalışmak zorunda kalması, erkeğin çalışamamasının getirdiği iletişim problemlerini de sorun olarak ifade etmişlerdir. Ayrik (2017) yaptığı araştırmasında Suriyeli Türkmenlerin sorunları konusunda benzer tespitlerini dile getirmektedir.

Ailelerin istek ve önerileri incelendiği zaman olumlu statü ayrışması beklentisi, vatandaşlık talebi, çocuklarının eğitim görmesi ve iyi yerlere gelmesi, savaşın bitmesi ve eski yaşamlarına dönme önemli beklentiler olarak ön plana çıkmıştır. Nihai olarak 2023 yılına ithafen Lozan anlaşmasının bir gereği olarak 100. yılında bu coğrafyaların tekrar Atayurda bağlanması önemli bir beklenti olarak ifade edilmiştir.

Öneriler

Araştırma Türkmen ailelerin daha çok aile bireyi olarak erkekleri ile yapılmıştır. Bu açıdan araştırmanın sınırlı kaldığı, çocuk ve kadın gözü ile daha fazla zenginlik katacak yeni çalışmaların yapılması önerilebilir. Araştırma bulgularından yola çıkarak, Türkmenlerin Suriyeli olarak değerlendirilmemesi, dil ve kültürel olarak tipik bir Anadolu insanı olarak ele alınması, buna bağlı olarak eğitim, ekonomik yardım ve yönlendirme sistemi açısından farklı olanakların sağlanması önerilebilir. Ayrıca farklı bölgelerdeki ailelere yönelik uygulamaların esnetilerek, soydaşlarımıza kolaylık sağlanması da önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Mustafa (2015). *Suriye Türkmenlerinin "onur ve özgürlük" mücadelesi*. Erişim tarihi: 15 Ekim 2019). <<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2272>>.
- Ayrık, Kadriye (2017). *Suriye'li Türkmen toplumunun yaşadıkları ve Arap medyasının Türkmenlere bakış açısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Aytulu, Gökçen (2015). *Suriye'nin Türkmenleri: Ne zaman geldiler, nüfusları ne kadar, hangi bölgelerde?* Erişim tarihi: 15 Ekim 2019). <<https://t24.com.tr/haber/suriyenin-turkmenleri-ne-zaman-geldiler-nufuslari-ne-kadar-hangi-bolgelerde,319482>>.
- Miles, Matthew. B. ve Huberman, A. Michael (1994). *Qualitative data analysis (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, Süleyman (2007). *Kimlik ve ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği*. Milli Folklor, 74, 9-16.
- Yin, Robert. (1984). *Case study research: design and methods*. Newbury Park, CA.:Sage.

ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME: KADIN VE ŞİDDET*

Rümeysa ATASEVEN

Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü Lisansüstü Öğr. (Yüksek Lisans)
r.ataseven@hotmail.com

Özet

Toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca ülkemizde değil dünyada da tartışılan önemli kavramlardan biridir. Erkek egemen olarak adlandırılan topluluklarda kadınlara kendi hayatlarının kontrolünün kendilerinde olmadığı, birtakım kalıplarla bu yargıların aşılamayacağı empoze edilmektedir. Kendine toplumsal statü oluşturmaya çalışan ancak görülmez duvarlara çarpan kadınlar başarılı olamayacakları algısına kapılarak kimliklerini bunun üzerine inşa etme yoluna gitmektedirler. Farklı yollarla bu duvarın örülmesini kolaylaştıran erkekler, bunu çoğu zaman şiddet aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Bu da öğrenilmiş çaresizlik ile erkek üstünlüğünün kabul edilmesinin kapısını aralamaktadır. Birey ki bu örnekleme kadındır, kendi kontrolü dışında gerçekleşen ve sonucunu değiştiremediği olaylar neticesinde umudunu yitirmeye başlamaktadır. Zamanla bu durumun sıklaşması neticesinde inancını tamamen yitirmekte ve çaresizliği öğrenmeye evrilmektedir. Öğrenilmiş çaresizlik ile cesareti yitirme olgusu meydana gelmektedir. Bireylerde değiştirilebilecek durumları/sonuçları dahi değiştiremeyeceklerine inanç başlamıştır. Türklerin tarih sahnesinde görülmeye başladığı andan itibaren saygın bir konumda yer alan kadın günümüze gelindiğinde yalnızca ülkemizde değil tüm dünyada değersiz ve şiddet görmeyi hak ettiği düşünülen bir canlı haline gelmiştir. Bu durum kadının ve şiddet olgusunun öğrenilmiş çaresizlik ile harmanlanmasını doğurmuştur. Son yıllarda hemen her gün 1

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

kadının öldürüldüğü, medyanın dahi zamanla bu haberleri sıradanlaştırmaması toplumda da bu olayların haber değeri olmayan, sıradan/olağan bir havaya bürünmesine neden olmaktadır. Farklı kurumlardan derlenen bilgilere göre cinayete kurban giden kadınların sayısı, şeffaf olmamakla birlikte, Türkiye’de 2010 yılından bu yana 1964 kadının öldürüldüğü kayda geçmektedir. Bu kadınların çoğu yakınlığı olan kişiler (eş, boşandığı eş, sevgili) tarafından, çoğu ruhsatsız olmak üzere ateşli silahlarla öldürülmektedirler. Çarpıcı bir başka konu var ki o da kesinlikle eğitim seviyesidir. Hem maktullerin hem de faillerin yaklaşık %50’sinin eğitim durumlarının ilkökul seviyesinde olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça (yüksek öğretim seviyelerine gelindikçe) bu oranın %0.4 seviyelerine indiğine görülmektedir. Elbette yeterli değil, ancak eğitimin bu cinayetlerin önüne geçmedeki rolü yalnız bu oranla dahi aşikârdır. Yapılan çalışma, şiddetin tüm toplumlara ait bir olgu olması nedeniyle evrensel olduğunu ve farklı bilim dalları tarafından araştırıldığını ortaya koymaktadır. Kadına yönelik şiddet oranının son 10 yıl içerisinde ciddi ölçüde artış gösterdiği istatistiklerle mevcuttur. Artan şiddet oranıyla birlikte çalışmada, toplumları kadına şiddete iten durumlar irdelenmekte ve kadının ezilip şiddet görmesi yerine muhasır medeniyetler seviyesine ulaşmada en büyük rolü üstlenecek bu kutsal varlığın cinsiyet özelliklerine uygun rolleri gerçekleştirmesinin önünün açılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:Öğrenilmiş çaresizlik, toplum, kadın, şiddet, Türkiye.

Giriş

Doğumundan ölümüne kadar bireyin öğrenme süreci devam etmektedir. Kavramları nasıl açıklayacağını öğrenir, bir şeyleri nasıl yapması gerektiğini öğrenir, çabalamayı, imkân ve imkânsızlığı, pes etmeyi ve ayağa kalkmayı kısaca hayata dair her şeyi öğrenir. Bu öğrenme sürecinin en önemli tetikleyicisi başarıları kadar başarısızlıklarıdır. Başka bir ifadeyle sosyal sistem içerisinde insan, “ihtiyaçlarını giderebilmek, farkında olduğu sorunlarını çözebilmek ve amaçlarına ulaşabilmek için sahip olduğu potansiyeli (gizli güçlerini, bilgi, birikim ve yeteneklerini) sonuna kadar kullanmak eğilimdedir.” denilebilir (Bayat 2002). İnsanın refleks tepkileri dışındaki tüm davranışları öğrenilmiştir. Bu sebeple sadece olumlu davranışları değil, olumsuz davranışlar da öğrenilmektedir. Bireyin öğrendiği olumsuz davranışlardan biri de “*öğrenilmiş çaresizlik*” tir. Bireyin ilk öğrendikleri onun son öğrenmelerini etkilemektedir. Bireyin “*öğrenilmiş çaresizlik*” davranışı onun öğrenmesini olumsuz yönden etkileyen önemli bir etkidir (Düzgün, Hayalioğlu 2006).

Öğrenilmiş çaresizlik; davranış bilimlerinin ya da psikolojinin literatüründe yer alan ve davranış-sonuç ilişkisindeki belirleyicilik (kontrol) üzerine kurulan bir kavramdır ve sonucu kontrol edemeyen bir davranışa bağlı olarak ortaya çıkar (Thompson 1992). Önceki yaşantılarında istenilen sonucun ortaya çıkmasını sağlayamayan ve davranışları ile bir sonucun ortaya çıkışını kontrol edemeyeceğine (başarısız olacağına) inanan bir insan, gelecekte davranışlarıyla sonucu kontrol edebilecek dahi olsa, sonucu kontrol etmesini mümkün kılacak davranışları göstermeyecektir. Araştırmalar, davranışlarıyla sonucu kontrol edemeyen organizmanın başlangıçta hareketsiz kaldığını, denemeler ilerledikçe, edilgen bir hale geldiğini (pasifleştigini) ve ilerleyen saflarda durumun “davranış-sonuç” ilişkisi bakımından tam bir “çaresizlik” halini aldığını ortaya koymaktadır (Atkinson 1996). Bir öğrenme süreci olan ve neden-sonuç ilişkisi bakımından çaresizliği ortaya çıkaran bu durum sosyal psikoloji literatüründe “öğrenilmiş çaresizlik durumu” olarak adlandırılmaktadır (Hovardaoğlu 1986, Alloy vd. 1984).

Öğrenilmiş çaresizlik ile ilgili ilk çalışmalar 1960’lı yılların sonlarında yapılmıştır. İlk olarak köpekler üzerine yapılan deney sonucunda Seligman tarafından “*Öğrenilmiş Çaresizlik*” kavramı literatüre kazandırılmıştır. Seligman ve Maier’in (1967) deneylerinde öğrenilmiş çaresizlik kavramı, köpeklere verilen şok karşısında köpeklerin şoktan kaçma karşısında neden başarısız olduklarını açıklamaktadır. Seligman (1975) öğrenilmiş çaresizliği harekete geçme ya da güdülenme eksikliğine karşı gösterilen bir tepki olarak tanımlamaktadır. Seligman’a göre, insanlar davranışlarının olay ya da durumların sonuçları üzerinde hiçbir etkisi olmadığına inandıklarında, öğrenilmiş çaresizlik ortaya çıkmaktadır. Seligman, öğrenilmiş çaresizlik duygusunun, bireyin harekete geçmektense boş vermesine, bir işi öğrenmeyi ertelemesine ve depresyon ya da kaygı gibi duygusal sorunlar yaşamasına yol açarak bireye zarar verdiğini belirtmektedir (Sutherland, Singh 2004). Öğrenilmiş çaresizlik modellerinden biri olan ve Seligman tarafından geliştirilen model,

davranışlarıyla sonucu kontrol edemeyeceğini öğrenen bireyde ortaya çıkan sonucu, “duyumsuzluk ve depresyon” olarak açıklanmaktadır. Overmaier ve Seligman ise çalışmalarında, organizmanın bu çaresizlik yaşantısının üstesinden gelmesinin oldukça zor olduğu sonucuna varmaktadırlar (Atkinson 1996).

Seligman’a göre (1975) *“Bir hayvan ya da birey, kendi davranışlarından bağımsız olarak bir sonuç ile karşılaşılırsa, sonucun kendi hareketlerinden bağımsız olduğunu öğrenir.”* Sonucun kendi davranışlarından bağımsız olarak gerçekleşebileceğini öğrenen organizmanın olayın kendi kontrolü dahilinde olmadığını ve gelecekte de kontrol edememe olayının süreceği endişesi ile organizmada çaresizliğin ortaya çıkacağını savunan öğrenilmiş çaresizlik teorisinin orijinal tanımı Seligman tarafından şu şekilde yapılmaktadır (Güler 2011);

- Sonucu kontrol etmekteki motivasyonu düşürmesi,
- Tepkinin sonucu kontrol edeceğine dair gerçekleşecek olan öğrenmeyi engellemesi,
- Eğer sonuç travmatik (sarsıcı) ise, organizmanın sonucu kontrol edebileceğine dair endişelerinin devam etmesi durumunda korku ve sonrasında da depresyona neden olmasıdır (Seligman 1975).

Öğrenilmiş çaresizlik, bir organizmanın davranışlarıyla kontrol edemediği olumsuz bir durumdan sonra bu olumsuzluğun etkisinde kalarak, kontrol edebileceği durumlar karşısında bile tepkisiz kalması durumudur (Norman 1988). Öğrenilmiş çaresizlikte “çaresizlik” kavramı “yetersizlik” kavramından farklı anlamlara gelmektedir. Yetersizlik insan yeteneğini aşan bir durumdur. İnsan sonucunu değiştirmek istediği bir olayı ve durumu değiştirmek için çaba gösterdiği halde değiştiremezse, bu olay karşısında yetersiz kalmış demektir; ancak öğrenilmiş çaresizlikte kişi değiştirebileceği veya kontrol edebileceği durum karşısında yeterince çaba göstermemekte, yeteneklerini kullanma yoluna gitmemekte, kendini dış denetleyicilerin kontrolüne bırakabilmektedir. Öğrenilmiş çaresizlik içinde olanlar, herhangi bir nedenle olumsuz bir durumu ortadan kaldıramayacağına kendilerini bir kere inandırdıktan sonra, bir sorunu kolayca ortadan kaldıracabilecekleri durumlarda bile gereken çabayı gösterememektedirler (Tutar 2007).

Öğrenilmiş çaresizlik konusunda yapılan deneyler iki sonucu ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, canlılar başlangıçta kontrol edemedikleri veya sonucunu değiştiremedikleri elverişsiz bir durum karşısında gösterdikleri çaresizliği zamanla kabul lenmekte (çaresizliği öğrenmekte) ve genelleştirmektedirler (Abramson vd. 1989). Deneylerin ikinci sonucu ise, acizliği öğrenmiş canlıların değiştirebilecekleri bir sonuçla karşılaşmaları durumunda, öğrendikleri veya kazandıkları “acizlik” nedeniyle tepki göstermemeleri ve sonucu kontrol etmek için herhangi bir çaba içine girmemeleridir (Klein vd. 1976). Öğrenilmiş çaresizlik aynı zamanda bir motivasyon yitimi ve apati durumu olduğu için (Sabin 2005), çaresizliği öğrenmiş olanlarda duygu durum bozuklukları, sosyal geri çekilme, bilişsel yetilerde azalma, depres-

yon, değersizlik duygusu, genel karamsarlık hali ve özsaygının kaybı gibi psikolojik durumlar görülebilmektedir (Tutar 2007). Beck (1989), çaresizliği öğrenmiş insanların ısrarlı biçimde olaylara negatif yaklaştıklarını, yeni bir durumla karşılaştıkları zaman başarıdan çok başarısızlık beklediklerini, başarısızlığın bir önyargı ve kalıp düşünce haline geldiğini, kendi performanslarını değerlendirirken, başarısızlıklarını abartıp başarılarını küçümsediklerini belirtmektedir. Bu bağlamda öğrenilmiş çaresizlik, yeteneğe ya da kişiliğe yönelik kalıcı ve genellenmiş olumsuz yüklemeleri içinde barındıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin kendi potansiyellerini gerçekleştirmesine engel olan, kalıcı, sürekli ve değişmeyen bir örüntü sergileyen öğrenilmiş çaresizliğin altında, bir durum/olay karşısında yaşanan başarısızlığın bir sonraki başarısızlıkların habercisi olacağı yönündeki akılcı olmayan inancın yattığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar sahip olunan öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin süreğenlik gösterme eğilimde olduğunu ortaya koymaktadır (Ulusoy ve Duy 2013).

Öğrenilmiş çaresizlik olgusunun kadınlarda şiddet kavramıyla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Şiddet, farklı disiplinler tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin şiddet Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” (WHO 2002) durumu olarak tanımlanırken; hukukçular şiddet eylemleri için “İnsanın, benzerlerine karşı giriştiği, onlarda önemli ya da önemsiz hasarlar veya yaralar oluşturan, saldırganlık ve hoyratlık ifade eden hareketlerdir” (Polat 2014) tanımını yapmaktadır.

Etimolojik yönden şiddet sözcüğünün dilimize Arapça’dan geçtiği bilinmektedir. Şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma anlamına gelmektedir. Şiddet sözcüğü günümüzde yeni anlamlar da kazanmıştır: Karşıt durumda, görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma, sertlik; “şiddet olayları” ise insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişimler olarak tanımlanabilmektedir (Hobart 1996). Anlamı bu haliyle, İngilizce ve Almanca’daki karşılıklarından bazı farklarla ayrılır. Örneğin İngilizce violence sözcüğü Latince violentus ve violare’den gelmektedir. Cebri, kuvvetli, hiddetli, sert, zorlu, taşkın anlamlarına gelen ilki Wadde’e göre “bir şeyin yapılma tarzını” vurgularken, diğeri yani violare, incitmek, zarar vermek, bozmak, lekelemek, tecavüz etmek, zorlamak, çiğnemek, ihlal etmek anlamlarına gelip “yapılan şeyi” vurgulamaktadır (Dursun 2011).

Şiddetin çeşitli tanımlarında karşılaşılan ortak öğeler şunlardır: Kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, mala zarar vermek amacıyla güç kullanmak; yasaya aykırı fiziki güç kullanmak; yasaya aykırı bir hedefe varmak için şiddet kullanmak ya da şiddet kullanma tehdidinde bulunmak; genelde kabul gören yasa ve ahlak ilkelerine aykırı biçimde fiziksel yok etme, gereksiz yere kırma, yok etme eylemleri; toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan zorlama eylemidir (Özerkmen ve Gölbaşı 2010). Bu tanımlar arasında, üzerinde durulması yararlı sayılabi-

lecek düşünceleri şöyle sıralayabiliriz: Toplumbilimci Galtung'a göre, çeşitli şiddet yöntemleri vardır. Fiziksel, psikolojik ve yapısal şiddetten söz edilebilir. Fiziksel şiddette, kişiyi öldürmeye kadar uzanabilen şiddet kullanımı ögesi bulunmaktadır. Psikolojik şiddet kişinin ruhsal bütünlüğüne yönelik beyin yıkama, yalan söyleme, endoktrinasyon, tehdit yöntemleriyle uygulanan şiddettir. Yapısal şiddette ise insanların eylemlerinde akli ve psikolojik yeteneklerinin altında kalmaları olgusuyla karşılaşmaktadır. Bu durumda şiddet, insanın olası yetenekleriyle, halihazır yetenekleri arasındaki farkın nedeni olmaktadır (Galtung 1969).

Şiddet olgusunun çok farklı şekillerde sınıflandırılmasının nedeni şiddetin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olmasıdır. Şiddet, fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik, yoksunluk ve ihmal içerecek biçimde farklı türlere sahip olmakla birlikte, bireyin kendine dönük, kişiler-arası ve kolektif düzeylerde deşifre edilebilecek sosyal etkileşim bağlamları içerisinde yapılaşmış çok boyutlu bir davranış seti olma özelliğine de sahiptir. Şiddet türlerine göre, şiddet eyleminin ortaya çıktığı "sosyal etkileşim bağlamı"; kişi, kişiler-arası ve kolektif düzeyler biçiminde sınıflandırılabilir gibi, söz konusu sınıflandırmanın "ekolojik model" perspektifinde bireysel, akrabalık, topluluk ve daha geniş toplumsal sistem olmak üzere dörtlü bir sınıflandırma için değerlendirmesi de mümkün görünmektedir (Uluocak vd. 2014). Psikologlar şiddete yol açan saldırganlığı insanın temel özellikleri arasında görmektedirler. Freud'a göre insanın iki temel içgüdü vardır: Biri cinsellik, diğeri saldırganlıktır. İnsan tabiatındaki bu temel içgüdülerin kullanılma biçim ve niteliği insanın gördüğü eğitime bağlı olarak değişmektedir (Doğan 2012). Kadın, duygu ve düşüncelerini sözle ifade etmeye daha yatkın olduğundan bir sorun yaşadığında hislerini kolayca anlatabilmektedir. Fakat erkeğin bu konudaki eğilimi, çok gelişkin değildir. Böyle olunca da, erkek öfke birikimini şiddet şeklinde ifade etme yoluna başvurmaktadır (Tarhan 2013).

Kadına yönelik şiddet, temel hakların ve özgürlüklerinin ihlali olup, kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan önemli bir sorundur. Toplumsal değer sisteminde aile bütünlüğünün güvenliği ve üstünlüğüne inanç açısından bu sorunun objektif olarak irdelenebilmesi güçleşmektedir (Aktaş ve Uyanık, 2016). Şiddetin amacı, kadının davranışlarının korkuya dayalı olarak kontrol etmektir. Kadına yönelik şiddet, kadının fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan hareketlerdir. Kadına yönelik şiddet, kadınların yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim, gelişme, toplumsal ve ekonomik yaşama katılım gibi temel insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden önemli bir toplumsal sorundur. Kadını baskı altında tutmayı ve kadın üzerinde üstünlük kurmayı amaçlayan toplumsal cinsiyet temelli şiddet, erkek egemen toplumsal yapının etkisiyle oluşmakta ve toplum tarafından görülebilmektedir. Kadınların eğitime, ücretli iş gücüne ve karar mekanizmalarına katılımı konusunda yaşadığı eşitsizlik, ekonomik ve toplumsal kaynaklara ulaşmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınları şiddete karşı savunmasız hale getiren toplumsal koşullar, kadını güçsüz erkeği ise güçlü ve ikti-

dar sahibi olarak konumlandırmaktadır. Erkeğin kadından üstün olarak görüldüğü toplumsal cinsiyet düzeninde şiddet, erkeğin kadın üzerindeki iktidarını sürdürmesini sağlayan, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin devamı için kullanılabilir bir araçtır (Acar 2013). Kadının maruz kaldığı tek şiddet biçimi fiziksel şiddet değildir.

Genel olarak şiddet algısının genişlemesi kadına yönelik şiddet çalışmalarında da etkisini göstermektedir. Bu çerçevede kadına yönelik şiddet bağlamında, fiziksel şiddetin yanı sıra sözel, ekonomik ve cinsel şiddet eylemleri de göz önünde bulundurulmaktadır (Aktaş ve Uyanık 2016). Fiziksel şiddetin kadın üzerindeki olumsuz etkileri kendini değersiz hissetme, özsaygısını yitirme ve korku olarak kendini göstermektedir (Uluocak vd 2014). Psikolojik şiddet, kadını küçük görerek, onun bir işi yapamayacağını, beceremeyeceğini belirten ithamlarda bulunma, kişiliğini ve fikirlerini önemsememe, bağırma, lakap takma, davranışlarını sürekli olarak eleştirme, emir yağdırma, surat asma, davranışlarını ve yaptıklarını sürekli olarak kontrol etme, iş hayatında ve sosyal yaşamda kadının karşısına çıkan fırsatlara engel olma gibi pek çok davranış şekilleridir (Uluocak vd. 2014). Psikolojik şiddet neticesinde kadının kendisine olan saygısında, kendisine verdiği değerde ve öz yeterlilik değerlerinde azalma ortaya çıkmaktadır. Sorumluluk almada görülen isteksizlik, duygusal ilişkilerde zorluk, diğer bireylerle kurduğu ilişkilerde sorunlar yaşama, kişilik gelişimi ile ilgili sıkıntılar, kendini yetersiz ve beceriksiz hissetme, intihar düşüncesi ve hayali, değersiz olduğuna yönelik mesajları içselleştirmesi nedeniyle bedeniyle ilgili yanlış düşünceler, kendine bilerek fiziksel zarar verme ve yaralama eğiliminde artış, strese dayalı fiziksel şikâyetler meydana gelmektedir (Aktaş ve Uyanık 2016).

Kadına yönelik olarak gerçekleştirilen, kadının isteği/iradesi dışında gerçekleşen ilişki kurma, taciz olayları cinsel şiddeti kapsamaktadır. Genellikle fiziksel şiddetle beraber görülen cinsel şiddetin temelinde de geleneksel kadınlık ve erkeklik rolleri yatmaktadır. Toplumda mahrem bir alan, bir tabu olarak görülen cinsel şiddet çoğu zaman gizlenen, bu nedenle de tespiti oldukça güç bir olgudur. Cinsel şiddetin buna maruz kalan bir kadının üzerinde konuşmakta en çok zorlandığı şiddet türü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Adak 2000). Kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının iradesi dışında onu çalışmaya zorlama ya da çalışmaktan alıkoyma gibi çeşitli eylem biçimlerini kapsamaktadır (Uluocak vd. 2014). Kadının aile içinde ekonomik şiddete maruz kalma biçimleri çeşitlilik göstermektedir: Kadının parasını denetleme, kontrol etme, kadının çalışmadığı durumlarda evin iradesi için yetersiz para vermek, kredi kartına el koymak, kadını çalışmaya zorlama, mülkiyet hakkını kadının değil sadece kendi üzerine yapma, kadının eğitim almasına engel olma, kadının çalışmasına engel olma.

Tüm bu bilgiler ışığında kadın; farklı şiddet türlerine sürekli maruz kalmakta, şiddet tekrarlandıkça ve yapılacak bir şey olmadığı kanısı oluştuğunda bu durum yerini öğrenilmiş çaresizliğe bırakmaktadır. Ne yazık ki süregelen şiddet, zamanla ölümle sonuçlanmaktadır. Bu minvalde yalnızca son 3 yıldaki kadın cinayetlerinin sayısı bile can yakmaktadır:

2016, 2017 ve 2018 yıllarında 726'sı polis, 206'sı jandarma kayıtlarına geçen toplam 932 kadın cinayeti işlenmiştir. Olayların %52.8'i ateşli silahla, %31.9'u kesici delici aletle, %7'si boğularak, %3.9'u bedensel güç kullanarak, %4.4 diğ er yöntemlerle gerçekleşmiştir. Kullanılan ateşli silahların %83.9'u ruhsatsızdır. Olayların %72.8'i ev/meskun veya metruk bina/konutta, %15'i sokakta, %3.3'ü açık arazi/kırsal alanda, %3.2'si işyerinde, %5.7'si diğ er mekanlarda gerçekleşmiştir. En küçük maktul 0 yaşındayken en yaşlı maktul 88 yaşındadır. Maktullerin yaş ortalaması 36'dır. Maktullerin medeni durumuna bakıldığında %58.5'inin evli, %16.3'ünün bekar, %16.1'inin boşanmış, %6.8'inin dul olduğu görülmektedir. Maktullerin eğitim durumu; %46.1 ilkokul mezunu, %17.9 ortaokul mezunu, %13.4 lise mezunu, %6.5 okul çağında değil, %6 okuma yazma bilmiyor, %5.8 üniversite mezunu, %3.9 okula gitmedi ama okuma yazma biliyor, %0.4 yüksek lisans/doktora mezunudur. Faillerin eğitim durumu; %46.8 ilkokul mezunu, %22.2 ortaokul mezunu, %18.9 lise ve dengi, %5.5 üniversite, %0 lisansüstü, %1 okuma yazma bilmiyor, %7 okuma yazma biliyor ama diploması yok (Taştan ve Yıldız, 2019).

Bu veriler son yıllarda şiddet oranının arttığını, ölümle sonuçlanan şiddet olaylarında olayı gerçekleştiren kişilerin genellikle eş, boşandığı eş, sevgili gibi duygusal yakınlık kişiler tarafından büyük çoğunlukla ruhsatsız silahla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Verilerde dikkat çeken bir diğ er önemli husus ise, eğitim seviyesiyle birlikte şiddete maruz kalan/şiddeti gerçekleştiren kişilerde düşüş meydana gelmesidir.

Yöntem

Çalışma, öncelikle öğrenilmiş çaresizlik üzerine kurgulanmaktadır. Bu bağlamda Seligman, Abramson, Atkinson'un çaresizlik modelleri incelenerek Seligman'ın yaklaşımının çalışmaya uygunluğu açısından onun kuramı üzerinden ilerleme kaydedilmiştir. Öğrenilmiş çaresizlik ile ilgili yapılan literatür çalışmasında bu kuramın kadın ve şiddetle ilişkilendirilmesinin eksikliği ortaya çıkmaktadır. Öğrenilmiş çaresizlik-kadın-şiddet üçlemesinden ziyade bahsi geçen kavramlar tek tek farklı açılardan araştırmaya konu olmaktadır. Örneğin; 2006 yılında Şükrü Düzgün ve Halil Hayalioğlu tarafından "*Öğrencilerde Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*" başlığıyla bir çalışma ortaya konmuş ve yatılı bölge okullarında okuyan 150 kız ve 339 erkek öğrenci araştırma örneklemi olmuştur. 2007 yılında Hasan Tutar "*Örgütsel Eylemsizliği Açıklama Aracı Olarak Öğrenilmiş Çaresizlik*" ismini taşıyan çalışmasıyla öğrenilmiş çaresizliğin yalnızca insanlara ve diğ er canlılara has olmadığını, örgütlerin de çaresizliği öğrendiğini ifade etmiştir. Eda Cananoğlu'nun 2011'de hazırlamış olduğu Yüksek lisans tezi de Düzgün ve Hayalioğlu'nun yapmış olduğu çalışmaya paralelde olup "*İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyleri ve Algıladıkları Sınıf Atmosferinin Sosyodemografik Değişkenlere Göre İncelenmesi*" başlığını taşıyarak öğrenciler üzerindeki öğrenilmiş çaresizlik üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Şiddet kavramına ilişkin çok daha fazla çalışma mevcuttur. Her disipline farklı cep-

helerden incelenen şiddet olgusuna yönelik birkaç örnek vermek gerekirse; Prof. Dr. Oğuz Polat'ın "*Şiddet (Violence)*" başlığını taşıyan ve şiddeti bölümlere ayrıarak detaylandıran çalışmasıyla başlayabiliriz. 2010 yılında Necmettin Özerkmen ve Haydar Gölbaş'ın "*Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet*" başlığıyla yayımlanan çalışmada farklı yönleriyle şiddet olgusu ve şiddet olgusunun kaynakları incelenmiştir. Kadın ve şiddet kavramlarını bir arada inceleyen çalışmalara bakıldığında 2016 yılında İbrahim Aktaş ve Zeki Uyanık'ın "*Kadına Yönelik Şiddet*" çalışması karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılında Mustafa Çalışkan'ın "*İstanbul'da Kadına Şiddet ve Kadın Cinayetleri Vakalarına Yönelik, Nicel-Nitel Bir İnceleme*" çalışması kısıt olarak İstanbul'la sınırlı kalsa da son derece önemlidir. Yapılan literatür taraması neticesinde yapmış olduğumuz çalışmaya yönelik yalnızca bir kaynağa rastlanmıştır: Veda Velican Gök-kaya'nın "*Çaresizliği Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik*" başlıklı çalışması. Bahsi geçen bu çalışmada mevcut toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde öğrenilmiş çaresizliğin, toplumda (hem özel alanda hem de kamusal alanda) yer edinmeye çalışan kadının durumu/konumu üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

Yukarıdaki paragraflarda görülmektedir ki çalışmaya konu olan "öğrenilmiş çaresizlik", "kadın", "şiddet" kavramları hemen hemen her disiplin tarafından, kendi çizgileri neticesinde ele alınmıştır. Buna rağmen bu kavramların bir bütün olarak ele alınmasındaki literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla bu çalışma hazırlanmaktadır. Çalışma öğrenilmiş çaresizlik konusunun anlaşılabilirliği açısından, akademik çalışmalardan derlenerek kurgulanmaktadır. Bir sonraki kısım şiddet olgusu üzerine kurgulanmaktadır. Etimolojik olarak şiddet sözcüğü incelenerek, şiddet olgusu sınıflandırılmış ve kadına yönelik şiddetin türleri incelenmektedir. Sınıflandırılan şiddet türlerinin kadınlar üzerindeki etkilerine yer verilip, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerinden faydalanarak asliye ve aile mahkemelerinde onaylanan kolluk kuvvetleri kararlarında kadına şiddet durumu sayısal verilerle ortaya konmaktadır. Coşkun Taştan ve Aslıhan Küçüker Yıldız'ın 2019 yılında meydana getirdikleri "*Dünya'da ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri*" başlıklı çalışmaları istatistiki verilere ulaşım açısından çalışmamızı beslemektedir. Kitap, dergi, makale, sayısal veriler, haberler taranarak meydana getirilen çalışmada, nitel ve nicel verilere yer verilerek karma bir veri toplama yöntemi kullanılmış; elde edilen verilere hipotetik analizle genellemeler yapılmak suretiyle çalışma meydana getirilmiştir.

Sonuç

Öğrenilmiş çaresizlik konusunda hayvanlar üzerinde yapılmış birçok deney vardır. Bu deneylerden biri balıklar üzerinde yapılmıştır. Bilindiği gibi büyük balık küçük balıkları yemektedir. Akvaryumun bölmelerinden birine aç olan bir büyük balık, diğerine de küçük balıklar konulmuştur. Büyük balık küçük balıkları yemek için diğer bölmeye geçmeye çalışmış, fakat her seferinde aradaki cam bölme buna engel olmuştur. Büyük balık 28 saat civarında küçük balıkları yemek için akvaryumun diğer bölmesine geçmeye çalışmış, fakat bunu aradaki cam bölme yüzünden bir türlü başaramamıştır. Daha sonra bundan vazgeçerek kaderine boyun eğmiş ve artık öbür tarafa geçmeye çalışmamıştır.

Deneyin ilginç yanı daha sonra akvaryumdaki cam bölme kaldırılıp küçük balıklar camın dibine kadar sokulduğu halde büyük balık onları yeme girişiminde bulunmamıştır. Sonra da aklıktan ölüp gitmiştir (Tozkoparan 1998). Defalarca amacına ulaşmak isteyen ancak engel yüzünden ulaşamayan büyük balık, artık çaresizliği öğrenmiştir.

Bu durum birey için de geçerlidir. Öğrenilmiş çaresizlik bir bireyin davranışlarıyla olumsuz bir sonucu kontrol edemeyeceğini öğrenmesinden sonra davranışlarıyla bir olumsuz sonucu ortadan kaldıracakları durumlarda gereken çabayı göster(e) memesidir (Erkuş 1994). İnsan ve hayvanlar kontrol edilemez olaylara maruz kaldıkları zaman, sonuçlarının kendi davranışlarından bağımsız olarak ortaya çıktığını öğrenmektedir. Gelecek olayların da kontrol edilemez olacağına dair bir beklenti geliştirmekte, bu beklenti çaresizliğe neden olmaktadır (Peterson ve Seligman 1987). Bu bağlamda konuya ilişkin en doğru örneklem kadının tekrarlanan şiddet olgusuyla, bunun sürekli başına geleceği ve nihayete ermeyeceği yönündeki çaresizliği ve bu çaresizliği öğrenme durumu ortaya çıkmaktadır. Şiddetin zamanla ölümle sonuçlandığı ise yadsınamaz bir gerçektir. Şiddet uygulayanların, var olan sorunları bastırmak amacıyla şiddet sergilemesi ve bunu meşru hakları olarak görmeleri sonucunda toplumda da böyle bir algı oluşması kronik bir sorun haline gelmektedir. Giriş bölümündeki istatistiki veriler incelendiğinde şiddet ve akabinde ölümle sonuçlanan bu durumun eğitim seviyesinin artmasıyla minimum seviyelere indiği görülmektedir. Yalnızca eğitim seviyesinin artmasıyla, meydana gelen kronik sorunun çözülmesi mümkün olmamaktadır. Burada toplumun her kesiminin birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Basın-yayın kuruluşlarından eğitimcilere, hukukçulardan kolluk kuvvetlerine, ailelerden sivil toplum kuruluşlarına herkes elini taşın altına koymayı görev bilmelidir.

Kadına şiddet iki kelimeyle ifade edilebilecek kadar dar bir kavram değildir. Bu iki kelimenin altında çok ciddi toplumsal yapı problemlerinin olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü kadın hiçbir zaman "tek bir kadın" değildir. Kadın annedir, çocuktur, eştir, abladır, ailenin en temel yapı taşıdır. Kadının fiziksel ve psikolojik yönden sağlıklı olması demek, sağlıklı bireyler yetiştirmesi demektir. Sağlıklı bireylerden oluşan toplumda, eğitilmiş ve sosyal çevreyle uyumlu bir neslin var olması demektir.

Şiddet olaylarına maruz kalan kadın halka halka, aile içerisinde çocuklarından yakın çevresine, komşularına, mahallesine ve topluma kadar bozulmalara yol açacaktır. Bu sebeple, şiddet olayına maruz kalan kadınları görmezden gelme durumu bir kenara bırakılmalı, adli süreçten tedavi sürecine kadar yalnız hissettirilmemelidir.

Kadına nasıl çaresizlik öğretiliyse, çaresizlikten kurtulmanın da mümkün olduğu öğretilmelidir. Kendine inanması sağlanmalı, öz saygısı geliştirilip öz farkındalık düzeyi yükseltilmelidir.

Kadına yönelik şiddet olaylarına ilişkin alınacak tedbirleri özetleyecek olursak;

-Evlilik aşamasında bireylere fiziksel muayenenin yanı sıra psikolojik tedavi de uygulanmalı, şiddete meyilli kişilerin tespiti yapılmalıdır.

-Kadına yönelik şiddetin toplumsal bir sorun olduğu gerçeğiyle toplumun her kesimi eğitilmelidir.

-Önce yerel yönetimlerce, sonra da ülke genelinde kadının istihdamında artış sağlanmalıdır. Kadının eğitim seviyesi artırılmalı, ekonomik bağımsızlığını ele almada önü açılmalı, siyasal katılım alanlarının güçlenmesi noktasında yaşadığı ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır.

-Cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırılmalı, bu hususta gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

-Eğitim kurumlarında kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı konusunda bilgiler verilmeli, küçük yaşta bilinçlenme sağlanmalı, kadına yönelik şiddet unsurlarına yer verilen kaynaklar eğitim kurumlarından çıkarılmalıdır.

-Toplumda her yaşta her kesimin sosyal medya kullanımı ve televizyon izleme oranı, bağımlılığı, göz önünde bulundurularak bu araçlar sıkı denetimden geçirilmeli, kadına şiddete yer veren, şiddeti özendiren dizilerin yayınlanmasının kesinlikle önüne geçilmelidir.

-Kadın dayanışma merkezleri ve sığınma evlerinin sayısı ve niteliği artırılmalıdır.

-Son olarak şiddeti uygulayan kişilere en ağır cezalar verilerek toplumda bunun cezasız kalmayacağı algısının ivedilikle oluşturulması sağlanmalıdır. Bunun için de karar alma mercilerinin hızlı bir şekilde yasal düzenlemeleri tamamlamaları gerekmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ifade ettiği gibi;

"Ey kahraman Türk kadını

Sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın."

Bu bağlamda toplum olarak kadına gereken önem verilmelidir. Kadın olarak da bizler Ata'mızın bize biçtiği rolü üstlenmeli, her zaman en yükseklerde olabilecek gücü damarlarımızda hissederek düştüğümüz yerden kalkmalı ve daima en yükseğe tırmanmalıyız.

KAYNAKÇA

- Abramson, L. Y., Metalsky, G. I., & Alloy, L. B. (1989). "Hopelessnessdepression: a Theory-Based Subtype of Depression". *Psychological Review*, 96, 358-372.
- Acar, Hakan (2013). *Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*, Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Adak, Nurşen (2000), *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Aktaş, İbrahim ve Zeki Uyanık (2016). *Kadına Yönelik Şiddet*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6 (1), s.32-42.
- Alloy, Lauren B, Peterson Christopher, Abramson Lyn L, Seligman Martin İ.P (1984). *Attributional Style and the Generality of Learned Helplessness*; *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984, Vol.46, No.3, s.681-687.
- Atkinson, Rita (1996). *Hilgard's Introduction to Psychology*, Harcourt Brace Company, 12th Edition, USA, 1996.
- Bayat, Bülent (2002). Örgütlerde "güdülenme yetersizlikleri ve geri çekilme-kaçınma davranışlarını" açıklamakta kullanılabilecek bir model; öğrenilmiş çaresizlik, G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 3/2002, s.1-14.
- Beck, A. T., M. Weishaar, (1989). *Cognitive Therapy*, Ed.: A. Freeman, K. M. Simon, L.E. Beutler, *Comprehensive Handbook of Cognitive Therapy*, Plenum Press, New York, s. 21-36.
- Doğan, İsmail (2012). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi. Dökmen, Y. Z. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dursun, Yücel (2011). Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2011 Güz, Sayı:12, s.3.
- Düzgün, Şükrü ve Halil Hayalioğlu (2006). Öğrencilerde Öğrenilmiş Çaresizlik Düzeyinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 404-413.
- Erkuş, Adnan (1994). *Psikolojik Terimler Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara.
- Galtung, Johan (1969). *Violence, Peace, and Peace Research*, International Peace Research Institute, Oslo, *Journal of Peace Research*, vol. 6, no:3, pp.167-191.
- Güler, Burcu (2011). İşsizlik ve Yaratdığı Psiko-Sosyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:55, sayı:1, s.383.
- Hobart, Mark (1996). Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru (Çev. Yurdaer Salman). *Cogito*, YKY, Sayı: 6-7, s. 51-65. İstanbul.
- Hovardaoğlu, Selim (1986). *Bazı Değişkenlerin Öğrenilmiş Çaresizliğe Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi.
- Klein, D.C., Fencil-Morse, E. & Seligman, M.E.P. (1976). *Learned Helplessness, Depression and the Attribution of Failure*, *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 508-516.
- Norman, Don (1988). *The Psychology of Everyday Actions*. In Norman (Ed), "The Psychology of Everyday Things", New York: Basic Books, 34-53.
- Özerkmen, Necmettin ve Haydar Gölbaşı (2010). *Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet*, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Mart 2010, Sayı:15, ss. 23-37.
- Polat, Oğuz (2014), *Klinik Adli Tıp*, 7. baskı, Seçkin yayınları, pp.112-117.

- Sabin, KL. Older (2005). *Adults And Motivation For Therapy And Exercise*, *Top Geriatr Rehabil*; 21(3):215-20.
- Seligman, Martin E.P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development and Death*, San Francisco, W.H. Freeman and Company.
- Sutherland, Kevin S. ve Nirbhay N. Singh (2004). *Learned Helplessness and Students with Emotional or Behavioral Disorders: Deprivation in the Classroom*.
- Tarhan, Nevzat (2013). *Kadın Psikolojisi*, İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- Taştan, Coşkun ve Aslıhan Küçük Yıldız (2019), *Dünya'da ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri*, Polis Akademisi Yayınları, Şubat 2019, s.1-22.
- Thompson, Richard (1992). *Learned Helplessness*, *Encyclopedia of Learning and Memory*, McMillan Publishing, NewYork (USA) 1992, s.335-337.
- Uluocak, Şeref, Gökhan Gökulu, Olgun Bilir, Nigar Etizer Karacık, Dilek Özbay (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, Edirne: Paradigma Akademi.
- Ulusoy, Yağmur ve Baki Duy (2013). *Effectiveness of a Psycho-Education Program on Learned Helplessness and Irrational Beliefs*, *Educational Sciences: Theory and Practice*, v13, n3.
- World Health Organization (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: WHO, http://www5.who.int/violence_injury_prevention/download.cfm?id=0000000582

1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU
Toplum Kadın ve Şiddet

KADIN, ŞİDDET VE AİLE

Sedanur BAKİ

Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü Lisansüstü Öğr. (Yüksek Lisans)
sdnrbki.1@gmail.com

Özet

Toplumda insanlık tarihi ile başlayan şiddet olgusunun, her dönem meydana çıktığı, cinsiyet farklılıkları gözetmeksizin de uygulandığı gözlemlenmiştir. Şiddet sadece fiziksel değil, psikolojik, sosyolojik, ekonomik olarak da uygulandığı bilinmektedir. Tabiatı gereği erkek ve kadın arasındaki bedensel farklılıklar, erkeklerin kadınlar üzerinde güç göstergesinde bulunmasını doğurmuştur. Bu toplumsal gerçekliğin, güç ekolü olarak karşımıza çıkmasıdır. Tek yönlü olarak sınırlandırılmayacak şiddet; kadına sadece erkek tarafından değil hemcinsi tarafından da yöneltilmektedir. Ülkemizde hem cinsler arasındaki şiddet psikolojik yönüyle ağır basmaktadır. Sosyal ortamda veya çalışma ortamında, kişisel hırs faktörünün devreye girmesi ile oluşan mobbing türü kadın tarafından kadına yapılmaktadır.

Şiddet toplumun her bireyi için toplumsal bir gerçeklik iken, ele aldığımız kadın faktörü üzerinde psikolojik ve ekonomik sebepler başta olmak üzere birçok faktöre bağlı ve birçok etken tarafından oluşabilmektedir. Şiddetin bedensel boyutundan psikolojik boyutuna varışı özellikle toplumsal kabulleniş üzerine oluşmaktadır. Kadın toplumda ahlaki değerlerin figürü, bağımlılığın temsili olarak görülmektedir. Bu kabullenişin dışına çıkan kadın toplum tarafından sınıflandırılmaya itilmektedir. Toplumsal rüştünü ispatlamaya çalışan kadının, ekonomik bağımsızlığı, toplumda özellikle karşı cins üzerinde olmak üzere bir rahatsızlık uyandırmaktadır. Toplum ahlak kaidelerini, kadın üzerinden tanımlandırırken kadının, özerkliğini alması yadırganan ve

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

psikolojik bir şiddete maruz bırakan ortamı oluşturmuştur. Dolayısıyla ekonomik özerkliğini alan kadın evliliklerde de eşi tarafından hüküm altına alınamaması sebebiyle, sıkıntılı süreçlerle karşı karşıya gelmektedir.

Evliliklerde ekonomik özgürlüğü olmayan kadın, başta ekonomik şiddet olmak üzere, kendi güvenini kaybetmeye ve bağımlı olmaya varan birçok psikolojik sonuca varmaktadır. Evlilik süreçleri bitimi itibari ile de kadın üzerinde, hak sahibi olmadığını betimleyen bir tavırla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüğünü almak bir kadının, birey olma vasfını vurgulamakta ve dışarıdan alacağı psikolojik darbeleri engellemektedir. Kadın bir namus metası olarak işaret edilmekte, bireysel nitelemelerden ziyade bir erkek betimlemesine gerek duyulmaktadır, buna örnek boşanan kadının dul yaftası ile toplumda bir gruba itilmesi olarak gösterilebilir. Aynı kapsamda kadının her iki cinsten de gördüğü şiddet, kendi cinsi başta olmak üzere toplumda insani kadideler üzerine yıkımları doğurmaktadır.

Bir araştırma-gözlem değerlendirme türü olarak sunacağım çalışmada, şiddetin kadın yüzünü ele alarak, toplumsal ve geleneksel tavırların travmatik sonuçlarını, gözlem ve bilimsel tanımlar üzerinden değerlendirilecektir. Gözlemler üzerine ağırlık vereceğim makalemden, kadının toplumsal etki mekanizması karşısında konumlandığı yer, bunun kadın üzerinde psikolojik etkisi ve aile birliğine yansıyan sonuçları ele alınacaktır. Çalışmayı destekleyen, örneklemeler ve araştırmalar eşliğinde, psikolog ve sosyologların gerçekleştirdiği terapiler incelenerek; psikolojik ve sosyolojik boyutuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, Toplum, Hemcins Şiddeti

Giriş

Şiddet, sevgisizlik ve merhametsizlikten doğar.

Sebuhi QULUZADE

Şiddet tüm toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de azımsanamayacak derecede geçmişten günümüze görülmektedir. Şiddet sadece fiziksel olarak değil psikolojik olarak da görülmektedir. Şiddet olgusu fitrat itibari ile erkeğin kadından güçlü olması sebebiyle kadınlar üzerinde daha çok görülmüştür. Değişen ve gelişen kültürümüz sayesinde ataerkil bir yapı oluşmuş kadınlarımız erkeklere göre ikinci planda kalmıştır.

Bu sebeplerden ötürü kadınlarımız toplum içerisinde hak ettiği değeri görememiş, erkeğe bağlı olmak zorunda kalmıştır. Ekonomik güçlerini de eline alamayan kadınlarımız aile içerisinde özellikle psikolojik olarak çöküşe uğrama başlamıştır.

Şiddet sadece kadınlar üzerinde değil kadınlara oranla çok düşük olsa da erkeklere, çocuklara, yaşlı ve hayvanlara da uygulanmaktadır. Şiddetin öğrenilen bir davranış olması sebebiyle ise yeterli bilinç olmamasından mütevellit önüne geçilememektedir. Bu durumun önüne geçilmesinde en önemli etken ise eğimdir. Toplumun yeterince eğitilmesi ve şiddete karşı olanların birlikte hareket etmesi şiddetin önüne geçilmesine sebep olacaktır.

Şiddetin toplumumuzda en önemli sorunlardan biri olması çalışmamızda ana tema olacaktır. Şiddetin açıklanması, çeşitlerine inilip, ülkemiz ve diğer toplumlar üzerinden de örneklendirilmeler sunulacaktır. Geçmişten günümüze Türk toplumunda kadının durumu, sosyolojik olarak toplumumuzda kadının konumunda değişiklik göstermesi ve diğer toplumlarla da iç içe olmamız incelenip Türk kadınının hak ve hürriyetlerindeki değişimler de ele alınacaktır.

1) Toplum Ve Kadın

*"Aileyi kadın yapar;
o halde millette kadının eseridir."*

Ziya GÖKALP

Toplum, sosyolojinin en temel kavramı olmakla birlikte belirli bir kültürü ve birtakım toplumsal kurumları paylaşan insanlar arasındaki ilişkilerden meydana gelir. Toplumu oluşturan şey başka bir deyişle bireyden çok bireylerin arasında paylaştıkları değerler ve davranış kalıplarıdır. Dolayısıyla toplum, bireylerin toplamı demek değil, bireylerin birbiri ile paylaştıklarıdır.

Kadın ise toplumun mihenk taşıdır. İlk insan olan Hz. Adem'i yaratan Allah Nisa Suresi'nde kadının yaradılışını şöyle açıklamıştır: "Ey İnsanlar! Sizi bir nefisten yaradan, eşini de ondan yaratan Rabbinizden sakının." Ayeti Kerimi destekleyen ise peygamberimizin (s.a.s) hadisi olan "Şüphesiz ki, kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır..." sözüdür.

İlk kadın Hz. Havva'dan bu yana kadın toplumda anne, evlat, eş olarak yer edinmiş-

tir. Bununla birlikte ise kadına belli başlı misyonlar yüklenmiştir. Şüphesiz ki toplumda kadına atfedilen en önemli misyon anneliktir. Çocuğun dünyaya getirilmesi ve büyütülmesi kadının görevi olarak belirtilmiş, çocuğu olmayan kadınlar eksik olarak tanımlanmış, dünyaya çocuk getirmek için ise başka eşler tercih edilmiştir. Çocuğun büyütülme noktasında ise erkek çocuklara önem verilmiş kız çocukları ise ikinci plana atılmıştır.

Kadının cinsiyetinin erkeklerden farklı ve kadınların daha naif olması toplumda kadının yerinin araştırılması(!) ve ikincileştirilmesi sorunlarını meydana getirmiştir. Halbuki erkeklerin dünyaya geliş sebebi olan kadının toplumun her katmanında görmektediriz. Yakın tarihimize baktığımızda cumhuriyetin kurulmasının en önemli sebep kadınların kahramanlıkları ve cevvalikleridir. Bu sebepten dolayı kadının ikinci plana atılması ve itilmesi makul gösterilemez.

1.1) Türk Toplumunda Kadın

*“Ey Türk kadını!
İrkında ne icaz kar bir feyz vardır ki,
Hem mevte asker yetiştirir hem ebediyete hüner eriştirirsin.”*

Ahmet H. MÜFTÜOĞLU

Türk kadınının tarihsel süreç içindeki serüvenini ele alırken bu konuyu temelde iki ana parçaya ayırmak konunun araştırmacıları arasında münasip görülür ki o da İslâm öncesi ve İslâm sonrası Türk Kadınıdır. Bu iki temel ayrım ile Türk kadın olgusu ve toplum içerisindeki konumu daha da anlaşılır olacaktır. Geçmişten günümüze kültür aktarıcısı, dil öğreticisi, kurumsallaşma, yasa ve düzen oluşumundaki rolü telafi edilemeyecek düzeyde olan Türk kadını günümüzde bile geçmişten gelen kadın algısı üzerine temellendirilir. Konu alt başlıklarında bilgiler derinleştirilince Türk toplumunda kadının yerini daha anlaşılır hale gelecektir.

1.1.1) İslamiyet’ten Önce Türk Toplumunda Kadın

*“Ben sizin hanınızm,
Bu da benim Hanım”*

Cengiz HAN

İslamiyet öncesi Türklerde çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapılmaması kadına yönelik görüşleri hakkında önemli bir göstergedir. Toplumun en önemli hafızası olan destanlarda hükümdar anneleri ve eşleri hep ilahi bir ışık ile var oldukları görülür. Bu semavi sembol kadının çok değerli bir varlık olduğunu sembolize eder. Yine destanlarda ve ilk kez Kültigin Kitabesinde görülen Umay kadın ve çocukları koruyan ruh, Tonyukuk Yazıtında Göktürkleri kurtaran ilahedir.(Tellioğlu,2016,s.214)

Eski Türklerde kadının sosyal hakları da çağdaşı olduğu toplumlara bakıldığında çok ileride hatta günümüz de sözde çağdaş toplumlara ders verici niteliktedir. Ziya Gökalp evin karı ve kocanın ikisine birden ait olduğunu ifade ederek çocuklar

üzerindeki velayet hakkının baba kadar anneye de ait olduğunu vurgular. Kadınlar dirliklere, zeametlere, haslara, mâlikânelere de sahip olabilirlerdi. Kadın evlilik aşamasında mirastan hakkını alır, yaptığı çeyizde de kocasının hakkı bulunmazdı. Bunun yanı sıra ataerkil bir toplum olan Türklerde kadınların boşanma hakkının da bulunmasıydı.

İslamiyet öncesinde Türklerde en dikkat çekici şey ise kadın hükümdarların olmasıdır. ‘Seni kana doyuracağım Kirus’ diyen Tomris sadece Türklerde değil dünyada ilk kadın hükümdardır. Bununla da sınırlı olmayarak Hakanın yanında bulunması, elçi kabul etmesi, hakanın fermanında “hakan emrediyor” ibaresiyle başlarsa kabul olunmaz “hakan ve hatun emrediyor ki” ibaresi bulunmadan fermanın kabul görmemesi kadının devlet yönetimine önemli bir yere sahip olduğunu göstergesidir. (Telliöğlu,2016,s.212)Sadece devlet yönetiminde değil çekirdek ailesi içerisinde kadının önemli hakları vardı. Cinsiyet arımı gözetilmemesinden kaynaklı kız çocuklarını ötekileştirme olmaz, anne olduktan sonra ise yeni haklar kazanırdı. Ayrıca ev yalnız kocanın malı olmayıp, karı ve kocanın ortak malıdır. (Sağ, Tarihsel Süreç içerisinde Atatürk Ve Kadın).

Eski Türk toplumuna bakıldığında yarı göçebe olmalarına rağmen yerleşik hayatta geçmiş medeniyetlerden çok ileri ahlaka ve erdeme sahip, günümüz kadın haklarına karşı ders verilecek niteliktedir. Kanun ve yasalara gerek duyulmadan halkın yaşayış biçimi olması sebebiyle kökleri derin ve töreleri gereği kadın hak ettiği muameleyi görmektedir.

1.1.2) İslamiyet’ten Sonra Türk Toplumunda Kadın

*“Ey genç Türk kızı;
Atıllalar, Alpaslanlar Osman Beyler, Timurlar
yaratıcı güçlerini sizin kucağınızda kazandılar.
İbni Sinalar, Kaşgarlı Mahmutlar, Ulu Beyler, Fuzuliler ve Barbaroslar
sizden emdikleri sütün kudretiyle Türk tarihin parlak yıldızı oldular!”*

H. Nihal ATSIZ

İslamiyet’in Arap ülkelerinde doğuşu ile birlikte önce Arap toplumu etkilenmiştir. Kız çocuklarının utanç sayıldığı, kadınların kız çocuk doğurdu diye cezalandırıldığı ve dahi ahlak ve insanlık seviyesinin Türklerden çok aşağıda olduğu dönemde İslamiyet kadın haklarını korumuş erkekler ile aynı düzeye getirmiştir, cahillik devrini Arap toplumunda sona erdirmiştir.

Türkler İslamiyet’e geçişin ilk yıllarında kendi örf ve adetlerini muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Bulundukları konum itibari ile birçok medeniyetle yakın ilişki kurmaları köklü ananelerini sahip çıkmayı gerektiriyordu. Fakat temas halinde olan Arap, Fars toplumu ve coğrafi olarak komşu oldukları Bizans ve Avrupa ülkelerinin kültürünün de etkisi altında kalmışlardır. Bu kültür karışımı içerisinde elbette ki Türk kadınının statüsünde de değişimler olmuştur. Aşama halindeki bu değişimde kadını etkisi altına alan ilk tarikatlar ve âlimler olmuştur.

İslamiyet'in kabulünden sonra 10.yy'da 300 yıl hüküm süren Selçukluların Anadolu'ya gelişine kadar Türkistan bölgesinde kadınlar aktif, hayatın içinde erkeklerin her daim yanında bulunmuştur. Köylerde bağ ve bahçelerde birlikte tarım ve hayvancılık yapmıştır. Devletin sonuna doğru ise kadının yaşamında değişiklikler meydana gelmiş hocaların verdikleri fetva ile köy hayatında olmayan kadınlar etkilenmiştir.

Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ise tarikatların etkisiyle, kısmen kadına da dini inanışlarına göre sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de bu durum gitgide kaybolmuştur. Özellikle Bizans devletinde bulunan harem kurumu taklit edilmiş kadınlar erkeklerin hizmetini görmek, isteklerini karşılamak, çocuk doğurmak ve büyütmekle mükellef tutulmuştur. İslam ahlakı ile Arap kültürü karıştırılmış kadın toplumdaki yerini kaybetmiştir. Saray içerisinde haremde bulunan kızlar ise eğitimlerden geçtikten sonra ya padişaha sunulmuş ya da önemli devlet adamlarıyla evlendirilmiştir. Diğer kızlar ise sarayın işlerini görmekle yükümlendirilmiştir. Saray içerisinde yaşamını idame ettiren padişah anneleri ise haremi idare etmekle görevlendirilmiş, padişah eşleri ise erkek çocuk doğurma çabasına girip doğurdukları şehzadeleri en iyi şekilde büyütmek aslı vazifeleri olarak görülmüştür. Bunun yanında sınırlı sayıda da olsa devlet yönetiminde etkili olan saray kadınları da olmuştur. Bunlara örnek ise hafızalarda her daim yer edinen Hürrem Sultan, Kösem Sultan gibi isimlerdir. Padişah naibeliği yaparak ya da devlet adamları ile iyi ilişkiler kurarak varlıklarını hissettirmişlerdir.

Tanzimat döneminde kadınların büyük bir bölümü tarımda çalışırken, büyük kentlerde çok az sayıda bir kadın grubu öğrenim olanaklarından yararlanabilmekte, işçi kadınlarda fabrikalarda çok düşük ücret karşılığı çalışmaktaydı. Evlenme ve boşanma konularında şeriat hükümleri yürürlükteydi. (Aksoy, s.17) İleriki dönemlerde ise Tanzimat'ın ilanı ile çağdaşlaşma hareketi çerçevesinde Türk kadını gerek düşünce alanında, gerekse doğrudan doğruya siyasi ve toplumsal haklar yönünde ciddi adımlar atabilmıştır. Bunlardan en önemlisi hiç kuşkusuz eğitim alanında yapılan yeniliklerdir. Önce İstanbul'da olmak üzere 1858'de kız rüştiyeleri açılmaya başlanmıştır. Bu okullarda kızların yeni ve modern bir sistemle eğitimleri amaçlanmıştır. Yetim kızlar için ordunun giyim ihtiyacını karşılamak üzere açılan İslahane'ler de kadınlar için birer eğitim kurumu sayılmıştı. (Koçer 1997: 98) Yine kız okullarına kadın öğretmenler yetiştirmek gayesiyle 26 Nisan 1870'te kurulan Darülmuaallimat Mektebi Türk kadınının eğitimi bakımından önemli aşamalardan biridir. (Kılıç,2013,s.129)

Böylece Türk kadınının ev dışında, okulda yetiştirilmiş olarak ilk mesleği olan ebelik ve öğretmenlik meslekleri için okullar açılmış oldu. Yine de yapılan çalışmalar yeterli olmamıştır. Kadınların büyük bir bölümü tarımda çalışırken, büyük kentlerde çok az sayıda bir kadın grubu öğrenim olanaklarından yararlanabilmekteydi.

Tanzimat'ın kadın üzerindeki hukuki olarak etkisi ise 1917 Kararnamesi ile evlenme ve boşanma konularında şeriat hükümlerinin geçmesini kaldırıp yerine, evliliği yasal bir çerçeveye bağlayıp kadınlara ilk defa boşanma hakkını sahip olmasıdır. Yine evlilik ile ilgili diğer madde ise çökeşli evliliğin kadının rızasına bağlayarak sınırlandırılmasıdır.

1.1.2.1) İslamiyet'te Kadın

"Kadınların haklarını yerine getirme hususunda

Allah'tan sakınınız.

Zira siz onları Allah'ın

Bir emaneti olarak aldınız."

Hz Muhammed Mustafa (s.a.s)

İslamiyet'ten önce Antik Ortadoğu'da yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte erkeklerin kadınlar üzerinde etkisi artmış kadınlardan kendilerini üstün olarak görmüş ve kendilerine himaye etmişlerdir. Erkeklerin kadınları yönetme ve cezalandırma hakkının verildiğini ise bilinen ilk yazılı kanun olan Asur Kanunları'nda görülmektedir. Bu metinde kocasının; karısının saçını çekme, kulaklarını kesme, dişlerini kızgın tuğla ile kırma gibi izinler verilmiştir. Bu dönemde kadınların evlere kapatılması da yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. (Barlas, 170). Medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Atina'da ise durum bundan farklı değildir. Kadınlar erkeklerin kontrolü altında, eşleri, babaları, erkek çocukları tarafından evde himaye edilirdi. Küçük yaşlarda (12-13) evlendirilmesi kabul görür, kızlara eş seçme imkânı verilmezdi. Boşanma ise tek taraflı olup erkeğin elindeydi.

Diğer bir taraftan ise soylu kadınlara göre fakir kadınlar daha fazla çarşıya pazara çıkıp çalışırlardı. Soylu kadınlar ise yanında refakatçısı ile erkeklere görünmeden dini tören ve ayinlerde dışarı çıkardı.

Kabile yaşantısının ve göçebe hayatın egemen olduğu Arap toplumlarında, literatürde "Cahiliye Devri" olarak da adlandırılan dönemde, ataerkil kültür egemendi. Aileyi baba temsil eder, eve ganimet getiren, savaştan ve üreten erkek değerli iken, kadın pasif bir tüketici olarak görülmekteydi. (Sucu, İslam Işığında Kadına Bakış,107)

İslamiyet'in kabulü ile önce indirildiği Arap toplumunda sadece kadınlar açısından değil insanlık açısından da büyük değişiklik olmuştur. Kur'an kadın erkek, yaşlı genç beyaz zenci ayrımı yapmadan insanları eşit görmüş; yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de "Ey inanlar, ey iman edenler" gibi seslenişte bulunmuştur. İman eden herkese eşit seviyede yaklaşmış kadına farz kılınanı erkeğe, erkeğe haram kılınanı kadına da haram kılmıştır. Böylece kadınları ötekileştiren, eve kapatan ve dahi insan yerine konulmayan kadın erkekle aynı statüye çıkmıştır.

Peygamber efendimize İslam tebliğ edildiğinde ilk iman eden ve inan zevcesi Hz. Hatice'dir. Kendisi ticaret ile uğraşan, kervansaraylar yöneten ve dahi kadın erkek fark etmeden çevresi olan bir kadındı. Özellikle peygamber efendimizin teşvikleri ile kadınlar ön plana çıkmış, kendi hayatlarına karar verme konusunda önemli adımlar atmış, Müslümanlığa geçişlerinde dâhil erkeklere bağlı olmaksızın seçmişlerdir. Toplumsal ve hukuksal anlamda da haklarını almışlardır. Mirastan pay alma, evlenme boşanmaya karar verme, mehirleri ve malları üzerinde söz hakkına sahip olmuş kadınların hakları gözetilmiştir. Tarım, hayvancılık, reçberlik gibi alanlarda kadınlar da çalışmış hatta erkekler ile savaştan olmuş bunun yanında cephe gerisinde de önemli rol oynamışlardır. İbadetler konusunda da kadınlar evlere kapatıl-

mamış, mescitlerde ibadet yapılması peygamber efendimiz tarafından önemli görülmüştür. İslamiyet'in ilk dönemlerinde dinin yayılmasında aktif rol oynayıp ikinci plana atılmamış hak ettikleri haklara kavuşmuşlardır.

Peygamber efendimizin vefatından sonra dört halife döneminde de kadınlar aktif rol oynamıştır. Özellikle Hz. Ayşe'ye fıkhi konularda danışılmıştır. Yine Hz. Ayşe'nin kendi dönemine göre büyük sayılabilecek bir orduyu yönettiği, dönemin halifesine adaletsiz davrandığı ithamıyla savaş açtığı da unutulmamalıdır. Hz. Ayşe, Hz. Ali ile karşılaşmadan önce Basra'ya gittiğinde birçok kişi ona katılmış ve orayı üs olarak kullanmıştır. (İslam ve Kadın,39) Dört halife döneminden hemen sonra başlayan Emevi dönemiyle ciddi bozulmalar yaşanmış, kadınlar İslam'ın kendilerine verdikleri hakları kaybetmeye ve cahiliye dönemindeki yapıya dönmeye başlamışlardır. (İslam ve Kadın,40)Kadın haklarındaki gerilemeler baş göstermiş, kadınların hakları kısıtlanmış, söz sahibi oluşu yok sayılmış, erkek fıkıhçılar ve alimlerde desteklemiş böylece cahiliye dönemine dönüş yaşanmıştır. İslamiyet'in yayılması ile birlikte birçok toplumla etkileşim haline girilmiş özellikle Bizans ve Sasanilerin kadınlara olan tutumları da kadınların haklarını yok saymıştır. Kısacası İslam ülkelerinde, Peygamberimizden sonra kadınların birçok hakkı gasp edilmiştir. Fakat aynı dönemlerde dünyanın başka yerleriyle mukayese edilince, bazı olumlu örnekler de gözlemlenmiştir. Ortaçağ'da bazı Müslüman kadınlar fıkıh ve hadis müderrisliği, vaizlik, şairlik, vezirlik ve müşavirlik yapmışlardır. (İslam ve Kadın,44) Peygamberimizden vefatından sonra ayetlerin kesilmesi, peygamberimizin hadislerinin yanlış yorumlanması kendilerince yeni bir İslamiyet üretmeleri kadınları eski dönemlere götürmüş haklarının yine yok sayılmaya başlanmasına sebep olmuştur.

1.1.2.2) Arap Kültüründe Kadın Ve Türk Kültürüne Yansıması

*Karı dövmüş, boşamış...
"Emr-i ilâhî" ne denir!
Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir.
Mehmet Akif ERSOY*

Türkler ile Arapların Hz. Ömer Dönemi'nde karşılaşması ile ilk defa iki millet arasında bir temas oluştu. Bu temas savaşların olması ile iki milletin birbirini yakından tanınmasına sebep oldu. Bu tanıma sayesinde Türkler İslamiyet ile tanıştı ve Türkler için İslamiyet'e geçiş dönemi başlamıştı. Bu geçiş Türklerde sadece İslamiyet'in tanınması ve uygulanması değil aynı zamanda Arap kültüründen de etkilenmesine sebep oldu. İslamiyet'in daha anlaşılması için Arapça öğrenmek, Arap alimler ile iç içe olmak Türk toplumunu yavaş yavaş etkisi altına aldı. Bu etki dini temeller üzerinde kalmayıp, Türk kadınının statüsü de fazlasıyla etkilenmiş oldu. Araplarda ve Türklerde kadının konumu İslamiyet öncesinde çok fazla farklılık göstermekteydi. Türk kadını erkek kadın ayrımı gözetmeksizin toplumun her kademesinde bulunur, ahlaki olarak da toplumda kıymeti yüksekti. Siyasi anlamda hükümdarın yanında olup aynı zamanda orduya kumandanlık edebiliyor ve ev işleri ile alakadar olup çocuklarını en iyi şekilde büyütmeye çalışıyordu. Arap toplumunda ise bu durum tamamıyla fark göstermekteydi.

Kadınların değerinin olmadığı, kadınların tek vazifesinin erkeği mutlu etmek olduğu, kız çocuğunun bir utanç göstergesi olup, diri diri toprağa gömüldüğü bir anlayış hâkimdi. Hz. Âdem'in Havva yüzünden Cennet'ten kovulduğu gibi iddialar, İslam öncesi dönemde hem İsrailiyatta hem de Mesihhiyatta (Yahudi ve Hristiyan geleneğinde) anlatılmaktaydı. Bu ve benzer inanışlar neticesinde kadınlar, genellikle, erkeklere göre ikinci sınıf insanlar olarak görülmekte ve erkeği yoldan çıkarma potansiyeli olan varlıklar olarak kabul edilmekteydi. Bu durum da Arap toplumunda kadını ikinci sınıfa atıp erkeği kadından üstün görmeye sebep olmuştu. (Taslaman, İnsanlığın Başlangıcı ve Kadın)Bu durumlar neticesinde ise iki millet birbirinden etkilenmiş, Türkler ise Arap kültürünü İslamiyet zannetmeye başlamıştır. Bu zannetme ile Türk toplumunda kadının yeri ile alakalı âlimler görüş beyanına başlamışlardır. Bu beyanlar doğrultusunda şehir kadınları az da olsa toplumda aktif rol oynamaktan ziyade evlerde daha kapalı bir hayat yaşamaya başlamıştır. Bu durum köy ve kasaba hayatına etki etmemiş, yapılacak olan işleri kadın erkek birlikte yürütmüştür.

Anadolu Selçukluları döneminde Ahi teşkilatının kadınlar kolu sayılan Bacıyan-ı Rum teşkilatı, kadınların o dönemde toplumun sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri hayatında ne derece etkin olduklarını bize göstermekteydi. (Sucu, İslam Işığında Kadına Bakış,110) Selçuklu Devlet'i bir geçiş dönemi olması sebebiyle yine Türk kadının savaşçı yönü tamamı ile yok olmamıştır. Alp Arslan'ın kardeşi Gevher Hatun, Tuğrul Bey'in eşi Altun Can Hatun, Melikşâh'ın eşi Kıpçak Kadir Han'ın kızı olan Terken Hatun gibi devlet idare eden, orduların başında savaşa gidip kazanan kadınların sadece bilgili, kültürlü oldukları değil yüksek siyasi ve askeri becerilere de sahip oldukları da görülmektedir.

Selçuklu döneminde İslamiyet'in daha hızlı tesir etmesi ile kadınlar örtünmeye başlamış, daha çok ev içerisinde bulunup yeterli dini bilgiler alıp, ev işleri ile alakadar olmuştur. Sarayda ise hükümdarın annesi ve eşleri ise daha kapalı bir hayat yaşayıp haremde hayatlarını geçirmişlerdir. Bunun yanı sıra ise bulundukları dönemde kadın olarak isimleri duyulan yine yaptıkları camiiler ve mimari eserler ile yine saray kadınları olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de kadınlar aktif roller oynamış özellikle eğitim için medreseler dışında eğitim kurumları açmışlardır. Bu yapılan icraatlar kadını eski Türk töresine göre gerilemeyi durduramamıştır. Yine devletin ileri dönemlerinde kadınlar daha çok evlere kapatılmıştır. Hatta kadınların dışarı çıkmaları hususunda tuhaf sayılacak fermanlar verilmiştir. Bunlardan bazıları ise erkeklerle beraber sandala binmemeleri, kaynakçı dükkânlarına girmemeleri, ince kumaştan ferace giymemeleri, ezan saatinden sonra dışarıda kalmamaları gibi hükümlerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise Tanzimat'ın da etkisi ile kadınlar az da olsa topluma kazandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise kadınları hakları kadınlara hızla verilmiştir. Günümüzde ise ülkemize gelen Arap mülteciler toplumu yine hızla değiştirmeye başlamıştır. Kadınlarımızın giyimlerinde değişimler gözlenmiş, var olan evlilik birliğinin üzerine yine mülteci kadınlar ile evlilik birliği oluşturulmaya çalışanlar olmuştur.

Bu şartlar ve durumlar neticesinde geçmişten günümüze İslamiyet'i Arap kültürü sanan yobaz kesimin varlığı her dönem kadınları evlere sokmaya çalışmış, kadınların toplum içerisinde olmasının fitneye yol açtığını savunmuş, kadın ile erkeği ayırtmış ve kadının ikinci plana atılmasını sağlamıştır. Bu durumun değiştirmenin tek yolu ise Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak ve Hadisi Şerifleri idrak etmektir. Yüce Allah kelimelerinde hiçbir vakit kadını ötekileştirmemiş, kadınların haklarını Kur'an'da belirtmiştir. Peygamberimiz ise son kelimelerinde ise kadınların Allah'ın emaneti olduğunu ve haklarının gözetilip, toplumdan ayrıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Son olarak ise Türk toplumunun eski Türk töresinin yeniden benimsenmesi ve Müslüman Türklerin İslamiyet'i iyi idrak etmesi ile kadınlar hiçbir zaman toplumdan ayrıştırılmaz ve her kademesinde bulunup hak ettiği değeri görmüş olur.

1.1.3) İnkılaplar Ve Türk Kadını

*"Şuna inanmak gerekir ki,
Yeryüzünde her şey kadınlar tarafından yapılmıştır.*

Mustafa Kemal ATATÜRK

Türk kadını çağlar boyunca hem bu milletin hem de devletlerin temeli olmuşlardır. Bu temeli bilen Atatürk ise kadınları her daim önde tutmuştur. Milli Mücadele de kadınlara yer vermiştir. Cephe önünde, cephe ardında, propagandaların ön safında her daim Türk kadını bulunmuştur. Bunun bilinci ile de yeni kurulmuş Türk devletinde kadın hakları gözetilmiş, anayasal çerçeve ile de koruma altına alınmıştır. Bunun için ise ilk adım 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması oldu. Böylece laikliğin önü açıldı. Beraberinde ise 17 Şubat 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile de anayasal olarak hak sahibi olundu. Bu anayasal düzende kadının ilk eşitliği, aile birliğinin korunması yönelik tek eşle evliliğin zorunlu olması ve resmi nikah doğrultusunda evlilik birliğinin oluşturulması oldu. Evlilik birliğinin sarsılması doğrultusunda ise boşanma hakkı da yasalar çerçevesinde oluşturuldu. Akabinde ise mahkemede tanıklık etme, mirastan eşit pay alımı ve istedikleri mesleği edinme ile ekonomik özgürlüklerinin kazanılması da aldığı diğer haklardır.

Temel haklarının kazılması ile ülkenin kurulmasının temel taşı olan kadınlar siyasi haklarını da kazanmaya başlamışlardır. İlk olarak 3 Nisan 1930'da çıkarılan 1580 sayılı kanun ile kadınlara belediye başkanı olabilme hakkı tanınmıştır. Bunun üzerine ise aynı yıl seçilen Sadiye Hanım, 1930 yılında Artvin'in Yusufeli ilçesinin Kılıçkaya beldesinde belediye başkanı seçilerek Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı seçildi ve iki yıl görevde kaldı. Anayasanın 10. ve 11. maddeleri değiştirilerek her kadına 22 yaşında seçme, 30 yaşında seçilme hakkı verilmiştir. Bu anayasa değişiklikleri çerçevesinde İntibah-ı Mebusan Kanunu'nda (Milletvekili Seçimi Kanunu) 11 Aralık 1934'de yapılan değişiklikler sonucu Anayasa'da tanınan haklar Seçim Kanunuyla da düzenlenmiştir. (Terzioğlu, Basına Göre Türk Kadının Siyasi Hakları (1930-1935). Böylece kadın ve erkek eşit bir şekilde ayrım olmadan birlikte oy vermeye başladı. Bu düzenlemelerin ardından ise kadınlar köy ihtiyar heyetinde bulunabilme ve muhtarlığa seçilme hakkını 26 Ekim 1933 tarihli 2349 sayılı kanunla elde ettiler. Bu

hak doğrultusunda ise 1933 yılında Gül Esin Hanım, Türkiye'nin seçilmiş ilk kadın muhtarı oldu. Aydın'ın Çine İlçesi, Karpuzlu Bucağı'nın muhtarlığını yaptığı dönemde ise Atatürk tarafından ödüllendirildi. Muhtar olmasından sonra kahvehanelere yaş sınırı getirmiş, kız kaçırma olaylarını engellemiş, nikâh işlerini yolunu sokmuş, köy yollarını düzene sokmuştur. İki yıllık görevinden sonra tekrar aday olmamıştır. Kendisine daha sonra milletvekilliği teklif edilse de kabul etmemiş, 1990 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Muhtar olma hakkının kazılmasından sonra 5 Aralık 1934'te anayasamızda ve Seçim Kanununda yapılan değişikliklerle Türk kadınları milletvekili seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlardır. Bu hak ile kadınlarımızın katıldığı ilk genel seçim olan 8 Şubat 1935'de yılında yapılan TBBM. 5. Dönem seçimlerimizde 17 kadın milletvekili-miz TBBM'ye girmiştir.

Böylece erkekler ile aynı siyasi haklara sahip Türk kadını, siyasi gelişimini birçok Avrupa ülkelerinden önce tamamlamıştır. Şüphesiz cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün üstün özveri ve uğraşları ile oluşturulan bu yapı, Türk ulusunun desteklenmesi ve benimsemesi ile Türk kadınına hak ettiği konuma getirmiştir. Gazi'nin de ifade ettiği gibi

"Ey kahraman Türk kadını, sen omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın. Dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından daha çok çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim diyemez. Kimse inkâr edemez ki bu harpta ve ondan evvelki harplarda milletin hayat kabiliyetini tutan hep kadınlarımızdır." Cumhuriyetimizin güvencesi ise hep kadınlar olacaktır.

1.2) Şiddet Ve Kadın

*Ben,
Ölmek istemiyorum.*

Emine BULUT

İnsanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış olan şiddet olgusu, birçok bireysel ve toplumsal öge ile birlikte karmaşık bir yapı ortaya koymaktadır. Bu nedenle şiddet olgusunu tanımlamak ve ortaya çıkarmak da kolay olmamaktadır. (Kocacık,1) Şiddet kavramı sertlik, kaba kuvvet uygulayarak kişiyi bastırma ve isteği şeyi yaptırma olarak tanımlanmaktadır. Kadına şiddet ise BM kadınlara yönelik şiddete karşı bir bildirge hazırlamak üzere oluşturulan çalışma grubunun hazırladığı 1993'te BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesinin birinci maddesinde kadına karşı şiddet tanımlamıştır. Bu tanımda "Kadınlara fiziksel, cinsel ya da psikolojik zarar veren ya da verebilecek veya kadınların acı çekmesine neden olabilecek, gerek kamusal gerekse özel alanda yapılan bu tip davranışlara yönelik tehditleri ve kadınların özgürlüğünün zorla kısıtlanmasını da içine alan şiddete yönelik her türlü cinsiyetçi davranışı içerir." maddesi kadına yönelik şiddeti tanımlamıştır. (1993 BM) Dünya Sağlık Örgütü ise "Cinsiyete dayalı, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal olarak hasar yaratan, toplum

içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulaması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır.” tanımı uygun görmüştür. Yapılan tanımların ortak sonucu ise kadının hak ve hürriyetinin kısıtlanması, fiziksel, ruhsal olarak kadının kısıtlanması ve erkeğin cinsiyetçi bir tavırla kadını bastırmaya çalışmasıdır.

Kadınların şiddet görmesi yer zaman ve mekan fark etmeksizin oluşabilir. Evinde, sokakta, toplu taşıma araçlarında, iş yerinde, parkta sinemada ve dahi kadınların bulunma özgürlüğünün bulunduğu her yerde kadın şiddete maruz kalabilir. Şiddet uygulayan kişiler ev içerisinde baba, eş, abi, kardeş dışarıda hiç bilmediği kişiler, sevgili, şef, patron, öğretmen ve hurafelere inanıyor ise hacı, hoca, muskacılarından da gelebilir. Şiddet sadece vurma, dayak atma değil aynı zamanda sözle rahatsız etme, aşağılama, küçümseme, lakap takma ve ileri boyutta cinsel tacize doğru yol alabilir.

Kadın ve erkeklerin toplumda eşit görülmemesi, kadınların yaşadıkları şiddeti “meşru” kılar, caydırıcı cezaların verilmemesi ise yapılan şiddetin önünü kesemez. Toplumda meşrulaştırılarak “Kızını dövme, dizini döver.” gibi sözlerle de tasdiklenerek kadınların şiddet görmesi normalleştirildiğinde kadına yapılan herhangi bir tacizde ise savunma ise” gece o saatte ne işi varmış, mini etek giyip tahrik etti.” gibi kabul edilemez savunmalar meydana gelmektedir.

Bu meşrulaştırılmanın altında kadınların erkeklere ait görülmesi yatmaktadır. Sonuç olarak ister aile içi ister dışarıda olsun şiddetin her türü kadınlar üzerinde yara açmaktadır. Kadına yönelik şiddet dünyanın her yerinde dil, din, fark etmeksizin global sorun olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Giderek artan şiddet vakaları ile kadınların temel haklarının ihlali sayılmakta ve kamu düzenini tehdit eden önemli bir toplumsal bir sorun olarak görülmektedir.

1.2.1) Aile İçi Şiddet

*Sevgi insanlığın,
Şiddet hayvanlığın kanunudur.*

Mahatma GANDHI

Aile içi şiddet ile içerisinde veya hanede veya mağdur faille aynı evi paylaşıp da paylaşmasa da eski veya şimdiki eşler veya partnerler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik şiddet eylemi anlamına gelir.” (2011 Ais İst. Söz. Madde 3(a). Aile içi şiddet geçmişten günümüze erkeğin kadına uyguladığı şiddet olarak görülmektedir. Aile dışında olan şiddet az da olsa duyurulurken aile içi şiddet mahrem olarak kabul edilip dışarı aktarılmaz. Aile içi şiddet aile üyelerinden biri tarafından aynı ailedeki bir diğer üyenin yaşamını, fizik veya psikolojik bütünlüğü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem veya ihmaldir. Aile içi şiddetin temelinde ise fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal istismar, ihmal ve ekonomik istismar bulunmaktadır. Fiziksel şiddet kaba kuvvet gösterme, vurma gibi eylemlerin gösterildiği şiddet türüdür. Cinsel şiddet ise, her türlü cinsellik içeren şiddet biçimleri-

ni ifade eder ve çoğu zaman içinde fiziksel şiddeti de bulundurur. Bir diğer etken olan duygusal istismar sevgi göstermeme, aşağılama, devamlı eleştirme, kıskançlık, reddetme gibi eylemlerin yer aldığı şiddet türüdür. İhmal ise daha çok çocuklar ve yaşlıların maruz kaldığı istismar türüdür. Kişinin sosyal ve maddi ihtiyaçlarını gidermeme, bunları sağlamada ihmal göstermektir. Ve son olarak ekonomik istismar özellikle yaşlıların maruz kaldığı istismar türüdür. Kişinin parasını yönetmek, şahsa ait paraya veya kazanç sağlanmasına izin vermemektir.

Aile içi şiddetten bahsederken sadece kadın akla gelir. Çoğunlukla kadına şiddet uygulansa toplumda da az da olsa erkeklerde şiddet görmektedir. Erkeklerin gördüğü şiddet cinsiyet eşitsizliklerinden ziyade başka temellere dayandırılmaktadır. Öte yandan aile içerisinde güçsüz kalan yaşlılar ve çocuklarda şiddete maruz kalmaktadır. Şiddete maruz kalmadan önce şiddet tanıklık eden çocuklar ihmal ve istismar sonucu psikolojik desteğe gereksinim duymakta eğitim hayatlarında sıkıntı yaşamaktadır. Büyüyünce de aynı şiddet ortamını kendi oluşturmakta ve şiddeti meşru olarak görmektedir.

Aile içi şiddetin ana unsuru kadın ise birçok irili ufaklı sebeplerden şiddet görmektedir. Kadına aile içerisinde yüklenen misyonlar yemek yapma, çocuk bakma, kocanın istek ve arzularını yerine getirme durumların yapılmaması sonucunda şiddete maruz kalmaktadır. Aile içerisinde şiddeti tetikleyen ekonomik sebepler, maddi sıkıntı çekilmesi ya da kadının erkekten daha fazla kazanması erkekler üzerinde komplekslere neden olabilmektedir. Geçmişten günümüze erkeğe yüklenen aile reisliği görevi kadının kendinden daha fazla maddi destek sağlaması ile sekteye uğrayabilir, erkeği kendi içinde kadından aşağı görmeye sebep olur. Bunun temelinde ise kadın ve erkek eşitliğinin yeterince oturamaması, anayasal düzende tam anlamıyla kadın haklarının oluşturulamaması ve toplumda dayatılan eşitsizliği destekleyen gelenekler sebebiyet vermektedir.

Özetle aile içi şiddet aile içerisinde bir bireyin kendini diğer bireylerden üstün görüp sözel, fiziksel, ruhsal ya da cinsel üstünlük sağlama ve karşısındaki kişiyi sindirmeye çalışması durumudur. Temeli bozuk olan aileler, içerisinde sevgi ve saygı barındırılmayan evlilikler, toplumsal dayatmalar ve yüklenen misyonlar geçmişten geleceğe cinsiyetlere atfedilen görevler aile içi şiddetin etkenleridir. Aile içi şiddetin sona erdirilmesi için kişinin haklarına saygı duyulması, cinsiyet ayrıma gidilmemesi ve kişilerin ekonomik özgürlüklerini elinde bulundurması gerekmektedir.

1.2.2) Hemcins Şiddeti

*Kadın yükselmezse alçalır vatan,
Samimi olamaz onsuz irfan!*

Ziya GÖKALP

Şiddet deyince akla ilk gelen karşı cinsin uyguladığı şiddettir. Bunun yanında azımsanamayacak boyutta ise kadınların hemcinsine uyguladığı şiddet bulunmaktadır. Uyguladıkları şiddet arasında fiziksel bulunsu da daha çok psikolojik şiddet uygulanmaktadır. Aynı ev içerisinde, çalışma ortamında ve dahi kadınların bulundukları

her alanda şiddet görülebilmektedir. Özellikle kadınların çalışma ortamında kıskançlık, bulunduğu pozisyonun yükselmesi kadınlar arasında çekişme yaratmaktadır. Kadın patronların çalışan kadınlara uyguladığı mobbing de etkili bir şiddet oluşturmaktadır.

Özel hayatta ise evli bir kadının evlilik birliğini sarsacak başka kadınların ortaya çıkmasıdır. Bu durum kadının psikolojisini derinden sarsmakla birlikte anne ise çocuğunda hayatında sorunlara yer açmaktadır. Sonu genellikle boşanma ile biten bu olaylarda boşanan kadının dul yaftası olarak toplumdan soyutlandırılmasına da sebep olmaktadır. Ya da boşanamayan, ailesi tarafından boşanmasının uygun görülme-yen ve genellikle ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar bu hakarete ve psikolojik çöküntüye devamı zorlanmaktadır.

Eşinin ailesi ile yaşayan bazı kadınlar ise kayınvalidesi ve görümcesi ile de birlikte yaşamaya zorunlu tutulmaktadır. Toplumumuzda erkeğin evlenmeden ayrı yaşamaya başlamaması anne ile oğul arasında aşırı bağlanmaya sebep olup bir birey olarak erkeğin kendi karar almasına engellemektedir. Kayınvalidenin oğlunu paylaşamaması, evli olduğu kadını da dışlamaya sebep olup aynı evin içerisinde hakaret ve yaftalamalarla eşlerin arasını açmaya ve kadın üzerinde psikolojik çöküntüye ve evlilik birliğinin sarsılmasına sebep olmaktadır. Bunun için ise eski Türk geleneğinde olduğu gibi evlenen yeni çiftlerin ayrı bir yere çıkması, evlilik birliğinin sağlamlığı ve sağlığı açısından daha etkilidir.

Kadınların her alanda birbirlerini destekleyip, arkalarında durmaları gerekirken kişisel hırslarına yenilip, kıskançlıklarını bastıramamaları en az erkeğin uyguladığı şiddet kadar etkilidir. Birbirlerini daha iyi anlayan kadınların hemcinslerine destek olması toplumun gelişmesi için de önemlidir. Kadınların her alanda bulunup, ülkenin gelişmişlik seviyesini yükseltmesi ve Türk kadınının dünyada prestijinin hak ettiği yerde olmasını sağlayacak olan yine kadınlar ve kadınların birbirine olan destekleridir.

1.2.3) Şiddeti Doğuran Etmenler Üzerinden Çözümlemeler

Şiddet, Yetersiz kimsenin son barınağıdır.

Isaac ASIMOV

Şiddeti doğuran etmenlerin en önemli sebebi şüphesiz toplumsal cinsiyete bağlı ayrışmadır. Bu ayrışmanın temelinde ise kadın ve erkeklere atfedilen kültürün rolleridir. Geçmişten günümüze canlı bir şekilde varlığını sürdüren kültür değişme ve gelişme göstermiş, bunun yanında farklı kültürlerden iyi ya da kötü özellikler kazanmıştır. Türklerinde birçok millet ile iç içe olduğunu göz önünde bulundurur isek eski Türk kültür ve töresinden çok farklı özellikler kazanıldığı görülecektir. Bu özelliklerin başında ise eski Türk kültüründe kadına şiddet ve tecavüz olgusunun bulunmaması, kadın ile erkeğin her zaman omuz omuza mücadele vermesi, kadının erkeklerin yapabildiği işleri yapıp bir de doğurgan yapısının olması kadının değerini arttırıyordu.

Günümüzde ise değişen kültür özellikleri kadına yüklenen misyonu da etkilemiştir. Kadının daha çok evde bulundurulması, ailenin erkeğin kontrolünde olması gerektiğine ve erkeğin kadından üstün olduğuna dair inanışlar ve kadının evlendirilmesinde alınan başlık ve çeyiz paraları kadını daha çok geri plana itmiştir. Bu sebeplerden dolayı ise erkeğin kendini kadından üstün görmesi ile sorunları şiddet ile çözmeye çalışması paralellik göstermiştir. Bu sorunların başını ise aile içerisinde yaşanan ekonomik sorunlar gelmektedir. Maddi olanakların yetersizlikleri, işsizlik gibi sebeplerden bunalımlara girilmesi beraberinde şiddeti de doğurmuştur. Kadının ise çalışma hayatına sokulmak istenmemesi, bu sebepten ekonomik özgürlüğünün elinden alınması, aile birliği içerisinde ekonomik olarak eşe yardımcı olamamasına da sebep olmuştur. Yine ekonomik olarak güvencesi ailesi tarafından da sağlanmaması miras bölümünde kadın ve erkeğin eşit pay almaması, evlendikten sonra ise eşinin boşanması ya da ölümü sonrasındaki ayrımcı yasalar kadının ekonomik yetersizliğine sebep olmuştur.

Yasal olarak ise kadına şiddet konusunda yeterli çalışmaların olmaması ve yasaların caydırıcı özellik göstermemesi şiddeti tetikleyen etmenlerdendir. Evli ise aile birliğinin devam ettirilmesi, eşler arasına girilmez tabusu ya da hem sever hem döver mantığı buna sebeptir. Kadınların haklarını tam anlamıyla bilmemesi, okuryazarlık oranının erkeklere göre düşük olması da şiddet gördüğünde tepki verememesine sebep olmaktadır. Tepki verdiğinde ise bir sonuca bağlanmaması, ailesinin kabul etmeyip eşine zoraki olarak geri dönmesi, çocuğun var katlan gibi toplumsal bas-kılarda şiddeti desteklemektedir.

Kadınların aktif olarak hayatın içerisinde yer alması, bilimde, sanatta, üretimde ve siyasette öncü olması ve bu imkânların sağlanması ile toplumda kadının kendi gücünün farkına varmasına sebep olur. Bunun için ise kadınların eğitim hayatını en iyi şekilde tamamlayıp, çocuk sahibi olduğunda ise kadın erkek ayrımı yapılmaması gerektiği öğretildiğinde ve uygulandığında toplum yeniden yapılanmış olur.

Şiddetin temellerine ve sebeplerine inip çözüm üretildiğinde ve bu çözümlerin politika haline getirilip uygulanması ile toplum içerisinde şiddet olgusu en aza indirgenir.

Sonuç

Elbet değil basibi, mezellet kadınların

Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer.

Tevfik FİKRET

İnsanlık tarihi ile başlayan şiddetin genel olarak erkek egemen anlayıştan geldiği görülmekte ve yasalar, politikalar ile desteklenmektedir. Bu destekleme ile kadının ikinci plana atılıp meşrulaştırılmasına sebep olmaktadır. Kadınların ev içinde (ücretsiz ev işçiliği vb. gibi) ve dışında maruz kaldığı ekonomik şiddet, toplumun gelenekselliğinden, o toplumda egemen olan ekonomik, yasal ve siyasal eril ideolojilerden etkilenmekte ve onlar tarafından belirlenmektedir. (Gökkaya, Türkiye’de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet,102)

Şiddet öğrenilen bir davranıştır. Şiddetin önüne geçmek için ise en önemli yöntem eğitimidir. Toplumu şiddet yönünden eğitmek, kadınlara şiddetin meşru olmadığını benimsetmek ve tepki göstermelerini sağlamak önemli bir bilinç oluşturmaktadır.

Özellikle şiddetin ekonomik boyutunun engellenmesi için kadın erkek fark etmek-sizin eğitimlerini tamamlayıp çalışma hayatına atılması gerekmektedir. Ekonomik özgürlüklerini ellerini almaları kişileri güçlü bir birey yapıp kendilerini geliştirmeye de sebep olur. Bir hak ihlali olan ekonomik şiddetin ortadan kalkması ile daha demokratikleşmiş, toplum dinamiklerinin daha yerine oturmuş ve kadın yoksullaşmasının önüne geçmiştir olur.

Şiddetin her türlü ve özellikle kadına yapılan şiddeti engellemeye çalışan kurum ve kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine, devlet tekelinde bulunan yapılara ayrıca özen göstermeli ve ortak paydada buluşulup birlikte hareket etmelidirler. Böylece şiddetin karşısında daha güçlü bir set kurulmasına yardımcı olacaktır.

Bunun yanı sıra iş hayatında kadınların aktif rol oynaması sağlanmalıdır. Özel kurumlarda gebelik sürecinde olan kadınların işten çıkarılması, evli kadınlar yerine bekar kadınların tercih edilmesi engellenmeli kadın içerisinde ayrım yapılmamalıdır. Bu tarz durumların devlet politikaları tarafından engellenmesi sağlanmalıdır.

Kısacası toplumumuzun yarısını oluşturun kadınların hak ettikleri statüye kazanması sağlanmalıdır. Bu hakkın sağlanması için ise sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkiler yeniden kurgulanmalı ve çıkan sonuçlar uygulanmalıdır. Uygulanan her türlü şiddet toplumun yapısının bozulmasını sağlamakta ve sağlıklı bireyler ortaya çıkarmaktadır. Toplumumuzun refah seviyesine ulaşması ve gelecek nesillerin sağlıklı bireyler olması için her türlü şiddetin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için ise devlet ve toplum birlikte hareket etmeli istenilen refah toplum seviyesine ulaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACARER, E. (2017, 9 14). Atatürk ve Kadın Üzerine . Türk İnkılabı: <https://turkinkilabi.com/ata-turk-ve-kadin-uzerine/> adresinden alındı
- AFŞAR, S. T. (2015). TÜRKİYE'DE ŞİDDETİN "KADIN YÜZÜ", (s. 715-753).
- AKSOY, İ. (tarih yok). Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını. *Yasama Dergisi*, 8-19.
- ARPAGUŞ, H. K. (tarih yok). Kur'an Perspektifinden Yaratılış İtibarıyla Kadına Bakış. 587-588.
- ARSLAN, A. N. (2013). Atatürk Ve Kadın . *Hukuk Gündemi, Atatürk Özel Sayısı* , s. 67-68.
- Ayten Zara PAGE, M. İ. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 81-94.
- BARLAS, A. (170.). A. BARLAS içinde, *The Believing Women in Islam*.
- BİLGİN, B. (tarih yok). İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadının Rolü (s. 103). içinde
- BİNGÖL, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 108-114.
- CARULLAH, M. (2017). *Hatun*. Ankara: OTTO.
- Ergin, M. (1988). *Dede Korkut* . İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- GÖKALP, Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖKSEL, B. (tarih yok). Atatürk ve Kadın Hakları . *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 213-235.
- HACIOĞLU, N. (2017). Kadının Siyasetteki Yeri Ayet ve Hadisler Işığında. Ankara: İlahiyat.
- Kılıç, Y. D. (2013). Başlangıçtan Günümüze Türklerde Kadın ve Kadın Eğitimi. *DÜŞÜNCE DÜNYASIN-DA TÜRKİZ SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ*, 121.
- KOCACIK, F. (tarih yok). ŞİDDET OLGUSU ÜZERİNE . C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1-7.
- Koçer, H. (1975). Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler (s. 61). içinde
- Komisyonu, T. B. (2018, 12 5). 5 ARALIK "TÜRK KADININA SEÇME SEÇİLME HAKKININ VERİLMESİ" KADIN HAKLARI GÜNÜ BASIN AÇIKLAMASI. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/5-ara-lik-turk-kadinina-secme-secilme-hakkinin-verilmesi-kadin-haklari-gunu-basin-aciklama-si-80294> adresinden alındı
- Marx, K. (2007). *İnsan, Toplum ve İletişim*. İletişim kuram ve araştırma dergisi, 199.
- SOMUNOĞLU İKİNCİ, S. (2014). Toplumun Kanayan Yarası: Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Kavramı ve Yansımaları . *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 21-28.
- SUCU, A. (2013, Mart - Nisan). İslam Işığında Kadına Bakış. (P. D. Coşkun, Dü.) *DÜŞÜNCE DÜNYASIN-DA TÜRKİZ SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ* (20), 107-115.
- TUSKAN, A. A. (tarih yok). Toplumsal Cinsiyet, Toplumda Kadına Bıçılan Roller ve Çözümleri.

BİR AİLE SAĞLIĞI MERKEZİ'NE KAYITLI 18-65 YAŞ ARASI EVLİ KADINLARIN FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYLERİNİN RUH SAĞLIĞI İLE İLİŞKİSİ*

Sefa LÖK

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü Öğr. Üyesi
sefalok@selcuk.edu.tr

Neslihan LÖK

Dr., Selçuk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği ABD. Öğr. Üyesi
neslihanlok@selcuk.edu.tr

Özet

Fiziksel aktivitenin beden ve ruhsal sağlığı ile birlikte sosyal gelişim ve gelecekteki yaşam üzerine birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Kadınların toplumdaki önemi düşünülürse, fiziksel aktivitenin yaygınlaşması hem kadın sağlığı açısından hem de ekonomik anlamda birçok fayda sağlayacaktır. Bu nedenle araştırma bir aile sağlığı merkezi'ne kayıtlı 18-65 yaş arası evli kadınların fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek ve fiziksel aktivite ile ruh sağlığı ilişkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışma fiziksel aktivite düzeyi ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere tanımlayıcı kesitsel türde bir araştırmadır. Araştırmanın evreni bir aile sağlığı merkezi'ne kayıtlı 18-65 yaş üstü kadınlar oluşturmuş ve araştırmaya katılmayı kabul eden 200 kadın çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında sosyodemografik bilgi formu, Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (Kısa formu) ve Genel Sağlık Anketi (GSA-12) kullanılmıştır. Bu araştırmanın verileri merkeze gelen 18-65 yaş üstü evli kadınlardan yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 18 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın demografik verilerinin

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

değerlendirilmesinde sayı ve yüzde dağılımları, sosyo demografik özellikler ile Fiziksel aktivite düzeyi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için t testi ve Uluslararası fiziksel aktivite anketi ve Genel Sağlık Anketi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında ve $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden kadınların yaş ortalaması $29,99 \pm 8,45$, sahip olduğu çocuk sayısı ortalama $2,30 \pm 1,04$ 'tür. Kadınların % 51,5'i lise ve üstü eğitim seviyesine sahip, % 46'sının ev hanımı, % 61,5'inin sosyal güvencesinin olduğu, % 57'sinin sağlığını orta algıladığı, % 60'ının herhangi bir kronik hastalığının olmadığı ve % 61,5'inin sigara kullandığı saptanmıştır. Kadınların fiziksel aktivite düzeyleri incelendiğinde ise 58,5'inin minimal aktif ve % 51,5'inin inaktif oldukları saptanmıştır. Genel sağlık anketi puan ortalamaları ise $3,62 \pm 2,17$ olarak hesaplanmıştır. Kadınların fiziksel aktive düzeyi ile genel sağlık puan ortalamaları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r:0,794$, $p:0,001$).

Kadınların fiziksel aktivite yönünden aktif oldukları görülmüştür. Ayrıca ruhsal sağlık durumlarının da iyi durumda ve herhangi bir problemin olmadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda; ruh sağlığı açısından 45 yaş üstünde olma, sosyal güvenceye sahip olmamama, ilköğretim mezunu olma, memur statüsünde çalışıyor olma, kronik hastalığa sahip olma, sağlığını orta olarak algılama ve sigara kullanma risk grupları olarak tanımlanmıştır. Fiziksel aktivite yönünden ise; 45 yaş üstünde olma, sosyal güvenceye sahip olmamama, lise ve üstü eğitim seviyesine sahip olma, işçi statüsünde çalışıyor olma olma, kronik hastalığa sahip olma, sağlığını orta olarak algılama ve sigara kullanma risk grupları olarak tanımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Fiziksel Aktivite, Ruh Sağlığı, İlişkili Faktörler, Egzersiz

Giriş

Fiziksel aktivite, sağlık problemlerinin önlenmesinde ve tedavisinde önemlidir (Piercy ve ark., 2018). DSÖ, fiziksel aktiviteyi enerji harcaması gereken kasların ürettiği herhangi bir bedensel hareket olarak tanımlamaktadır (www.who.int). Diğer bir tanımla fiziksel aktivite, artan enerji tüketimiyle sonuçlanan, iskelet kasları tarafından üretilen, istemli hareketler olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel aktivite günlük yaşamın bir parçası olarak yapılan; alışveriş merkezine yürüme ve merdiven çıkma gibi aktiviteleri içerir (Koçak ve Özkan 2010). DSÖ, 18-64 yaş grubu için; hafta boyunca en az 150 dakika orta şiddette fiziksel aktivitenin yapılmasını veya hafta boyunca en az 75 dakika şiddetli fiziksel aktivite yapılmasını önermektedir. Orta şiddetli fiziksel aktiviteyi de haftada 300 dakikaya çıkarmanın sağlık için daha iyi olacağı da bildirilmektedir. Ek olarak haftanın iki ya da daha fazla gününde ana kas gruplarını içeren kas güçlendirme aktivitelerinin de yapılması önerilmektedir (www.who.int).

Fiziksel aktivite, kronik hastalıkların rehabilitasyonunda, tedavisinde ve önlenmesinde etkili olan sağlıkla ilgili bir davranış şeklidir (Chodzko-Zajko 2014). Fiziksel aktivite yetersiz yapıldığında; kardiyovasküler hastalıklar, kanser, diyabet ve bulaşıcı olmayan diğer hastalıkların görülme sıklığında artış meydana gelebilmektedir (Rogers ve ark., 2018). Fiziksel aktivitenin, kaygı, stres, depresyonun azaltılması, zihinsel sağlığın sürdürülmesi ve psikolojik zindeliğin sağlanmasında pozitif etkileri olabilmektedir. Fiziksel aktivite depresyon hastalarında kaybolan enerjiyi yeniden kazandırırken, Bipolar manik ataktaki hastada fazla olan enerjiyi dengeli kullanmaya yardımcı olabilmektedir. Fiziksel aktivite ve egzersizler doğru amaçla kullanıldığında her durumda sağlıklı bireyler için ruh sağlığını iyileştirmede ideal bir uygulamadır. Düzenli fiziksel aktivite, esenlik, fiziksel sağlık, yaşamdan tatmin olmak ve kavramsal işlevlerin iyileşmesi ile uyumludur (Lök ve Lök 2016).

DSÖ verilerine göre dünya genelinde 18 yaş üstü kadınların % 27'sinin yeterince aktif olmadığı bildirilmiştir. Gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde kadınların % 35'i ve dar gelirli ülkelerde ise kadınların % 24'ünün yetersiz fiziksel aktiviteye sahip olduğu bildirilmiştir. DSÖ verileri doğrultusunda kadınların fiziksel aktivite yönünden dezavantajlı grup da yer aldığı görülmektedir (www.who.int).

Fiziksel aktivitenin beden ve ruhsal sağlığı ile birlikte sosyal gelişim ve gelecekteki yaşam üzerine birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Kadınların toplumdaki önemi düşünülürse, fiziksel aktivitenin yaygınlaşması hem kadın sağlığı açısından hem de ekonomik anlamda birçok fayda sağlayacaktır. Bu nedenle araştırma bir aile sağlığı merkezi'ne kayıtlı 18-65 yaş evli kadınların fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek ve fiziksel aktivite ile ruh sağlığı ilişkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma Soruları

1. Sosyodemografik özellikler kadınların fiziksel aktivite düzeyini etkiler mi?
2. Sosyodemografik özellikler kadınların ruh sağlığını etkiler mi?
3. Fiziksel aktivite düzeyi ile Ruh sağlığı arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma fiziksel aktivite düzeyi ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere tanımlayıcı kesitsel türde bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini bir aile sağlığı merkezi'ne kayıtlı 18-65 yaş arası evli kadınlar oluşturmuş ve araştırmaya katılmayı kabul eden 200 kadın çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında sosyodemografik bilgi formu, Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi (Kısa formu) ve Genel Sağlık Anketi (GSA-12) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formunda kadınların yaş, çocuk sayısı, eğitim durumu, çalışma durumu, mesleği, uzun süre yaşadığı yer, algıladığı ekonomik durum, sigara kullanma durumu, kronik hastalık varlığı ve algıladığı sağlık durumu gibi sorular yer almıştır.

Genel Sağlık Anketi-12 (GSA-12)

Ülkemiz için geçerlik ve güvenirlik çalışması Kılıç (1996) tarafından yapılmış olan form, toplum taramalarında psikiyatrik vaka bulmak amacıyla kullanılmaktadır. Türkçe'ye çevrilerek geçerlik güvenirlik çalışması Kılıç tarafından yapılmış ve iç tutarlılığı .84, tekrar test korelasyonu .67 olarak bulunmuştur. GSA, David Goldberg (1970) tarafından toplumda sık rastlanan, akut ruhsal hastalıkları belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Psikotik olmayan depresyon ve bunaltı belirtilerinin saptanmasında güvenle kullanılabileceği belirtilirken, psikotik ve manik hastalarda ve kronik ruhsal hastaların saptanmasında kullanılması önerilmemektedir. Hastaların kendilerinin doldurdukları ve genel olarak ruhsal rahatsızlık olup olmadığını belirlemeyi hedefleyen ölçek, bir sağlık sorunuyla sağlık kurumuna başvuran hastalarda, son haftalarda ortaya çıkmış ruhsal rahatsızlıkların taranması amacıyla kullanılmaktadır. Ölçeğin 12,28,30 ve 60 soruluk biçimleri vardır. Her soru son birkaç haftadaki belirtileri sorgular ve dörder şıklıdır ("hiç olmuyor, her zamanki kadar, her zamankinden sık, çok sık") bu dört sütun yanıtlayıcı tarafından 0,1,2,3 olarak kodlanır ya da uygulayıcı tarafından yüksek sesle okunarak verilen yanıtlar kodlanır. "5" puan üzerinde alan bireyler ruhsal sorunlu olarak (anksiyete ve depresyon) belirlenmektedir. GSA tipi puanlamayla elde edilmiş değerler risk gruplarını gösterir. 12 madde üzerinden alınan puanlar düşük, orta ve yüksek olarak gruplandırılmaktadır. Ölçekten alınan toplam puan azaldıkça genel sağlığın

daha iyi olduğu düşünülmektedir. Puanlamada GSA-12'nin değerlendirmesinde kullanılan GHQ tipi puanlama adı verilen yöntem kullanılmıştır. Buna göre ilk iki kolon 0, son iki kolon da 1 olarak puanlanmıştır. Ölçekten 2'den az puan alanlar düşük, 2-3 arası puan alanlar orta ve 4 ve daha fazla puan alanlar yüksek puanlı olarak gruplanmaktadır (Kılıç 1996).

Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi

Bu çalışmada bireylerin fiziksel aktivite düzeylerini belirlemek için Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi kısa formu kullanılmıştır. Uluslararası geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları Craig ve arkadaşları tarafından yapılan bu anket için, Türkiye'deki geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları Öztürk tarafından üniversite öğrencilerine yapılmıştır. Değerlendirilmesinde her bir aktivitenin tek seferde en az 10 dk yapılıyor olması ölçüt alınmaktadır. Dakika, gün ve MET değeri (istirahat oksijen tüketiminin katları) çarpılarak "MET-dakika/hafta" olarak bir skor elde edilmektedir. Fiziksel aktivite düzeyleri, fiziksel olarak aktif olmayan (<600 MET- dk/hafta), fiziksel aktivite düzeyi düşük olan (600-3000 MET-dk/hafta) ve fiziksel aktivite düzeyi yeterli olan (sağlık açısından yararlı olan) (>3000 MET-dk/hafta) şeklinde sınıflandırıldı. Fiziksel aktivitelere ilişkin enerji tüketimlerinin hesaplanmasında her bir aktivitenin haftalık süresi (dakika) ile Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi için oluşturulan MET enerji değerleri çarpılmıştır. Böylece her bir birey için şiddetli, orta, yürüme, oturma ve toplam fiziksel aktivitelerine ilişkin enerji tüketimleri MET-dk/Hafta biriminde elde edilmiştir.

Verilerin toplanması

Bu araştırmanın verileri merkeze gelen 18-65 yaş üstü evli kadınlardan yüzyüze görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Araştırmanın Etik ve Yasal Boyutu

Araştırmaya kurumsal izin ve bireylerden onam alındıktan sonra başlanmıştır. Araştırmaya başlamadan önce bireylerin sözel izinleri alınmıştır. Araştırmanın yapılma amacı, süresi ve araştırma süresince yapılacak işlemler anlayacakları bir dille kısaca açıklanarak "Aydınlatılmış Onam" ilkesi, bireylerin istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri belirtilerek "Özerklik" ilkesi, bireysel bilgilerin araştırmacı ile paylaşıldıktan sonra korunacağı söylenerek "Gizlilik ve Gizliliğin korunması" ilkesi yerine getirilmiştir. Araştırmada kullanılacak formlar verilmeden önce gerekli açıklamalar sözlü olarak yapılmış ve uygulama sırasında uyarının az olduğu sessiz bir ortamın yaratılmasına özen gösterilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler toplandıktan sonra, her bireyin ölçeklerde yer alan her madde için belirttiği seçenek araştırmacılar tarafından SPSS 18 programına girilmiş ve bireylerin ölçeklerden aldıkları toplam puanlar hesaplanmıştır. Araştırmanın demografik verilerinin değerlendirilmesinde sayı ve yüzde dağılımları, sosyo demografik özellikler ile Fiziksel aktivite düzeyi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için t testi ve Uluslararası fiziksel aktivite anketi ve Genel Sağlık Anketi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar % 95 güven aralığında ve $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılmayı kabul eden kadınların yaş ortalaması $29,99 \pm 8,45$, sahip olduğu çocuk sayısı ortalama $2,30 \pm 1,04$ 'tür. Kadınların % 51,5'i lise ve üstü eğitim seviyesine sahip, % 46'sının ev hanımı, % 61,5'inin sosyal güvencesinin olduğu, % 57'sinin sağlığını orta algıladığı, % 60'ının herhangi bir kronik hastalığının olmadığı ve % 61,5'inin sigara kullandığı saptanmıştır.

Kadınların fiziksel aktivite düzeyleri incelendiğinde ise 58,5'inin minimal aktif ve % 41,5'inin inaktif oldukları saptanmıştır. Kadınların genel sağlık anketi puan ortalamaları $3,62 \pm 2,17$ olarak saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Fiziksel Aktivite Düzeyleri ve GSA-12 Puan Ortalamalarının Dağılımı

Ölçekler		
Fiziksel Aktivite Anketi	Sayı	%
İnaktif (<600 MET-dk/hafta)	83	41,5
Minimal Aktif ($600-3000$ MET-dk/hafta)	117	58,5
	$x \pm SD$	Min-Max
GSA-12 Puan Ort	$3,62 \pm 2,17$	0-7

Kadınların sosyodemografik özellikleri ile fiziksel aktivite düzeyleri ilişkisi değerlendirildiğinde, 18-25 yaş aralığında olanların fiziksel olarak daha aktif oldukları görülmüş olup, fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Sağlığını orta seviyede algılayanların iyi olarak algılayanlara göre fiziksel aktivite yönünden daha pasif oldukları görülmüş olup, fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Kronik hastalığı olanların olmayanlara göre daha az fiziksel aktivite yaptığı bulunmuş olup, fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Sigara kullanan kadınların fiziksel aktivite yönünden inaktif oldukları

görülmüş olup, fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Kadınların sosyal güvence, eğitim durumu ve çalışma durumu ile fiziksel aktivite arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$) (Tablo 2).

Kadınların sosyodemografik özellikleri ile genel sağlık anketi puan ortalamaları değerlendirildiğinde ise 45 yaş üstünde olanların puan ortalamalarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu görülmüş olup, farkın ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Sosyal güvencesi olmayanların ($p < 0,05$), ilköğretim mezunu olanların ($p < 0,05$), memurların ($p < 0,05$), kronik hastalığı olanların ($p < 0,05$) ve sigara kullananların ($p < 0,05$) genel sağlık puan ortalamaları daha yüksek olup, fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Kadınların Sosyodemografik Özellikleri ile Fiziksel Aktivite Düzeyleri ve Genel Sağlık Anketi Puan ortalamalarının ilişkisi

Değişkenler	İnaktif (<600 MET-dk/ hafta)		Minimal Aktif ($600-3000$ MET- dk/hafta)		GSA-12 Puan Ort
Yaş	Sayı	%	Sayı	%	Ort $\pm$ SS
18-25 yaş	18	9,0	71	35,5	$1,22 \pm 1,06$
26-34 yaş	21	10,5	31	15,5	$2,87 \pm 2,49$
35-44 yaş	26	13,0	15	7,5	$4,15 \pm 2,04$
45 yaş ve üstü	18	9,0	-	-	$4,14 \pm 1,83$
Test Değeri p	$X^2: 50,104$ $p: 0,0001^*$				$F: 13,910$ $p: 0,0001^*$
Sosyal Güvence					
Var	57	28,5	66	33,0	$3,37 \pm 2,42$
Yok	26	13,0	51	25,5	$4,02 \pm 1,63$
Test Değeri p	$X^2: 3,085$ $p: 0,053$				$t: 4,319$ $p: 0,039^*$
Eğitim durumu					
İlköğretim	35	17,5	62	31,0	$4,21 \pm 2,31$
Lise ve üstü	48	24,0	55	27,5	$3,06 \pm 1,88$
Test Değeri p	$X^2: 2,277$ $p: 0,086$				$t: 14,878$ $p: 0,0001^*$
Çalışma Durumu					
Ev hanımı	35	17,5	57	28,5	$3,78 \pm 2,09$

Memur	30	15,0	48	24,0	3,96±2,32
İşçi	18	9,0	12	6,0	2,26±1,46
Test Değeri p	X ² :4,979 p:0,083				F:7,471 p:0,001*
Algılanan Sağlık Durumu					
İyi	39	19,5	47	23,5	3,30±2,37
Orta	44	22,0	70	35,0	3,86±1,98
Test Değeri p	X ² :0,921 p:0,002*				t:3,355 p:0,069
Kronik Hastalık Durumu					
Var	41	20,5	39	19,5	4,17±2,15
Yok	42	21,0	78	39,0	2,80±1,94
Test Değeri p	X ² :5,221 p:0,16				t:14,878 p:0,0001*
Sigara Kullanımı					
Var	57	28,5	66	33,0	4,02±1,63
Yok	26	13,0	51	25,5	3,37±2,42
Test Değeri p	X ² :3,085 p:0,005*				t:4,319 p:0,039*

*p<0,05

Kadınların fiziksel aktivite düzeyleri ile genel sağlık durumu arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ise fiziksel aktivite ile genel sağlık durumu arasında pozitif yönde yüksek bir ilişki bulunmuştur (r:0,794, p:0,001) (Tablo 3).

Tablo 3. Fiziksel Aktivite ile genel sağlık durumu arasındaki ilişki

Ölçek	Fiziksel Aktivite	Genel Sağlık
Fiziksel Aktivite	1,00	r:0,794 p:0,001*
Genel Sağlık	r:0,794 p:0,001*	1,00

*p<0,05, r:Pearson korelasyon analizi

Tartışma

Fiziksel aktivitenin beden ve ruhsal sağlığı ile birlikte bireylerin sosyal gelişimi üzerine de birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Kadınların toplumdaki önemi düşünülürse, fiziksel aktivitenin yaygınlaşması hem kadın sağlığı açısından hem de ekonomik anlamda birçok fayda sağlayacaktır. Kadınlarda görülen birçok sağlık probleminin önlenmesinde fiziksel aktivitenin önemi dikkati çekmektedir.

Çalışmamızda kadınların sağlık açısından istendik düzeyde fiziksel olarak aktif olmadıkları görülmüştür. McTiernan ve ark. (2019) çalışmasında da kadınların erkeklerden daha az fiziksel aktivite yaptığını bildirmiştir. Guthold ve arkadaşlarının 2001 ile 2016 yılları arasında dünya genelindeki tüm çalışmaların değerlendirmesini yaptıkları nüfus temelli anketlerin birleştirilmiş analizinde, kadınların fiziksel aktivite yönünden dezavantajlı grupta yer aldıkları bildirilmiştir (Guthold ve ark. 2018). Çalışma kapsamına alınan 18-25 yaş kadınların fiziksel olarak daha aktif oldukları görülmüştür. Hagnas ve ark.nın çalışmasında da yaşları daha genç olan bireylerin fiziksel aktivite yönünden daha iyi durumda oldukları bildirilmiştir (Hagnas ve ark. 2018). Bu sonuç mevcut çalışma sonucu ile benzerlik göstermiştir. Mevcut çalışmada kronik hastalığı olanların fiziksel olarak aktif olmadıkları görülmüştür. Rodes ve ark. (2018) çalışmasında fiziksel aktivite yönünden kronik bir hastalığa sahip olmanın önemli bir risk faktörü olduğu bildirilmiştir. Benzer şekilde Ntoumanis ve ark. (2018) çalışmasında da kronik hastalığa sahip bireylerin fiziksel olarak aktif olmadıkları bildirilmiştir. Bu iki çalışma sonuçları mevcut çalışma bulgumuzla benzerlik göstermiştir. Mevcut çalışmada sigara kullananların fiziksel olarak aktif olmadıkları görülmüştür. Lee ve ark. (2018) çalışmasında da mevcut çalışma bulgusuna benzer şekilde sigara tüketen kadınların sağlık için gerekli ve yeterli düzeyde fiziksel aktivite yapmadıklarını bildirmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma sonucu ile benzerlik göstermiştir. Çalışmamızda kadınların ruh sağlığı yönünden orta düzey risk altında oldukları görülmüştür. Ruh sağlığı ile ilişkili olabilecek bazı risk faktörleri çalışma sonucunda belirlenmiştir. Mevcut çalışmada kronik hastalığı olanların ruh sağlığının daha kötü olduğu görülmüştür. Schuch ve ark. (2018) çalışmasında herhangi bir kronik hastalığı olan kadınların ruh sağlığının kronik hastalığı hiç olmayanlara göre ruh sağlığının daha kötü olduğu bildirilmiştir. Stubbs ve ark. (2018) çalışmasında kronik hastalığına sahip olmayı ruh sağlığı yönünden risk faktörü olarak tanımlamıştır. Bizim çalışmamızda da kronik hastalık ruh sağlığı yönünden risk faktörü olarak tanımlanmıştır.

Sonuç

Araştırmanın sonucunda kadınların minimal düzeyde aktif oldukları görülmüştür. Ayrıca ruhsal sağlık durumlarının da iyi durumda ve herhangi bir problemin olmadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda; ruh sağlığı açısından 45 yaş üstünde olma, sosyal güvenceye sahip olmamama, ilköğretim mezunu olma, memur statüsünde çalışıyor olma, kronik hastalığa sahip olma, sağlığını orta olarak algılama ve sigara kullanma risk grupları olarak tanımlanmıştır. Fiziksel aktivite yönünden ise; 45 yaş üstünde olma, sosyal güvenceye sahip olmamama, lise ve üstü eğitim seviyesine sahip olma, işçi statüsünde çalışıyor olma olma, kronik hastalığa sahip olma, sağlığını orta olarak algılama ve sigara kullanma risk grupları olarak tanımlanmıştır. DSÖ önerisine göre haftada en az 150 dakika orta şiddette veya 75 dakika yoğun şiddette veya ikisinin kombinasyonu olarak egzersiz yapılması önerilmekte, özellikle kadınların fiziksel aktivite yapmalarını engelleyen problemlerin aşılması ve fiziksel aktiviteyi artırma stratejilerinin geliştirilmesi çok büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Chodzko-Zajko WJ (2014) Exercise and physical activity for older adults. *Kinesiol Rev (Champaign)*, 3:101-106.
- Guthold, R., Stevens, G. A., Riley, L. M., & Bull, F. C. (2018). Worldwide trends in insufficient physical activity from 2001 to 2016: a pooled analysis of 358 population-based surveys with 1·9 million participants. *The Lancet Global Health*, 6(10), e1077-e1086.
- Hagnäs, M. J., Lakka, T. A., Mäkilä, T. H., Kurl, S., Savonen, K., Rauramaa, R., & Laukkanen, J. A. (2018). High leisure-time physical activity is associated with reduced risk of sudden cardiac death among men with low cardiorespiratory fitness. *Canadian Journal of Cardiology*, 34(3), 288-294.
- <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (Erişim tarihi: 25.08.2019)
- Koçak FÜ, Özkan F (2010) Yaşlılarda fiziksel aktivite düzeyi ve yaşam kalitesi. *Türkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 2(1):46- 54.
- Lee, I. M., Shiroma, E. J., Evenson, K. R., Kamada, M., LaCroix, A. Z., & Buring, J. E. (2018). Accelerometer-measured physical activity and sedentary behavior in relation to all-cause mortality: the Women's Health Study. *Circulation*, 137(2), 203-205.
- Lök, S., & Lök, N. (2016). Kronik psikiyatri hastalarına uygulanan fiziksel egzersiz programlarının etkinliği: sistematik derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 354-366.
- McTiernan, A. N. E., Friedenreich, C. M., Katzmarzyk, P. T., Powell, K. E., Macko, R. I. C. H. A. R. D., Buchner, D., & George, S. M. (2019). Physical Activity in Cancer Prevention and Survival: A Systematic Review. *Medicine and science in sports and exercise*, 51(6), 1252-1261.
- Ntoumanis, N., Quested, E., Reeve, J., & Cheon, S. H. (2018). Need supportive communication: Implications for motivation in sport, exercise, and physical activity. *Persuasion and communication in sport, exercise, and physical activity*, 155-169.
- Piercy, K. L., Troiano, R. P., Ballard, R. M., Carlson, S. A., Fulton, J. E., Galuska, D. A., & Olson, R. D. (2018). The physical activity guidelines for Americans. *Jama*, 320(19), 2020-2028.
- Rhodes, R. E., Saelens, B. E., & Sauvage-Mar, C. (2018). Understanding physical activity through interactions between the built environment and social cognition: a systematic review. *Sports Medicine*, 48(8), 1893-1912.
- Rogers, L. Q., Carter, S. J., Williams, G., & Courneya, K. S. (2018). Physical activity. In *Handbook of Cancer Survivorship*(pp. 287-307). Springer, Cham.
- Schuch, F. B., Vancampfort, D., Firth, J., Rosenbaum, S., Ward, P. B., Silva, E. S., & Fleck, M. P. (2018). Physical activity and incident depression: a meta-analysis of prospective cohort studies. *American Journal of Psychiatry*, 175(7), 631-648.
- Stubbs, B., Vancampfort, D., Hallgren, M., Firth, J., Veronese, N., Solmi, M., & Schmitt, A. (2018). EPA guidance on physical activity as a treatment for severe mental illness: a meta-review of the evidence and Position Statement from the European Psychiatric Association (EPA), supported by the International Organization of Physical Therapists in Mental Health (IOPTMH). *European Psychiatry*, 54, 124-144.

1 MHP KAÇEP SEMPOZYUMU Toplum Kadın ve Şiddet

KADINLARIN OMUZLARINDA BÜYÜYEN ÜLKE: KIRGIZİSTAN*

Selahattin AVŞAROĞLU

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. Öğr. Üyesi,
MHP KAÇEP Bilim ve Hakem Kurulu Üyesi
seloavsar@gmail.com

Kadiyan BOOBKOVA

Dr., Öğr. Gör., Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi
kboobekova@gmail.com

Özet

Kırgızistan, 1991 yılında Sovyetler dağıldıktan sonra sosyal, siyasal ve ekonomik köklü değişimler yaşamıştır. Bu çalışmada, toplumda kadınların aileyi kalkındırmaya yönelik çalışmaları ve ailenin maruz kaldığı durumlar, aile içi şiddet, bunun çocuklar üzerindeki psikolojik ve sosyal etkileri, çocukların davranışlarında gözlenen sorunlar ele alınmıştır. Sovyetlerin dağılımıyla işsiz kalan, günlük hayatını sürdürmede zorlanan ailelerde birçok kadın, çocuğuna iyi gelecek kurmak ve hayat standartlarını iyileştirmek amacıyla gıda veya ufak-tefek şeyleri satmak için pazarlara, sonraları yurt dışına göçmen işçi olarak çıkmaya başlamışlardır. Bu sebeplerden dolayı günümüz Kırgızistan'ında çok sayıda çocuk, dağılmış ailelerde yetişmektedirler. Günümüz şartlarında Kırgızistan Toplumda sosyo-ekonomik gelişmelerin etkisiyle aile, geleneksel anlayıştan yavaş yavaş uzaklaşmış, kendi önemini kaybetmiş, aile fertleri arasında bağ zayıflamış, yeni tip parçalanmış aileler meydana gelmiştir. Toplumda sahipsiz, bakımsız kalan çocuklar, çeşitli sosyal ve psi-

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

kolojik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte kadınların, toplumun her alanında çalışmaya başlamaları ve gurbetçi anlayışla yurt dışına çıkıp geçimlerini sağlamaları yeni bir kimlik gelişimini sağlamıştır. Kırgız kadınların kendi benlik ve sosyal kimlikleri üzerinde olumlu algı gelişmiştir. Dolayısıyla ülkenin büyümesi ve gelişmesi onların çalışmaları ve üretmeleriyle ilişkili hale gelmiştir. Kırgızistan devleti, kadınların çalışma sahası ve istihdam alanlarını yasalarla geliştirip onların önünü açtıkları takdirde, yakın gelecekte Kırgız kadınların ülke ekonomisine oldukça katkı sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Kadın, Aile, Şiddet, Ailevi Sorunlar.

RISING COUNTRY IN WOMEN SHOULDER: KYRGYZSTAN

Abstract

After the collapse of the Soviets in 1991, Kyrgyzstan experienced radical, political and economic changes. In this study, the studies of women in the society towards the development of the family and the situations that the family is exposed to, the domestic violence, its psychological and social effects on children, and the problems observed in children's behavior are discussed. In the families of the unemployed who were forced to continue their daily lives with the distribution of the Soviets, many women started to go to the markets as migrant workers and later to sell food or small items in order to establish a good future for their children and improve their living standards. Because of these reasons, many children in today's Kyrgyzstan are raised in dispersed families. Kyrgyzstan In today's conditions, with the effect of socio-economic developments in the society, the family gradually declined from the traditional understanding, lost its importance, weakened the bond between the family members and new types of fragmented families. The children, who are left unattended in the society, have faced various social and psychological problems. In addition to this, the fact that women started working in all areas of society and going abroad with their expatriate understanding provided a new identity development. Kyrgyz women have developed a positive perception of their self and social identity. Therefore, the growth and development of the country has become related to their work and production. It can be said that Kyrgyz women will contribute to the economy of the country in the near future if the Kyrgyz state, by developing and paving the way for women, to improve their working and employment fields by law.

Keywords: Kyrgyzstan, Women, Family, Violence, Family Problems.

Giriş

Günümüzde erkek ve kadınların iş ve meslek yaşamlarında cinsiyetin fazlaca bir etkisi kalmamıştır. Kas gücü gerektiren işlerde bile kadınların çalıştıklarını görmekteyiz. Yabancı ülkelerde göçmen işçi olarak giden vatandaşların çoğu kadındır ve her alanda çalışmaktadırlar. Kadınların çalışması her toplumda farklılık sergilemesine karşın, tarihi eskilere kadar uzanmaktadır. Kadınlar, çalıştıkları için emeğinin karşılığı olarak herhangi bir maaş almadıysa da, ailesinin geçimine katkı sağlamak için ev işlerini yapmak, çocuk bakımı, giyim dikmek, yemek hazırlamak gibi görevleri üstlenmişlerdir. Çeşitli zaman diliminde ve asırlar boyu her ne kadar kadınların emeği ucuz olarak değerlendirildiyse de, eve geçimine katkı sağladığı bir gerçektir.

Endüstri devriminden sonra, üretim toplumunda kadınlar önemli bir iş gücü haline gelmişlerdir. Ancak 1991'den sonra Kırgızistan bağımsızlığını kazandığının ilk yıllarından bu yana ülkedeki işsizlik, ekonomik ve sosyal istikrarsızlık toplumda bazı sorunlara yol açmıştır. İşsiz kalan ve aile geçimini sağlamakta güçlük çeken aile fertleri mesleklerini ve iş alanlarını değiştirerek, ağır işleri yapmaya başlamışlardır. Bu durumda çocuklarına bakabilmek için kadınlar da farklı alanlarda kendilerini bulmuşlar. Mesleği olup da aylar boyu maaş alamayan veya mesleği ve işi olmayan kadınlar sokakta el işi ürünlerini satarak, aile geçimini sağlamaya çalışmışlardır.

Kadınlar insanoğlu var olduğundan beri iş çevresinde ve toplumda kendi yeri olan kimseleridir. Kadınların çalışarak para kazanması, onların kendi özgürlüğü için atılan ilk adımdır. Kadınların çalışması yeni bir durum olmamasına karşın gün geçtikçe çalışan kadın sayısını görmek mümkündür. Aynı zamanda kadınların çalışmaya başlaması birçok problemleri de beraberinde getirmektedir. Günümüzde ailenin ekonomik durumuna katkı sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek, topluma katılmak, yeni insanlarla tanışmak, eşinin yanında kendi statüsünü de yüksek tutmak gibi ekonomik ve ruhsal nedenlerden dolayı kadınlar iş çevresinde yer almaktalar. Kırgızistan'da çalışan kadınların çoğu ailenin maddi durumu zayıf olduğundan dolayı, ailesini geçindirmek amacıyla çalışmaktadırlar. Başka bir ifade ile çalışma hayatına zorunlu olarak giren kadınların sayısı oldukça yüksektir.

Kırgız Tarihinde Kadınlar

Kırgız tarihte ünlü kadınlar olmuş ve tarihe geçmişlerdir. Ancak geçmişteki kadınlarla bugünün kadınlarını karşılaştırmak zordur. Asırlar boyu Kırgızlarda halkın gururu haline gelen maharetli ve becerikli kızları vardır. Onlar, zekâsı; adaleti, doğruluğu, güzelliği hatta kahramanlığı ile adından söz edilirler. Kırgız kadınlarının en bariz örneği, Manas atamıza her zaman danışman olan zevcesi Kanıkey ana, yurdunu düşmanlardan koruyan Kız Saykal, efsane konusu olan Canıl Mırza'dır. Halk edebiyatında, destan ve secerelede de Kırgız kızları ve özellikleri hakkında söz edilmektedir. Yukarıda bahsi geçenlerin yanında Ayçürök, Ayganış, Kenjeke, Akıl Karaçaç gibi kızların Kırgız Toplumunda kadınların yeri ve etkisini açıklamaya yeterlidir.

Bunların yanı sıra XIX yüz yılın ikinci yarısı ve XX yüzyılın başında Alay Bölgesi yöneticisi Kurmanjan Datka'yı da söz etmek mümkün. XIX yüzyıl sonlarında gelen Avrupalı bilim insanlarının, çalışmalarında da Kırgız kadınlarının özellikleri değerlendirilmiştir. 1856 yılında özel bir görevler ısıklık Göl'e gelen Kazak araştırmacı Çokan Valihanov, Kırgız kadınlarının toplumdaki etkisini, onların açık sözlülüğünü, misafirperverliğini imrenerek kaleme almıştır. 1896 yılında Oş, Pamir Alay Bölgesinde hayat geçiren Kırgızların yaşam tarzına şahit olan İtalyan araştırmacı Felix Rocco, Kırgız kadınları hakkında "çok gelişmiş, yüksek kültürlü toplumlarda bile Kırgızlar gibi anne-babasına, kadınlarına saygılı olanlara az rastlanır" diye betimlemiştir. Buna ek olarak: "Kırgız kadınları evde hiç durmazlar, çalışanlar, hatta savaş zamanlarında evinin huzurunu korumak için savaşa bile gittikleri olmuştur. Eski Hazar denizi kıyılarında göçer konar hayat geçiren Amazon kadınları hakkında efsaneler, Kırgız ve Türkmen kadınlarının at sırtında hayatını yansıtır gibi. Kuvvetli iradesi, tutumluluğu, zekâsı ile Asya Ovalarının kadınları XIII asırda **Turan Eline** (ülkelerine) seyahat eden Avrupalıları hayran bırakmışlar" diye Kırgız kadınlarını değerlendirmiştir.

1898 yılında Oş şehrine gelerek Kurmanjan Datka ile görüşen "Turkestanskije Vedomosti" (Türkistan haberleri) gazetesi muhabiri: "... burada şaşırtacak (toplum yöneticisi kadın olmasına) hiçbir şey yok. Çünkü Kırgızlarda zeki kadınlar hep toplumda etkili olmuşlardır" diye belirtmiştir. Kurmanjan Datka'nın daha bir özelliği, o bir anneydi. Onun kendi evlatları devrinin öncül insanları olmuşlar, toplumu yöneten, yönlendiren oğullar olmuşlardır. Tabii bunda Kurmanjan Datka'nın etkisi çoktur.

1848 yılından 1868 yılına kadar Kokand Hanlığında Kırgız kadınlardan biri olan Jarkınayım Hanım oldukça etkili bir yere sahipti. Çünkü Kırgız, Kıpçak, Özbek, Sart, Tacik halklarından oluşmuş Kokand hanlığının merkezinde Kırgız boz çadırını dikerek, dışarıdan gelen misafirleri, halk vekillerini o çadırlarda ağırlayan, kısa süre tahta bulunan Kırgız Şerali Han'ın baş danışmanı olan, Kokand hanlığı yöneticisi Kudayar Han'a uzun yıllar boyu danışmanlık yapan Jarkınayım da Kırgız kızı idi. Hanlık 19. yüzyıl'ın ikinci yarısında yine komşu bir Türk Devleti olan Buhara Hanlığı ile yaşanan çatışmaların da etkisi ile iyice zayıfladı. Sadece Taşkent şehir 1840-1865 arasında iki hanlık arasında yedi kez el değiştirdi. Bu zayıflıktan ötürü diğer hanlıklar gibi Kokand Hanlığı da 1860'ların başından itibaren Orta Asya Türk hanlıklarının üzerine askeri harekât düzenleyen Rusya'nın karşısında duramadı.

24 Ekim 1862'de ilk olarak Kırgızistan'ın bugünkü başkenti Bişkek eski adı Pişpek (eskiden küçük yerleşim birimi) düştü. 15 Haziran 1864'te Yesi, 19 Haziran'da da Evliya-Ata şehri Rus işgaline girdi. 7 Mayıs 1865'te Taşkent yakınlarındaki meydan savaşında Alem Kul komutasındaki Kokand ordusu Rus ordusu karşısında dağıldı. Bunun üzerine General Çernayev komutasındaki Rus ordusu 16 Mayıs 1865'te Taşkent'e savaşırsız girdi. Taşkent'in kaybıyla Hanlığın direnci iyice kırıldı.

Buhara Hanlığı'nın ise Taşkent'in işgalinden sonra Rusya'ya karşı Kokand Hanlığı ile ittifak yapması beklenirken, Buhara Hanı 14 Temmuz 1865'te Kokand'ı işgal ile

Kokand Hanı Seyid Muhammed'i esir etti. Bir yıl sonra 1 Haziran 1866'da Hocend şehri Rusların eline geçti.

17 Temmuz 1867'de Rus Çarı "Türkistan Genel Valiliği"nin kurulmasına ilişkin "ukaz"ı imzaladı ve bu makama Alman asıllı General Konstantin von Kaufmann getirildi. Bu şahıs, Orta Asya Türk hanlıklarına savaş açmak, barış yapmak ve dış ilişkileri yürütmek yetkileriyle donatıldı. Mayıs 1868'de bilfiil Kokand kenti askeri harekâtını sürdüren Rus işgaline girerken 2.500 Kokand askeri de hayatını kaybetti. Hanlık, böylece 1868'de Rus himayesine girerek kukla devlet haline geldi, halk kontrolü geri almak için isyan başlattı lakin Rus ordusu 22 Eylül 1875'te Nemengan'a girdi ve isyanı bastırmaya çalıştı. Kokand bir ara tekrar Türk birliklerinin eline geçtiyse de, Von Kaufmann'ın atadığı Albay Skobolev 28 Şubat 1876'da Kokand'ı kesin olarak işgal etti ve direnişçi Türk Komutan Polat Bey idam edildi. 28 Şubat 1876'da tamamen Rusya'ya ilhak olundu ve 1876-1885 yılları arasında hanedan üyelerinin de yakalananları Ruslar tarafından idam edildi.

1915 yılında Kokand Hanlığı'nı yeniden kurabilmek amacıyla bir isyan başladı ve 1916'da isyan tüm Fergana'ya sıçradı. 1917'deki Rus Devrimi'nden sonra, 9 Aralık 1917-20 Şubat 1918 arasında üç ay süren Kokand Cumhuriyeti, Ruslar tarafından ortadan kaldırıldı.

SSCB toprak sınırları içinde sadece Kırgızistan'da görülen, çok çalışan ve arazinin her dönümünden 6 ton pancar toplayan ve iki kez Sosyalist Emek Kahramanı unvanını alan Zuurakan Kaynazarova ve Kerimbübü Şopokova, pamuk toplamada rekor kıran Ölmöskan Atabekova ve diğerleri vardı. Zuurakan Kaynazarova, çok çalışkanlığı ile ünlenmiş, kolhoz oluşumunda emeği geçmiş, ünlü pancar yetiştiricisi olarak ülke ziraatının gelişmesine oldukça katkı sağlamıştır. Zuurakan Kaynazarova, ilk önce kolhozda çiftçi işçisi olarak işe başlamış, sonra grup başçısı olarak devlete bol ürün yetiştirmiş. Ayrıca II.dünya savaşı sırasında ve savaş sonrası gece gündüz demeden çalışmış. Emeğinden dolayı sosyalist emek kahramanı unvanı almıştır.

Kırgız Sanatçıları

Kırgız Cumhuriyetinin kültür alanında halka tanınmış, parlak yıldız haline gelmiş kadınlar çoktur. Bunlardan ilk bale sanatçısı Bübüsara Beyşenalieva, sonra Aysulu Tokombaeva vardır. Sinema sanatçısı Tattibübü Tursunbaeva, tiyatro sanatçısı Darkül Küyükova, Sabira Kümüşalieva, Baken Kızıkeeva, opera sanatçısı Sayra Kiyizbaeva, Kayırgül Sartbaeva gibi Kırgız kızları, XX yüzyılda Kırgız profesyonel sanat dallarına emeği geçmiş kimselerdir. Bu kadınlar, çeşitli karakterleri canlandırarak, Kırgız tiyatrosunun, sinemasının operasının balesinin gelişmesinde emeği geçmiş, iz bırakmış sanatçılardır. Bunlardan Sabira Kümüşalieva Kırgız Halk Sanatçısı ve Kırgız Halk Kahramanı unvanını almıştır.

Günümüzde Kırgız Kadınlar

Sovyetlerin dağılmasıyla işsiz kalan ve geçim sağlamak zorlanan ailelerde binlerce kadın çocuklarını yoksulluktan kurtarmak, hayat şartlarını düzenlemek ve çocukların geleceği için yurt dışına göçmen işçi olarak çıkmışlardır. Ailelerdeki göçmen işçi olarak dışarıya çıkma meselesi en büyük problemdir. Sonuçta çocuklar bakımsız kalmakta ve toplumda ayrılan ve parçalanmış aileler çoğalmaktadır (Boobekova, 2014).

Ülkedeki bağımsızlık yıllarında beş kez Cumhurbaşkanı değişmiş ve iki kez gerçekleşen devrimden sonra halk yine fakirleşmiş. Ancak yurt dışına kaçmış iki devrik başkandan sonra iktidara gelen geçici ülke başkanı olan Roza Otunbaeva, çocukların geleceğin yatırım yapmak için vakıf oluşturmuş ve okulöncesi kurumları açmıştır. Otunbaeva, halkın birliği, ülke istikrarı için zor devirde kalıcı işlere imza atmıştır (Sultanalieva, 2015).

Ülkede sağlık, siyaset, eğitim, ekonomi, kültür, savunma, hukuk alanlarında öncülük eden ve adını gururla söyleten kadınlar toplumda çoktur. Kadınların ve çocuk hakkı konusunda uluslararası kurumlarda çalışarak başarı elde eden kadınlar da çoktur. Piyasa ekonomisine uygun olarak ticaretle uğraşan ve aile geçimini üstlenen kadınların çoğu göçmen işçi olarak Kazakistan ve Rusya başta olmak üzere çeşitli ülkelerde çalışmaktalar. Bunlardan biri de Türkiye'dir. 2007 yılında göçmen işçi kadınlar 27425 iken, 2009'da onların sayısı 150000'e ulaşmıştır. Şu anda ise 500000'e varan rakamlardan söz etmek mümkündür. Elbette bu durum sayısal olarak görünen kısmıdır. Ancak onların karşılaştığı sorunlar, ailesini ve çocuklarını akrabalarına, hatta ücret ödeyerek komşularına bırakıp gidenler de çoktur. Kadınlar erkeklerin yapacağı işleri de, aile geçimini de üstlenmişlerdir. Kadınlara aşırı yüklenilmiş diyebiliriz. Yapılan bir araştırmada, aile reisi kadın olan aile fertlerinde, erkeklerin yönettiği aileye göre depresyona girme olayı daha fazla olduğu anlaşılmıştır (Boobekova, 2017).

Geleneksel ataerkil toplumlarda erkek, aile reisi olarak aileyi geçindirmede sorumlu, kadın ise ev işleri ve çocuklarla vakit geçirmeleri öngörülmüştür. Gerçekten de günümüzde çoğu kadın kendine ve çocuklarına bakacak, sorumluluğu alacak erkeği bulmayı hayal eder durumdadır. Eğer evde yardım edecek, annenin yükünü hafifletecek, çocuk bakımında yardım edecek babaanne, anneanne, dadı, okulda etüt sınıfları olsa katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Fakat çoğu zaman kadın işi ile çocuk eğitimini beraber üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bunun nedeni Kırgız kültürüne dayalıdır. Kırgızlarda kız çocuğun yetişmesinde, küçüklüğünden başlayarak ev işlerini yapmayı öğrenmesi önemlidir. Annesine yardım etmenin yanında diğer verilen işleri de yapmayı bilmelidir. Bu işleri yapma becerisi **"eksiksiz kız"** olmasında önemli etkidir. Genel olarak kızlar annelerinden gördüklerini yapmayı öğrenerek, **"hamarat kız"** rolünü üstlenmeye başlar. Hamarat kız, başkalarından yardım almaksızın tüm işleri kendisi yapmaya yeterli olmaya çalışır. Eğer yapamazsa **"beceriksiz kız"** olarak kendini suçlama eğilimindedir. İşte bu durum, kadınların

ailede yükü sorumluluğu kendileri almasına, nedeni bilinmeyen sebeplerle, erkeklerin de aile sorumluluklarını kadına vererek, kendi rahatına bakmasına sebep olmuş olabilir.

Ücret Ödenmeyen İş: Ev İş

Ev temizliği, düzen, yemek hazırlama, çamaşır yıkama, çocuk bakımı vb. Kırgızistan'da genelde bu işler **“kadın işi”** olarak görülür ve kadınlar zamanının çoğunu bunlara harcarken, okuma ve çalışmaya az zaman kalmaktadır. Kadınlar ev işlerini sırf kadın oldukları için yapmak zorundaymış gibi muamele edilmekte, hem kültürel algı, hem cinsiyetinden dolayı ev hanımı beklentisinden dışarıda çalışıp para kazanmaya zamanı sınırlı kalmaktadırlar (BM Kadınlar, 2017).

Ev işlerini genel olarak kadınlar üstlendiğinden, ev işlerinde eşit dağılım yapılmamasından, onların okuma ve çalışmaya, para kazanmaya, eve ekonomik katkı sağlamaya zamanı kalmamaktadır. Çalışan erkek sayısı çok olmasına karşın, erkeklerin daha fazla zamanı oluyor. Uluslararası International Alert Kurumu tarafından yapılan araştırmaya göre **“Onurlu Yaşam”** projesi sonuçlarında çoğu ailelerin gelinlerin çalışmasına karşı oldukları ortaya çıkmıştır. Ancak gelinler çalışarak eve para getirmeye başlayınca, aileler bu durumu kabul etmişlerdir. Kadının çalışması konusunda 320 aileden 19-49 yaş arası evli çiftlerden sorulduğunda, %80'i bunu onaylamışlar. Kadınların çoğu kendi mesleklerinde çalışıyorlarken, mesleği olmayanlar da sokaklarda seyyar satıcılık yapmaktalar. Bu durumu onlar kendilerinin ihtiyacı için yaptıklarını ifade etmektedirler. (<https://rus.ozodi.org> ›2019)

Beletskaya ve Karimova'ya (2016) göre çalışan kadınların, çalışmayan kadınlara göre kendilerine dürüst davrandıkları, kendilerinden ve hayatından memnun oldukları saptanmıştır. Çalışmayan kadınların kendilerine güveni ve öz-saygısı da düşük çıkmıştır. Araştırmaya evli ve çocukları olan 25-45 yaş arası 40'ı çalışan ve 40'ı çalışmayan 80 kadın katılmışlardır. Çalışan kadınların psikolojik açıdan kendine saygıları, hayattan beklentileri, iş ve ev işini beraber yapma konusunda çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışmayan kadınlar hayatlarından daha az memnun ve kendileri bir şey yapabileceklerine daha az inandıkları belirtilmiştir (Beletskaya ve Karimova: 2016).

“BM kadınlar Kırgızistan örneği” araştırmasında yansıtılan, *Kırgızistan'da en yaygın meslek olarak bilinenler şoför ve tezgâhtarlıktır. Kadınların çoğu tezgâhtar olarak çalışmaktadır* (Regnum, 2019). Sungurova ve İlina'ya göre, orta yaşlardaki çalışan kadınlar, işinden ve hayatından memnuniyet derecesi, meslek özelliğine bağlı olarak değiştiğini; iktisadi alanda çalışan kadınlar daha çok kendini işe adadıklarını ve hayatından memnun oldukları, tıp alanında çalışanlar için ise hayatından memnun olma derecesi meslektaşlarıyla iyi geçim ve işini zamanında yapabilme ve sonuç alabilme özelliği ile ilişkili olduğu belirlenmiştir <https://www.development-edu.ru> › article › view, 2019

Kırgızistan'da kadınlar iş piyasasının hemen her alanında çalışmaktadırlar. Bazıları o alanla ilgili eğitim almış ve kendi mesleği ile uğraşıyorlarsa da bazıları yüksek tahsilli olmasına karşın, mali açıdan gelir düzeyine bakarak, ağır işlerde çalışmaktadırlar. Durum öyle olunca da bazı bazı engellerle karşılaşmaktadırlar. Aldıkları eğitimin yeterli olmayışı, maaşın düşük olması, iş saatinin istikrarsızlığı, işe alınmada cinsiyete göre ayrımcılık (Koca, 2014:6) gibi durumlarda onlara rehberlik yapacak özel kurumların olmayışı problemin çözümünü zorlaştırmaktadır. Çalışan kadınlar, iş yerlerinde erkeklerin de karşılaşabileceği çeşitli problemleri başından geçirmekle beraber, kadın olduğu için de karşılaştığı problemlerle baş etmek zorunda kalmaktadır (Yılmaz, Bozkurt, İzci, 2004). Dolayısıyla kadınların çalışması, çocukların eğitiminde ve ailesine yeterince zaman ayıramadığından dolayı farklı parametrelerden kaynaklı sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kırgızistan'da Kadınların Çalıştıkları Alanlar

31 Ağustos 1991 yılında SSCB dağılınca Kırgızlar, bağımsızlığını aldıktan sonra “bundan böyle ne yapmalı?” sorusu karşısında biraz şaşkın ve bocalama yaşamışlardır. Yeni devlet kendi yasalarını, kendine ait sistemi bir an önce kurmalıydı. Bu konuda çaba gösterildi. Sovyetlerin son yıllarında kapanan fabrikalar, iş yerleri artık talana uğramış, çoğu da çalışılmaz, üretim yapamaz hale gelmişti. Eğer üretim yapılıyorsa bile satın alma gücü yetersiz, herkes maaş alamadığı için ticaret barter yoluyla, halk elinde ne varsa satarak günlük hayatını geçiriyordu.

İşsiz kalan erkekler başka iş arama uğraşındaydı. Çoğu da boşlukta bulununca depresyona girdiler. Bağımsızlıktan sonraki 27 yıl içinde ülke yönetiminde çok sayıda kadın milletvekilleri çalıştılar. Onlardan biri Cumhurbaşkanı oldu ve 4 kadın Cumhurbaşkanı baş danışmanı, 8'i Başbakan danışmanı, Başbakan yardımcısı görevlerini üstlendiler. Çeşitli bakanlıklarda da kadın olanların sayısı aşağıdaki gibidir.

- Cumhuriyet başsavcılık görevine atanan 3 kadının biri bu görevde 15 yıl kadar kaldı. Diğer ikisi ise dörder yıllık bu görevi yürüttü.
- Eğitim ve bilim bakanlığında bakan olarak 6 kez kadın çalıştı.
- Sağlık bakanlığında üç kadın, çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığında 3 kadın,
- Dış işleri bakanlığında 2 kadın,
- Göç ve gençlik bakanlığında 2,
- Maliye bakanlığında 3 kadın bakan olarak görev yaptılar.
- Turizm ve Kültür bakanlığında iki kez kadın bakanlık yapmıştır. Bu adı geçen ve diğer bakanlıklarda bakan yardımcısı, müşavir olarak çalışan kadın sayısı oldukça yüksektir.
- Ülkede 7 valilik varsa (Kırgızistan 7 Oblustan oluşur) üçünü uzun yıllar boyu

kadın vali yönetmiştir. Vali olarak bölgeyi yöneten, il ve ilçe belediye başkanları, başkan yardımcısı olan kadın sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

- Eğitim kurumlarında, üniversitelerde rektör, rektör yardımcısı olan, bilim insanı olan kadın sayısı da oldukça çoğalmıştır.
- İl, ilçe tiyatro müdürleri, sinema yönetmenleri, orkestra şefleri olan sanat dalında çalışan televizyon ve radyo, gazetecilik ve reklam, orta ve küçük boy işletmelerde yöneticilik görevi üstelenen kadın sayısı oldukça çoktur.
- Sağlık ve eğitim kurumlarının çalışanlarının çoğunluğunu oluşturan kadınların olması kimseyi rahatsız etmiyor artık.

Kırgızistan'da okulöncesi kurumlarda çocuk eğitim kurumlarında, ilköğretimde öğretmeninden yöneticisine kadar kadro neredeyse tamamen kadınlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, kadınlar toplumda neslini devam ettirmenin yanı sıra, toplum yaşamı için karar veren, iş yapan, insan yetiştiren, insanın sağlığı, varlığı, hayatı, hayali, yaşam kalitesi ile uğraşan, onlara bakan, büyük güç olmayla beraber, kazanan ve aileyi geçindiren ve toplumu geliştiren kimseler haline gelmiştir.

Bunların yanında ailesini geçindirmek, çocuklarına bakabilmek için ağır işlerde çalışan kadınlar da çoktur. Kadına uygun olmayan meslekleri devam ettiren, yani traktör sürücüsü, trolleybüs, otobüs şoförü, taksi sürücüsü olmak tezgâhtarlık ve daha birçok sahada emek harcamaktadırlar. İnşaatta çalışarak tuğla koyan, tuğla, çimento, sabun, deterjan fabrikasında çalışan, hayvan üreticiliği, meyve, sebze yetiştiricisi olan, seracılık yapan ve bu işleri yöneten birçok Kırgız kıza vardır.

Ticarete atılanlar; Türkiye, İran, Çin, Arabistan, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerden mal getirerek pazarlama yapmışlardır. Elbette yurt dışında kendi çocuklarını eşi ya da akrabalarının yanına bırakarak, temizlikçi, sokak temizliği yapan, ahçı, terzi, kuaför, satıcı, hasta bakıcısı olarak çalışmak gibi sahalar kolay değildir. Buna rağmen, ailesine para gönderen ve ailenin geçimi yanında, ev-bark edinmesine, kardeşlerinin ve çocuklarının eğitim almasına imkân sağlayanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktalar. Ailesinin iş yeri açmasına, iyi geçim ve başkalarına işveren hale gelmesine katkı vermişlerdir. Ülkede her yıl yurt dışındaki çalışanlardan miktarı milyonlara varan dövizlerin gelmesini devlet istatistiği yayınlamaktadır.

Şu anda ülkede kadınların en çok çalıştığı alan, atölyelerde dikiş dikmek, giyim ve tekstil sahasıdır. Kırgızistan'da üretilen giyimler, Rusya ve diğer komşu ülkelere ihraç edilmektedir. İşte bu yüzden bazı maaşı az olan meslek sahibi kadınlar da, genç kızlar da bu yönde eğitim alarak dikiş hünelerini, el işi yeteneğini geliştirmişler.

Kırgızistan'da çalışan kadınların %40'ı devlet kurumlarında çalışmaktalar. Kadınların %40'ı devlet kurumlarında, yerel yönetim ve belediyelerde çalışanların 1/3 kadınlar oluşturmaktadır. Küçük ve orta boy işletmede %31.3 kadın çalışmaktadır (<https://knews.kg.2019>).

Kendirbayeva'ya göre (2018), kadınlar yaratıcı, işletmeci, inşa eden, toplumun eği-

ticisi, yük taşıyıcısı ve strateji geliştiricisi olarak yaşamaktalar. Çünkü kadın yarını düşünür, ihtiyaçları hesaplar, aile fert sayısının ihtiyaçların göre paylaşım yapması, harcama, tanzim meselesini düşünür. "İş yok" diye oturacak lüksü olmadığını düşünür. Ülkeyi geliştirmeye yönelik sosyal, ekonomik programların uygulayıcısı, GSMH geliştirmede çalışanlar kadınlardır. Ülkede fabrikaların iş yerlerinin kapanması, erkeklerin kadınlar kadar yük taşıyamayacağını göstermiştir. 28 yıldır kadınlar bu ağır yükü taşımakta özellikle eğitim alanında okulöncesi, ilköğretimde %95 ve ortaöğretim kurumlarında çalışanların çoğu kadınlar oluşturmaktadır.

Kırgız kızların bir başka çalışma sahası, sokaklarda seyyar satıcılık yapmalarıdır. Bunlar içecek, meyve, sebze, yiyecek, giysi, küçük eşyalar, sigara, gazete satıcısı olmasıdır. Bunlardan bazılarının sabit yerleri vardır. Bu kadınlar köşelerde, sokaklarda otobüs duraklarının, alt geçitlerin yanında, pazarların etrafında bir metreka-relik yerlerde kendi mallarını satmaya çalışmaktalar. Mallar çok çeşitli olabilir. Çoğu zaman sakız, kuru yemiş, kurutulmuş süzme, su, meyve suyu, diğer içecekler, ceviz, bisküvi, patates kızartması, mısır, tokalar, çorap, meyve, sebze, küçük ev eşyaları gibi malzemeler satarak geçimlerini temin etmektedirler (Boobekova vd., 2018).

1 Ocak, 2019 yılı Milli İstatistik komitesi verilerine göre istihdam edenlerin %41'i kadınlar olup, onların %31.3'ü orta ve küçük boy işletmelerde çalışmakta iken, sağlık ve sosyal hizmet sektöründe %83.3, eğitim alanında %78.6, gıda ve toplu beslenme alanında %64.1 kadınlar çalışmaktalar. Emlakçılık yapanların %93'ü, otel ve restoran işletmesinde %59, tekrar işletme %45'i kadınlardır.

Kırgızistan Milli İstatistik Kurumu verilerine göre halkın %50.4'ü kadınlar olup, çalışabilecek yaştaki kadınlar %47.6 ve yaş ortalaması 38'dir. barakelde.org › news:361460

İşsiz olarak kayıtlı olanların %57'si kadınlar ve onların %14'ü üniversite, %20'si yükseköğretim, %51'i lise mezunlarıdır <https://24.kg> › obschestvo.kg › 28707_v_kyrgyzstan

Kadınların iş esnasındaki karşılaştıkları problemler

Toplumda kadınların çalışmaya başlamasıyla özellikle 1950'lerden sonra iyi bir gelişme olarak değerlendirilse de bazı problemler de meydana gelmiştir. Kadınların bir kısmı ekonomik sorunlardan dolayı çeşitli ağır veya geçici işlerde çalışmaya mecbur olanlar ise, diğerleri sosyo-ekonomik düzeyi iyi, kariyer sahibi olan kadınlardır. Ancak yönetici veya kariyer sahibi olanların oranı az olsa da her iki durumdaki çalışan kadınlar iş ve aile konusunda aynı sorunları yaşadıkları biliniyor. Çalışan kadınların iş dışında ev hanımı, anne olma gibi görevleri de vardır. İş ile beraber ev işleri de olan kadınlar, işteki sorunların yanı sıra toplumsal baskı ile de karşılaşır (Güner, 2008:12).

Taciz ve psikolojik taciz olan mobbing genel olarak tüm sektörlerde çalışan kadınlara yönelik yapılan ve çok karşılaşılan problemdir. Taciz veya zorlama aslında insan

onuruna dokunan, korkutan, tehdit eden, hoş olmayan, aşağılayıcı veya saldırgan davranış, cinsiyete ilgili istenmeyen durum olarak algılanmaktadır. Taciz veya zorlama doğrudan ve doğrudan olmayan, fiziksel ve sözel olabilir. Laf atma, dokunma, göz kırpması, seksüel anlam içeren öykü veya sözlerle şakalaşma, seksüel resimleri gösterme ve benzeri davranışlar cinsel tacize örnek olabilir (Akçay, 2013:73; akt. Boobekova vd. 2018:244).

Sonuç

Yaşamak için çalışmak, ekmek için mücadele kutsaldır. Hayattaki her şey işe bağlıdır. İnsanı mutlu eden de, yoran da iş hayatıdır. İş insanın hayattaki yerini ve statüsünü ve saygınlığını belirlemektedir.

Kırgız kadınların iş ve çalışma hayatında aktif olmasından dolayı aile ve çocuk yetiştirmeye dönük çeşitli ruhsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin rol değişimi, rol çatışması yaşanmaktadır. Ünal (2015) yapmış olduğu araştırmasında, Kırgız Toplumunda aile reisinin baba olduğunu ancak yönetim ağırlıklı olarak kadında olduğunu vurgulamıştır. Kırgız üniversiteli gençler, kız erkek ayırımına bakmaksızın Türkiye, Rusya ve Almanya gibi ülkelere çalışmaya giderek hem geçimlerini hem de aile bütçelerine katkı sağlamaya devam etmektedirler. Bu süreci yaşarken de umutlu ve geleceğe güvenle bakmaya çalışmaktadırlar. Okudukları bölüm ne olursa olsun eğitim aldıkları alan dışında çalışmaktan çekinmemektedirler. Üniversite öğrencilerinin çoğu, daha okul yıllarındayken kendi harçlıklarını çıkarmaktadırlar. Özellikle Türkiye'ye gelerek yaz aylarında turizm sektöründe ve ağırlıklı olarak otellerde çalışarak okul harçlıklarını çıkarmaktadırlar. Böylelikle hem kendi emeklerinin karşılığını almalarından dolayı benlik ve kimlik kazanmaktalar hem de geleceğe daha olgun nesiller olarak güvenle bakmaktalar.

Türkiye'nin özellikle Yüksek Öğretim bünyesinde "Türkiye Bursları" adı altında Türk Dünyasından öğrencilere sınırlamayı kaldırmaları bu çalışmanın en kritik önerisidir. YÖS ve SAT alımları ile coğrafyadan gelen gençler Türkiye için işgücü kaynağı oluşturabilir. Öte yandan eğitimi tamamlayan gençler Kırgızistan'a döndüğü zaman Türkiye ile işbirliği yapacak sayısız kanallar ortaya çıkabilir. Ticaretten eğitime, hizmet sektöründen yatırımlara birçok alanda Türkiye'nin oralara daha rahat ulaşmasının köprüleri atılabilir. Daha uzun dönemli kazanımlardan biri olan "Dil Birliği" açısından bu gençler aktif bir şekilde öncü olacaklardır. Unutmayalım ki bazı yatırımların sermayesi sorulmaz ve kazanımları bin yıllara ulaşır. 21. Asrın "Türk Asrı" olması umuduyula...

KAYNAKÇA

БЕЛЕЦКАЯ А.А., КАРИМОВА Н.М. (2016), Изучение психологических особенностей работающих и

неработающих женщин, Вестник КРСУ. том 16. № 1154-159 удк 159.923.2–055.2

БООБЕКОВА, Кадиян (2017), «Жогорку окуу жайларында «Үй бүлө психологиясы» сабагын окутуу», И.

Арабаев Кыргыз Мамлекеттик университетинин, Жарчысы журналы, 249-256-бб. Бишкек.

Всеобщее основное образование к 2015 г. Глобальная инициатива «Дети, не посещающие школу». Исследование по Кыргызстану (ДНПШ). Бишкек, 2012. URL: https://www.unicef.org/...org.../Дети не/ посещающие/школу_рус.pdf (дата обращения: 23.04.2018). <https://klo-op.kg> › blog › 2019/02/08 › u-rabotayushhih-zhenshhin-v-kyrg...

Кем чаще работают мужчины и женщины в России ...<https://regnum.ru/news/society/2649502.html> ИА REGNUM. <https://regnum.ru> › news Москва, 18 июня 2019, 07:57 — REGNUM

КЕНДИРБАЕВА, Догдуркул (2018) "Роза Отунбаеванын демилгеси" эл аралык коомдук фондунун Аткаруучу директору

МАНАСОВА Каныкей, (2019), В Кыргызстане бизнес леди <https://knews.kg> › 2019/05/02 › v-kyrgyzstane- b...2019:01.01. 13:01, 04.03. 2016, Бишкек

Boobekova Kadiyan, Avşaroğlu Selahattin, Kayırbekova Elnura (2018) Kırgızistan'da Çalışan Kadınların Aile ve Çocuk Bakımı ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi, INES kongress, Antalya, Alanya, ss.. 240-250

СУНГУРОВА Нина Львовна , ИЛЬИНА Елена Викторовна , (2019), Особенности жизненной перспективы работающих женщин среднего возраста во взаимосвязи с удовлетворённостью трудом акмеология . 2019;69(1):27-33.

СУЛТАНАЛИЕВА, Тилекбүбү, Токмок шаарындагы, китепкана башчысы. «Шоокум» журналы, 2015, <http://shookum.kg>

Үнал, Али (2015), «Үй бүлө маселелери социологиянын күзгүсүндө», Бишкек. Maxprint.

TOPLUMDA KADIN ALGISININ DEĞİŞMESİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ - KÖY ENSTİTÜLERİNDEKİ EĞİTİM ANLAYIŞINDA KADIN OLMAK

Sevgi BAYAT

Uzm., Dokuz Eylül Üniversitesi, Lisansüstü Mezun (Yüksek Lisans)
history-tarih@hotmail.com

Özet

Köy Enstitüleri kuruluşlarının üzerinden yarım asırdan çok zaman geçmiş olmasına rağmen tarihçiler ve araştırmacılar tarafından üzerinde hâlâ en çok yazılan, konuşulan, tartışılan ve araştırmalar yapılan konulardan biridir. Kalkınmanın köyden başlaması gerektiği inancı ile başlatılan okuma-yazma seferberliği çerçevesinde kırsal kesimin okula, dersliğe, eğitime, öğretmene kavuşması böylelikle ülke hayatının hiçbir alanında etkin olmayan kırsal kesimin bilinçlendirilmesi ve eğitimin alt yapısının değişmesini amaçlayan bir projedir.

Köy Enstitüleri, toplumun sosyo-kültürel gelişimini, demokratik, siyasal, kültürel ve toplumsal değişimin ekonomik kalkınmasındaki rolünü, gösteren çağdaş eğitim kurumlarıdır. Köylüyü kalkındırırken eğitiminin de yöresel ve kültürel değerlerini kaybetmeden, bu değerleri günlük hayatın devamında toprakla, üretimle, sabahları dersler başlamadan yapılan halkoyunları ile arıcılık, hayvancılık ya da o yörede üretime dayalı hangi kaynak var ise onu değerlendirerek vatan kalkınmasına destek olan kurumlardır. Enstitülerdeki bu eğitim programı kız-erkek ayarımı yapmadan toplu bir seferberlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Enstitüler kurulurken daha çok ücre köşelerin seçil-

mesi olması kızlar için umut olmuş ve ulaşılması zor hayatlara ulaşan eğitim kızların kaderini değiştirdiği gibi geriden gelecek olan kız çocuklarında kaderlerini değiştirmiştir. Kadının evde oturan, okul yüzü görmeyen kaderi artık değişecektir. Enstitüler daha çok kız öğrenci kazanmak adına kız öğrencilere pozitif ayrımcılığın yapıldığı yerlerdir. Bildiri konusu köy enstitülerinin kuruluşlarından yıkılma süreçlerine kadar kız çocuklarının hayatlarına kattıkları, kadının toplumda değiştirdiği yerini ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Eğitim, Köy Enstitüleri, Toplum, Aile

Giriş

Köy enstitüleri Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanında atmış olduğu en önemli adımlardan biridir. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından öğretmen yetiştirme programlarında değişik uygulamalar yapılmıştır. Köy enstitüleri; 1930'lu yıllarda Milli Mücadele'nin ve Milli Mücadeleye götüren savaşların Anadolu'nun her yerinde uğrattığı yıkımı, yoksulluğu henüz çözmemiş, eğitim düzeyi son derece düşük, ekonomik yönden oldukça zayıf ve bu imkânsızlıklar içerisinde Anadolu halkını çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmaya çalışan Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim projesinin devamıdır. Köy enstitüleri cumhuriyet yönetiminin hedefi olan modern bir yaşam, eğitimin öğrenmenin tek bir coğrafyaya sıkışıp kalmadığı bir program ve aynı zamanda eğitirken ekonomik kalkınma alanında yeterlik kazandırma girişimi olarak hayata geçirilmiş bir sistemdir.

Köy enstitüleri, bir eğitim ve öğretim denemesi olarak ülke çapında önemli sonuçlar elde etmiştir. Köy enstitüleri aslında eğitimde yenilenmenin bir projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet eğitiminin temel amacı kırsal alandaki geleceksel bağlılık içeren fikirleri ortadan kaldırmak, eğitimde geri kalmış köy insanı profilini yıkmak ve köyden kente aydınlanma bilincini oluşturarak insanlara ulus bilinci aşılarmaktır. Bu ulus bilincini aşılarken de hedefi doğru belirlemek ve köy-kent arasındaki uçurumu ortadan kaldırmaktır.

Köy-kent arasındaki uçurum olmayan bir konu ise kız çocuklarının okuma problemi. Şehirlerde dahi kız çocuklarının okula gitmesine karşı bir yapı söz konusu iken bu durum kırsalda daha da vahim bir hal almaktadır. Genel yapı itibarı ile "kız çocuğu okumaz, evin işini kim yapacak?" tarzında yaklaşımlar kızların eğitim görme şansını son derece zorlaştıran yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy enstitüleri bu anlayın kırılması, kadının özgür olması, eğitim alması, eğitimini gelecek kuşaklara anne, öğretmen, abla, kardeş, eş olarak aktarması bunu yaparken de kendisinden sonra gelen kızların toplum içerisinde yerinin değişimini amaçlayan çağının ötesinde eğitim kurumlarıdır.

Amaç: Köy Enstitüleri kuruluşlarının üzerinden yarım asırdan çok zaman geçmiş olmasına rağmen tarihçiler ve araştırmacılar tarafından üzerinde hâlâ en çok yazılan, konuşulan, tartışılan ve araştırmalar yapılan konulardan biridir. Köy Enstitüleri Cumhuriyet yönetiminin eğitim alanında atmış olduğu en önemli adımlardan biridir. Çalışmanın amacı bu kısa süreli eğitim kurumlarının köylerde var olan standart anlayışları nasıl yıktığını ve kız öğrencilerin enstitülere kabul süreci ile başlayan hem kendilerindeki hem aile yaşantılarındaki değişimin aşamalarını ortaya koymaktır.

Yöntem: Köy Enstitüleri cumhuriyet yönetiminin hedefi olan modern bir yaşam, eğitimin öğrenmenin tek bir coğrafyaya sıkışıp kalmadığı bir program ve aynı zamanda eğitirken ekonomik kalkınma alanında yeterlik kazandırma girişimi olarak

hayata geçirilmiş bir sistemdir. Bu sistemin kız öğrencilerin hayatlarında yaptıkları değişiklikleri incelerken yöntem olarak okul müfredatları, kız ve erkek öğrencilerin ortak ve ayrı olarak aldıkları derslerin sosyal hayata etkileri incelenmiştir. Bu incelemeye kaynak olarak ders programları, öğrencilerin anıları, enstitüler adına yazılan eserler ve bu eserlere konu olan hayatların hikâyeleri konuyu bilimselliğe taşımış ve kız öğrencilerin nesilleri değiştirerek geldikleri sürecin sistemli dayanaklarına ulaşılmıştır.

Bulgular: Araştırma neticesinde enstitülere ilk yıllarda giren kızlara karşı, başlangıçta sert bir tutum içinde olan köylülerin zamanla enstitüleri daha olumlu algıladığını ve kızlarını okula göndermeye başladıklarını görülmüştür. Bu tutum zamanla kadının toplum içerisindeki var oluş algısında olumlu yönde değişimler başlatmıştır. Enstitülerin ilk kuruldukları yıllarda kız öğrenci sayısının çok az olduğu ancak birkaç yıl içerisinde devam eden bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Kadının sadece evde oturan, ev işi yapan, çocuk bakan biri olmadığı eğiten, öğretene, çağa ayak uyduran, imkân verildiğinde bir köyün, kasabanın, şehrin ve ülkenin kaderini değiştirebildiğinin görülmüş olması varılan temel hedeftir. Enstitülerde verilen eğitimin hem aile hayatına dair olması hem de bilimsel yaklaşımlar dâhilinde olması enstitüye ilk defa gelen kız öğrencilerin köylerine geri döndüklerinde hem kendilerindeki farkı kendilerinin görmesini sağlamış hem de kız çocuğu okumaz anlayışında olan bireylerin yanlışlarını fark etmelerini sağlamıştır.

Sonuç: Köy enstitülerinin amaçları modern kırsallar yaratmaktır. Modernitenin kalıcı olması aile hayatının değişmesinden, aile hayatının değişmesi büyük ölçüde kadının değişmesinden geçmekteydi. Netice itibari ile kadın değişmiş, okumuş, anlamış, anlatmış ve enstitüler amacına ulaşarak kadının toplumdaki yerini göstermiştir.

Köy Enstitülerinin Kurulmasına Giden Yolda Eğitim Fikirleri

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi toplumsal yenilenmek ve değişmektir. Toplumsal yapılanma ve değişme her toplumda değişiklik göstermektedir. Toplumu oluşturan kişilerin fikirleri ileri görüşlü olmaları bu değişimin belirleyici unsurlarıdır. Toplumsal değişmeyi sağlayan nedenler çeşitlilik gösterdiği gibi, bu nedenlerden bazılarının ön plana çıkması toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Eğitim de toplumsal değişimin nedenlerinden biridir. Eğitimi toplumsal değişmeyi sağlayan en önemli kurumlardan biri olarak gören geliştirmekte olan ülkeler, ekonomik ve teknolojik gelişmeyi sağlayan, hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan yeni bir toplumsal düzenin yaratıcısı olarak da eğitimi görmektedir. Dolayısıyla bu görüşü savunanlara göre eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir ya da toplumsal değişmeye sebep olabilir.(Eskicumalı,2)

Cumhuriyet ile yönetilecek bir ülkenin eğitim programlarının da Cumhuriyet ilkelerine uygun olması gerekmektedir. Bu durum Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya

çıkıştır. 1921, 1923, 1924 ve 1925'te dört kez eğitim için Heyet-i İlmiye toplanmış; bu kurulların her birinde, her düzeydeki okula uygun eğitim programları Cumhuriyet'in gerekliliklerine göre düzenlenmeye çalışılmıştır. (Başaran,1999) Dikkat edilmesi gereken husus ise 1921 ve 1924 arası yapılan eğitim toplantılarında Milli Mücadele henüz bitmemiş, ülke işgal içerisinde ve vatanın kurtulması henüz belirsizdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa uğrunda yola çıktığı vatan evlatlarına o kadar güvenmektedir ki ülke işgal altında iken eğitim mücadelesini sürdürmüştür. 1940'larda hayatımıza giren köy enstitüleri aslında 1920'lerden itibaren başlayan eğitim mücadelesinin aşamalar kaydederek hayatımıza girmiş halidir. Bu tarihten itibaren yapılan her yenilik, bir sonrakinin alt yapısını oluşturmuş ve köye-köylüye nasıl ulaşılabilir sorunlarının ve sorularının hem çözümü hem cevapları olarak hayata geçirilmişlerdir.

1935-1936 yıllarında nüfusun 16 milyonun üstünde olduğu görülmektedir. Nüfusun %80'ini aşan 12 milyonu köylerde diğer %20'si de şehir ve kasabalarda yaşamaktaydı. Genel nüfusun %79,6'sı yani 13.641.151'i okur-yazar değil, nüfusun ancak %20,4'ü yani 2.516.867'si okuryazardır. Öğrenim çağındaki 1.800.000 çocuktan şehir ve kasabalarda okutulamayan çocuk sayısı 132.000, köylerde ise 1.110.000'dir. Bu durumda şehir ve kasaba çocuklarının %75'i okumakta ve bunlar beş yıllık okullarda eğitim görmekteydi. Köy çocuklarının ise %25'i okumakta ve bu çocukların büyük çoğunluğu üç yıllık okullarda okumaktaydı. Böylece şehir çocuklarının %25'i okuyamamakta, köy çocuklarının ise %25'i okuyabilmekteydi. (Gedikoğlu,1971;15-17) 1935 yılı nüfus sayımına göre şehir ve kasabalardaki nüfus 3.799.742, köylerde de 12.400.952'dir. 1940'lı yıllarda Türkiye'de yaklaşık 40.000 köy vardı. Türkiye nüfusunun %80'i bu köylerde yaşamaktaydı. 35.000 köyde hiç okul olmadığı görülmektedir.(Aydoğan,1997;115)

Bu olumsuz tabloyu bir an önce düzelterek, ülkede var olan öğretmen açığını kapatmak için yetkililer birtakım önemli girişimler üzerinde çalışmışlardır. Bu nedenlerle ilköğretim alanındaki öğretmen ve okul sorununa, 1923 yılından Köy Enstitüleri'nin kurulduğu 1940 yılları arasındaki 17 yıl içerisinde Köy Enstitülerine giden yolda köy muallim mektepleri, millet mektepleri ve eğitmen kursları gibi üç önemli eğitim hareketi görüyoruz ki; Köy Enstitüsü kanun ve programlarının şekillenmesinde bu deneyimlerin oldukça önemli etkileri olduğu görülmektedir. (Demirtaş,1993;12)

Cumhuriyetin devir aldığı köylerde tarım ilkel tekniklerle yapılıyordu. Kalkınmanın ve yenileşmenin gerçekleşebilmesi için gereken yetişmiş eleman yoktu. 40.000 köyün 35.000'inde okul yoktu. Olanlarda ise sınıf sayıları eksik, öğretmen yetersiz, sınıfları ısıtmak için yakacak eksik, eğitim ve öğretim malzemeleri ya yetersiz ya da hiç yoktu. Okul köylere bir farklılık getirmemiş, okullu köylerle okulsuz köyler arasında yaşam düzeyi bakımından belirgin bir fark görülüyordu. Okulu, köyün kalkınmasında faydalı olabilecek kurum haline getirmek için yeni yollar bulunmalı ve okullar çoğaltılmalıydı.(Ayдын,2007;20) Ancak okullar sadece rakam olarak artı-

rlmamalı eğitimin toplum üzerinde gerekli aydınlanmayı oluşturması gerekmektedir. Burada var olan diğer bir temel problem ise insan gücüne dayalı gelişen köy hayatından kız-erkek ayırt etmeden çocukların okula gitmesi zaman kaybı olarak görülmekteydi. Özellikle kız çocuklarının zaten okumaya hakkının olmadığı fikri genel kabul şeklindeydi. Çünkü uzun yıllar devam eden kadının evde oturması gerektiği fikri ardından uzun yıllar savaş yükü altında geçen yıllar kadının okuma hakkını tamamen elinden almış gibidir. Ancak o yıllarda kadının okumaması demek evden çıkmadığı anlamına gelmemekteydi. Kadın tarlada, bağda, bahçede erkeklerle birlikte aktif bir hayatının içerisindeydi. Ancak okul kadın için zaman kaybıdır fikri hâkimdir. İşte iş içinde eğitim fikri, eğitimin yararlarını günlük hayata yansıtabileceği inancı ile hayata geçen köy enstitüleri bütün bu ön yargıları kırarak bir bakıma kızların hayatlarını değiştirmeye yönelik ortaya çıkan, çağının çok ötesinde fikirlerle kurulan eğitim merkezleridir.

Köylerde başlayacak olan eğitim kalkınmasının amacını İsmail Hakkı Tonguç şöyle ifade etmiştir: “Köylerde muhafazakâr bir terbiye anlayışı bulunduğundan genel bir durgunluk görüldüğünü ve köy hayatını yeni iş ve eğitim kurumları ile besleme zorunluluğunun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Köyde bugün en önemli terbiye dayanağı aile olduğundan onun vereceği muhafazakâr eğitimi değiştirebilmenin yolu eğitim meselesini aileyi de etkileyebilecek iş ve okul terbiyesi aracılığıyla gerçekleştirmek gerekmektedir.(Burada ifade edilen muhafazakâr eğitim dini bir eğitim değildir. Durağan ve değişmeyen bir eğitim sistemi ifade edilmektedir) Okul terbiyesi vasıtasıyla yapılacak her türlü değişiklikler hem fertlerin, hem de cemiye- tin hayatında bazı değişmelere sebep olur. Cumhuriyetin en orijinal ve heyecanlı faaliyeti memleketin genel iş ve kültür hayatında meydana getirmeye çalıştığı bu değişikliklerdir. Bunların tesirleri köy hayatına da ister istemez serpmeye ve orada da değişiklikler yapmaya başlayacaktır.” ifadeleri hangi sorunların ortadan kalkacağını en iyi şekilde ifade etmektedir.(Tonguç,1938;89-90)

Enstitülerin temel felsefesi üretim içinde eğitim olmuştur. İsmail Hakkı Tonguç’un yakaladığı noktayı en iyi “toplum değişmedikçe birey de değişmez” sözünü şu şekle sokarak daha iyi anlayabiliriz: “bireyi etkileyen eğitimsel ortamı oluşturan maddi uygarlığın kendisi çağdaş olmadıkça ne toplum ne de birey çağdaş uygarlığı temsil edebilir.” şeklinde ifade etmek mümkündür. (Kirby,2000;80-83) Bütün bu fikirler ışığında köy enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde çıkana yasa ile memleketin 21 noktasında fidanlarını yeşertmeye başlamıştır.

Köy Enstitüleri Ve Kız Öğrenciler İçin Düşünceler

1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri, eğitim politikası bakımından Kız Sanayi Mektepleri ve Kız Enstitüleriyle pratiğe yön veren milliyetçi eğitim politikaları bakımından benzerlikler taşımaktadır. Köy Enstitüleri’nin amacını oluşturan köyü ve köylüyü kalkındırma ideali, bir bakıma cinsiyete dayalı iş bölümüyle şekillenmektedir. Köy Enstitüleri’nde kızların eğitimi, yeni bir ulusun inşası sürecinde köylü kadın-

ların ve onların yetiştireceği vatandaşların eğitilmesini hedeflemektedir. Milliyetçi söylemde kızlar için modern eğitimin gerekçesi, aydın annelik ve çocuk yetiştirme üzerinden tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak, Enstitü’lü kızlar için köylünün kalkınma ideali, köylü kadınların eğitimine bağlanmaktadır. (Tuna,2009;20-29)

Köy enstitülerinin kurucularından olan İsmail Hakkı Tonguç, on maddelik köy incelemeleri planı hazırlatmıştır. Bu incelemenin bir bölümünde de kadınlar ile ilgili sorular yer almıştır. “Köy kadınlarının ve erkeklerinin başlıca işleri nelerdir? a-Köy işleri erkekler ile kadınlar arasında ne yolla bölünmüş? Her birinin tuttuğu işler hangileridir? b-Yaşlılar ve köylü çocuklar ne gibi işler görürler? c-Yetişkin köy kızları en çok hangi işleri görürler? Bu genç kız kendi kendine ne gibi işler başarabilir?” Bu incelemeler sonucunda İsmail Hakkı Tonguç, köy kadınları ile ilgili saptamalar yapmıştır: “Köyde ailenin canı annedir. O, çocuklara bakar, onları yetiştirir. Aile bireylerine yiyecek ve giyeceklerini hazırlar. Evini temizler, tertip ve tanzim eder. Hayvanlarına bakar. Tarla işlerine de yetişir. Onun bütün yaşamı iş, sevgiye fedakarlık denilen kıymetlerle örtülü geçer. Onun görevi, erkeğinden daha sert ve çok cihetlidir. Ev, tarla, ürün ve hayvanlar hakkındaki düşünce ve endişesi kocasındakinden az değildir. Köylü ailesinde her şey ana ile ilgilidir... O, memleketin temeli köylü anadır, denilmeye layık varlıktır. Türk köyünde her baba gibi ana da başlı başına ayrı bir tarihtir. Türk sosyal hayatının tarihini ancak köylü ananın hayatı yazıldığı gün anlamak mümkün olabilecektir. ... Ülkümüz diri, canlı, eve ve ocağa bağlı, iş sever kızlar yetiştirmek olmalıdır.”(Aydoğan,1999;51-52) şeklinde ifade etmiştir.

Enstitüler kurulmaya başladıktan sonra kız öğrenci kaydı bazen çok az olmuş bazen de hiç olmamıştır. Bu noktada kimi zaman köyün ileri gelenleri aileleri ikna etmeye çalışmış kimi zamanda kadın öğretmenler kapı kapı gezerek aileleri ikna etmeye çalışmışlardır. Kız öğrenci sayısını artırabilmek için kızlara kayıt sırasında çoğu zaman sınav yapılmamış, kızların okula kabullerinde her daim kolaylık gösterilmiştir. Kızların okula alımlarında her türlü kolaylığın gösterilmesi adına ve kız-erkek ayrımının son bularak kızların gelişimine engel olacak bir tavır sergilenmemesi adına İsmail Hakkı Tonguç 1941 yılında bütün enstitü müdürlüklerine şu ifadeleri göndermiştir: “Müesseselerinizdeki kız talebe işi, pek çok emeğinizi harcamanız gereken çok ciddi, önemli ve büyük meseledir. Kızları bir tarafa, erkekleri bir tarafa ayırarak müesseseyi iki kafes haline asla doğru değildir. Kızlar kızlıklarını, erkek çocuklar da erkekliklerini bilerek tabi hayatın içine sokulmalıdır. Bisiklet, motosiklet kullanma işini, bir musiki aletini çalmayı, şarkı söylemeyi, milli oyunlar oynamayı bütün talebe aynı derecede bilmelidir.” (Tonguç,1990;35) Bu ifadede aslında erkek çocuklarında ailelerinden gördüğü erkek egemen anlayışı bu kadın-erkek eşit çizgide yıkmalarını sağlamak kız öğrencilere özgüven kazandırırken aynı zamanda erkek öğrencilerin de kadına bakışını değiştirmektir.

İsmail Hakkı Tonguç bir başka ifadesinde ise: “Köyde herkesin birlikte konuştuğu köy kadını, ekonomik yaşamı içindedir. Savaş zamanı köyün bütün işleri gören onlardır. Bu işler aynı köylerde olduğu gibi yatakhaneler hariç işler hep birlikte yapıla-

caktır. Herkes birbirini tanır. En küçük uygunsuz davranış göze batar. Kız erkek okuyacak, yakınlık duyanlar okul bitince evlenecekleri zaman, ev kurmalarına yardım edilmesi, tutuculara ahlaksızlık gelmiştir. Gizli ilişki değil. Doğal olan yönde ilişkidir. Bayağı olan her şeyden kaçınmak ve konuşmak şartıyla, kız erkek öğrenciye yaşamı tümüyle yaşatmak gerekir”(Candoğan,1999;58-60) Enstitülerde kız öğrencilere her zaman pozitif yönde ayrımcılık yapılmıştır. Çünkü buralardan yetişen kızların köylerine örnek olmaları demek daha çok kız öğrencinin buralara kayıt yaptırması demektir.

Köy Enstitülerine Kayıt Yaptıran Kız Öğrencilerin Değişen Hayatları

Enstitüye gelen kız öğrencilerin ailelerini ikna etmek çok kolay olmamıştır. Bu nedenle enstitü kaydı için gelen erkek öğrencilerin bir kız akraba ya da kardeş ile gelmeleri bazen şart koşulmuştur. Enstitüler kız öğrenciler için adeta yeni bir hayatın kapılarını aralamıştır. Hemen hemen hepsinin ortak hikâyesi annelerinin okuma-yazma bilmemesidir. Babalarının ise bu durumu örnek göstererek kendilerinin de okumalarına gerek olmadığı kararı almalarıdır. 1939 Kızılçullu girişli(O zaman Köy Öğretmen okuludur) Saniye Ayhan, “1927 Denizli Çal Bekilli köyü doğumluyum. Üç kardeşlik. Babam pekmez tatlısı ürettiği için Ağdacı Hacı Hasan olarak tanınırdı... Çal kazasında ilkokulu bitirdim. Annem dul bir kadın, babam ben altı yaşındayken öldü. Babam üç kez hacca gitmişti. Sağ olsaydı bizleri okutmazdı. Bin kişilik enstitüde 300 kız öğrenci vardı. Enstitülerde öğrendiklerimizi bende öğretmen olarak gittiğim köyde uyguladım. Öğrencilerimden milletvekili olanlarda oldu, terzilik öğrettiğim kızlar, gece kurslarıyla okuma-yazma öğrettiğim kadınlar... Enstitüde kişilik, özgüven, toplum ile beraber yaşama, insana, saygı ve sevgi kazandım”(Kocabaş,2016;164-169)

1948 Kızılçullu'ya giren ve eğitimini Bolu Öğretmen Okulu'nda tamamlayan Gülten Kıvrak, “1936 Akhisar Yatağan köyü doğumluyum. Yatağan Akhisar'a 20 kilometre uzaklıkta, 150 nüfuslu, küçük bir yörük köyüydü. Köylü ziraat işleri ile geçimini sağlardı. Daha çok zeytin, bağ ve tütüncülük işleri yapıldı. Köyümüzde beş sınıflı, tek öğretmenli bir okul vardı. Ben köyümün ilk okuyan kızıydım. Babam yoksul bir çiftçiydi. Üç kardeşlik. Kardeşlerimi daha sonra ben okuttum. Annem okuma yazma bilmezdi. Daha sonraki yıllarda ona okuma yazma öğrettim. Kızılçullu'ya kayıt için trene bindiğim ilk gün köyden ilk defa çıkışım oldu. Kızılçullu ban her şeyi yapabilme gücünü ve düşüncesini kazandırdı.” ifadelerini kullanmaktadır.(Kocabaş;585-587) Enstitülerin kuruldukları bölgelerde ilk yıllarda kızlarda okuma oranı yok denecek kadar azken daha sonraki yıllarda artmaya başlamıştır. Köylerden birçok kız devlet memuru, öğretmen, sağlıkçı, terzi çıkmaya başlarken kız öğrenciler aynı zamanda tatillerde köylerine gittiklerinde öğrendiklerini diğer kızlara da öğretmek top-yekûn aydınlanmanın neferleri olmuşlardır. Artık evde oturması gerektiği düşünülen kızlar hakkındaki düşünceler değişmeye başlamıştır.

Bütün bu gelişmelere rağmen fikri değişmeyenler kızlarını okutmayanlar elbette vardır. Cılavuz Köy Enstitüsü'nün ilk dönem öğrencilerinden olan ancak devamını getiremeyen Gülbez Yahşi'nin anlatımına göre, “ Babam bir eğitmendi buna rağmen beni okutmadı. Bir hafta Cılavuz'a gittim. Oradaki bir takım olaylardan babam beni okuldan aldı. Erkek çocuklarını okuttu ama beni okutmadı. 16 yaşında nişanlandım, 17'mde düğünüm oldu, 18'de anne oldum. Hâlâ kızgınlım ona. Annem de hiç okul yüzü görmedi.” (Gümüšoğlu,2017;310) Gülbez hanım o dönemde Cılavuz'dan mezun olan kızların hayatlarının değiştiğini eğer okusaydı kendisinin de hayatının değişeceğini ifade etmektedir.

Enstitülere giden kızlar için enstitü ortamı sıcak ve farklıdır. Pakize Türkoğlu'nun ifadesiyle, “ Okuma imkânımız dahi yokken böyle bir ortam bizim cenneti ifade etmekteydi.”(Türkoğlu,2014;4-6) Birçoğu köyünden ilk kez çıkan kızlardır. Savaşın ağır yükü yoksulluk öğrencilerin kılık-kıyafetine de yansımıştır. Kız öğrenciler enstitülere ilk geldiklerinde şalvarlarını, eski kıyafetlerini çıkarıp yeni elbiseler giyince hepsinden bir mutluluk belirmiştir. Ayrıca bit tehlikesine karşı bir üst sınıf kız öğrenciler tarafından kızların saçları kesilmiştir.(Güneri,2014;62-64)

Enstitülerde dersler teorik ve pratik olarak alınmaktaydı. Kız öğrenciler ve erkek öğrenciler aynı dersleri almış olsalar dahi kızlara burada pozitif ayrımcılık uygulanmıştır. Ziraat ders ve çalışmalarında; Tarla Ziraatı, Bahçe Ziraatı, Sanayi Bitkileri Ziraatı ve Ziraat Sanatları, Zootehni, Kümes Hayvancılığı, Arıcılık ve İpek Böcekçiliği, Balıkçılık ve Su Mahsulleri gibi dersler yer almaktadır. Bu çalışmalar okullara ve okulların bulunduğu koşullara göre şekillenmektedir. Enstitü'ye ait hayvanların sütünden yoğurt ve peynir yapma, turşu, konserve yapma, kışlık yiyecekler hazırlama vb. kızların etkinlik alanlarıdır. Tavukçuluk, meyvecilik, arıcılık, evcil hayvan bakımı gibi işler kız öğrencilerinin aldığı dersler ve çalışmalardır. Kızların yaptığı etkinlik alanları şu şekilde tanımlanmıştır: Okulun eriştesini ve tarhanasını yapmak, hayvan besleme, süt sağma, peynir ve yoğurt yapma, ekin toplama, toprak belleme, turşu kurma, budama, saklama, ıspanak dikme, yumurta toplama vb. işlerdir. Genellikle beden gücüyle ilgili olduğu düşünülen bu derslerde, kızlar daha çok “hafif” olarak nitelendirilen işlerle uğraşmaktadırlar. Bu ayrım Enstitülü kızlar tarafından şu şekilde dile getirilmektedir; “Ağır işleri erkekler yapıyordu. Hafif işleri kızlar yapardı. Biz sebze bahçesinde çalıştık. Çift sürmeyi erkekler yapıyordu.” “Krizma kazmayı erkekler yapıyordu. Arıcılık işini de erkekler yaparlardı. Kızlar yumurta toplama işini yaparlardı.” “Hayvan besleme, sağma işlerini daha çok kızlar yapıyordu.” “Sürme pulluk kullanma erkeklerin, kenarları kazma kızların işiydi.”(Tuna;20-29)

Öğrenciler Enstitü'den mezun olduktan sonra, öğretmen olarak gittikleri köylerde yirmi sene zorunlu hizmet yapacaklardır. Enstitüleri'nden verilen malzemelerle hem köylüyü hem de köylü çocuklarını aldıkları eğitimle birlikte eğitecek, öğrendiklerini köy yaşamına uygulayacaktır. Enstitülü kızlar açısından köylülerin eğitimi köylü kadınların eğitilmesi anlamına gelmektedir. Köylü kadınların eğitimi bir bakıma, kadınların ev içi rolleriyle birlikte tanımlanmaktadır. Enstitülü kızlar mezun ol-

duklarında, köylere öğretmen olarak gittiklerinde dikiş makinesi Enstitü tarafından verilmektedir. Dikiş makineleri gittikleri okulların demirbaş eşyaları sayılmaktadır. Kadın öğretmenler dikiş makineleriyle köylülerin ihtiyaçlarını dikmekte ya da köy kızlarına dikiş dikmesini öğretmektedir. Hatta bu konuda köylerde kurslar bile açabilmektedirler.(Tuna;20-29)

Enstitülerin günlük hayata dönük eğitimleri hızla kadının toplum içerisindeki yerini değiştirmeye başlamıştır. Köy enstitüleri, toplumdaki insanların çoğunun inancı olan “kadın okumaz, kadın okuyamaz, kadın okusa ne olacak.” gibi düşünceleri kökünden değiştirmiştir. 1935’de kadınların %89,5’i okuma yazma bilmezken enstitülerle birlikte kızların okutulmasına önem verilmiştir. Enstitülerin kurulmasında erkekler kadar kızlarında emeği olmuştur.(Kaplan,2002;197 Çünkü öğrenciler eğitim görecekları binalardan, yatacakları yataklara kadar, yiyecekleri sebzelerin tamamına yakınıni kendileri ortaya çıkarmıştır. Burada kız-erkek birlikte çalışmışlardır. Kızlar hem köyden alışıık oldukları işlerin teknik bilgilerini öğrenmişler hem de kültür derslerinden dünyayı tanımışlardır.

Aksu Köy Enstitüsü mezunu Naciye Poyraz, kız öğrencilerin enstitüleri kazandırdıklarını ve enstitülerin kız öğrencilere kazandırdıklarını şöyle ifade etmiştir: “Sekiz saat çalışırdık. Bunun dört saatini iş, dört saatini dersle geçirirdik. İş olarak dikiş, nakış, dokumacılık, bir de ev işleri vardı. Kendi bulunduğumuz yeri kendimiz temizlerdik. Dikiş atölyesinde sayıları bini bulan erkek arkadaşlarımızın bütün iç çamaşırlarını, elbiselerini biz dikerdik. Başımızda usta terziler vardı. Bu alışkanlığımı bugün bile kaybetmedim. Evimin her türlü dikişini ben dikerim. Zaten çalıştığım köylerde öğrencilerime ve annelerin de öğrettim bu işleri...”(Makal,1992;159)

Kız öğrencileri enstitüleri bitirip 20 yıl görev yapacakları köylere gittikleri zaman sadece okulda öğrencileri eğiten öğretmen konumunda kalmamışlardır. Köy ve köylü için birer nefer olmuşlardır. Köylerdeki imkânsızlıklar içerisinde imkân olmaya çalışmışlardır. Bu durumu köy enstitüsü mezunlarından Saniye Ayhan, “Köylerde hem öğrencilere hem de anne babalara okuma yazma öğretiminde çok çalıştım. Kızlara dikiş nakış, ev işi, erkeklerle ziraat eğitimi verdik. Köylünün gelinlik kızlarının elbiselerini diker, muhtarlıkta nikâhlarını kıyardım. Köyümde nikâhsız yaşayan kimse yoktu. Denizli-Çivril, Haydan köyünün 1800 metre yolunu imece usulü yaptık. Bisiklet yoluıdu, köylülerle birlikte cadde haline getirdik. Gece kursları ile erkek, kadın okuma sağladık. İlk atandığım köyde 16 günde 70 kız, 70 erkek 140 öğrenci kaydettim. Onların kıyafetlerini diktim... 3 tane terzi kız yetiştirdim. Yetiştirdiğim erkekler Almanya’ya işçi olarak gitti. Benim öğrencilerimden milletvekili yetişti”(-Kocabaş;164-169) şeklinde ifade etmiştir. Görülen odur ki yol yapmak ve dikiş dikmek kadına ya da erkeğe özgü bir iş olmaktan çıkmıştır.

Gülten Kıvrak, “Mezun oldum ve kendi köyüm Yatağan’a öğretmen olarak atandım. Amcam muhtardı. Tek öğretemdim ve 60 öğrencim vardı... Her akşam evde yemek davetleri oldu. Köyün tellalını çağırttım. Tüm köy kızlarına dikiş nakış kursları verdim. Köyün delikanlılarını toplayarak tiyatro yaptırdım. Komşu köylere okul

gezileri yaptım. Okul bahçesini yeşillendirdim, yeni ağaçlar diktim ve çocukların oynaması için salıncak, tahterevalli gibi düzenekler kurdurdum”(Kocabaş;585-590) sözleri ile eğitimi okul duvarlarının dışına çıkararak bulunduğú toplumun tamamına yaydığını ifade etmiştir.

Enstitü mezunu öğretmenlerden Kadriye Yeşilyaprak: “Eşimin de çabaları ile halk eğitim odası açıldı, kitap, dergi, gazete gelmesi sağlandı. Pazar günleri biz gidip köy kadınlarına hikâyeler okurduk. Onlarda okumaya ve öğrenmeye karşı bir ilgi uyanınca gece kursları açarak kadınlara okuma- yazma, biçki, dikiş ile ev idaresi ve çocuk bakımı öğretiyorduk. Kursların sonunda sergiler açıyor ve devam edenlere belge veriyorduk” (Yeşilyaprak,2014;50-70) atandığı köydeki özverili değişim çabalarını böyle anlatmıştır.

Köy enstitüleri sayesinde toplumdaki kadın ve erkek arasındaki cinsiyete dayalı eşitsizlik azaltılmaya çalışılmıştır. Köylü halka, kendi beklentileri doğrultusunda alışkanlıklar ve beceriler kazandırılmıştır. Kadın öğretmenler, bildikleri ve öğrendikleri her şeyi köylü halka öğretmeye çalışmıştır. Köylü halk için akşam kursları açmış; anne babalarının kursa gitmesi, çocukları da etkilemiştir. Okuma yazmanın yanında kızlara biçki, dikiş, nakış, örgü, el işleri, çocuk bakımı, ev işi ve beslenme; erkeklerle ise ziraat eğitimi vermişlerdir. Temizlik konularında da rehberlik etmişlerdir. Kadın öğretmenler ile birlikte köylere ilk kez dikiş makineleri girmiştir. Bu sayede köylü halk kendi giysilerini de dikmeye başlamıştır. Hatta bazı köylere Köy Enstitüleri sayesinde ilk kez öğretmen gitmiştir. Bu köylerde öğrencilerin okula kayıtları için, aileleri ikna etmeye çalışmıştır. Köylerde birliği sağlamış; kûs olanları barıştırmışlardır. Ayrıca köy enstitüsünden mezun olan öğrenciler yalnızca Türkiye’de değil, yurt dışında da öğretmenlik yapmıştır. Bu sayede birçok gelişime öncülük etmiş; sadece köye değil tüm ülkeye örnek olmuşlardır.(Akay,2017;110)

Sonuç

Köy enstitüleri kızlar için hem okul hem hayatın ta kendisi olmuştur. Hayatlarında köylerinden çıkmamış olan kızlar mandolin, piyano çalmayı öğrenmiş evde söz hakkı olmayan kızlar topluluk önüne çıkarak tiyatro gösterilerinde rol almış, hafta sonu toplantılarında eleştiri hakkını kullanarak ters giden ya da eksiklik gördüğü durumlarda kendi fikirlerini açık yüreklilik ile söyleme imkânı bulmuştur. Birçoğunu annesi okuma-yazma bilmezken onlar annelerinin de anneleri gibi olan köylü kadınlarında umutları olmuş, köye döndüklerinde hepsine okuma-yazma öğretmişlerdir. Enstitüler "Kız çocuğu okumaz" algısının değişmesinde dönüm noktası olmuştur. Gerçek manada karma eğitim buralarda başlamıştır demek çok yanlış olmayacaktır. Çünkü yatılı okul olmaları, teorik ve pratik eğitimi aynı sahada almaları kadının erkeklerle yan yana her işi eşit ölçüde yapabileceğinin gösterilmesi açısından oldukça önemli olmuştur.

Kadın değişmiş, değişirken de hem en yakınlarını daha sonra da bulunduğu ortamı, toplumu, kültürü, davranışları değiştirmiştir. Başkasının düşüncelerine göre yaşamak zorunda olan kadın artık kendi düşüncesini söylemeye, yanlış bulduğu düşünceleri değiştirmeye başlamıştır. Bir kızın bir köyden enstitüye gidip eğitim alması, köylerdeki birçok kızın kaderini değiştirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Baha Mutlu (2007). *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması, Anı Yayıncılık, Ankara*
- Aydoğan, Mustafa (1997). İsmail Hakkı Tonguç-Kitaplaşmamış Yazıları- c. 1 (cilt 1), *Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara*
- Aydoğan, Mustafa (1999). *Çeşitli Yönleriyle Tonguç, 1.Baskı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara*
- Akay, Melis (2017). *Köy Enstitülerinde Yetişen Kadın Öğretmenlerin Türk Toplumuna Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın*
- Başaran, Mehmet (1999). *Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri, Papirüs Yayınevi, İstanbul*
- Candoğan, Galip (1999). *Köy Enstitüleri Sistemi, Karaman Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Konya*
- Demirtaş, Abdullah (1993). *Çağdaş Köy Enstitüleri, Dikili Belediyesi Yayınları, İzmir*
- Eskicumalı, Ahmet, "Toplumsal Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Eğitim", 1923-1946 (Erişim Tarihi 10 Temmuz 2019)
- <http://buje.boun.edu.tr/upload/revizeedilmis/8aede6e20c12c708370828D8d01pdf>
- Güneri, Mustafa (2014). *Hasanoğlu Hatırası- Bir Köy Enstitülünün Kaleminden Ve Objektifinden (1941-1951), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul*
- Gedikoğlu, Şevket (1971). *Evreri- Getirdikleri ve Yankıları Köy Enstitüleri, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara*
- Gümüşoğlu, Firdevs (2017). *Cılavuz Köy Enstitüsü, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul*
- Kaplan, Mevlüt (2002). *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Kültür Eserleri Dizisi / 354, Ankara*
- Kirby, Fay (2000). *Türkiye'de Köy Enstitüleri, 2. Baskı, Güldiken Yayınları, Ankara*
- Kocabaş, Kemal (2016). *Kızılçullu Köy Enstitülü Yıllar, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Yayınları, İzmir*
- Makal, Mahmut (1992). *Bozkırdaki Kivılcım, Başak Yayınları, Ankara*
- Tuna, Semiha (2009). "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak," *Fe Dergi 1, sayı 1*
- Türkoğlu, Pakize (2014). *Kısa Süren Hasat Köy Enstitüsünde Öğrenci Olmak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul*
- Tonguç, İsmail Hakkı (1938). *Köyde Eğitim, İstanbul*
- İsmail Hakkı Tonguç (1990). *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları (1936-1946), Yayına Hazırlayan Engin Tonguç, 2.Baskı Çağdaş Yayınları, Ankara*
- Yeşilyaprak, Binnur (2014). *Arifiye Köy Enstitülü Annemle Damla Söyleşiler, Pegem Akademi Yayınları, Ankara*

**1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU**
Toplum Kadın ve Şiddet

TÜRKİYE’DE KADININ SORUNLARI VE STATÜSÜ: GÖSTERGELER VE HEDEFLER

Sultan GÜNDÜZ

Dr., Kadın Hareketi Derneği Başkanı
gunduzsultan@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de kadının sorunlarına ve statüsüne ilişkin seçilmiş ekonomik ve sosyal göstergeler baz alınarak ve “Lider Ülke Türkiye” vizyonu doğrultusunda, ülke bütününde topyekûn kalkınma hedefinin gerektirdiği göstergelere ilişkin öngörüler oluşturularak aradaki açığın analiz edilmesi ile politika oluşturuculara katkı sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmada, ulusal ve uluslararası bilimsel ve teknik araştırma raporları ile saha araştırmalarının incelenmesi, Türkiye’de kadının sorunları ve statüsüne ilişkin çalışmalar gerçekleştiren kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri projelere, oluşturdukları eylem planlarına ilişkin araştırmaların yapılması ve gösterge grupları itibarıyla sınıflandırılması yöntemleri kullanılmıştır.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Açığı Raporu (The Global Gender Gap Report) 2018 yılı değerlendirmesine göre; Türkiye’nin cinsiyet açığı açısından 149 ülke arasında 130. sırada yer aldığı görülmektedir. Cinsiyet açığı belirlenirken; ekonomiye katılım ve fırsat eşitliği; eğitime erişim; sağlık ve hayatta kalma ile kadının siyasi alanda güçlenmesi başlıkları altında yer alan göstergelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Cinsiyet açığı belirlenirken kullanılan ana sınıflandırma kapsamında bir değerlendirme yapıldığında, Rapor’da Türkiye’de kadının ekonomiye katılım ve fırsat eşitliği kapsamında 131. sırada, eğitime erişim kapsamında 106. sırada, sağlık ve hayatta kalma kapsamında 67. sırada, kadının siyasi alanda güçlendirilmesi kapsamında 113. sırada yer aldığı vurgulanmaktadır.

Söz konusu açığın kapatılmasına yönelik olarak, Ülke içinde kurumsal ve akademik bazlı çalışmalar yanı sıra sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen pek çok çalışma gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda sorunları doğru tespit edebilmek, gelişmeleri ve eksiklikleri doğru saptayabilmek ve sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmek açısından önem taşıyan göstergelere ilişkin olarak da önemli adımlar atılmaktadır. Bahsedilen çerçevede, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından “Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Minimum Seti” kullanılarak genişletilen veri/gösterge seti önem taşımaktadır. Ekonomik yapı, üretim faaliyetlerine katılım ve kaynaklara erişim; eğitim; sağlık ve ilgili hizmetler; kamu yaşamı ve karar alma; kadınların ve kız çocuklarının insani hakları ana başlıkları altında yer alan verilerin önümüzdeki dönemde yapılması, yürütülmesi gereken çalışmalara önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, küresel değerlendirmeler de göz önünde bulundurularak, Türkiye’de kadının sorunları ve statüsü kapsamında mevcut göstergeler ile “Lider Ülke Türkiye” vizyonu doğrultusunda, ülke bütününde topyekûn kalkınma hedefinin gerektirdiği göstergeler arasındaki açığın analizi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, yapılması ve yürütülmesi gereken çalışmaların bütüncül bir anlayışla tanımlanmasının, çelişki oluşturan uygulamaların bertaraf edilmesinin, iletişim başta olmak üzere tüm olanakların bu tanımlama doğrultusunda yönlendirilmesinin, çalışmaların çarpan etkisini yükseltecek iş ve güç birlikleri oluşturularak gerçekleştirilmesinin açığın hızla kapatılmasına ve Lider Ülke Türkiye vizyonuna erişme sürecine büyük katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadının statüsü, kadının sorunları, göstergeler, kalkınma hedefleri.

Giriş

“Türkiye’de Kadının Sorunları ve Statüsü: Göstergeler ve Hedefler” başlıklı bu çalışma, Kadın Hareketi Derneği adına gerçekleştirilmiştir. Kadın Hareketi Derneği;

- Anayasamızda kendisini bulan demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce hürriyetlerine saygılı, Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk Milliyetçiliğinin hedef ve prensiplerine sadakatle bağlı, Türk milletinin milli birlik ve beraberliğini pekiştirici, sosyal dokusunu güçlendirici bir toplumsal yapıyı desteklemek, toplumda vicdani ve ahlaki değerleri hâkim kılmak ve Türk kadınının demokrasi, sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışı doğrultusunda ekonomik ve sosyal konumunu güçlendirmek ve ülke ekonomisine katkılarını artırmak amacıyla Türk kadınına destek olmak,
- Türk kadınlarının kendi aralarındaki iletişim, işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi amacına yönelik faaliyetlerde bulunmak, bu çerçevede istihdam yaratacak girişimci kadınlara destek olmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası bir iletişim ağı oluşturmak,
- Türk toplumunda kadın konusunda duyarlılık yaratmak ve bilinci artırmak, kadının ülke genelinde sosyal hayattaki ve özellikle ülke ekonomisindeki konumunu güçlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmak, kadınların bu faaliyetleri ile ilgili olarak karşılaştıkları tüm güçlüklerin aşılması amacıyla gerekli desteği sağlamak kadın sorunlarına duyarlı kişiler arasında işbirliği ve dayanışmayı arttırmak,

Amaçlarıyla 2008 yılında kurulmuştur. Kadın Hareketi Derneği, kurulduğu günden bu yana kadın konusunda toplumsal farkındalığın yükseltilmesi, kişisel gelişim, iletişim, iş birliği ve dayanışmanın arttırılması başta olmak üzere Tüzüğünde yer alan amaçları doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirmektedir.

“Türkiye’de Kadının Sorunları ve Statüsü: Göstergeler ve Hedefler” başlıklı bu çalışma, seçilmiş ekonomik ve sosyal göstergeler baz alınarak, Türkiye’de kadının sorunlarına ve statüsüne ilişkin mevcut durumu tanımlamak, “Lider Ülke Türkiye” vizyonu doğrultusunda yüksek milli kültür ve miras değerlerimizin geleceğe taşınmasında somut, ölçülebilir, karşılaştırılabilir göstergelerden de yararlanarak politika üretenlere sivil toplum perspektifinden bir katkı sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında, araştırma özelinde ulusal ve uluslararası bilimsel ve teknik araştırma raporları ile saha araştırmaları incelenmiş, Türkiye’de kadının sorunları ve statüsüne ilişkin çalışmalar gerçekleştiren kamu kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri projeler, araştırmalar, oluşturdukları eylem planları taranmış, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından oluşturulan çerçeve göstergeler temel alınarak, “Lider Ülke Türkiye” vizyonu doğrultusunda değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Çalışmada, TÜİK tarafından kullanılan cinsiyet duyarlı göstergeler de incelenmiş, tek tek göstergeler üstünden bir değerlendirme yap-

maktan ziyade göstergelerde iyileşme sağlayabilecek mekanizmalara ve kurumsal yapılanmalara yer verilmiştir.

Yapılan değerlendirmelerde, öncelikle cinsiyet açığına ilişkin küresel ölçekte yapılan sınıflandırma ve karşılaştırmalara yer verilmiş, daha sonra Türkiye’de yapılan-yürütülen çalışmalara değinilmiş, yapılan-yürütülen çalışmaların hedef noktası olarak dikkate alınması gereken vizyonun “Lider Ülke Türkiye” olması gerektiği düşüncesinden hareketle, bu kapsamlı vizyon içerisinde kadın özelinde yapılan değerlendirmeler sunulmuş ve çalışma amacı doğrultusunda sonuç değerlendirmelere ve önerilere yer verilmiştir.

Küresel Ölçekte Seçilmiş Göstergelerle Türkiye’de Kadının Sorunları ve Statüsü

Yürütülen çalışma kapsamında, küresel ölçekte zaman serisi değişimleri de dikkate alarak oluşturulmuş bir veri seti ile hareket etmesinden ve güncel değerlendirmeler barındırmasından dolayı Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Açığı Raporu (The Global Gender Gap Report) dikkate alınmıştır.

Küresel cinsiyet açığı endeksi ilk olarak 2006 yılında, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin büyüklüğünü belirlemek ve zaman içinde ilerlemeleri izleyebilmek üzere bir çerçeve olarak Dünya Ekonomik Forumu tarafından gündeme getirilmiştir. Hazırlanan Rapor’da, sıralamanın arkasındaki metodolojinin ve kantitatif analizin cinsiyet açığını azaltmak için etkili ölçütler tasarımına zemin olarak hizmet etme niyetinde olduğu ve endeks metodolojisinin, ülke genelinde sağlam temel ve zaman serisi analize olanak sağlama kapsamında 2006’daki orijinal anlayışından bu yana istikrarlı bir şekilde geliştiği vurgulanmaktadır.

Raporun 2018 yılı baskısında cinsiyet eşitliği konusunda 149 ülke;

- Ekonomik Katılım ve Fırsat,
- Eğitimsel Kazanımlar,
- Sağlık ve Hayatta Kalma,
- Siyasi Güçlendirme

alt endekslerden oluşan dört tematik boyutta ilerlemeleri doğrultusunda, 0 (eşitsizlik) ile 1 (eşitlik) ölçeğine göre sınıflandırılmıştır. Küresel Cinsiyet Açığı Endeksinin Yapısı, alt endeks, değişken ve kaynak bazında Tablo 1’de sunulmuştur. Söz konusu sınıflandırma doğrultusunda yapılan değerlendirmelerde, Türkiye’nin cinsiyet açığı endeksi açısından 149 ülke arasında 130. sırada yer aldığı görülmektedir. Rapor’da Türkiye’de kadının ekonomiye katılım ve fırsat eşitliği kapsamında 131. sırada, eğitime erişim kapsamında 106. sırada, sağlık ve hayatta kalma kapsamında

67. sırada, kadının siyasi alanda güçlendirilmesi kapsamında 113. sırada yer aldığı vurgulanmaktadır. Küresel Cinsiyet Açığı Raporu’na göre alt endeksler ve değişkenler bazında Türkiye’nin sıralaması Tablo 2’de sunulmuştur.

Raporda, Türkiye’nin, profesyonel ve teknik rollerin yanı sıra işgücüne katılım konusunda toplumsal cinsiyet farkını kapatma alanında ilerleme kaydettiği, bununla birlikte, Ülkede ücret eşitliği konusunda gerileme yaşandığı ve bunlara ek olarak kadının parlamentodaki payının artmakta olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 1 Küresel Cinsiyet Açığı Endeksinin Yapısı

Alt endeks	Değişken	Kaynak
Ekonomik Katılım ve Fırsat	Oran: Erkek değeri üzerinden kadının işgücüne katılımı	Uluslararası çalışma örgütü, ILOSTAT veri tabanı, 2017 veya daha güncel veri
	Benzer işler için kadınlar ve erkekler arasındaki ücret eşitliği (0-1 arasında normalize edilmiş anket verileri)	Dünya ekonomik forumu, Yönetici Görüşleri Anketi (EOS), 2017-2018
	Oran: Erkek kazancı üzerinden kadının tahmini kazanılmış geliri	Birleşmiş milletler kalkınma programı metodolojisine dayalı Dünya Ekonomik Forumu hesaplamaları (bakınız: İnsani Gelişme Raporu 2007/2008)
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın milletvekilleri, üst düzey yetkililer ve yöneticiler	Uluslararası Çalışma Örgütü, ILOSTAT veri tabanı, 2017 veya en güncel veriler
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın profesyonel ve teknik çalışanlar	Uluslararası Çalışma Örgütü, ILOSTAT veri tabanı, 2017 veya en güncel veriler
Eğitimsel Kazanımlar	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın okuryazarlığı	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) İstatistik Enstitüsü, Eğitim göstergeleri veri tabanı, 2017 veya en güncel veri
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın net birincil kayıt oranı	UNESCO İstatistik Enstitüsü, Eğitim göstergeleri veri tabanı, 2017 veya en güncel veri
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın net ikincil kayıt oranı	UNESCO İstatistik Enstitüsü, Eğitim göstergeleri veri tabanı, 2017 veya en güncel veri
	Oran: Erkek değeri üzerinden kadın bürüt üçüncü basamak kayıt oranı	UNESCO İstatistik Enstitüsü, Eğitim göstergeleri veri tabanı, 2017 veya en güncel veri

Sağlık ve Hayatta Kalma	Doğumda cinsiyet oranı (erkek oranı üzerinden kadın oranına dönüştürülür)	Birleşmiş milletler nüfus bölümü, dünya nüfusu beklentiler, 2017 veya en güncel veri
	Erkek değeri üzerinden kadının sağlıklı yaşam beklentisi	Dünya sağlık Örgütü, Küresel Sağlık Gözlemevi veri tabanı, 2016 veya en güncel veri
Siyasi Güçlendirme	Erkek değeri üzerinden Parlamento-da kadın koltuk oranı	Parlamentolar arası birlik, Ulusal Parlamentolarda Kadın, 1 Ekim 2018’e kadar olan seçimleri yansıtır
	Erkek değerine göre bakanlık pozisyonundaki kadınlar	Parlamentolar arası Birlik, Politikada Kadınlar, 2017, 1 Ocak 2017’ye kadar olan değerleri yansıtır.
	Erkek değeri üzerinden son 50 yılda Kadın devlet başkanı olan yıl sayısı	Dünya Ekonomik Forumu hesaplamaları, 30 Haziran 2018 tarihindeki durumu yansıtır

Tablo 2 Küresel Cinsiyet Açığı Raporu’na Göre Alt Endeksler ve Değişkenler Bazında Türkiye’nin Sıralaması

Alt Endeks	Genel Sıralama	Değişken	Sıralama
Ekonomik Katılım ve Fırsat	131	İşgücüne katılım	133
		Benzer işler için ücret eşitliği	114
		Tahmini kazanılmış gelir	123
		Kadın milletvekilleri, üst düzey yetkililer ve yöneticiler	125
		Profesyonel ve teknik çalışanlar	109
Eğitimsel Kazanımlar	106	Okuryazarlık oranı	95
		İlköğretime kayıt	96
		Ortaöğretime kayıt	115
		Yükseköğretime kayıt	108
Sağlık ve Hayatta Kalma	67	Doğumda cinsiyet oranı	1
		Sağlıklı yaşam beklentisi	75
Siyasi Güçlendirme	113	Parlamentoda kadın	100
		Bakanlık pozisyonundaki kadınlar	140
		Son 50 yılda Kadın devlet başkanı olan yıl sayısı	40

Türkiye’de Kadının Sorunları ve Statüsüne İlişkin Çalışmalar

Türkiye’de kadının sorunlarının çözüme kavuşturulması, statüsünün ise yükseltilmesine yönelik olarak kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler ile üniversiteler bünyesinde çalışmalar yürütülmekte, kooperatifler gibi güç birliği oluşturma ve birlikte üretim platformları ve ayrıca kadın sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen projeler desteklenmekte, özel sektörün ise dezavantajlı kadınlara yönelik olarak geliştirdiği sosyal sorumluluk proje ve uygulamaları da giderek daha çok ilgi görmektedir.

Türkiye’de kadının sorunlarının çözüme kavuşturulması, statüsünün ise yükseltilmesine yönelik olarak kapsayıcı çalışmaların T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel Müdürlük tarafından gerçekleştirilen çalışmalar arasında;

- Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) ve
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)

önem taşımaktadır. Genel Müdürlük web sayfasında “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı”nın;

- 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve ilgili diğer kuruluşların kadınların güçlenmesine yönelik yapacakları çalışmaları içeren bir doküman olarak hazırlandığı,
- Dokümanda, eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım ve medya olmak üzere beş temel politika eksenine ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetlerin düzenlendiği

ifade edilmektedir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)’nin ise;

- Kamu politikalarına temel teşkil edecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik “Ulusal Eylem Planı Taslağı”nın hazırlanması çalışmaları kapsamında girdi olarak kullanılmak üzere 7 kritik alana (eğitim, sağlık, ekonomi, yetki ve karar alma süreçlerine katılım, yoksulluk, medya ve çevre) ilişkin politika dokümanı olarak hazırlandığı,
- Hazırlanan politika dokümanlarının, ilgili tarafların temsilcilerinden oluşan 6 ayrı çalışma grubu içerisinde tartışılarak nihai hale getirildiği,

Vurgulanmaktadır. İlgili Genel Müdürlük tarafından gerçekleştirilen çalışmalar yanı sıra farklı kurum ve kuruluşlarca da görev ve sorumluluk alanları doğrultusunda çalışmalar yapılmakla beraber, yürütülen çalışma kapsamında yapılan çalışmaların sonuçlarının göstergeler doğrultusunda analiz edilebileceği düşüncesinden hareketle burada yer verilmemiştir.

Türkiye’de kadının sorunlarının çözüme kavuşturulması, statüsünün ise yükseltilmesi kapsamında, sorunları, gelişmeleri ve eksiklikleri doğru tespit edebilmek ve sağlıklı karşılaştırmalar yapabilmek açısından önem taşıyan göstergelerin belirlenmesi ve zaman serisi verinin toplanmasına ilişkin olarak da önemli adımlar atılmaktadır. Bahsedilen çerçevede, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından “Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Minimum Seti” kullanılarak genişletilen veri/gösterge seti önem taşımaktadır. Ekonomik yapı, üretim faaliyetlerine katılım ve kaynaklara erişim; eğitim; sağlık ve ilgili hizmetler; kamu yaşamı ve karar alma; kadınların ve kız çocuklarının insani hakları ana başlıkları altında yer alan verilerin önümüzdeki dönemde yapılması, yürütülmesi gereken çalışmalara önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında, Ülkemizde kadın hedef kitlesi odaklı olarak gerçekleştirilen çok yönlü çalışmaların sonuçlarını izleyebileceğimiz TÜİK veri setinde yer alan göstergelerin iyileştirilmesinde etkili olabilecek üç önemli kurumsal yapılanmaya yer verilmesinde yarar görülmüştür. Bu yapılanmaların ilki üniversiteler, ikincisi yerel yönetimler üçüncüsü ise sivil toplum kuruluşlarıdır.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı resmi web sayfasından alınan bilgiye göre 2018 yılı itibarıyla Üniversitelerimizde faaliyet gösteren “Kadın Araştırmaları Merkezi” sayısı 84 adettir. Bu merkezlere ilişkin olarak Savaş, Ertan vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’deki Üniversitelerin Kadın Araştırmaları Merkezleri Profili Araştırması” başlıklı çalışmasında elde edilen sonuçlar dikkat çekicidir.

Bu araştırmanın temel sonuçlarından birisi, kadın araştırmaları merkezlerinin yürütücülerinin önemli bir kısmının kadın ve toplumsal cinsiyet alanlarında uzman olmadığıdır. Ayrıca, merkezlerin birçoğu yeterince aktif değildir ve aktif olanların etkinlik alanları ise sadece konferans, farkındalık yaratmaya yönelik seminer ve sosyal kültürel etkinlikler düzenleme gibi alanlardadır. Merkezlerin küçük bir kısmı ise lisansüstü eğitim programları ve diğer eğitim faaliyetleri ile akademik ve akademik olmayan projelere imza atmaktadırlar. Bunun yanında, kadın araştırmaları merkezlerinin büyük çoğunluğu finansal sıkıntılar yaşamaktadırlar (Savaş, Ertan vd. 2018).

Üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren kadın sorunları araştırma-uygulama merkezleri, saha araştırmaları yaparak, politika üreticiler ile karar vericilere bilimsel bilgi temelinde yönlendirmelerde bulunabilecek yapılanmalar olmaları nedeniyle çalışma kapsamında özellikle vurgulanma ihtiyacı duyulan yapılanmalar arasında yer almıştır. Ayrıca, üniversiteler bünyesinde son derece geniş yelpazede hemen her disiplin kapsamında 1984 yılından bu yana 40.000 dolayında kadın özelinde gerçekleştirilmiş çalışma bulunduğu da YÖK Ulusal Tez Tarama Merkezi sayfasında görülmektedir.

Özellikle son yıllarda yerel yönetimlerin de hizmet yelpazesi içerisinde kadınların önemli bir hedef kitle olarak bulunduğu, yerel yöneticilerin kadın dostu kent yak-

laşimleri doğrultusunda yenilikçi uygulamalara giriştikleri, merkezi hükümet tarafından desteklenen kadın kooperatifi yapılanmalarına özen gösterdikleri dikkat çekmektedir.

Çalışma kapsamında, üzerinde önemle durulması gerektiği düşünülen sivil toplum yapılanmalarına ilişkin olarak yapılan incelemelerde İç İşleri Bakanlığı Dernekler Masası’na kayıtlı kadın özelinde çalışmalar yürüten 1038 sivil toplum kuruluşunun olduğu görülmektedir.

Lider Ülke Türkiye Vizyonu

“Lider Ülke Türkiye Vizyonu”nun, Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı’nda son derece kapsamlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Çalışmada öncelikle, kadının sorunları ve statüsü kapsamında da önemli yol gösterici olabilecek ana yaklaşımlara yer verilmiştir.

Bu çerçevede, Parti Programında yer alan;

Ülkemizin, 21’inci yüzyılda, bölgesinde barış ve istikrarın teminatı olan, uluslararası ilişkilerde söz ve itibar sahibi güçlü bir “Lider Ülke” konumuna gelmesi için gerekli bütün şartların hazırlanması, Milliyetçi Hareket Partisi’nin stratejik hedefidir. Bu çerçevede, milli kalkınmayı gerçekleştirerek, Cumhuriyetimizin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü olan 2023 yılında “Lider Ülke Türkiye”yi inşa etme vizyonu doğrultusunda program ve politikalarını şekillendirmiştir.

Türkiye; güçlü bir ekonomik yapıya kavuştuğu, modern, caydırıcı, teknoloji kapasitesi yüksek güvenlik gücüne sahip olduğu, adaletle yönetildiği, toplumsal dokusunu sağlamlaştırdığı, kardeşlik ve dayanışma kültürünü geliştirerek *imkân ve kabiliyetlerini lider ülke olma hedefi doğrultusunda seferber ettiği takdirde, bölgesel güç olmanın ötesine geçecek ve küresel bir güç haline gelecektir.*

“Lider Ülke Türkiye” ülkümüzün gerçekleşmesi, şüphesiz, ortak bir milli tavır belirlemek suretiyle bütün imkân ve kaynakların bu hedefe yönlendirilerek topyekûn gelişme seferberliğinin başarıya ulaşmasına bağlıdır.

Biliyor ve inanıyoruz ki, geride bıraktığımız yüzyılın başında Mustafa Kemal ATATÜRK’ün önderliğinde verdiği millî kurtuluş mücadelesiyle yeniden dirilişe geçen Türkiye, yeni yüzyılda da aynı ruh, azim ve heyecanla tarihî, sosyal ve kültürel potansiyel ve dinamikleri harekete geçirerek “Lider Ülke Türkiye” ülküsüne ulaşacak güçtedir.

Türkiye’nin 21’inci yüzyılda lider ülke olma arzusunu gerçekleştire-

mesi, bütün sosyal kesimlerin tarih, din, kültür ve benzeri ortak değerler ekseninde müşterek bir anlayış ve dayanışma içinde bulunmalarına, geleceğe birlikte yürüme azim ve kararlılığına sahip olmalarına ve devletin kurumları arasında bu yönde uyum ve anlayış birliğinin bulunmasına bağlıdır.

İfadeleri hemen her alanda olduğu gibi kadının sorunlarının çözümlenmesi ve statüsünün yükseltilmesi kapsamında da izlenmesi gereken ana yol haritasını tarif ettiğinden vurgulanma ihtiyacı duyulmuştur.

“Lider Ülke Türkiye” vizyonu kapsamında yapılan genel değerlendirmelerin hiçbir noktasında **cinsiyet ayrımcılığı ve benzeri bir ayrımcılık bulunmadığı gibi ayrıştırıcı olmaktan ziyade birleştirici, ortak bir milli tavır üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.**

Milliyetçi Hareket Partisi, Parti Programında yer alan;

Milliyetçi Hareket Partisi en geniş boyutta sağlanacak toplumsal uzlaşma ve mutabakat ile Türkiye’nin büyük hedeflere yönelmesini, bütün imkân, kaynak ve kabiliyetlerini lider ülke Türkiye hedefi doğrultusunda harekete geçirmesini öngörmektedir.

İfadesi, bugün Türkiye’de yaşanan kadın sorunlarının giderilmesi ve statüsünün yükseltilmesi kapsamında da son derece büyük önem taşımaktadır. Milliyetçi Hareket Partisi, Parti Programında kadın özelinde değinilen konulara ayrıca aşağıda yer verilmiştir

Kadınların eğitim düzeyleri yükseltilecek, kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumları güçlendirilecektir. Kadınların istihdam edilebilirlikleri geliştirilerek işgücü piyasasında dezavantajlı konuma düşmeleri önlenecektir. Çalışmayan ev hanımlarına mesleki beceri kazandırılarak aile bütçesine ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaları sağlanacaktır. Kadınların şiddete maruz kalmasına yol açan kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik nedenler ortadan kaldırılacak, sivil toplum kuruluşları ve medyanın bu konuda duyarlı hareket etmeleri sağlanacaktır. Kadınların saygınlıklarına gölge düşüren, temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, istismarlarına yol açarak toplumda geri planda kalmalarına sebep olan her türlü çağ dışı uygulamalara son verilecektir.

Kadınlara karşı her türlü fiilî ve hukukî ayrımcılığa ve kadın istismarına karşıyız. Ailelerinden kaynaklananlar da dâhil olmak üzere çocukların her türlü hak ihlaline ve istismarına karşı korunmasını gerekli görmekteyiz.

Engelliler, yoksullar, uzun süreli işsizler, gençler ve kadınların işgücü piyasasına katılımlarını desteklemek ve iş bulmalarını sağlayacak mesleki vasıf kazandırmak için mesleki eğitim programları uygulanacaktır.

2009 yılında, kamuoyu ile paylaşılan Parti Programı’nda yer alan ifadeler, bugün ülke genelinde kadın özelinde yaşanan ve giderek derinleşen sorunların da bertaraf edilmesi açısından önemli yol göstericiler olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile kadınların yasal statüsü değişmiş, Türk kadını 1930’da yerel, 1934’de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı kazanmış olmasına ve hatta bu hakları kazandığında seçme ve seçilme hakkına sahip ülke sayısı 28, bu hakkın kullanıldığı ülke sayısı ise sadece 17 düzeyinde bulunmasına, kadınlar çok daha demokratik olduğu iddia edilen Fransa’da 1944, İtalya’da 1945, Yunanistan’da 1952, Belçika’da 1960 ve İsviçre’de 1971 yılında seçme seçilme hakkına kavuşmuş olmalarına rağmen bugün küresel ölçekte yapılan bir değerlendirmede Türkiye’nin 130. sırada yer alıyor olması düşündürücüdür. Bu nedenle, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Açığı Raporu’nun 2018 yılına ait güncel değerlendirmesi, geçtiğimiz yaklaşık 90 yıl boyunca yerel ve küresel ölçeklerde yaşanan değişim ve dönüşümler dikkate alınarak değerlendirilmeli, söz konusu çalışmada yer alan göstergelerin milli hedeflerimiz çerçevesinde analiz edilerek, kültürümüz ve geleneklerimize uygun olanların iyileştirilmesi konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

Ülkemizde kadın hedef kitlesi odağında gerçekleştirilmesi gereken çalışmaların kadın-erkek ayrımı yapmaksızın millet kavramı çerçevesinde kurgulanmış, hedefleri ve ilkeleriyle ortaya konulmuş en kapsamlı vizyon belgesi olan “Lider Ülke Türkiye” belgesi doğrultusunda yürütülmesinin tüm dünyaya rol model olabilecek bir yaklaşım olduğuna inanılmaktadır. Bu yaklaşımla farklı ülkelerde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda da karşılaşılmaktadır. Bu kapsamda bir örnek olarak Sharma (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma verilebilir. Söz konusu çalışma çerçevesini toplumun psikolojik eğilimleri, aile ve kadın başlıkları altında üç belirleyicinin ve bunların etkilediği eğitim, eğitim özgürlüğü, ekonomik katkı, ekonomik özgürlük, ev yönetimi ve karar alma, hane halkı içinde ve sağlık açısından algılanan durum başlıklarının oluşturduğu dikkat çekmektedir. Küresel ölçekte yapılan değerlendirmelerde ise toplumun psikolojik eğilimleri başta olmak üzere pek çok konuya da değinilmediği burada bir görüş olarak ifade edilmelidir. Dolayısıyla, “Lider Ülke Türkiye” vizyon belgesinin genel hedeflerinin ve toplumun her kesiminde olduğu gibi kadın hedef kitlesine ilişkin gösterge setlerinin oluşturulmasında ve izlenmesinde kullanılmasının, öz değerlerimizin yaşatılması, toplum tarafından benimsenmesi, sahiplenilmesi, kaynakların topyekûn ve akılcı bir şekilde hedefe yönlendirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan taramalarda dikkat çeken bir konu olarak, kadına ve kadın haklarına dair tüm gündem maddelerinin bir dezavantajlı kesim ya da toplumun sorunlu yarısı algısı oluşturacak şekilde gündeme geldiğidir. Konunun bu algıyı ortadan kaldıracak şekilde ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

“Lider Ülke Türkiye” vizyonu ve mevcut hükümet etme sistemi göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına binlerce yıllık kültürümüzün ve medeniyetimizin şekillendireceği yerli ve milli politikalarla yürümümüzün, kadına dair konuların da insan hakları ve yaşam kalitesi kapsamında değerlendirilmesini beraberinde getirebileceğine inanılmaktadır. Böylelikle toplumlarda kadın üzerinden oluşturulan dejenerasyonlar da bertaraf edilebilecektir. Bu nedenle, içinde bulunduğumuz süreçte Ülke vizyonu ile örtüşen kadın politikasının bütüncül bir anlayışla birlikte yönetim ilkeleri doğrultusunda ele alınması gerektiği, başta tüm merkezi ve yerel yönetim birimleri olmak üzere üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör olanaklarının bu doğrultuda seferber edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu süreçte, Ülke dinamiklerimize ve hedeflerimize uygun gösterge setlerinin üretilmesinin ve izleme çalışmalarının da en üst düzeyde gerçekleştirilmesinin gelişmelerin kesintisiz devamlılığı üzerinde etkili olacağına inanılmaktadır. Bu yaklaşımın, politikaların uygulamaya yansımada, sağlıklı işler bir geri bildirim mekanizmasının oluşmasında ve sosyal yaşam içerisinde oluşan yabancı yurtlu etkilerin azaltılmasında da büyük katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşımla gerek bütüncül politikaların oluşturulması gerekse göstergelerden yararlanarak bu politikaların uygulamaya yansımada izlenmesi kapsamında gösterge setlerinin içerisine kültür ve miras değerlerimizin bilinirliği ile ilgili de ölçütlerin konulmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına yürürken, kadını dar kalıplar içerisine yerleştiren, haklarını ise geçtiğimiz yüz yıl içinde vermeye başlayan toplumların dayattığı değerler üzerinden konumlandırmak yerine kendi öz değerlerimizi nirengi noktası yaparak bütüncül politikalar üretmemizin plan, program ve proje hiyerarşisini de verimlilikle işletmemiz üzerinde büyük etkisi olacağına inanılmaktadır.

Politikalara bütüncül yaklaşım denildiğinde sadece T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından uygulanacak politikalara değil Milli Eğitim başta olmak üzere kadının yeniden eşit koşullara erişimine katkı sağlayacak tüm alanlar üzerinde hassasiyetle durulmasında yarar görülmektedir.

Kadın hedef kitlesine yönelik olarak vizyon birliği içerisinde, samimi ve bütüncül bir anlayışla ele alınacak politikaların ülkemiz kalkınma dinamiklerine de büyük ivme kazandıracağı düşünülmektedir. Bahsedilen yaklaşım, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on The Elimination of All Forms of Discrimination Against Women- CEDAW), “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Sözleşmesi” diğer adıyla

la İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerde reaktif bir rol üstlenmekten çıkarak proaktif bir yönlendirici olabilecektir.

Ülkemizde, yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen çalışmaların ülke politikaları ile tutarlılığının sağlanması ve bu konuda farkındalığın geliştirilmesi yerel karar vericilerle bu kapsamda çalışmaların yürütülmesinin de ayrıca önem taşıdığı düşünülmektedir.

Üniversitelerde gerçekleştirilen çalışmaların kurumsal çalışmalarla entegrasyonunun sağlanmasının birlikte yönetim anlayışının bir parçası olarak değerlendirilmesinin iki yönlü faydayı beraberinde getireceği inanılmaktadır. Bu noktada, Savaş, Ertan vd. (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma sonucunda elde edilen bulguların kapsamlı değerlendirilmesi ve toplum bütününe rol model olması gereken üniversitelerin ilgili merkezlerinde yaşanan sorunların bertaraf edilmesi hedefler doğrultusunda kaynakların topyekûn seferber edilmesi anlamında öncü rol üstlenebilecek niteliktedir. Savaş, Ertan vd. (2018)’in bulgularına bakıldığında yasa gereği kurulan Üniversitelerin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama merkezlerinin işlevlerinin artırılmasında politika üretim sürecine entegrasyon bağlantısının kurulması her iki mekanizmanın da etkinliğini arttırabilecektir. Böylesi bir yaklaşımın, idealize edilmiş dokümanlar yerine uygulamaya yönelik ve katılımcılığın sağlandığı çalışmaların üretilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, üniversiteler bünyesinde yürütülen binlerce akademik çalışmanın vizyon birliği doğrultusunda yönlendirilmesinde, sadece bir bilimsel çalışma öğreti süreci olmaktan çıkartılarak çok amaçlı yararlanma olanaklarının da değerlendirilmesinde yarar görülmektedir.

Sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmaların ise ülke kalkınma hedefine katkı sağlayacak bir kapsamda yürütülebilmesi için kapasite oluşturma ve geliştirme alanında destekler verilmesinin faydalı olacağına inanılmaktadır. Bu noktada sivil toplum kuruluşları bir yanda kamu kurum ve kuruluşları ile üniversiteler diğer yanda yerel halk arasında köprü inşa edebilecek ve kuruluş amaçları doğrultusunda toplumsal yaşama ve demokrasi kültürünün geliştirilmesine katkı sağlayabileceklerdir. Sivil toplum kuruluşlarının politika, plan, program hiyerarşisi içerisinde faaliyet gösterdikleri alanlarda proje üreticisi ve üretilen projelerin destekleyicisi konumuna gelmesi hem herhangi bir organizasyon bağlantısı olmayan kadınların proje fikirlerinin hayata geçirilmesine katkı sağlayabilecek hem de yeterli donanımına sahip olmaksızın sivil toplum kuruluşlarının sahada hatalı uygulamalarla anılmasının önüne geçebilecektir.

Süreç içerisinde özel sektör tarafından politikalarla uyumlu olarak geliştirilecek sosyal sorumluluk uygulamalarının ise farklı destek ve teşvik mekanizmalarıyla özendirilmesinin de bütüncül yaklaşımlar kapsamında ele alınmasında yarar görülmektedir.

Son yıllarda etkinliğini giderek arttıran iletişim ortamları ve dijital medya, toplumları değerler ve bilgi ile donatmaktan çok algı, küresel eğilimler, daha fazla izlenme

oranı ve güce sahip olma gibi eğilimlerle yönetilmektedir. Bu durum, toplumları süreçlere değil sonuçlara odaklı hale getirmekte ve toplum vicdanında yara açabilecek aktörlerin görünürlükleriyle kötü örneklerle daha fazla yer verilmesini de tetiklemektedir. Türkiye’de kadının sorunlarının çözülmesi, statüsünün ise yükseltilmesi kapsamında kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör tarafından yapılan-yürütülen çalışmaların çok daha fazla görünürlük kazanması ve gerek aktör gerekse uygulama bazında iyi rol modellerin tanıtılmasına odaklı çalışmaların gerçekleştirilmesi ile bu çalışmaların gelişen iletişim olanakları ve dijitalleşme sürecinden de yararlanarak yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak çalışmada, küresel değerlendirmeler de göz önünde bulundurularak, Türkiye’de kadının sorunları ve statüsü kapsamında mevcut göstergeler ile “Lider Ülke Türkiye” vizyonu doğrultusunda, Ülke bütününde topyekûn kalkınma hedefinin gerektirdiği göstergeler arasındaki açığın analizi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, yapılması ve yürütülmesi gereken çalışmaların bütüncül bir anlayışla tanımlanmasının, çelişki oluşturan uygulamaların bertaraf edilmesinin, iletişim başta olmak üzere tüm olanakların bu tanımlama doğrultusunda yönlendirilmesinin, çalışmaların çarpan etkisini yükseltecek iş ve güç birlikleri oluşturularak gerçekleştirilmesinin açığın hızla kapatılmasına ve Lider Ülke Türkiye vizyonuna erişme sürecine büyük katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim (2018). *The Global Gender Gap Report 2018*. Word Economic Forum.

Anonim (2009). *Milliyetçi Hareket Partisi Parti Programı: Geleceğe Doğru*. 8 Kasım 2009, Ankara.

Sharma and Sanchita, (2017). *Determinants and Indicators of Women Empowerment: A Walk Through Psychological Patterns and Behavioural Implications*, *Research Journal of Business Management* 11(1):15-27 · January 2017

Savaş, Ertan vd., (2018). *Türkiye’deki Üniversitelerin Kadın Araştırmaları Merkezleri Profili Araştırması*, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1304-0278 Güz -2018 Cilt:17 Sayı:68

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>

<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>

<http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=27688>

www.tuik.gov.tr › *PrelstatistikTablo Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri; Gender Indicators-TÜİK*

<https://kadincaalismalari.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2018/Yuksekokretimde-Toplumsal-Cinsiyet-Egitimi-Calistayi.aspx>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

KIZ ÇOCUKLARI VE YETİMLERLE İLETİŞİMDE MODEL DAVRANIŞLAR*

Sümeýra DEMİRBAŞ

Çankaya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü Lisans Öğr.
sumeyrademrbas@outlook.com

Özet

Kişioğlu var olduğundan bu yana iç dünyasında ve dış dünyada yaşananlardan hareketle bir dışavurum yaşamıştır. Bu şekilde, elde ettiklerini ve yaşadıklarını kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kültürel mirasın ve kimlik kurucu öğelerin, arketiplerin, taşınmasında büyük rol oynamışlardır. Bu dışavurum zaman zaman sözlü zaman zamansa yazılı olarak yapılmıştır ve bu dışavurumlar kişilerin veyahut toplumların dünyayı ve doğayı algılayış biçimlerini ortaya koymak açısından bizlere ciddi kaynaklar sağlarlar. Bu kaynaklardan biri destanlardır. Milli destanlar, milletin dünyayı ve doğayı algılayışlarını ortaya koymamıza yardımcı olurlar. Günümüzde kadınların sosyal statüleri ve sahip oldukları kadın kimliği, destanlarda aktarılan 'hatırlama figürlerine' dayanarak kazanılmıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan, hatırlama kültürünün etkisiyle yaratılan kadın arketipi, modern Türk kadın kimliğinin temelini oluşturmuştur. Buradan hareketle destanların ve mitlelerin yalnızca anlatı sanatı olarak nitelendirmek sahip oldukları önemi yok saymak anlamına gelecektir.

İnsanın, kültür içinde doğması, kültürel belirteçlerin bilinçdışında doğuştan var olduğu anlamına gelmemektedir. İnsan, kolektif bilinçdışıyla doğmaz. İnsan, kültürel ortamda büyüyerek kültüre işlenmiş olan baskın bazı ortak özellikleri ve inançları farkında olmadan içselleştirip benimseyerek kendisine mal eder ve bu şekilde kolektif bilinç, bireye kazandırılır. Türk kültüründe kadının temel özellikleri annelik ve kahramanlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede Türk milli destanlarından yola çıkarak Türk kadın arketipi değerlendirilmiştir.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Arketip dediğimiz kavram, İsviçreli Psikiyatr Carl Gustave Jung'ın psikolojisi biliminde kazandırdığı bir kavramdır. Psikiyatr Carl Gustave Jung, tabula rasa kavramını ya da insan aklının doğumda sadece deneyimle yazılması gereken boş bir sayfa olduğu fikrini reddetmiştir. İnsan aklının atalarımızın temel, bilinçsiz ve biyolojik yönlerini koruduğuna inanır. Her insan içinde bir anne figürü taşır ve bu figür ona içinde yetiştiği aile ve toplum tarafından mal edilir. Bu figüre arketip denir, bizim arketipi anlayış biçimimiz, yaşadığımız toplumu yansıtmış ve bu arketiplerin kolektif birikimimiz olan milli destanlarımızla aktarılıyor oluşu çalışmamız açısından önemlidir.

Çalışma, Türk kadın imgesini, Türk destanlarının içinde iki grupta değerlendirmeyi amaçlar. Bu iki grup: Göçebe hayatta kadın, yerleşik medeniyet ve İslami kültür çevresinde kadın.

Anahtar Kelimeler: Arketip, Kadın, Türk destanları, Kolektif bilinç

Giriş

Milletlerin geleceğe yönelik ümitlerini, arzularını ve duygularını içeren destanlar, tarihte kayıtlı olmayan olay ve olguları gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Albert Camus, mitler ve destanlar hayal gücünü daima canlı tutmak için var olduklarını, üretkenliği ve yaratıcılığı dışavuruma şekli olduğunu belirtmiştir. (CAMUS, 1997)

Destanlar öğretir ve bilgi verirler ama öncelikle bilgi verip tanıklık ederler. Bu sözlü veya yazılı metinler, içinde yaşatıldıkları toplumların kültürel kodlarını yansıtır. Söz konusu kültürel kodların çözülmesi, edebiyat-toplum ilişkisini belirgin kılar. Sözlü kültür ürünlerinin, geleneğin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesinde önemli rol oynarlar. (ASSMAN, 2015)

Toplumlar, efsaneleriyle kendilerini öğrenmeye ve anlamlandırmaya çalışıyorlar. Destanlar yardımıyla geçmiş, yani kökensel tarih, efsaneye dönüştürülüyor. Türk destanları çoğunlukla kahramanlıklarının izlerini taşıyan bir geçmişin hatırlanmasını ister.

Destanlar, genellikle kolektif bir bilinç tarafından, bilincin ve bilinçdışının insanlığın hangi problemlerini evrensel görüyorsa ona göre biçimlendirilmesi ve bu problemler için uygun görünen çözümlerin üretilmesinin sonucudur. Eğer, sözü edilen unsurların tümü destanlarda olmasaydı, onların kuşaktan kuşağa anlatılarak aktarımları da mümkün olmayacaktı. (BATTELHEIM, 1989)

Toplumsal yaşam, içerisinde anlamsal alt yapıyı barındırmakta ve toplumsal hafızayı oluşturmaktadır. Destanlarda kişiler sadece birer kahraman değil canlı birer toplumsal bellek taşıyıcısı olarak yer alıp kültürel süreklilik temelini kültürel bellek üzerinden canlı tutmaktadır. Toplumsal hafızanın ürünü olan kültürel bellek, kültürel kodlar, semboller ve arketipler tarafından oluşur, aktarılır ve yaşatılır. Biyolojik olarak aktarılamadığı için kuşaklar boyunca anlatılarak kültürel olarak canlı tutulması gerekir. Kültürün yeni kuşaklara aktarılması süreci, tekrarlama biçiminde yaşanır (SANCAR, 2014).

Kültürel bellek, kültürel süreklilik kontekstini oluşturur; kültürel kodlarını ve sembollerini tanımlar, yorumlar, saklar ve daha sonra ise aktarır. Kültürel kodlar, toplumsal hayatı sürekli kılan norm ve değerlerin her defasında yeniden 'yaratılmasında' rol oynarlar. Destanların özünde, sosyal ve tarihsel anlam kalıpları ve sembolik eylemler mevcuttur.

Modern toplumlarda toplumun kimliğinin ve ahenginin canlı tutulmasında destanlar büyük rol oynamaktadırlar. Bu durum, her defasında aynı kimliğe sahip olma duygusu ortaya koymakta. Kökleri maziye dayanan toplumun yaratılması, ancak destanların sürekli geçmişle geleceği birleştirilerek tekrar edilmesi ile mümkündür.

Toplumlar kimliklerini hayali olarak oluştururlar ve yarattıkları hatırlama kültürü ile bu imgeyi kuşaktan kuşağa iletirler. Geçmişle bağlantı kurularak, hatırlayan

grubun kimliği oluşur. Grup, tarihini hatırlayarak ve kökenlerine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur. Bu gündelik bir kimlik değildir, toplumsal kimliktir. Destanlar gerçeğin anlamını açıklarlar, bu metinlerin korunması ve gelecek kuşaklara devredilmesi dünyanın düzenini, aynı zamanda grubun kimliğini korur. Bu imgelere arketip diyecek ve Türk destanlarında kadın arketipini inceleyeceğiz.

Destanlar, hareketli mücadelenin öncelikli olduğu ve dolayısıyla fiziki gücün ön planda tutulduğu toplumlarda ortaya çıkmış bir halk edebiyatı ürünüdür. Kahramanlığın ve cesaretin anlatıldığı destanlarda başkahramanlar çoğunlukla erkeklerdir, bunu kültür tercih etmiştir. Kültür ürünleri, toplumun yaşam şekline ve düzeyine göre oluştuğundan, destanlar da Türk kültürünün temel dinamikleri üzerinde yükselmiştir. Türk kültüründe özellikle hayvancılığın ve göçebe hayatın daha yaygın olduğu dönemlerde ata binme, kılıç kullanma ve savaşma çoğunlukla erkekler tarafından temsil edilmiştir. Bu yüzden destanlarda da erkek egemen bir yapı oluşmuştur.

Kadınlar destanlarda çeşitli özellikleriyle yer almışlardır. Hatta bazı destanlarda başkahraman kadındır. Toplumda kadınlar, erkeklerden farklı biçimde kendilerine has yaratılış özellikleriyle ilgi odağı olmuş; her devir ve toplumda bazen yüceltilmiş bazen de ezilen kesim olarak ön planda yerlerini almışlardır. Türk destanlarında kadın, farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Türk kültüründe kadının arketipi annelik, eş ve kahramanlık olarak karşımıza çıkar.

Yöntem

Gustave Jung ve Arketip Kavramı

Carl Gustave Jung'un psikoloji dünyasına kazandırdığı arketip kavramı psikoloji literatüründe, algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır (BUDAK, 2000). Gustave Jung, kolektif bilinçdışından ayrılıp biçimlenen mitolojik temalara arketip adını vermeden önce, "başlangıçtan beri var olan imgeler" ve "kolektif bilincin hakimleri" isimlerini kullanıyordu. Bu, Gustave Jung'ın John Lock'un ortaya attığı tabular rasa yani boş levha kavramını reddettiği anlamına gelir. Bir empirist olan John Lock'a göre zihnimizde doğuştan gelen bir fikir yoktur. Zihin boş bir levhadır ve insan o levhayı kendisi doldurur.

"Başlangıçtan beri var olan imgeler" ve "kolektif bilincin hâkimleri" isimlerini kullanan Jung, St. Augustinus'un "idea principles"ı tanımlayışından esinlenerek arketip adını kullanmayı tercih etmiştir.

Jung'un arketipleri tanımlamak için esinlendiği, St. Augustinus'un "idea principles"ın tanımı şudur: "Esas düşünceler, belli bazı biçimlerdir ya da şeylerin sabit ve değişmez nedenleridir. Bunlar oluşturulmazlar, sonsuza dek aynı

şekilde devam ederler ve ilahi anlayış içinde kapsanmaktadırlar. Ve kendileri yok olmamalarına rağmen, var olabilen ve yok olabilen her şey bunların biçimlerine göre oluşur. Fakat deniyor ki ruh bunları göremez." (JACOB, 2001) Bu tanıma göre arketipin, Platon'un "idea"sıyla eşanlamli bir kavram olduğu da ifade edilmektedir. (JUNG, 2001)

Psişeyi, bilinç ve bilinçdışı olarak iki kısımda ele alan Jung, bilinçdışını da kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak iki bölüme ayırır ve arketipleri kolektif bilinçdışının çekirdek yapıları olarak tanımlar. Kişisel bilinçdışı, bize rahatsızlık veren, huzursuzluk yarattığı için bastırdığımız, bilinçsizce algıladığımız, düşündüğümüz her türlü şeyin depolandığı yapı olarak tanımlanmıştır ve kaynağının kişisel deneyimlerimiz olduğu öne sürülmüştür. Kolektif bilinçdışı ise, kalıtsal olarak her insanın doğuştan getirdiği, içeriğini de ilk insandan bu yana yaşanan tipik psişik etkileşimlerin oluşturduğu (korku, tehlike, üstün güce karşı verilen mücadele, cinsellik, doğum, ölüm, sevgi, vb.) yapıdır. Kolektif bilinçdışını oluşturan içerikler nötürdür, hiçbir olumlu veya olumsuz etkiye maruz kalmazlar ve ancak bilinçle temas ettiklerinde bir kuvvet kazanırlar. Bu özelliklerinden ötürü Jung kolektif bilinçdışını "objektif psişe" olarak da adlandırmıştır. (JACOB, 2001)

Gustave Jung, mitlerin arketiplerin temsilcileri olduğunu söylemiştir. (JACOB, 2001) Dolayısıyla mitlerde ve mitsel öykülerde gördüğümüz karakterlerin ve olay örgülerinin her birinin bir arketipe tekabül ettiğini söyleyebiliriz.

Jung'un tarif ettiği pek çok arketip olmuştur, bunlardan bazıları anne arketipi, baba arketipi, yeniden doğuş arketipi, gölge arketipi ve aile arketipidir.

Jung, kişinin bireyleşme sürecini kişinin psişik varoluşunun nihai temel ve kaynağı olan merkeze, yani "özben"e nüfuz etmesi olarak tanımlar. Yol tabelalarının ve kilometre taşlarının arketipsel semboller tarafından ortaya konduğunu öne sürmüştür. (JACOB, 2001) Arketiplerin psişik yaşam üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduklarını belirten Jung (JACOB, 2001), mitlerdeki kahramanların olaylarla nasıl başa çıktıklarını görmenin insanlar üzerinde cesaret ve umudu arttırıcı tesiri olduğunu ifade etmiş ve dinsel mitlerin, açlık, savaş, hastalık, ölüm gibi yaşantılarda, insanlara bir tür ruhsal terapi etkisi yaptığını söylemiştir. (JUNG, İnsan ve Sembolleri, 2007)

Eski hekim-din adamları, arketipik imgeleri kullanarak yalnızlık çeken hastalarına, imgeler aracılığıyla, tüm insanlığın varoluşundan bu yana kendisinininkilerle benzer acılar yaşamış olduğunu anlatırlardı. Jung da, büyük bir acı, ruhsal bir sarsıntı geçiren bir insana, mitler ve mitsel öykülerdeki arketipal imgelerin ayna etkisi yaparak kendi halini ve yaşamının hangi aşamasında bulunduğunu gösterdiğini ve bireyin bu imgelerin gösterdiklerini anlayabilirse büyük bir kazanç sağlayacağını ifade etmiştir. (JUNG, İnsan Ruhuna Yöneliş, 2010)

Geçmişte arketipin algılanış biçimi, günümüzde de o sembolü, arketipi nasıl algıladığımızı ortaya koymak açısından önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Türk Kültüründe Kadın

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar toplumlarda cinsiyetlere göre iş bölümü yapılmış; kültürel değerler ve sosyal kabuller buna göre şekillenmiştir. Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetleri üstlenirken kadınlara ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenleme görevleri verilmiştir. Bunun bir neticesi olarak kadınlar dış dünya ile ilgili faaliyetlerde görev alıp kendilerini geliştirme, kanıtlama ve üretken olma şansından mahrum kalmışlar ve annelik dışında hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almışlardır. Bazı topluluklarda kadınların yeteneklerinin ve zekâlarının erkeklerinkinden geri veya az olduğu kabul edilmiştir. Bundan dolayı sanatta, bilimde, edebiyatta ve politikada öncü durumda ve eser sahibi kadın sayısı azdır. Bir erkek kendi yetenek, faaliyet ve birikimlerine, başarı ve başarısızlıklarına göre değerlendirilirken kadınlar baba, koca, oğul veyahut erkek kardeşinin statüsüne göre değerlendirilmişlerdir.

Eski Türk toplumlarında kadının konumu hakkında yapılan araştırmalara göre özellikle atlı-göçebe kültürün etkili olduğu Türklerde kadın erkekle hem yönetim hem hukuk açısından eşit statüde yer almıştır. Fakat İslamiyet'in kabulünden sonra Arap, Fars ve Bizans kültürlerinin etkisiyle Türklerde kadın daha pasif bir konuma itilmiştir (KAYA, 2002)

Eski Türk devletlerinde ise kadınlar toplum hayatında olduğu gibi siyasi hayatta da önemli roller üstlenmişlerdir. Kadınların rol aldıkları coğrafyada farklı kültürler ve dinlerin de etkisiyle zamanla birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Her şeyden önce kadın, bir eş ve annedir. Kadın, aile adı verilen ve toplumun en küçük birimini oluşturan müesseseyi kuran taraflardan biridir ve toplumun mutluluğu, onu meydana getiren ailelerin mutluluğuna bağlıdır. Bu mutluluğun oluşmasında ise annenin rolü büyüktür; çocuk dünyaya getirme, onu besleyip büyütme, ona ilk eğitimi verme görevi anneye aittir. Aile, toplumun temel yapıtaşı olarak görülmüştür. Aile ne kadar güçlü olursa toplum o derece güçlü olur bu nedenle Türklerde aileye her zaman önem verilmiş ve korunmuştur. Türklerin tarih sahnesinde uzun süre ayakta kalması da güçlü aile yapısına dayanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Tarihte birçok topluluk görülmüş fakat bu topluluklar güçlü bir aile sistemine sahip olamadıklarından dolayı kısa zaman içerisinde dağılıp yok olmuşlardır. Eski Türklerde kadının temel nitelikleri annelik ve kahramanlıktır. Kadın; at binme, silah kullanma ve savaşabilme gücü ile de değerlendirilmiştir. Türkler kutsal ve önem verdikleri haklara, "ana hakkı" demişler ve bunu da "Tanrı hakkı" ile eşit tutmuşlardır.

Orta Asya Türk devletlerinde (İskitler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar) kadın önemli hak ve yetkilere sahipti. İskitlerde, her kadın İskit erkekleri gibi savaşçı ve asker olarak yetiştirilirdi. İskitli göçebe kadınlar her savaşta erkekleriyle birlikte çarpıştırdı. Türk devletlerinde Türk kadınları bu tür faaliyetleri büyük bir ağırlıklılık ve haysiyetle yerine getirmiştir. Hunlar döneminden itibaren kadın-erkek ayrımı yapılmamış, kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Kağanın emirnameleri sadece "Hakan buyuruyor ki" ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi ve Yabancı

devletlerin elçileri sadece hakanın huzuruna çıkmazlardı. Elçilerin kabulü esnasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi.

Eski Türklerde aile hayatında kutsal kabul edilen kadın, kimi zaman yasalarla güvenceye alındığından cemiyet içinde emniyetli bir hayat sürmekte idi. Diğer toplumlarda örneğine sıklıkla rastlanan kadın esareti, kadın ticareti, kadın hediyesi (büyük birine, mesela hükümdar ve vezire kadın takdimi) gibi Türk'e yabancı olan içtimai çarpıklıkları, Türk töresi şiddetle men etmişti (YILMAZ, 2004).

İslamiyet Öncesi Devirde Türk Kadın Arketipi

Eski Türk inançlarında kadına özel bir değer verilmiştir. Hakanlar birtakım işlerini her zaman eşlerine danışarak yürütmüşlerdi. Eski Türklerde kadın, kahramanların her zaman yanındadır ve onların kuvvet kaynağıdır. Kadınlar erkeklerle birlikte ava çıkan, ata binen, savaşan bir konumdadır. Eski Türklerde, kadın-erkek ilişkisi iç içe ve samimidir. Kadın ile erkekler her yerde ve her işte beraberdiler. Eski Türklerde kadının sosyal statüsü yüksektir. Hunlar döneminden itibaren kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır. Kadın ve erkek eşit olarak kabul edilir ve kadınsız hiçbir iş yapılmazdı. Göktürklerde ve Uygurlarda kağanın eşi hatun, devlet işlerinde eşiyle birlikte söz sahibidir.

Emirnameler, kağan ve hatun namına ortaklaşa imzalanır. Aile içinde de kadın yüksek bir konuma sahiptir. Anne olarak çocukların yetiştirilmesi ve evin idaresi kadına aittir. Türk töresi kadını kutsal sayar; onun dövülmesi, horlanması veya itilip kakılması mümkün değildir. Türk kültür ve destanlarına bakıldığında da bu durum göze çarpmaktadır. Türk destanlarında kadın daima erkeğinin yanındadır ve eşittir (KAPLAN, 2004). İlk Türk destanı olarak bilinen Yaradılış Destanı, Altay- Yakut Türklerine aittir. Bu destanda, Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren Ak-Ana bir kadındır. Özellikle Altay yöresi destanlarında kadınlar son derece aktif ve güç sahibidir. Uygurların Nözügüm, Kırgızların Cangıl Mırza, Hakasların Altın Arıg, Başkurtların Zaya Tülek destanlarında başkahramanlar hep kadındır. Manas'ın hanımı Kanıkey, bozkır kültürünün ideal Türk kadını olarak karşımıza çıkar. Kazak-Kırgız dönemi Manas destanında, kadın evin koruyucusu olarak betimlenmektedir. (Günay, 1998)

Orhun yazıtlarında da Türklerin kadınlara verdiği önem, yazıtların birçok yerinde hakanın yanında hatunun adının anılmasıyla ortaya çıkar:

"Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki" (TEKİN, 2010).

"Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde, kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti" (TEKİN, 2010)

"Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam hakanı (ve) annem hatunu

yüceltmış olan Tanrı, devlet veren Tanrı, Türk halkı(nın) adı sanı yok olmasın diye, beni o Tanrı hakan (olarak tahta) oturttu” (TEKİN, 2010)

Kırgız, Kazak gibi Türk halklarında misafir kendisine verilen değere göre çadırda oturtulurdu. Misafir değerli biri ise çadırın “tör” denilen saygın kısmına, istenmedik biri ise “ulağa” kelimesi ile adlandırılan kapıyanında oturtulurdu. Yenisey yazıtlarında geçen bazı ifadelerden çadırda önce hakanın aile fertleri olan eşi ve oğulları, ondan sonra da beylerinin yer aldığı görülür. Aile fertlerinden de eşi birinci, oğulları ikinci sırada anılmaktadır. Yazıt sahibi için değerli olan varlık ve kimselerin cümle içindeki yerine göre o varlık ve kimselere verilen değeri anlamak mümkündür. Eski Türklerde kadın erkek ayrımının yapılmadığını her ikisinin insan anlamına gelen “kişi” kelimesi ile belirtilmesinden görmek mümkündür. Kişi kelimesi eski Türklerde kadın ve erkeğe ayrı ayrı bakılmadığının, her ikisinin de eşit düzeydeki insan olarak kabul edildiğinin göstergesidir. Cinslik kategorisinin olmayışı ve kadınlara ait özel eklerin bulunmayışı da Türklerde kadınlara hor bakılmadığını gösterir (USSEV, 2012)

Alp Er Tunga Destanı, Türklerin en önemli destanlarından biri olarak kabul edilir. Bu devlet zamanında yaşamış Türklerin ilk kadın hükümdarı, Alp Er Tunga’nın torunu Tomris Hatun’dur. Dedesinin izinden giden bu kahraman kadının ordusunda kadınlar çoğunlukta idi. Birçok savaşlarda galip olan Tomris Hatun, Perslerle de birçok kez savaşmıştır (GÜNAY, 2000)

Şorlara ait ‘Oğlan’ destanında kadınlar, erken yaşta evlenmez ve eş seçerken sadece kendisini yenebilecek erkeklerle evlenmeyi tercih ederlerdi. Bu dönemin kadınları, evliliklerini tamamen kendi istekleri üzerine kuruyorlardı (CHIRLI, 2008)

Türk kültürel sembollerinde, kadın sembolü, doğurganlık özellikleriyle yaratıcı gücün temsilcisidir ve bu da bereketin sembolleşmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı dünyanın temel düzeni anaerkildir (Fromm, 1990).

Oğuz Kağan destanının erkek kahramanı Oğuz Kağan, kadınla bütünleşerek anaerkil ve ataerkil düzenleri birleştirmiş ve eşitlik sağlamış. Daha doğru bir tabirle, bir geçiş dönemini kadını reddetmek yerine onunla uyum sağlayarak ve onun varlığını kabul ederek tamamlar çünkü kendisini başka türlü çoğaltmasının imkânsız olduğunu bilmektedir. Türk’ün hayat tarzındaki anaerkil ve ataerkil bütünleşmeyi göstermesi bakımından Oğuz Kağan destanı önemlidir (ERGİN, 2006). Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir ve bir nevi toplumun yapıtaşıdır. Tüm Türk destanlarındaki gibi Dede Korkut Hikâyelerinde görülen aile yaşayışında gelenekler ve anayasa yerine geçen töre hâkimdir. Türk destanlarının tümünde olduğu gibi Dede Korkut Hikâyelerinde aile çok sağlam bir temel üzerine kurulmuştur. Aile kavramı içinde en önemli bir yere sahip olan soyun devamlılığının kaynağı olan, yuvayı yapan, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan kadındır (Duymaz, 2007).

Türk destanlarında, kahramanlar genellikle tek eşlidir. Eşler birbirine sadık ve destekçidirler. Dede Korkut destanında Banu Çiçek, eşi olan Beyrek’i on altı yıl beklemektedir. Deli Dumrul hikâyesinde de bu açıkça görülmektedir. Kara Perge destanında, Kan Perge’nin eşi onu çeşitli tehlikelere karşı uyarmakta ve ölümden korumaktadır. Kara Purba, destanda kahraman olarak nitelenebilecek bir karakterdir. Bu yönüyle Kara Purba ile birlikte kadınlar, anne, eş, sevgili veya yardımcı olma özellikleriyle beraber, düşmanlarla bazen yalnız bazen de erkek bir kahramana destek olabilmek için savaşırlar. Erkek, kendisi için en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar. Aynı şekilde kadın da erkekte kahramanlık vasıflarını arar. Bu toplulukta düşman, hem erkeğin hem de kadının hayatını tehdit ettiği için her ikisinin de kuvvetli ve cesur olması gerekir. Destanda kadınlar arasında dövüşlere rastlanır (Bars, 2014a: 345-357).

Buradan hareketle İslamiyet öncesi Türk destanlarında kadın arketipinin birleştirici, savaşçı, yönetici, anne ve kadın olarak derlendiğini görmekteyiz.

Yerleşik Medeniyet ve İslami Kültürün İçinde Kadın Arketipi

Araştırmacıların bir kısmı İslamiyet öncesi Türk toplum yapısında bağımsız kişilikler olarak düşünülen kadınların, İslamiyetle birlikte pasif hale getirilerek eve kapatıldığını, çok eşliliğin ortaya çıkıp yaygınlaştığını iddia eder. Çobanoğlu, bu düşüncede yanlışlığın bulunduğunu, bu durumun yerleşik hayata geçiş ile İslamiyet’in kabul edilişiyle eş zamanlı olmasından kaynaklandığını ifade eder. Göçebe toplum yapısı içinde, ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan destan kahramanları son derece aktiftirler. Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkar fakat kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmez. Ancak çok daha zor durumlarla karşılaştığında destan kahramanı olacak çapta kahramanlıklar ortaya koyar (ÇOBANOĞLU, 2007)

Kutadgu Bilig’de ideal gösterilen kadın anlayışı toplumsal hayatta fazla yeri olmayan pasif bir karakter olarak ortaya çıkar. Eserde tasvir edilen kadın anlayışı, 11. yy. da İslamiyet’i yeni kabul etmiş bir toplumun ferdi olan Yusuf Has Hacıp’in bütün samimiyetiyle bağlandığı ve bununla birlikte eski Türk kültürünün kadınla beraber düşündüğü namus kavramı, İslamiyet’in değerleri ile de örtüşmüş ve dinî akidelerle muhafaza altına alınarak geliştirilmiştir. Beyitlerde kadın; tavrı, güzelliği, kendisini sevdirmesi, namuslu oluşu bakımından olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilir. Ayrıca çeşitli vasıflarına da sık sık atıfta bulunur. Kadın, tabiat varlıkları gibi estetik bir malzemedir; nazlı bir kız sesi, edası kız gibi, kız gibi gülmek, kızların tebessümü gibi şeklindeki ifadelerle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Eserde yeni evlenen kadınlar için bir beyitte gelin kız tabiri kullanılmıştır. Gelin kızların övüneceği gün zıfâ geceleri olarak verilirken, kahraman erkeğin iftihar edeceği zamanın da savaş günleri olduğu söylenerek kızlarda iffetin erkeklerde ise kahramanlığın, cesaretin önemi vurgulanmıştır (YUSUF, 1991). Buradan hareketle görebiliyoruz ki kadın

arketipi güzelliği ve namusu temsil ederken erkek arketipi İslamiyet öncesi Türk destanlarında olduğu gibi kahramanlıklarıyla karşımıza çıkıyor.

Eserde kadınlarla ilgili, güzellik, süs, geçicilik, güvenilmezlik gibi vasıfların başka varlıklara aktararak kullanıldığını, zengin bir anlatıma vasıta olduklarını görürüz. Bu klişe tabirler günümüze kadar gelmiştir. Dünyanın aldatıcılığı, albenisi süslü bir 'gelin gibi' tabiriyle anlatılır. İnsanların yabancı bir memlekette çektiği gariplik ve suskunlukla bir gelinin ruh hali arasındaki benzerlik çarpıcı bir ifadeyle verilir. Esere genel olarak bakıldığında, kadın kavramının toplumsal hayatta yerinin tam olarak belirlenemediği eski Türk geleneği ile yeni girilen kültürel muhitin arasında kaldığı görülür. Kutadgu Bilig'te erkeğin kadına saygı göstermesi söylenirken aynı zamanda kadının eve kilitlenmesi gibi oldukça katı ve Türklerin sosyal hayatına uymayan bir tutum da göze çarpar:

Eving kapgı bekle yırak tutgıl er (Kadına saygı göster ne isterse ver; evin kapısını kilitle eve erkek sokma) (YUSUF, 1991).

Öte yandan, İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki kadın anlayışının istisnalar olsa da İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında da devam ettiği görülmektedir. Dede Korkut'ta kadınların yeri ve önemi çok büyüktür. "Manas"ta kadın evin kaderinin ve namusunun koruyucusu olarak gösterilir. Dede Korkut'ta Kan Turalı, düşmanlar tarafından sarılınca eşi Selcen Hatun at biner, kılıç kuşanır ve savaşır. Dede Korkut'ta kadının en önemli özelliklerinden biri de doğurganlığı, yani anne oluşudur (KAPLAN M. , 1988). "Battal Gazi" Destanında, Battal'ın eşi Zeynep ve gördüğü rüya sonucu İslamiyet'i kabul edip Battal Gazi ile evlenen Mah Piyruz, kendi isteğinden ziyade, evlenecek olan kişinin istekleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu dönemde kadın, namusun, erdem ve hünerin sembolü konumunda görünmektedir (GÜNAY, 2000).

Her ne kadar İslamiyet'in ve yerleşik kültürün etkisiyle savaşçı, yönetici sıfatlarını taşıyan kadın arketipinin, kolektif bilinç olan destanlardan yola çıkarak eve hapsedilmiş anne arketipine evrildiği görülse de Türk kadınının hala savaşçı, mücadeleci, anne ve eş rollerini üstlenen bir arketip taşıdığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Carl Gustave Jung'ın ortaya koyduğu arketip kavramıyla bugün mitolojilerden günümüz insanının kolektif bilincine kesin olmamakla birlikte, erişebilmekteyiz. Bunda destanların katkısı yadsınamaz derecede büyüktür çünkü destanlar, kolektif bilincin taşıyıcılarıdır.

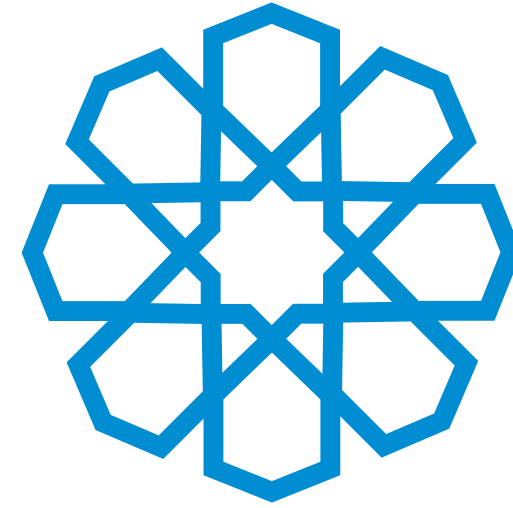
İslamiyet öncesi göçebe devirde destanlardan yola çıkarak kadınların daha aktif, siyasette söz sahibi ve savaşçı kimliği taşıyan bir arketipe yani kadın motifine dayandığını görebilmekteyiz. İslamiyet'in kabulü ve yerleşik hayata geçilmesinin

etkisini taşıyan İslam kültürü içerisindeki Türk destanlarında ise durum değişmiş, kadın iffetini koruyan, çocuklarını yetiştiren bir anne figürü haline gelmiştir fakat kahramanlık özelliklerini kaybetmemişlerdir.

Türklerde kadın, her zaman el üzerinde tutulmuştur. Kadın, mücadeleci ve savaşçı kimliğini kaybetmeyerek bu arketipin varlığını hep korumuştur.

KAYNAKÇA

- ASSMAN, J. (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*
- BATTELHEIM, B. (1989). *The Uses Of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales. New York: Vintage Books.*
- BUDAK, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.*
- CAMUS, A. (1997). *Sisifos Söyleni. İstanbul: Can Yayınları.*
- CHIRLI, N. (2008). *Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish, 292-305.*
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.*
- Duymaz, A. (2007). *Oğuz Kağan Destanından Dede Korkut Kitabına Kahramanların beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler. Milli Folklor, 50-58.*
- ERGİN, M. (2006). *Şor Kahramanlık Destanları. Ankara: Akçağ Yayınları.*
- Fromm, E. (1990). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar. İstanbul : Arıtan Yayınevi.*
- GÜNAY, T. U. (2000). *İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. Milli Folklor, 4-9.*
- Günay, U. (1998). *Manas Destanı'ndaki Kadın Adları İle İlgili Bir Deneme. 46-61.*
- JACOB, J. (2001). *C. G. Jung Psikolojisi . İstanbul: İlhan Yayınevi.*
- JUNG, C. G. (2001). *Dört Arketip. İstanbul: Metis Yayınları.*
- JUNG, C. G. (2007). *İnsan ve Sembolleri. İstanbul: Okyanus Yayınevi.*
- JUNG, C. G. (2010). *İnsan Ruhuna Yöneliş. İstanbul : Say Yayınları.*
- KAPLAN, M. (1988). *Dedekorkut Kitabında Kadın . Ankara ktb Yayınları.*
- KAPLAN, M. (2004). *Dede Korkut Kitabında Kadın. İstanbul: Dergah Yayınları.*
- KAYA, M. (2002). *Türk Halk Anlatılarında Kadın. Toplumbilim, 49-54.*
- SANCAR, M. (2014). *Geçmişle Hesaplaşma- Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İstanbul: İletişim Yayınları.*
- TEKİN, T. (2010). *Orhun Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.*
- USSEV, N. (2012). *Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bıldiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmaji. Dil Araştırmaları, 57-66.*
- YILMAZ, A. (2004). *Türk Kültüründe Kadın. Milli Folklor, 111-123.*
- YUSUF, H. H. (1991). *Kutadgu Bilig. Ankara: TTK Yayınları.*

KIZ ÇOCUKLARI VE YETİMLERLE İLETİŞİMDE MODEL DAVRANIŞLAR*

Şaban KARASAKAL

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğr. Üyesi, Tefsir Anabilim Dalı Başkanı
sabankarasakal@ibu.edu.tr

Özet

İnsan topluluklarının nüvesini oluşturan aile müessesesinin insanlığa sunduğu en değerli armağan, çocuklardır. Anne-babanın neşesi, toplumun bekası, yarınların ümidi olan bu armağan, ana rahmine düşmesinden itibaren, ailesi ve toplum ona karşı görevler yüklenmiş olur. Ancak, insanlık tarihi boyunca çocuklara karşı, bu konuda aynı ölçüde titizlik gösterildiğini söylemek oldukça güçtür. Özellikle sanayi devriminden sonra, bu alanda meydana gelen gelişmeler, insanlığı, konuyu daha ciddi biçimde ve çok boyutlu olarak ele almaya yöneltmiştir. İnsanlık tarihinde anne babasından birini kaybeden çocuklar, yetim veya öksüz olarak mağduriyet yaşayabilmektedir. Ayrıca anne babası olduğu halde, toplumun kız çocuğuna bakışı veya kölelik gibi sebeplerle mağduriyet yaşayabildikleri gibi, modern zamanlarda da, savaşlar vb. sebepler neticesinde, sosyal travmalar veya şiddete muhatap olarak mağduriyet yaşayabilmektedirler.

Günümüzde sıkça sözü edilen çağdaş sorunlardan birisi de, çocuk haklarıdır. Çocukların da yetişkin insanlar gibi bazı haklara sahip olabileceği, ancak yakın zamanlarda farkına varılmış olan bir konudur. Oysa Hz. Peygamber tarafından, insanlığa sunulmuş olan İslâm mesajının en karakteristik özelliklerinden birisi, kadınlar, kız çocukları ve yetimler gibi toplumun en zayıf, savunmasız, ezilme ve istismara müsait mensuplarının haklarına sahip çı-

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

karak, onları insanca bir ortamda ve güven içerisinde yaşatmak projesidir. Toplumsal çürümenin yaşandığı İslâm öncesi Arap toplumunda, bu güçsüz unsurların nasıl ezildiği ve yaşama hakkına varıncaya kadar en tabîi temel haklarının bile hiçe sayıldığı bilinen bir gerçektir. İşte böyle bir toplumsal ortamda Hz. Peygamber, bu güçsüz unsurların haklarından söz etmiş ve bunların ısrarlı takipçisi olmuştur.

Biz bu tebliğimizde, konuyu ilgili âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ekseninde ele alacak, kız çocukları ve yetimle iletişimde model davranışları ortaya koymaya çalışacağız. Böylelikle modern zamanlarda bu güçsüz unsurlarla birlikte anılan şiddet, istismar ve ihmalin ortadan kalkmasına destek sunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, yetim, çocuk, eğitim,

Giriş

Bir toplumu oluşturan fertlerin maddî ve manevî konumları farklılık arz eder. İhtimaî yapı zengin-fakir, genç-yaşlı gibi muhtelif zümrelerden oluşur. Her toplumda korunmaya, desteğe ve özel ilgiye muhtaç insanlar bulunur. Toplumda farklı karakterlere sahip fertlere rastlandığı gibi, farklı sosyal statülere mensup, sosyal yardıma muhtaç durumda olanlar da vardır. Bunlardan birisi de yetimler ve kız çocuklarıdır.

Çocuklar, dünyaya geldikleri andan itibaren bir himayeye muhtaçtır. Eğer anne-baba veya başkaları tarafından muhafaza edilmezlerse mağduriyet yaşarlar. Anne babasından birini kaybeden çocuklar, yetim veya öksüz olup mağduriyet yaşayabilirler. Anne babası olduğu halde, toplumun mesela kız çocuğuna bakışı veya kölelik vb. sömürü sistemleri sebebiyle de mağduriyet yaşayabilirler. Yahut da modern zamanların dezavantajlı grupları olan bu kimseler, savaşlar, salgın hastalık, depresyon, kaçırılma, aile içi şiddet ve alkol yüzünden evini terk etme, fakirlik sebebiyle aileleri tarafından resmî kurumların bakımına terkedilme ve gelişmiş ülkelerde evlilik dışı ilişkilerin ve boşanmaların yaygınlaşması vb. sebepler neticesinde sosyal travmalar¹ veya şiddetle² muhatap olarak mağduriyet yaşayabilirler. Yetim ve kimsesiz çocuklarla alakalı olarak yaşadığımız dünyada gördüklerimiz, insanı şiddete götüren önemli etkenlerden birisinin, olmayan veya yetersiz kalan anne-baba çocuk aile ilişkisi veya yetersiz aile şefkati gerçeğidir. Aile içi sevgisizlik ve ilgisizliğin doğurduğu travmalar nesilden nesile aktararak şiddet içerikli davranış biçimleri olarak devam etmektedir³.

Çocuğun sağlıklı bir psikoloji ile büyümesi için anne-baba sevgisi ve şefkatiyle yetişmesi son derece önemlidir. Biçilen roller gereği ailenin ayakta durmasında, maddî olarak yaptıkları bir yana; anne-baba, ailede, çocuğun üzerinde varlıklarını her zaman manevî bir güç, bir güven kaynağı olarak sürdürürler. Bu fitrî algı sebebiyle, gerek annenin, gerekse babanın yokluğu, çocuklar için büyük bir eksikliktir. Çocuk anne-baba tarafından sevmeye, okşanmaya muhtaçtır. Bu gerçek, yetimlerin sorunlarının çözümünde bütün toplumun duyarlı olmasını, şöyle ya da böyle, herkesin kendisine göre mutlaka birtakım sorumluluklarının bulunduğunu gösterir. Problemin eksenini yalnızlık ve sahipsizlik oluşturduğuna göre, baba ve annesi hayatta olduğu halde terkedilmiş sahipsiz çocukları, mecazî manada yetimler kapsamına alıp, onlara karşı da aynı sorumlulukları taşıdığımızı kabul etmeye bir mani yoktur. Burada sorun, babanın veya annenin ölmüş olması değil, anne veya

1 *Travma*, sözlük anlamı itibarıyla dışardan bir etkenin yol açtığı fiziksel ve ruhsal yara şeklinde tarif edilmektedir. Ancak genel ifadeyle “bireyin kişiliği ve ruhsal yapısı üzerinde şu veya bu ölçüde kalıcı bir etki bırakan olağandışı felaket niteliğinde bir yaşantının anılarından kaynaklanan rahatsızlık ve bunaltı” durumu olarak tanımlanabilen ruhsal travmalar arasında savaş, ırk veya din ayrımcılığı, boşanma, çocuk istismarı, işkence vb. yaşantılar sayılabilir. Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, s. 765.

2 *Şiddet*: Düşmanlık ve öfke duygularının, kişilere ve nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesi halidir. Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 712.

3 Erdem, Hüsamettin, “Şiddet ve Şiddet Çeşitleri”, *Din ve Şiddet -Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla-*, Ed., Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yay., Ankara 2016, s. 70; Başkan, Ömer, “Kur’ânî Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı”, *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak*, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018, s. 33.

babanın ölümüyle ortaya çıkan “çocuğun yalnızlığı ve sahipsizliği”dir. Dolayısıyla sahipsiz olan her çocuğa, ailesi tarafından sahip çıkılınca kadar, sorumluluk açısından yetim muamelesi yapılabilir.⁴

Çocuklara karşı gösterilen sevgi için çocuk psikolojisi uzmanları, “büyüme vitamini”⁵ nitelemesinde bulunmaktadır. Çocukların, büyüklerin telkin ve tâlim ettikleri değerleri ve davranış modellerini içten benimseyip hayat boyunca bunlara sahip çıkması ve içselleştirmesi, her şeyden önce kendi ailesi içerisinde “dost ve güvenilir” bir çevrede yaşadığının tecrübesini edinmesine bağlıdır. Dolayısıyla çocuğun bu temel ihtiyacının yeterince karşılanması ve ona sevgi ve şefkatle ilgi gösterilmesi gereklidir⁶

Cahiliye döneminde Kur’ân insanlığa rehber olacak beyanlarıyla indiğinde, Arap yarımadasıyla birlikte bütün bir insanlık karanlıklar içindeydi. Toplumun en zayıfları olan kadınlar, köleler ve yetimler, cahilî toplum ve sistem tarafından sürekli eziliyordu. Câhiliye döneminde kabileler arası savaşlarda ve yıllarca süren kan davalarında ölenler, arkalarında çok sayıda yetim bırakıyordu. Arap yarımadasında kızlara, eli silâh tutmayan çocuklara, yaşlılara ve kadınlara genellikle miras hakkı tanınmaz, yetimlere de babalarından kalan mal verilmezdi. Bazı yetim kızlar vasîleri tarafından evlendirilerek mehirlerine el konur, bazen da vasîleri sırf mallarına sahip olmak için onlarla evlenirlerdi.⁷

Böyle bir ortamda Cenâb-ı Allah, âlemlere rahmet olan “yetim” peygamberini, hidayet kaynağı Kur’ân ile gönderdi. Kur’ân 22 ayetiyle bizlere yetim hakları hususunda kâideler koyarken Hz. Peygamber (sav) de, sözleri ve uygulamaları ile bu kuralları tatbik etmiş ve ümmetine örnek olmuştur. Böylece bütün sömürülen ve ezilenlerle birlikte “yetim” de tekrar doğmuş, maddî ve manevî bütün haklarını elde edip insan gibi yaşama fırsat ve şansına kavuşmuş oldu. Nitekim, iyi bir eğitimle topluma kazandırılması gereken çocuklar, ezilen ve istismar edilen kadınlar, yetimler ve köleler, O’nun özel alâka ve himayesi sayesinde, yaşanılabilir bir hayata kavuşmuşlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in söz konusu insanlara ve çocuklara gösterdiği yakın ilgi ve bu husustaki tavsiyeleri, günümüz insanı için güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁸

Bukısa girişten sonra öncelikle Kur’ân’da yetim kavramı ve daha sonra da Hz. Peygamber’in yetim hakkındaki sözleri ve yetimlere davranışları hakkında bilgiler verelim.

4 Ağırman, Cemal, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.VII, Sayı 2, 2007, s. 10-12.

5 Bilgin, Beyza, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar”, *MGSB Din Öğretimi Dergisi*, Ankara 1986, s. 21.

6 Apak, Âdem, “Hz. Peygamber’in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 2010, s. 46.

7 Arı, Abdüsselam, “Yetim”, *DİA*, İstanbul 2013, XIII/501.

8 Karasakal, Şaban, “Mağdur Çocuklarla İletişimde Model Davranışlar”, *Şiddet ve Sosyal Travmalar*, Ed. Âdem Solak, HEGEM Yay., Ankara 2018, s. 245.

1. Kur’ân’da Yetim Kavramı

Sözlükte “yalnız olmak, tek başına kalmak” anlamındaki “yütm” kökünden türeyen yetim kelimesi, çeşitli nesnelerin tekliğini ifade eder. Büluğ çağından önce babası ölen çocuğa yetim (çoğulu eytâm, yetâmâ) adı verilir. “Yütm”ün asıl manasının, bir çocuğun babasını kaybetmesi olduğu ve tek başına kalma manasının buradan geldiği şeklinde ikinci bir görüş de vardır. Yetimlik, insanlarda baba tarafından, diğer canlılarda ise anne tarafından olur.⁹

Arapçada annesi ölen çocuğa “acıyy”, hem annesi hem babası ölen çocuğa da “latîm” denir.¹⁰ Türkçede her iki kavramın karşılığı ise “öksüz”dür. Yani “sadece annesi ölene öksüz” dendiği gibi, “hem annesi ve hem babası ölene de öksüz” denir. Türkçede mecazî manada kimsesizlere de öksüz denir.¹¹ Yetim ifadesi Türkçede de Arapçadaki gibi kullanılmaktadır.

Babasını kaybeden küçük büyük herkese, sözlük anlamı bakımından yetim denilebilirse de, fıkhîta yetim, henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar hakkında kullanılır.¹² Ayrıca evlendirilirken kendisine danışılması gerektiğini bildiren bir hadiste babasını küçük yaşta kaybeden yetişkin kız için ve eşini kaybetmiş bir hanım için de Arap kültüründe “yetîme” lafzı kullanılmıştır.¹³ “*Buluğ çağına ulaştıktan sonra yetimlik kalkar.*”¹⁴ hadisinde, bulûğ çağından sonra yetimliğin kalkacağı, yetimliğin yalnızca çocukluk devresiyle alakalı bir durum olduğu ifade edilmiştir. Dinimizde ergenlik çağına gelmeden önce babasını kaybetmiş kız veya erkek çocuklara yetim denilmektedir. Çocuğun nafakasını temin etme, haklarını koruma ve onu yetiştirmede babanın daha çok rolü bulunduğu için yetimlik özellikle babaya bağlanmıştır.¹⁵

Yetim kavramının anlam eksenini, babası ölen çocuğun muhtaç duruma düşmesiyle “bakılma imkân ve desteğini kaybetmiş olması”dır. Annesi ölen çocuk, sahip çıkılma ve bakılabilme noktasında babanın korumasındadır. Mahrum olduğu süt ve anne şefkatinin kısmen de olsa başka yollarla giderilebilme imkânı vardır. Babası ölen çocuk, zorunlu olarak sahip çıkılma imkân ve desteğini kaybetmiş olduğu için ortada kalabilir. Ayrıca, annenin ölümünde baba yeni bir evlilik yapsa da çocuk sahipsiz kalmıyor. Çünkü “*Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir*” (Bakara 2/233) âyetinde belirtildiği gibi, İslam’a göre çocuğun bakımı babaya aittir. Fakat baba ölüp anne yeni bir evlilik yaptığında, ailede sahip çıkacak

9 İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, Thk. Ali Şîrî, Beyrut 1408/1988, XII/645-646.

10 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XV/79-80, XII/543.

11 Samî, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersââdet 1317, s. 215; Heyet, *Türkçe Sözlük*, TTK Basımevi, Ankara 1988, II/1132

12 Arı, “Yetim”, XIII/502.

13 Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as, *Sünenü Ebi Dâvûd*, Çağrı Yay. İstanbul 1413/1992, “Nikâh”, 23, 25; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, ysz. tsz. II/1280-1281.

14 Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 9.

15 İsfahânî, Râğîb, *el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Said Geylânî, Dâru’l-Mârifet, Beyrut tsz., s. 550.

biri yoksa, çocuk ortada kalabiliyor. Her şeyden önce anne, bulunduğu yuvanın dışına çıkıyor. Gideceği yerde çocuklarına sahip çıkılacağına bir garantisi olmadığı gibi, üvey baba olacak kişinin de böyle bir mecburiyeti yoktur. Onun için çocuğa, babanın sahip çıkma ve her türlü sorumluluğunu üstlenme mecburiyeti olduğu için, Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde annesi ölen çocuğun bakımı üzerinde durulmamıştır.¹⁶

Kur’ân-ı Kerim’de yetim kelimesi ve türevleri, 12 sûrede 22 âyette geçmektedir:

- 5 defa “اليتيم/el-yetim” (En’âm 6/152, İsrâ 17/34, Fecr 89/17, Duhâ 93/9, Maûn 107/2),

- 3 defa “يتيمًا/yetimen” (İnsan 76/8, Beled 90/15, Duhâ 93/6),

-14 defa “اليتامى/el-yetâmâ” (Bakara 2/83, 177, 215, 220; Nisâ 4/2, 3, 6, 8, 10, 36 ve 127(iki defa); Enfâl 8/41, Haşr 59/7),

- 1 defa “يتيمين/yetimeyni” (Kehf 18/82) olmak üzere toplam 23 yerde yetim ve benzeri kelimeler geçmektedir.¹⁷

İzzet Derveze’ye göre yetim âyetlerinin çokluğunun sebebi, cahiliyede onlara karşı yapılan zulümlerin çokluğudur. İslam öncesinde yetimlerin ezilme, işkence, ihmal ve mahrumiyete maruz kalmaları sebebiyledir. Kur’ân’ın bu tür haykırıları ve sürekli teşviki, devam eden zulmü ortadan kaldırma yönünde olmuştur.¹⁸

Kur’ân-ı Kerim’de geçen yetimlerle ilgili âyetlerde onlara iyi davranılması hususu Allah’a iman ve ibadetle birlikte anılmış (Bakara 2/177; Nisâ 4/36), yetimlerin itilip kakılması ve onlara karşı ilgisiz davranılması kınanmış (Fecr 89/17; Mâûn 107/2), yetimlerin küçümsenip kendilerine kötü muamelede bulunulması yasaklanmıştır (Duhâ 93/9). Müminler muhtaç durumdaki yetimleri doyurmaya, onları malî yönden desteklemeye ve yaşam şartlarını düzeltmeye teşvik edilmiştir (Bakara 2/215, 220; Nisâ 4/8; İnsan 76/8; Beled 90/15). Medine döneminde devlet gelirlerinden ganimet ve fey içinde yetimlerin hakkı olduğu bildirilmiş, bu hakkın ödenmesine gelirlerin harcama kalemleri arasında yer verilmiştir (Enfâl 8/41; Haşr 59/7). Yetimlere adaletle davranılması, özellikle mallarını ele geçirmek amacıyla yetim kızlarla evlenip haksızlık yapılmaması, evlendirilen yetim kızların mehirlerine el konulmaması (Nisâ 4/3, 127), yetimlerin mallarının en güzel şekilde korunup yönetilmesi (En’âm 6/152; İsrâ 17/34), büyüdüklerinde mallarının geciktirilmeden kendilerine teslim edilmesi ve teslim sırasında şahit bulundurulması (Nisâ 4/6) hususları Kur’ân’da yetim haklarına dair temel prensiplerdir. Yetim malı yemek büyük günahlardan sayılmış, haksız yere yetim malı yiyenlerin şiddetli azap görecekleri bildirilmiş, yetimin veli ve vasilerine ancak fakir olmaları durumunda onun malından belli ölçüde faydalanma izni verilmiştir (Nisâ 4/2, 6, 10).

16 Ağırman, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, s. 11-12.

17 Abdülbâki, Muhammed Fuad, *Mu’cemü’l-Müfrehes li elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerim*, Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul 1982, s. 858; Konuyla ilgili âyetler için bkz. Özsoy-Ömer-Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur’ân*, (Sistematik Kur’ân Fihristi), Ankara 1996, s. 432, 433, 435, 485-487.

18 Derveze, İzzet Muhammed, *et-Tefsiru’l-Hadis*, Dimaşk 1961, I/155.

Genel hatlarıyla sıraladığımız yetimlere ilişkin âyetleri üç grup altında¹⁹ sınıflandırabiliriz.

1.1. Yetimlerin Haklarının Korunmasına Yönelik Âyetler

Bu gruptaki âyetler, Kur’ân’ın indirilmeye başladığı andan itibaren kendisi de bir yetim olan Hz. Muhammed(sav)’e, yetimlere iyi davranması yönünde emirleri ve önceki şeriatlardaki pratikleri hatırlatan âyetlerdir.

Diğer ilahî dinler de mensuplarına, onlardan alınan ahit ve misak kapsamında, yetimlere sahip çıkmalarını emretmiştir. Örneğin *“İsrailoğullarından, ‘Allah’tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin’ diye söz almıştık. Sonra siz, pek azınız müstesna, döndünüz; hala da yüz çevirip duruyorsunuz.”* (Bakara 2/83) mealindeki âyette aynı sorumlulukların, İsrail oğullarından da istendiği, ancak, çoğunun yetime iyi davranmadığı ifade edilmektedir. *“Allah’a ibadet edin ve O’na hiç birşeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere iyilik edin”* (Nisâ 4/36); *“Biz insanoğlu için iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit bir köle ve esir âzad etmek yahut açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır”* (Beled 90/8-16); *“Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler”* (İnsan 76/8) gibi âyetler, yetimlere iyi davranılması hakkında Allah’ın önceki şeriatlarda ve Kur’ân’da emrettiği hususlardır.

Allah Teâla Habîbine hitaben: *“أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى / O seni yetim bulup barındırmadı mı?”* (Duhâ 93/6) buyurarak, Peygamberini yetim iken çeşitli vesilelerle koruyup muhafaza ettiğini belirtmiş: *“فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ / Öyleyse yetimi hor görme!”* (Duhâ 93/9) fermanıyla da ben nasıl seni himâye etmişsem, sen de diğer yetim kullarıma sahip çık, onların derdiyle ilgilen, sıkıntılarını hallet demek istemiştir. Zira yetimlik duygularını yaşayan bir insan, ancak ümmetine aynı konudaki hassasiyeti öğretebilir. Duhâ Sûresinde âyet, yetim kelimesinin Hz. Muhammed (sav) için kullanımına bir delildir. Müşrikler Hz. Peygamber (sav)’e küçümsemek amacıyla *“Ebû Tâlib’in yetimi”* derlerdi.

Fecr Sûresinde ise, *“Siz yetime iyilik etmezsiniz. Hayır; aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz”* (Fecr 89/16-17) âyetleri Cahiliye dönemi insanının yetime bakış açısını ortaya koyan bir uyarıdır. Kur’ân’da, imanlarının bilincinde olanlar, yetimlere ve yoksullara iyilik yapmaları ile anılırken, imanlarının bilincinde olmayıp, bencil ve

19 Yetimlerle ilgili âyetlerin tasnifi hakkında geniş bilgi için bkz. Uluşal, Neşet, “Kur’ân’da Yetim Kavramı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Nihat Temel, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2006, s. 1-2; Ayral, Mehmet Şirin, “Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. İsmet Ersöz, Selçuk Üniversitesi S.B.E., Konya 2007, s. 14-76; Yaşar, Nebiye, “Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: “İstanbul Örneği 2008-2013”” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan. Halis Ayhan, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2015, s. 50-54; Başkan, “Kur’ânî Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı”, s. 35-43.

hırslı, helal-haramı tanımayan kimseler de, yetime ve yoksula iyilik etmeyen kimseler olarak anılmışlardır. Mesela bu hususta yetimlere iyi muamele etmeyenlerle ilgili başlı başına bir sûre indirilmiş, sûrede, yetime yapılan kötülüklerin dini inkâr anlamına geleceği, “*Ey Muhammed! Dini yalan sayanı gördün mü? Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur*” (Mâûn 107/1-3) âyetinde bildirilmiştir. Bu surede geçen ifadelerle göre, yaptığımız ibadetler, bizi başta yetimler olmak üzere himayeye muhtaç insanların durumuyla ilgili bir hassasiyete teşvik etmektedir. Eğer bizde böyle bir hassasiyet uyanmıyorsa ibadetler amacına erişmeyen içi boş bir şekle dönüşür ki, bundan sakınılması gerekmektedir.²⁰

Yetimler henüz kendi ayaklarının üzerinde duracak durumda olmadıkları için korunmaya muhtaçtırlar. Onları himaye etmek, en yakınından en uzağına doğru, öncelikle akrabalarla düşer. Akrabalardan herhangi birinin yetim, kimsesiz veya muhtaç duruma düşmesi durumunda, her şeyden önce ona akrabalığın gereği olarak sahip çıkmak gerekir. Bir baba çocuğuna karşı, onu nasıl helal kazançla beslemek, giyindirmek, barındırmak, eğitim imkânı sağlayıp meslek edindirmek ve büyüdüğünde evlendirmek gibi sorumluluklar taşıyorsa, yakınlık derecesi ne olursa olsun, yetimin bakım ve sorumluluğunu üstlenenler de, en azından dînen ve ahlâken aynı sorumlulukları taşır. Danışma ve fikir düzeyinde anne-baba, evladına ne kadar yardımcı oluyorsa, sorumluluğunu üstlendiği yetime de en az o kadar yardımcı olmalı, mihrini tam almasını, malının ve haklarının korunmasını sağlamalı, yaşı gelip dengini bulduğunda evliliğine mani olmamalıdır.²¹

İslam fıkıhında yetimleri himaye edip yetiştirmek farz-ı kifâye olarak kademeli biçimde toplumun görevleri arasında sayılmıştır. Bu husus öncelikle mahremi olan yakın akrabaların sorumluluğundadır. Bunların yokluğunda veya sorumluluklarını yerine getirememeleri durumunda sorumluluk diğer Müslümanlara geçer. Ya da bu vazife devlet tarafından veya devletin denetiminde koruyucu aileler ya da kurumlarla yerine getirilmesi gerekir. Bu husustaki masraflar da ya devlet eliyle veya belli vakıfların geliriyle karşılanır.²² Osmanlı’da bu husustaki yardımlar ferdi olmaksızın çıkarılıp vakıf ve dernekler aracılığıyla kurumsallaştırılmış, böylelikle sosyal adaletin sağlanması gözetilmiştir.²³

İslam tarihi boyunca, yetimlere yönelik vakıf ve kuruluşlar, değişik isimlerle görevlerini yürütmüşlerdir. Tarihsel süreç bakımından Selçuklulardan itibaren, eytamhâne ve islahhâneler kurularak yetimlerin bakımı sağlanmaya çalışılmıştır. Eyyûbîler ve Memlükler döneminde yetimler için özel mektepler açılıp, vakıflar tahsis edilmiştir. Osmanlılar’da yetimlerin himayesine yönelik uygulamalar daha da gelişti-

20 Okur, Kaşif Hamdi, “Koruyucu Aile Uygulamasının Manevi Temelleri”, *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak*, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018, s. 19.

21 Ağırman, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, s. 14-15

22 Arı, “Yetim”, XIII/501.

23 Yetimlere yönelik vakıf ve kuruluşların tarihsel seyri ve Osmanlı toplumunda yetimlerle ilgili koruyucu uygulamalar hakkında geniş bilgi için bkz. Zaim, Sebahattin, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1986, s. 87; İpşirli, Mehmet, “Avarız Vakfı”, *DİA*, İstanbul 1991, IV/109; Bay, Abdullah, “Osmanlı Toplumunda Koruyucu Aile Uygulaması”, *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak*, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018, s. 67-85.

rilmiş, avâız vakıfları, dârüleytamlar ve yeniçeri birliklerindeki orta sandıkları, yetim çocuklara maddî destek sağlamıştır. 1873’te Dârüşşafaka tesis edilmiş, 1917’de kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti daha sonra Çocuk Esirgeme Kurumu’na dönüştürülmüş, 1983’te Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu teşkil edilmiştir. 2011 yılında gerçekleştirilen yasal düzenlemeyle bu hizmetlerin yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.²⁴ Son yıllarda yetimlerle ilgili uluslararası veya bölgesel sempozyumlar düzenlenerek, bugün yapılan sempozyumda olduğu gibi problemlere ortak çözümler bulmaya gayret edilmektedir.

1.2. Yetimin Sosyal Haklarını Vurgulayan Âyetler

Bu gruptaki âyetlerde, yetimin toplumda hissettiği manevi, psikolojik ve sosyal eksikliğin, ona asgari düzeyde yansıtılması için gayret gösterilmesi istenmektedir. “*Öyleyse yetimi sakın ezme*” (Duhâ 93/9); “*Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (ihmal etmekten) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayınız ki) onlar sizin din kardeşlerinizdir. Allah işleri bozanla düzelteni bilir.*” (Bakara 2/220) âyetlerindeki ifadeler, yetimlerin sosyal hayattaki konumlarının iyileştirilmesine yönelik olarak ön plana çıkmaktadır.

Medine döneminde yetimlerle ilgili olarak indirilen âyetler onların her türlü ihtiyacına cevap verecek detayları ihtiva etmektedir. Bu bağlamda yetimin sıcak bir aile yuvası ortamında yetiştirilmesinden (Bakara 2/220), varsa malının en iyi şekilde korunması, nemalandırılması ve vakti geldiğinde kendisine teslim edilmesine (Nisâ 4/6, 10); ikbalinin en uygun şekilde planlanmasından (Nisâ 4/6; Kehf 18/82) evlendirilmesine (Bakara 2/220; Nisâ 4/3, 127); devletin elde ettiği gelirlerden yetimlerin ihtiyacını karşılamaya yönelik fon tahsisine (Enfâl 8/41; Haşr 59/7) kadar gerekli bütün görevlerin sırasıyla yetimin yakınlarına, topluma ve devlete birer vazife olarak yüklendiği ilgili âyetlerden (Mesela bkz. Bakara 2/83, 215; Nisâ 4/8; Enfâl 8/41; Haşr 59/7) rahatlıkla temellendirilebilir.²⁵

Yetimleri, yoksulları Allah sevgisi ile doyuran, onların ihtiyaçlarını, sırasında kendi ihtiyaçlarından önde tutan müminler, ilgili âyetlerde övülmüşlerdir: “*Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.*” (İnsan 76/8-9) Bu âyetlerin iniş sebebi ile ilgili kişiler hakkında tefsirlerde geniş bilgiler verilmiştir. Bunlardan birisi, Hz. Ali ile eşi Hz. Fatıma’dır. Oruç tuttıkları bir gün, iftar vakti gelen yoksula yiyeceklerini verirler. İkinci gün bir öksüz gelir, yemeklerini öksüze verirler. Üçüncü gün de bir esir gelir, yemeklerini bu defa da esire verirler. Böylece üç günlük orucu iftarsız, birbirine eklemiş olurlar.²⁶

24 Yılmaz, Şadiye, “Hz. Peygamber’in Yetimlere Karşı Davranışı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Nihat Yatkın, Atatürk Üniversitesi SBE., Erzurum 2016, s. 131-137; Arı, “Yetim”, XIII/502.

25 Başkan, “Kur’ânî Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı”, s. 43.

26 Râzî, Fahreddin, *Tefsîr-i Kebîr ve Mefâtihi l’-Gayb*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1401/1981, XXX/244-245;

1.3. Yetimin Ekonomik Haklarını Vurgulayan Âyetler

Bu gruptaki âyetlerde de, yetimin reşid oluncaya kadar ekonomik haklarının korunması gerektiğinin altı çizilmektedir. Âyetlerde yetimlere yardım, zekât gibi mecburi olarak yapılacak yardımlar (Bakara 2/43, 177; Zâriyât 61/19) ve ihtiyari olarak yapılacak yardımlar (Bakara 2/254, 272) şeklinde tasnif edilmiştir. Bu yardımlar Mekke döneminde gönüllü yardım, vicdani bir uygulama olarak yapılırken (Bakara 2/267; Zâriyât 61/19; Meâric 70/18-27, Medine döneminde gönüllü yardımlardan ayrılmış ve Müslümanların muntazaman ödemek durumunda oldukları yükümlülük haline getirilmiştir (Bakara 2/177; Nur 24/37).

İlgili âyetlerde yetime maddi manevi yardımdan başka, onun malının korunması da istenmiştir (Bakara 2/220; İsrâ 17/34). Ayrıca ister koruyucu aile olarak kendi yanımızda veya yetimler için oluşturulmuş yurtlarda olsun, bir arada yaşandığı zaman, onlar sizin kardeşinizdir (Bakara 2/220), onlara tatlı söz söyleyin (Nisâ 4/8) denilerek, onlara sevgi gösterilmesi istenmektedir.

İnancı ne olursa olsun, zenginlik, insana, mensup olduğu topluma karşı birtakım sorumluluklar yükler. İslamiyet bu sorumluluklara “ibadet” değeri vererek farklı bir boyut kazandırmıştır. Bütçeden muhtaç olan “yetim ve düşkünlere” pay ayırma gibi genel ve toplumsal sorumluluğun yanı sıra, zenginlere, “zekât” ve “sadaka” gibi zorunlu ve gönüllü sorumluluklar da yüklemiştir. Dolayısıyla her Müslüman, zekâtını aktaracağı yerleri tasarlarırken veya zekât harici gönüllü harcamalarında, muhtaç olan yetim ve kimsesizleri hesaba katmak zorundadır. Bu durum âyetlerde şöyle ifade edilmektedir: “...bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ın, Peygamber’in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır.” (Enfâl, 8/41); “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, Kitab’a, peygamberlere inanır. (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, ve kölelere sevdiği maldan harcar, namazı kılar, zekâtı verir...İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır.” (Bakara 2/177)

Yetim malını yemeye kalkışanların, dünya ve ahirette hüsrana uğrayacakları Kur’ân-ı Kerîm’de, “Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler hiç şüphesiz karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.” (Nisâ 4/ 10) şeklinde çarpıcı bir üslupla beyan edilmektedir. Âyetle görüldüğü gibi yetimin malını çeşitli sebeplerle haksız yere yemeye veya herhangi bir şekilde telef etmeye kalkışanlar, yetimden önce kendilerini helâk etmiş olmaktadırlar. Durum böyle olunca bir Müslüman için, “Erginlik çağına erişinceye kadar- onu değerlendirmek amacı haric - yetimin malına yaklaşmayın. Ahde vefa gösterin. Çünkü ahid bir sorumluluktur” (İsrâ 17/34); “Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel ve faydalı bir şekilde yaklaşınız!” (En’âm 6/152) âyetleri gereğince, yetimin haklarını güzelce korumaktan başka yol kalmamaktadır. Dinimizin yetimlerle ilgili olarak gösterdiği bu hassasiyet üzerine, ashab-ı kirâm yetimlerle bir arada bulunmaktan bile çekinir

Çantay, Hasan Basri, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, İstanbul 1984, III/1100.

hale gelmişlerdi. Neticede durum Peygamberimize arzedilince: “...Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (ihmal etmekten) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayınız ki) onlar sizin din kardeşlerinizdir. Allah işleri bozanla düzeltene bilir...” (Bakara 2/220) âyet-i kerimesi nazil olmuştur.²⁷ Bu âyet ile de yetimlerle kimin iyi kimin kötü niyetle ilgilendiğini Allah Teâlâ’nın çok iyi bildiği, dolayısıyla sorumluluktan kaçılmaması ve yetimlerin tam bir kardeş muamelesine tâbi tutulması gerektiği vurgulanmıştır.

Yetimlerle ilgili olarak cahiliye döneminde yaygın olup Kur’ân’ın düzelttiği bir adet de şu olmuştur: Erkekler, velisi oldukları yetim kızlarla, mallarında gözleri olduğu için evlenirlerdi. Miraslarına bütün bütün konabilmek için onları ağır işlerde çalıştırarak ölümlerine yol arayanlar bile olurdu. Yetimler, savunacak kimseleri olmadığı için, pek çok haksızlıklara uğrarlardı. Cahiliyenin bu baskıcı uygulamasına mukabil, “Yetim kızdan kendi nefsi için izin istenir. Onun susması izindir.”²⁸ hadisinde ifade edildiği gibi İslam’da yetime söz hakkı verilmiştir. Böyle kimseler hakkında vahyolunan âyetle, haksızlık yapmayacağına emin olmadıkça yetimlerle evlenilmemesi hükmü getirilmiştir: “Eğer yetim kızlar hakkında adaleti gerçekleştirmekten korkarsanız, onlarla değil, sizin için helal olan diğer kadınlarla ev/eniniz” (Nisâ 4/3) “Yetimleri, nikaha erişecekleri çağa kadar deneyin; şayet kendilerinde bir (rüşd) olgunlaşma gördünüz mü, hemen onlara mallarını verin. Büyüyecekler diye israf ile çarçabuk yemeyin.” (Nisâ 4/6).

Bu anlamdaki âyetler müslümanları titiz davranmaya teşvik ediyordu. Bir yetim velisi Peygamberimize gelerek şöyle demişti: “Ey Allahın Elçisi, ben fakirim, hiç bir malım yok ve bir yetimim var.” Peygamberimiz ona şöyle öğüt vermiştir: “Yetimin malından, israf etmemek ve onun malını, kendi malını çoğaltmak için vesile yapmamak şartıyla yiyebilirsin!” Yukarıdaki âyetin devamı bu konuya işaret etmektedir: “Zengin olan iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da artık maruf (ihtiyaca ve örfe uygun) bir şekilde yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, onlara karşı şahid bulunurun.” (Nisâ 4/6).

“Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde onların durumundan endişe edecek olanlar, (öksüzlerin hakkına dokunmaktan) çekinsinler, Allah’tan korksunlar.” (Nisâ 4/9) âyetindeki ifadeler bizi empatiye davet etmektedir. Yetimlerin velisi durumunda olanlar, onları çocukları yerine koyarak düşünmeli, davranışlarını ona göre ayarlamalıdır. Kendimiz için doğruluk, adâlet ve hakkâniyetle muâmele görmek, işlerimizin ve hâllerimizin düzelip Allah’ın bizi affetmesini diliyorsak, kendi haklarını savunamayacak durumda olanların (yetimler) haklarını korumak için de doğru, samîmî, âdil ve hakşinas olmamız emredilmektedir. Âyetlerde yetimlerle kimin iyi, kimin kötü niyetle ilgilendiğini Allah Teâlâ’nın çok iyi bildiği, dolayısıyla so-

27 Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü Nesâî*, Çağrı Yay., İstanbul 1992/1413, “Vesâyâ”, 11; Yetimlerin mallarını korumakla alakalı olarak, onların vücut ve edâ ehliyeti açısından durumu, yetime miras, vasiyet ve vakıf gibi yollarla intikal eden malların kendisine verilmeyip, velî, vâsî veya hâkim tarafından idare edilmesi durumu ve gasbedilen bir malın menfaati -kullanmak veya sahibinin yararlanmasının engellenmesi- hususunda mezheplerin görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Arı, “Yetim”, XIII/502.

28 Ebû Dâvûd, “Nikâh” 23, 25; Tirmizî, “Nikâh” 18; Nesâî, “Nikâh” 31, 36.

rumluluktan kaçılmaması ve yetimlerin tam bir kardeş muamelesine tâbi tutulması gerektiği vurgulanmıştır.²⁹

2. Hz. Peygamber, Yetimler Ve Kız Çocukları

Hayatı incelendiğinde, dinî alanda olduğu gibi sosyal konularda da, Allah Rasûlü (sav)'nün bütün uygulamalarında özelde Müslümanlar, genelde de bütün insanlık için çağları aşan evrensel davranış örnekleri görülecektir. Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, kadınlar, kız çocukları ve yetimlere yönelik şiddeti önlemede insanlık için örnek alınabilecek yegane modeldir. Kur'ân'ın yirmi iki âyetinde, doğrudan veya dolaylı olarak yetimlerden bahsedilmiş olması ve Hz. Peygamber'in uygulamaları, İslâm'ın yetimlere verdiği önemin bir ifadesidir. O hayatı boyunca bütün insanlara, özellikle zayıflara ve yetimlere merhametli davranmış, yolunu takip edenlerden de aynı şeyi istemiştir.

Toplum içinde her kesimin, kendisinde bir şeyler bulabileceği Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem olan Asr-ı Saadete dair anlatılan her bir hatıra, aynı zamanda bir terbiyevî (eğitsel/pedagojik) değeri de haizdir. Dolayısıyla, aktarılan hadiseler, sadece yaşanmış birer "hatıra" olarak değil, Asr-ı Saadet'ten günümüze yansıyan mesajlar olarak bakmak daha doğru olacaktır. Hz. Peygamber (sav)'in, peygamberlik dışındaki insanî yönünün en çok dikkat çekici örneklerini, çocuklarla olan ilişkilerinde bulabilmekteyiz. Çünkü O, sıradan bir insandan öte, adeta "çocuklarla çocuklaşabilen", bunu başarabilen ve diğer insanlara da tavsiye eden müstesna bir şahsiyettir.³⁰

İslâm öncesi Arap toplumunda özellikle savaşlar ve cahiliye devri uygulamaları gibi sebeplerle dul ve yetimlerin sayısı oldukça fazlaydı. Câhiliye toplumunda yetimler horlanır ve haklarına riayet edilmezdi. Hz. Peygamber (sav) de yetim olarak doğmuş ve büyümüş, kavminin bu konudaki olumlu ve olumsuz tavırlarını yakinen görmüştü. Dört yaşına kadar süt annesinin evinde kalmış, henüz altı yaşında iken annesi, sekiz yaşında da dedesi vefat etmişti. Sekiz yaşından itibaren amcası Ebu Talib ile yengesi Fatıma O'na kendi çocuklarından ileri bir özenle bakmışlardı. Yetim olarak kaldığı amcasının evinde, yengesinin kendisine olan sıcak ilgisi ile ilgili olarak: "O öldüğü zaman bazı kimseler: "Ey Allahın Elçisi, böylesine yaşlı bir kadının ölümünden niçin bu kadar üzüntü duyuyorsun" dediler. Ben de "Nasıl duymayayım! Ben onun yanında, yetim bir çocuk olarak sığınmış halde iken o, kendi çocuklarından önce beni doyurur, kendi çocuklarından önce benim saçlarımı tarardı. O benim annemden sonra annemdi."³¹ demiştir.

Resûl-i Ekrem (sav)'in yetimlerle ilgilenmesi ve onların haklarıyla alakalı düzenlemelerde bulunması risâletin ilk yıllarından itibaren başlar. Habeşistan'a giden mu-

hacirlerin başkanı Cafer bin Ebî Tâlib, Necâşî'nin huzurunda İslâm'ı ve Müslümanları savunmak maksadıyla yaptığı konuşmada, Câhiliye döneminde kuvvetlilerin zayıfları ezdiğini, Hz. Peygamberin ise güçsüzlerin yanında yer alarak onların haklarına sahip çıktığını ve "yetim malını yemeyi, iffetli kadınlara iftira atmayı" yasakladığını belirtmiştir.³²

Fahr-i Kâinât (sav): "Müslümanlar içinde en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir."³³ hadisinde ifade edildiği gibi bizleri yetime karşı her hususta hâmi olmaya davet etmektedir. Bu hadise göre yetimi sadece barındırmak kâfi değildir, aynı zamanda ona iyi davranmak da gerekir. Bir taraftan yeme-içme, giyim-kuşam gibi ihtiyaçları karşılanan yetim diğer taraftan maddi veya manevi eziyete maruz kalırsa, bu tür bir barınma onun için zulüm haline dönüşebilir.

Yetime yapılan iyiliğin karşılığında cennetin kazanılacağı, hadis-i şerifte, "Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemeyişi takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar."³⁴ şeklinde dile getirilmektedir. Efendimiz (sav), yetimlerin maddî ve manevî sıkıntılarına katlanarak onları güzel bir şekilde yetiştirenlerin, cennette kendisine komşu olacağını, "Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Keza, ben ve o, şu iki parmak gibi cennette kardeş oluruz" şeklinde ifade etmiş ve ardından şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırmıştır.³⁵ Cennet'e girebilmek ve Cennet'te Hz. Peygamber'e komşu olabilmek... Allah Teâlâ, sevgili Resûlü'ne komşu olma bahtıyarlığını, yetimleri koruyanlara lutfetmiştir. Aynı minvalde bir diğer hadis-i şerifte bu gerçek: "Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himâye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız." şeklinde pekiştirilmektedir. Hadisin râvisi Mâlik bin Enes, Hz. Peygamber (sav)'in yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi.³⁶ Bu hadis-i şerifte dikkat çekildiği üzere yetimler, insanın kendi yetimleri ve başkasına ait yetimler diye ikiye ayrılmaktadır.

Birçok hadisinde yetimlerin hukuku üzerinde hassasiyetle duran Resûl-i Ekrem, "Allahım! Ben yetimin ve kadının, bu iki zayıf insanın hakkını ihlâl etmekten insanları şiddetle sakındırıyorum"³⁷ buyurarak horlanan, aşağılanan hatta zaman zaman dövülen kadınları adeta yetimler gibi telakki etmiştir. Yetimlere ait malların ticaret yoluyla arttırılmasını istemiştir.³⁸ Öte yandan yetim malı yemenin insanı helâke sürükleyen yedi büyük günahın biri olduğunu belirterek, müminlerin bundan şiddetle kaçınması gerektiğini vurgulamıştır.³⁹

32 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa Sakka ve dğr. Beyrut 1936, I/336.

33 İbn-i Mâce, "Edeb", 6

34 Tirmizî, "Bir", 14.

35 İbn-i Mâce, "Edeb", 6.

36 Buhârî, "Talak", 25; Müslim, "Züh'd", 42;

37 İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *Sünen-i İbn Mâce*, Çağrı Yay., İstanbul 1992/1413, "Edeb", 6.

38 Tirmizî, "Zekât", 15.

39 Buhârî, "Vesâyâ" 23; Müslim, "İmân" 145; Nesâî, "Vesâyâ" 12.

Yetim bir yavrunun babadan anadan kalma malı bulunabilir. O takdirde bu yavruya erginlik çağına girene kadar sahip çıkmak, malının yok olup gitmesini engellemek, onu himâye etmek demektir. Şayet malı bulunmuyorsa, onun himâyesi, babasının yokluğunu aratmamaya çalışmakla mümkün olur. Nice yetimler, ellerinden tutacak, kendilerini hayatın zor ve katı şartlarına alıştırarak rehberleri olmadığı için ezilmişler, itilip kakılmışlar ve âdeta kötü insan olmaya zorlanmışlardır.

Bu yavrulara sahip çıkanlar, toplumun bir açığını kapamış, bir yarasını sarmış, kısaca insan olmanın sorumluluğunu duymuş olurlar. Hz. Peygamber: *“Bir kimse sırf Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır...”*⁴⁰ hadisiyle yetimin başını okşayan kimseye elinin dokunduğu her saç teli kadar sevap verileceğini bildirmiştir. Şu hâlde yüreğinden kopup gelen derin bir şefkat duygusuyla bir yetimi kucaklayıp bağrına basan, yanaklarına öpücükler konduran, ona yalnızlığını ve yetimliğini unutturmaya çalışan bir kimse, ilâhî rahmet sağanağı altında yıkanmış ve günahlarından arınmış olarak ahiret hayatına bir EFT yollamış olmaktadır. Bir yetim gülüyorsa, başına şefkat eli değdiği içindir. Bir yetim gülüyorsa, bütün bir toplum gülüyor demektir. Zira yetime gösterilecek iyi muamelenin dünya hayatında kalp huzuruyla yaşamak için önemli bir vesile olduğu unutulmamalıdır. Fahr-i Kâinât (sav) kalbinin katılığından şikâyet eden sahâbiye *“Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri doyur, yetimin başını okşa!”*⁴¹ tavsiyesinde bulunmuştur.

Peygamberimiz (sav), yetim hakkındaki söz ve tavsiyeleri yanında, uygulamalarıyla da bizler için en güzel örnek olmuştur. Gerek kamu yararına gerekse kendi adına yetimle ilgili bir konu mevzu bahis olduğunda, Hz. Peygamber (sav) yetimi dâima koruyup gözetirdi. Mesela Mescid-i Nebevî'nin inşa edildiği arsa, Ensar'dan Esad bin Zürrâ'nin himayesinde bulunan Sehl ve Süheyl adındaki iki yetime aitti. Bu iki yetim arsayı mescid yapılması için hibe etmek istemişler, ancak Hz. Peygamber (sav) bunu kabul etmemiş ve bedelini ödemiştir.⁴² Hz. Peygamber'in yetimleri ve mağdur kesimleri koruma yönündeki uygulamalarına herkes şahit olmuştur. Nitekim vaktiyle yetim bir çocuk olan Ebû Cuhayfe (ra) da Hz. Peygamber'in zekat toplamak ve dağıtmakla görevli memurundan bahisle şu hatırasını anlatır: *“Bize Nebî (sav)'in zekat memuru geldi. Zekatı zenginlerimizden alıp fakirlerimize verdi. Ben yetim bir çocuktum. Bana da bir deve verdi.”*⁴³

Ashabını genel olarak yetimi ve onun hakların korumaya teşvik eden Hz. Peygamber (sav), yeterli kapasiteye sahip olmayanların bu işi üstlenmemelerini de istemiştir. Yetim malının idaresi kişiye ağır bir sorumluluk yüklediğinden, Hz. Peygamber'in bu sorumluluğu taşımaya ehil görmediği Ebû Zer'e yetim malının idaresini üstlenmemesini: *“Ey Ebû Zer seni zayıf görüyorum. Doğrusu ben kendim için istediği-*

40 Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yay. İstanbul 1413/1992, V/250; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 121

41 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/263, 387.

42 Buhârî, “Menâkıbu'l-ensâr”, 45.

43 Tirmîzî, “Zekât”, 21.

*mi senin için de istemekteyim. Sakın iki kişiye emir olma ve yetim malının velayetini de üzerine alma!”*⁴⁴ şeklinde tavsiye etmiştir.

Yapılan savaşlar sonunda şehit düşen sahabîlerin yetim kalan çocuklarına Hz. Peygamber, ayrı bir ilgi gösterir, onları yalnız bırakmaz, ihtiyaçlarını karşılardı. Bazılarını da bizzat kendi himayesine alırdı.⁴⁵ Duruma göre Efendimiz bazen mağdur olanları doğrudan himayesi altına almış⁴⁶, bazen onların acılarına göz yaşlarıyla ortak olmuş, bazen de şehitlerin ahiretteki yüksek payelerini hatırlatarak geride kalan yakınlarının yanık yüreklerine su serpmiştir. Beşir bin Akrabe der ki: Babam Akrabe, Uhud günü şehid olunca ağlayarak Peygamber (sav)'e gittim. *“Ey sevgilicik! Sen ne diye ağlıyorsun? Sus ağlama! Senin baban ben olsam, annen de Aişe olsa, razı olmaz mısın?”* buyurdu. Anam babam sana feda olsun ya Resûlallah razı olurum, dedim. Bunun üzerine Efendimiz eliyle başımı okşadı. (Şu anda) saçlarım ağardığı halde Resûlullah'ın elinin başıma değdiği yerler hala siyah kalmıştır.⁴⁷

Peygamberimiz Mûte muharebesinde de Cafer bin Ebî Talib'in şehadetini duyunca hemen onun evine koşmuş, göz yaşları içinde çocuklarını bağrına basıp koklamış, ardından yasları sebebiyle Cafer ailesine yemek hazırlanmasını emretmiştir.⁴⁸ Efendimizin daha sonra da bu aileyle yakından ilgilendiğini görmekteyiz. Abdullah bin Cafer (ra) Allah Resûlü'nün kendileriyle yakından ilgilendiğini gösteren şu tatlı hatırayı nakletmektedir: İyi hatırlıyorum, ben ve Hz. Abbas'ın iki oğlu Kusem ile Ubeydullah çocukken birgün sokakta oynuyorduk. Allah Resûlü bir binekle yanımıza çıkageldi. Beni göstererek: *“Şunu bana kaldırın!”* dedi ve beni ön tarafına oturttu. Kusem'i de göstererek: *“Şunu da kaldırın!”* dedi. Onu da terkisine aldı. Efendimiz'in amcası olan Abbas (ra) Kusem'den çok Ubeydullah'ı severdi. Buna rağmen Resûlullah Efendimiz amcasından çekinmedi ve terkisine Kusem'i bindirdi. Sonra üç defa başımı okşadı ve her okşayışında: *“Allahım! Cafer'in evlatlarına Sen sahip çık!”*⁴⁹ diye dua buyurdu.

İbn-i Sa'd'ın naklettiğine göre Ebû Ümâme (ra) ölmeden önce Kebşe, Habibe ve Fâria adlı üç küçük kızını Hz. Peygamber(sav)'e vasiyet etmiştir. Efendimiz (sav) de bu kızlara gereken ilgiyi göstererek onların kendi yakın gözetimi ve terbiyesi altında yetişmelerini sağlamıştır.⁵⁰

44 Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 4; Nesâî, “Vesâyâ”, 10.

45 Bkz. İmam-ı Mâlik, b. Enes, *Muvattâ*, İstanbul 1983, “Zekât” 10.

46 Hz. Peygamber evinde ve onun himayesinde büyüyen çocuklar arasında mesela eşi Ümmü Habîbe'nin kızı Habîbe bt. Ubeydullah ile bir diğer eşi Ümmü Seleme'nin dört yetim evladı Seleme, Ömer, Dürre ve Zeyneb de bulunmaktadır. Kandemir, Yaşar, “Ümmü Seleme”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII/329

47 Buhârî, Muhammed b. İsmail, *et-Târihu'l-kebir*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1422/2001, II/78. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut 1415/1995, I/433-434.

48 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III/436.

49 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/205.

50 İbn-i Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001, III/610.

2.1. Hz. Peygamber ve Kız Çocukları

Tarihin belli dönemlerinde, hatta günümüzde yeryüzünün farklı coğrafyalarında aileleri tarafından kız çocuklarına hor bakılmış, ikinci sınıf muamelesi yapılmış, erkek çocukları kızlardan üstün tutulmuş, zaman zaman kız çocuklarının öldürüldüğüne bile rastlanmıştır. Bu bağlamda Kur’ân, indirildiği dönemde insanların kız çocuklarına karşı nasıl bir olumsuz anlayış ve davranış biçimi geliştirdiklerini tasvir etmiş, toplumu bu alışkanlıktan vazgeçirmenin yollarını göstermiştir.⁵¹ Kur’ân-ı Kerim, “*Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır. Onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün?! Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!*” (Nahl, 16/58-59) mealindeki âyetiyle, câhiliyye insanının kız çocuğuna karşı kötü duygu ve düşünceler besleyerek, onları diri diri toprağa gömmeye tutumlarını kötülemiş, her ne sebeple olursa olsun çocukların öldürülmelerini şiddetle kınamış ve yasaklamıştır.

İslâm öncesi dönem Arapları, kız çocuklarını özellikle üç sebeple öldürürlerdi. Kur’ân, her üç sebebi de kötülemiştir. İlk olarak putlarını memnun etmek için çocuklarını sunaklarda kurban ederlerdi. Putlara hizmet edenler, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir (Bkz. En’âm 6/137). İkinci olarak, onlar çocuklarını fakirlik korkusuyla⁵² öldürmekte idiler. Kur’ân onları bu konuda, “*Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin ve onların rızıklarını veren Biziz*” (En’âm 6/151). “*Çocuklarınızı, yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Biz onlara da size de rızık veririz. Onları öldürmek şüphesiz büyük bir günahdır*” (İsrâ 17/31), meâlindeki âyetlerle uyarılmış ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.⁵³ Üçüncü olarak, Cahiliye Arapları kız çocuğundan dolayı bir damada sahip olmayı, zillet kabul ediyorlardı. Eğer kızları bir savaş sırasında yakalanırsa cariyeye hâline getirilirdi ki, bu da ayrı bir zilletti. Bu sebeple onlar kızlarını öldürüyorlardı.⁵⁴ Kur’ân, hesap gününde bu fiilin, “*Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman...*” (Tekvîr 81/6-9). meâlindeki âyetle hesaba çekileceğini belirtmektedir. Âyetle kullanılan üslup, kız çocukları diri diri gömerek öldürenlere yönelik bir kı-

51 Pek çok toplumda kız çocuklarına yapılan olumsuz muameleler hakkında geniş bilgi için bkz. Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur’ân’a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı –Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10:1, 2005, s. 77-81; Güner, Osman, “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, Samsun 2007, s. 53

52 Reed, Evvelyn, *Kadının Evrimi*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Yay., İstanbul 1995, II/173-175

53 Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâ’iki Gavâmizi’l-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’l-Te’vil*, Thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd [v.dğr.]. Mektebetu’l-‘Ubeykân, Riyad 1998, IV/694; Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yay., İstanbul 1987, VII/48.

54 Tarihte bazı toplumlarda, savaş düşüncesi, kız çocuklarının değersizliğini anlatan bir olgu olmuştur. Kız çocuklarının günün birinde düşman eline düşeceğini düşünmeden edemeyen toplumlar kız çocuklarını değersiz görmüşlerdir. (Doğan, İsmail, *Bizde Kadın*, M.E.B., İstanbul 2003, s. 77) Arap kabilelerinin birçoğu için savaş bir yaşam tarzıydı. Hayatın pek çok alanında kadınlar erkeklerle sorumluluk ve görevler yüklenmişlerse de, kadınlar savaş alanında erkeğin yerini tutamazlardı. Bu durum erkeğin toplumdaki değerini yüceltmişti. Kadın cinsinin hor görülmesinin sonuçlarından biri olarak, kız çocuklarını diri diri gömerek öldürmek bir alışkanlık haline gelmişti. (Emin, Ahmed, *Fecrî’l-İslâm*, Çev. Ahmet Serdaroglu, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976, s. 39)

nama, azarlama, tehdit içermektedir. İşlenen suçun Allah katında günah olduğunu, cezasının büyüklüğünü anlatmaktadır.⁵⁵ Âyette geçen ifadede sorunun öldürülen kız çocuğuna yöneltilmesi, katile duyulan aşırı öfkeyi dile getirir. Duyulan öfke öylesine büyüktür ki, katil soru sorulmaya bile layık görülmez, muhatap alınmaz.⁵⁶

Cahiliye devrinde bazı kimseler, fuhşa düşebilecekleri korkusuyla veya evde kalıp evlenememe endişesiyle kız çocuğuna babalık yapmayı bir utanç vesilesi olarak görürdü. Cahiliye döneminin üzerinden on beş asır geçmiş olmasına rağmen, yaşadığımız coğrafyada benzer bazı gerekçelerle masum kız çocuklarına reva görülen tecavüz ve cinayet olayları, günümüzde yaşayan kimi insan topluluklarının hala modern dönemde “cahiliye”yi yaşadıklarını göstermektedir. Yüzyıllar geçse de insani erdemlerden nasibini almamış bilinç yoksunu birey ve toplumlar, bu karanlık dönemin izlerini sürmekten kendilerini alamamaktadırlar.⁵⁷

Tüm insanların en temel hakkı yaşamaktır. Dünyaya gelen her çocuk yaşamalı, hayatını sürdürebilmek için gerekli maddî ve manevî imkânlarla kavuşturulmalıdır. Bu hakkın ortadan kaldırılması için hiçbir gerekçe meşru olamaz. Kur’ân-ı Kerim’de bu tutum şiddetle tenkit edilerek reddedilmiş, maddî ve sosyal endişelerle çocukların öldürülmesi bir beyinsizlik ve sapıklık olarak nitelendirilmiştir: “*Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah’ın kendilerine verdiği rızkı Allah’a iftira ederek haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir.*” (En’âm 6/140). Hz. Peygamber’in (sav) huzuruna gelerek, zina ettiğini ve bu fiile bağlı olarak hamile kaldığını itiraf edip, cezasının verilmesini talep eden bir kadının, cezasının doğumdan ve hatta çocuğu süttan kesmesinden sonraya ertelemesi olayı,⁵⁸ çocuğun hayat hakkına duyulan saygıyı dile getirir.

Hz. Peygamber(sav), kız çocuklarının ayrımcılığa tabi tutulduğu, hatta yaşama haklarının ellerinden alındığı, güçlülerin zayıfları ezdiği karanlık bir dönemden insanları kurtarmıştır. Çocuklara karşı derin bir sevgi ve şefkat besleyen Hz. Peygamber (sav), kendilerini ciddiye alıp seviyelerine inmek suretiyle onların problemleriyle ilgilenmiştir.⁵⁹ Hz. Peygamber (sav), doğdukları andan itibaren özel ilgiye muhtaç çocuklarla, müstesna bir ilişki içerisinde olmuş, onların kıymetinin bilinmesini öğütlemiştir. Bir hadisinde, “*Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi*”⁶⁰ buyurarak, azâb-ı ilâhiye engel unsurlardan ilkinin, “sabiler” (süt emme çağındaki bebekler) olduğuna dikkat çekmiştir.

Hz. Peygamber (sav), daha doğumundan itibaren çocuklara özel muamelede bulunulması gerektiğini, güzel isim vermek, kulağına ezan okumak, akika kurbanı

55 İbn Kesir, İmaduddin Ebu’l-Fidâ İsmail, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1997, IV/509.

56 Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, X/5606.

57 Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, Ravza Yay., İstanbul 1991, s. 30, 54.

58 Müslim, “Hudûd”, 22.

59 Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhi Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul 1413/1992, “Edeb”, 18.

60 Heysemî, Nureddin Ali b. Ebûbekir, *Mecmâu’z-Zevâid ve Menbe’ul-Fevâid*, Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru’l-Me’mûn, Beyrut tsz., X/227.

kesmek vb. uygulamaları ile bize göstermiştir.⁶¹ “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”⁶² “Zayıf ve düşkünlerinize dikkat ediniz! Zira siz ancak düşkünleriniz sayesinde yardım görür ve rızıklanırsınız.”⁶³ “Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze hürmet göstermeyen bizden değildir”⁶⁴ gibi sözleri ile de yetimler ve kız çocukları gibi mağdur kesimlere nasıl davranılması gerektiğine dair bizlere rehberlik etmiştir.

Bir insan olarak Hz. Peygamber (sav) de çocuklarıyla beraber yaşamış, diğer insanların evlerinde çocuklarıyla beraber yaptığı her şeyi yapmıştır. Onların neşeli zamanlarında mutlu olmuş, acılarına üzülmüştür. Çocukları ve kızlarının çocukları öldüğünde, ölümleri sebebiyle gözyaşı dökmüş, üzüntü ve acı duymuş, kısacası etiyile kemiğiyle bir insan olduğunu, sevdiklerini kaybeden herhangi bir insanın duyacağı acıları hissettiğini göstermiştir.⁶⁵

Hz. Peygamber (sav), çağdaşlarının şaşkın bakışları arasında çocukları hoş tutmuş ve onların her türlü makul isteklerini yerine getirmeye gayret göstermiştir. Namaz kılarken, hatta hutbe okurken dahi bu tutumunu değiştirmemiştir. Kaynaklar, onun torunu kucağında iken namaza geldiğini, çocuğu bırakıp namaza durduğunu, secde de iken çocuğun sırtına binmesi üzerine secdeyi uzattığını, kızlarından Zeyneb’in (rah) kızı Ümâme’yi, namazda omzuna aldığını naklederler.⁶⁶ Böylece kız çocuklarını yadırgamaya alışık Arap geleneğini kaldırmaya çalışmıştır. Bilindiği gibi bazen davranış sözden daha etkili olur.⁶⁷

Kur’ân, “Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine dışı bahşeder; dilediğine de erkekler balışeder. Yahut onları çift yapar: Hem dişi, hem erkek verir. Dilediğini de kısır yapar. O her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.” (Şûrâ 42/49-50) âyetiyle, çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapmamanın Kur’ân’ın en temel ilkelelerinden biri olduğunu vurgular. Anne babalar hiçbir konuda kız ve erkek çocuklar arasında ayrımı yapmamalıdır. Hz. Peygamber(sav), sevgi paylaşımına varıncaya kadar cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı çıkmış,⁶⁸ böyle davrananları kınamıştır. Hz. Peygamber(sav)’ın çocuklarla ilgili en önemli düzenlemelerinden birisi de kız çocuklarını erkek çocuklarla eşit statüye getirmesidir.⁶⁹ Hz. Peygamber (sav), Kur’ân-ı Kerim’deki âyetler doğrultusunda, gönderildiği toplumda hüküm süren kız-erkek ayrımını kesinlikle yasaklayarak, bu konuda insanlar arasında oluşmuş “erkek çocuğu üstün tutma” geleneğini ortadan kaldırmaya gayret etmiştir. Bu anlamda mesela, “Kimin bir kız çocuğu olur da, onu toprağa gömmez, hor görmez ve oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah onu cennete koyar.”⁷⁰ buyurmuştur. Kız çocukların

haklarının korunmasını, erkek çocuğuyla eşit tutulmasını istemiş, “Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.”⁷¹ demiştir.

Kız ve erkek çocukları arasında ayırım yapan birisinin bu tavrı üzerine Hz. Peygamber muhatabını, “Niçin ikisini bir tutmadın?” diye kınamıştır.⁷² Ashab, zaman zaman gözyaşları ile kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bu döneme ait acı hatıralarını paylaşırlardı. Böyle bir ortamda, kız çocuğunu acımasızca öldüren bir babanın Müslüman olduktan sonra gelişen merhamet duygusunun kendisine yaşattığı iç acısı ile yaşadıklarını, Hz. Peygamber ve arkadaşlarıyla paylaştığı zaman, Hz. Peygamber ona, “Allah, cahiliyede yapılan kötülükleri (n sorumluluğunu) kaldırmıştır. Sen işe (hayata) yeniden başla”⁷³ buyurarak, cahiliyede yaşadıkları travmalardan onları kurtarmaya çalışmıştır.⁷⁴

Kur’ân, insanları kız çocuklarına kötü davranma konusunda ahiret hesabıyla uyarırken, Hz. Peygamber (sav) de, kız çocuklarını öldürmeyen ve kötü görmeyen, onları aşağılamayan, çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapmayan kimseleri ahirette elde edecekleri ödülle teşvik etmiştir: “Kız çocuğu olan bir kimse, onu toprağa gömmez, aşağılamaz, erkek çocuklarını ona tercih etmezse, Allah onu o kız çocuğu sayesinde cennete koyar.”⁷⁵

Hz. Peygamber, erkek ve kız çocukları arasında ayırım yapmamak⁷⁶; çocukları bir imtihan vesilesi kabul etmek (Enfâl, 8/27-28; Sebe, 34/37; Teğâbün, 64/15), çocukları bir kuvvet vasıtası görmemek (Âl-i İmrân, 3/10; Lokman, 31/33; Mücâdele, 58/17), çocukları Allah’a hamde davet etmek (Neml, 27/19; Ahkâf, 46/11), kız çocuklarına değer vermek⁷⁷, kucaklamak⁷⁸, dua etmek⁷⁹, öpmek⁸⁰, okşamak⁸¹ şeklinde özel olarak ilgilenmiş, onları muhatap almış, onlarla her karşılaştığında selam vermiş, hatıralarını sormuştur.⁸² Hasta olan çocuklara da özel olarak geçmiş olsun ziyaretlerinde bulunmuştur.⁸³ Mevsimin ilk çıkan meyvelerini onlara ikram etmiştir. Onların dünyalarına girerek hoşlanacakları adlar takmak suretiyle kendileriyle şakalaşmış,⁸⁴ hatta onları eğlendirmiştir. Bütün bu sıcak yakınlıktan dolayı çocuklar da onu çok sevmişlerdir. Öyle ki, yolculuktan döneceği zaman hep birlikte toplanıp kendisini karşılamaya çıkmışlardır. Nitekim hicret esnasında Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin (ra) evine misafir olacağı sırada, Neccâroğulları’nın küçük kızları, memnuniyetlerini ifade

71 Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü’l-Kübra*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru’l-Kütübü’l-İlmîyye, Beyrut 1424/2003, II/407.

72 Heysemî, *Mecmâu’z-Zevâid ve Menbe’ul-Fevâid*, VIII/156.

73 Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, *Sünenü’l-Dârimî*, Thk. Mustafa Deybü’l-Buğa, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1414/1996, “Mukaddime”, 1.

74 Yağcı, “Hz. Peygamber’in Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa Karşı Tutumu”, s. 12.

75 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/223.

76 Buhârî, “Edeb”, 18.

77 Buhârî, “Zekât”, 10.

78 Müslim, “Fedâil”, 63.

79 Ebû Dâvud, “Sünnet”, 108.

80 Tirmizî, “Birr”, 12.

81 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/263.

82 Buhârî, “Edeb”, 81.

83 Buhârî, “Merdâ”, 9.

84 Müslim, “Edeb”, 30; Tirmizî, “Birr”, 57.

61 Tirmizî, “Edâhî”, 19.

62 Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, Müslim b. Haccac, Câmi’u’s-Sahih, İstanbul 1992/1413, “Fedâil”, 65.

63 Ebû Dâvud, “Cihâd”, 69.

64 Tirmizî, “Birr”, 15.

65 Apak, “Hz. Peygamber’in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”, s. 60.

66 Buhârî, “Salât”, 106; Ebû Davûd, “Salât”, 169; Nesaî, “Sehv”, 13; İbn-i Mâce, “Edeb”, 3.

67 Farklı örnekler için bkz. Eren, Mehmet, “Hz. Muhammed’in Sünnetinde Kadına Verilen Değer”, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007.

68 Yağcı, Hızır, “Hz. Peygamber’in Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa Karşı Tutumu”, *Diyanet Avrupa Dergisi*, Ankara 2010, sy. 132, s. 30-32.

69 Müslim, “Birr”, 149.

70 Ebû Dâvud, “Edeb”, 121.

sadedinde def çalıp şarkı söylemişlerdir. Hz. Peygamber (sav) onlara, “*Beni seviyor musunuz?*” diye sorduğunda, “Evet yâ Rasûlallah” cevabını vermişler, bunun üzerine Hz. Peygamber de onlara, “*Ben de sizleri seviyorum*” sözüyle mukabelede bulunmuş ve bu ifadeyi üç defa tekrarlamıştır.⁸⁵

Yaşadığımız çağda örneklerini çokça gördüğümüz gibi, Hz. Peygamber (sav), çocukları istismar etme, sözelimi savaş meydanı gibi yaşlarına uygun olmayan alanlara sürme yoluna, asla tevessül etmemiştir. Hz. Peygamber (sav) çocukların sağlık ve güvenlikleriyle de yakından ilgilenmiş, bu doğrultuda savaşlarda özellikle kadınların ve çocukların yanında ihtiyarlara da dokunmamalarını, öldürülmemelerini emretmiştir.⁸⁶

Kızlarından Hz. Zeyneb (rah) babası Hz. Peygamber’e (sav), oğlunun ölmekte olduğunu haber verdi ve çocuğunun yanına gelmesini istedi. Hz. Peygamber (sav) selamını yolladı ve “*Allah’ın aldığı O’na aittir ve O’nun verdiği O’na aittir, O herkes için bir ecel tayin etmiştir, öyleyse sabret ve Allah’tan mükâfatını bekle*” dedi. Kızı tekrar, ısrarla gelmesini talep eden bir haber gönderince, Hz. Peygamber (sav) sahâbilerden bazıları ile beraber anne ile çocuğun yanına gitti. Rahmet Peygamberi (sav), ölmek üzere olan çocuğu kaldırdı ve bu sırada gözleri yaşla doldu. Yanındaki bir şahıs: “Ya Rasûlallah, bu nedir?” dediğinde “*Bu, Allah’ın kullarının kalbine yerleştirdiği merhamettir. Allah sadece merhametli kullarına merhamet eder*”⁸⁷ buyurdu.

Yetime sahip çıkmak veya çıkmamak, “insana bakış”ın bir ifadesidir. “Yetime hor bakmak, onu itip kakmak” insanlık onuruna ters düşen bir davranıştır. İslam, bütün insanî ilişkileri, insan onuruna yaraşır düzeyde tanzim eder. Allah Teala insana özel bir şeref lütfetmiş, onu diğer âlemlerin çoğundan üstün tutmuştur. Onun için insan onurunu zedeleyen her genel algı ve davranışın sonu, toplumun inancı ne olursa olsun, insanlık suçu olduğu için felaket olabilir. Örneğin, yüce Allah’ın, bolluk içinde iken yetimleri itip kakan, onlara insanca muameleyi reva görmeyip sorumluluklarını yerine getirmeyen, haksız yollarla miras yiyen Mekke müşrik toplumunu, ekonomik yönden kısarık sınıadığını görmekteyiz (Bkz. Fecr 89/16). Bunun nedenini başka şeylere bağlamak isteyenlere yüce Allah’ın cevabı şöyle olmuştur: “*Hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası yiyorsunuz. Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.*” (Fecr 89/17-20)

Hz. Peygamber’in yetimler ve kız çocuklarıyla alakalı sözleri ve uygulamalarını zikrettikten sonra onun uygulamalarından hareketle oluşturulabilecek olan ilkeleri de şöyle özetleyebiliriz.

Yetimler hakkında gerek Kur’ân’da zikredilen hususlar, gerekse Hz. Peygamber ve ahabının uygulamaları, yetim konusunun üzerinde durulacak birçok boyutu oldu-

85 *İbn-i Mâce*, “Nikâh”, 21; Hz. Peygamberin çocuklara karşı davranışları hususunda ortaya koyduğu esaslar hakkında geniş bilgi için bkz. Ay, “Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar”, s. 165-171; Apak, “Hz. Peygamber’in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler”, s. 61-66.

86 İmam-ı Mâlik, *Muvattâ*, I/447.

87 Buhârî, “Cenâiz”, 32.

ğunu göstermektedir. Yetime muamele konusunda, yetim çocuklara evini açmak, dul hanımlarla evlenmek suretiyle yetimleri himâye etmek, yakın ve uzak akraba çocuklarını himâye etmek, akrabalık bağı olmayan çocukların himâye edilmesi gibi ilkeler⁸⁸ zikredilebilir.

Yetim ve öksüzlere karşı birey ve toplumun sorumlulukları, maddî ve manevî olmak üzere iki ana eksen üzerinde yoğunlaştırılabilir. Maddî sorumluluklar, yetim ve öksüzlerin malını ve canını korumak; beslenme, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak olarak ifade edilebilir. Manevî sorumluluklar ise, yetim ve öksüzün psikolojik gelişimini ilgilendiren her eylemi içerir. Şefkat dolu davranışlar sergilemek, sevgi dolu bir ortam hazırlamak, eğitimiyle ilgilenmek, dinî bilgiler vermek, güzel bir ahlak kazandırmak hep bu alana girer. Birey, kendi çocuğunun, başta dinî ve ahlakî olmak üzere her türlü eğitiminden sorumlu olduğu gibi, bakımını üstlendiği yetim ve öksüzün de her türlü eğitiminden sorumludur. Çünkü o, bakımını üstlenmeyi kabul etmekle ona öz evladı gibi muamele etmeyi de üzerine almış demektir.⁸⁹

Uhud savaşında şehid düşen Hz. Hamza(ra)’nın kızı Ümâme, annesiyle Mekke’de kalmıştı. Hicretin yedinci yılında umre için Mekke’ye gelen Hz. Peygamber(sav)’e “Amcacığım amcacığım” diyerek peşine takılmıştı. Umre dönüşü Medine’de, Ümâme’nin bakımı ve himayesinde Hz. Ali, abisi Hz. Cafer ve Hz. Zeyd arasında anlaşmazlık olmuştu. Hz. Peygamber şehit bir sahabînin geride bıraktığı yetim kızının himayesi için yarışan üç sahabîden Cafer b. Ebû Tâlib’i tercih etti. Hz. Cafer’in Ümâme’nin teyzesi ile evli olmasını gerekçe gösterdi.⁹⁰ Daha sonra da Ümâmeyi Ümmü Seleme’nin oğlu Seleme ile evlendirmiştir.⁹¹

“*Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüzlüğe duçar eden, saç ve sakalınızı ağartan Allah’tır. O dilediğini yaratır.*” mealindeki, insanın dünyaya geldiği esnada zayıf ve yardıma muhtaç bir varlık oluşundan bahseden Rûm sûresi 54. âyet, günümüzün pedagoji ve psikoloji disiplinlerince de kabul edilen, “insan yavrusunun bakılmaya ve korunmaya ihtiyacı oluşuna”, asırlar öncesinden işaret etmektedir. Son ve mükemmel din olan İslâm, bütün insanlık için evrensel mesajların yanı sıra aynı zamanda bir eğitim sistemi, toplumlar ve insanlar arası ilişkilerin temeli olan bir değerler ve davranışlar düzeni ortaya koymuştur. Gerek eğitim sistemi, gerekse davranış düzeni konusunda insanlık için en güzel örnek ise şüphesiz bu dinin mübelliği Hz. Muhammed(sav)’dir. Müslümanlar Hz. Muhammed(sav)’in hayatını bütün detaylarıyla öğrenmeli ve yeni nesillere öğret-

88 Yetim ve kimsesi çocukların himayesi ile ilgili ilkeler hakkında geniş bilgi için bkz. Ağırman, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, s. 12-26; Şahyar, Ayşe Esra, “Hz. Peygamber Döneminde Yetim ve Kimsesiz Çocukların Himâye Edilmesi”,

Hiz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018, s. 49-63.

89 Ağırman, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, s. 12-13.

90 Buhârî, “Megazi”, 43; Ebû Dâvûd, “Talak”, 34; Hz. Peygamber (sav) yetimler himayesi ile alakalı bu misallerden başka sahabenin yetimleri himayesi ile ilgili uygulamalar hakkında geniş bilgi için bkz. Ayrıl, “Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı”, s. 74-81; Şehyar, “Hz. Peygamber Döneminde Yetim ve Kimsesiz Çocukların Himâye Edilmesi”, s. 50-63.

91 İbn-i Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, VIII/159-160.

melidirler. Eğer bu önemli hususu ihmal ederlerse, onların çocukları, hayatlarında kendilerine başka modeller bulacaklardır.⁹²

Nur suresi 22. Âyetin iniş sebebi ile alakalı olarak, yetimken Hz. Ebûbekir'in himayesinde büyüyen yetişkinliğinde de yardım görmeye devam eden Mistah b. Üsâse'nin ismi İfk hadisesinin yayılmasında geçince, Hz. Ebûbekir ona yardım etmeyeceğine dair yemin etmişti. Hz. Ebûbekir'in bu kararı, *"Sizden fazilet ve servet sâhibi kimseler, yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere bir şey vermemişse yemin etmesinler, affetsinler, hoş görsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?"* (Nur 24/22) mealindeki âyetle kınanmıştı. Bu âyet indirilince, Hz. Ebûbekir kararından vazgeçmiş ve kızına iftira atan kişiye yardım etmeye devam etmiştir. Bu hadise, iyiliksever kimselerin, bizzat iyilik yaptıkları kimseler tarafından zarara uğratılabileceğini, ancak gerçek iyilik sahiplerinin bağışlamayı tercih ederek iyiliklerini kesmemeleri gerektiğini anlatmaktadır. Mistah b. Üsâse'nin kendisini küçük-lüğünden beri kollayıp gözetken ve hala da yardıma devam eden iyilik sahibi Hz. Ebûbekir'e ihaneti söz konusudur. Ancak buna rağmen Allah, Hz. Ebûbekir'den ve o meşrebe sahip insanlardan iyiliği kesmemelerini istemektedir.⁹³

⁹² Apak, "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler", s. 66.

⁹³ Zehebi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Dr. Beşar Avvad, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1417/1996, I/478; Algül, Hüseyin, "Mistah b. Üsâse", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/188.

Sonuç

İslam dini, sadece iman ve ahlaktan ibaret değildir. Uhrevî hükümlerin yanı sıra dünyevî hükümler de getirmiştir. İslam'ın ilk yıllarından itibaren Müslüman toplumlar, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in, yetimler, kadınlar ve kız çocukları gibi ilgi ve desteğe muhtaç olan kesimlere sahip çıkılmasına yönelik tavsiyelerini hayata geçirmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm, cahiliye dönemi insanının yetimler kadınlar ve kız çocuklarına yönelik olumsuz tavırlarını eleştirerek, Bakara, Nisâ, Enfâl, Kehf, Haşr, İnsan, Fecr, Beled, Duhâ ve Maun sûrelerinin değişik yirmi iki âyetinde yetimlere nasıl davranılması gerektiğini bizlere bildirmiştir. Bu âyetlerde, yetimlere iyi davranmak, onlara güzel söz söylemek, onları doyurmak ve onlara yardımcı olmak öğütlenir. Onların haklarının yenilmemesi, zamanı geldiğinde kendilerine mallarının verilmesi ve özellikle onlara adaletli davranılmasının gerektiği vurgulanır. Bunun yanında Hz. Peygamber(sav)'in onlarca hadis-i şerifi de meseleye derinlik kazandırır.

Kur'ân'da insanı Allah'a yaklaştıran hayırlı işler anlamı verilen "birr" kavramının kapsamında, iman esaslarından hemen sonra, namaz ve zekâtтан önce zikredilen amel, "yetimler için harcama yapmak" şeklinde nitelendirilmiştir (Bakara 2/177). Kimsesiz bir çocuğa sahip çıkmak, bir yetimin başını okşamak, evini ve gönlünü yetimlere açmak, onların maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak, onları eğitmek ve topluma kazandırmak dinî ve insanî bir sorumluluktur. Unutulmamalıdır ki nesli korumak, dinimizin ana gayelerinden biridir.

Bize ve değerlerimize ait olan duyguları büyüterek, kendimize yapılmasını istemediğimiz bir şeyi, biz de başkasına yapmayarak, gelecek adına, insanlık adına doğru adımlar atmamız. Toplumun konu ile alakalı olarak bilinçlendirilmesinde her kesime önemli görevler düşmektedir. Karşımızda riske atabileceğimiz bir değer bulunmamaktadır, çocuklarımız bizim ciğerparelerimizdir ve hepsi bize emanettir. Üzerimize düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirebilmek için ciddi bir işbirliği ve güç birliğine ihtiyaç vardır. MHP (Kadın Aile Çocuk ve Engelli Politikalar) KAÇEP akademik çalışmalar tarafından organize edilen bu sempozyum, bunun göstergelerinden birisidir. Emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

- Abdûlbâki, Muhammed Fuad, Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982.
- Ağırman, Cemal, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.VII, Sayı 2, 2007.
- Ahmed b. Hanbel, Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Algül, Hüseyin, "Mistah b. Üsâse", DİA, İstanbul 2005.
- Apak, Âdem, "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 1, 2010.
- Arı, Abdüsselam, "Yetim", DİA, İstanbul 2013.
- Ay, Mehmet, Emin, "Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar", Diyanet İlmî Dergi, Ankara 2003.
- Ayral, Mehmet Şirin, "Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. İsmet Ersöz, Selçuk Üniversitesi S.B.E., Konya 2007.
- Başkan, Ömer, "Kur'ânî Söylemde Yetim Kavramı ve Anlam Alanı", Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018.
- Bay, Abdullah, "Osmanlı Toplumunda Koruyucu Aile Uygulaması", Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018.
- Beyhâkî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin, es-Sünenü'l-Kübrâ, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Bilgin, Beyza, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar", MGSB Din Öğretimi Dergisi, Ankara 1986.
- Budak, Selçuk, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, Sahihî Buhârî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- , et-Târihu'l-kebir, nşr. Mustafa Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1422/2001.
- Çantay, Hasan Basri, Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerîm, İstanbul 1984.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, Sünenü'd-Dârimî, Thk. Mustafa Deybü'l-Buğa, Dâru'l-Kalem, Dı-meşk 1414/1996.
- Derveze, İzzet Muhammed, et-Tefsîru'l-Hadîs, Dimaşk 1961.
- Doğan, İsmail, Bizde Kadın, M.E.B., İstanbul 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, Sünenü Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Emin, Ahmed, Fecrü'l-İslâm, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
- Erdem, Hüsamettin, "Şiddet ve Şiddet Çeşitleri", Din ve Şiddet –Tarihi, Dini, Siyasi, Kültürel, Sosyo-Psikolojik Boyutlarıyla-, Ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- Eren, Mehmet, "Hz. Muhammed'in Sünnetinde Kadına Verilen Değer", Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2007.
- Güner, Osman, "İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, Samsun 2007.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi trc. Salih Tuğ, Yeni Şafak Kültür Hizmeti, Ankara 2003.
- Heyet, Türkçe Sözlük, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebûbekir, Mecmâu'z-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid, Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Me'mûn, Beyrut tsz.
- İsfahânî, Râğib, el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an, thk. Muhammed Said Geylânî, Dâru'l-Mârif, Beyrut tsz.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye Beyrut 1415/1995.

- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Thk. Mustafa Sakka ve Arkadaşları, Beyrut 1936.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, Sünen-i İbn Mâce, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992/1413.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, Thk. Ali Şirî, Beyrut 1408/1988.
- İbn-i Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001.
- İmam-ı Mâlik, b. Enes, Muvattâ, İstanbul 1983.
- İpşirli, Mehmet, "Avarız Vakfı", DİA, İstanbul 1991.
- Kandemir, Yaşar, "Ümmü Seleme", DİA, İstanbul 2012.
- Karasakal, Şaban "Mağdur Çocuklarla İletişimde Model Davranışlar", Şiddet ve Sosyal Travmalar, Ed. Âdem Solak, HEGEM Yayınları, Ankara 2018.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı –Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10:1, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, Tefhîmu'l-Kur'an, Çev. Muhammed Han Kayani ve dğr., İnsan Yayınları, İstanbul 1987.
- Müslim, Müslim b. Haccac, Câmi'u's-Sahîh, İstanbul 1992/1413.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, Sünenü Nesâî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Okur, Kaşif Hamdi, "Koruyucu Aile Uygulamasının Manevi Temelleri", Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018.
- Özsoy, Ömer-Güler, İlhami, Konularına Göre Kur'an, (Sistematik Kur'an Fihristi), Ankara 1996.
- Râzî, Fahreddin, Tefsîr-i Kebîr ve Mefâtihu'l-Gayb, Daru'l-Fikr, Beyrut 1401/1981.
- Reed, Evelllyn, Kadının Evrimi, Çev. Şemsa Yeğîn, Payel Yayınları, İstanbul 1995.
- Sami, Şemseddin, Kâmûs-ı Türkî, Dersââdet 1317.
- Savaş, Rıza, Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın, Ravza Yayınları, İstanbul 1991.
- Şahyar, Ayşe, Esra, "Hz. Peygamber Döneminde Yetim ve Kimsesiz Çocukların Himâye Edilmesi", Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Yetimlerin Himaye Edilmesi: Koruyucu Aile Olmak, Ed. Bedriye Yılmaz, TDVY. Ankara 2018.
- Uluşal, Neşet, "Kur'an'da Yetim Kavramı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Nihat Temel, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2006.
- Yağcı, Hızır, "Hz. Peygamber'in Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa Karşı Tutumu", Diyanet Avrupa Dergisi, sy. 132, Ankara 2010,
- Yaşar, Nebiye, "Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: "İstanbul Örneği 2008-2013"" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dan. Halis Ayhan, Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2015.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, ysz. tsz.
- Yılmaz, Şadiye, "Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Prof. Dr. Nihat Yatkın, Atatürk Üniversitesi SBE., Erzurum 2016.
- Zaim, Sebahattin, Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1986.
- Zehebi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ, thk. Dr. Beşar Avvad, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1417/1996.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil, Thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd ve diğerleri, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 1998.

KARABAĞ'IN İŞGALİ ZAMANI ERMENİLERİN KADINLARA KARŞI ŞİDDET VE VAHŞİLİKLERİ (1988-1994)*

Terane RÜSTEMOVA

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Doktora Öğr., İlmi Çalışan / Doktorant
terane.mirzeyeva.rustemova@gmail.com

Özet

Kadına yönelik şiddet, Ermenilerin ortaya çıkmasında önemli faktörlerden biridir. Çünkü insanın kanında intikam için kararlılık olunca onu göstermesi küçük düşürülmesine sebep olmaktadır. 1988'den bu yana Azerbaycan Türklerinin kendi topraklarından sürgün edilmesini, Karabağ'ın işgali sırasında yerel nüfusa karşı inanılmaz soykırım ve zulmü üstlendiler. Bu hem tanıkların hem de işkence mağdurlarının ifadesinin bir parçasıdır. Örneğin, 1992 yılında Hocalı'da işlenen soykırım sırasında, bebekler ve hamile kadınlar işkence gördü ve vahşice öldürüldü. Hamile kadınların karınları kesilir ve bebek rahimden çıkarılarak annesinin gözü önünde ateşte yandırılmıştır. 5 yaşındaki kıza işkence yapılarak babasının gözlerinin önünde vuruldu. Genç kızların babalarının ve kocalarının karşısında tecavüz edildiler vb. gerçekler kanıtlanmıştır. Ateşkes sırasında bile, çocuklara ve kadınlara yönelik vahşet devam ediyor. Mesela Tovuz bölgesinde suya bomba kukla fırlattılar. 13 yaşında bir kız çocuğu kuklani alırken patladı ve öldü. Zahra adlı 2 yaşındaki bebek, büyükannesiyle bahçede oynarken her ikisi uzaktan kumandanla öldürüldü. Ermeni ordusunun yaptıkları cinayetleri ve işkenceleri gizlemek için önlemler aldığı kanıtlandı. Örneğin, 1 Şubat 1993'te Ermeni radyo istasyonunu (QSM-7), Kalbacar bölgesindeki ermeni silahlı kuvvetlerinin büyük çaplı saldırısı sırasında bölgedeki tüm mobil radyo istasyonlarına Kalba-

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

car'daki ("Uranyum") ana radyo istasyonuna ulaştırması yönünde acil bir talimat verildi. Azerbaycan esirlerinin, yaşlıların, kadınların ve çocukların derhal imha edilmesi, gömülmesi, idam edilmesi yakalandı. Bunun nedeni, o sırada gelen uluslararası delegasyon ve gazeteciler tarafından Azerbaycanlılara karşı işlenen zulümlerin izlerini gizlemektir. Ermeni komutanlarının radyo programının metni 6-7 Nisan 1993 tarihlerinde Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Güvenlik Bakanlığı'nın radyo servisi tarafından yayınlandı. Esaretten dönen Niyaz Zeynalov, Şuşa bölgesindeki Kuşçular köyünün sakinlerinin, 1910 doğumlu S.Zeynalova'nın, 1920 doğumlu Yegana'nın rehinelerle rehin alındığını söylüyor. Madatova, 1992 yılında yakılarak öldürüldü. Laçin bölgesinde yaşayan Samaya Karimova, iki yaşındaki kızı Nurlana'ya karşı taciz edilmekden ermeni esaretinde intihar etti. Ağdam bölgesinden rehin alınan Keklik Hasanova, korkunç işkencelere maruz kaldı ve 16 dişini bir tırnak klipsiyle çıkardılar. Şirinova Şarmaziya 8 adet dişi tırnak makası yapıldı. Kubadli bölgesinin işgali sırasında, 65 yaşındaki ve 69 yaşındaki Sara Ismayilova, B. Mammadova, rehin alındı ve fiziksel çalışmalarda çok çalıştı ve geceleri özel bir zulümle dövüldü. Bayanlar ve baylar, onlarla birlikte bulunan Şahsanem ve Aslı, işkencelerden öldüler. Ermeni esaretinde aşırı işkenceye maruz kalan Ağdam bölgesi vatandaşı Vladimir İvanoviç Şevelyov, 89 yaşındaki annesi V.Davydovna ve yaşlı kız kardeşi Svetlana Ivanovna ve 58 yaşındaki kardeşi Anatoli öldürüldü. Kayıp Şahıslar ve Devlet Komisyonu, Ermenistan'ın Azerbaycan vatandaşlarının tutsak ve rehinelerine karşı hedefli bir soykırım politikası olduğunu kanıtladı. Yüzlerce Azerbaycan vatandaşı, çocuklar, kadınlar ve yaşlılara, esirlerine ve rehinelerine zulmedildi. Çok sayıda şahitler, mahkumların ve rehinelerin çeşitli korkunç işkencelere maruz kaldıklarını göstermektedir: acımasızca dövülmüş, kasıtlı olarak sakatlanmış, ısıtılmış haç işaretleriyle bıçaklanmış, çivi ve dişler, yaralarına yaralanmış, ölümüne kadar kauçuk ve demir sopalarla dövülmüşler.

Ermenistan devletinin 1949 tarihli Savaş Kurbanlarının Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi, her koşulda öldürmek, sakat kalmak, zalimce muamele etmek veya işkence yapmak, insan onuruna dokunmak amacıyla taleplerinin ağır şekilde ihlal edildiğinin kanıtıdır. İnaniyoruz ki, uluslararası kanun ve kararlar gerçekleşecek ve bu işgencelere maruz kalmış insanların, kadın ve çocuklara karşı işgence yapanlar cezasını çekecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, şiddet, ermeni vahşiliyi, Karabağ soykırımı, azerbaycanlı rehineler.

Giriş

Hibrit millet olarak soyu bilinmeyen ermenler Kafkazlara planlı şekilde göçürüldükten sonra kendilerine zamanla yerleştikleri ülkelerde sahte vatan oluşturmaya kalkışmışlar. Lakin amaçlarına ulaşamayınca hayince planlar yaparak kendilerini yönetenlerin emirlerini icra etmişler. Sonuçta Kafkazlarda rusların ve farsların siyasi iş birliği ile kadim Azerbaycan toprakları olan İrevanda sahte Ermeni devleti oluşturuldu. O günden bu yana dünyanın süper güçlerinin kuklasına çevrilen ermeni siyasileri her konuda emrleri yerine getirmeye başladılar. Zengin Azerbaycan topraklarında sahip olamayan güçler zamanla ermenileri kullanmışlar. Yoksa ki, hiç bir şeye mansub olamayan bir mahluk nasıl devlet kura bilirdi ki?! İnsanlıktan, medeniyetden, ahlaktan nasibi olmayan bu mahlukatın en güçlü silahi her daim soykırım olmuştur. Bugünde dünya çapında kendilerini mazlum, masum halk olarak bir de sahte soykırım yalanını kabullendirmeye çalışmışlar. Malesef bazen bunda başarılı olmuşlar. Tarihe vardıkça kimin soykırıma maruz kaldığı, kimin masum olduğu, hangi devletin topraklarının işgale maruz kalması aydın olarak görünmektedir. Bütöv Azerbaycan Devletinin rus ve fars işgali neticesinde ikiye bölünmesi ile Güney ve Quzey Azerbaycan olarak vatanımız parçalandı. Ermenilerden de bundan nasiblerini aldılar tabi ki. Kadim Azerbaycan toprağında vatan olmanın sevinçini yaşayanlar ermenler türk halklarının tüm servetine sahiblenmeye başladılar. İtirazların hakkını ise soykırımlarla vermeye başladılar. En son hiyleleri ise uydurdukları Büyük Ermenistan rüyasını gerçekleştirmek için Karabağın işgalına karar verdiler. Halkın direnişini görünce kendi hisletlerini ortaya koyarak daha bir soykırıma başladılar. Karabağın işgali ve halkın soykırımı!

Yöntem

1988 yılından başlayarak İrevandan azerbaycan türklerinin deport edilmesiyle onaylanan olaylar 1994 yılında Karabağın işgali ile sonuçlandı. Bu işgaller zamanı en fazla zararı kadınlar, çocuklar yaşadı.

Yirminci yüzyılın sonunda, mono-etnik devlet kurabilen Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan topraklarına askeri güç göndererek açık bir saldırı başlattı. Sonuç olarak, Ermeni silahlı kuvvetleri Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde ve sınırlarının ötesinde Lachin, Kalbajar, Aghdam, Fuzuli, Jabrayil, Gubadli ve Zangilan bölgelerini işgal etti. İşgal altındaki Azerbaycan topraklarından 1 milyondan fazla insan topraklarında mülteci oldu. Yüzlerce yerleşim yeri yıkıldı, yağmalandı ve yakıldı. Şu anda, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi, dünyadaki uluslararası barışı ve güvenliği sağlamada önemli rol oynayan 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlara rağmen, Ermenistan'ı şimdiye kadar işgal edilmiş bölgelerden derhal çekilmeye çağırıyor. bir meslek politikası izler. Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırması sonucunda bir milyondan fazla (453.731 kadın ve 309.080 çocuk) mülteci ve ÜİYOK oldu. Çatış-

malardan en çok etkilenenler kadın ve çocuklardı. Bu şiddet bugün devam ediyor. Bu çatışmayı yasal çerçevede değerlendirmek için özel bir AGİT Minsk Grubu var. Ancak yine de, kadınlar ve çocuklar yaygın olarak ihlal edilmektedir. Uluslararası hukukun ilkelerine göre, devletler sorumluluklarını yerine getirmedikçe kısıtlamalar uygulanır. Rusya Federasyonu, Irak, Cezayir, Yugoslavya ve diğer ülkelere de benzer yasal yaptırımlar uygulandı. Neden şu ana kadar Ermenistan ile ilgili böyle bir kısıtlama yok? (Hüseynova, Hicran vd. 2018)

Önerimiz şu ki, Azerbaycan ve Türkiye yargı organları, insan, kadın, çocuk hakları örgütleri birleşerek Osmanlı döneminden günümüzedek Türkiye topraklarında ve ermenilerin toplu olarak Azerbaycana, Kafkazlara yerleştirilmesinden sonra Azerbaycan ve Osmanlı türklerine karşı gizli ve açık şekilde yaptıkları soykırım, teror olayları, insanlara karşı hüsusen türk ahaliye karşı, kadın ve çocuklara karşı yaptıkları cinayetleri uluslararası seviyeye getirilsin. Ermenistan Devletine yaptırım uygulamak, masum insanların kisası alınarak suçluların en ağır şekilde cezalandırılması naail olunsun.

Silahlı çatışmalar sırasında kadınlar her zaman cinsel şiddete maruz kalmıştır. MÖ 500 yılında, savaş sırasında savaşçıları ve savaşçı olmayanları koruyan kuralları vardı. Savaş ihlallerine ceza veren uluslararası mahkemelerin kurulmasından iki bin yıl önce geriye gidiyor. Savaş sırasında kadına yönelik şiddet savaşın görünmez ve hatta gerekli bir parçası olarak algılandı. Eski Yunanistan'da, tecavüz savaş bağlamında sosyal olarak kabul edilebilir bir davranış olarak kabul edildi. Savaşın kazanmalarının kar etmesi gerekiyordu ve kadınlar da kazancının bir parçası olarak kabul edildi. Orta çağlarda kadınların ve çocukların cinsel istismarı savaşın ayrılmaz bir parçasıydı. O zaman, genel olarak kadınları koruma süreci zayıftı. (Hüseynova, Hicran vd. 2018).

Ne yazık ki, Karabağ savaşında kaybedilen, rehin ve esir alınan yüzlerce Azerbaycanlı kadın, kız, gelin, yağma, köle olarak ve insan ticareti mağduru olarak kullanıldı. Bu davalar halen devam etmektedir. Örneğin, hamile olarak rehin alınan, aynı zamanda esirlikde olan kadınlarımızın tecavüz neticesinde hamile kalarak doğdukları bebeklerden askeri, tıbbi maksatlar, orqan, çocuk ve kız alışverişinin kurbanı olarak ve diger maksatlar için kullanılmaktadırlar.

Uluslararası hukukun kurucusu Hugo Grotti (1583-1645) ilk kez uluslararası savaş hukukunu sistematik hale getirdi. Grossi, savaş sırasındaki cinsel şiddeti yazarken, "Doğal haklar ve ulusların hakları savaşı yasaklamamasına rağmen, başkalarının haklarını ihlal eden çatışmalara tahammül etmek imkansızdır. Birçok kaynaktan kadınların savaş sırasında tecavüz edilmelerine izin vermek yaygındır. Sonuçta, savaşta düşmanın sahip olduğu her şey (kadınlar dahil) galiplere ait. Ancak, savaşta barışa karşı şiddetin cezasız kalmasına izin verilemez. "Birinci Dünya Savaşı ayrıca uluslararası insancıl hukukun gelişimini de etkiledi. İlk defa, devletler savaş sırasında işlenen ciddi suçların cezai kovuşturma olasılığını uluslararası mahkemelerde düşünmeye başladı. 5 Ekim 1919'da, Fransız hükümeti uluslararası hukukun ihlali

ve insan uygarlığının temel ilkelerinin cezasız kalmaması gerektiğini belirtti.

Cinsel şiddet savaşta bir silah, terör ve korku aracı olarak kullanılmıştır. Şok edici ve küfürlü tecavüz vakaları ve zorla fuhuş listelenen 32 suç arasındaydı. Bu, kadına yönelik şiddetin savaş yasalarının açık bir ihlali olduğu gerçeğini yinelemektedir. Braunmiller, savaş sırasındaki kadınlara yönelik cinsel şiddeti erkekler arasındaki iletişim aracı olarak analiz ediyor. Bu analize göre, erkekler karılarını zorlayarak kendilerine ait düşmanın adamlarını küçük düşürmeye ve küçük düşürmeye çalışırlar. Ona hakaret ederek bütün topluluğunu küçük düşürürler. Kadınlar, kadın oldukları için ait oldukları toplumun "sembolik" taşıyıcıları olarak cinsel şiddete maruz kalmaktadır. S. Braunmiller, kadınlara karşı cinsel şiddetin savaşlarda neden özel bir yer aldığını anlatıyor: Kadınları koruyabilmek erkeklerin başarısının bir işaretidir. Muzaffer asker tarafından kadının tecavüz etmesi, o partinin erkeklerinin otorite yanılması ve mülkünün tamamen imhası anlamına gelir. Tecavüze uğramış kadının cesedi neredeyse savaş alanı gibidir, muzaffer parti ise zaferini kutlar. Bir kadının tecavüzü, muzaffer adamın kendisini mağlup erkeğe kaybetme mesajıdır. " (Hüseynova, Hicran vd. 2018)

Yürek acısı ile bildirelim ki, bugün ermeni erkeyinin dominantlığı baskınlığı hüküm sürüyor. Çünkü, ne kadar ki, Karabağ işgalden azad edilmeyib ve esirlikde kalan kız, gelinlerimiz, kadınlarımız her gen işkence yapılıyor, tecavüz ediliyor, biz türk erkeyi olarak başı yüce, yüzü ak olarak faharetle gezemeyiz. Bu şerefi olan her kes için, bizim için haramdır. Bizim için yüz karasıdır... Namus karası... Benlik saygısı karasıdır!!!!...

Uluslararası Askeri Mahkeme, 1146 (ABD, İngiltere, SSCB, Fransa, Çin, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Hollanda, Filipinler ve Hindistan) arasındaki 1946 Anlaşmasına uygun olarak kuruldu. Yugoslav mahkemesi, 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi kararları temelinde kuruldu. Bu tüzük aşağıdaki ceza unsurlarını listeler: Savaş Mağdurlarının Korunmasına Dair 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ciddi ihlalleri; yasaların ve savaş adetlerinin ihlali; soykırım ve insanlığa karşı suçlar. Ruanda Mahkemesi, 1994 BM Güvenlik Konseyi kararına dayanarak kuruldu. Bu Mahkeme, kısa bir süre için Ruanda ve komşu ülkelerde işlenen benzeri görülmemiş vahşetlere bir cevap olarak oluşturuldu: 1994 yılında Tutsi etnik grubundan 500.000 kişi öldürüldü. Bu nedenle, Ruanda Mahkemesi'nin yargı alanı ilk başta soykırım suçlarını içermektedir. 2002 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Ceza Mahkemesi yargı alanı tecavüz, zorla fuhuş, cinsel kölelik, zorla hamilelik, zorla kısırlaştırma ve diğer cinsel şiddet biçimlerini içeriyordu. Uluslararası Ceza Mahkemesi Şartı, uluslararası hukukun en ciddi suçları arasında cinsel ve toplumsal cinsiyet eylemleri gerçekleştiren ilk uluslararası anlaşmadır. (Hüseynova, Hicran vd. 2018).

Görüldüyü gibi, Karabağ trajedisi sırasında ve genel olarak Karabağ'ın işgali zamanı kadınlara yönelik şiddet ve vahşet işleyen Ermeni subay ve askerleri, siviller, doktorlar ve teröristlerin tesbit edilmiş insan dışı suçları uluslararası mahkemede en ağır cezaya layık olduklarını gösteriyor.

Yukarıdakilerden bilindiği gibi, Ermeni askeri çevrelerinden en yüksek makama, hatta başkanlık düzeyinde bile, bu vahşetlerin kendi dillerinde gururla kabul gördükleri açıktır. Ancak bu gerçek, yeni bir mahkemenin kurulmasına zemin yaratıyor. Karabağ Mahkemesi adı verilmeli olan bu uluslararası bir askeri ve sivil mahkeme hak ettikleri cezayı kanıtlıyor!

Devlet Esirleri ve Kayıp Vatandaşlar Komisyonu tarafından toplanan gerçekler, Ermenistan Cumhuriyeti'nin 1949'da Savaş Kurbanlarının Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmelerinin uygulanması da dâhil olmak üzere, esirlerle mücadele konusunda uluslararası hukuku ihlal ettiğini göstermektedir. cinayet, yaralanma, zalimce muamele veya işkence, insan onuruna saldırganlık şartlarını büyük ölçüde ihlal ettiklerini kanıtlıyor. (Müharibədə əsir və itkin düşmüş şəxslər, 2019). Ermeni İddialarına Karşı Mücadele Derneği (ASIMDER) Başkanı Göksel Gülbey, dedi. Ona göre, Ermeniler zorla evlendi ve 1992 yılında yakalanan 2.700 Türk kadını tecavüz etti. "Ermeniler, 1992'de yakalanan ve dünya toplumunda defalarca bildirilen 2.700 Azerbaycan Türk kadını ile zorla evlendi ve tecavüze uğradılar. Azerbaycanlı esir kadınların bu çocuklarını Türk ve Azerbaycan rehinelerine götürüp Ermeni ordusuna bu PKK / PEJAK / PYD'yi verdiler. / YPG üyesi, terör örgütü üyeleriyle birlikte Azerbaycan ile mücadele ediyor" dedi. (Göksel, Gülbey, 2019). Hocalı'da yakalanan ailesiyle Ermeni rehinesinde bulunan Guliyev, tutsak kalırken, ikiz bebeklerinin ikisinin rehin alındığını söylüyor. Çocukları bıraktım ve kendimi nehre attım. Hiç denemiş bir insan olmadım. Esaret altında, Ermeniler yaklaştı ve bu çocukların gelecekteki askerlerimiz olacağını ve Azerbaycan ile savaşacağını söyledi. (Salamoğlu, Emil. Orucov, Məhəbbət, 2011)._Ermeni faşizminin vahşeti aşağıdaki örneklerde yansıtılmaktadır:

Serj Sarkisyan - Eski Ermeni Cumhurbaşkanı

- Victoria Uvelovoy - Rus gazeteci: Ermeniler hamile bir kadının karnını yırttı ve bebeği ondan çıkardı ve yerine bir kedi koydu.
- V.Bellax - "İzvestiya" gazetesinin muhabiri: Cesetler kesintisiz olarak getirildi. Tarih-te hiç böyle bir şey görülmedi. Cesetler çıkarıldı, kulakları ve kafaları kesildi. Zırhlı araçlara birkaç ceset sürüklendi. İşkencenin bir sınırı yoktu.
- V.Savelyev - Hocalı Soykırımı İstihbarat Şefi soykırımı: Hepsini yazamadım. İnsanların, çocukların ve kadınların kurşunla beslenen vücutlarını, hamile kadınların unutamam. Azerbaycanlıların beni bu kanlı ve acımasız sonlarda hiçbir şey yapmadığım için affetmelerine izin verin. Yazdığım belgeyi hem Kremlin'e hem de SSCB Savunma Bakanlığı Genel İstihbarat Daire Başkanlığı generallerine gönderdim. Devam et dedim. Rus subayının onuruna nasıl baktığımız lekeli. (Rüstəmov, Akif, (2018).

1992 yılında Hocavend bölgesinin işgalinde Ermeni askerler, Garadagli köyünden Khankendi'ye kadar 118 sivil öldürdü ve 33 kişiyi yolda öldürdü. Öldürülenler arasında 10-12 yaş arası çocuklar ve kadınlar vardı. 29 kişi öldü, 40 sivil Horadiz yolun-

da rehin alındı, 40 kişi Gorazilli köyünde rehin aldı Tünelde vurulmuş siviller bir arabaya çarptı ve izlerini kaybetmek amacıyla toprağa yakıldı. Bu masum soykırımın kurbanlarının çoğu kadın ve çocuklardı. 1992 kanlı trajedisinden önce Hocalı'da 7.000 kişi vardı. 1988'den beri Ermenistan ve Khankendi'den ve Dağlık Karabağ'dan diğer yerleşim birimlerinden kovulan birçok Azerbaycanlı, Haziran 1989'da Özbekistan'ın Fergana kentindeki ulusal çatışmalar nedeniyle Ermeniler ve mülteciler tarafından değiştirildi. Şehir tamamen yıkıldı, yakıldı ve çok sayıda ağır makine ile acımasızca insanlar öldürüldü. Sivillerin çoğu, çoğu yaşlı, kadın ve çocuklar evlerinde öldürüldü. Soğuk bir kış gecesi evlerini terk etmek zorunda kalan sivillerin bir kısmı şehrin sokaklarında vahşice öldürüldü, bir kısmı da ormanlara ve çöllere kaçtı. Onlara koruma verilmedi ve yaş veya cinsiyet ayrımı yapılmadan öldürüldü. Ermeni esirleri şiddetli işkenceye, insanlık dışı koşullara maruz bırakıldı ve uluslararası insancıl hukuk ihlalinde küçük düşürüldü ve aşağılandı. Bunların çoğu, başları kesilmiş, gözleri çıkarılmış, derileri soyulmuş, yaşamları yanmış ve diğer işkenceler öldürülmüş kişilerdi.

Hocalı işgali sırasında Ermeni ve Rus askerleri tarafından öldürülen 613 Hocalı nüfusunun 63'ü küçük, 106'sı çeşitli yaştan kadınlardandı. 8 aile tamamen tahrip edildi. 76 çocuk dahil 487 kişi yaralandı. Halen (1 Ekim 2016'dan itibaren) Hocalı'da kayıp (32 çocuk), (11 kız çocuk), 59 kadın, 33 yaşlı (20 kadın) olmak üzere toplam 186 kişi çalışıyor. Ermeniler tarafından esir alınan ve rehin alınan 186 kişiden 95'inin tanıklığı var. 95 kişi arasında 12 erkek (2 kız), 23 kadın ve 11 (7 kadın) yaşlı erkek bulunmaktadır. Soruşturma, 366. alayının, büyük Ermeni General Seyran Musegovich'in (şimdi Ermenistan Cumhuriyeti Savunma Bakanı) emrindeki ikinci müfreze olan Eugene Nabokii'nin komutanı tarafından kentte saldırıya uğradığını ortaya koydu. Tabor Birliği Başkanı Chitchyan Valeriy Isayevich ve alaydaki 50'den fazla Ermeni subay ve gizli servis memuru. ("Hocalı Meslek Araştırmacı Malzemeleri" nden).

1993'te Dağlık Karabağ'da öldürülen uluslararası bir Ermeni teröristi olan kardeşi Markar Melkonyan, 2005'te New York'ta yayınlanan "Kardeşlerim" adlı kitabında şöyle yazıyor: "25-26 Şubat gecesi 23: Bir düzineden fazla Ermeni savaşçısı birden Hocalı nüfusunu güneye iterek ot ve çalılardan ateş etmeye başladı. Nüfus buradan Azerbaycan'a Agdama kentine döndü, buradan 6 mil uzakta ve onlar için güvenli. Askerler onları görünür alanda ve tepelerde kurşunla kesmeye başladılar. Aragon'un savaşçıları sırtlarındaki bıçakları çıkardılar ve bıçaklamaya başladılar. Şimdi sadece rüzgarın sesi ve çimlerin kükremesi duyulabiliyordu, ölü cisimlerin kokusu etrafa yayılıyordu. Kadınlar ve kızlar etrafta kırık bir oyuncak gibiydiler. Monte Martuni 22 gün önce geldi. O günden bu yana, iki kez silahsız köylülerin ve rehinelerin kan dökülmesinden geçti. " Ölümlere karşı işlenen zulümlerin katliamın gerçekleştiği alanda Ermeniler tarafından yapıldığını ispat etmeye gerek yok. Bu aynı zamanda, Ermenistan cumhurbaşkanı Serzh Sarkisyan'ın İngiliz gazeteci Thomas de Vaal'ın 2005 yılında Moskova'da yayınlanan "Cherniy Sad" adlı kitabındaki görüşüyle de doğrulandı. Sarkisyan, "Hocalı'ya kadar, Azerbaycanlılar bizimle şaka

yapmanın mümkün olduğunu düşündüler ve Ermenilerin sivil nüfusa dokunamadığını düşünüyorlardı. Bu klişeyi kırabildik.”

Uluslararası hukuka göre soykırım bir barış ve insanlık eylemidir ve en ciddi suç olarak kabul edilir. BM Genel Kurulu, 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 (III) sayılı Kararı ve 1961'den bu yana yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmede soykırım suçunun yasal dayanağını kabul etmiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırması, özellikle Hocalı'nın işgali sırasında, bu sözleşmede yer alan tüm soykırım eylemleri, Azerbaycanlılara karşı uygulandı. Aşağıdaki gerçekler de bunu doğrular: Mammadova Tamara Selim'in cesetleri, Dadashova Aslı Babir, Humbatova Anatat Eldar, Nuraliyeva Dilara Oruj, Beybutova Sariya Yusif'in kızı ve diğerleri vuruldu, dişleri kesildi, dişleri vuruldu ve vuruldu. Karimova'nın kızı Firangul Mohammed'in kızının gözleri kesildi, kulakları ve göğüsleri kesildi ve tüm vücudu dikildi. Hasanova Fitat Ahad gizi, Hasanova Gulchohra Yagub, Abishova Maruza Mahammad gizi, Amirova Mohi Babir gizi, Orujova Khayala Telman, Rahimova Shovkat Shukur, Behbudova Suraya Ibrahim khan ve diğer kadınlar. Tecavüze uğradılar, diş çivileriyle, çatallarla, baltalarla vb. göğüsleri ve karınları kesilmiş, elleri, ayakları, başları ve diğer kasları kesilmiş, derileri soyulmuş, yakılmış, deliklerle delinmiş ve ağır askeri teçhizat altında ezilmiştir. Bunlar, Devlet Komisyonunun yıllar boyunca aldığı bilgilerdir. Ermeni ordusu tarafından insanlığa ve insanlığa karşı işlenen suçların sayısı soruşturmalar devam ederken hariç tutulmayacak. Hakalı ikametçi Jalil Humbatalı oğlu, Ermeni ordusunun tüm ailesi ve eşiyle birlikte olduğunu onayladı. gözlerinin önünde vurularak öldürüldü. Mamedov ailesinin 6 üyesinden 3'ü Hocalı'nın işgali sırasında rehin alınan ve halen bilinmeyen - bilinmeyen - Mammadova Shovkat Ibad'ın geleceği olan Mammadova Latifa Ibad'ın kızı Mammadova Saltet Zulal'ın kızı. Hocalı'nın işgali sırasında tüm ailesiyle rehin tutulan Selimova Salila, oğlunu boşamak isteyen Ermeni Hazar Seyavush'u yenmesine rağmen erkek çocuğunu sürdürdü, ancak Ermeni asker, annesini oğluyla birlikte sürükledi.

Gerçekler ayrıca düzinelerce kadının ve çocuğun istemeyerek rehinede öldürüldüğünü ve serbest bırakılanların çoğunun fiziksel ve ahlaki olarak yaralandığını gösteriyor: Ağdam'daki Yusifcanlı köyünün sakini olan Hasanov Aliaga Karim, evlendikten sonra rehineyle evliliğini doğruladı. marangoz işkence gördü ve marangoz 16 altın kaplama dişinden çekildi. 1977 doğumlu olan ve 18 Mayıs 1992'de Lachin bölgesinin işgali sırasında ailesiyle rehin alınan Ibishov Taleh Madat'a göre, Ermeni asker, 1967'de doğan kız kardeşi Yegena Madat'ı öldürdü. 31 Mart 1993'te Kalbajar bölgesinin işgali sırasında, tüm kuşağın birkaç ailesi anavatanlarını UAZ 469, GAZ-52 ve KAMAZ kamyonları ile terk etmek zorunda kaldıklarında "Tünel" adı verilen yerde "Tünel" olarak ateş etmek zorunda kaldılar. Yukarıda belirtildiği gibi, Makine'deki bazı siviller vurularak öldürüldü ve vücutları yakıldı ve onlarca hayatta kalanlar rehin alındı. Bu insanların bazılarının kaderi bugün hala bilinmiyor.

Onların içerisinde aşağıdaki kadın ve uşaqlar var:

Alışova	Vəsilə Cəfər qızı	- 1976-cı ildə doğulub
Alışova	Qumuru Qəmbər qızı	- 1973-cü ildə doğulub
Alışova	Cahan Məşədi qızı	- 1937-ci ildə doğulub
Cəmilova	Məsmə Hidayət qızı	- 1969-cu ildə doğulub
Əliyev	Tural Nadir oğlu	- 1982-ci ildə doğulub
Əliyeva	Qənirə Zülfüqar qızı	- 1975-ci ildə doğulub
Əliyeva	Nüşabə Məhəmməd qızı	- 1950-ci ildə doğulub
Quliyev	Məzahir Qara oğlu	- 1983-cü ildə doğulub
Quliyev	Yaşar Qara oğlu	- 1981-ci ildə doğulub
Quliyeva	Aygün Qara qızı	- 1990-cı ildə doğulub
Zeynalov	Hafiz Davud oğlu	- 1984-cü ildə doğulub
Zeynalova	Təranə Davud qızı	- 1965-ci ildə doğulub
Zeynalova	Röya Abbasəli qızı	- 1959-cu ildə doğulub
Zeynalova	Qədəmkar Salman qızı	- 1936-cı ildə doğulub.

Mammadova Mahbula Hamdi'nin kızı Ilgar ve oğlu Ermeni ordusu tarafından rehin alınmış, Ilgar'ın burnu annesinin önünde kırılmış, annesinin önünde sigara içmiş ve kadınlar ve kızlar Ermeni askerler tarafından tecavüz edilmiş ve bazıları kafalarını kesmiştir. Amraliyeva Arzu Binnet kızı, Kalbajar'ın işgali sırasında bir yaşındaki erkek çocuğu ve 30 akrabasından kaçarken Ermeni askerler tarafından yakalandı. Ermeniler aşırı derecede soğuktu ve Arzu'nun eşi, kayınbirader, kayınvalide, kayınvalide, komşular dahil 19 rehineyi vurdular. 63 yaşındaki Jafarova Maryam Zinyatovna Zangilan Ermeni askeri birlikleri tarafından işgal edildiğinde, Ermenilerin meyilli ve milliyeti nedeniyle kendisine saldırmayacağından şüphelenmedi ve Ermeniler dört ay boyunca onu dövdüler ve dövdüler. Shirinova Sharqiya Reza, Ağdam bölgesinin işgali sırasında evinden rehin alındı, evi soyuldu, parası ve altınları alındı, ancak neredeyse yetmiş yaşına rağmen, bilinçsizce 8 altın kaplama çiviyle dövüldü. ve burada altı ay sürekli işkenceye maruz kaldı.

Kalbajar bölgesi işgali sırasında rehin alınan iki küçük çocuğunun kızı Guliyeva Samaya Mammad, ICRC'nin kontrolünde olmasına rağmen Ermeni ordusu tarafından şiddete maruz kaldı, ancak bir yıldan fazla bir süre soğuk su ile çalışmak zorunda kaldı. Destek eksikliği nedeniyle, hastalık açık bir tüberküloz formuna dönüştü ve çocukları obez oldu. Gubadli bölgesinin işgalinde, 65 yaşındaki Mammadova Bishul Rasul ve 69 yaşındaki İsmailova Sarah Mirish, Khankendi askeri birliğinde rehin alındı. Burada gündüz emek dolu işlerde çalışıyorlar ve gece özel bir zulümle dövülüyorlar. Onlarla gözaltına alınan Şahsaman ve Aslı isimli kadınlar, işkenceye dayanmadan rehinede öldüler. Shusha şehri işgalinde 15 yaşındaki Mammadova Nazakat İsrail babasıyla birlikte rehin alındı. Uzun süre, çocuğun gözünde, babasının saygınlığı küçük düşürüldü, küçük düşürüldü, dövüldü, kırıldı, kesildi, vücudu haşlanmış demirle ve kısaca, yaşamın ahlaki ve fiziksel tacizi ile parçalandı. Bütün

bunlardan sonra, Ermeni ordusu babalarını serbest bıraktı ve kızı birkaç ay rehin tutuldu ve ailesi Ermeni ordusu tarafından acımasızca işkence, talep ve tehditlere maruz kaldı. Ailesine dört milyon ruble satıldı. 23 yıla rağmen, Mammadov yaşadığı psikolojik ve psikolojik işkencenin etkilerinden kaçamaz. Aghdam bölgesinin işgali sırasında iki çocuk ve iki kadın da dahil olmak üzere Khagani Aliyev ailesinin altı üyesi rehin alındı. Sebepsiz yere, Ermeni ordusu kayınvalidesi Khagani Aliyev'in kayınpederi ve sekiz yaşındaki oğlu vurularak öldürdü, karısı Konul Aliyeva'yı kurşunlarla yaraladı ve annesi ile rehin aldı. En üzücü olan şey, yaralı 3 yaşındaki Shovku Aliyev'in kolunu iyileştirmek yerine, Ermenilerin kemiğinin bir kısmını kas tabakası ile birlikte kesmesi ve muhtemelen nakli için çocuğunu yaralaması. Rehine sırasında iki yaşında olan Nurlana Karimova, Ermeni rehinesinde hayatının son dört ayı boyunca gözlerini ve kol ve başındaki ciddi yaralanmalarını kaybetti. Ancak, küçük Nurlana'nın uğradığı aşırı ahlaki ve fiziksel istismara tahammül edemeyen annesinin ölümüydü. Samaya Karimova, annesinin iki yaşındaki oğlunu kader umuduyla kestiği, iki kez intihara teşebbüs ettiği ve sonunda zehir içerek kendini öldürdüğü gerçeğiyle sürekli aşağılandı. 15 yaşındaki Guliyeva Ofelya Ali, Kalbajar semtinin işgali sırasında sol koluna kurşun yarasıyla rehin alındı. İhmal ve muamele görmemesi nedeniyle, Ophelia'nın bu kolu işlev görmedi. ICRC tescili ve el yaralanmasına rağmen, Ofelia sadece rehineden serbest bırakılmadı, aksine Ermeni müfettiş karını ve sağ kolunu otomatik ateşleme ile yaraladı. O kol tarafından yaralanan Ofelya, yalnızca bir buçuk yıl sonra Ermeni esiriyle değiştirildi. Narkhanim Heydarali Erivan'dan Hocalı'ya mülteci olan Mammadova burada rahat bir yaşam bulamadı. Ermeniler evini yıktı, mülkünü soydular, komşusu Sara Yusifova'yı öldürdü, beş yaşındaki kızı Natavan, üç oğlunu ve karısını yaraladı ve rehinelere aldı. (Qasimov, Cəlaləddin (2016).

Araştırmalar sırasında, Karabağ trajedisine doğrudan katılanların daha sonra Ermenistan'daki üst düzey pozisyonlara atandığı öğrenildi. Mesela, Sarkisyan ve Koçaryanlar cumhurbaşkanları, Ohanyan savunma bakanlığı geçdiler ve diğerleri.

Sonuç

Yaptığımız araştırmaların sonuçları şunlardır:

Tüm yazılanlardan belli oluyor ki, ermeniler ve Ermenistan devleti için insan hakları, kadın, çocuk duyguları, komşuluk, dostluk ilişkileri, uluslararası kanunların hiç bir önemi yok. Tek amaçları terror, soykırım siyaseti!

Ermenistan devletinin 1949 tarihli Savaş Kurbanlarının Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve b. uluslararası kanun ve kararları uyumsamıyor, göz ardı ediyor;

Karabağ savaşında kaybedilen, rehin ve esir alınan yüzlerce Azerbaycanlı kadın, kız, gelin, yağma, köle olarak ve insan ticareti mağduru olarak kullanıldı. Bu davalar halen devam etmektedir. Örneğin, hamile olarak rehin alınan, aynı zamanda esirlikte olan kadınlarımızın tecavüz neticesinde hamile kalarak doğdukları bebeklerden askeri, tıbbi maksatlar, orqan, çocuk ve kız alışverişinin kurbanı olarak ve diğer maksatlar için kullanılmaktadırlar;

Bugün ermeni erkeyinin dominantlığı baskınlığı hüküm sürüyor. Çünkü, ne kadar ki, Karabağ işgalden azad edilmeyib ve esirlikde kalan kız, gelinlerimiz, kadınlarımız her gen işkence yapılıyor, tecavüz ediliyor, biz türk erkeyi olarak başı yüce, yüzü ak olarak faharetle gezemeyiz. Bu şerefi olan her kes için, bizim için haramdır. Bizim için yüz karasıdır... Namus karası... Benlik saygısı karasıdır!!!!...;

Karabağ trajedisi sırasında ve genel olarak Karabağ'ın işgali zamanı kadınlara yönelik şiddet ve vahşet işleyen Ermeni subay ve askerleri, siviller, doktorlar ve teröristlerin tesbit edilmiş insan dışı suçları uluslararası mahkemede en ağır cezaya layik olduklarını gösteriyor;

Yukarıdakilerden bilindiği gibi, Ermeni askeri çevrelerinden en yüksek makama, hatta başkanlık düzeyinde bile, bu vahşetlerin kendi dillerinde gururla kabul gördükleri açıktır. Mesala, S.Sarkisyan: *"Hocalı'dan önce, Azerbaycanlılar bizimle şaka yapmanın mümkün olduğunu düşünüyorlardı ve Ermenilerin sivil nüfusa saldırma-yacaklarını düşünüyorlardı. Bu klişeyi kırabildik"dedi. Z. Balayan:" Khachatur ile çocuğun vücudunu yarı yarıya küçük parçalara böldüm, kesdim, sonra köpeklere attım ve aynı şeyi diğer üç çocuğa karşı da yaptık. İşimi Ermeni olarak yaptım. Her Ermeni'nin yaptıklarımızdan gurur duyduğunu biliyorum". Sadece bu gerçek, uluslararası askeri ve sivil mahkemelerde hak ettikleri cezayı hak ettiklerini kanıtlıyor!*Ancak bu gerçek, yeni bir mahkemenin kurulmasına zemin yaratıyor. Bu mahkemeye de Karabağ Mahkemesi adı verilmeli;

Önerimiz şu ki, Azerbaycan ve Türkiye yargı organları, insan, kadın, çocuk hakları örgütleri birleşerek Osmanlı döneminden günümüzedek Türkiye topraklarında ve ermenilerin toplu olarak Azerbaycana, Kafkazlara yerleştirilmesinden sonra Azerbaycan ve Osmanlı türklerine karşı gizli ve açık şekilde yaptıkları soykırım, terror olayları, insanlara karşı hüsusen türk ahaliye karşı, kadın ve çocuklara karşı yaptıkları cinayetleri uluslararası seviyeye getirilsin. Ermenistan Devletine yaptırım uygulamak, masum insanların kisası alınarak suçluların en ağır şekilde cezalandırılmasına nail olunsun;

KARABAĞ mahkemesinin kurulmasında ve Azerbaycanlılara, kadınlara, çocuklara ve din karşıtlığına karşı şiddete karşı, uluslararası hukukun en ciddi suçlarından biri olarak cinsel ve toplumsal cinsiyet eylemlerini kabul eden uluslararası bir antlaşma olan Uluslararası Ceza Mahkemesi Şartı, Cenevre Deklarasyonu'nu Ermenistan devletine və erməni siyasilerine, ideoloqlarına, asker ve subaylarına uygulanmasını hayata keçirmek.

KAYNAKÇA

Üçten fazla yazar:

Hüseynova, Hicran ve diğer. *Qadın hüquqlarının müdafiəsi: beynəlxalq və milli aspektlər (2018). Dərs vəsaiti. Bakı.*

Gazeteler:

Rüstəmov, Akif, (2018.04.04), *Erməni faşizminin cinayətləri*, 525-ci qəzet: 58.

Salamoğlu, Emil. Orucov, Məhəbbət, (2011.05.03), 26 fevralın yaşatdığı 26 günlük əsirlik məşəqqəti, *Yeni müsavət*.

Elektronik Ortamdaki Metinler:

Müharibədə əsir və itkin düşmüş şəxslər, (2019). *Azərbaycan Respublikası Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası. (Erişim tarixi: 11 eylül 2019) <http://mfa.gov.az/content/796>*

Göksel, Gülbey (2019). *Ermənilər tərəfindən əsir alınmış azərbaycanlı qadınların dünyaya gətirdiyi uşaqlar xüsusi yetişdirilərək Azərbaycana qarşı döyüşdürürlər - Sensation iddia. (Erişim tarixi: 31 avqust 2019) <https://avropa.info/post/180460/>*

Soyqırım qurbanları: qadınlar və uşaqlar. (2019). *Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasının işçi qrupu. 1 oktyabr 2016-cı il. (Erişim tarixi: 4 eylül 2019) <http://human.gov.az/az/view-page/92#.XXtmrigzblU>*

Qasımov, Cəlaləddin (2016). "Sarkisyan Xocalıda türk qadının qarnını gözüm önündə yardı..." *Erməni döyüşçünün etirafı (Erişim tarixi: 22 avqust 2019) <https://modern.az/az/news/59977>*

¹A. AĞAOĞLU'NUN ESERLERİNDE KADININ TOPLUMDAKİ YERİ HAKKINDA

Toğrul YUSUFLU

Öğr. Gör , Azerbaycan Gence Devlet Üniversitesi,
syusifli@mail.ru

Özet

Amaç: Kadınların kendi hakları için mücadelesi tüm dünyada paralel olarak XIX yüzyıldan başlar. Fakat Türk dünyasında kadınlardan ziyade, toplumun gelişme yönlerini belirleyen erkekler kadın haklarının toplumdaki yeri hakkında konuşmaya başladılar. Bu makalede özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın haklarının sağlanması aşamaları ve bu hususta Ağaoğlu'nun eserlerinde yansımaları konuları incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların hakları Mustafa Kemal Atatürk'ün reformları sırasında güçlendirildi. Cumhuriyetin teşekkülü döneminde kadın ve erkek haklarının eşitliği konusunda belirli gelişme kendini gösteriyordu. Milli Mücadele döneminde Türk kadınının yüksek vatandaşlık aktifliğinin etkisi altında olan Atatürk 23 Mart 1923 tarihinde Konya'da söylediği meşhur konuşmasında şöyle demişti: "Türk kadınının yüksek, kıymetli fedakarlığını, milli mücadelede verdiği büyük zahmetini özel bir şükranlıkla hatırlamalıyız". Benzer fikirler 1923 yılında İzmir'de yaptığı konuşmasında da söylenmişti. Atatürk, aslında toplumu kendi konuşmalarıyla kadın hakları alanındaki reformlara hazırlıyordu. 1923 yılından itibaren Atatürk'ün önderliğinde başlayan reformlar bir yandan kadınların vatandaşlık haklarını oluşturdu, diğer yandan Türk toplumunun yeniden kurulmasını koşullandırdı. Kadınların hukuk, politika, eğitim ve iş hayatına katılması artık mümkün bir hale geldi.

¹ Adalet AĞAOĞLU, Yazar

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumu döneminde yazdığı birçok eserlerinde A.Ağaoğlu kadın hakları için hem kadınların, hem de bu ülkeyi yaratan rehberlerin mücadelesini karşılaştırmalı bir şekilde yansıttı. "Serbest insanlar ülkesinde" eserinin "Serbest ülkenin ilk hürriyet kahramanı" bölümünde kadınların siyasal hakları için mücadelesi tasvir olunmuştur. Haklarının korunması için çeşitli argümanlar kullanan kadınlardan biri ilginç bir soru soruyor: "Nasıl olur da, kadının büyüttüğü oğul bu noktaya gelebilsin, ama kendisi gele bilmesin?" Bu soru Atatürk'ün İzmir'de yaptığı konuşmada seslenmiş fikirle tıpatıp aynı: "Biz annelerimizin sayesinde bu noktaya geldik".

A. Ağaoğlu "Üç kültür" eserinin "Aile" bölümünde yirminci yüzyılda kadına ve aileye yeni yaklaşım tarzının oluşmasının gerekli olduğunu düşünüyor. Yüzyıllar boyunca kadının ekonomik ve fiziksel bağımlılığına, kişinin ekonomik ve fiziksel hükümrancılığına dayalı ailelerin yenilenmesini istiyor. Bu bölümde sadece kadınların hukuklarının olmaması ve ya kadına herhangi hakların verilmesi konuları anlatılmıyor. A.Ağaoğlu, bir kutbunda hakim, kaba bir babanın, diğer kutbunda ise mazlum, hukuku olmayan bir annenin durduğu ailede büyüyen çocukların karakter ve ahlaklarının çocukluktan beri bozulmasını kaçınılmaz sayıyor. A.Ağaoğlu için tek çözüm Türk sosyal yapısının aileyi erkek ve kadının hukuk eşitliği üzerinde kurması idi. Sadece bu tür bir ailede büyümüş Türk evladı demokratik yapıda yaşamının koşulları temelinde yeni, farklı bir vatandaş olarak yaşaya bilirdi. A.Ağaoğlu için eşitlik sözde değildir, ameldedir. Kadın "Uçak meydanında", "Muhteşem makine fabrikasında", "İlkokul ve kütüphanede" adlı bölümlerde zayıflığına saygı duyulan bir birey değil, toplumun eşit bir üyesidir. Modern Türk toplumunda kadının şiddete ve ortaçağ karanlığına karşı, eşit yaşama ilkeleri uğruna mücadeleye ihtiyacı vardır.

Anahtar Kelimeler: reform, kadın hakları, hukuk eşitliği

Giriş

Kadınların özgürlüğü ve kadınların eğitime erişimi sorunları her zaman paralel olarak tartışılmaktadır. A.Ağaoğlu «Serbest insanlar ülkesinde» eserinde kadınların eğitim alabilmek, toplumda yararlı bir kişi olmaları için fırsatları özel olarak analiz ediyor. Eserin «Muhteşem makine fabrikası» parçasında şöyle satırlar var: «Burada gördüğüm manzaranın ihtişamı beni hayran bıraktı. Apartmanda yüzlerce kadın ve erkek çalışıyordu. Kadınların kadın olmaları sadece saçlarından ve kulaklarındaki küpelerinden belli oluyordu. Fabrikada otomobilden zırhlı trenlere, lokomotiflere, toplara, füzelere kadar herşey üretiliyordu". Yani Türk toplumunda kadınlar belirli bir süre siyasi hayattan dışlanmış olsalar bile endüstride çalışmak ve yüksek eğitim almak olanakları kazandılar. Hem ilköğretim hem de yükseköğretimde çalışan kadınların sayısı artmaya başlamış ve sonuç olarak 1939 yılında üniversitelerde 99 kadın çalışıyordu (5.85). Azerbaycan publisistikasında kadın özgürlüğü konularına ilişkin tüm makalelerde Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde giden süreç paralel analiz edilir ve yaklaşık benzer sonuçlar çıkarılıyordu.

Türk toplumunda kadının yeri hakkında en güzel ifadeyi, Atatürk'ün cenaze töreninde İzmirli milletvekili Esmâ Nayman tarafından söylenmişti: "Atatürk sadece Türk milletinin kurtarıcısı değil, hem de bu milleti yetiştirmiş kadınlarının kurtarıcısı". Atatürk'ün yarattığı toplumun ideallerini kurtarmakla XXI yüzyılda Türk kadınının toplumdaki rolünü yükseltmek ve onun haklarını korumak mümkün. Genç neslin ve aynı zamanda milletin fiziksel ve ruhsal sağlığı kadının toplumdaki yerine bağlıdır. Toplum, gelecek neslin kaderi ile ilgili endişelenmeye başladığında, anneler sosyal harekete katılırlar, ancak bu hareket kadını ailesinden ayırmaz, aksi olarak onu aileye bağlar. Anne, aile ocağının koruyucusudur ve yaşadığı toplumda onun önemi aileye verdiği değerle ölçülür. Aynı zamanda kadının sosyal ve devlet kurumlarına seçilme ve seçme hakkı onun toplumdaki değerini belirler. Yirminci yüzyılın başlarında kendi hakları için mücadeleye başlayan Türk kadınları 1923 yılının Nisan ayında "İntihabi Mebusan Kanunu" müzakere olunurken onlara seçim hakkı verilmesine gayret ediyorlar. Çünkü 1909 yılında olduğu gibi 1923 yıl kanunu da sadece erkeklerin seçim hakkını tanıyordu. Kadınların seçme ve seçilebilmek hakkının olması A.Ağaoğluna göre, sadece kadınlar için değil, tüm toplum için çok önemlidir. "Kadınların durumunu işlerinde tartışırken, A. Ağaoğlu tarafından kullanılan temel terimler şunlardır: "haklı", "adalet", "insan olmak", bireyselleşmek. Yazar tartışmaya, fiziksel gelişim ve fiziksel özgürlük gibi "doğal haklarla başlar ve kültürel haklar diyebileceğimiz alana girerek yasal haklarla devam eder" [6.43]. A.Ağaoğlu bir Türk mütefekkeri, aynı zamanda İslam'ı iyi bilen bir bilim adamı olarak Türk-Müslüman dünyasının kurtuluşu yolunu şöyle tanımlar: "Müslümanların nicatı, onların moral ve siyasi yükselişi iki meselenin çözümünden bağlıdır: kadın meselesi ve alfabe reformu. Sadece özgür, bağımsız düşünceye sahip anne ve avret olduğu halde, Müslüman kadını kendi sosyal fonksiyonlarını maksatlı şekilde gerçekleştirebilir; sadece bu şartla o, kendi övlemlerinde karakter ve irade terbiye edip, sosyal hayat için önemli olan duygu ve düşünceleri uygulama yeteneğine sahiptir ". [6.83]

Yöntem

Bildiride Ahmet Ağaoğlunun kadının toplumdaki hayatına dair düşünceleri mukayiseli analiz yöntemi ile kanıtlanmıştır. Araştırma, hem türk, hem de Azerbaycan edebiyatında bu konuda yazılmış eserlerin karşılaştırılması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

“Özgür insanlar ülkesinde” eserinde geleceye inam

“Özgür insanlar ülkesinde” eserinde “Türk bireyin” yolculuğu kıyaslamalı ve öğretici karakter taşır. Yazarın, sadece bu eserinde değil, bundan önce kaleme aldığı “Üç Medeniyet” yapıtında da Türkiye Cumhuriyetinde kadın hakları ve kadının toplumdaki yeri ile alakalı mevzular incelenir.

Her devletin yaşamının ve gelişiminin temel taşlarından biri mükemmel bir eğitim sisteminin oluşturulmasıdır. Sadece köklü ve iyi gelişmiş bir eğitim sistemi, demokratik ilkeler temelinde devletin daha da gelişmesinin garantörüdür. Anayasa'nın Beşinci Bölüm, 87.Maddesinde okuyoruz:

“Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindeler. İlk öğretim Devlet okullarında parasızdır”.[7.3] “Özgür İnsanlar Ülkesinde” eserinde yolculuğa çıkan “Türk bireyi” onu himaye eden pirlere tarafından ilköğretim okuluna götrülür, ve gördüklerine hayran kalır:

“Bizde altı ve on iki yaş arasındaki tüm kız ve erkek çocuklar bu okullarda okumak zorundalar. Hem fakir, hem zengin - herkes çocuğunu buraya göndermek zorunda. Çocukları devlet okutuyor”.[1.247] Çalışmada, yalnızca siyasi kurumlar ve fikirler değil, aynı zamanda devletçiliğin temeli olan ekonomik, kültürel-eğitimsel ve ideolojik yönler de tanım ve analiz nesnesine dönüştürülür. “Uçak meydanında” bölümünde Cumhuriyet evladlarından 24 yaşındaki kızın “... dağları aşıcak, ummanlar, kıtalar geçecek ve uzak bir diyara gidecek! Bu gerçek bir yigitlik, gerçek bir cesurluk, gerçek bir fedakarlık!” terennümü büyük yer kapsar. Aslında, bu mecazi sahne Sabiha Gökçen fenomeninin ve türk cemiyyetinde kadının geleceye inamının bir yansımasıdır.

«İlköğretim ve Kütüphane», «Muhteşem Makine Fabrikası», «Üniversite ve Enstitü'de» bölümlerinde yazar, Cumhuriyet'in kuruluş ve gelişiminin temel ilkelerine dayanarak, aslında bilimin ve bilgiye dayalı toplumların gelişiminin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir.

Kadın ve Seçim Hukuku

1924 yılının Şubat ayında tescil edilmiş “Türk Kadınlar Birliği” etkinliğinin siyasetten uzak olduğunu ilan etmesine rağmen, aslında temel amacı kadınların oy hakkı kazanma mücadelesiydi. İlerleyen yıllarda kuruluş sözleşmesine özel bir madde eklenecektir. Bu paragrafta örgütün başlıca amacının kadınların siyasi hakları elde

etmesi olarak ilan olunurdu. “Türk Kadınlar birliği” 1927 seçimlerinde katılımını basın yoluyla ilan etmişti. [4.131]

“Türk Kadınlar Birliği” amacına ulaşmak için uzun yıllar mücadele etti. 1930'da yapılan yerel seçimlerde ilk zaferini kazanan ittifak, 1935 yılında parlamento seçimlerini kazandı. TBMM'ye milletvekili seçilen “Türk Kadınlar Birliği” üyeleri kadınlar arasında okuma yazma bilmeme sorununu ortadan kaldırmak, sosyal alanlarda sorunların çözümü gibi meselelerle ilgili kararlar alıyorlardı. Ağaoğlu, 8 Ekim 1934'te kadınlara oy hakkı vermeden önce, 1930'da tamamlanan “Serbest insanlar ülkesinde” eserinde, kadınların siyasi haklarına yönelik isteğini dile getirdi: “...kadın devam etmekte olan mücadelesi ile bundan önceki dirençleri nasıl kırdıysa, bu son direnişi de süpürüp atacaktır ve nihayet erkekler anlayacaktır ki, kendi şerefleri ve haysiyetleri adına sığındıkları bu son sığınağın da kadınların yüzüne açılması gerekir. Serbest insanlar ülkesinde tek bir kişinin dahi ötekilerden yasal olarak düşük olması özgürlük için büyük bir lekedir. Bu ayıp ve lekeyi kadın temizleyecektir [1.200].

Kadın ve Toplum

İnsanlık tarihinin farklı aşamalarında, kadının toplumdaki yeri ve ona duyulan münasebet farklıydı. İlkel topluluktaki yapısının erkeklerden fiziksel olarak daha zayıf olmasına rağmen, kadın ailedeki öncü güçtü. Köle toplumunda kadınlar ve erkekler temel haklarını - kişisel özgürlüklerini kaybederler ve insan olmadan daha fazla ucuz bir elemana dönüşüyorlar. İslam'ın kabulünden sonraki dönemi A.Ağaoğlu dört döneme bölerek son dönemi kadının tamamen otoriteden düşmesi olarak tanıtıyor. Oysa Hz. Muhammed'in döneminde, kadınlar duygu ve hislerinin üstünlüğü ve karakterlerinin kahramanlığı için seçildiler. Arap-Müslüman dünyasında kadınların konumu zamanla zayıfladığında, Türk-Tatar'daki durum [6.79] farklıydı. Ancak burada da İran-Suriye ahlak kanunlarının etkisi kadınların kamusal hayata katılımını sınırlandırıyor ve kadın özgürlüğü fikri tamamen gölgede kalıyor.

Sonuç

Kendine has sert bir şekilde yaşadığı ortamda kadının toplumdaki yerini inceleyen A.Ağaoğlu aile bireylerinin iki tipini özetliyor. Görünüşte gülümseyip mutlu olduğunu söyleyen, aslında acımasız kocasından kalbi matemli, şikayet eden bahtsız kadınlar ve diğer tarafta sayısız rezaletler yaparak ve buna rağmen karısından tahammül, sabır, itaat ve hatta sevgi isteyen zorba kocalar. Mahiyetindeki başlangıç dengeyi bozan ve tüm zamanlarda toplumun çekirdeği sayılmış ailenin mevcut, bu tür şartlarla oluşumu ve var olduğu ortamı yıkıma sürükleyen bu evlilikler Ağaoğlu'nun idealleri değildi. Ona göre, “Türk toplumunun dayanağı olan Türk ailesini bu durumdan kurtarmalı, Türk sosyal yapısının da gerektirdiği üzere, bu aileyi, erkek ve kadının hukuki anlamda eşitliği üzere kurmalıdır. İçinde yaşadığımız yüzyıl da bunu istiyor. ”

KAYNAKÇA

Ağaoğlu A. *Seçilmiş eserleri*. Bakü, (2007).

Ağaoğlu A. *Üç Medeniyet*, Bakü, (2017)

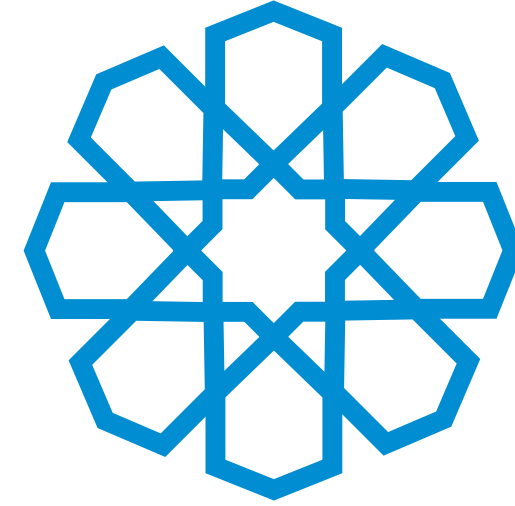
Gözler K. *Türk Anayasa – Hukuku*. Bursa, Ekin, (2000) s.335

Çakır Serpil. *Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını//Kadınlar ve Siyasal yapım*. İstanbul (1991)

Роçауев N.N. Высшее образование в Турции, Вестник высший школы, Москва (1962)

Süleymanlı M. A. Ağaoğlunun "İslama göre ve islamiyyetde kadın" eserine elmi-tenqidi yanaşmalar. Bakü (2008)

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24/htm>

DİJİTAL KÜLTÜR BİLEŞENİNDE ŞİDDETİN KADINLAŞMASI VE DUYGUSAL CEHALETİN BEDELİ*

Tuncay DİLCİ

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Hayat Boyu Öğrenme Anabilim Dalı Öğr. Üyesi
MHP KAÇEP Bilim ve Hakem Kurulu Üyesi
tuncaydilci@gmail.com

Özet

Dijitalizm, dijital çağ olarak da ifade edeceğimiz yaşam biçimine ilişkin bir adlandırma olarak ifade edilir. Bu akım, yeni bir yaşam biçiminin kapılarını araladı. İnsanlık tarihi hiçbir zaman bu denli hızlı bir değişim sürecini yaşamamıştır. Adı geçen değişim daha çok insanlık tarihinin tüm birikimlerini by-pas ederek kültürel değerlerde oluşturduğu derin, sinsi ve telafisi zor değişimlerle kendini hissettirdi. Söz konusu bu değişimin etkileri ilerleyen yıllarda daha da kendini gösterecektir. Cinsiyet ayırt etmeksizin gerçekleşen bu durum süreç içerisinde farklı hengâmelerden sonra fiziksel üstünlüğün desteğiyle kadın aleyhine dönüşerek kadınlaşması şekline dönüşmüştür. Bu çalışmada şiddetin kadınlaşması ve duygusal cehaletin bedeli ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kültür, Duyguların Yönetimi, Şiddet, Kadın.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

FEMINIZATION OF VIOLENCE IN THE DIGITAL CULTURE COMPONENT AND THE COST OF EMOTIONAL IGNORENCE

Abstrack

Digitalism is also expressed as a naming of the way of life, which we will also refer to as the digital age. This movement opened the doors to a new way of life. Human history has never experienced such a rapid change. The said change was made by the deep, insidious and hard to compensate changes in cultural values by bypassing all the accumulations of human history. The effects of this change will become more visible in the coming years. This situation, which took place regardless of gender, turned into a woman's form by turning against the woman with the support of physical superiority after the different troubles. In this study, the feminisation of violence and the price of emotional ignorance are discussed.

Keywords: Digital culture, emotion management, severity, woman.

Giriş

Günümüz yaşam biçimini çok boyutlu kuşatan değişimler, başta karakter erozyonu olmak üzere aile yaşantısında köklü değişimlere neden olurken; beraberinde de büyük yıkımlar getirmektedir. İşte bu yıkımın en önde gelen şekillerinden biride şiddet kültürüdür. Aile içi ilişkilerin sanallaştığı, doğru ve sağlıklı iletişim kültürünün baltalandığı süreç dijital nesne odaklı yaşamdan kaynaklanmaktadır. Kunda başındaki otoriter-yan kişilik zamanla çevresindeki insanlara da sirayet ederek narsiste, tahammülsüz, saldırgan bir kişiliğe evrilmektedir. Nöro-psikolojik yapıyı tahrip ettiği bilimsel platformlarda ifade edilen dijital nesne odaklı yoğun yaşam biçimi şiddet mekanizmasının önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanalizm, Dünya tarihinde yeni bir dönem olarak kabul edilebilecek kadar toplumların içine sızmıştır. Gündelik hayatın annesi, evinin kadını kadın Sanalizm olarak ifadelendireceğimiz yaşamın bir klavyeye sığdırılmasıyla yeni bir iletişim boyutuna erişirken; aynı duruma maruz kalan erkek figürünü farklı şekilde tahrik etmekte, erkek erkil kültür potası içerisinde başta duygusal şiddet olmak üzere, farklı şiddet biçimlerini besleyen bir argümana dönüşmektedir. Tabi ki bunların nihai sonucu konuşmanın son noktası, duygusal modda gerçekleşen amigdala formunun etkisiyle cinayetlere kadar evrilmiştir. Duygusal olgunlaşamama sorunsalı ülkemiz gerçeğinin pedagojik referanslı kültürel soslu bir şekli oluşu halde bunu medya içerikli sunumlarla mevcut noktaya getirmiş bulunmaktayız. Bu anlamda bireyin öz benliğine uygun, toplum onaylı referansların ortadan kaldırılması bizi başka bir sorunla; yani duygusal cehaletle karşı karşıya bırakmıştır. Duygusal köleliğe doğru evrilen cehalet önüne çıkan her şeyi kendi yöntemleriyle bir sel misali alıp götürmekte, biçimlendirmeye çalışmaktadır. Söz konusu bu sonuç milletçe tabi olacağımız insan olma erdemini içselleştirmiş, insan kalma savaşımına dahil olmuş, insanlık için, insanca yaşama biçimini içselleştirmiş; değer odaklı, kültürel bileşenlerinin eşliğinde şehirleşme biçiminin mekânsal tasarımlarından üst yapıya dönüşmesini gerektirecek paradigmanın içeriklendirdiği yeni bir eğitim şekline zorlamaktadır.

Çağımıza dijital çağ diyebiliriz. Bu çağın en karakteristik özelliği bilimin ve bilginin hızla artmasıdır. Tüm bu gelişmeler beraberinde iyileşme, gelişme, yenilik ve teknoloji odaklı bir yaşam biçimini bize sunarken; beraberinde de çeşitli sorunları getirmektedir. Bu bağlamda gelenekten geleceğe toplumun kültürel kodları zayıflarken, aile yaşamından arkadaşlık ilişkilerine, sosyal hayattan düşünce biçimimize kadar birçok boyutta kendini gösterir olmuştur.

İnsan bio-kültürel-psiko-sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla insanın metaforik özelliklerinde değişme olmuştur. Her türlü temsil niteliği çağın getirmiş olduğu yenileşmeler eşliğinde boyut değiştirirken kendilik değerine ilişkin algılarında da değişimler olabilmektedir. İşte bu noktada sosyalleşmenin önemli bir argümanı olarak yeni bir sosyalleşme biçimi olan sosyal medya ya da dijital mecra bireyin kimliğini yeniden oluşturan bir süreç içerisinde kimlik bunalımında dönüştürmüştür.

Sosyalleşme süreçleri dünden bugüne değişmiş, farklı ortamlara ve iletişim kanallarına taşınmıştır. Özellikle geçtiğimiz on beş yıllık zaman diliminde sosyalleşmenin sanal iletişim kanalları üzerine taşındığı '*sosyal medya*' platformları ortaya çıkmıştır. Sosyal medya bireylerin web tabanlı bir sistem üzerinden kendilerine ait bir profil oluşturarak, diğer profil sahibi kullanıcılar ile iletişime geçebildikleri, duygularını ve düşüncelerini diğer kullanıcılar ile paylaşabildikleri, anlık olarak iletişim kurma imkânı sunan hizmetleri bünyesinde bulunduran platformlardır.

Sosyal medya bireylerin gündelik yaşamlarında özellikle akıllı cep telefonları ile zamanlarını geçirdikleri web tabanlı ortamlardır (Sıvacı ve Kuzu 2018). Sosyal medyada bireyler herhangi bir olumsuzlukla veya ceza alma tehlikesi ile karşı karşıya kalmadığını düşündüğü için farklı bir isim, kimlik, kişilik ile kendisini tanıtabilmekte; birey ile yüz yüze olmadığı için kendini gizlediğini düşünebilmektedir (Cebecioğlu ve Altıparmak 2017; Akt. Sıvacı vd. 2018). Sosyal medya içerik olarak bir takım riskleri barındırmaktadır. Başta informal ilişkilerin sunduğu davranış biçimleri olmak üzere; siber şiddet, siber taciz, siber zorbalık vb. yanı sıra bağımlılığa bağlı olarak çıkan dürtüsel bozukluklar, yoksunluk sendromu, benlik algısında düşüş, kendilik değerine ilişkin yetersizlik duygusu ve performans düşüklüğü gibi olumsuzluklara maruz kalınma durumu giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal medyanın bireyler arasında iletişimde aktif olmasının yanında kitlelere sesini duyurma, kamuoyu oluşturma; sosyal kimlik oluşturma, modeller geliştirme konularında etkisi olduğu düşünülmektedir. Toplum tarafından kadın ve erkeğe biyolojik cinsiyetinden dolayı atfedilen statü, görevler, sorumluluklar, beklentiler ve değerler toplumsal cinsiyet rolleri olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin yaşamlarında önemli etkilere sahiptir. Biyolojik kimlik üzerine atfedilen beklentilerin bireylerin davranışlarını etkileyebileceği düşünülmektedir (Sıvacı vd. 2018).

Siber şiddet üzerine yapılan birçok araştırmada sosyal medya platformlarında kadınların erkeklerden daha çok siber şiddete maruz kaldıkları; bu durumun kadınların sağlıkları ve toplumsal rutini üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın öğelerinden birisi olan toplumsal cinsiyet eşitliği gereği de bu durum önem arz etmektedir (Sıvacı vd. 2018).

Sanal bağımlılık, çağımızın en büyük problemlerinden biri halini almıştır. Özellikle, sanal medyanın her yerden kolaylıkla erişilebilir olması bu bağımlılığın yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Sanal bağımlılığın bu kadar yaygınlaşmış olması beraberinde hukuki problemler de getirmektedir. Burada, vücuda etkin bir madde girmeksizin kişinin bağımlı hale geldiği görülmektedir. Sanal bağımlılıkta kişi, herhangi madde kullandığı için değil, sanal bir programı kullanmaktan mustarıptır (Sıvacı vd. 2018).

21. Yüzyılda Aile Yapısı

Küreselleşmenin getirmiş olduğu sorunların başında, yaşama yansıyan güçlükler

ve yaşamı paylaşım sorunları vardır. Diğer bir söylemle popüler kültürün basıncı altına girmiş ailelerimiz, her türlü tüketim faaliyetine koşarak gitmeleri noktasında isteklendirilmektedir. Yani '*çok çalış çok tüket*' sloganı bilinçaltımızı kemirmektedir. Son yirmi yıldır aile yapısı ve kadının ailedeki rolü belirgin bir şekilde değişim göstermiştir. Günümüzde okul öncesi çağında çocuğu olan annelerin çoğunun ev dışında çalışma hayatı vardır. Tek ebeveynli çocuklarında ebeveynleri çalışma hayatında yer almaktadır.

Bu nedenle gün geçtikçe çalışan anne sayısı artmakta ve buna bağlı olarak çalışan annelerin çocuklarının bakım sorunu gündeme gelmektedir. Buna bağlı olarak tam gün çalışan annelerin çocuklarının bakımını üstlenen çocuk bakıcıları 21. yüzyılda büyük önem kazanmıştır. Bu bakıcıların anne ve baba şefkatini ne derece yerine getireceği ayrı bir sorunsal oluştururken, başka türlü doğru bakıcı bulabilmekte ayrı bir sorunsal teşkil etmektedir (Dilci 2015).

Yapılan araştırmalara göre yüz yüze iletişim ve sosyal paylaşım imkânı bulunan bireylerde depresyon oranının düşük olduğu iddia edilmektedir. Bu konuda Japonların yapmış olduğu bir araştırmada da; çocuklarda görülen uyku, yeme bozukluklarının, depresyon ve akademik başarının kötü olmasının da sebepleri internet bağımlılığına bağlamaktalar. Çünkü onlara göre çocuklar yüz yüze iletişimlerinde daha sağlıklı olurlar ve depresyon halleri görülmez. Bu konuda Dilci 2013'te yapmış olduğu bir çalışmada, ailesiyle birlikte bazı müzik etkinliklerine katılan çocuklarda, sosyal uyum becerisi ve akademik başarılarında olumlu yönde gelişmeler olduğu sonucuna ulaşmıştır (Dilci 2015).

Günümüzde aileler çocuklarına; doğdukları andan itibaren dijital alet kullanmaya başlıyorlar gibi bir ifade abartılı olmayacaktır. Normal standartta bir ailede yaşayan çocuklar, 5 yaşından itibaren günlük ortalama 7 saat televizyon, bilgisayar, ipad, akıllı telefon ile haşır neşirdir. Bu durumda da çocukların teknolojiye bağlanması yadırganmamalıdır. Nitekim bu konuda; İngiltere'de yapılan bir araştırmada; ülkenin en genç elektronik bağımlısının 4 yaşında bir çocuk olduğu saptanmıştır.

Dijital/elektronik teknolojinin günlük yaşamımızın her alanına girmesiyle birlikte bir takım sorunlar da gündeme gelmiştir. Sosyal ilişkilerde zayıflama, aile bağlarında kopma bu sorunlardan bazılarıdır. Ayrıca bireyin fiziksel sağlığını da olumsuz yönde etkiler. Bilgisayar başında sürekli hareketsiz kalındığı için birey fiziksel olarak olumsuz etkilenir. Dijital/elektronik bağımlılık, bireylerin diğer insanlardan uzaklaşmasına, içe kapanık bir hale gelmesine sebep olur. Bunun yanı sıra bireylerde strese neden olur (Dilci 2015).

Dijital/elektronik bağımlılığın diğer bağımlılıklardan farklı olmadığını biliyoruz. Bu konuda psikolog Dr. Peter Whybrow '*elektronik kokain*' kavramını kullanmıştır. Bu nedenle dijital/elektronik bağımlılık; tedavi edilmediği sürece çok büyük felaketlere de sebebiyet verebilir. Mesela, başta iletişim problemleri olmak üzere, anti sosyal kişilik gelişimi, yapılacak işleri ihmal etme, işinde başarılı, düzenli, planlı bir kişi-

nin farkında olmadan performans düzeyinde düşüklük göstermesi beklenir. Diğer bir ifadeyle; bireyin dijital/elektronik bağımlı olması ve tedavi edilmemesi onun maddi, manevi her şeyini kaybetmesine neden olabilir. Bu bağlamda bu bağımlılık, bireyleri daha az düşünür hale getirir ve insanların niteliklerini zedeler. Bu nedenle temeli sağlam olmayan nesiller yetişir. Bu durumda toplumsal yozlaşmaya neden olur. Kısacası teknoloji çok önemli ve değerli iken insanların bu teknolojiyi yanlış anlaması ve yanlış kullanmaları sonucu atom bombası etkisi yaparak felaketlere neden olabilir (Dilci 2015).

Dijital Yeterlilik

“Dijital yeterlilik, Bilgi Toplumu Teknolojisini meslek hayatında, eğlence kültüründe (oyun vb.) ve sosyal çevre ile iletişim için güvenli ve eleştirel kullanımını gerektirir. Bu yeterlik, temel bilgi ve iletişim teknolojileri becerileri kapsamında değerlendirilebilecek olan bilgi elde etme, bilgiyi muhafaza etme, yeni bir bilgi üretme ve paylaşma, yeni bilgiyi değerlendirme ile internet ağı üzerinden paylaşımına açık ağlarda iletişim kurma ve bu platformlara katılmayı gerekli kılmaktadır (Avrupa Komisyonu 2007; Akt. Güçlü 2015).”

İletişime Ne Oluyor?

İletişimin ne oluyor günümüz dünyasında yoğun dijital nesnelerle temas sonucu insanlar arası ilişkilerde Kopmalar meydana gelmektedir. Diğer bir söylemle ilişki ve iletişim sağlıklı yürütülememektedir. Diğer taraftan günümüz şartlarında dijital mecralarda dijital mecralarda görülen şiddet ve öfke bizi hızla etkilemektedir. Son zamanlarda elektronik ortamda sanal yaşam biçimini şekillendiren ve biçimlendiren yönüyle bir takım nesnelerle etkileşim söz konusudur buna göre her şeyi bir tuşa dokunmak kadar basit ve anlık gerçekle şimdi yaşayan birey gerçek hayatta da insanlarla ilişkileri bu seviyeye indirgeme çabası içerisinde. İnsanlarla ilişkileri giderek nesnelerle ilişkilere benzeten birey bunu bir kişilik ve karakterine indirgeyerek, kendisi üzerindeki duygusal basınçları şiddete dönüştürebilmektedir. Bu kişiler diğer insanlara iletişim kurmakta zorlandıkları gibi kimi durumlarda emirler sıralamak, gözdağı vermek, nasihat etmek, nasihat ederek ahlak dersi vermek gibi bir üslup içerisine girerek karşıdaki bireyi suçlama, yargılama, tenkit etme, aynı düşüncede olmadığını söyleyerek öfkelenebilmektedir. Diğer taraftan açık sözlülükle patavatsızlığı karıştırarak karşıdaki kişiyi değersizleştirme tutumu içerisine giren birey çözüm üretme yerine, çatışma yolunu tercih edebilmektedir. Düşünmekten ziyade isteğiyle hareket eden birey mantıklı düşünme yerine duygusal düşünmeyi tercih edebilmekte bu şekilde de fevrileşerek saldırganlaşa bilmektedir.

Duygusal Cehaletin Bedeli

Duygusal yaşamamız karakter ve diğer kişilik özelliklerimiz her geçen gün popüler kültürün etkisinde şekillenmektedir. Mekânsal tercihlerimizden dijital tutsaklığımıza evrilen içi boşaltılmış inançlı diğerlerinden arkadaş ilişkilerinin şehirleşme, kültür ve teknoloji güçlerinin de yeni bir ivme kazanmıştır.

Yukardaki söylenenlerin dışında Eğitim sistemimizdeki akademik odaklı ilişkiyle yüklemeli içerikler belki de söz konusu sorunsalı en çok tetikleyici etkiye sahiptir. Bu durumun başlangıcını amiyane bir tabirle oku ziyareti yapan velinin öğretmene sorduğu soruda aramak gerekir.

Örneğin, okula öğrencisini ziyaret için giden bir veli öğretmene ilk sorduğu soru, “Benim çocuğumun dersleri nasıl?”, “Çocuğum okul sonu sınavda dört tane yanlış yaptı, bunu nasıl gideririz?” vb. Buna karşın eğitim hayatımda gördüm ki; hiçbir veli öğretmeni “Benim çocuğumun moral değerleri nasıl?”, “Benim çocuğum duygularını yönetebiliyor mu?”, “Benim çocuğum herhangi bir sanatsal beceri veya yetkinliği var mı?”, “Benim çocuğum sosyal yönden yeterli ilişkisel davranışlar içerisinde mi?” şeklinde herhangi bir soru sormamaktadır. Bu durum insanı insan olmaktan uzaklaştıran, akademik odaklı yarı robotikleşmiş duygulardan uzaklaşmış Yeni bir nesil ortaya koymak için o zemin hazırlamaktadır.

Günümüz şartlarında yaşanan sorunların temeli, toplumsal beklentilere uygun davranış formlarının eskiden olduğu gibi eti senin kemiği benim anlayışından hareket etmeyen, buna karşın öğretmenin eğitimci kimliğinden uzaklaştırılarak sadece öğretişim formunda bir meslek insanına dönüştürülmesi çocukta duygusal veya karakter eğitiminde zafiyetler oluşturmaktadır. Duygusal yönden yeterince iyileşmeyen birey öfkesine yenik düşmekten çevresiyle şiddet odaklı bir iletişim tercih etmektedir. Bunların dışında eğitim sistemimizde var olan temel alınan eğitim felsefesi ki Post modernlik olarak bilinen bu akım bireyci eğitimi yetiştirmekte ve bu eğitim üzerinden gelecek neslimizi şekillendirmektedir. Söz konusu bu durum toplumun onaylı değerlerimizi birey odaklı bakış açılarıyla yorum getirmek, yargılamak ya da eleştirerek karşı koymak şekline dönüşmüştür. İşte bu durumda birey kendilik değerine hizmet eden her türlü uygulama ve çalışmalardan uzaklaşarak farklı kimliğe ulaşmış kendine ve çevresindekilere hatta kültürüne yabancılaşmıştır. Pragmatist, ben merkezli, faydacı, egosantrik bir kişiliğe doğru yönelmiştir. Aynı zamanda faydacı yönüyle birlikte bencil, narsiste kişiliği içinde barındıran birey, toplumsal değerlerle örtüşmeyen sadece ben odaklı yaşam biçimine yelken açmıştır. Çevresindekilerle uyumsuzluğu aile hayatına ve diğer kurumsal hayatına da yansıtan birey, psikopati eğilimlerle kendini toplumsal olan her şeyin üzerinde görerek şiddet bağlamında dünyanın en haklı insanı olma mantığını geliştirmiştir. İşte bu noktada duygusal yönden olgunlaşmayan birey dünyayı ihtiyaçlarının giderildiği bir mekân olarak algılayarak kendisine çevresindekilere karşı şiddet üreten bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Yukarıdakilerin dışında dijitalleşmenin getirdiği kültürel değişim yeni bir yaşam biçimini gençlerimize, insanlarımıza dayatırken, insanları bir takım bilinç bulanıklığına giden dijital temas içerik yönünden kasıtlı kültürlenmeye doğru varan örtük mesajlardan söz konusu sorunlara hız kazandırmıştır.

Diğer bir söylemle eğitim yoluyla düzeltilemeyecek bu sorunlar saman alevi misali toplumun her tarafını kuşatacaktır. Duygusal yönden doyurmayan birey evlilik ve kuracağı aileden ani ve çoklu doyum beklentisi içerisine girecektir. İşte söz konusu bu durum kullan at şeklinde popüler kültürün dayatmasına dönüşecek ve sonrasında çocukluktan itibaren bireyi kuşatan duygusal yoksunluk sendromu kişide dürtüsel bozukluğa ulaşarak şiddet üreten bir mekanizmaya dönüşecektir.

Duygusal Kölelik

İnsanlar duygularını yönetemediği zaman duyguların insanı yönetmesi süreci başlayacaktır. Erdemli davranışın en önemli beslenme kaynağı olan duygusal yaşantımızı kontrol altında tutabilme becerisi bireyde sadece duyguları dengede tutmakla kalmayacak aynı zamanda bir hayat tarzı olarak insanın tutum ve davranışlarına yansiyacaktır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey değişen duyguları değişen ortamlarda doğru doğru ve sağlıklı yansıtabilmek yeteneğidir. Hangi konuda olursa olsun insanların açlığı aşırıya kaçması duygusal dengeyi bozar. Normal şartlarda yaşaması gereken duygusal süreç yeterli ve uygun sağlıklı tepkilerle beslenmediği sürece sonucu acı ve felaket olacaktır. Malum olunduğu üzere insan hayatı inişli çıkışlıdır. Asıl olan bu iniş veya çıkış dengesini sağlıklı yaşayarak olumsuz içeriklerden kaçınmak gerekir.

Şiddetli bir şekilde bir takım yoksunluk sendromuna giren bireyler neşeli ve mutlu anları üreterek bunları dengeleyebilirler. Kendini ve düşünce iklimini tanıyarak, bireysel karakter bileşeninde psikolojik iklim sağlığını düzelterek, aylık ruh sağlığı ortalamasını kendi kendine oluşturabilir. Bu şekilde düşünen birey örneğin; bir ay boyunca kaç gün sinirli ve asabiye, kaç gün neşeli ve mutlu bunların haritasını çıkararak psikolojik kimliğini tanımlayabilir. İnsan beyni duyguları yönetmekte kimi zaman yetersiz kalır. Buna karşı hangi duyguyu nasıl ve ne zaman, ne şekilde yaşayacağınız konusunda bize yardımcı olabilir. Büyük rahatsızlıkların zamanla geçebileceği yönünde sabır duygusu ile karşıdaki insanın ölçsüz ve bilinçsiz yönünü de dikkate alarak hareket edilmelidir. Duyguları yönetirken kaygı ve tutku arasındaki ilişkiyi çok iyi ayarlamak gerekir.

Duygularımız Bizi Mi Yönetiyor?

Duyguların ihtiyaç andırıldığı bir dünyada popüler kültürün dayatmalarıyla hayata dair anlam evrelerinde korkunç düzeyde değişiklikler meydana gelmektedir. Sadece ve sadece her şeyi tüketebilme hırsıyla hareket eden biri önüne gelen her şeyi çiğneyip ezip geçme eğiliminde, insani değerlerden uzaklaştırılmış bir durumda

acil durumlarla baş edebilme konusunda çıkış yolu ararken yarın robotikleşmiş bir makinaya dönüştürülerek Bu oranlar ve şiddet üretmenin bir mekanizması haline dönüşmüştür.

Yapılan araştırmalara göre duygular her insanda farklı şekilde farklı düzeyde modlarla kendini göstermektedir. İşte bu noktada öfkeyi besleyen en önemli kaynak intikam duygusu, fark edilme isteği ve ilgi eksikliğidir. Buna göre trafik canavarı olan canavar olmaktan, kadın cinayetine kadar varan süreçte insan olmanın erdeminden uzaklaşarak yeni bir varlık şekline dönüşen birey önüne çıkan her şeyi tehdit, şiddet ve zorla sahip olacağı inancıyla hareket edebilmektedir.

Öfkeye meyilli insan alternatif düşüncelere yüzü ve yollarını üretemediği için sempatik sinirlerin etkisiyle beyinde artan kan basıncı, kalp atışındaki hızlanma bireyi olduğundan daha farklı güçlü olduğu düşüncesine yöneltir. Buna karşın olumlu duygusal yaşama yönelen birey mutluluk hormonunun etkisiyle daha sakin, daha yapıcı tutum içerisine girebilmektedir.

Saldırganlık bir ihtiyaç mı gidermektedir? Tüm saldırgan davranışların altında kişiye özgü sosyal fobi ve korkaklık duygusunun olduğu yönünde uzmanların görüşleri vardır.

Şiddet İçerikli Saldırganlık Dürtüsü

Kişinin yaşam deneyimlerine bağlı olarak, hayatının her aşamasında karşısına çıkacağı endişesi ile bilinçaltında mevcut olup şartların el vermesi halinde ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla öğrenilmiş davranışlar içerisinde yer alan şiddet ve saldırganlık bir nevi beslenerek geliştirilen olumsuz içerikli duygusal dışavurumdur.

Yapılan araştırmalara göre ateşli silah kullanandan büyük bir çoğunluğunun gerçek hayatta her şeyden korkan ve cesareti eksik olan kişiler olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Çocukluk deneyimi itibari ile şiddet ortamında büyüyen nesil Donjuan'ın ifadesi ile '*insan çevresinin ürünüdür*' der. Söz konusu bu durumların empatik iletişim becerisi ile doğru alanlara yöneltilebileceği gibi, eğitim yoluyla da bu sorunların daha aza indirgenebileceği varsayılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre eğitilen çocukların, eğitilmeyenlere oranla daha az suç işledikleri ve daha mutlu oldukları tespit edilmiştir.

Öfke Öfkeyi Besler Sevgi Sevgiyi

Beyinde mevcut olan amigdal denilen merkez duygusal davranışlarımızla ilintilidir. Öfke anında dünyanın en haklı insanı olduğumuz anlayışı ve inancı gelişir. Duygusal yoğunlaşmaya bağlı olarak çoğu zaman tahammül sınırlarımızın zorlandığı ve kontrolsüz tutumlarımızın olduğu anlar olmuştur. Bu tutumlar zaman içerisinde eşik değerine ulaşarak kontrolü zor bir hale gelebilir. Birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen küçük olaylar ve etkileri zaman içerisinde büyüyerek ve birleşerek yeni

olumsuz sonuçlara yol açabilir. Zaman içerisinde gerçekleşen olaylar zinciri büyür ve istenenilmeyen tepkilere yol açabilir. Söz konusu öfkenin sağlıklı ve duygusal bir yaşam için yerinde ve zamanında ve dozunda yaşanması da gereklidir. Şayet bu durum gerçekleşmez ise fiziksel veya ruhsal daha olur musunuz dışavurumular yaşanabilir.

Öfkenin Merhemi

Öfkenin yaratacağı zararlı ve yıkıcı sonuçlar engellenebilir. Öfke sınırlarını tanımak bu anlamda önemlidir. Mekânsal değişiklikler yapma ve nefes egzersizleri eşliğinde öfkeye sebep olan nedensellik ilişkili düşüncelerin ortadan kaldırılması gerekir. İnsanlar öfke patlaması yaşamadan önce öfkeye sebep olan şeyleri onaylarlar. Fakat öfkenin sebepleri belirlenip yeniden gözden geçirilirse, öfke kontrol altına alınabilir. Öfkenin kontrol altına alınmasında zamanı ivedi kullanmak ve öfkenin katlanmasının önüne geçmek gerekir. Bunun için söz konusu durumu yeniden değerlendirmek daha net sonuç elde etmemizi sağlayacaktır (Goleman 2014: 359; Akt. Dilci 2015).

Yatışma

Yani öfkeye sebep olan ortamdan uzaklaşmak ve kışkırtıcı sebeplerin bulunmadığı bir ortamda rahatlamaya çalışmaktır. Çünkü yalnızlık onların sakinleşmesini ve olaylara farklı açılardan bakmasını sağlar. Birey yalnız kaldığında kendini haklı çıkarmak için bahaneler üretip eskisinden daha öfkeli hale gelebilir. İşte o zaman bireyin öfkesi yatışmaz. Bu nedenle öfke anında birey sevdiği işlere yoğunlaşabilir (Goleman 2014: 59; Akt. Dilci 2015). Örneğin; ılık duş almak, balık tutmak, basit mekanik tamirler yapmak, uyumaya çalışmak vb. Bu yoğunlaşmanın derinliği bizim içinde bulunduğumuz gerilimin derinliğine eşdeğer olmalıdır.

Dışavurum Yanılgısı

Öfkeyi kusmak, en etkisiz ve kötü yatışma yollarındandır. Çünkü öfkenin şiddetli bir şekilde dışavurumunda beyin daha fazla uyarılır, sakinleşmek yerine daha da öfkeli hale gelinir. Öfkeli olduğumuz zamanlarda yapılacak en etkili şey, önce yatışmak daha sonra da yapıcı bir tutumla hareket etmektir (Goleman 2014: 35; Akt. Dilci 2015). Bu nedenle kendi kişilik haritamızı çıkararak, bize özel öfke kontrol tekniklerimizi geliştirmeliyiz.

Öfkeyi Ehlileştirmek

Saldırganlık bireyin tüm hayatını etkiler. Bazı aileler çocuklarını ihmal ettiği için, bazı aileler ise çocuklarını yersiz cezalar verdikleri için, onları saldırgan olmaya ite-

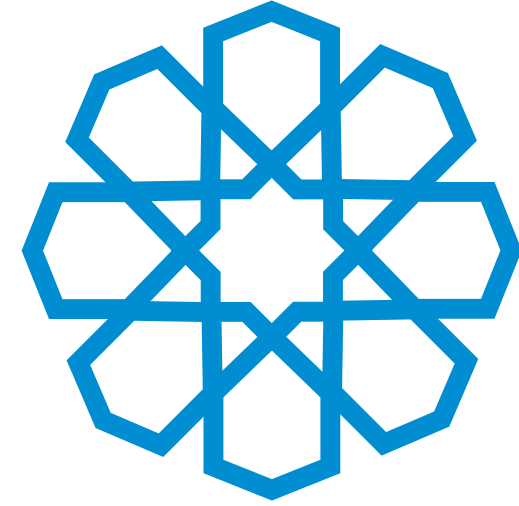
bilirler. Böyle davranan ailelerin çocukları saldırgan davranış gösterme eğilimindedir (Goleman 2014: 36). Bu nedenle bebeklik döneminin ilk yıllarından itibaren kardeşler arasında kıskançlık ya da rekabet duygularını derinleştirecek yaklaşımlardan kaçınmalıyız.

Bu nedenle Cüceloğlu öfke yönetimini şu adımlarla ifadelendirmektedir (Cüceloğlu 2009):

- Öfke anında birey kendi kendine ben kızgın mıyım? diye sormalı.
- İkinci adım, 10'dan başlayarak geriye saymalıdır.
- Üçüncü adım, öfkelenilmeye sevk eden duygu ya da durum nedir? Bunu tanımlamalıdır.
- Dördüncü adım, bu sürecin kaynağında yaşamın gerçekleri mi yer alıyor, yoksa kişinin egosu mu, onun farkına varmaktır. Yani gerçek yaşam
- Beşinci adım, öfke ego kaynaklı ise onu nefisini terbiye etme fırsatı olarak değerlendirmelidir. Nefis terbiyesi kişinin mevcut durumu her yönüyle değerlendirmesi anlamına gelir.
- Altıncı adımda Kısa vadeli geçici bir durumla mı karşı karşıyayım yoksa kalıcı ve sürekli olan bir durumla mı?
- Yedinci adımda karar verilmesi gereken etki alanı içinde nelerin yapılabileceğidir. Her şeyden önce sakinleşerek konuya yönelmek gerekir.
- Sekizinci adım, "değer mi?" sorusunu sorarak mevcut sorunun bizim hayatımızı ne kadar etkilediğine dikkat çekmek

KAYNAKÇA

- Cebecioğlu, G. ve Altıparmak, İ. B. (2017). *Dijital Şiddet: Sosyal Paylaşım Ağları Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya University Journal of Education, 7(2), 423-431.
- Cüceloğlu, D. (2009, 6 Aralık). Öfke yönetimi. *Habertürk*.
- Demirel, Ö., Tuncel, İ., Demirhan, C., ve Demir, K. (2010). Çoklu zekâ kuramı ile disiplinlerarası yaklaşımı temel alan uygulamalara ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 14-25.
- Dilci, T. (2015). *Dijital Diyet Zamanı*. Kayseri: Geçit Matbaacılık.
- Dilci, T. (2015). *Duyguların Yönetimi*. Kayseri: Geçit Matbaacılık.
- Goleman, D. (2014). *Duygusal Zeka*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güçlü, G. (2015). Yaşam boyu öğrenme argümanı olarak teknoloji bağımlılığı ve yaşama yansımaları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Sıvacı, S., ve Kuzu, O. (2018). Dijital oyun bağımlılığı ile teknoloji okuryazarlığı arasındaki ilişki. *Uluslararası Multidisipliner Dijital Bağımlılık Kongresi*, Kuşadası.

KADINLARA YÖNELİK SİBER ZORBALIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME*

Tuncay Yiğit

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
MHP KAÇEP Bilim ve Hakem Kurulu Üyesi
tuncayyigit@sdu.edu.tr

Çilem KOÇAK

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı Bölümü Öğr. Gör.
cilemkocak@isparta.edu.tr

Özet

Gelişen teknoloji ile birlikte internet kullanım oranı dünyada hızla artırmıştır; kullanıcılar internet aracılığı ile sohbet etme, zaman geçirme, eğlenme, alışveriş yapma gibi imkânlar elde etmişlerdir. İnternet teknolojileri avantajların yanı sıra bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir. İnternet teknolojilerinin kullanımının artmasıyla birlikte zorbalık siber ortama da taşınmış ve siber zorbalık kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur. Siber zorbalık hangi amaçla yapılmış olursa olsun masum bir davranış olarak görülmemelidir. Siber zorbalığın altında birine ya da birilerine zarar verme amacı taşımaktadır. Okullarda öğrencilere, aile içinde çocuklara ve üniversitelerde gençlere yapılacak eğitimler ile siber zorbalık davranışlarının olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceği ve zorbalık davranışlarının sonucunda hukuki sürecin olduğu öğretilmeli bu konuda bilgilendirme toplantıları yapılmalı, konferanslar verilmelidir. Bu çalışmada siber zorbalığın kavramsal çerçevesi kadınlara yönelik siber zorbalık davranışları ve siber zorbalığa karşı alınacak önlemlerle ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnternet teknolojileri, siber zorbalık, kadınlara yönelik siber zorbalık davranışları.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

ASSESSMENT ON CYBERBULLYING BEHAVIOUR TOWARDS WOMEN

Abstract

With the developing technology, the rate of internet usage has increased rapidly in the world; users have gained opportunities such as chatting, spending time, having fun, shopping through the internet. Internet technologies have brought some disadvantages as well as advantages. With the increase in the use of Internet technologies, bullying has also moved into cyberspace, leading to the introduction of the concept of cyberbullying. Cyberbullying should not be seen as an innocent act for whatever purpose. Under cyberbullying, it is intended to harm someone or someone. In schools, students, children in the family and young people in universities should be taught that cyberbullying behavior can produce negative results and that there is a legal process as a result of bullying behavior. In this study, the conceptual framework of cyberbullying recommendations on cyberbullying behaviour towards women and measures to be taken against cyberbullying were presented.

Keywords: Internet technologies, cyberbullying, cyberbullying behavior towards women.

Giriş

Gelişen teknolojilerin sunduğu sosyal ağların oldukça yoğun kullanımı ve çevrimiçi ortamlardaki kullanıcıların kimliklerini saklayabiliyor olma şansı siber zorbalığın her geçen gün artmasına ve ciddi bir sorun olmasına sebep olmaktadır. İnternet insanların çoğunluğu için yüz yüze çevrimiçi iletişime geçiş ve günlük yaşama eşi görülmemiş kolaylık sağlamaktadır. Ancak, günümüzün BİT (Bilgi İletişim Teknolojileri) kullanımının talihsiz bir yönü siber zorbalığın artmasıdır.

‘Zorbalık’ genellikle bir grup tarafından yürütülen saldırgan ve kasıtlı bir davranış olarak tanımlanır. Kendisini kolayca savunamayan bir kurban zorbalığa karşı defalarca ve belirli zaman aralıklarıyla maruz kalmaktadır (Whitney ve Smith, 1993; Olweus, 1999). Zorbalık, güç dengesizliğine dayanan bir kötüye kullanım şeklidir ve gücün sistematik bir dengesizliği olarak tanımlanmaktadır (Smith ve Sharp, 1994; Rigby 2002). Zorbalık için bu tanımları kullanarak, onları siber zorbalık tanımlamak için genişletilebilir.

İnsanlar sosyalleşmek için interneti tamamen benimsemişlerdir. Dijital alanda sosyal ağların yükselişi yeni bir dostluk, ilişki ve sosyal tanım tanımına neden olmuştur. Bir kişinin yüz yüze görüşmediği yüzlerce arkadaşla sahip olduğu ortamlar ortaya çıkmıştır. Kullanıcılar bu tanımadığı kişilerle iyi arkadaşlıklarda kurabilmekte fakat sanal ortamda kendini kolayca savunamayan kurbanlara karşı yazılı, görsel materyallerle kolaylıkla siber zorbalık davranışı sergileyebilmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan bireylerde fiziksel rahatsızlık görülmezken geri dönülemez psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Siber mağdurlarda yoğun depresyon ve düşük özgüven ortaya çıkma durumu siber zorbalığın olası sonuçlarındandır.

Elektronik cihazların kullanımı gibi, son yıllarda daha belirgin hale gelen bir zorbalık şekli bilgisayar ve cep telefonları artışı ile yaygınlaşmıştır. Siber zorbalık çevrim içi yapıldığından dolayı birçok şekil alabilmektedir. Bunlar; Metin mesajı ile zorbalık, Resim / Video klip ile zorbalık (cep telefonu kameralarıyla), Telefonla zorbalık (cep telefonları üzerinden), E-posta ile zorbalık sohbet odalarında zorbalık, anlık mesajlaşma yoluyla zorbalık ve web siteleri üzerinden zorbalık olarak örnekendirilebilir. Siber zorbalığın bir özelliği de kartopu etkisi yapabiliyor olmasıdır. Siber zorbalılığa maruz kalan kişi yapabileceği bir çözüm yolu bulmadığı takdirde kendinin de zorba olarak siber zorbalık yapmaya başlamasına sebep olabilir. Çoğu internet kullanıcısı zorbalığa maruz kaldığı durumlarda yapması gerekenleri bilmemektedir.

1. Türkiye’de İnternet Kullanımı

Türkiye’de, nüfusun %72’sine karşılık gelen 59,3 Milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır ve bunların 56,3 Milyonu telefonlarından internete bağlanan kullanıcılarıdır. Sosyal medya kullanım istatistiklerine göre ise Türkiye’de toplam 52 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmakta ve bu kullanıcıların 44 milyonu mobil cihazlar ile sosyal medyaya yer almaktadırlar. En aktif sosyal medya platformu olarak

Youtube görülmekte daha sonra ise Instagram ve Facebook takip etmektedir.

Türkiye istatistik kurumu 2019 verilerine bakıldığında;

- Türkiye’de internet kullanım oranı nüfusa göre %75,3’dür.
- Türkiye’de internet erişim imkânına sahip hanelerin oranı Temmuz 2019 itibari ile %88,3’dür.
- Hanelerin %96,9’unda cep telefonu veya akıllı telefon bulunmaktadır.
- Hanelerin %22,6’sında masa üstü bilgisayar, %36,4’ünde taşınabilir bilgisayar, %29,6’sında ise tablet bilgisayar bulunmaktadır.
- İnternet kullanıcıları günde ortalama 4,9 saat kişisel bilgisayarlar üzerinden, 1,9 saatte mobil cihazlar aracılığıyla internette zaman harcamaktadır.
- Türkiye’de 59 milyon üzerinde internet kullanıcısı bulunmakla birlikte, 52 milyon Facebook hesabı bulunmaktadır bunların arasında sahte hesaplarda dâhildir.
- İnternet kullanan bireylerin %82,4’ü sosyal medya kullanıcısıdır.
- Türkiye’deki sosyal medyaya mobilden bağlanan kullanıcı sayısı ise 42 milyon mobil kullanıcı sayısı 76 milyon olarak görülmektedir.
- Kullanıcılar günün ortalama 2 saat 32 dakikasını sosyal medyada geçirmektedir. (TÜİK, 2019).

2. Siber Zorbalık

Teknolojinin son yıllarda hızlı gelişimi sonucu günlük yaşantımızda da bazı değişiklikler olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte internet kullanımı artmış; kullanıcılar internet aracılığı ile sohbet etme, zaman geçirme, eğlenme, alışveriş yapma gibi imkânlar ortaya çıkmıştır. İnternet teknolojilerinin sürekli gelişmesi insanların bu doğrultudaki ilgilerinin de arttığı ortadadır. Genç yaşlı ayırt etmeksizin insanlar günümüz teknolojilerinden; tablet, bilgisayar, cep telefonu, imkânları dâhilinde internet erişimini kolaylıkla sağlayarak faydalanmaktadırlar. İnternetin faydalarının yanı sıra olumsuz sonuçlarından biri de siber zorbalık olarak ortaya çıkmıştır. Arıcağ’a göre (2011) Siber zorbalık, *“bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür.”*

Siber zorbalık yapan kişiler birçok yöntemle zorbalık yapmaktadırlar. Bunlar sohbet, mail, odaları, yazılı ve görüntülü mesajlar vb. olarak örneklendirilebilir. Siber zorbalar zorbalık sürecinde kullanmış oldukları yöntemlere göre farklı stratejilerle kişileri rahatsız etmektedirler (Beale ve Hall, 2010; Li, 2010; Williard, 2004’dan akt;

Gezgin ve Çuhadar, 2012). Siber zorbalık çeşitleri olarak da görülen siber zorbalık durumları;

- Siber takip; Bir kişiyi sanal ortamlarda sürekli takip halinde tutmak,
- Karalamak; Bir kişi ile ilgili asılsız, zararlı ve kaba beyanlarda bulunmak,
- Kendini Başkası Gibi Göstermek; İnternet ortamlarında kendi kimliğini gizleyerek hayali biri ya da başkasının kimliğine bürünmek,
- Taciz Etme; Bir kişiye kırıncı veya cinsel içerikli mesajlar göndermek,
- Kışkırtmak; Bir kişiyi yapmaması gereken durumlar için teşvik etmek,
- Gezinti ve Düzenbazlık; Bir kişi hakkında utandırıcı ve özel bilgileri yaymak ya-
yınlamak,
- Ayırma; Bir kişiyi bir gruptan çıkarmak veya gruba dâhil etmemek.

İnternetin hayatımızda ki yeri arttıkça sosyal medya teknolojilerinin de gelişimi paralel olarak artarak yaşantımızdaki yeri de artığı görülmektedir. İnternette kolay erişimle beraber yeni sorunlarda ortaya çıkarmaktadır. İnternet ortamında kötü söz söyleme, tehdit etme, mesajlar yollama, müstehcen sırları paylaşma, farklı kimliklere bürünme, kişiyi kötü gösterecek resimler paylaşma gibi durumlar da kolayca yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durumda siber zorbalık kavramı ortaya çıkarak internet kullanıcılarının hayatlarını olumsuz yönde etkileyen bir sorun haline gelmektedir. Araştırmalara göre siber zorbalık durumlarının genellikle sosyal medya organları tarafından ortaya çıktığı görülmektedir. Sosyal medya kullanıcılar yâda gruplar arasında gerçekleşen günlük diyaloglar gibi görünse de paylaşılan bilgi, içerik, gündem sosyal medya ortamlarının çeşitlenmesi ile günden güne artmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010). Kullanıcıların iletişimini ve etkileşimini sağlayan sosyal medya platformları bu vesileyle kişilerin sosyalleşmelerini sağlamaktadır. Sosyalleşme sürecinde bireyler başkalarına zarar verme içgüdüleri içerisinde olumsuz tavırlar sergilemektedirler. Siber zorbalık mağdurları genellikle sahip oldukları saygınlıklarını kaybetme düşüncesi ile bu olayları kimse ile paylaşmamaktadırlar (Koçak, Ç. 2017).

Ortaya çıkan görüşlerden yola çıkarak bir davranışın siber zorbalık olması için sahip olması gereken özellikler;

- Kasıtlı olmalı,
- Zarar verme amacı gütmeli,
- Yineleyici (sürekli) olmalı,
- Siber zorba ve mağdur arasında teknoloji kullanımı açısından bir dengesizlik olmalıdır.

Siber zorbalığın gerçekleşme durumları incelendiğinde sosyo-ekonomik durum fark etmeksizin ve herhangi bir yaşta görülebilmektedir (Akbulut ve Erişti, 2011). Fakat yapılan siber zorbalık durumları farklı teknolojik araçlar vasıtasıyla gerçekleştiği ortadadır. Baker ve Kavsut'un (2007) Türkiye'de yaptıkları araştırmalarında ise internet kullanıcılarının %30'unun ise sanal kurban olduğu ve %28'inin sanal zorbalık yaptığı saptanmıştır.

Siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında (Ybarra ve Mitchell, 2004, Akt. Seferoğlu ve Yiğit, 2017) bireylerin aileleri ile olan ilişkisinin siber zorbalığa etken olduğu, ailesi ile duygusal bağlarının iyi olan kişilerin siber zorbalık yapmadığı, aile ilişkilerinin kötü olduğu ve ailelerin kişiler üzerinde desteğinin bulunduğu kişilerde, özellikle gençlerde zorbalık davranışlarının daha çok ortaya çıktığı görülmüştür.

2. 1. Kadınlara Yönelik Siber Zorbalık Davranışları

Sosyal bilimlerde, erkekler ve kadınlar arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalarda kadınların konuşmak için interneti kullandıkları, erkekler ise oyun oynamak için interneti kullandığı görülmektedir (Mishna ve diğ., 2010). TUIK (2019) araştırmasına göre erkeklerin yüzde 82,8'i kadınların ise yüzde 68,9'u internet kullanmaktadır. İnternet kullanımının bu kadar yaygın olduğu bir ortamda siber zorbalık yapmak ve zorbalığa maruz kalmak kaçınılmaz sonuçlar arasındadır.

Araştırmalar sonucunda kadınların ve erkeklerin siber zorbalık yapma ve mağdur olma durumları arasında farklı sonuçlar bulunmuştur. Bu araştırmalarda (Dilmaç, 2009, Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) araştırmacılar erkeklerin siber zorbalığa daha çok maruz kaldığı sonucuna ulaşmış, Li (2006), Korkmaz, S., Mehmedoğlu A., U., (2018) Bayram ve Saylı'nın (2013) Erdur-Baker (2010), Köse, S., Özdilek, N., Doğan, P., Göktaş, S., (2018), Wong'un ve ark. (2014), Fırat ve Ayran (2016) 'ın araştırmasında ise erkek ve kız öğrenciler arasında sanal zorbalık yapmalarına bir farklılığın olduğu görülmektedir ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla sanal zorbalık yaptıkları ve daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldıkları belirtilmiştir. Slonje ve Smith, (2008), Ybarra ve Mitchell, (2004), Hinduja ve Patchin, (2008), Demir ve Seferoğlu (2016), Dilmaç'ın (2009) sanal zorbalığın cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Bunun tersine Sakallı (2015) Görzig ve Ólafsson (2013) ise sanal zorbalık davranışlarında cinsiyet açısından farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Barlett ve Coyne (2014), Tuncer ve Dikmen, (2016) de erkeklerin daha fazla siber mağdur oldukları kadınların ise daha çok siber zorba oldukları gözlemlenmektedir. Erkek öğrencilerin internet ortamına daha küçük yaşlarda ve daha uzun yıllarca kullandığı için siber zorbalık durumlarında daha çok maruz kaldığı sonucuna ulaşılabilir. Koçak Ç., (2017) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada taciz etme, güvenlik ve ayırma boyutları ile incelendiğinde erkeklerin siber zorbalığa daha çok maruz kaldığı görülmüştür. Çıkan sonuçlar doğrultusunda kadınların sanal zorbalık konusunda çekingen tavırlar sergileyebileceğini yapılan anketlere içten cevap veremeyeceğini de dikkate almak gerekmektedir. Erkeklerin

ise daha çok siber zorbalık yaptıkları için daha çok siber zorbalığa maruz kaldıkları düşünülmektedir. İnternet ortamında kadınlarında birbirlerine zorbalık ettikleri görülmekte ve zorbalık davranışı olarak da saldırganlık ve birini dışlamak için bunu yaptıkları, erkeklerde ise genel olarak küfür, tehdit edici sözler ve saygısız ifadelerle zorbalık davranışları ortaya çıkmıştır (Chisholm, J.F., 2006). Sonuç olarak erkeklerin kızlara göre daha fazla siber zorbalık yaptığı yönünde olup kadınların daha çok mağdur olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmanın birden fazla nedeni olabilir. Soydaş (2011) çalışmasında ergenlerin iletişim teknolojilerini kullanma durumlarını incelemiş ve erkeklerin kızlardan daha çok teknolojik alete sahip olduğunu belirlemiştir. Kullanımın cinsiyete göre değerlendirildiğinde erkeklerin daha çok kendi odalarında, internet kafeler de ve erişimin olabileceği yerlerde kullandıkları kızların ise evlerinde, akrabalarında ve arkadaşlarının yanında daha çok kullandıkları belirtilmiştir (Bayram, F. ve Özkamalı, E., 2019).

Suler (2002'dan akt. Eroğlu ve Güler 2015) sanal ortamların siber zorbalığa zemin hazırlayan bazı özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır; Sanal ortamlarda;

- Kimliği gizleme özelliği ile kurbanlarına istedikleri her şeyi söyleyebilme düşüncesine yol açmaktadır.
- Kişiler yüz yüze istediklerini tam olarak söyleyemedikleri şeyleri rahatlıkla söyleyebilmekte, karşısındakinin kendisini onaylamadığı veya umursamadığını gösteren tepkiler vererek kendini soyutlayabilmektedir.
- Mağdurlara söylemek istediklerini istedikleri zaman ve sansürlü olarak söylemeye olanak tanımaktadır.
- Kişilerin zorba hakkında herhangi bir fikre sahip olamamasından dolayı düşüncelerini ve kendilerini açıkça ifade edememektedirler.
- Bireyler yüz yüze iletişimde söyleyemedikleri cinsiyetini, sosyal statüsünü, ırkını ve bunun gibi özelliklerini rahatlıkla söyleyebilmelerini sağlamaktadır.
- Kişilik olarak saldırgan bir yapıya sahip olan bireyler daha da saldırganlaşarak kişisel üslubunu abartılı bir biçimde dile getirmelerine neden olmaktadır.

Siber zorbalığa engellemek için internet kullanıcılarının alabilecekleri tedbirler;

- Sanal ortamlarda tanımadığı kişilerle konuşmama ve iletişime geçmeme,
- Sosyal ortamlarda ki paylaşımlarında kişisel bilgilerine yer vermeme,
- Cinsel içerikli sitelere girmeme,
- Şiddet içeren ve çevrim içi devamlılık isteğinde bulunulan oyun ortamlarında bulunmama,
- İnternet ve telefon aracılığı ile tanıştığı kişilerle buluşmama veya buluşma teklifinde bulunmama,

- Kendi kendine zarar vermeyi ve intihara özendiren web sitelere girmeme,
- Sosyal ortamlarda bir grubu aşağılayıcı davranışlarda bulunmama,
- Yasal olmayan yollarla internet üzerinden materyal, video, uygulama indirme,
- Başkalarına ait resim ve görüntüleri halka açık bir ortamda paylaşmama,
- Sosyal paylaşım sitelerine ulaşım sağlayan kullanıcı adı ve şifreleri başkaları ile paylaşmama,

Gibi davranışlarda sergilemek siber zorbalığa maruz kalma olasılığını azaltmaktadır (Dowell, 2009'dan akt. Erdur ve Baker 2013).

Sonuç

Siber zorbalığın önlenmesinde ailelerin ve eğitimcilerin tutumları oldukça önem taşımaktadır. Aileler küçük yaşlarda çocukları ile her şeyi paylaşabileceklerini dile getirmeli olumlu bir tutum içinde siber zorbalık durumlarına berberce çözüm yolu bulmalıdırlar. Bu durum çocukların ilerleyen yaşlarda kendilerini güvende hissetmelerini ve kendi sorunlarına çözüm yolları aramalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca eğitimcilerin de bilgilendirme amaçlı seminerler düzenleyerek siber zorbalık konusunda farkındalık yaratılmalıdır.

Sonuç olarak iletişim teknolojisinin gelişimi ve yaygınlaşan kullanımı etik dışı kullanımları artırmakta bu doğrultuda siber zorbalık eylemlerinin de tümüyle ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Sosyal medya üzerinden ve kullanılan mesajlaşma uygulamaları üzerinden farkındalık yaratılması, zorbalığa karşı duyarlılığın artırılması siber zorbalık sorununun çözümünde atılabilecek en önemli adım olarak görülmektedir.

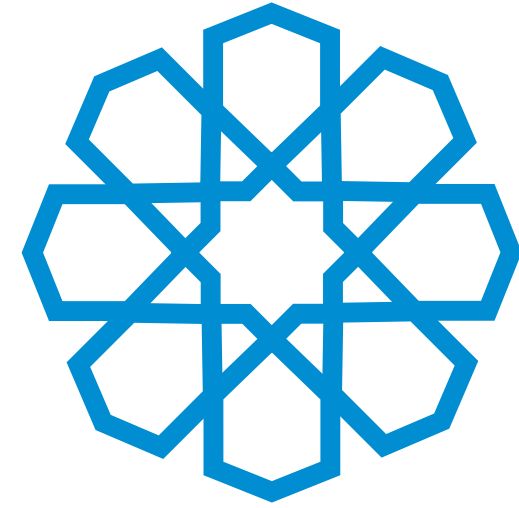
Siber zorbalığa engellemek için internet kullanıcıları; sanal ortamlarda tanımadığı kişilerle konuşmaması ve iletişime geçmemesi, sosyal ortamlarda ki paylaşımlarında kişisel bilgilerine yer vermemesi gerekmektedir. Şiddet içeren ve çevrim içi devamlılık isteğinde bulunan oyun ortamlarında bulunmaması, başkalarına ait resim ve görüntüleri halka açık bir ortamda paylaşmaması, sosyal paylaşım sitelerine ulaşım sağlayan kullanıcı adı ve şifreleri başkaları ile paylaşmaması gibi durumları benimseyerek siber zorbalığa maruz kalma davranışlarını azaltmaktadır.

Türkiye'de genel olarak siber zorbalık davranışlarının olumsuz sonuçların bulunduğu görülmektedir. Bundan dolayı özellikle teknoloji kullanımının zararlı etkilerini, siber zorbalığın önlenmesini ve zorbanın yol açmış olduğu mağdur üzerindeki olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak için kullanıcılara eğitim verilmesi gerekmektedir. Bu eğitimin de ilkökul düzeyinden başlayarak, üniversitelerde ve halk eğitim merkezlerinde medya okuryazarlığı ya da yeni medya okuryazarlığı başlıkları altında vermekte yarar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y., & Eristi, B. (2011). Cyberbullying And Victimisation Among Turkish University Students. *Australasian Journal Of Educational Technology*, 27(7).
- Arıcak, O. T. (2011). Siber zorbalık: Gençlerimizi bekleyen yeni tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12.
- Barlett, C., & Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive behavior*, 40(5), 474-488.
- Bayram, F., & Özkamalı, E. Lise Öğrencilerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Mağdur Olma Durumlarının İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 303-318.
- Bayram, N., & Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 107-116.
- Chisholm, J. F. (2006). Cyberspace violence against girls and adolescent females. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1087(1), 74-89.
- Demir, Ö., & Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylıklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(3), 1291-1325.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New media & society*, 12(1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö. (2013). Görünümleri ve ilgili değişkenleriyle siber zorba ve siber kurbanlar. *Bildiriler Kitabı*, 277.
- Eroğlu, Y., & Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129.
- Fırat, M., & Ayran, G. (2016). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık.
- Gezgin, D. M., & Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-104.
- Görzig, A., & Ólafsson, K. (2013). What makes a bully a cyberbully? Unravelling the characteristics of cyberbullies across twenty-five European countries. *Journal of Children and Media*, 7(1), 9-27.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant behavior*, 29(2), 129-156.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business horizons*, 53(1), 59-68.
- Koçak, Ç., (2017) Sosyal Medya ve Mesajlaşma Uygulamalarında Siber Zorbalı Davranışlarının Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Korkmaz, S., & Mehmedoğlu, A. U. (2018). Dindarlık, Siber Zorbalık ve Problemler İnternet Kullanımı İlişkisine Dair Nicel Bir Araştırma. *Dini Araştırmalar*, 21(53 (15-06-2018)), 35-54.

- Köse, S., Özdilek, N., Doğan, P., & Göktaş, S., 2018 Üniversite Öğrencilerinin Sanal Zorba/Sanal Kurban Olma Durumları Üzerine Bir Araştırma, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
- Schmidt, A., & Wiegand, M. (2017, April). A survey on hate speech detection using natural language processing. In *Proceedings of the Fifth International Workshop on Natural Language Processing for Social Media* (pp. 1-10).
- Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London and New York.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers.
- Sakallı, H. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sharp, S., & Smith, P. (2002). *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian journal of psychology*, 49(2), 147-154.
- Karlier-Soydaş, D. (2011). Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TUIK, (2019) İnternet ve Sosyal medya kullanım istatistikleri. [Http://www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr). (Erişim Tarihi 30.06.2019)
- Tuncer, M., & Dikmen, M. (2016). Sosyal Ağlarda Bekleyen Yeni Tehlike: Siber Zorbalık. In *President Of The Symposium* (p. 94).
- Whitney, I., & Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational research*, 35(1), 3-25.
- Wong, D. S., Chan, H. C. O., & Cheng, C. H. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and youth services review*, 36, 133-140.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316.
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber Zorbalıkla İlişkili Faktörler ve Olası Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 4(2), 13-49.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GENEL AİLE İÇİ ŞİDDETE VE KIZLARA YÖNELİK AİLE İÇİ ŞİDDETE BAKIŞ AÇILARI: NAZILLI İİBF ÖRNEĞİ*

Ümran GÜMÜŞ

Uzm., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Muhasebe-Finansman Bölümü
Lisansüstü Mezun (Yüksek Lisans),
Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Öğr.
u.gumus@adu.edu.tr

Umut Tolga GÜMÜŞ

Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İ.İ.B.F., İşletme Bölümü Öğr. Üyesi
ugumus@adu.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı İİBF’nde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin aile içi şiddete ve aile içerisinde kızlara yönelik şiddete bakış açılarını belirlemektir. Bu araştırmada öğrencilerin aile içi şiddete bakış açılarını ölçmek amacıyla anket tekniği uygulanmıştır. Araştırmada “T-Testi”, “ANOVA” ve “Ki Kare” analizleri kullanılmıştır. Çalışmada, aile içi şiddette ilk sırayı sözel şiddet ve daha sonra sırasıyla fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet yer almaktadır. Bakış açıları ölçeğinde ise, kıza yönelik şiddetin aile içerisindeki bireyleri rahatsız ettiği, şiddet gören kızın bu durumu başkaları ile paylaşmadığı, şiddetin daha çok babadan geldiği, kızlara yönelik şiddetin sadece fiziksel değil psikolojik şiddetin de yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile İçi Şiddet, Kadına Şiddet, Psikolojik Şiddet,

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Abstract

The aim of this study is to determine the perspectives of the students who continue their education in the Faculty of Economics and Administrative Sciences against domestic violence and violence against girls in the family. In this study, a questionnaire technique was used to measure students' perceptions of domestic violence. In the research, "T – Test", "ANOVA" and "Chi Square" analyzes were used. In the study, verbal violence followed by physical violence and psychological violence took the first place in domestic violence. In the perspectives scale, it was found that violence against the girls disturbed the members of the family, that the girl who was subjected to violence could not share this situation with others, that the violence came mostly from the father and that violence against girls included not only physical but psychological violence.

Key Words: Domestic Violence, Violence Against Women, Psychological Violence

Giriş

İlk insandan bu yana azalması beklenen her türlü şiddetin, aslında azalmadığı hatta teknolojinin de gelişmesi ile birlikte ilkel şeklinden farklılaşıp farklı boyutlarla daha da gelişme göstermiş ve artmıştır. Şiddet, aslında insan haklarına yönelik ciddi bir tehdittir.

Şiddet, bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik yönden zarar görmesiyle ya da acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır. Türk Dil Kurumu Terimler Sözlüğü'nde, "Karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine, kaba kuvvet kullanma" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019; Şahin ve Özyürek, 2014:1).

Varolan olumsuz psikolojik ve sosyolojik sebeplerle ortaya çıkan dört tip şiddet türü bulunmaktadır. Bunlar; (İşiker, 2011:33; Karınca, 2011:96).

Fiziksel Şiddet, tokatlamak, itmek, tekme atmak, fırlatmak, yumruk atmak ya da silah veya bunun gibi bir araç ile zarar vermek; tehdit etmek gibi maruz kalanın dış bedenine zarar verici her türlü davranıştır.

Sözlü, Duygusal ve Psikolojik Şiddet; aşağılayıcı konuşma veya davranma, küçük düşürücü sözlü veya fiziksel davranışlar, kıskançlık sebepli baskılar, tehdit, kişinin onur ve haysiyetine zarar verici söz ve davranışlar, küfür, konuşma, kişiye söz hakkı vermeme, kişinin yaşam içerisindeki hareket alanını daraltmak, bireyin akrabaları ile iletişimini ve görüşmesini engellemek, bireyin özgür giyinme hakkını kısıtlamak gibi vurmak gibi fiziksel bir eylemin olmadığı kişinin ruhsal ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen sözlü davranışlardır.

Ekonomik Şiddet; Kişiyi zorla çalıştırmak veya çalıştırmamak, kişisel gelirin el koymak, kişisel harcama araçlarına banka veya kredi kartlarına el koymak, cebren kredi çekirmek yolu ile borçlandırmak, şahısa hiç para vermemek ya da aile gelir gider bilgisi hakkında bilgi vermemek gibi baskı içeren tutum ve davranışlardır.

Cinsel Şiddet; bir bireyin rızası olmadan, istenmeyen bir mekanda şart veya zamanda cinsel münasebete zorlamak, bireye cinsel, argo nitelikli sözler söylemek ya da söyletmek; cebren çocuk sahibi olmaya zorlamak ya da dünyaya getirmeye zorlamak, cinsel organlara elle veya bir cisim ile zarar vermek, fuhuşa zorlamak, cinsel açıdan zayıf olduğuna yönelik baskı yapmak gibi davranış ve tutum ile kişinin cinselliğini kontrol altına almaya yönelik faaliyetler.

Çalışmanın Önemi

Toplumsal ve medeniyetlerin en önemli en küçük birimi ailedir. Aile, bir kişinin dünyaya geldiği, hayat boyu kullanacağı bilgi birikiminin; davranış ve tutumlarının şekillendiği alanlardır (Kaymak ve Özmen, 2004: 25-29).. Aile içerisi bireyler tüm yaşamları boyu karşındakilere nasıl davranacağını anne ve babasının aile içerisinde birbirine nasıl davrandığını izleyerek öğrenmektedir. Kişiler aile içerisinde büyürken kendisine bir rol model seçerler. Bu açıdan aile içerisinde huzurlu, mutlu bir ortamın olması veya tam tersi kavga ve şiddet ile geçen bir öğrenme sürecinde kendisi de gördüğünü ve öğrendiğini kendi yaşamına taşımaktadır. Eşler arasındaki duygusal alışveriş çocuğun ilk tanık olduğu duygusal gelişimdir (Gladstone and Parker, 2005:21).

Kişilerin her türlü davranışsal özelliklerini edindikleri yerler olan aile, bazı zamanlarda en büyük şiddetin, duygusal travmaların, gerilim ve çatışmaların yaşandığı sosyal ortamlar olabilmektedir (Günay ve Bener, 2011:2). Aile içi şiddeti tek bir faktöre bağlamak ve tek bir etkenle açıklamak zordur. Bu açıdan aile içerisindeki şiddetin birçok sebebi, faktörü ve rol alan bireyleri bulunmaktadır (Alikışifoğlu ve Ercan, 2009:3). En yaygın şekliyle aile içi şiddet; aile üyelerinden biri tarafından aynı ailedeki bir diğer üyenin yaşamının, fiziki veya psikolojik bütünlüğünü, bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem veya ihmaldir (Ünal, 2005: 86).

Aile içi şiddet olayları genellikle eşler arasında kocanın karısına ve ebeveynlerin çocuklarına karşı yönelttikleri şiddet eylemleri olarak görülmektedir (Seyyar, 2000:1). Aile içi şiddet özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde fiziksel ve duygusal hasara neden olabilmektedir (Ünal, 2005:88).

Aile ortamında çocuklara yönelik yapılan şiddette cinsiyet ayrımı olmaksızın yapılan davranışların genel olarak onların eğitilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Ve bu mantıkla başlayan şiddet zaman içerisinde daha da artmakta ve hiç sonlanmamaktadır. Özellikle kız çocuklarına bu eğitim anlayışı ile başlayan şiddet annesi babası, erkek kardeşleri kocası kayınpederi ve hatta kadının kendi çocuğunda da devam eden bir davranış şekline dönüşmektedir.(Aile Araştırma Kurumu, 1998: 5-10).

Sadece Türkiye’de değil tüm dünya üzerinde aile içerisinde kız çocuklarına ve bayanlara yönelik şiddet artarak devam etmektedir. Bu şiddet bazen okutmama, ev hizmetlerinde çalıştırma, bazı toplumlarda savaş alanlarında da kullanılma şeklinde olmaktadır. Geçmişten günümüze toplumlarda erkek çocuğun tercih edilmesi, kız çocukların gömülmesi, sünnet ettirilmesi gibi zararlı geleneklere de dönüşmüş tür şiddetin şekli. Ayrıca, cinsel şiddete uğramaya ve fuhuş yaptırtma açısından da bayanlar erkeklere oranlara çok daha fazladır. (International Women’s Day 2007; UNICEF, 2006: 47).

Bu açılardan bakıldığında zaman sadece kadınlara yönelik değil, kızlara yönelik uygulanan aile içi şiddet; toplumsal farklılık gözetmeksizin, ırk, din, dil, kültür, sosyoekonomik yapılar gibi faktörlerden de etkilenmektedir (Işıloğlu, 2006: 15).

Çalışmanın Amacı

Üniversitede okuyan talebeler, okul hayatları bittikten sonra henüz bir aile kurmamış ancak yakın gelecekte bir aile kurmaya aday bireylerdir. Bu nedenle, henüz aile kurmamış ama hem kendi hem de çevre aile ortamı içerisinde tanık oldukları aile içi şiddet konularında şimdiye kadar farkında olmadıkları düşünce ve ifadelerini belirlemek; gelecekte kuracakları ailelerinde şiddetin yaratacağı olumsuz etkileri farketmelerini sağlamak ve farkındalık düzeylerini artırmak amacıyla çalışmanın sahasını oluşturmaları oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı da, henüz aile kurmamış ama kurmaya aday üniversite öğrencilerin şiddet, aile içi şiddet ve özellikle aile içerisinde kızlara yönelik şiddete bakış açılarını ölçmektir. Böylece, üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla aile içi şiddeti önlemeye yönelik girişimlerde, gençlerin bakış açısından yararlanabileceği düşünülmektedir.

Araştırma, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerinin genel aile içi şiddete ve aile içerisinde kızlara yönelik şiddete ilişkin bakış açılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırma, Aydın İli Nazilli İlçesinde bulunan Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde yapılmıştır. Araştırma evrenini, Nazilli İİBF, İşletme bölümünde öğrenim gören toplam 454 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleme Tabakalı Örneklem Yöntemi ile 250 öğrenci alınmıştır. Seçilen öğrencilere aile içerisinde kızlara yönelik şiddet ve şiddetin nedenlerine ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla çok sorulu bir anket formu hazırlanarak, anket uygulanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde demografik özellikler bulunmaktadır. İkinci bölümde bireylerin aile içerisinde kızlara yönelik şiddet görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, aile içerisinde kızlara yönelik şiddetin nedenlerini tespit etmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Bu bölümdeki 25 adet 5’li likert yöntemine göre hazırlanmış sorular hazırlanmıştır.

Yapılan anket sonucunda işlenebilir 200 adet ankete verilen cevaplar “SPSS for Windows 22.0” yazılımı kullanılarak değerlendirilmiştir.

Uygulama

Üniversite öğrencilerinin aile içi şiddete ve kızlara yönelik aile içi şiddete bakış açısının ölçülmesi için Aydın Adnan menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde anket çalışması düzenlenmiştir. Anket formu 7 adet demografik soru, 4 adet katılımcıların şiddete ilişkin görüşlerini tanımlayan soru ve 25 adet şiddet nedenlerine dair düşüncelerini belirten 5 ölçekli likert sorudan oluşmaktadır. Anket çalışmasının genel geçerliliğinin test edilmesi için Cronbac’s Alpha testi

uygulanmıştır. Test sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,937 çıkmıştır. Bu sonuçla anket çalışmasının güvenilirliği kabul edilmektedir.

Katılımcıların demografik sorulara verdikleri cevaplara çıkan betimleyici sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Kadın	109	54,5
Erkek	91	45,5	
Yaş	19-20	76	38
	21-22	95	47,5
	23-24	12	6
	25 ve üstü	17	8,5
Program	Birinci Öğretim	92	46
	İkinci Öğretim	108	54
Anne-Baba'nın Birlikte Yaşıyor Olma Durumu	Birlikte	72	36
	Ayrı	85	42,5
	Anne Vefat	24	12
	Baba Vefat	19	9,5
Kardeş Sayısı	1	70	35
	2	57	28,5
	3	40	20
	4	18	9
	5	9	4,5
	6 ve üzeri	6	3
Ailenin Aylık Geliri	2000 TL ve altı	30	15
	2000-3000 TL	106	53
	3000-4000 TL	37	18,5
	4000-5000 TL	21	10,5
	5000 TL ve üzeri	6	3
Ailenin Yaşadığı Bölge	Köy	66	33
	İlçe	99	49,5
	İl	35	17,5

Yukarıdaki tabloda anket katılımcılarının betimleyici istatistikleri gösterilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu %54,5'lik oranla kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaşlarına dikkat edildiğinde %85,5'lik oranla 19-22 yaş aralığında bulundukları söylenebilir. Anne ve babanın medeni durumları araştırıldığında ise çoğunluğun ayrılmış oldukları görülmektedir. Ankete katılanların %35'inin tek kardeş oldukları görülmektedir. Katılımcı kişilerin ailelerinin aylık gelir durumuna göz atıldığında çoğunluğun %53'lük oranla 2000-3000 TL arasında bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin yaşadıkları bölgelere bakılacak olursa %33 köy, %49,5 ilçe ve %17,5 il olarak dağılım gerçekleşmiştir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenleriyle şiddete ilişkin görüşlerinin arasındaki ilişkinin ölçülmesi için Chi Square testi uygulanmıştır. Test sonucu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Katılımcıların Şiddete İlişkin Görüşlerinin Chi-Square Analizi

Katılımcıların Ailede Kızlara Yönelik Şiddete İlişkin Görüşleri	Katılımcıların Cinsiyetleri					
	Kadın N=109		Erkek N=91		Toplam N=200	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddet Yaygın Mıdır?						
Yaygındır	56	58,1	51	48,9	107	54
Yaygın Değildir	37	41,2	39	34,8	76	38
Bilmiyorum	15	8,7	1	7,3	16	8
Toplam	109	100	91	100	200	100
X'=11.165 Df=2 p=0,004						
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddeti En Çok Kim Uyguluyor?						
Anne	21	18,5	13	15,5	34	17
Baba	47	44,1	34	36,9	81	40,5
Anne-Baba	15	24	29	20	44	22
Erkek Kardeş	10	9,3	7	7,7	17	8,5
Kız Kardeş	7	5,5	3	4,6	10	5
Yakın Akriba	9	7,6	5	6,4	14	7
Toplam	109	100	91	100	200	100
X'=10,185 Df=5 p=0,071						
Ailenizde En çok Hangi Kızlara Şiddet Uygulanır?						
Zihinsel/Fiziksel Özürlü Kız	27	25	16	17,6	43	21,6
Öksüz/Yetim Kız	17	15,7	23	25,3	40	21,1
Bebek/Çocuk Çağındaki Kız	10	9,3	12	13,2	22	11,1
Adölesan Çağındaki Kız	54	50	40	44	94	47,2
Toplam	109	100	91	100	200	100
X'= 4562 Df=3 p=207						

Ailenizdeki Kızlara Yönelik En çok Uygulanan Şiddet Türü Nedir						
Fiziksel	22	20,2	18	19,8	40	20
Cinsel	11	10,1	5	5,5	16	8
Psikolojik	19	17,4	24	26,4	43	21,5
Fiziksel-Psikolojik	24	22	23	25,3	47	23,5
Fiziksel-Cinsel	15	13,8	9	9,9	24	12
Cinsel-Psikolojik	12	11	6	6,6	18	9
Hepsi	6	5,5	6	6,6	12	6
Toplam	109	100	91	100	200	100
X'= 5175 Df= 6 p= 0,522						

Yukarıdaki tabloda cinsiyet değişkeni ile aile içi şiddete ait katılımcı görüşleri analiz edilmiştir. Kızlara yönelik şiddet yaygın mıdır sorusuna verilen cevaplar analiz edildiğinde p değeri 0,05'den küçük çıktığı için cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Kadın katılımcılar daha çok şiddetin ailelerinde yaygın olarak bulunduğunu söylemektedirler.

Diğer üç soruya da verilen cevaplar analiz edildiğinde çıkan p değeri 0,05'den büyük çıktığı için cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Katılımcıların verdiği cevaplarla ailelerin yaşadığı bölgenin şiddete ilişkin görüşlerinin ölçülmesi için Chi Square testi yapılmıştır.

Tablo 3: Ailenin Yaşadığı Bölge Değişkeni İle Katılımcıların Şiddete İlişkin Görüşlerinin Chi Square Analizi

Katılımcıların Ailede Kızlara Yönelik Şiddete İlişkin Görüşleri	Katılımcıların Ailelerinin Yaşadığı Bölge					
	Köy N=66		İlçe N=95		İl N=35	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddet Yaygın Mıdır?						
Yaygındır	54	81,8	42	44,2	11	32,4
Yaygın Değildir	11	16,7	47	49,5	16	47
Bilmiyorum	1	1,5	6	6,3	8	20,6
Toplam	66	100	95	100	35	100
X'=37,352 Df=4 p=0,00						
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddeti En Çok Kim Uyguluyor?						
Anne	17	25,8	11	11,6	6	17,1
Baba	30	45,5	42	44,2	9	25,7
Anne-Baba	14	21,2	24	25,3	5	14,3

Erkek Kardeş	2	3	8	8,4	6	17,1
Kız Kardeş	1	1,5	4	4,2	4	11,4
Yakın Akraba	2	3	6	6,3	5	14,3
Toplam	66	100	95	100	35	100
X'= 23,415 Df= 10 p=0,009						
Ailenizde En çok Hangi Kızlara Şiddet Uygulanır?						
Zihinsel/Fiziksel Özürlü Kız	19	29,2	21	22,1	3	8,6
Öksüz/Yetim Kız	7	10,8	25	26,3	8	22,9
Bebek/Çocuk Çağındaki Kız	9	13,8	9	9,5	2	5,7
Adölesan Çağındaki Kız	30	46,2	40	42,1	22	62,9
Toplam	66	100	95	100	35	100
X'=12,999 Df= 6 p= 0,043						
Ailenizdeki Kızlara Yönelik En çok Uygulanan Şiddet Türü Nedir						
Fiziksel	19	28,8	16	16,8	5	14,3
Cinsel	4	5,4	11	11,6	1	2,9
Psikolojik	9	14,1	24	25,3	9	25,7
Fiziksel-Psikolojik	18	15,8	22	23,2	7	20
Fiziksel-Cinsel	8	7,7	10	10,5	5	14,3
Cinsel-Psikolojik	3	5,7	7	7,4	7	20
Hepsi	5	3,7	5	5,3	1	2,9
Toplam	66	100	95	100	35	100
X'=17735 Df=12 p=0,124						

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere p değeri sadece son soruda 0,05'den büyük çıkmıştır. Böylelikle ailenizdeki kızlara yönelik şiddet türü ailenin yaşadığı yer ile anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Ailede şiddetin yaygınlığı, şiddete uygulayan kişi ve hangi kızlara şiddet uygulanır sorularında p değeri 0,05'den küçük çıktığı için ailenin yaşadığı yer ile bu sorularda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Çıkan sonuçlara bakıldığında köy meskeninde şiddet daha yaygın olarak görülmüştür. Yaşanılan yere göre şiddet uygulayan kişiler arasında da anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. köy ve ilçede yaşayanlarda baba figürünün daha çok şiddet uyguladığı görülmektedir. Şiddet gören kız çocuğunun bulunduğu çağa göre yapılan analizde de adölesan çağındaki bulunan kız çocuğu yaşanılan yer fark etmeksizin bariz farkla önde bulunmaktadır.

Katılımcıların verdiği cevaplarla ailelerin aylık gelirleriyle şiddete ilişkin görüşlerinin ölçülmesi için Chi Square testi yapılmıştır.

Tablo 4: Ailenin Aylık Geliri Değişkeni İle Katılımcıların Şiddete İlişkin Görüşlerinin Chi Square Analizi

Katılımcıların Ailede Kızlara Yönelik Şiddete İlişkin Görüşleri	Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelirleri									
	2000 ve altı N=30		2000-3000 N=106		3000-4000 N=37		4000-5000 N=21		5000 ve üstü N=6	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddet Yaygın Mıdır?										
Yaygındır	21	70	61	57,5	17	47,2	7	33,3	1	16,7
Yaygın Değildir	9	30	39	36,8	14	38,9	10	47,6	4	66,7
Bilmiyorum	0	0	6	5,7	6	13,9	4	19	1	16,7
Toplam	30	100	106	100	37	100	21	100	6	100
X'= 15,964 Df= 8 p=0,043										
Ailenizde Kızlara Yönelik Şiddeti En Çok Kim Uyguluyor?										
Anne	10	33,3	13	12,3	8	21,6	3	14,3	0	0
Baba	12	40	57	53,8	7	18,9	5	23,8	0	0
Anne-Baba	5	16,7	24	22,6	11	29,7	2	9,5	2	33,3
Erkek Kardeş	2	6,7	7	6,6	4	10,8	3	14,3	1	16,7
Kız Kardeş	0	0	1	0,9	4	10,8	3	14,3	2	33,3
Yakın Akriba	1	2,1	4	3,8	3	8,1	5	23,8	1	16,7
Toplam	30	100	106	100	37	100	21	100	6	100
X'=58,008 Df=20 p=0,000										
Ailenizde En çok Hangi Kızlara Şiddet Uygulanır?										
Zihinsel/ Fiziksel Özürlü Kız	12	40	29	27,6	2	27,6	0	0	0	0
Öksüz/ Yetim Kız	3	10	22	21	12	21	2	9,5	1	16,7
Bebek/Çocuk Çağındaki Kız	2	6,7	12	11,4	4	11,4	3	14,3	1	16,7
Adölesan Çağındaki Kız	13	43,3	42	40	19	40	16	76,2	4	66,6
Toplam	30	100	106	100	37	100	21	100	6	100
X'= 28,852 Df=12 p=0,004										
Ailenizdeki Kızlara Yönelik En çok Uygulanan Şiddet Türü Nedir										
Fiziksel	13	43,3	24	22,6	3	8,1	0	0	0	0
Cinsel	3	10	12	11,3	1	2,7	0	0	0	0
Psikolojik	4	13,3	24	22,6	9	24,3	5	23,8	1	16,7
Fiziksel-Psikolojik	5	16,7	22	20,8	12	32,4	4	19	4	66,6
Fiziksel-Cinsel	1	3,3	11	10,4	6	16,2	6	28,6	0	0
Cinsel-Psikolojik	1	3,3	7	6,6	5	13,5	4	19	1	16,7
Hepsi	3	10	6	5,7	1	2,7	2	9,5	0	0
Toplam	30	100	106	100	37	100	21	100	6	100
X'= 45,799 Df= 24 p= 0,005										

Tablodaki verilere bakıldığında şiddete yönelik görüşlere ait 4 soruda da ailelerin aylık gelirine göre anlamlı farklılıklar mevcuttur. İlk soruya verilen cevaplara bakıldığında aylık gelir düştükçe aile içi şiddetin arttığı görülmektedir. İkinci sorunun cevaplarında ise baba şikkı orta gelirli ailelerde bariz bir şekilde öne çıkmaktadır. Üçüncü soruya verilen cevaplarda ise adölesan çağındaki kızlara uygulanan şiddet şikkı tüm gelir gruplarında öne çıktığı görülmektedir. Dördüncü soruya verilen cevaplarda ise fiziksel ve psikolojik şiddet şikkı orta gelirli ailelerde daha çok ön plana çıkmaktadır.

Anket formunda yer alan, şiddetin nedenlerine ilişkin görüşleri barındıran 5'li likert sorularının analizi demografik sorularla analizi için Bağımsız Değişken T-Test ve Anova Testi uygulanmıştır.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre Şiddet Nedeni Görüşlerinin T-Test ile Analiz Edilmesi

Cinsiyet	N	Ort.	SS	T	Df	p
Kadın	109	3,2912	0,50667	-6,254	147,127	0,000
Erkek	91	3,8950	0,79620			

T-Testi sonucuna göre kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Erkek bireylerin anket sorularına kesinlikle katılıyorumda daha yakın cevaplar verdikleri görülmektedir.

Tablo 6: Ailenin Yaşadığı Bölge Değişkenine Göre Şiddet Nedeni Görüşlerinin ANOVA İle Analiz Edilmesi

Likert Ölçek	Df	MeanSquare	F	p	Anlamlı Fark
	2	0,520	0,994	0,372	1 - 2 - 3

Anova analizi sonucunda ailenin yaşadığı bölgeye göre verilen cevaplar anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır. Bu anlamlı farklılıkta ailesi köyde yaşayan katılımcıların ortalamaları ailesi ilçede ve ilde yaşayan katılımcıların verdiği cevaplara göre daha yüksektir.

Tablo 7: Ailenin Aylık Geliri Değişkenine Göre Şiddet Nedeni Görüşlerinin ANOVA İle Analiz Edilmesi

Likert Ölçek	Df	MeanSquare	F	p	Anlamlı Fark
	4	0,145	0,277	0,893	4 - 3 - 2 - 1 - 5

ANOVA analizi sonucunda katılımcıların ailelerinin aylık gelirlerine göre şiddet nedenlerine ilişkin görüşleri anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır. Bu farklılaşma sonucunda, verilen cevapların ortalamasında en yüksek cevapları 4000-5000 TL arası geliri olanlar vermiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile Nazilli İİBF öğrencilerinin kadına yönelik şiddet ve aile içerisinde kızlara yönelik şiddete bakış açıları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma verileri incelendiğinde öğrencilerin verdikleri cevapların kendi yaşam koşullarını yansıttığı izlenimi vermektedir. Aile içerisinde olan şiddete yönelik alınan bütün tedbirlere rağmen halen daha şiddetin önlenemediği; hatta daha da derin sorunlara sebep olmaya başladığı görülmektedir. Geleceğin aile fertlerini oluşturacak olan üniversite öğrencilerinin daha sağlıklı bir ortama ihtiyaçları oldukları gözlemlenmiştir. Sağlıklı bir toplumu oluşturmanın temel anahtarı sağlıklı, şiddet eğilimi olmayan bireyler yetiştirmeden geçmektedir.

Bulgular incelendiğinde, kızlara yönelik şiddetin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca, aile içerisinde şiddeti en çok uygulayanların sırasıyla baba, anne-baba birlikte ve anne olmuştur. Kızlara uygulanan şiddetin daha çok ergenlik çağındaki kızlara yönelik olması da önemli bir konudur. Tam ruhsal ve bedensel gelişme çağındaki kızların bu denli bir şiddet ortamında büyümesi; daha sonraları kendi aileleri kurdukların dada devam ettirme olasılıkları yükselmektedir.

Aile içerisinde en yaygın uygulanan şiddet türü fiziksel şiddettir. Bunu sırasıyla psikolojik ve fiziksel-psikolojik şiddet birlikte yer almaktadır. Ayrıca, ailenin yaşadığı yer ile de şiddetin bir bağı bulunmamaktadır. Yaşama yeri neresi olursa olsun (köy, ilçe ve il) aynı derecede kızlar şiddete maruz kalmaktadır. Bir sıralama yapılacak olursa kırsal kesimde özellikle köylerde yaşayan kızların şiddet görme dereceleri daha fazladır. Daha sonra ilçelerde yaşayan kızlar gelmektedir. Ayrıca, her iki yerde de babanın gösterdiği şiddet diğer aile fertlerinden daha fazladır. Gelir düzeyi ile şiddet ilişkilendirildiğinde ise, gelir düzeyinin düşmesi aile içi şiddeti artırdığı gözlemlenmiştir. Orta gelir grubunda ise fiziksel ve psikolojik şiddet ön plandadır.

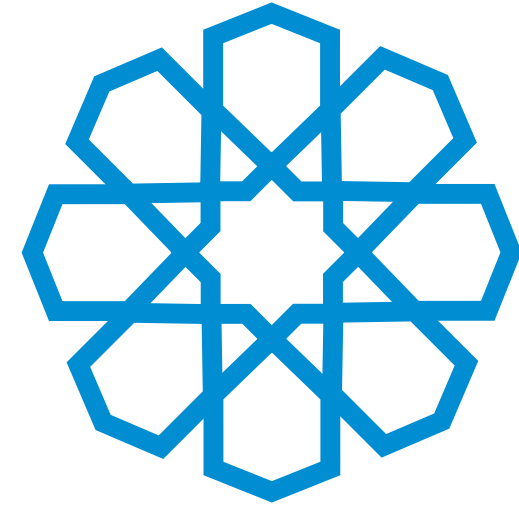
Şiddete yönelik ifadeleri tespit etmek için yapılan anket sorularına alınan cevaplara baktığımızda, erkek bireylerin daha çok katıldıkları görülmektedir. Bu durum

halakızların cevap verirken bile gerçeği yansıtamadıklarını ortaya koymaktadır. Maruz kalınan baskı şiddet yaygındır derken; diğer taraftan şiddet ifadelerine verilen cevaplarda ise kesinlikle katılıyorum oranı azalmıştır.

Sonuç olarak Aile, yapısı itibarıyla bireye güvenli bir ortam sunması beklenen birimlerdir. Büyük bir mutlulukla kurulan evliliklerin çok kısa bir sürede şiddete dönüştüğüne her gün haberlerde tanık olmaktadır. Daha yeni Emine Mutlu'nun 10 yaşındaki kızının önünde öz babası tarafından annesinin boğazı kesilerek öldürülmesi, toplumsal olarak şiddetin ne derece arttığını göstermektedir. Aile içerisindeki şiddeti azaltmak için Yasal düzenlemelerin yaptırım gücünü kullanmak yanında, şiddet ortaya çıkmadan önce tedbirlerin alınması kapsamında, başta güvenli ve huzurlu bir ortamda çocuklarına örnek teşkil edecek anne babalar olmak üzere toplumdaki tüm bireylerin ve birimlerin, konuyla ilgili farkındalıklarının artırılması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alkaşifoğlu, M. ve Ercan, O., (2009). Ergenlerde Riskli Davranışlar. Türk Pediatri Arşivi.*
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1998). Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet, T.C.Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, No:113. Ankara: Başbakanlık Basımevi.*
- Gladstone, G.L. and Parker, G.B., (2005). The Role of Parenting in the Development of Psychopathology: An Overview of Research Using the Parental Bonding Instrument. Psychopathology and the Family (Edit. J.L. Hudson and Rapee, R.M.) Copyright by Elsevier Ltd.*
- İşiloğlu, B., (2006). Anksiyete ve Depresyon Tanısı ile İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyodemografik Faktörler, Çift Uyumu Ve Hastalıkla İlişkisi. T.C Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Uzmanlık Tezi, İstanbul.*
- İşiker, F. (2011). Televizyon yayınlarında şiddet, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, T.C. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.*
- Karınca, E. (2011). Sorularla Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara Barosu Başkanlığı Yayını, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.*
- Kaymak Ö.S., (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi.*
- Seyyar, A., (2000). Aile İçinde Çocuklara Yönelik Şiddete Karşı Sosyal Politikalar. KAMU İŞ Dergisi.*
- TDK, (2019), Şiddet: Erişim: <http://sozluk.gov.tr>*
- UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund) (2006). Violence against children. Violence against children in the home and family.*
- Ünal, G., (2005). Aile İçi Şiddet. Aile ve Toplum.*

1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU
Toplum Kadın ve Şiddet

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TOPLUMUN KARA YÜZÜ: KADINA ŞİDDET

Yeter AYKUL

Kırıkkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü Lisans Öğr.
ykaykl95@gmail.com

Özet

Sertlik, hiddet anlamlarına gelen şiddet, her toplumda var olan toplumsal bir olgudur. Yalnızca fiziksel olmayan şiddet; sözlü, cinsel, ekonomik ve psikolojikte olabilir.

Kadın ve erkek, kültürel kodlarına dayalı olarak rollerini yerine getirirler. Fakat bu durum, zamanla sosyal yapı içinde hiyerarşik bir yapı görünümüne bürünmüş ve erkeğe çocukluk çağlarından itibaren otoritenin temsilcisi olma rolü verilmiştir. Bunun sonucunda erkeğin algısı sahip olduğu erki, irrasyonel kullanabilmesini beraberinde getirir ve bu durum kadına uygulanan şiddet olarak ortaya çıkar. Kadınların fiziksel istismarı binlerce yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Arkeologlar yapmış oldukları araştırmalar sonucunda, erkek mumyaların kemiklerinde %9-20 kırığa rastlanırken, kadın mumyalarda bu oran %50'dir. Bu kırıklar bireysel şiddete bağlı olan kafa kırıklarıdır.

Türkiye'de kadına şiddet kavramı genel olarak aile içi şiddet ve eşler arasında anlaşmazlığın sonucunda erkeğin kadına uyguladığı şiddet anlaşılmaktadır. Türkiye'de son 10 yılda 2337 kadın şiddet sonucu hayatını kaybetmiş, 50.000 kadın aile içi şiddete kurban gitmiştir. Sadece 2019 yılının ocak ayında 43 kadın öldürülmüştür. Aile içi şiddet oranları aslında buz dağının görünen kısmıdır. Kadına şiddet yalnızca fiziksel olmakla kalmayıp; tecavüz, kaçırma, takip etme, kadının ekonomik özgürlüğünü kısıtlama, aşağılama, küfür etmeye kadar giden bir durumdur. Henüz çocukluk çağında olan kız çocukları kadınlık rolü giydirilerek evlendirilmiş, kaçırılmış, hatta istismar edilerek öldürülmüştür.

Düşük benlik algısına sahip erkeklerin kadınlara şiddet uygulama oranlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Şiddet oluşumunun ilk sebeplerinden biri iletişimsizlik, kişilerin kendini doğru ifade etmemeleri olarak sıralanır. Şüphesiz bu etmenler ikili ilişkiler bağlamında şiddetin doğmasını ortaya koyar. Fakat incelenmesi gereken bir ayrı konu da psikolojik arka plan ve sosyal yapının şiddet konusundaki algısını araştırmaktır. Ülkemizde şiddet sonuçlarına bakıldığında, şiddet olgusunun yeterince önemsenmediği görülür. Meclis komisyonunun raporuna göre, yükseköğrenim görmüş her altı erkekten biri eşine fiziksel şiddet uygulamaktadır. Bu sayı eğitim almış erkekler bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Bu bildiri de, toplumda kadına olan bakış açısı ve kadına şiddetin toplumsal, cinsiyetçi ve saldırgan tutumlar ile bağlantısının ve kadına olan şiddetin azalması için alınacak önlemler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, şiddet, kadın, aile, çocuk gelinler

Giriş

Şiddet geçmişten günümüze insanları ve toplumu olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. Bütün olumsuz etkilerine rağmen maalesef artarak devam eden şiddet, binlerce can kaybına sebep olmuş, binlerce insanın hayatını kâbusa çevirmiştir. Genellikle şiddet erkek tarafından kadına ve çocuğa uygulanmaktadır. Erkeklerin toplumsal rolleri gereği güç kurma istekleri, bir takım psikolojik rahatsızlıkları ve biyolojik etmenler de olmak üzere birçok nedeni olmakla birlikte, erkeklerin genelde hakları olarak gördüğü bir durumdur. Şiddet fiziksel olduğu kadar duygusaldır. Şiddetin yöneldiği ilke alan beden olmakla birlikte psikolojik, sosyal ve ekonomik türlerinin de olduğu ve her birinin etkilerinin çok yoğun yaşandığı artık bilinen bir gerçektir. Şiddetin bu özelliği bir anlamda, şiddetin açık ve görünür olduğu gibi gizli ve örtük de olabileceği anlamına gelmektedir.

Şiddetin her boyutu, kadına ve aslında hayata zarar vermektedir. Bir kadın öldürüldüğünde yalnızca bir kadın ölmez. Bir anne ölür, bir evlat ölür, bir çocuk ölür aslında. Yalnızca biri ölümün soğuk rengine mahkum edilir ama, binlerce ruh ölür bir kadın öldüğünde. Bu şiddetin kapladığı kara delikten kurtulmanın yolu ancak bilinçli bir toplumdur.

Yöntem

Bu bildiride problem tanımlama yöntemi kullanılarak problemler belirlenmiş, ardından veri toplama yöntemi kullanılarak, anket sonuçlarının ışığında çözüm önerileri ortaya atılmıştır.

Şiddetin Kavramsal Analizi

Şiddet; felsefe, antropoloji, siyaset, sosyal hizmet, psikoloji, psikiyatr ve hukuk gibi farklı boyutları göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Şiddetin farklı disiplinlerce ele alınması, şiddetin çok boyutlu ve karmaşık karakteristiğine vurgu yapmaktadır.

Şiddet kelimesi Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde;“(1) bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, (2) hız, (3) bir hareketten doğan güç, (4) karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, (5) kaba güç, (6) duygu ve davranışta aşırılık” anlamlarına gelir. (TDK, 2014)

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti; Fiziksel güç ya da kuvvetin amaçlı bir şekilde kendine, başkasına, bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel zarara, ölüme, gelişim sorunlarına ya da topluluğa karşı fiziksel zarara ya da yoksunluğa neden olacak şekilde tehdit edici biçimde ya da doğrudan kullanılması (WHO, 2002, s.5) olarak tanımlamaktadır.¹

¹ Y. Dursun “Şiddetin izini sürmek” Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe bölümü öğretim üyesi

Şiddetin Tarihsel Gelişimi

Evrensel bir sorun olan şiddet olgusunun ortaya çıkışı insanlık tarihi ile paraleldir. Yapılan bir araştırmaya göre arkeologlar kadınların fiziksel şiddet yaşamalarının kökenini 3000 yıl öncesine kadar götürmektedir. Buluntular erkek mumyaların kemiklerinde %9-20 kırığa rastlarken, kadın mumyalarda bu oranın %30-50 olduğunu saptamıştır. Bu kırıklar fiziksel şiddet sonucu oluşan kafa kırıklarıdır.²

Eski Roma yazıtlarında erkekler kendilerinden izinsiz oyuna katıldıkları, zina yaptıkları için eşlerini cezalandırmak, boşamak ve öldürmek haklarına sahip olduğu yazılmaktadır.³

Orta Çağ'da erkeğin kadına karşı zor kullanmasında bir sınır olmadığı belirtilmektedir. Kadına yönelik şiddete ilişkin yasal ve tıbbi çalışmalar ise 1800'lü yıllara dayanmaktadır. Kadına yönelik şiddeti suç sayan ilk yasa Maryland'de 1883'te yapılmıştır.

Türkiye'de yüzyıllar boyunca, erkeğin eşini ya da kızını dövmesi, erkeğin hakkı ve hatta görevi olarak kabul edilmiş, "kızını dövmeyen, dizini döver" yaklaşımı ile adeta desteklenmiştir. Şiddet sorunu ülkemizde 1980'lerin ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.

Şiddet Türleri

Farklı biçimleriyle karşımıza çıkan şiddet, günümüzde bireysel ve toplumsal boyutta sıklıkla karşılaşılabilen baskı, korkutma, sindirme, eziyet, işkence, öldürme gibi toplumda günlük yaşamda karşılaşılan şiddet görünümünü kapsayan bir olgudur.

Evrensel olarak kabul gören kadına yönelik şiddetin yalnızca fiziksel boyutuyla sınırlı kalmayıp, psikolojik, cinsel ve sözel boyutlarda ele alınıyor olmasıdır.

Fiziksel Şiddet: Fiziksel şiddet, şiddet uygulayan kişi tarafından, şiddet mağduruna uygulanan, mağdurun fiziksel bütünlüğüne zarar vermeye yönelik şiddet biçimidir. Şiddet mağdurunun fiziksel bütünlüğüne zarar vermek amacıyla mağdura atılan tokat, tekme, yumruk gibi eylemler fiziksel şiddet kapsamında değerlendirilir.

Sözel Şiddet: Şiddet uygulayan kişi tarafından şiddet mağduruna uygulanan, mağdurun duygusal, ruhsal bütünlüğüne zarar vermeye yönelik hakaret etmeyi ve suçlayıcı ifadelerle birlikte küçük düşürücü küfürleri kapsayan şiddet biçimidir.

Ekonomik şiddet: Şiddet uygulayan kişinin mağdurun tüm ekonomik faaliyetlerini kısıtlamaya ve engellemeye yönelik yaptığı davranışları, mağdur üzerinde ekonomik baskı ve üstünlük kurmaya yönelik yapılan eylemleri ve tutumları kapsayan şiddet biçimidir.⁴

² Melike Dişsiz, Nevin Şahin, Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi, Cilt:1, Sayı:1. 2008

³ Melike Dişsiz, Nevin Şahin, Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi, Cilt:1, Sayı:1. 2008

⁴ Serdarhan Duru, Veli Duyan, Engelli Ailesinde Şiddet, Yeni İnsan Yayınevi, Ağustos 2017, s.47

Cinsel şiddet: Mağdur dikkate alınmaksızın, evi ve iş yerini de kapsayan herhangi bir ortamda herhangi bir cinsel eylem ya da teşebbüs; istenmeyen cinsel içerikli konuşma ya da yakınlaşmalar, ticaret girişimleri, eylemleri, birinin cinselliğini baskı yoluyla kullanma olarak tanımlanmaktadır. Mağdurun istemediği bir şekilde cinsel birlikteliğe zorlanması, cinsel organına zarar verilmesi, doğurmaya veya doğurmamaya zorlanması cinsel şiddet kapsamında değerlendirilir.

Psikolojik (duygusal) Şiddet: Şiddet uygulayan kişi tarafından, şiddet mağduruna uygulanan, mağdurun duygusal bütünlüğüne zarar vermeye yönelik her türlü davranışı kapsayan şiddet biçimidir. Fiziksel, ekonomik, cinsel ve sözel şiddet türleri ele alındığında bireyin duygusal bütünlüğüne zarar verici pek çok davranışı barındırdığı için psikolojik şiddetin diğer şiddet türleriyle daha çok iç içe olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal Cinsiyetin Şiddete Etkisi

Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin beklentilerini, değerlerini, imajlarını, davranışlarını, rollerini tanımlayan fikirlerin sosyal yapılanmasıdır. Kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarına toplumsal cinsiyet adı verilir.⁵ Birçok kültürde, erkekler ailenin reisi varsayılırken kadınlar takipçiler ve destekçiler olarak varsayılırlar. Aslında bu varsayım, kadının kendi hayatını etkileyecek kararlar üzerine çok az söyleyebileceği anlamına gelir. İnsan doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyet hakkındaki yapılanmalardan etkilenir. Erkeklerin üzerinde fiziksel açıdan güçlü olmaya, diğerlerini baskılayarak üstünlüklerini ispat etmelerini isteyen sosyal bir baskı vardır. Kızlar ise, zekalarını yok saymaya, iyi dinleyici olmaya ve diğerlerinin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından önce tutarak değerli olduklarını kanıtlamaya dönük biçimde sosyalleşir. Kadına yönelik şiddetin kültürel dayanakları var olan toplumsal cinsiyet düzenin doğal olarak algılanması, kadının nesnelleştirilmesi, şiddete boyun eğmenin, güç ve zor kullanımının hoşgörü ile karşılanmasından kaynaklanmaktadır.⁶ Erkeğin karısını dövmesi, birçok ülkede erkeğin bir hakkı olarak sayılmakta, şarkılarda, atasözlerinde övgü ile dile getirilen bir konu olmaktadır. Türk kültüründe "kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin." Gibi deyimler ve atasözleri sık sık kullanılmaktadır.

Ülkemizde şiddetin bu kadar yaygın olmasının sebebi, şiddete karşı var olan toplumsal hoşgörüdür. Kadına yönelik şiddet genel olarak toplumun erkek egemen yapısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca medya da bu egemenlik yapısını beslemekte ve kadın erkek arasında farkı desteklemektedir. Reklamlar da dahi erkekler her zaman daha güçlü, maceracı olarak yansıtılmaktadır. Bu da toplumda ki cinsiyet rol dağılımını desteklemektedir.

⁵ Nesrin Akıncı Çötök, Toplumsal Cinsiyet Rolü Dâhilinde Kadına Karşı Şiddet Olgusuna Karşı Kadın Algısı, Internatiol Journal of Sciences and Education Resarch, 1(3), 778-790

⁶ Kevser Özaydınlık, Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı: 33

Saldırganlığın Şiddet Biçiminde Yansıması

Saldırganlık kavramı “diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar” olarak tanımlanmaktadır. Öfke bir duygu iken, saldırganlık daha çok davranış olarak ortaya çıkar.

Saldırganlığın nedenleri sözel olarak kontrol gereksinimi, gücün kötüye kullanımı, kıskançlık ve eşler arası uyumsuzluk olabilir. Bir başka saldırganlık türü olan fiziksel saldırganlık nedenleri; erkeğin şiddeti bir kontrol yöntemi olarak benimsemesi, fiziksel saldırganlığı model olarak almak ve aşırı alkol kullanımı olarak sıralanmaktadır. Aşırı saldırganlık nedenleri; kişilik bozukluğu, azalmış benlik saygısı ve saldırgan kişilik özellikleridir. Saldırgan kişilik özelliklerine sahip bireyler, genel olarak içlerinde her zaman agresif duygular barındırırlar. Bu kişiler genel olarak yetersizlik duygusuyla boğuşurlar. Söz konusu kendi problemleri olduğunda dahi başkalarını suçlamaya meyillidirler. Normal hallerinde bile somurtkan ve düşmanca tavırlar sergileyebilirler. Aile içinde ortaya çıkan öfke ve saldırganlığın nedenleri incelendiğinde ise genellikle genetik özellikler, bazı psikiyatrist bozukluklar, alkol ve madde kullanımı, yetişkinin çocukluğunda istismara uğramış olması, babanın güç ve kararlarda kontrol sağlamak için şiddete başvurma, işsizlik yoksulluk gibi nedenlerle yoğun stresin ortaya çıkması gibi etmenlerin etkili olduğu görülmektedir. Ailede kadına yönelik saldırganlık, cinsiyete dayanan, kadına zarar veren, ruhsal, fiziksel veya cinsel hasarla sonuçlanma olasılığı olan her türlü davranıştır. Aile içinde saldırganlığın yansıması olan şiddet temelde erkek egemen toplum yapısından kaynaklanmaktadır. Kadının aile içindeki konumu erkeğe göre tanımlanmakta ve kadın kendine sunulan iyi eş iyi anne gibi kimliklere uymayan bir davranış sergilediğinde, erkek bunu doğrudan kendi egemenliğine yöneltmiş bir tehdit olarak algılamakta ve aile içinde kadına yönelik şiddet ortamı doğmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır.⁷ Kadına yönelik şiddet, yaşam döngüsü içinde ele alındığında daha konsepsiyon öncesi dönemde başlamaktadır. Aile içinde sahip olunacak çocuğun cinsiyetinin kız çocuklar aleyhine belirlenmesi, kız bebeklerin öldürülmesi, kız çocuklarının cinsel istismarı, dövülmesi, ekonomik ve psikolojik baskı, cinsel organlara zarar verici uygulamalar, cinayete kurban gitme şeklinde gerçekleştirilmektedir. En çok şiddet aile içinde görülmektedir.

Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet; “Aile içinde bir bireyin hayatının, bedeninin, psikolojik bütünlüğünün ya da özgürlüğünün güç ya da zor kullanılarak tehlikeye uğratılması” olarak ifade edilebilir..

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunda

⁷ Yücel Dursun, Şiddetin İzini Sürmek, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 12 s.7

aile içi şiddet: “şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik şiddet” olarak belirtilmiştir.⁸

Ailesinde tekrarlı bir şekilde şiddet gören kişilerde, depresyona daha fazla rastlanmaktadır. Aile içinde şiddete maruz kalan ya da şiddete tanık olan kişiler, ilerde şiddet uygulayan bireylere dönüşebilmektedir. Aile içinde şiddet zaman zaman güç faktörü ile de ilişkilendirilir. Ev ortamında erkek, ekonomik ve sosyal açıdan kendisini güçlü hissediyorsa, şiddet uygulamaz. Ancak eşler arasında statü farkı, kadının lehine ise erkek şiddet uygulayıcısı olabilir. Şiddet ne yazık ki fiziksel olmakla kalmayıp diğer şiddet türleriyle beraber uygulandığından, birbirini besleyen bir mekanizmaya dönüşür. Zamanla insanın en güvendiği alan olan aile ortamı, şiddet nedeniyle güvensiz hale gelir.

Şiddet mağduru kadınlarda; geçici veya kalıcı izler bırakan fiziksel yaralanmalar, stres, depresyon, intihar girişimi, madde kullanımı ve çocuklarına yönelik saldırgan davranışlar yaygın olarak görülen durumlar arasındadır.

Aile İçi Şiddet ile ilgili Araştırma Sonuçları⁹

Türkiye’de Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet konusunda yakın zamandaki en kapsamlı araştırmalardan biri TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün desteği ile Hacettepe Üniversitesi tarafından yürütülen “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasıdır.” Elde edilen sonuçlara baktığımızda:

Türkiye’de her 10 kadından 4’ü, yaşamının bir döneminde, eşi ya da birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmakta ve fiziksel şiddet ile cinsel şiddetin yaygın olarak bir arada yaşandığı görülmektedir. Türkiye genelinde kadınların %36’sı fiziksel şiddete, %12’si cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmektedir.

15-24 arasındaki kadınlar 45-59 yaşlarındaki kadınlara göre yaklaşık üç kat daha fazla şiddete maruz kalmaktadır. Evlenmiş kadınların yarısına yakınının (%44) duygusal şiddet biçimlerinden en az birine maruz kaldıkları görülmektedir. Duygusal şiddet, ülkemizde görülen en yaygın şiddet biçimidir. En yaygın duygusal şiddet davranışı %37 ile “hakaret ve küfür” şeklinde görülmektedir. Kadınların %43’ü babalarından, %23’ü annelerinden ve %18’i ağabeylerinden fiziksel şiddet gördüğünü ifade etmektedir. Kök ailede görülen şiddetin yanı sıra, eşinin aile üyeleri de kadınlara şiddet uygulamaktadır. Kadınların %8’i kayınpederi ve kayınavlidesinden, %5’i kayınbiraderinden fiziksel şiddet gördüğünü ifade etmektedir. Geçtiğimiz 2008 yılında 440 kadın öldürülmüştür. Katledilen kadınların büyük çoğunluğu yakınlarının kurbanı olmuştur. 317 kadın cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadın cinayetlerinin %85’ini kocalar, sevgililer, eski eşler, ayrılmak istedikleri sevgililer tarafından işlenmiştir.

⁸ Serdarhan Duru, Veli Duyan, Engelli Ailesinde Şiddet, Yeni İnsan Yayınevi, 1. Baskı Ağustos 2017, s. 45
⁹ Serdarhan Duru, Veli Duyan, Engelli Ailesinde Şiddet, Yeni İnsan Yayınevi, 1. Baskı Ağustos 2017, s.54-56

Aile İçi Şiddete Neden Olan Risk Faktörleri

Aile içi şiddet genellikle pek çok faktörün etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Kadına şiddet göz önünde bulundurulduğunda, eşlerin erken yaşta evlenmeleri, yaşanan duygu durum bozuklukları, maddi olanakların sınırlı olması bireysel faktörler arasında yer almaktadır. Maddi güçlükten kaynaklanan bunalımlar %40.35 oranında şiddete etki eden önemli faktörler arasındadır.¹⁰ İşsiz bireyler işi olan bireylerden, düşük eğitimlilerin yüksek eğitilmiş olanlardan, düşük gelire sahip olanların yüksek gelirli olanlara oranla daha fazla şiddete başvurmaktadır.

Evlilikte yaşanan çatışmalar, iletişim sorunları, aile içi rollerin yerine getirilmesinde ortaya çıkan sorunlar kadına yönelik aile içi şiddete yol açan ilişki faktörleri arasında değerlendirilmektedir. Kadının aile içindeki konumu erkek merkezli ya da erkeğe göre tanımlanmakta ve kadın kendine sunulan “iyi eş, iyi anne, iyi ev hanımı vb” kimlikleri çocukluğundan beri yaşadığı sosyalleşme sürecinin sonucu olarak kabullenmekte ve kendine bağımsız bir kimlik geliştirememekte. Kadının uymak zorunda olduğu kimliklere uymayan tutum ve davranışlarını, erkek doğrudan kendi egemenliğine yöneltmiş bir tehdit olarak algılamakta, buna bağlı olarak aile içinde kadına yönelik şiddet ortamı doğmaktadır.

Altınay ve Arat (2008, s. 85), çalışma ve gelir durumu ile ilişkili şiddet riskini şu şekilde açıklamaktadır;

“...Eşler arasında statü farkının kadın lehine olması şiddet olasılığını arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkar. Aileye eşinden daha çok gelir getirdiğini söyleyen kadınların %63’ü eşlerinden en az bir kez fiziksel şiddet gördüklerini ifade etmişlerdir. Kadınların aileye kocalarından daha çok gelir getirmesi, fiziksel şiddet riskini iki misli arttırmakta, bu durumda olan üç kadından ikisi fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddetin en az olduğu durum iki eşin eşit gelir getirdikleri durumdur.”¹¹

1995 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından yaptırılan araştırmada aile içi gerginliğin nedenleri arasında; erkeğin ev ile ilgilenmemesi (%24,49), erkeğin işinde yaşadığı gerginliği eve taşıması (%23,30), çocukların eğitimi ve bakımı konusunda anlaşmazlıklar (%21,87), kadının ev işlerinden bunalması ve şikâyet etmesi (%19,63) gibi faktörler aile içinde gerginliklere neden olduğu görülmektedir.¹²

Yakın sosyal çevrenin şiddeti normal karşılaması ve bazı durumlarda desteklemesi de şiddetin yakın çevreye ilişkin faktörleri arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet normları, şiddete zemin oluşturan normlar ve ülkemizde şiddetin bir “terbiye” aracı olarak değerlendirilmesi, şiddetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

¹⁰ Behice Han almış, Funda Gümüştas, Kadınlarda Ev İçi Şiddet İçin Risk Faktörleri ve Ev İçi Şiddete Uğrayan Kadınlarda Ruhsal Bozulmanın Belirleyicileri , Arch Neuropsychiatry 2018

¹¹ Altınay, A.G. ve Arat, Yıl. 2007, Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet, 1.Baskı İstanbul: Punto Baskı

¹² Susam Yayınları, Sayı:6, Nisan 2016

Şiddetin Etki Ve Sonuçları

Şiddetin türü ne olursa olsun şiddete maruz kalan ya da tanıklık eden kişi için oldukça travmatik etkiler bırakır. Bu etkilerin başında belki de en çok görüleni fiziksel yaralanmalardır. Kırıklar, beyin hasarları, yaralanmalar, yanıklar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler gibi sorunlar görülebilir.

Şiddet içeren davranışlar, dayak, aşağılama, yok sayma gibi davranışlar kadınların özsaygısında azalma ya da depresyona girmelerinde oldukça etkilidir. Bu nedenle ölüm ve fiziksel yaralanmalar dışında şiddet sonucunda ortaya çıkan en önemli sorunun ruh sağlığı ile bağlantılı sorunlar olduğu söylenebilir. Bu etkilenme durumu, şiddetin türü, ne kadar süre gerçekleştiği, ciddiyeti, sahip olunan başa çıkma mekanizmaları ve sosyal desteğin varlığına göre değişiklik gösterir.

İlk olarak, şok ve anlamlandırılmama ile tepki veren kadın, süreç ilerledikçe şiddeti normalize etmeye başlar. Hatta zamanla şiddetin kaynağı olarak kendinin görebilmektedir. Zamanla şiddet kadın tarafından maalesef kabul edilen ve sıradanlaşan bir davranış haline gelmektedir. Zamanla bu davranış, çaresizlik ve ümitsizlik duygularını doğurmaktadır. Şiddetin ayrıca depresyon, anksiyete bozukluğu, psikolojik travmalar, uyuma güçlüğü, intihar düşüncesi, alkol ve madde kullanımı gibi sorunlara neden olabilir. Şiddet görmüş kadınların %48’inde depresyon, %18’inin intihar riski, %64’ünün stres bozukluğu gibi sorunlar yaşadığı belirtilmiştir¹³. Kadınların yaşadıkları bu ruhsal sorunlar yaşamlarının her alnını etkilemekte, sosyal ilişkilerini bozmaktadır.

Kadına şiddet konusunda üzerinde durulması gereken bir başka konu, kadınların şiddete rağmen neden hala şiddet gördükleri ortamda kaldıklarıdır. Çoğu kadın öyle ya da böyle yaşadığı şiddeti belirtmekten kaçınmakta, şiddet ortamında yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2014, s. 13) verilerine göre, eşlerinin şiddetine maruz kalan kadınların %20 ile %60’ı bu durumu kimseyle paylaşmamaktadır.

Şiddet Uygulayan Erkeklerin Özellikleri

Şiddet uygulayan erkekler genel olarak şiddet uygulamayı kendilerine verilen bir hak olarak görürler. Erkeklik duyguları ile hareket ettikleri için, şiddet uygulamak onların erkek olmalarının doğal bir sonucudur. Onlar eşlerinin uysal, itaatkâr ve kendilerine bağlı olması gerektiğini düşünürler.

Şiddet uygulayan erkeklerin geçmiş aile yaşantılarında da şiddete rastlamak olasıdır. Çocukluğunda şiddete maruz kalmış ya da tanık olmuştur. Dominant bir aile de yetişmiş ve çocukluğunda problem çözmede şiddeti kullanmıştır.

Düşük benlik algısına sahiptirler. Sıklıkla terkedilme, kayıplar, bağımlılık, güven duygusunda azalma ve mahremiyet ile ilgili konularda sorunlar yaşamaktadırlar. Çoğunluğu madde bağımlısıdır. Kişilik bozukluğu tanısı, şiddet uygulayan erkek-

¹³ Gizem Çelik, Öldüren Erkek(lik)ler, Deniz Matbaa, İstanbul 2018, s.60

lerde daha sık görülmektedir. Şiddet konusundaki görüşlerine bütün dünyanın katıldığını ve şiddetin hayatta baş etme yollarından biri olduğunu düşünürler.¹⁴

Yalana yönelme tutumu içinde olan bu erkeklerin empati kurma yetenekleri de oldukça zayıftır. Kadın ve erkek davranışları konusunda katıdırlar. Sıklıkla kendilerini özel olarak görürler. Anormal düzeyde kıskançtırlar ve birlikte oldukları kadının sürekli kendisiyle olmasını, nereye giderse gitsin haber vermesini isterler. Devamlı özel ilgiye hakkı olduğunu düşünen erkekler, birlikte oldukları kadınların hayatlarını âdete kendilerine adamalarını isteyerek, kadını bir kukla haline getirmeye çalışırlar.

Şiddetin oluşma sürecinin altında öz saygı eksikliği ve gizli kalmış acı vardır.¹⁵ Erkekler gizli kalmış acı ve öz saygı eksikliğini düzeltmek adına bir nesneye ya da kişiye karşı bağımlılık gösterirler. Bu bağımlılıkları, terkedilme korkusu ya da hayal kırıklığına uğrama ile ilerler ve bunun sonucunda şiddet içeren davranışlar ortaya çıkar. Bu süreci yaşayan erkek Bu süreci yaşayan erkek, bağımlılık nesnesiyle olan ilişkisi devam ettiği sürece kendini kötü hissetmez, bağımlılık nesnesiyle olan ilişkisi kesilecek olursa özsaygısı aşağı çekilmeye başlar. Bu durumu erkeğin kadına uyguladığı şiddet açısından incelediğimizde, erkeğin kendini kadın üzerinden yüceltmesi söz konusudur. Özsaygı eksikliğini gidermek adına kadına karşı bağımlılık geliştiren erkek, bağımlılığından yoksun kalma durumunda boşluğa düşer ve öfke ile başta kadına yönelmektedir. Çökmüş ruh halini kadına şiddet uygulayarak ayakta tutma yolunu seçmektedir. Bağımlılık, kıskançlık ve öfke bağlamından da erkeğin çevrelendiği ortam ataerkil standartlarca belirlenmiş katı, ezici, baskıcı bir yapıdadır. Bu ortamda erkek, “rolleri gereği” kadın üzerinde kontrol ve güç kurma arzusu gösterir. Toplum içindeki genel erkeklik kurgusu ve erkekten beklenen rol ve işlevler şiddetin oluşma süreci ile yakından ilişkilidir.

Şiddetin Bir Başka Boyutu: Çocuk Gelinler

Çocuk Gelinler: uluslararası belgelere göre, on sekiz yaşının altında yapılan her evliliğe “çocuk evliliği” ve evlenen kıza “çocuk gelin” denilmektedir.¹⁶ Bu tür evlilikler genellikle dini nikâha dayanan evliliklerdir. Toplumumuzda “iyi bir evlilik yapma” kızın toplumsal yaşamdaki statüsünde belirgin bir değişiklik meydana getirmektedir. Bu durum, evlenen kız ile erkek arasındaki yaş farkının önemsenmemesi sonucunu beraberinde getirir. Kızların evlendirilmek üzere okuldan alınması, geleneksel anlayışta normal karşılanmaktadır. Geleneksel aile, kızın kendini korumayacak yaşta ve cahil olarak evlendirilmesi durumunda, eşi tarafından şiddete maruz kalabileceği ihtimali düşünülmez ve kız çocuğu ailesi tarafından kocaya bağımlı bir hayata hapsedilmektedir.

Erken yaşta gerçekleşen evlilikler, bireyi ve toplumu olumsuz yönde etkilemekte-

14 Nuket Subaşı, Kadına Yönelik Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları, Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

15 Gizem Çelik, Öldüren Erkek(lik)ler, Deniz Matbaa, İstanbul 2018, s.88

16 Diren Çakmak, Türkiye’de Çocuk Gelinler, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hitit Üniversitesi, Çorum

dir. Anne- çocuk ölümleri, üreme sorunları, eğitimsizlik ve toplumsal ayrışma gibi bir dizi sorun ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Çocuk gelinler, eşlere ve aile içinde eşitliği olmadığı evliliklerde, şiddete karşı savunmasız kalırlar. Bedenleri ve zihinleri çocuk doğurmaya hazır olmadığı için genellikle fizyolojik ve psikolojik sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Çocuk Yaşta Evliliğe Neden Olan Faktörler:

1. Ekonomik Nedenler: Özellikle kız çocuklarının aile de “yük” olarak görülmesi, kimi bölgelerde kız çocukları için başlık parası alınması, bu evliliklere sebep olmaktadır.

2. Gelenek-Görenek: Dini inançların yanlış anlaşılması ve yorumlanması çocuk yaşta evlilik sayısını arttırmaktadır.

3. Eğitimsizlik: Eğitim seviyesi düşük olan, zayıf sosyokültürel yapıya sahip ailelerde erken evlenme daha sık görülür.

4. Aile İçi Şiddet: Aile içinde gerçekleşen şiddet vakaları, kız çocukları açısından erken evliliğe sebep olmaktadır. Ailede devamlı şiddete maruz kalan kız çocuklarından bazıları, evliliği bir kaçış bir kurtuluş olarak görmektedirler.¹⁸

5. Toplumsal Baskı: Bireyin çevresi tarafından kullanılan “evde kalırsın”, “kısmetini bul” gibi ifadeler erken evliliğe sevk etmektedir. Ayrıca “kız beşikte, çeyiz sandıkta”, “demir tavında, dilber çağında” gibi atasözleri çocuk yaşta evliliği onaylayan niteliktedir.

Görüldüğü üzere, çocuk yaşta kadınlık rolü giydirilmeye çalışılan kız çocukları, her anlamda şiddete maruz kalmaktadır. Toplumsal normlar ve aile yapısı onları erken yaşta kadın olmaya zorlamakta ve bu da şiddeti beraberinde getirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kadına yönelik şiddet her yıl artarak devam etmekte, şiddet mağdurları büyük çoğunlukla kadınlar, şiddetin uygulayıcısı ise erkekler olmaktadır. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki şiddetin oluşumunda yalnızca kişilerin değil, toplumun ve cinsiyet algısının da etkisinin olduğu görülmektedir. Erkeklerin toplumda egemen olması, kadınların üzerinde güç elde etmelerine sebep olmuştur. Erkeğin bu üstünlüğü korumak için vermiş olduğu çaba maalesef saldırganlığa dönüşmüş ve kadına şiddet uygulayarak bu üstünlüğü korumaya çalışmıştır. Hayatındaki problemleri çözmek için şiddeti kullanan erkek, bunu artık bir meziyet haline getirmiştir. Kadın her zaman ikinci plandır ve erkeği yüceltmesi gerekirken kendini düşünmemeli, erkeği için yaşmalıdır. Kadın erkekten daha az maaş almalı, eğitim seviyesi dü-

17 Mehmet Anık, Rabia Barlin, Türkiye’de Çocuk Gelinler Sorunu; Balıkesir Örneği, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt,6 Sayı,3 2007

18 Hasan Yüksel, Mesude Yüksel, Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye’de Çocuk Gelinler Gerçeği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 2

şük olmalıdır. Çünkü o, kadındır. Toplumda yer eden bu düşünceler kadın ve erkek arasındaki eşitliği bozmanın dışında, kadını sosyal yaşam gibi birçok hakkından mahrum edilmesine neden olmuştur. Ülkemizde her yıl binlerce kız çocuğu bu sebeplerden dolayı evlendirilmekte, eğitim haklarından mahrum kalmakta ve kadın olmaya zorlanmaktadır.

Aile düzeninin bozulmaması için şiddete boyun eğen kadın hem kendini hem çocuklarını psikolojik bir çıkmaza sürüklemektedir. Bütün bunların önlenmesi adına, erkeklerin problem çözme tekniklerini bilmesi, problemlere doğru müdahale etmesi gerekir. Empati yeteneği gelişmeli ve sen yerine ben dilini kullanmalıdır. Aile sağlığı merkezleri sorumlu olduğu ailelerin iç yaşantılarını bilmeli ve olası şiddet önlenmelidir. Kadınlara şiddete uğradıklarında ulaşabilecekleri yerler bir seminer aracılığı ile öğretilmeli ve onların susması engellenmelidir. Medya da kadın ve erkek eşitliğini aşılayacak projeler yapılmalı, şiddet içerikli projeler kaldırılmalıdır. Bu konuda atılacak en büyük adım, şiddet suçuna caydırıcı cezalar verilmesidir. Kız çocukları okutulmalı, eğitim ve sosyal yaşam haklarından mahrum bırakılmadan, eşitlikçi bir toplumda yaşamalıdır.

Kadının yeri, yerin dibi değil, göklerin üzeridir. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi; "Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın."

KAYNAKÇA

- Mehmet Anık, Rabia Barlin, Türkiye'de Çocuk Gelinler Sorunu; Balıkesir Örneği, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt,6 Sayı,3 2007
- Hasan Yüksel, Mesude Yüksel, Çocuk İhmali ve İstismarı Bağlamında Türkiye'de Çocuk Gelinler Gerçeği, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 2
- Gizem Çelik, Öldüren Erkek(lik)ler, Deniz Matbaa, İstanbul 2018
- Aktaş, Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması, Ankara: Elma Yayınevi, 2006
- Altınay, A.G. ve Arat, Yıl. 2007, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet, 1.Baskı İstanbul: Punto Baskı
- Behice Han almış, Funda Gümüştas, Kadınlarda Ev İçi Şiddet İçin Risk Faktörleri ve Ev İçi Şiddete Uğrayan Kadınlarda Ruhsal Bozulmanın Belirleyicileri, Arch Neuropsychiatry 2018
- Yücel Dursun, Şiddetin İzini Sürmek, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 12
- Bozkurt Koç, Kişilerarası İlişki Tarzlarının Saldırganlık ile İlişkisi, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı;1/4 s.160-182 Yıl. 2014
- Nesrin Akıncı Çötök, Toplumsal Cinsiyet Rolü Dahilinde Kadına Karşı Şiddet Olgusuna Karşı Kadın Algısı, İnternatiol Journal of Sciences and Education Resarch, 1(3), 778-790
- Kevser Özaydınlık, Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı. 33
- Sezer Ayan, Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri, Anadolu Psikiyatr Dergisi 8 (3), 206-214
- Jack Holland, Mizojini- Dünyanın En Eski Ön Yargısı, Kadından Nefretin Evrensel Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

KADINA ŞİDDETİN FARKLI YÜZÜ: ERKEN EVLİLİKLER

Zehra AYCAN

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD.
Ergen Sağlığı Bilim Dalı Öğr. Üyesi
Kadın Hareketi Derneği Başkan Yardımcısı
zehraaycan67@hotmail.com

Özet

Fiziksel, psikolojik ve sosyolojik olarak evliliğe hazır olmadan, 18 yaşından önce resmi yada gayri resmi yapılan evlilikler 'erken yaşta evlilik' veya 'çocuk yaşta evlilik' olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşın altındaki tüm bireyler 'çocuk' kabul edilmektedir ve evliliğin her ne sebeple olursa olsun bu yaştan önce yapılması uygun değildir. Erken yaşta evlilik (EYE) gelişimini tamamlamamış, tam rıza yetisine sahip olmayan kız çocuklarına yönelik fiziksel ve psikolojik şiddeti, ihmal ve istismarı arttıran bir unsur olarak ele alınmaktadır. EYE kadının, başta eğitim olmak üzere, temel insan haklarını kullanmasını engelleyerek, statüsünü düşürerek, meslek sahibi olup ekonomik özgürlüğünü elde etmesine engel olarak, kadını edilgen bir konuma taşımakta ve karar mekanizmalarında yer almasını önlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Temel insan hakları, çocuk hakları, kadın, erken yaşta evlilik

Giriş

Erken evliliklerin görülme sıklığı, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde yüksektir. Batı ve Orta Afrika ülkelerinde sık görülürken ABD ve Avrupa ülkelerinde nadirdir. EYE ülkemizde sık görülmekle birlikte, bölgeler arası dağılımınlar farklılıklar göstermektedir. TÜİK 2017 verilerine göre 18 yaşından önce ilk evliliklerini yapanlar %18'dir. Bu oran kız çocuklarında %28, erkek çocuklarında %5,5 olarak bulunmuştur. Bölgelere göre değerlendirildiğinde batıda kızlarda daha düşük(Denizli: %5,2), doğuda yüksek bulunmuştur. (Diyarbakır: %71,3)

EYE ergenlerin kendi tercihi olduğu gibi, ebeveynlerin isteği veya zorlaması ile gerçekleşebilmektedir. Kendi istekleri ile alınan kararların çocuk yaşta ve ergenlik döneminin fizyolojik kafa karışıklığında sağlıklı kararlar olması mümkün değildir. Henüz seçme ve seçilme hakkı kazanmamış bu yaş grubunun evleneceği kişiyi seçmesi, evlilik gibi ciddi bir sorumluluğun altına bilinçli bir şekilde girmesi düşünülemez. Nitekim yapılan araştırmalar çocuk yaşta evlenme kararı alan kızların aile ortamında şiddet, cinsel istismar gibi davranışlara maruz kaldığını, yoksul ailelerin çocukları olduğunu ve değersizlik duygusu yaşayan, düşük benlik saygısına sahip kızlar olduklarını bildirmektedir. Dolayısıyla ergenlerin bireysel ve ailesel psiko-sosyal sorunları olması erken evlilik kararı almalarında kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

EYE'lerin nedenlerine bakıldığında : Ataerkil düzen, erken evliliğin normal olarak algılanması, yoksulluk, başlık parası, eğitimsizlik, akraba evliliklerinin yaygınlığı, gelenekler ve yasal düzenlemelerin yetersizliği gibi pekçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Her ne sebeple yapılsa yapılsın henüz fiziksel ve psiko-sosyal gelişimini tamamlamamış, baş etme becerileri gelişmemiş bir kız çocuğunun erken yaşta evlenmesi insan haklarının kullanılmasını engelleyen kadına şiddetin farklı yüzü olarak düşünülmelidir. Nitekim yapılan araştırmalar erken evlenen kızların yaklaşık yarısının evlendiği kişi ve/veya ailesi tarafından fiziksel ya da psikolojik şiddete maruz kaldığını, üçte birinin intihar düşüncesi olduğunu, dörtte birinin ise intihar girişiminde bulunduğunu ortaya koymuştur. Erken evlenen kızların önemli sorunlarından biri de eğitim hayatının erken sonlanmasıdır. Eğitimini tamamlayamayan, meslek sahibi olamayan, ekonomik özgürlük elde edemeyerek kendi ayakları üzerinde duramayan bir kadın daima bağımlı ve edilgen bir yaşam sürecektir. Bunun yanı sıra anne olarak yetiştireceği çocukların yaşamları da bu olumsuz durum ve ortamdan kötü etkilenecektir. Kendisi erken yaşta evlenen annelerin kız çocuklarını da erken yaşta evlendirme eğilimi bulunmaktadır. Erken yaşta evlenen kızlarda cinsel istismar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler, erken doğum ve anne ölümleri gibi birçok sağlık sorunu yaşadıkları da bilinmektedir.

Çocuk yaşta evlenen kız çocuklarının yukarıda kısaca anlatıldığı gibi eğitimsel, psikolojik, sosyolojik ve sağlıkla ilgili birçok sorun yaşadığı bir gerçek olup erken yaşta evlilik kavramının 'normal' algısının değiştirilmesi ve bu sorunun çözümüne odaklanılması gerekmektedir. Sorunun nedenleri çok boyutlu olduğundan çözü-

mün üretilmesinde de çok boyutlu çalışmalara ihtiyaç vardır ve tüm toplumun bu konuda harekete geçirilmesi gerekmektedir. Başta yasal düzenlemeler yapılarak erken evlilikler engellenmelidir.

Diğer taraftan çocuk hakları, toplumsal cinsiyet ayrılığının önüne geçilmesi gibi konuların milli eğitim müfredatına konularak çocukların erken yaşta bilinçlendirilmesi uygun olacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, akademisyenlerin ve medyanın bu önemli konuya odaklanmaları ve ülkemizdeki algıyı değiştirmeye yönelik çalışmalar yürütmeleri gerekmektedir. Çok paydaşlı çalışmalarla erken yaşta evliliklerin önüne geçilmesi, kız çocukları başta olmak üzere tüm çocuklarımızın bedensel ve ruhsal olarak daha sağlıklı yetişmelerine olanak sağlayacaktır.

Sonuç olarak erken yaşta evlilikler, genç kızlara fiziksel, cinsel, duygusal, eğitimsel ve ekonomik olarak zarar veren, kadının toplumsal statüsünün düşmesine neden olan önemli toplumsal sorunlarımızdan birisidir. Sebebi ne olursa olsun kızların erken yaşta evlendirilmelerinin önüne geçilmesi ve konuyla ilgili farkındalığın; sosyoloji, psikoloji, sağlık, hukuk bilim dalları ve sivil toplum kuruluşları iş birliği ile ele alınarak değerlendirilip çözüm üretilmesi gerekmektedir.

KADIN ÇALIŞAN PROFİLİ VE TURİZM ENDÜSTRİSİ: TURİZME YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME*

Zeynel CİN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi Lisansüstü Öğr.

Güntekin ŞİMŞEK

Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği Bölümü

Özet

Çalışma yaşamında yer alan kadınlar, cinsiyete bağlı olarak birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların iş hayatında karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi ise işyeri şiddetidir. Mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı kadın çalışanların iş yerinde maruz kaldıkları şiddet türlerinin başında gelmektedir. Kadınların işyerinde maruz kaldıkları sorunlar mobbing ve kadın erkek eşitsizliği ile sınırlı kalmayıp, kadının gerek iş hayatında gerekse özel hayatındaki rolü gereği karşılaştıkları sorunların çeşitlilik göstermesi kaçınılmazdır. Bu bilgiler ışığında araştırmanın temel amacı turizm endüstrisinde kadın çalışanların karşılaştıkları sorunları ve nedenleri incelemektir. Bununla birlikte kadın çalışanların iş hayatındaki yerini ve önemini ortaya koymak çalışmanın diğer amaçlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Endüstrisi, Kadın Çalışanlar, İşyeri Şiddeti, Mobbing, Cinsiyet Ayrımcılığı

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara'da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP "Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

WOMEN EMPLOYEE PROFILE AND TOURISM INDUSTRY: AN ASSESSMENT FOR TOURISM

Abstract

Women in working life face many problems depending on gender. One of the most important problems that women face in work life is workplace violence. Mobbing and gender discrimination are the most prevalent types of violence that female employees are exposed to at work. The problems that women are exposed to in the workplace are not limited mobbing and inequality women and man, and it is inevitable that the problems they face due to their role in both business and private life will vary. In the light of this information, the main purpose of the research is to examine the problems and reasons faced to of female employees in the tourism industry. However, the other purposes of the study are to reveal the place and importance of female employees in business life.

Key Words: Tourism Industry, Women Employees, Workplace Violence, Mobbing, Gender Discrimination

Giriş

Kadınlar, dünyada ve ülkemizde 19. yüzyıldan itibaren toplumsal hayatın değişmesiyle birlikte çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlayarak hem erkeğin hem de kadının ev ve iş hayatındaki sorumlulukları değişiklik göstermeye başlamıştır. Ancak kadınlar dünya ve Türkiye nüfusunun yarısını (%49,8) oluşturmalarına rağmen karşı cins ile kıyaslandığında, kadınların çalışma hayatında hala yeterince yer almadıkları görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal hayatın değişmesiyle kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil olmalarını olumlu fakat yeterli olmayan bir ilerleyiş olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu ilerleyiş sırasında kendisini sadece anne veya eş olarak değerlendirmeyen, ailesine maddi anlamda katkı sağlamak ve aynı zamanda hem sosyal hayatta hem de çalışma hayatında söz sahibi olmak isteyen kadınların, ne yazık ki toplumun geçmişten günümüze kadar kadına yüklemiş olduğu bazı görev ve sorumluluklar yüzünden çok sayıda bireysel ve toplumsal engelleri aşması gerekmiştir. Dolayısıyla kadınlar çalışma hayatındaki mevcut konumlarını elde etmek ve istihdam olanaklarını korumak için uzun yıllar işgücü piyasasındaki bu engellerle karşı karşıya kalarak mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Hizmet sektörünün önemli bir alt sektörünü oluşturan ve emek-yoğun bir sektör olduğu kadar “kadın- yoğun” iş alanı özelliği gösteren turizm endüstrisi alanında da kadınların çeşitli engellerle karşılaştığı ve kariyer planlamasının önünde bir takım bariyerlerin olduğu bilinmektedir. Hizmet ve emek-yoğun bir işkolu olan turizmin, istihdam gücünün yüksek, ülke ekonomisinde ve kalkınmasında önemli bir rolünün olmasının yanı sıra görselliğinde ön planda olduğu bir endüstridir. Bu bağlamda turizm endüstrisinin önemli bir ayağını oluşturan konaklama işletmelerinin birçoğunda servis ve bar departmanlarında, kat hizmetlerinde, satış pazarlama departmanında ve gelen misafirleri karşılayan ön büro (resepsiyon) departmanlarında işletmeye, estetik açıdan ve işe uygunluğu açısından avantaj sağlayan kadın çalışanlar bulunmaktadır. Turizm endüstrisinin ülke kalkınmasında ve ekonomisinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen kadın çalışanlar, her sektörde olduğu gibi bu iş kolunda da bir takım engellerle karşılaştığı görülmektedir. Bu engeller bireyin medeni durumu, eğitim durumu, cinsiyet eşitsizliği, bireyin kendisinden veya işinden kaynaklı olabilmektedir. Öte yandan kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları cinsiyete dayalı pek çok engelin temelinde toplumsal cinsiyet algısının, ayrımcılığın yattığını da söylemek mümkündür.

Bu düşünceler doğrultusunda ele alınan çalışmada; ilk olarak iş hayatında kadının yeri ve kadın çalışanların karşılaştıkları engeller üzerinde durulmuştur. Daha sonrasında kadına yönelik işyeri şiddeti ve turizmdeki mevcut durum ile ilgili alan yazın incelenmiş olup son olarak da turizm endüstrisinde ve farklı sektörlerde çalışan kadınların karşılaştıkları sorunlara yönelik daha önceden yapılmış çalışmalar ele alınmıştır. Bu noktadan yola çıkarak bu çalışmanın temel amacı ise turizm işletmelerinde kadın çalışanların karşılaştıkları engeller olarak psikolojik şiddet (mobbing) ve cinsiyet ayrımcılığının üzerinde durmaktır.

1. Çalışma Yaşamında Kadın

Günümüzde toplumsal yaşantının değişmesiyle birlikte çalışma, erkek veya kadın ayırt etmeksizin tüm bireyleri yakından ilgilendiren ve insanların modern hayatta yaşantılarını idame ettirebilmeleri için çalışıp emeklerini ortaya koydukları tüm süreçleri ifade eden bir olgudur (Üçyıldız 2017). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere çalışma olgusunun, toplumsal yaşantının en önemli faaliyetlerinden birini oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda insanların hangi dalda iş yaptıkları veya hangi koşullarda çalıştıkları, belli bir emek karşılığında alınan ücret veya terfi gibi güncelliğini her daim koruyan konular önemini kaybetmeyecek konulardır. İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Dolayısıyla bu çalışma ortamları insanların sadece işini yaptığı ve mesaisini doldurdukları yer olarak değil aynı zamanda insanların iş ve sosyal hayatı, bulundukları sosyal statü, zihinsel, fiziksel ve sosyal gelişimi için de önemli bir yer olarak görülmektedir (Orhan ve Reşat Yücel 2017). Özetle insanlar belli standartlar çerçevesinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için belli bir ücret karşılığında çalışma hayatında bulunmak zorundadırlar.

Kadın ya da erkek olarak dünyaya gelen insanlar, cinsiyete dayalı olan görev ve sorumluluklarını toplumsal yaşam ve yetiştirilme süreci boyunca öğrenmektedirler. Toplumsal cinsiyet kavramı kültürden kültüre ve zamana göre farklılık gösteren bir olgudur (Pelit vd. 2016, Dinç Kahraman 2010). Toplumun kadına olan bakış açısı yıllardır evde ev işleri yapan, çocuğuna bakan, kadının yanı sıra kocasının yanındır anlayışı ile sınırlı kalmıştır (Kuzgun ve Sevim 2004, Karatepe ve Arıbaş 2015). Önceki dönemlerde iş hayatı kapsamında kadınlara, ücretsiz olarak çalıştırılan çırak, köle, yamak gibi pek çok rollerle bakılırken 18. yüzyılın sonlarına doğru kadınların çalışma hayatına girmesiyle günümüzde eskiye nazaran kadına olan kalıplaşmış yargılar ve bakış açıları değişiklik göstermiştir. Söz konusu duruma Türkiye açısından bakıldığında 19. yüzyıldan günümüze kadar hızla gelişim gösteren teknoloji ve endüstrileşmeyle birlikte sadece avcılık, tarım, el işi gibi meslekleri yapabilecekleri düşünülen ve hayatın her döneminde erkek cins ile mücadele etmek zorunda kalan kadınlara eğitim görme ve çalışma hayatına katılma olanakları sunulmuştur. Bu ilerleyiş sayesinde erkekler gibi kadınlarda sosyal haklarını elde ederek işgücü piyasasına katılma hakkı kazanmışlardır (Pelit vd. 2016, Çakır vd. 2017).

Kadınların çalışma yaşamına katılımıyla birlikte ülke ekonomisindeki pozitif ilerleyiş göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Ülke ekonomisinin yanı sıra kadınların çalışma hayatında var olması ve kadın çalışan sayısının artması kadının aile ve toplum içerisindeki statüsünü de pozitif yönde etkileyerek ülkenin sosyal ve kültürel gelişimine de büyük ölçüde katkı sağladığı görülmektedir (Parlaktuna 2010). Kadınların çalışma yaşamına katılımı ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamasına ve Türkiye nüfusunun yarısını kadınların oluşturmasına rağmen Türkiye’de kadın istihdam oranının erkeklerin yarısından az olduğu istatistik verilerle görmek mümkündür.

Kadınların çalışma yaşamındaki istihdamı, üzerinde durulması gereken önemli ko-

nulardan biridir. Kadınların çalışma hayatına, karşı cins ile eşit fırsatlar dâhilinde girmesi ülkenin kalkınma hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır (Karakaş ve Gökmen 2016). Bunun yanı sıra kadınların iş hayatında aktif ve etkin bir şekilde yer almaları toplumsal fayda sağlamaları açısından da etkilidir (Orhan ve Reşat Yücel 2017). Dünya’da kadın istihdamının tarihsel sürecine bakıldığında, 1950 yılında çalışabilir kadın nüfusun %50’sinin gelişmekte olan ülkelerde, %47’sinin ise gelişmiş ülkelerde istihdam edildiği görülmektedir. Bu oranlara sektör bazında bakıldığında, gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe çalışan kadınların oranı %47’iken, gelişmekte olan ülkelere ise bu oranın %87 gibi oldukça yüksek bir düzeyde olduğu istatistik verilerle görülmektedir. Daha sonraki yıllara (1985’lere) gelindiğinde, gelişmiş ülkelerde kadınların tarım dışı sektörlerde çalışmasının yaygınlaştığı saptanmıştır (Doğan Günday 2011). Fakat gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kadın istihdamı oranlarındaki bu farklılıklar işgücü piyasasında kadın istihdamına olan bakış açısını da ortaya koymaktadır (Çakır vd. 2017).

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 6 Mart 2018 yılında yayınladığı “İstatistiklerle Kadın, 2018” raporuna göre Türkiye’de 2018 yılında, erkek nüfus 41 milyon 139 bin 980 kişiden oluşurken kadın nüfus 40 milyon 863 bin 902 kişiden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle; nüfusun %50,2’sini erkekler, %49,8’ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Hane halkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2017 yılında cinsiyete ve ekonomik faaliyetlere göre istihdam oranı incelendiğinde; tarım sektöründe erkek istihdam oranı %15,4, kadın istihdam oranı ise %28,3, sanayi sektöründe erkek istihdam oranı %31,4, kadın istihdam oranı ise %15,6, hizmet sektöründe ise erkeklerde %53,2, kadınlarda %56,1 olarak belirtilmiştir. TÜİK 2018 verilerine göre işgücüne katılan kadınların eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde ise; kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görülmektedir. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %15,9, lise altı eğitilmiş kadınların işgücüne katılım oranı %27,7, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %34,3, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %42,6 iken yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %72,7 olduğu görülmektedir. TÜİK’in istatistiklerle kadın, 2018 Mart döneminde yayınladığı raporda istihdam oranı erkeklerde %65,6 kadınlarda 28,9, işgücüne katılım oranı erkeklerde %72,5 iken kadınlarda %33,6, işsizlik oranı ise erkeklerde %17,8 kadınlarda %26,1 olarak belirtilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018). Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye’de kadınların çalışma yaşamına erkeklere oranla daha az katıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Eldeki verilerden çıkarılacak diğer bir sonuç ise sektör, eğitim, cinsiyet gibi unsurlarında kadının çalışma hayatına katılım oranlarını etkilediğidir.

Dünya’da ve Türkiye’de kadınların çalışma yaşamına katılımlarının erkeklere nazaran çok daha az olduğu uzun yıllar bilinen bir durumdur (Çelik Uğuz ve Topbaş 2016). Kadınların çalışma yaşamında istenilen düzeyde olamamalarının altında pek çok engel yatmaktadır. Çalışma koşullarının kötü olması, ücret dağılımındaki eşitsizlik, terfi almada yaşanan engeller, cinsel ve duygusal taciz, korkutma gibi pek çok en-

gel sıralanabilir. Bu engeller çalışma yaşamında kadınların karşılaşmış oldukları iş-yeri şiddeti olarak da nitelendirilebilen engellerdir. Kadın istihdamının çalışma yaşamında bu denli az olmasında pek çok engel yatacağı gibi işyerlerindeki mobbing ve cinsiyet ayrımcılığının da ciddi bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kadın Çalışanların Çalışma Hayatında Karşılaştığı Engeller Ve Turizm Endüstrisi

Kadınlar işgücü piyasasına girme sürecinde ve girdikten sonra çalışma yaşamındaki konumlarını elde etmek ve korumak için uzun yıllar gerek toplumun basmakalıp yargılarıyla gerekse karşı cins ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Uzun yıllar süren bu zorlu mücadeleye rağmen gelişmiş ülkelerde dâhil olmak üzere dünyanın hemen her bölgesinde ve çeşitli sektörlerinde kadınların çalışma hayatlarında hala çok sayıda engellerle karşılaştıkları görülmektedir (Arlı 2013). Söz konusu kadın çalışanlar çeşitli sektörlerde ve iş ortamlarında erkeklerin yaşadığı sorunlara maruz kalmanın dışında sırf kadın oldukları için pek çok farklı sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Yılmaz vd. 2008). Bu sorunlar kadının iş arama sürecinden başlayarak, işe dâhil olması ve işin sonlanmasına kadar devam sorunlardır. Eğitim alanındaki eksiklikler, ataerkil bir toplum yapısına sahip olunması dolayısıyla toplumun kadın çalışanlara yönelik önyargıları ve bakış açısı, çalışma saatlerinin uzunluğu ve çalışma koşullarının kötü olması, ücret dağılımındaki eşitsizlik, terfi almada yaşanan engeller, cinsel ve duygusal taciz, korkutma, cinsiyet ayrımcılığı ve psikolojik şiddet (mobbing) gibi pek çok sorun kadınların çalışma yaşamında karşılaşma ihtimali yüksek olan sorunlar ve işyerinde uygulanan şiddet türleri olarak bilinmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda bu kısımda kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları engeller olarak mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı üzerinde durulmuştur.

Günümüzde, çalışma yaşamında sıklıkla görülen cinsiyet ayrımcılığı ve mobbing kadınların üstesinden gelmeye çalıştığı önemli sorunlar olarak görülmektedir. Nitekim birçok kadın çalışma ortamlarında iş arkadaşları veya yöneticileri tarafından olumsuz davranışlara ve hakarete, şiddete maruz kalmaktadır. Her ne kadar bu konuda önlemler alınmaya çalışılsa da işyerlerindeki iş güvenliği tedbirleri incelendiğinde kadınlara yönelik psiko- sosyal etmenlerin göz ardı edildiği görülmektedir. İş ortamlarında kadınlara yönelik yapılan ayrımcılık ve mobbing gibi psikolojik şiddet unsurları kadın çalışanın verimliliğini düşüreceği gibi kadın çalışanın işletmeye olan bağlılığına, işletmenin ekonomik ve sosyal yapısına da zarar vermektedir (Şalvarcı Türeli ve Dolmacı 2013, Karakaş Ve Gökmen 2016).

Turizm endüstrisi dünyada en fazla iş olanağı sunan en önemli istihdam alanlarından biridir. Turizmin insanlara çok fazla istihdam imkânı sunmasının yanı sıra toplumsal cinsiyetin yarattığı ayrımcılıkları (Tekin 2017) ve mobbing gibi sorunları her sektörde olduğu gibi bu alanda da görmek mümkündür. Turizm endüstrisi yapısı gereği istihdam anlamında kadınlar için oldukça elverişli bir çalışma alanıdır

(Erkol Bayram 2018). Nitekim turizm endüstrisinde yapılan işlerin büyük bir bölümü kadının daha iyi yapabileceği (kadınsı) işler olarak kabul edildiğinden (örneğin; yemek pişirme, müşteri karşılama, yatak yapımı, temizlik, servis yapmak vb.) çalışan bireylerin kadın olması, özellikle kadın iş gücünün çok daha yoğun olduğu konaklama işletmelerinde tercih edilmektedir. Bu bağlamda turizm endüstrisinin, emek-yoğun bir çalışma alanı olmasının yanı sıra 'kadın-yoğun' bir iş kolu olma özelliği de göstermektedir (Aydın Tükeltürk ve Şahin Perçin 2008). Fakat işgücü piyasasının birçok alanında kadın çalışana ihtiyaç duyulmasına rağmen turizm endüstrisinde de çalışan kadınlar kişisel ve toplumsal sorunlarla mücadele ederken işle ilgili cinsiyet ayrımcılığına ve psikolojik yıldırmaya dayanan işyeri şiddetiyle de karşılaşabilmektedir.

Cinsiyet Ayrımcılığı

Ayrımcılık, bir kişinin veya grubun diğer kişilere nazaran ötekileştirilerek kötü muamele görmesi ve olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalarak bireyin mağdur edilmesidir (Çelik ve Altıntaş 2017, Şalvarcı Türeli ve Dolmacı 2013). Çalışma yaşamında kadınlara yönelik yapılan cinsiyet ayrımcılığı ise bireyin kişisel yetenek veya iş performansından ziyade daha çok cinsiyetine bakılarak (erkek veya kadın) yapılan taraflı değerlendirmelerdir. Ne yazık ki, gelişmekte olan ülkelerde dâhil olmak üzere dünyada çalışma yaşamında cinsiyet ayrımcılığına en fazla kadın çalışanlar maruz kalmaktadır (Şalvarcı Türeli ve Dolmacı 2013). Öyle ki iş ilanlarının birçoğunda özellikle erkek adayların başvuru yapmalarının istenmesi, ücret dağılımında erkek çalışanların daha fazla ücret alması ve terfi bakımından kadına nazaran çok daha kolay üst kademeye geçmeleri, kadın çalışanların hamilelik ve doğum izinlerinden dolayı işten çıkarılmak istenmeleri gibi pek çok durum iş ortamlarında kadına yönelik uygulanan cinsiyet ayrımcılığıdır. Kadına yönelik yapılan bu tarz olumsuz tutum ve davranışlar kadın çalışanları da çalışma hayatından soğutmaktadır. Özellikle çalışma saatlerinin uzun olduğu, fiziksel güç isteyen bazı iş alanlarında kadın çalışanlar yerine erkek çalışanlar tercih edilerek iş hayatında erkeklerle yönelik pozitif istihdam uygulamalarına rastlamak mümkündür. Söz konusu durum ülkemizde yüksek oranda görülmektedir. Birçok iş kolunda erkekler kadınlara göre daha çok talep görmektedir. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan kadınların ömür uzunluğunun, eğitim düzeyinin, kadının elde ettiği gelirin baz alındığı Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi 2015 raporuna göre Türkiye 148 ülke arasından 118. sırada yer almaktadır (Üçyıldız 2017).

Otomasyon sisteminin insan gücü kadar etkin kullanılmadığı turizm endüstrisinde insan faktörü turizm için vazgeçilmez bir unsurdur. Turizm endüstrisinde sürdürülebilirliği sağlamak için emek yoğun bir işleyişe sahip olan bu işkolu insan gücüne ve hareketliliğine her zaman ihtiyaç duyulacaktır (Çelik ve Altıntaş 2017). Birçok ülkede önemli bir endüstri olan turizm, daha öncede belirtildiği gibi insan gücüne ve hareketliliğine dayanmasından dolayı diğer sektörlerle nazaran daha fazla istihdam

imkânı sunmaktadır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) verilerine bakıldığında; dünya genelinde 260 milyon kişiye istihdam imkânı sunan turizm endüstrisi dünyada en fazla iş imkânı sağlayan önemli bir endüstri konumundadır. Turizm endüstrisi hem doğrudan hem de bu sektöre girdi sağlayan diğer sektörlerde dolaylı istihdama katkı sağlamaktadır. İŞKUR (2016), verilerine göre; turizm endüstrisinde işe yerleştirilen toplam kişi sayısı 43 bin 361 kişidir. Turizm endüstrisinde istihdam edilen kişilerin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, kadın istihdam oranı diğer sektörlerde olduğu gibi turizm endüstrisinde de erkek istihdam oranına göre daha az olduğu görülmektedir. Literatürde turizm istihdamına yönelik yapılan pek çok çalışmada; kadınların daha çok alt seviyedeki meslek gruplarında, düşük ücretli işlerde çalıştırıldıkları, işe alma ve terfi konularında cinsiyete bağlı ayrımcılığa maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle kadın çalışanlar, terfi alma ve yönetici tarafına geçme konusunda uzun yıllar birçok engelle karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki bu durum turizm endüstrisinde alt seviyede çalışan kadın sayısını yukarı çekerek kadın yönetici oranını düşürmektedir. Dolayısıyla turizm endüstrisinde kadın yönetici oranı %10'u geçmemektedir (Çelik ve Akar Şahingöz 2018).

Psikolojik Şiddet (Mobbing)

Mobbing (psikolojik şiddet, taciz/yıldırma) insanların işyerlerinde sıklıkla karşılaştığı ve mücadele etmek zorunda oldukları işyeri sorunlarının başında gelmektedir (Aşkın 2018). Çalışma ortamlarında sıklıkla görülen psikolojik şiddet(mobbing); “işyerinde çalışan bir ya da daha fazla insanın çalışma arkadaşına veya personeline yönelik sistematik bir şekilde olumsuz tutum ve davranış sergilemesi, çalışanın sağlığını bozacak ve işten uzaklaşmasına neden olacak her türlü kötü muamele” şeklinde ifade edilebilir. Burada önemli olan nokta hedef alınan kişiye karşı yıldırma eylemlerinin uzun soluklu ve dışlamaya yönelik olmasıdır. Haksız yere ve sürekli eleştiride bulunmak, sürekli hata bulmak, dışlamak, tehdit etmek, mesleğini itibarsızlaştırma, iftira etmek, çalışanın dedikosunu yayma, küçük düşürücü davranışlarda bulunma, haksız yere işten çıkarmak ve taciz edici gibi pek çok eylemde bulunmak iş ortamlarında görülen yaygın mobbing eylemleridir (Çalak 2017). Kadınlar erkeklere kıyasla iş ortamlarında mobbing sorunu ile daha sık karşılaşmakta ve bu süreçten çok daha fazla etkilenmektedirler. Kadınların ağırlıklı olarak maruz kaldıkları mobbing sorunun temelindeki esas neden, kadının kişisel yetenek ve performanslarından ziyade kadın olmalarıdır. Söz konusu duruma bu açıdan bakıldığında, kadınların bu denli mobbinge maruz kalmasındaki nedenin cinsiyet ayrımcılığı ve eşitsizliklerden kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür (Aşkın 2018, İlğöz 2016). Konuya ilişkin Almanya’da yapılan bir araştırmada kadınların mobbinge maruz kalma riskinin erkeklerden %75 daha fazla olduğu; araştırmanın yapıldığı 2002 yılında istihdamda yer alan kadınların %3,5’inin mobbing eylemlerinden etkilendiği, bu oranın erkeklerde %2 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerika’da yapılan bir araştırmada ise kadınların %77’si mobbing eylemlerinin hedefinde oldukları yer almaktadır (Aşkın 2018).

Günümüzde mobbing vakaları her sektörde olduğu gibi turizm işletmelerinde de görülen ve giderek önemli bir sorun haline gelen bir durumdur (Çalak 2017). Hizmet sektörünün içerisinde yer alan turizm endüstrisi ve otel işletmeciliği emek yoğun bir yapıya yani insan gücüne ve hareketliliğine sahip olmasından dolayı ne yazık ki mobbing eylemleri ağırlaştırılmış bir şekilde yaşanmaktadır. Nitekim turizm işletmelerinde mobbing eylemlerini azımsanmayacak oranlarla görmek mümkündür. Kadın çalışanların ağırlıklı olarak toplandıkları iş kolları, her ne kadar toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kaynaklansa da turizm endüstrisinin kadınlar için önemli bir iş kolu olduğu bilinmektedir. Ancak turizm endüstrisinin kadınlar için önemli bir iş alanı olması olumlu bir durumken kadın çalışanların bu alanda daha az yetenek isteyen meslek gruplarında istihdam edilmesi kadına olan ayrımcılığı ve mobbing eylemlerinin olduğunu göstermektedir. Kadına yönelik bu tür eylemler turizm endüstrisinde çalışacak olan kadınların niteliklerini sınırlandırmakta ve iş hayatından uzaklaştırmaktadır.

3. Literatür

Turizm endüstrisinde kadın çalışanların genel profilinin incelenmesi ile ilgili daha önce yapılan ilgili çalışmalar ve bu çalışmalarda ulaşılan genel bulgular şu şekildedir;

Cemaloğlu ve Ertürk’ün (2007) yılında yapmış oldukları çalışma sonuçlarına göre, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla mobbing eylemlerine maruz kaldıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Elmas’ın (2007) yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, Kapadokya’da otellerin ve restoranların kat hizmetleri ve yiyecek-içecek servis görevlerinin kadınların ev işlerinin bir uzantısı olduğu ve kadın işi olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise, kat hizmetlerde kadınların çok olmasına rağmen sadece bir tek kadının yönetici konumunda olduğu tespitidir.

Tucker’in (2007) yapmış olduğu bir araştırmada, Ürgüp ve Göreme de kadınların turizm sektöründe çalışmasının uygun görülmediği, turizmin erkek işi olarak görüldüğü, ancak eşleri ya da diğer aile üyeleri aracılığıyla belirli şartlar altında çalışabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anafarta, Sarvan ve Yapıcı’nın (2008) Antalya’da yapmış oldukları “Konaklama İşletmelerinde Çalışan Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı” adlı araştırma bulgularına göre, çalışan kadın yöneticilerin ücret, eğitim ve terfi olanakları açısından daha fazla ayrımcılığa uğradıkları algısına sahip oldukları bulunmuştur. Kadın yöneticilerin büyük ölçüde, iş ve aile rolleri arasında mücadele etmek zorunda kalmaları ve bir rehberle sahip olamamaları durumunda cam tavanı daha yoğun hissettikleri çalışmanın diğer bir bulgusudur.

Demir’in (2011)’deki çalışmasında, Türkiye’de turizm endüstrisinde çalışanlara yapılan ayrımcılık araştırılmıştır. Bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin; iş ilanları, iş başvuru formlarının hazırlanması ve işe alma sürecinde kişilerin demografik

özelliklerine göre farklı ayrımcılık yaptıkları tespit edilmiş ve karşılaşılan en önemli ayrımcılığın cinsiyet, yaş ve hemşericilik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aytaç ve Dursun'un (2013) yılında "Çalışma Hayatında Kadına Yönelik Şiddet" isimli sağlık sektörüne yönelik yapmış oldukları çalışmaya göre, son bir yıl içinde kadınların, %5, 8'i fiziksel şiddete, %39, 1'i duygusal baskı ve yıldırma davranışına, %49, 9'u sözel şiddete ve %2, 4'ü cinsel taciz olaylarına maruz kalmıştır. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise, işyerinde şiddete maruz kalan kadın çalışanların stres ve depresyon düzeyleri, şiddete maruz kalmayan çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Alparslan, Çetinkaya Bozkurt ve Özgöz'ün (2015) yılında Antalya'da faaliyette bulunan işletme sahipleriyle yaptıkları bir araştırmaya göre, işverenlerin işe alma ve işten çıkarma noktasında ayrımcılığa daha yatkın oldukları görülmüştür. Ayrıca kadınların çocukları için kreş, kendileri için doğum gibi anne olmaktan kaynaklanan unsurlar en önemli sorunlar arasında görülmüştür. İşverenler erkekler ve kadınlar için farklı tasarımlarda işlerin olması gerektiğine inanmaktadır.

Arlı'nın (2017) Deniz turizm endüstrisi içerisinde kadınların konumuna yönelik yaptığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre; başta marina işletmeciliği, yat kapitanlığı ve dalış turizmi olmak üzere kruvaziyer taşımacılığı gibi alanlarda, mesleğin bir erkek mesleği olduğu, kadınların mesleğe uygun olmadıkları ve tekneye uğursuzluk getirdikleri gibi gerekçelerle, ayrımcılığa dayalı söylemlerle ve kalıplaşmış önyargılarla denizden uzaklaştırıldıkları belirlenmiştir.

Çalak'ın (2017) yılında gerçekleştirdiği, "Turizm İşletmelerinde Psikolojik Yıldırma (Mobbing)" isimli araştırmasından elde edilen bulgulara göre, turizm işletmelerinde yıldırma eylemleri daha çok üst kademelerdeki yöneticiler tarafından alt kademelerde çalışan personele yönelik yapılmaktadır.

Çakır ve Barakazı'nın (2017) yılında turizm sektöründe çalışan kadınların karşılaştığı sorunları değerlendirmeye yönelik yaptıkları araştırmada, erkek ve kadın arasındaki görev dağılımı farkı ve işin yapısında ki güç gerektiren fiziksel kapasite nedeniyle kadınların bu konularda cinsiyet ayrımcılığı düşüncesinde oldukları saptanmıştır.

Aşkın ve Aşkın'ın (2018) yılında bankacılık sektörüne yönelik yapmış oldukları araştırma bulgularına göre, mobbing uygulayanların çoğunlukla erkek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, kadınların mobbing kurbanı olma nedenleri arasında yüksek oranda (%92,1) "kadın olma'yı göstermesi ile birlikte düşünüldüğünde, kadın(lar)a yönelik mobbing eylemlerinin önemli ölçüde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik ve ayrımcılıktan kaynaklı, kadın odaklı bir sorun olduğu sonucuna varılmıştır.

Çelik ve Akar Şahingöz'ün (2018) "İş Yaşamında Cinsiyet Ayrımcılığı: Kadın Aşçılar Örneği" adlı araştırmasının sonuçlarına göre, sektörde kadın aşçılara yönelik önyargıların olduğunu belirtilmiştir. Kadın aşçıların çoğunun işe alımlarında ayrımcılık yapıldığını, yeteneklerine göre daha düşük işlerde çalıştırıldıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç

Eski çağlarda yaşayan kadınlar ve erkekler dönemin getirmiş olduğu şartlardan dolayı hayatta kalabilmek için zorlu bir hayat mücadelesi vermişlerdir. İlk dönemlerde avcılık, toplayıcılık ve savaş gibi eylemler hem erkeğin hem de kadının yapması gereken hayati eylemlerin başında gelmekteydi. İlerleyen dönemlerde paranın bulunması, paranın bulunmasıyla birlikte ticaretin gelişim göstermesi kadın ve erkeği belli görev ve sorumluluklara yöneltmiştir. Bu gelişimlerle birlikte kadın ev işlerinin sorumluluğunu alırken erkek çalışma hayatının sorumluluklarını üstlenmiştir. Bu ilerleyiş sürecinde her ne kadar kadının işleri kolaylaşmış olarak düşünülse de aksine kadın sosyal hayattan kopmuş ve haklarından mahrum kalmıştır. Fakat endüstrileşmeyle birlikte modern bir toplum haline gelmesi, sosyal haklara gereken önemin verilmesini sağlamış ve bu gelişimle birlikte kadınlarda erkekler gibi çalışma hayatına daha aktif ve etkili bir şekilde dâhil olmuşlardır.

Günümüz her ne kadar gelişim ve değişim çağı olsa da dünyanın hemen her bölgesinde ve çeşitli sektörlerinde kadınların çalışma hayatlarında hala çok sayıda engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu engellerin başında da çalışma hayatında kadına yapılan mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı gelmektedir. Söz konusu mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı, çalışma ortamlarında sıkça karşılaşılan, sağlık ve mesleki anlamda çeşitli sorunlara yol açan, hem bireysel hem de toplum sağlığını negatif yönde etkileyen önemli bir şiddet sorunu olduğu bilinmektedir. Çalışma ortamlarında büyük bir şiddet sorunu olarak görülen mobbing ve cinsiyet ayrımcılığı, kadınların işyerlerinde erkelerle kıyaslandığında bu tarz sorunlara çok daha fazla ve sistematik bir şekilde maruz kalmakta ve bu sorunlardan çok çabuk ve derinden etkilenmektedirler. Bu bağlamda her ülkede ve sektörde kadın çalışanlara karşı önyargıların olduğu ve sırf kadın oldukları için cinsiyetçi bir yaklaşım söz konusu olması dolayısıyla mobbinge maruz kaldıkları bilinen bir gerçektir.

Kadınların çalışma hayatına girmeleriyle birlikte birçok sektöre hizmet ve kalite anlamında büyük katkı sağlayan kadınlar, her sektörde görüldüğü gibi kadın iş gücünün yoğun olduğu turizm endüstrisinde de çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorundadır. Şartların ve imkânların iyileştirilmesiyle birlikte her geçen gün kadın çalışan sayısının artış göstermesi, fakat kadın çalışanların üst mercilerde değil de düşük meslek gruplarında yer almaları turizm işletmelerinde kadınların savaşmak zorunda olduğu bir takım engellerin varlığını da doğrulamaktadır. Turizm endüstrisinde insan faktörünün ön planda olması nedeniyle birçok kişiye işgücü imkânı yaratmada etkin bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla turizm endüstrisi kadın çalışanlar için önemli bir iş kolu haline gelmektedir. Turizmin, hem hizmet hem emek yoğun hem insan gücünün çokça hâkim olduğu bir iş kolu olması dolayısıyla psikolojik şiddet ve cinsiyetçi ayrımcılık gibi sorunların az görüldüğü sektör olması gerekirken istatistiklere bakıldığında ne yazık ki bu oranların yüksek olduğu görülmektedir. Birçok sektöre kalite ve hizmet anlayışı bakımından büyük katkı sağlayan kadınların turizm endüstrisinde sayılarının arttırılması için basamaklıp yargılardan

kurtularak ve işyeri şiddetini önlemek adına gerekli özen gösterilerek kadınların iş hayatına katılmaları teşvik edilme ve işyeri şiddetinin önüne geçilmelidir. Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, konuya ilişkin bazı öneriler getirilebilir. Söz konusu bu öneriler aşağıda belirtilmiştir;

- Cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet algısı geleneksel toplumlarda daha çok görülmekle birlikte kadınların aleyhine olan durumlardır. Fakat bu tür algıların oluşmasındaki temeller çocukluk döneminden itibaren başlamaktadır. Bu yüzden çocukların eğitime başlandıkları ilk aşamadan itibaren cinsiyet eşitliği hakkında bilgilendirilmeleri ve kadına yönelik yanlış tutumlardan etkilenmemeleri sağlanmalıdır.
- Turizm endüstrisinde kadın çalışanın aktif rol alabilmesi için, kadın işgücünü destekleyen ve kadınların erkeklerle aynı imkânlarla sahip olduğunu ifade eden (eşit ücret dağılımı ve kariyer imkânları) teşvik ve yasal düzenlemelerin devlet tarafından yapılması gerekmektedir.
- Geleneksel anlayışa ve önyargılara dayalı ayrımcılığı bırakarak iş veya sosyal hayatta kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmalarını sağlayabilmek için sivil toplum kuruluşları, sosyal medya araçları ve üniversiteler aracılığıyla kamuoyu oluşturulabilir.
- Mobbing, işletmelerde sıklıkla görülen ve kadınların mücadele etmek zorunda olduğu önemli bir sorunlardan biridir. Bu yüzden turizm işletmelerinde yöneticiler, işyerlerinde mobbingden uzak bir ortam sağlamak için insana değer veren ve saygı duyan, işbirliği ve güven duygusunu aşılayan, hiyerarşik yapıdan uzak, iletişimin açık olduğu bir örgüt kültürü için gerekli rolleri üstlenmeleri gerekmektedir.
- Mobbing ve cinsiyet ayrımcılığına yönelik işyerlerinde konuya ilişkin farkındalığı sağlamak adına eğitimler (radyo, TV, gazete gibi yayınlar, konferanslar ve seminerler yolu ile) verilmelidir.
- Turizm ile ilgili ulusal literatür incelendiğinde mobbing ve cinsiyet ayrımcılığını bir arada işleyen az sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Söz konusu çalışmanın, gelecekte bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Dergiler:

- Alparslan, A. M., Çetinkaya Bozkurt, Ö., Özgöz, A. (2015). İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Kadın Çalışanların Sorunları. *Makü İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3): 66-8166.
- Anafarta, N., Sarvan, F., Yapıcı, N. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15: 111-137.
- Arlı, E. (2013). Deniz Turizm Sektöründe Algılanan Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cinsiyet Önyargısı: Karamürsel Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 3(38): 283-302.
- Aşkın, E. Ö. ve Aşkın, U. (2018). Çalışma Yaşamında Kadına Yönelik Mobbing: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(24): 256-282.
- Aydın Tükel Türk, Ş. Ve Şahin Perçin, N. (2008). Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri Ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2): 114-128.
- Aytaç, S. ve Dursun, S. (2013). Çalışma Hayatında Kadına Yönelik Şiddet: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Dergisi (İÜHFMD)*, 71(1): 67-78.
- Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2007). Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri*, 5(2): 345-362.
- Çakır, P. G., Barakazı, B., Barakazı, E. (2017). Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Karşılaştığı Sorunları Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 61: 461-474
- Çelik, A.ve Altıntaş, V. (2017). İşgören Bulma ve Seçiminde Cinsiyet Ayrımcılığının Etkisi: İzmir'deki A Grubu Seyahat Acentalarına Yönelik Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1): 90-107.
- Çelik, M. ve Akar Şahingöz, S. (2018). İş Yaşamında Cinsiyet Ayrımcılığı: Kadın Aşçılar Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3)- özel sayı: 370-383.
- Demir, M. (2011). İş Yaşamında Ayrımcılık: Turizm Sektörü Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1): 760-784.
- Dinç Kahraman, S. (2010). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(1): 30-35.
- Erkol Bayram, G. (2018). Kadın Girişimciler ve Turizm: Mevcut Durum ve Sorunlar Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2): 56-88.
- İlgöz, S. (2016). Kadın Ve Mobbing. *Emo Kadın Bülteni*, 4: 31-34.
- Karakas, A. ve Gökmen, G. (2016). Turizm Sektöründe Kadın Girişimcilerin Profiline İncelenmesi. *Journal Of Recreation And Tourism Research*, 3(3): 18-25.
- Karatepe, S. ve Nalcı Arbaş, N. (2015). İş Hayatında Kadın Yöneticilere İlişkin Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Yasama Dergisi*, 31(Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı-I): 7-23.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. A. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1): 14-27.
- Orhan, B. Ve Reşat Yücel, Ö. (2017). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Sunumuna Cinsiyet Açısından Bakış. *Marmara Üniversitesi Kadın Ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 53-59.
- Parlaktuna, İ. 2010. Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4): 1217-1230.

Pelit, E., Güçer, E., Demirdağ, Ş. A. (2016). Kadın İşgörenlerin Karşılaştığı Sorunların İş Bırakma Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15): 43-65.

Şalvarcı Türel, N. ve Dolmacı, N. (2013). İş Yaşamında Kadın Çalışana Yönelik Ayrımcı Bakış Açısı Ve Mobbing Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 83-104.

Tekin, Ö. A. (2017). Turizm Sektöründe Toplumsal Cinsiyet Algısı: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12): 669-684.

Tucker, H. (2007). *Undoing Shame: Tourism and Women's Work in Turkey*, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 5(2): 87-105.

Yılmaz, A. B. ve Yavuz İzci, F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2): 89-114.

Tezler:

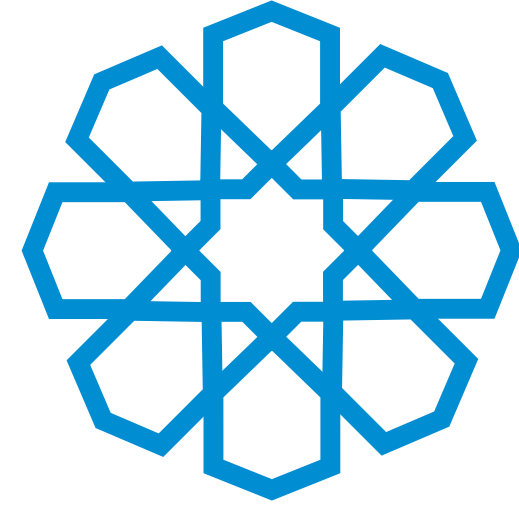
Çalak, A. (2017). Turizm İşletmelerinde Psikolojik Yıldıma (Mobbing). *Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Doğan Günday, P. (2011). Ekonomik Kalkınmada Kadın'ın Önemi Ve Katkısı. *Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Üçyıldız, U. H. (2017). Kadın Çalışanların Cam Tavan Sendromu Algılamaları: Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Seyahat Acentalarında Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

İnternet Kaynakları:

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Haber Bülteni*. (2019). "İstatistiklerle Kadın, 2018", Sayı: 30707 Mart 2019. Erişim: 18.08.2019
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30707>

**1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU**
Toplum Kadın ve Şiddet

KADIN İSTİHDAMI VE YÜKSEKÖĞRETİMDE KADIN*

Zeynep TÜRK

Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü Öğr. Üyesi
MHP KAÇEP Bilim ve Hakem Kurulu Üyesi
zeynepturk@osmaniye.edu.tr

Özet

Her düzeyde gelişmişliği yakalayabilmek için kadının toplum içerisindeki yeri, ekonomide oynadığı rol ve istihdamda erkeklerle eşit oranlarda yer alabilmesi belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden biri toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Bu hedef kapsamında kadının sosyal ve ekonomik hayatta güçlendirilmesi ve kadın istihdamının artırılması yer almaktadır. Dolayısıyla hem dünyada hem de Türkiye’de sürdürülebilir kalkınmadan söz edebilmek için kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi ve kadın istihdamının artırılması gerekmektedir. Ne var ki gelişmiş ekonomilere bakıldığında erkeklerle eşit veya biraz üzerinde olan kadın istihdam oranı, ülkemizde son yıllarda artış göstermesine rağmen düşük oranlarda kalmaktadır. Ancak bu durum yükseköğretimde farklılık göstermektedir.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Türkiye’de kadın istihdam oranları gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında en yüksek oran yükseköğretim kurumlarında görülmektedir. Akademik sürecin ilk yıllarında meslek açısından istihdamda kadın erkek eşitliği gözlemlenmesine rağmen akademik kariyerde ilerleme açısından ele alındığında kariyerin ileri aşamaları olan doçentlik ve profesörlük aşamasında bu eşitlikten söz etmek mümkün olmamaktadır. Eşitliğin erkek akademisyen lehine bozulduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalara bakıldığında Türkiye’de kadın akademisyenlerin üst düzey yönetici olma ve yönetim kararlarına katılma düzeylerinin yeterli olmadığından söz edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmadan bahsedebilmek için bu durumda acilen iyileştirmeler yapılması gerektiği ortadadır.

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimde kadın akademisyenlerin oranları, yönetim kadrolarındaki kadın akademisyenler ve kadınların üniversitelerdeki kararlara katılma düzeyini tespit etmektir. Bu amaçla YÖK, üniversite veri tabanları ve web sayfaları incelenerek kadın akademisyenlerin istihdam oranları, akademisyen kadın yöneticilerin oranları, yönetim kararlarına katılım açısından üniversite senato ve yönetim kurullarında yer alan kadın akademisyenlerin ortalamaları tespit edilmiştir.

Kadın akademisyenlerin kariyerin başlangıç aşamasında erkeklerle eşite yakın olan istihdam oranlarının kariyerin ileriki aşamalarında düştüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca üst düzey yönetici kadın akademisyen oranı ve yönetime katılma oranının da istenilen düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda yükseköğretimde cinsiyet eşitliğinden bahsedebilmemiz mümkün değildir. Sürdürülebilir bir kalkınma ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmak için kadın istihdamını attırmak ve kadının ekonomik hayat içindeki yerini güçlendirmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Yükseköğretimde Kadın, Yükseköğretimde Kadın Yönetici

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitliği dünya genelinde en önemli konular arasında yer almaktadır. Çünkü tüm dünyada cinsiyet eşitsizliği yaygın olarak görülmektedir (Bahey,2016,s. 37; Dilli,S. vd.,2019:34). Bazı sosyal teorilere göre cinsiyet ayrımcılığının nedeni fiziksel, çevresel ve sosyal açıdan kadın ve erkeğin sahip olduğu farklı rollerdir. Sosyal olarak kadın ve erkek toplum içinde kendilerine verilen rollere göre davranmaktadır. Buna göre kadın, kadınsal davranışları (dikkat etme, kişisel ilişkilerle ilgilenme gibi) gösterirken erkeğin maskülen davranışları (iddialı özgüven ve liderlik gibi) göstermesidir (Rosser,2004: 465-466).

Literatürdeki pek çok çalışma sürdürülebilir kalkınmanın kadınlara yetki devri yapmadan ve cinsiyet eşitliği sağlamadan imkansız olduğunu göstermektedir (Bahey, 2016: 38). Bahey’e göre; sürdürülebilir kalkınma ekonomik ve sosyal gelişmeyi aynı zamanda çevreyi korumayla birlikte içine almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma bugün ve gelecekte insanların refahını ve saygınlığını, ekolojik bütünlüğü, cinsiyet eşitliğini ve sosyal adaleti sağlayan ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma olarak tanımlanmaktadır (United Nations, 2014,s.26). Kadınlara yetki devri yapılamayan ve onların kendi potansiyellerini kullanmalarına izin verilmeyen bir ülke beklenen düzeyde ileriye gidemeyecektir (Bahey, 2016,s.39).

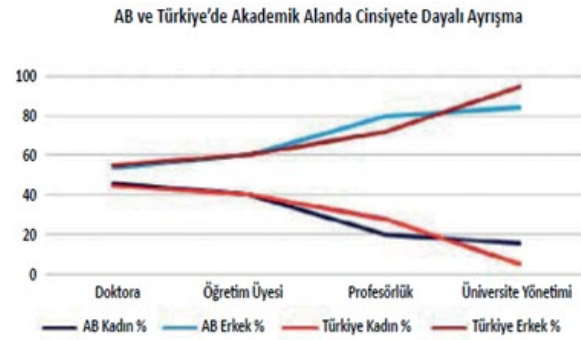
Dünya Ekonomi Forumu tarafından açıklanan 2018 cinsiyet eşitliği raporuna göre Türkiye kadın erkek eşitliği konusunda 149. ülke arasından 130. sırada yer almaktadır. Türkiye iş hayatına katılım ve fırsat eşitliği alanında 131. eğitim alanında 106. sağlık alanında 67. ve siyasete katılım açısından 113. sıradadır. Bu listede cinsiyet eşitliği konusunda İzlanda, Norveç ve Finlandiya ilk sıralarda yer almaktadır.

Türkiye’de işgücüne katılım oranlarına bakıldığında ise tüm yaş gruplarında kadınların işgücüne katılımları erkeklere oranla daha düşüktür. 2018 yılında Türkiye’de nüfusun 49,8’ini kadın nüfus oluşturmaktadır. 2018 yılı işgücüne katılım oranları 15-64 yaş grubu erkeklerde % 78,6 iken kadınlarda % 39,1’dir. Bu veriler doğrultusunda kadınların iş hayatına katılımı açısından cinsiyet eşitliğinden söz etmek mümkün değildir.

Üniversitelerin içinde bulunduğu toplumun dinamiklerinden ve cinsiyete bakış açısından etkilenmesi muhtemeldir. Yükseköğrenim kurumları, içinde bulunduğu toplumun gelenekleri, değer ve normları, adetlerine göre şekillendiği için her toplumda yükseköğrenim sisteminin koşulları, yapısı ve örgütlenişi, toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Adak, 2018, s. 24). Dolayısıyla toplum içindeki erkek ve kadının sahip olduğu roller toplum içinde yaşayan bir kurum olan üniversiteler içinde söz konusu olacaktır.

Üniversitelerdeki duruma bakıldığında, literatüre göre 1990’lı yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerdeki kadınların yükseköğretime katılımı ve devamlılığının erkeklere göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Seskir, 2017). Seskir’in (2017, s. 322) bazı araştırmacılardan aktardığına göre bunun nedeni, üniversite eğitimi almanın kadının işgücüne katılımında avantaj sağlamasıdır.

Üniversitedeki kariyer yapma durumuna bakıldığında Yükseköğretim Kurumu istatistiklerine göre, Türk üniversitelerdeki kadın akademisyen oranı %45'tir. Devlet üniversitelerindeki kadın akademisyen oranı %43 iken, vakıf üniversitelerinde ise bu oran %53'tür. Buna göre Türkiye'de akademisyenlik cinsiyet dengesi bakımından neredeyse bütünleşmiş bir meslek olarak görünmektedir (Öztan ve Doğan, 2015, s. 193). Bu mesleği icra eden kadın akademisyenler ve görevli oldukları yönetim pozisyonu çalışmanın temel argümanı olarak ele alınmaktadır. Suğur ve Cangöz (2016), Türkiye ve Dünya üniversitelerinde bu mesleği icra eden kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyetle bağlantılı sorunlarının başında akademik yaşamın karar mekanizmalarında yer alamayışını göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'deki kadın akademisyen oranındaki avantajının üniversite yönetimine yönelik alanda kaybettiğini ifade etmektedir. Bu durumun çarpıcı bir örneğini, Şekil 1'de yer alan Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki akademik alana ait cinsiyet oranları yansıtmaktadır.

Şekil 1: Türkiye ve AB Ülkelerinde Akademik Alanda Cinsiyete Dayalı Araştırma (2010)

Kaynak: Öztan ve Doğan, 2015, s. 197

Şekil 1'de akademik alana ait kariyer makası görülmektedir. Doktora mezuniyeti ve öğretim üyeliğinin başlangıcında birbirine yakın olan kadın ve erkek oranları, akademik kariyerin ilerleyen evrelerinde birbirinden uzaklaşmaktadır. Türkiye'de, AB ülkelerine kıyasla akademik kariyerin evrelerinde makasın daha dar olduğu diğer bir ifade ile kadın ve erkek akademisyen sayısı arasındaki farkın AB ülkelerinden daha az olduğu görülmektedir.

Literatür İncelemesi

Adak (2018)'e göre, Türkiye'de akademisyen kadınlara ilişkin çalışmalar 1980'lerde kadın hareketlerinin başlamasıyla başlamıştır. Bu anlamda, 1988 yılında Eser Köker tarafından yapılan "Türkiye'de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğretim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışması öncü çalışmalar arasında yer almaktadır. Adak (2018) çalışmasında kadının yükseköğretime girişte kadın, akademik kariyerde cinsiyet eşitsizliğini yatay ve dikey ayrışma olarak ele almıştır.

Özkanlı ve Korkmaz (2000) çalışmalarında kadın akademisyenlerin mesleğe karşı tutumlarını ve kariyerde ilerleme ve yöneticiliğe atanma konusunu tartışmıştır. Çalışmada akademik olarak ilerleme ve yöneticiliğe atanma konusunda kadın olmanın dezavantaj olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

Yıldız (2018) çalışmasında Türkiye'de kadın akademisyen olmanın zorluklarını ve akademik kariyerde ilerleme ve yönetici atanma ve rol çatışması süreçlerini ele almıştır. Aynı şekilde Şentürk (2015) çalışmasında akademik kariyer ve yönetim kadrolarında kadının konumunu ele alan çalışmada kadının mesleğe girişte yüksek olan katılım oranının akademik kariyerin ilerleyen safhalarında düştüğünü ve kadınların bölümlere dağılımındaki sayısal eşitsizlikleri ele almıştır. Taylor ve Özkanlı (2013) çalışmalarında Portekiz ve Türkiye üniversitelerinde kadın akademisyenlerin durumlarını ve düşük temsil oranlarının nedenlerini araştırmışlardır. Çalışmada, kadınların hem genel olarak hem de fen matematik ve mühendislik alanlarında erkeklerden daha düşük oranda temsil edildikleri tespit edilmiştir. Yine bu çalışmaları destekleyen sonuçlar sunan Çobanoğlu'nun (2018) yapmış olduğu çalışmada Türkiye'deki üniversitelerde kadın öğrenci oranı ve akademik süreçlerdeki kadın oranı yüksek olmasına rağmen, akademik dereceler yükseldikçe kadın akademisyen oranı düşmekte ve bilimsel bölümler bazında yatay ayrımcılık daha görünür olmaktadır. Dahası kadınlar gerekli şartları sağlamasına rağmen karar alma mekanizmalarında yeterince yer almamaktadırlar.

Özkanlı ve White (2008) çalışmalarında, Türkiye ve Avusturya yükseköğretimindeki kadın profesör oranlarını ele almış ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Avusturya'daki kadın profesör oranını Türkiye'deki kadın profesör oranından düşük olduğunu tespit etmiştir.

Akademide kadınla ilgili bazı çalışmalar (Yılmaz, 2017; Öztan ve Doğan, 2015) bireysel olarak tek bir üniversite özelinde örnek olay ve ankete dayalı analizler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda üniversite özelinde kadın akademisyenlerin oranları ve bölümler bazında dağılımları Türkiye geneli ile karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Bu çalışmaların yanında kadın öğrenci ve akademisyenlerin üniversite bölümleri ve alanları bazında dağılımını ele alan çalışmalarda mevcuttur (Smith ve Dengiz; 2009, Özkanlı 2007; Okay, 2007). Bu çalışmalar kadın öğrenci ve akademisyen oranının özellikle bazı mühendislik, fen vb. alanlarda erkeklere göre düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bu çalışmalar kadının akademik yaşamda karşılaştığı sorunları ve bu sorunların nedenini anlamamız açısından oldukça önemlidir. Literatüre göre kadın akademisyenlerin kariyerin başlarındaki yüksek oranının kariyer basamakları arttıkça azaldığı ve özellikle yönetim kademelerinde kadın temsiline çok düşük seviyede kaldığı tespitini yapmışlardır.

Akademide kadınların daha çok edebiyat, dil, eğitim ve sosyal bilimlerle ilgili alanlarda çalışmayı tercih ederken; erkeklerin daha yüksek oranda mühendislik, fen ve matematik ile ilgili alanlarda çalışmaya eğilimli olduğu tespit edilmiştir (Adak, 2018).

Türkiye'deki kadın akademisyenlerin mevcut durumlarını ve sorunlarını inceleyen bu çalışmaların yanında, Sağlamer vd. (2018), "Türk Yükseköğretiminde Kadın Katılımı Üzerine Bir Araştırma" adlı kitabında, AB üyesi ülkelerdeki kadın akademisyenlerin durumu ve Türkiye'dekiler ile karşılaştırması yapılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Ayrıca, Türkiye'de kadın üst düzey yönetici oranları sunularak, kadın üst düzey yönetici oranının %5,5 ile düşük bir oranı yansıttığı belirtilmiştir. Avrupa ortalaması ise %15,5 ile Türkiye ortalamasının üzerinde olup, Norveç ve İsveç gibi ülkelerin lider durumda olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada, 2010 yılına ait verileri ele almış ve Türkiye'de 163 üniversitede 9 kadın rektör görev alırken, 2012 itibarıyla toplam 179 üniversitede 12 kadın rektörün görev aldığı belirtilmiştir. Arslan (2014) çalışmasında, TÜİK'e ait verilerle, Türkiye'de 2013 yılında kamusal alanda üst düzey kadın yönetici oranı sadece %9,3 civarındadır. Akademik personel içerisinde kadın profesörlerin oranı 2012-2013 öğretim yılı için %28,1'dir (Arslan, 2014, s. 38). Profesörler içerisinde kadın oranı %28,2, doçentler içerisinde kadın oranı %46,9, öğretim görevlileri içerisinde ise kadın oranı %38,8'dir. Ayrıca, 186 üniversitenin sadece 11'inde kadın rektör görev yapmaktadır (TÜİK, 2011).

Alanla ilgili yapılan çalışmalar yükseköğretimde cam tavan sendromunun varlığına işaret etmektedir. Morrison vd, (1987) cam tavan sendromu "kadınların işletmenin üst düzey seviyelerine yükselmesini engelleyen görünmez bariyerler" olarak tanımlanmaktadır. Cam tavan işyerindeki çalışan kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği araştıran bir metafordur (Gupta, 2018, s. 83). Federal cam tavan komisyonunun (1995) cam tavanı kadınların işyerindeki ilerlemesini engelleyen bariyerler olarak kabul etmesinden sonra daha fazla çalışılan bir olgu olmuştur (Sunarya vd., (2019). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yanı sıra kadınların yükseköğretimde yönetim kadrolarında yer alamamasını nedenleri: kadınları liderliğe teşvik eden yeterli politikaların eksikliği, ilgili mevzuatlarda cinsiyet eşitliği ile ilgili herhangi bir etik kurallın bulunmaması, rol çatışması, aile ve iş arasındaki dengeyi destekleyen mekanizmaların eksikliği, kadınlar arası işbirliği ve mentorluk eksikliği, akademik hayatta erkek egemen kültürün hâkim olması, kadın liderlerin rol model olarak sayısının azlığı, kadınların özgüven eksikliği, mücadele ve direnme zayıflığı yönetici pozisyonlarına aday olmamaları olarak belirlenmiştir (Yüksek Öğretimde Kadın Liderliği Çalıştayı, 2012, s.2).

Veri Seti Ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimde kadın akademisyenlerin kariyer durumları, akademideki kadın üst düzey yöneticilerin durumları ve kadınların üniversitelerdeki kararlara katılma düzeyini tespit etmektir. Bu amaçla YÖK, üniversite veri tabanları ve web sayfaları incelenerek kadın akademisyenlerin istihdam oranları, akademisyen kadın yöneticilerin oranları, yönetim kararlarına katılım açısından üniversite senato ve yönetim kurullarında yer alan kadın akademisyenler tespit edilecektir.

Çalışmada ilk etapta, Türkiye'de Devlet ve Vakıf üniversitelerinde istihdam eden kadın/erkek akademisyenlerin üniversite yönetim kademelerindeki hiyerarşileri belirlenerek, dağılımlarına ilişkin sayısal veriler toplanmıştır. Daha sonra, Türkiye üniversitelerindeki akademik unvanlara göre kadın akademisyen oranları tespit edilmiştir. Cinsiyet temelinde yapılan bu mukayeseye, kadın akademisyenlerin erkeklere kıyasla yöneticilik pozisyonunda eşit fırsatlar yakalayıp yakalamadığı irdelenmiş olacaktır.

Çalışmaya ait veriler, Yükseköğretim Kurumunun ve ilgili Üniversitelerin resmi internet sitelerine girilerek elde edilmiştir. Veriler, üniversitelerin üst yönetiminde yer alan akademisyenlerin toplamı, kadın sayısı ve erkek sayısı şeklinde tasnif edilerek, içerik analizi yapılmıştır. Üniversitelerin üst yönetiminde yer alan toplam akademisyen sayılarındaki kadın ve erkek sayıları ile profesör, doçent, araştırma görevlisi gibi alt başlıklarda yer alan akademik unvana göre kadın ve erkek sayılarının toplamaları ile karşılaştırılmıştır.

Bulgular

Üniversitelerin yönetsel pozisyonlarına cinsiyet temelli yaklaşmayı araştıran bu çalışmada, 2019 yılı için Türkiye'deki Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin üst yönetiminde yer alan toplam akademisyen sayısı ve kadın/erkek sayıları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Üniversite Yönetici Pozisyonlarına Göre Kadın/Erkek Akademisyen Sayıları (2019)

Unvan	Devlet Üni.	Vakıf Üni.	Toplam
Rektör	127	71	198
Kadın Rektör	6	17	23
Erkek Rektör	121	54	175
Rektör Yardımcısı	319	111	430
Kadın Rektör Yardımcısı	28	7	35

Erkek Rektör Yardımcısı	291	104	395
Yönetim Kurulu Üye Sayısı	1812	755	2567
Kadın Yönetim Kurulu Üye Sayısı	276	227	503
Erkek Yönetim Kurulu Üye Sayısı	1536	528	2064
Senato Üye Sayısı	4250	1235	5485
Kadın Senato Üye Sayısı	770	386	1156
Erkek Senato Üye Sayısı	3480	849	4329
Dekan Sayısı	1283	369	1652
Kadın Dekan Sayısı	209	130	339
Erkek Dekan Sayısı	1074	239	1313
Müdür Sayısı	1593	279	1872
Kadın Müdür Sayısı	257	72	329
Erkek Müdür Sayısı	1336	207	1543

Kaynak: Üniversitelerin resmî web sayfalarından derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 1'deki verilere göre, üniversitelerin yönetim kademesinde yer alan akademisyenler içerisinde erkek akademisyenlerin kadın akademisyenlere kıyasla yönetici kadrolarında daha fazla yer aldıkları görülmektedir. Bu durum 2019 yılı için Türkiye örneğinde hem devlet hem vakıf üniversitelerinde erkek akademisyenlerin yönetim kademelerinde hâkim konumda olduğunu desteklemektedir. Bu tablo, Türkiye'deki üniversitelerde kadın akademisyen katılımının artış göstermesine rağmen, erkek akademisyenlerin üst yönetimde daha fazla söz sahibi olduğu sonucunu bulan diğer araştırmalarla benzer çıkmıştır (Okay, 2007; Yıldız, 2018; Sağlamer vd., 2018). Bu sayılara ilişkin oransal dağılım ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Üniversite Yönetici Pozisyonlarına Göre Kadın/Erkek Akademisyen Oranları (2019)

Unvan	Devlet ve Vakıf Üni.	Toplam
Rektör		
Kadın Rektör	%11,60	%100
Erkek Rektör	%88,40	
Rektör Yardımcısı		
Kadın Rektör Yardımcısı	%8,10	%100
Erkek Rektör Yardımcısı	%91,90	

Yönetim Kurulu Üye Sayısı		
Kadın Yönetim Kurulu Üye Sayısı	%19,60	%100
Erkek Yönetim Kurulu Üye Sayısı	%80,40	
Senato Üye Sayısı		
Kadın Senato Üye Sayısı	%21	%100
Erkek Senato Üye Sayısı	%79	
Dekan Sayısı		
Kadın Dekan Sayısı	%20,50	%100
Erkek Dekan Sayısı	%79,50	
Müdür Sayısı		
Kadın Müdür Sayısı	%17,50	%100
Erkek Müdür Sayısı	%82,50	

Kaynak: Üniversitelerin resmi web sayfalarından derlenerek hazırlanmıştır.

Yıldız (2018)'in çalışmasında da bu oranlara benzer şekilde erkek akademisyenlerin üst yönetimde daha fazla söz sahibi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmasında 2013 verilerine göre, devlet üniversitelerindeki toplam 895 dekindan 81'inin (%9), 203 rektör yardımcısının 18'inin (%9) kadın akademisyenden oluştuğu belirtilmiştir. Bu veriler özellikle üniversitelerin karar organları olan senato ve yönetim kurullarında kadın temsili dolayısıyla karar mekanizmalarında kadının katılımının çok az olduğu göstermekte ve bu nedenle kadının bu süreçlerde göz ardı edilmesi ve kadınla ilgili durum ve sorunların hiç görülmemesi ve ona yönelik çözümlerin gözden kaçırılması anlamına gelmektedir.

Ayrıca, Yıldız (2018)'in çalışmasında, YÖK 2017 verilerine göre Türkiye'de cinsiyete göre akademik kadrolardaki personel sayısı Tablo 3'de şu şekilde gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye'de Cinsiyete Göre Akademik Kadrolardaki Personel Sayısı (2017)

Unvan	Kadın	Erkek	Toplam
Profesör	6988	15656	22644
Doçent	5338	8931	14269
Doktor Öğretim Üyesi	14636	20337	34973
Öğretim Görevlisi	9420	12138	21558
Araştırma Görevlisi	23520	23313	46833

Kaynak: Yıldız, 2018, s. 36.

Tablo 3'e ait verilere bakıldığında, öğretim üyeliği (Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi) kadrolarında bulunan kadınların sayısı erkeklerin sayısının yaklaşık olarak yarısı civarındadır. Nispeten bu farkın, araştırma görevlisi ve uzman kadrolarında azaldığı, bu durumun ise kadın akademisyenlerin hiyerarşinin alt kısmında bulunan ve destek işlevi gören kadrolarda olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, Yıldız (2018)'in verilerine göre, Tablo 3'e ait bilgiler, Tablo 1 ve Tablo 2'nin bulgularını destekleyerek, oranlarda yıllar itibarıyla kısmi bir iyileşme olmasına rağmen kadın akademisyenlerin çoğunlukla akademide üst yönetimden ziyade daha az sorumluluk gerektiren alt yönetimde yer aldığına işaret etmektedir. Burada dikkat çeken bir başka husus ise, araştırma görevliliği kadrolarındaki kadın sayısının çoğunlukta olmasının, gelecekteki üniversite kadrolarının cinsiyete göre dağılımında dönüşüme işaret edecek olmasıdır.

Türkiye üniversitelerinde istihdam edilen akademik unvanların 2019 yılına ait verileri Tablo 4' de sunulmuştur.

Tablo 4: Türkiye 'de Cinsiyete Göre Akademik Kadrolardaki Personel Sayısı (2019)

Unvan	Erkek	Kadın	Toplam
Profesör	18390	8534	26924
Doçent	9460	6188	15648
Doktor Öğretim Üyesi	22362	17266	39628
Öğretim Görevlisi	18325	18459	36784
Araştırma Görevlisi	23938	24638	48576

Kaynak: YÖK

Tablo 3 ve 4' de yer alan veriler incelendiğinde, 2017 yılı için kadın profesör oranı %30,8 iken, 2019 yılında bu oran %31,6 olmuştur. Kadın doçent oranı 2017 yılı için %37,4 iken, 2019 yılı için %39, Kadın doktor öğretim üyesi oranı 2017 yılında %41, 2019 yılında %43,5; Kadın öğretim görevlisi oranı 2017 yılı için %43,6 iken 2019 yılı için %50,1; Kadın araştırma görevlisi oranı 2017 yılında %50,2 ve 2019 yılında ise %50,7 olmuştur. Görüldüğü üzere, akademik unvanların cinsiyet bazlı dağılımında makasın daraldığı ve özellikle mesleğin başlangıç aşaması olan kadın araştırma görevlisi oranının erkek araştırma görevlisinden daha fazla olması dikkat çekmektedir. Bu durumun mesleğin ilerleyen kademeleri için de gerçekleşmesi beklenmektedir.

Sonuç

Sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerinden biri cinsiyet eşitliğini yakalamaktır. Ekonomi ve iş hayatında cinsiyet eşitliğinin yakalayabilmesi için kadınların ekonomik hayata katılım, finansal olarak bağımsızlık ve iş hayatının fırsatlarından yararlanma konusunda erkeklerle eşit paya sahip olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde sürdürülebilir kalkınma sağlanabilecektir. Ancak, Türkiye'de kadınların istihdama katılım oranı olarak gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Son yıllarda bu konuda yapılan çeşitli düzenlemeler olmasına rağmen küçük iyileşmeler sağlanmış ancak bu kadın istihdamını arzulanan konuma getirmek için yeterli olmamıştır. Bu sorunun çözümü için ekonomik ve politik pek çok düzenlemeye ve toplumsal dönüşüme ihtiyaç vardır.

Türkiye'de yükseköğretimde kadınların oranı, kariyerin ilk aşamalarında -diğer ülkeleri de meraklandırarak derece-, AB ortalamalarının üstünde olmasına rağmen, bu yüksek oran maalesef kariyerin ileri aşamalarında ve kadının yönetim kadrolarında yer alması ve yönetim kararlarına katılım sürecinde sağlanmadığı gibi, oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bu Türkiye'de yükseköğretimde cam tavan sendromunun varlığını göstermektedir.

Türkiye'de kadın akademisyenlerin yönetimine katılımı için yasal bir düzenleme bulunmamakla beraber, Yükseköğretim Kurumu, üniversitelerde açık olan dekan ve rektör yardımcısı kadrolarına en az bir kadın dekan ve rektör yardımcısı ataması yapılmasına ve bu konuda kadınlara pozitif ayrımcılık tanınması kararını üniversitelere iletmiştir (Yıldız, 2018, s. 36). Ancak, genel veriler YÖK'ün bu kararına rağmen üniversite yönetimlerinin kadınların yönetim kadrolarına atanması ve üniversite senato ve yönetim kurullarında temsili yeterli değildir. Türkiye genelinde 175 üniversitede halen 23 kadın rektör, 35 kadın rektör yardımcısı, 503 kadın yönetim kurulu üyesi, 1156 kadın senato üyesi, 339 kadın dekan ve 329 kadın müdür görev yapmaktadır. Özellikle karar alıcı mekanizmalarda yani senato ve yönetim kurullarında kadın akademisyen eksikliği, kadınların göz ardı edilmesi ve kadın akademisyen sorunlarının gözden kaçması ya da hiç gündeme gelmemesi/gelememesi sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak Kadın istihdamındaki düşük oranların ve yükseköğretimdeki kadın eşitsizliği sorunlarının ortadan kaldırılması önceliğimiz olmalıdır. Ancak, söz konusu rakamların iyileştirilmesi ve yükseltilmesinin yanında ekonomik hayatta ve yükseköğretimde kadın akademisyenlerin temel yetenek, bilgi ve becerilerinden en üst düzeyde yararlanmasını gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2018). Akademide Kadınlar: Yükseköğrenime Giriş ve Kariyerde İlerleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 23-38.
- Arslan, G. E. (2014). Türkiye'de Çalışan Kadın Olmak ve Kadın Akademisyenler. *Akademik Bülten, Gazi Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği Yayını*, C, 12, 36-40.
- Bahey, E. (2016). The Role of Empowerment Women and Achieving Gender Equality to The Sustainable Development of Ethiopia, *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences* 2.37-42.
- Çobanoğlu, F. (2018). Gender Equality in Turkish Higher Education, *International Journal of Higher Education* Vol. 7, No. 5, 97-113
- Demir, S. (2018). Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 187-210.
- Dilli, Selin; S. G: Carmichael ve A. Rijpma (2019). Introducing the Historical Gender Equality Index, *Feminist Economics*, 25(1), 31-57.
- Gupta, M. S. (2018) Glass Ceiling in 21st Century: Women in Management, *International Journal of Management Studies*, Vol:V, Issue:3(5), July, 83-93.
- Machado-Taylor M.L. ve Ö. Özkanlı (2013), Gender and Academic Careers in Portuguese and Turkish Higher Education Institutions, *Eğitim ve Bilim, Cilt: 38, No 169*, 346-356.
- Morrison, A. M., R.P.White, E. Van Velsor ve The Center for Creative Leadership /1987). *Breaking The Glass Ceiling : Can women Reach The Top Of America's Largest Corporations?*, Addison-Wesley, New York.
- Okay, N. (2007). Türkiye'de ve Dünyada Mühendislik ve Fen Bilimleri Bölümlerindeki Kadın Akademisyenlerin Mevcut Durumuna Bakış, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 289, 1-3.
- Özkanlı, Ö ve A. Korkmaz (2000). *Kadın Akademisyenler*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No:586., Ankara.
- Özkanlı, Ö. (2007). The situation of academic women in Turkey. *Eğitim ve Bilim*, 32 (144), 59-70.
- Özkanlı, Ö. ve K. White (2008). Leadership and strategic choices: female professors in Australia and Turkey, *Journal of Higher Education Policy and Management*, Vol. 30, No. 1, February 2008, 53-63.
- Öztan, E. ve Doğan, S. N. (2015). Akademinin Cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği Üzerinden Üniversite ve Toplumsal Cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3).
- Rosser, V.S. (2004). *The Science Glass Ceiling: Academic Women Scientist and The Struggle to Succeed*, Routledge Taylor & Francis Group, New York and London
- Sağlam, G., M. G.Tan ve H. Çağlayan (2013), *Türk Yükseköğretiminde Kadın Katılımı Üzerine Bir Araştırma*, Cenkler Matbaacılık, İstanbul.
- Seskir, Z. C. (2017). Türkiye'de Yükseköğretimde Nicel Cinsiyet Açığındaki Değişimin Olası Nedenleri ve Etkileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2).
- Smith A. E. ve B. Dengiz (2009). Women In Engineering in Turkey-A Large Scale Quantitative and Qualitative Examination, *European journal of Engineering Education*, Vol:00, No:0, 1-13.

- Suğur, S. ve Cangöz, İ. (2016). Üniversite Yönetiminde Kadınların Eksik Temsili Üzerinde Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3).
- Sunarya S., D. M. Sukoco, D. Ratmawati ve D. Akowati (2019). The Glass Ceiling: Investigating the Dynamics Surrounding the Election of a Female Regent, *International Journal of Business and Society*, Vol. 20 No.2, 2019, 463-481.
- Şentürk, B. (2015). Çokuz Ama Yokuz: Türkiye'deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz, *Vira Verita E Dergi*, sayı 2, 1-22.
- United Nations (2014). *Gender Equality and Sustainable Development, World Survey on The Role of Women In Development 2014*, New York.
- Yıldız S. (2018). Türkiye'de Kadın Akademisyen Olmak, *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 8 (1), april, 29-40.
- Yılmaz, G. A. (2017). Marmara Üniversitesi'nde Kadının Yeri, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1: 1-15
- Yükseköğretimde Kadın Liderliği Çalıştayı (2012), *Yükseköğretimde Kadın Liderliği Geliştirme ve Güçlendirme Çalıştayı Raporu*, Düzce Üniversitesi, Düzce.

1 MHP KAÇEP
SEMPOZYUMU
Toplum Kadın ve Şiddet

GÖÇ KADIN ve ŞİDDET*

Zuhal KARAKOÇ DORA

Dr., Türkiye Büyük Millet Meclisi, Strateji Geliştirme Başkanlığı Başkan Yardımcısı
zkarakoc@yahoo.com

Özet

Uluslararası ilişkiler disiplinde göç, öncelikli olarak, bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaktadır. Bu güvenlik anlayışı; bireyi, toplumu ve devleti ele alacak şekilde farklı seviyelerde belirlenen politikaların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak uluslararası ilişkiler disiplininin eril yapısı göz önünde bulundurulduğunda, kadınların birincil mağdur konumunda bulundukları “şiddet” olaylarına yaklaşımın yeni bir perspektifle ele alınması gerektiği gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Göç öncesinde, esnasında ve sonrasında ortaya çıkabilecek şiddet olaylarının önüne geçilmesinin; göç sürecinde misafir ve ev sahibi toplumların güvenliğinin ve uyumunun eşzamanlı sağlanabilmesine imkân tanımak noktasında ilk sıralarda yer aldığı bir gerçektir. Göçün ortaya çıkardığı yeni tabloda, sosyal dokunun korunabilmesi ni teminen uyumun sağlanması ve toplumsal çatışmaların önüne geçilmesi, “kadın”ın bu süreçte nasıl konumlandırıldığıyla ilişkilidir çoğunlukla. Göçün doğru yönetilmesi ve olası bir sosyal tahribatın önüne geçilmesi için bu politikaların odağını “kadın” oluşturmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Göç, güvenlik, Suriye krizi, kadın, şiddet.

* Bu çalışma, 18-20 Ekim 2019 tarihinde Ankara’da gerçekleşen 1. MHP KAÇEP “Toplum, Kadın ve Şiddet Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve tam metni TÜRKİZ Dergisinin özel sayısında yayınlanmıştır.

Abstract

In the discipline of International Relations, migration is primarily handled as a matter of security. This perception of security is come into view as a result of politics determined at different levels in the manner of individual, society and the state. However, taken the masculine construction of the discipline of International Relations into consideration, it becomes clear that the phenomenon of “violence”, of which major sufferers are women, is to be tackled with a completely new perspective. Preventing the violence before, while and after the migration is of vital importance in procuring the security of the guest and the host communities and their integration simultaneously. In the new scene that migration caused, ensuring integration to protect social texture and avoiding social conflict is mostly associated with how “women” are positioned in this process. In order to manage migration in the correct way and prevent a possible social destruction, the focal point of these policies should be “women”.

Key Words: Migration, security, Syrian crisis, woman, violence.

Giriş

İnsanlık tarihinin başat olgusu ve insanın tevarüs ettiği en köklü tabiatı olarak “göç”, “iradî” olduğu takdirde şartları iyileştirmeye yönelikken; “zoraki” olduğunda hayatta kalma önceliğine tutunmayı ve belirsizliği ifade eder. Göç eden taraf için de göç alan taraf için de birbirinden farklı fakat eşit denebilecek seviyede zorluklar barındıran “göç”ün, odak noktasında ise “kadın” yer almaktadır. Göçe sebebiyet veren etkenlerin oluşumunda, sonrasında ise çoğunlukla göçe karar veren kişi olmamasına rağmen; ağır sorumluluklar üstlenmesi ve ödediği bedel bakımından kadının göç sürecindeki rolü ve toplumsal cinsiyetinden kaynaklı olarak yükümlülükleri ve mağduriyetleri tahmin edilenin çok ötesindedir. Psikososyal bir kriz olan zorunlu göçten en çok kadınların ve bunun doğal bir sonucu olarak da çocukların etkilenmekte olduğu artık uluslararası düzeyde kabul görmüş bir gerçekliktir.

Suriye’de yaşanan iç savaş, son yirmi yılın en yıkıcı mülteci krizine yol açmış (UN-HCR 2015) ve başta ülkemiz olmak üzere kısa sürede tüm dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Suriye kaynaklı kitlesel nüfus hareketinin merkezinde bulunan Türkiye, savaş mağdurları için ilk günden itibaren “Açık Kapı Politikası” uygulamış olup hâlihazırda 4 milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. İnsani krizlerin ve çatışma ortamlarının en travmatik çıktılarından biri olan “göç”, siyasi bir söylem/araç/güç/pazarlık unsuru olarak uluslararası sistemde güncelliğini yitirmeyecek şekilde konuşlanmış; politik ve ekonomik bakımdan sıkça tartışılmış ve nedenleri ile sonuçları sayısız araştırmanın konusu olmuştur.

Ancak göçün uzun vadedeki hasarlarını minimize edebilecek olan “süreç” ve “yönetim” kısmının, karar vericiler tarafından hak ettiği karşılığı aldığını iddia edebilmek hayli güçtür. Bu çalışmada Suriye Krizinin uzun vadede hem Suriyeli misafir topluluk hem de Türk toplumu açısından en az hasarla atlatılabilmesi için; göç ve güvenlik ilişkisine yönelik olarak belirlenen politikaların kadın odaklı olacak şekilde revize edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Göç sürecinden etkilenmesi bakımından daha olumsuz şartlara sahip olan “kadın”ın; yalnızca “edilgen” konumdaki “politika unsuru” değil, aynı zamanda “etken” konumda da “politika yapıcı” olarak çift yönlü bir kurgu ile bu sürecin odağı haline getirilmesi fikri esas alınmıştır.

Bu bağlamda, Suriye’deki iç savaş mağdurları için ilk günden itibaren “Açık Kapı Politikası” uygulayarak 4 milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacıya kucak açmış olan Türkiye’nin “kadın” odaklı politikaları ele alınırken “göç” olgusunun kapsam dışı bırakılması düşünülemez. Bu bakımdan, mevcut göç politikalarının değerlendirilmesi suretiyle iyileştirmeye açık alanlarının tespiti ve öneri geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, araştırmanın çıktılarını elde etmeye yönelik verilere ulaşma noktasında doğrulayıcı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Göç konusu irdelenirken

mevcut durumu doğru bir şekilde resmedebilmek amacıyla daha çok betimsel araştırma yöntemi tercih edilirken; “göç”ün güvenlik konusu ile olan ilişkisi ve cinsiyet temelli sonuçları ortaya konulurken değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla bağlantısal yöntem kullanılmıştır. Literatür taraması bu minvalde gerçekleştirilmiş olup, günümüz politikalarının oluşmasındaki etkisi bakımından birkaç örnek olaya değinilerek tarihsel yönetime de yer verilmiştir.

Göç, Güvenlik ve Kadın

Uluslararası göç olgusu devletlerin ulusal güvenlikleri temelinde sosyal istikrarının, demografik güvenliğinin, kültürel kimliğinin, sosyal güvenlik sisteminin ve refah devleti felsefesinin ve iç güvenliğinin etkilendiği bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır (Şener 2017). Güvenlik algısı zaman içerisinde belirli sınırlar içinde yaşayan toplumları diğer saldırgan toplumlardan gelen tehdit ve riskleri bertaraf etmek ve korumak üzerine inşa edilen devlet temelli anlayışın ötesinde; bireylerin kendilerine yönelen ekonomik, siyasal ve fizikî farklı tehditlere karşı kendilerini güvende hissetmelerinin önemini vurgulayan bir anlayışla evrilmektedir (Özdemir, Özdemir 2018). Uluslararası göç, birey temelli başlayan güvenlik kaygılarından yola çıkar ve toplum ve devlet düzeyinde de bir tehdide varabilecek noktaya ulaşabilir. Bu tehditler göçün kaynağını teşkil eden ülkede başlar ve göçün yapıldığı ülkede her iki toplum için de devam eder. Göç eden taraf için de göç alan taraf için de birbirinden farklı fakat eşit denebilecek seviyede zorluklar barındıran “göç”ün odak noktasında ise “kadın” yer almaktadır. Göçe sebebiyet veren etkenlerin oluşumunda, sonrasında ise çoğunlukla göçe karar veren kişi olmamasına rağmen; ağır sorumluluklar üstlenmesi ve ödediği bedel bakımından kadının göç sürecindeki rolü ve toplumsal cinsiyetinden kaynaklı olarak yükümlülükleri ve mağduriyetleri tahmin edilenin çok ötesindedir.

Zorunlu olarak göç eden kadınlar göç sırasında güvenli bir ortam olmayışı nedeniyle -genel güvenlik kaygılarının ötesinde- cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet olaylarına maruz kalmaktadır (Özdemir, Özdemir 2018). İlaveten, kadınların karşılaştığı çeşitli psikososyal baskılar, farklı kültürel beklentiler ve kadının eğitiminin veya dil yeterliliğinin olmaması gibi nedenler, göç edilen toplumda göçmen kadının dezavantajlı konumunu -göç sonrasında da- pekiştirmektedir. (Şeker, Uçan 2016). Göç ettikten sonra kadınlar; sosyal izolasyon, yalnızlık, dil engeli ve kültürel farklılıklar nedeniyle birçok şeye yabancılaşmakta (Tuzcu, Ilgaz 2015) ve cinsiyet farklılıkları yüzünden erkeklerin deneyimlerinden farklı deneyimlerle karşılaşmakta ve çoğunlukla erkeklere nazaran daha ciddi problemlerle ve istismarla yüzleşmektedir (Barın 2015) Bu nedenle kadın mültecilerin tehdit algısının zorunlu göç sırasında ve sonrasında araştırılması, göç sırasında ortaya çıkan olumsuz etkilerin önlenmesi ve ortadan kaldırılması bakımından toplumsal cinsiyet kavramı bakış açısından uluslararası güvenlik çalışmaları içinde değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir (Özdemir, Özdemir 2018). Çünkü bireyin güvenliğinin sağlanamaması, toplumun güvenliğini tehlikeye atabilirken; toplumun güvenliğinin

sağlanamaması devletin güvenliğini tehlikeye atabilmektedir.

Göç ve kadın denildiğinde akla sadece göç eden toplumun kadınları gelmemelidir. Ev sahibi konumundaki ülkelerde yaşayan kadınlar da bu sürecin önemli bir parçasıdır; nitekim onlar açısından da yeni durumu kabullenmek kolay gözükmemektedir. Çünkü ailelerinin ve çocuklarının geleceğini kurgulamaya çalışırken, bir anda kendi topraklarının ata birikimlerinin paylaşılması gerçeğiyle karşı karşıya kalmakta (Gayri Safi Milli Hasılanın küçülmesi, istihdamın daralması, ani nüfus artışı nedeniyle eğitim ve sağlık hizmetlerinde kalitenin düşmesi, talep artışı nedeniyle fiyatların artması sonucu alım gücünün düşmesi, düzensiz yerleşimin beraberinde getirdiği güvenlik sorunları vs) ve haliyle onları bu yeni durumun beraberinde getirdiği güçlüklerden koruma içgüdüğü harekete geçmektedir. Bu nedenle “göç”ün ortaya çıkardığı yeni tabloda sosyal dokunun korunabilmesini teminen “uyum”un sağlanması ve toplumsal çatışmaların önüne geçilmesi “kadın”ın bu süreçte nasıl konumlandırıldığıyla ilişkilidir çoğunlukla.

Konunun bu perspektiften ele alınarak şiddet henüz ortaya çıkmadan evvel önleyici tedbirlerle bertaraf edilmesi yalnızca sığınmacı topluluklar için değil, ev sahibi toplumun güvenliği açısından da önemlidir. Nitekim ani ve yoğun kitlesel göçler ev sahibi toplumun kırılganlığını ve hassasiyetini arttırmakta, sığınmacılara bakış açısını olumsuz yönde değiştirmekte ve tepkiselliği arttırmaktadır. Her iki toplumun da kırılganlığının yüksek düzeyde seyrettiği bu gibi ortamlar toplumsal çatışmaları tetiklemektedir. Dolayısıyla göçün “süresi” kadar “süreci” de, toplumsal hassasiyetler yıkıcı boyutlara ulaşmadan önce ele alınabilmelidir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların %53,2’sini kadınlar oluşturmaktadır (UNHCR 2019). Bu çerçevede ele alındığında, yaklaşık 4 milyona yakın bir Suriyeli nüfusa ev sahipliği yapan Türkiye, göç olgusunu tek yönlü bir dış politika konusu olarak değil; psikososyal tarafı ağır basan çok yönlü bir gerçeklik olarak ele almalı ve politikalar “uyum” eksenli olarak belirlenmelidir. Burada göz ardı edilmemesi gereken unsur, uyumun; yalnızca nihai bir “kalış”ı ifade etmediği, Suriyeliler tekrar vatanlarına dönene kadar geçen süre ne olursa olsun bu sürenin ve sürecin iki toplum açısından da en az hasarla atlatılmasını ifade ettiği ve hem misafir topluluğu hem de ev sahibi toplumu kapsadığıdır. Sığınmacıların büyük sayılarda bulunduğu ülkelerde uyum politikalarının tedirginlik yarattığı bir gerçektir. Zira uyum politikaları sadece kalıcılığın kabullenilmesi değil, aynı zamanda teşviki anlamına da gelmektedir (Erdoğan 2016). Fakat uyum politikaları, iç karışıklık nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda bırakılmış olanlarla, hassasiyetleri ve kırılganlığı artmış bulunan ev sahipleri arasındaki görünmeyen düzen ve toplumsal kaosa giden yolu kapatan önemli bir etkidir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, hâlihazırdaki Suriyeli sığınmacıların uyumlarının “güvenli geri dönüş” politikası özelinde tasarlanması ve yönetilmesidir. Göçün ve sürecin doğru yönetilmesi ve olası bir sosyal tahribatın önüne geçilmesi için de bu politikaların odağını, söylem gücü arttırılmış bir figür olarak “kadın” oluşturmaktır.

Bu gerçeklik, sarsıcı deneyimlerin bir sonucu ve pek çok araştırmanın bulgusu olarak uluslararası ölçekte de kabul görmüş ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin 1325 Sayılı Kararı'na konu olmuştur. Bu karara göre barış operasyonlarına toplumsal cinsiyet bakış açısı getirilmeli, silahlı çatışmalarda kadınların ve kız çocuklarının haklarının korunmasıyla ilgili uluslararası hukuk sistemi özel olarak devreye sokulmalı, barış anlaşmalarının bütün uygulama mekanizmalarında kadınları içerecek tedbirler alınmalıdır. Kadınların ve kız çocuklarının çatışma öncesi, çatışma devam ederken ve çatışma sonrası çözüm süreçlerine dahil edilmesinin önemini vurgulayan bu Karar, taraf devletlere bu konuda ulusal eylem planı hazırlayarak acilen uygulamaya koymalarını da salık vermektedir (UN Security Council Resolution 1325, 2000).

Bu kararı destekleyen ve 1325'ten sonra çıkmış tamamlayıcı kararlarla beraber, 1325 kararının en önemli özelliklerinden biri, kadın sivil toplumunun, Birleşmiş Milletleri barış ve güvenlik alanındaki rollerinin tanınması için zorlamış olmasıdır. Karar, "önleme", "katılım", "koruma" ve "rahatlama ve iyileşme" olmak üzere dört ana ayaktan oluşur.

Dört ana ayaktan biri olan "önleme"nin (prevention) anlamı, kadınlara yönelik cinsel ve cinsiyet temelli şiddetin önlenmesidir. Çatışan iki taraf arasında ilişki kurma ve arabuluculuk rollerinde kadınların rolünü artırarak kadınların çatışmayı önlemeye katkısı da vurgulanmaktadır. Kararın ikinci ayağı "koruma" dır (protection). Kadınların ve çocukların insan haklarını korumak ve desteklemek ve fiziksel emniyetlerini, sağlık ve ekonomik güvenliklerini sağlamayı kapsamaktadır. Çatışma sırasında devlet ya da devlet dışı aktörlerin kadınlara yönelik cinsel/cinsiyet temelli şiddet ve özellikle tecavüzlerinden kadınları korumak özel bir önem taşımaktadır. Kararın üçüncü ayağı ise "katılım"dır (participation). Kadınların karar alma süreçlerinin her aşamasında; ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumları; çatışmayı önleme, yönetme ve çözümleme gibi mekanizmaları; barış görüşmelerini; barış operasyonlarında asker, polis ve sivil olarak ve aynı zamanda BM özel temsilcileri olarak katılımını içerir. Kararın son ayağını ise "barış inşası ve iyileşme" (peace building, relief and recovery) oluşturur. Burada önemli olan, çatışma sonrası dönemin bir fırsat olarak kullanılarak, kadınların ve kız çocuklarının özel ihtiyaçları ve önceliklerini dikkate alarak, kadınların katılımını ve cinsiyet eşitliğini artırmaktır (BMGK 1325).

Kadına karşı cinsel ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin, ilk kez 31 Ekim 2000 tarihinde 1325 sayılı BM kararı ile savaş suçu kapsamına alınması, 1990'lı yıllarda yaşanan olaylara dayanmaktadır (UN Security Council Resolution 1325, 2000). 1990'lı yılların başında Eski Yugoslavya'daki iç savaşta Sırp'lar tarafından Bosna Hersekli kadınlara yönelik olarak 20.000 ila 50.000 arasında (Kohn 1994); yine aynı şekilde yine aynı dönemde Ruanda'da gerçekleşen soykırım esnasında Hutular tarafından Tutsi kadınlara yönelik olarak 250.000 ila 500.000 (Haffajee 2006) arasında olduğu tahmin edilen tecavüz vakası gerçekleşmiştir. Bu da demektir ki; bu karar, esasında trajik çıktılarının bir sonucu olarak, yani kadınlar mağdur olduktan sonra alınmıştır. Oysa şiddeti yaratan ve sürdüren politik ve sosyal arka plan göz önünde tutulmadan, şiddetin çıktıları üzerinden çözüm arama yolu; yalnızca akut bir müdahaleden

ibaret olup uzun vadeli ve istikrarlı bir çözümü ifade etmemektedir.

Fakat yine de söz konusu kararı bundan sonrası için benzer hadiselerin yeniden vuku olmaması açısından bir tedbir olarak değerlendirmek de yanlış olmayacaktır. Bu amaca hizmet edebilmek için de şiddete maruz kalan tarafın gözüyle hadiseyi ele almanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bilindiği üzere uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanı, eril karakteri baskın bir yapıya sahip olduğu için, kadınlar güvenlik çalışmalarında genellikle marjinalleştirilmiştir (Enloe 1989). Ulusal ve uluslararası alanda eril tarafından ekonomik ve politik alınan kararlar, mevcut ataerkil yapıyı güçlendirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır (Peoples, Vaughan-Williams 2010). Kadınlar, güvenlik alanında karar vericiler değil de, daha çok mağdur ya da korunmaya muhtaç olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, Özdemir 2018).

Suriyeli sığınmacı krizinde bu sorunsalın çıktılarını somut olarak gözlemlemek mümkündür. Acil durum olarak değerlendirilip bu yönde kısa vadeli politikalar geliştirilen Suriyeli sığınmacı konusu, sekizinci yılında hala aynı belirsizlikte gündemdeki yerini korumaya devam etmektedir. Bu belirsizlik; başta güvenlik sorunu olmakla birlikte ekonomik ve sosyal olarak da külfete dönüşmüş durumdadır. Her iki taraf açısından da ortaya çıkan hassasiyetler, uzun vadede toplumların ve devletin güvenliğini tehdit edebilecek düzeyde riskler barındırmaktadır ve bu hassasiyetler telafisi mümkün olmayan boyutlara ulaşmadan evvel; bir yandan "Güvenli Geri Dönüş" politikası izlerken bir yandan da ülkelerine dönecek olan savaş mağduru kadınların ve kız çocuklarının yaşam haklarını koruyarak şiddete maruz kalmalarının önüne geçecek tedbirlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu da ancak kadınların karar alma mekanizmalarındaki söylem gücünün artırılmasıyla mümkündür.

Kadının karar mekanizmalarında söylem gücünün artırılması demek; savaşın etkilerinin konuşulduğu değil, savaşın nasıl önleneceğinin tartışıldığı süreçlere de kapı aralamak demektir aynı zamanda. Göç eden kadınların toplumsal dokunun korunmasını sağlamak amacıyla sosyal politikaların merkezinde; göç alan toplumdaki kadınların ise sosyal nedenleri biçimlendiren politik ve toplumsal arka planını ortaya koyup kalıcı çözümler üretmek amacıyla politika belirleyici sıfatıyla karar mekanizmalarının merkezinde yer almaları gerekmektedir. Göç olgusu bu yönüyle yeniden ele alınmalı ve hem uluslararası ölçekte barışın tesisine yönelik politikaların, hem de ulusal ölçekte sosyal travma

yı minimize etmeyi hedefleyen çok bileşenli uyum politikalarının belirlenmesi sürecinde "kadın"; mağdur sıfatıyla kenarda değil, aktör sıfatıyla masada yer almalıdır.

KAYNAKÇA

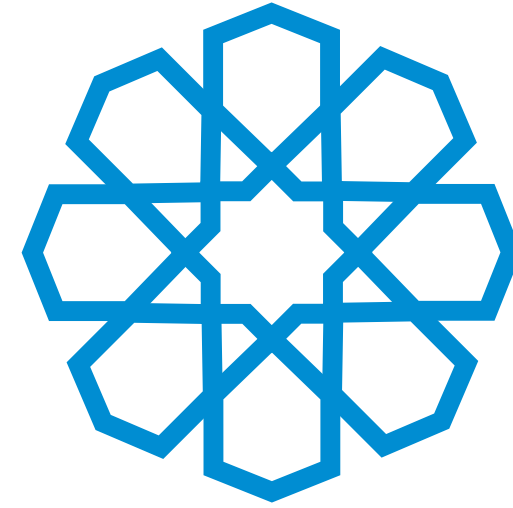
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 1(2): 10-56.
- Enloe, C. (1989). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. University of California Press, Berkeley CA.
- Haffajee, R. L. (2006). Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR : The Application of Joint Criminal Enterprise Theory. *Harv. JL & Gender* 29: 201-221.
- Kohn, E.A. (1994). Rape as a Weapon of War: Women's Human Rights During the Dissolution of Yugoslavia. *Golden Gate UL Rev.* 24(1): 199-221.
- Özdemir, Ö. ve Özdemir, E. (2018). Suriyeli Mülteci Kadınlar ve İnsani Güvenlik. *Güvenlik Stratejileri*. 14(27): 114-145.
- Peoples, C. ve Vaughan-Williams, N. (2010). *Critical Security Studies*. Routledge. New York.
- Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1): 199-214.
- Şener, B. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(1): 01-31.
- Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar – Current Approaches in Psychiatry*. 7(1): 56-67.

Uluslararası Kuruluşlara ait Yayınlar ve Kararlar:

- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). 2015. *Worldwide Displacement Hits All-Time High as War and Persecution Increase*. Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. New York.
- UNSC (United Nations Security Council). 2000. *Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security*. S/RES/1325.

Elektronik Ortamdaki Metinler:

- BMGK 1325, (Erişim tarihi: 2 Eylül 2019). <<http://bm1325eylemplanı.org>>
- Erdoğan, Murat (2016). Suriyeliler Barometresi. (Erişim tarihi: 2 Eylül 2019). <<http://mmuraterdogan.files.wordpress.com>>
- UNHCR (2019) Syria Regional Refugee Response – Turkey. (Erişim tarihi: 2 Eylül 2019). <<http://data.unhcr.org>>
- UN Security Council Resolution 1325. (2010). (Erişim tarihi: 2 Eylül 2019). <<http://www.un.org>>

KISALTMALAR

T.C.	TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MHP	MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ
KAÇEP	KADIN AİLE ÇOCUK VE ENGELLİ POLİTİKALARI
T.B.M.M.	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
ABD.	ANABİLİM DALI
ÖĞR. ÜYESİ	ÖĞRETİM ÜYESİ
ÖĞR. GÖR.	ÖĞRETİM GÖREVLİSİ
ARŞ. GÖR.	ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ
PROF.	PROFESÖR
DOÇ.	DOÇET
DR.	DOKTOR
UZM.	UZMAN
PDR	PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
ÖĞR.	ÖĞRENCİ
YRD.	YARDIMCI/YARDIMCISI
VB.	VE BENZERİ
S.	SAYI
S.	SAYFA
S.S.	SAYFA SAYISI
C.	CİLT
YL	YÜKSEK LİSANS
ÇŞGB	ÇALIŞMA SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI
DPT	DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
TÜSES	TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI
HAZ.	HAZIRLAYAN
YAY.	YAYINI
YY.	YÜZYIL
G.Ü	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
A.Ü.	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
C.Ü.	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
TDK	TÜRK DİL KURUMU
TTK	TÜRK TARİH KURUMU
TÜİK	TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU

KISALTMALAR

MÜH.	MÜHENDİSLİK
ŞEK.	ŞEKİL
ÇEV.	ÇEVİRİ
DER.	DERLEYEN
ENST.	ENSTİTÜ
ED.	EDİTÖR
ED.	EDEBİYAT
BKZ.	BAKINIZ
NO	NUMARA
İ.İ.B.F.	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
OECD	EKONOMİK KALKINMA VE İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
BM	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
ÜNİ.	ÜNİVERSİTE
TDVİA	TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ
TDV	TÜRKİYE DİYANET VAKFI
CHF	CUMHURİYET HALK FIRKASI
AİHM	AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
HSK	HÂKİMLER SAVCILAR KURULU
KADEM	KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ
CEDAW	(CONVENTION ON THE ELIMINATION OF ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN)
	(KADINLARA KARŞI HERTÜRLÜ AYRIMCILIĞIN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR SÖZLEŞME)
WEF	DÜNYA EKONOMİK FORUMU
YKY	YAPI KREDİ YAYINLARI
DSÖ	DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ
KA-DER	KADIN ADAYLARI DESTEKLEME DERNEĞİ
Ö.İ.K.	ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU
CYBE	CİNSEL YOLLA BULAŞAN ENFEKSİYONLAR
TSSB	TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU
KEFEK	KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU
AİHS	İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN
	KORUNMASINA İLİŞKİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ
ÇOYŞDÖ	ÇOCUKLARA YÖNELİK ŞİDDETE DUYARLIK ÖLÇEĞİ

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

MHP KAÇEP

Ceyhun Atıf Karsu Caddesi Ehlibeyt Mahallesi No:128
Çankaya - ANKARA / TÜRKİYE
www.mhpkaçep.org